1092
6
9-d
46

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
8 M B
13

Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu

coll. Rom. Soc. Jesu · Cat. inscrip. C R.

M. TVLLII CICERONIS OPERA.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Ex Petri Victorij Caſtigationibus.

His acceſſerunt Caſtig[illegible] ionum eiuſ[illegible] Victorij
Explic[illegible]

VIRTVTE DVCE, COMITE FORTVNA.

[library stamp]

LVGDVNI APVD SEB. GRYPHIVM,
1540.

6. 2. B. 13

PETRVS VICTORIVS NICOLAO ARDINGHELLO S. D.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

SI *cum tu nobiſcum adhuc in patria uiueres Ardinghelle ſuauiſsime, nec ego ſuſpicarer fore ut aliquò diu à nobis abſuturus his temporibus proficiſcerer, neminem potiorem habui, cui duas partes librorum Ciceronis, quæ tunc editæ ſunt, mitterem: quanto magis nunc debeo tertiam hanc, quæ prima habetur (tertio autem loco non ſeruato ordine formis excuſa eſt) nomini tuo dicare? Cum enim hic eſſes, mihi ſemper licebat aliquam partem diei tecum familiariſsimo ſermone conſumere, ac de communibus literis, [illegible] meis aliquid [illegible]ferre. Nu[illegible] autem cum hoc [illegible] fit, nihilq; aliud reſtet, quo deſiderium tui len[illegible] niſi ſæpius ad te ſcribere: cur non crebrò & quacu[illegible]ccaſione orta faciam? Sic enim & multum de te co[illegible]quo nihil mihi, cum à te abſum, accidere iucundius [illegible]teſt: amantiſsimas prudentiſsimasq; literas tuas elicio, quæ & me ualde delectant, & cùm opus eſt conſilio iuuant. Ac conſilium quidem tuum in urbem migrandi laudo: non poſſum tamen non dolere, quòd iucundiſsima tua conſuetudine careo. Cum enim Roma omnium, qui aut ingenio, aut doctrina, aut aliqua excellenti uirtute commendantur, commune domicilium ſit: ſacerdotum tamen propria & quaſi germana patria exiſtimanda eſt: eamq; præcipuè ſedem habere debent, quicunque ueſtræ nationis uitæ integritate, laudatiſsimis ſtudijs prædıti ſunt: non negarim iſtuc etiam morum ac temporum uitio pluri-*

mos cõfluere, qui prauis artibus inſtructi ſint, & hos quoque non in poſtremis ſæpe haberi. Veruntamen non adeò hæc uirtuti ſæcula inimica ſunt, ut non uideamus etiam Romæ probitati, innocẽtiæ, ſapientiæ locum eſſe. nam & ſanctiſſimos, & ſapientiſſimos uiros, ſponte ſua aduentãtes, illa comiter excipit, atque aliunde etiam præmijs, & honoribus ad ſe allicit: quantoq́; magis antiqua inſtitutio & diſciplina diſſoluitur, tanto magis debent, qui hoc facere poſſunt, & quorum maxime intereſt, labentem, & iam ruentem molem ſuis humeris ſuſtinere, ac regere: atq; iſtic præcipue operam ſuam nauare, ubi Chriſtianæ Reipubl. ſedes collocata eſt. Nam illi, quorum ingenium in foro, & curia elucere poteſt: quem locum induſtriæ ſuæ exercendæ aptiorem, aut clariorem habeant, quàm eum, quò undique ex o[illegible]us regionibus, qu[illegible] RISTI legibus parent, cauſæ deferuntur, & ubi a[illegible] iudicia exercentur; aut unde ſuorum laborum maiora præmia expectare poſſunt? nullo enim tẽpore ueſtri ordinis hominibus in quibus optimæ artes, & præclara ſtudia apparuerint, altiſſimi honorum gradus, & ampliſſimæ dignitates defuerunt. Recte igitur & tu feciſti, qui maximis tuis laboribus acquiſitas ſcientias & artes in iſta potiſſimum luce explicare uolueris: atque ea ratione uiam tibi ad laudem & gloriam aperire cogitaris, qua optimum quenque & ſtudioſiſſimũ iuuenem uti decet, & qua ſi plures uterentur, cõmodius profecto nobiſcum ageretur, melius'que Chriſtiano nomini conſuleretur. neq; enim locus eſſet nequiſſimis quibuſdam atque improbiſſimis hominibus, qui languentibus ſtudijs iuuentutis, per facinora, ac ſcelera ad honores obrepunt, eos'que ſtatim uitæ ſuæ turpitudine commaculant; quæ res non paruam quoque inurit ſanctiſſimæ atque optimæ relig

mæ religioni infamiam. Quòd autem mihi in hoc tuo conſilio maxima laude dignum uidetur, de eo ſilere non poſſum, quòd cum ſatis amplas fortunas haberes, ut poſſes domi copiosè ac lautè uiuere, non ea te res tenuit, quò minus ad laudem & decus, poſthabitis omnibus commodis, tenderes, anteponeres'que ſolicitam & laborioſam uitam trãquillæ & otioſæ. Multos enim cognoui acutiſsimis ingenijs præditos, optimis'que artibus a pueritia inſtitutos, qbus rei familiaris copia obfuerit: ſiquidẽ deliniti, captiq; illecebris uoluptatum, quas nimia rerum abundantia procreat, eum conficere curſum, quem ingreſsi erant, ſuo ipſi uitio non potuerunt. Neque enim tu quòd dignitatem tuam patrimonij anguſtijs tueri non poſſes, honeſte'que inter æquales uerſari, ad parandas tibi tua induſtria & labore opes exire coactus es: nam quemadmodum natura copioſe tibi & amplè cuncta ſua bona largita eſt, ita etiam fortuna tecum ualde benigne ſe geſsit. Iſtuc uerò cum ueniſti (nulla autem res actio'que tua nobis ignota & obſcura eſſe poteſt) ſubitò omnium oculi in te conuerſi: nec enim illis penitus tuæ uirtutes inauditæ erant, & uigebat adhuc apud eos patris tui nobiliſsimi ac prudentiſsimi uiri memoria, qui Leonti x. uere maximo Pontifici ita gratus & probatus extitit, ut ſemper in maximis rebus ipſius iudicio ac ſapientia ille uteretur, atque ei omnia ſua arcana conſilia crederet, ac denique cuncta maiora negotia procurãda daret: ſed tamẽ cito, quod difficilimũ eſt, expectationẽ, quæ de te ĩcredibilis excitata erat, ſuperaſti: ac, quod paucis qui Romam accedunt, contingere ſolet, ut maior fama euaderes, conſecutus es. nam & liberalium ſtudiorum cultores maiorem eſſe in te harum ingenuarum literarum doctrinam, quam unquam exiſtimaſſent, experti

 ſunt

ſunt: & qui te olim iuris ac legum cognitioni operam de-diſſe non ignorarent, quantum in eo ſtudio profeceris, fa-cile animaduerterunt: ac omnes tandem uno conſenſu ne-minem multis annis tot tantis'que naturæ bonis cumula-tum, tam'que præclaris artibus inſtructum & ornatum Romam ueniſſe pronunciauerunt. Fruere igitur iſthic Ar dinghelle optime tuis egregijs animi & ingenij dotibus, ac gaude his ampliſsimis de te hominum iudicijs: ego autẽ domi arctioribus uinculis detentus quam honeſtiſsimè po-tuero, hoc otium, quo nunc abundo, traducam: & cum ma iora adhuc nequeam, ſæpe te (cuius cogitatione ſolum re-creor) literis meis compellabo. Quòd ſi recte duo illa uo-lumina ad te miſi (quòd aptiſsimè et appoſitiſsimè mihi ui deor feciſſe: nam & mirum quoddam ſcribendarum epi-ſtolarum artificium tenes, ac Ciceronem maxime in eo ge nere imitaris, & exprimis: nec non Philoſophiæ ſtudijs à prima ætate ſemper deditus fuiſti, & in omni doctrinarũ exercitatione uerſatus) multo rectius hoc ad te mitto, in quo cuncta eloquentiæ præcepta non ſine maxima elo-quentiæ ui explicata & tradita continentur. hoc enim tuorum laborum curriculum futurum eſt, hæc ingenij tui in iſta urbe palæſtra. Magna autem pars eruditorum libenter hos de arte dicendi libros in manus ſumit, quòd eorum lectione mirifice 'delectetur: tanto enim lepore, tanta'que elegantia ſcripti ſunt, ut nullus in eis ſeu uer-borum, ſeu ſententiarum ornatus deſideretur. præcepta autem aut non ualde curant: aut ſi in eis quoque atten-tius commorentur, ad pernoſcendam potius uim natu-ram'que orationum Ciceronis ſibi illa ſeponant: aut ſi-quando accidat, ad fictam aliquam orationem, quam ſummo otio ſcribant, ornamentis quibuſdam illuſtran-

dam,

dam, quàm quòd ipſis extra ſua umbracula uſuri ſint. Tu uero & in ſolem proceſſurus, & tanquam in acie manus cum aduerſario ſæpe collaturus: quomodo igitur ad te id non maxime pertinet? Frigent quidem hodie pluribus locis ſtudia dicendi, ſiue omnis potius eloquentia muta eſt: nam antiqua ratio iudiciorum penè amiſſa (ſcriptis enim autoritatibus quibuſdam clarorum iuriſconſultorum, prolatisq; priuatas cauſas tuentur) ſed non ſolum ex foro, uerumetiam ex curia ſenatuq; ferè cunctis deletis rebus publicis, omne eloquentiæ munus ſublatum eſt. Iſthic uero priſci in hoc moris, ut in multis etiam præclaris rebus, nō parua ueſtigia remanent: nanque & eloquentiæ ſuus tribuitur honos, & paruæ magnæ'que cauſæ uoce diſertorum, atque eloquentium uirorum defenduntur. Vbi igitur potius quàm Romæ Romanæ eloquentiæ pater in cotidiano uſu uerſari debet? qua in urbe maxima cū ingenij gloria floruit, & in qua ſimulachrum adhuc eſt, & quaſi umbra quædam illius eloquentiæ, quam ipſe plurimis ornamentis expoliuerat atque perfecerat. aut cui magis quàm tibi, tuiq; ſimilibus, qui eam retinetis, ac cotidie in diſcrimen adducitis, Cicero amandus, atque eius ſemper in manibus eſt habenda? Nam & ille quæ alios docere inſtituit, non ex Græcorum rhetorum libris corrogauit, ſed longo uſu, ac cotidiana in cauſis exercitatione perdidicit atque probauit. Nam multum ipſa ualere, magnam'que uim ad animos eorum qui audiunt, permouendos perſuadendosq; habere, documento eſſe poſſunt ea: quæ à Cicerone in dicendo admirabiliter effecta ſunt: quæ & multa traduntur, & ab omnibus celebrantur. Quem enim potius aliquis in omni ſcientia & arte doctorem ac magiſtrum habere ue-

 lit,

lit, quàm eum qui ſe egregium quoddã eius rei artificium tenere, agendo, atque experiendo ſæpius declarauerit? De laudibus uero eloquentiæ nihil eſt quod agam: nam ſi eam laudare oportet, à præſtantißimis ingenijs accurate commendata eſt, & in cœlum ſummis laudibus elata: ſi autem non oportet, cur uelim me nunc oſtẽtare, omnia ambitioſe argumenta colligẽdo, probationesq; adſirendo in re perſpicua & confeſſa, ut incerta & obſcura confirmandas? Quare hanc partem omittam, & ne te longius detineam, finem dicendi faciam.

OMNIVM M. T. CICERONIS OPERVM CATALOGVS.

PRIMVS TOMVS, IN QVO

Rhetoricorum ad C. Herennium, libri IIII. Incerti autoris.

M. uerò Tullij Ciceronis

De Inuentione lib. II.

De Oratore ad Q. Fratrem lib. III.

Brutus, ſiue de claris Oratoribus, lib. I.

Orator ad Brutum.

Topica ad Trebatium.

Oratoriæ partitiones.

Initium libri de optimo genere oratorum: Quem tamen Aſconius uidetur Ciceroni falſò adſcriptum eſſe exiſtimare.

ORAT

ORATIONES TRIBVS COMPLE-
CTVNTVR TOMIS, IN
QVORVM PRIMO

Pro P.Quintio,Oratio I.
Pro Sex.Roſcio Amerino,Oratio II.
Pro Q.Roſcio Comœdo,Oratio III.
Accuſationis in C. Verrem, liber I. *qui Diuinatio dicitur*,Oratio IIII.
Accuſationis in C.Verrem,liber II. Oratio V.
Accuſationis in C.Verrem,lib. III. Oratio VI.
*Accuſationis in C.Verrem,lib.*IIII. Oratio VII.
*Accuſationis in C.Verrem,lib.*V.Oratio VIII.
*Accuſationis in C.Verrem,lib.*VI.Oratio IX.
*Accuſationis in C.Verrem,lib.*VII.Oratio X.
Pro M.Fonteio,Oratio *mutilata & manca* XI.
Pro Aulo Cecinna,Oratio XII.

SECVNDO,

Pro lege Manilia ad Populum Romanũ,Oratio XIII.
Pro Aulo Cluentio Habito cognomẽto,Oratio XIIII.
De lege Agraria,contra P. Seruilium Rullum in ſenatu, Oratio XV.
De lege Agraria,contra P.Seruilium Rullum Trib.ple. ad populum,Oratio XVI.
*De lege Agraria,ad populum Romanum contra Rullum Trib.pleb.*Oratio XVII.
Pro C. Rabirio perduellionis reo, ad Quirites, Oratio XVIII.
In L.Catilinam in ſenatu,inuectiua,ſeu Oratio XIX.
In L.Catilinam ad Quirites,inuectiua, ſeu Oratio XX.
In L.Catilinam ad popu.ſeu ad Quirites,Oratio XXI.

In L.Catilinam in ſenatu,Oratio inuectiua x x i i.
Pro L.Murena,Oratio x x i i i.
Pro L.Flacco,Oratio x x i i i i.
Pro P.Sylla,Oratio x x v.
Pro A.Licinio Archia poëta,Oratio x x v i.
Ad Quirites poſt reditum ſuum,Oratio x x v i i.
Poſt reditum in ſenatu,Oratio x x v i i i.
Pro domo ſua ad Pont.Oratio x x i x.
De Aruſpicum reſponſis in ſenatu,Oratio x x x.
Pro Cn.Plancio,Oratio x x x i.
TERTIO,
Pro P.Seſtio,Oratio x x x i i.
In Vatinium,Oratio x x x i i i.
Pro M.Cælio,Oratio x x x i i i i.
De prouincijs Conſularibus,Oratio x x x v.
Pro L.Cornelio Balbo,Oratio x x x v i.
In L.Piſonem,Oratio x x x v i i.eſt autem imperfecta.
Pro T.Annio Milone,Oratio x x x v i i i.
Pro C.Rabirio Poſthumo,Oratio x x x i x.
Pro M.Marcello,Oratio x L.
Pro Q. Ligario ad Cæſarem,Oratio x L i.
Pro Rege Deiotaro ad Cæſarem,Oratio x L i i.
In M.Antonium Philippica prima,Oratio x L i i i.
In M.Antonium Philippica i i.Oratio x L i i i i.
In M.Antonium Philippica i i i.Oratio x L v.
In M.Antonium Philippica i i i i.Oratio x L v i.
In M.Antonium Philippica v. Oratio x L v i i.
In M.Antonium Philippica v i.Oratio x L v i i i.
In M.Antonium Philippica v i i.Oratio x L v i i i i.
In M.Antonium Philippica v i i i.Oratio L.
In M.Antonium Philippica i x.Oratio L i.

In M

In M.Antonium Philippica x. *Oratio* L I I.
In M.Antonium Philippica x I.*Oratio* L I I I.
In M.Antonium Philippica x I I.*Oratio* L I I I I.
In M.Antonium Philippica x I I I.*Oratio* L V.
In M.Antonium Philippica x I I I I.*Oratio* L V I.
M.T.Ciceronis ad Octauium Epiſtola.
C.Criſpi Salluſtij in Ciceronem Oratio.
M.T.Ciceronis reſponſio.
Ad Equites Rom. antè quàm iret in exilium Oratio Ciceronis, ſi credendum eſt Ciceronem ita locutum.

EPISTOLAE VERO DVOBVS: QVORVM PRIMVS CONTINET

Libros x v. *Epiſtolarum ad diuerſos miſſarum: inter quos unus eſt M.Cælij ad Ciceronem, quos omnes recentiores nouo, & parum illis apto nomine Familiares appellarunt.*

SECVNDVS,

Librum unum ad M.Brutum.
Libros I I I.*ad Q.Ciceronem Fratrem.*
Libros x v I.*ad T.Pomponium Atticum.*
Librum unum Cornelij Nepotis de uita T.Pomponij Attici.

PHILOSOPHICA ITEM TRIBVS.

PRIMVS

De I I I I. *Academicarum quæſtionum libris ad Varronem miſsis Primi partem.*

Lucullum.

De *Finibus bonorum, & malorum, libros* V.

T*uſculanarum quæſtionum*, Libros V.

SECVNDVS

De *natura* Deorum, *libros* III.

De Diuinatione, *libros* II.

De Fato, *librum* I.

Somnium Scipionis quod è ſex libris de Repub. *ſupereſt.*

De Legibus, *libros* III.

De *uniuerſitate, librum* I.

Q. *Ciceronis de petitione Conſulatus, librum* I.

Phænomena Arati à M. T*ullio aduleſcente in* L*atinum conuerſa.*

TERTIVS

De Officijs, *libros* III.

L*ælium, ſiue de Amicitia, librum* I.

Catonem M*aiorem ſiue de Senectute, lib.* I.

De *Paradoxis* S*toicorum, lib.* I.

ELOG

ELOGIA DE M. TVL-
LIO CICERONE, EX VETVSTISSIMIS AVTORIBVS.

T. LIVIO, HISTORIARVM LIBRO CXX.

M. CICERO *ſub aduentum Triumuirorum ceſſerat urbe, pro certo habens, id quod erat, non magis Antonio eripi ſe, quàm Cæſari Caßium & Brutum poſſe. Primo in Tuſculanum fugit: inde tranſuerſis itineribus in Formianum, ut ab Caieta nauim conſcenſurus, proficiſcatur. Vnde aliquoties in altum prouectum, cum modo uẽti aduerſi retuliſſent, modo ipſe iactationẽ nauis cæco uoluente fluctu pati non poſſet: tædium tandẽ eum & fugæ & uitæ cepit. Regreſſusq; ad ſuperiorem uillam, quæ paulò plus mille paßibus à mari abeſt, Moriar, inquit, in patria ſæpe ſeruata. Satis cõſtat ſeruos fortiter fideliterq; paratos fuiſſe ad dimicandum: ipſum deponi lecticam, & quietos pati quod ſors iniqua cogeret, iußiſſe. Prominẽti ex lectica, præbentiq; immotam ceruicem caput præciſum eſt. nec ſatis ſtolidæ crudelitati militum fuit: manus quoq;, ſcripſiſſe in Antonium exprobrantes, præciderũt. Ita relatum caput ad Antonium: iuſſuq; eius inter duas manus in roſtris poſitum, ubi ille Conſul, ubi ſæpe Conſularis, ubi eo ipſo anno aduerſus Antonium, quanta nulla unquam humana uox, cum admiratione eloquentiæ, auditus fuerat. Vix attollentes lacrymis oculos homines intueri trucidata membra eius poterant. Vixit tres & ſexagin*

ſexaginta annos ut, ſi uis abfuiſſet, ne immatura quidem mors uideri poßit. ingenium & operibus & præmijs operarum fœlix. ipſe fortunæ diu proſperæ, & in longo tenore felicitatis, magnis interim ictus uulneribus, exilio, ruina partium pro quibus ſteterat, filiæ morte, exitu tam triſti atq; acerbo, omnium aduerſorum nihil ut uiro dignum erat tulit, præter mortem: quæ uere æſtimanti minus indigna uideri potuit, quòd à uictore inimico crudelius paſſus erat, quàm quòd eiuſdem fortunæ compoſito feciſſet. ſiquis tamẽ uirtutibus uitia penſarit: uir magnus, acer, memorabilis fuit, & in cuius laudes ſequendas Cicerone laudatore opus fuerit.

AVFIDIO BASSO.

CICERO paulùm remoto uelo poſtquam armatos uidit, Ego uerò cõſiſto, ait, accede ueterane: & ſi hoc ſaltem potes rectè facere, incide ceruicem. Trementi deinde dubitantiq;, Quid ſi ad me, inquit, primum ueniſſetis?

Sic M. Cicero deceßit, uir natus ad reip. ſalutem, quæ diu defenſa & adminiſtrata in ſenectute demum è manibus eius elabitur, non ipſius uitio læſa, quòd nihil in ſalute eius aliud illi, quàm ſi caruiſſet Antonio, placuit. Vixit ſexaginta & tres annos, ita ut ſemper aut peteret alterũ, aut inuicẽ peteretur: nullamq; rem rarius, quàm diem illũ quo quod nullius intereſſet ipſum mori, uidit.

BRVTIDIO NIGRO.

ELAPSVS interim altera parte uillæ Cicero lectica per agros ferebatur. ſed ut uidit appropinquare notũ ſibi militẽ Popilium nomine, memor defenſum à ſe, lætiore uultu aſpexit. at ille, uictoribus idipſum imputaturus, occu

occupat facinus,caputq; deciſum,nihil in ultimo fine uitæ facientis,quod alterutram in partem poſſet notari,Antonio portat,oblitus ſe paulò ante defenſum ab illo.

ASINIO POLLIONE.

HVIVS ergo uiri tot tantisq́; operibus manſuris, in omne æuum prædicare, cuius ingenio atq; induſtria ſuperbè natura pariter atq; fortuna obſecuta eſt. Ei quidẽ facies decora ad ſenectutem proſperaq́; permanſit ualetudo:tum pax diutina,cuius inſtructus erat artibus,contigit.nanq; à priſca ſeueritate iudicis exacti,maximorum noxiorum multitudo prouẽnit, quos obſtrictos patrocinio incolumes pleroſq; habebat. Iam fœliciſsima Conſulatus ei ſors petenti & gerenti munera magna deûm con ſilio,induſtriaq́;:utinam moderatius ſecundas res, & fortius aduerſas ferre potuiſſet: nanq; utræq; cum uenerant ei,mutari non poſſe rebatur.Inde ſunt inuidiæ tempeſtates coortæ graues in eum,certiorq; inimicis aggrediendi fiducia:maiores enim ſimultates appetebat animo, quàm gerebat. Sed quando mortalium nulli uirtus perfecta con tigit, qua maior pars uitæ atque ingenij ſtetit, ea iudicandum de homine eſt. Atque ego ne miſerandi quidem exitus eum fuiſſe iudicarem, niſi ipſe tam miſeram mortem putaſſet.

CORNELIO SEVERO.

Oraq́; magnanimûm ſpirantia penè uirorum
In roſtris cecuere ſuis:ſed enim abſtulit omnis,
Tanquam ſola foret rapti Ciceronis imago.
Tunc redeunt animis ingentia conſulis acta,
Iurataq́; manus,deprenſaq́; fœdera noxæ,

Patrit

Patritiumq; nefas: eſt nunc & pœna Cethegi,
Deiectuſq; redit uotis Catilina nefandis.
Quid fauor aut cœtus, pleni quid honoribus anni
Profuerunt, ſacris & uitæ quid artibus actæ?
Abſtulit una dies æui decus, ictaq; luctu
Conticuit Latiæ triſtis facundia linguæ,
Vnica ſollicitis quondam tutela ſaluſq;,
Egregium ſemper patriæ caput: ille ſenatus,
Vindex ille fori, legum rituſq;, togæq;:
Publica uox eius æternum obmutuit armis.
Informes uultus ſparſamq; cruore nefando
Caniciem, ſacraſq; manus, operumq; miniſtras
Tantorum, pedibus ciuis. proiecta ſuperbis
Proculcauit ouans, nec lubrica fata deoſq;
Reſpexit: nullo luet hoc Antonius æuo.
Hæc nec in Hæmatio mitis uictoria Perſe,
Nec te dire Syphax, non fecit in hoſte Philippo.
Inq; triumphato ludibria cuncta Iugurtha
Abfuerant, noſtræq; cadens ferus Annibal iræ,
Membra tamen Stygias tulit inuiolata ſub umbras.

M· T· CICERO NIS OPERVM TOMVS PRIMVS.

❦

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

IN QVO

Rhetoricorum ad C. Herennium *lib.* IIII. *incerto autore.*

M. VERÒ T. CICERONIS

De Inuentione *lib.* II.

De Oratore, *ad* Q. *Fratrem* *lib.* III.

Brutus, ſiue, de claris Oratoribus, *lib.* I.

Orator ad Brutum.

Topica ad Trebatium.

Oratoriæ Partitiones.

Initium libri de optimo genere oratorum: quem tamen Aſconius uidetur Ciceroni falſò adſcriptum eſſe, exiſtimare.

SEB. GRYPHIVS EXCVDEBAT LVGDVNI,

ANNO

M. D. XXXX.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER I.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

ET SI NEGOTIIS *familiaribus impediti, uix ſatis otium ſtudio ſuppeditare poſſumus, & idipſum quod datur otij, libentius in philoſophia conſumere conſueuimus: tamen tua nos C. Herenni uoluntas commouit, ut de ratione dicendi conſcriberemus: ne aut tua cauſa noluiſſe nos, aut fugiſſe laborem putares. Et eo ſtudioſius hoc negotium ſuſcepimus, quòd te non ſine cauſa uelle cognoſcere Rhetoricam intelligebamus. Non enim parum habet in ſe fructus copia dicendi, & commoditas orationis, ſi recta intelligentia & definita moderatione animi gubernetur. Quas ob res illa quæ Græci ſcriptores inanis arrogantiæ cauſa ſibi aßumpſerunt, reliquimus. Nam illi, ne parum multa ſciſſe uiderentur, ea conquiſiuerunt, quæ nihil attinebant, ut ars difficilior cognitu putaretur: nos autem ea, quæ uidebantur ad ratione̅ dicendi pertinere, ſumpſimus. Non enim ſpe quæſtus, aut gloria commoti uenimus ad ſcribendum, quemadmodum cæteri: ſed ut induſtria noſtra tuæ morem geramus uoluntati. Nunc ne nimium longa ſumatur oratio, de re dicere incipiemus. Sed ſi te unum illud monuerimus, artem ſine aßiduitate dice̅di non multum iuuare: ut intelligas hanc rationem præceptionis accommodari ad exercitationem oportere.*

ORATORIS *officium, eſt de his rebus poſſe dicere, quæ res ad uſum ciuilem moribus ac legibus conſtitutæ ſunt, cum aſſenſione auditorum, quoad eius fieri poterit. Tria ſunt genera cauſarum, quæ recipere debet orator: demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Demonſtratiuũ eſt, quod tribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem uel uituperationem. Deliberatiuum, eſt quod in conſultatione poſitum, habet in ſe ſuaſionem & diſſuaſionẽ. Iudiciale, eſt quod poſitum in cõtrouerſia, habet accuſationem, aut petitionem cum defenſione. Nunc quas res oratorem habere oporteat, docebimus: deinde quomodo has cauſas tractari conueniat, oſtendemus. Oportet igitur in oratore eſſe inuentionem, diſpoſitionem, elocutionem, memoriam, & pronuntiationem. Inuentio, eſt excogitatio rerum uerarum aut ueriſimilium, quæ cauſam probabilem reddãt. Diſpoſitio, eſt ordo & diſtributio rerum: quæ demonſtrat quid quibus in locis ſit collocandum. Elocutio, eſt idoneorum uerborum & ſententiarum ad inuentionem accõmodatio. Memoria, eſt firma animi rerum & uerborum diſpoſitionis perceptio. Pronũtiatio, eſt uocis, & uultus & geſtus moderatio cum uenuſtate. Hæc omnia tribus modis aſſequi poterimus, arte, imitatione, exercitatione. Ars, eſt præceptio quæ dat certam uiam rationemq; dicendi. Imitatio, eſt qua impellimur cum diligẽti ratione, ut aliquorum ſimiles in dicendo uelimus eſſe. Exercitatio, eſt aſſiduus uſus conſuetudoq; dicendi. Quoniam igitur demonſtratũ eſt quas cauſas oratorẽ recipere, quaſq; res habere cõueniret, nũc quẽadmodũ ad orationẽ poſſint oratoris officia accõmodari, dicendum uidetur.*

Inuentio in ſex partes orationis conſumitur, exordium, narrationem, diuiſionem, confirmationem, con-

futatio

futationem, concluſionem. Exordium, eſt principium orationis, per quod animus auditoris aut iudicis conſtituitur uel apparatur ad audiendum. Narratio, eſt rerum geſtarum, aut perinde ut geſtarum expoſitio. Diuiſio, eſt per quam aperimus quid conueniat, & quid in controuerſia ſit, & per quam exponimus quibus de rebus ſimus dicturi. Cōfirmatio, eſt noſtrorū argumētorū expoſitio cū aſſeueratiōe. Cōfutatio, eſt cōtrariorū locorum diſſolutio. Concluſio, eſt artificioſus terminus orationis. Nunc quoniam una cum oratoris officijs, quo res cognitu eſſet facilior, producti ſumus, ut de orationis partibus loqueremur, & eas ad inuentionis rationem accōmodaremus, de exordio primum dicendum uidetur. Cauſa poſita, quo commodius exordiri poſsimus, genus cauſæ conſiderandum eſt. Genera cauſarū ſunt quatuor, honeſtum, turpe, dubium, humile. Honeſtum cauſæ genus putatur, quum aut id defendimus, quod ab omnibus defendendum uidetur, aut id oppugnamus, quod ab omnibus uidetur oppugnari debere: ut pro uiro forti contra paricidam. Turpe genus cauſæ intelligitur, quum aut honeſta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Dubium genus eſt, quum habet in ſe cauſa & honeſtatis & turpitudinis partem. Humile genus eſt, quū contempta res affertur. Quum hæc ita ſint, conueniet exordiorum rationem ad omne genus cauſæ accommodari.

EXORDIORUM *duo ſunt genera, Principium, quod Græce προοίμιον appellatur: & inſinuatio, quæ ἔφοδος nominatur. Principium, eſt quum ſtatim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum. Id ita ſumitur, ut attentos, ut dociles, ut beneuolos auditores habere poſsimus. Si genus cauſæ dubium habebimus, à beneuolentia principium conſtituemus, ne quid illa tur-*

pitudinis pars nobis obeſſe poßit: Sin humile erit genus cauſæ, faciemus attentos: Sin turpe cauſæ genus erit, inſinuatione utemur, de qua poſterius dicemus, niſi quid nacti fuerimus, quare aduerſarios criminando, beneuolentiam captare poßimus. Sin honeſtum cauſæ genus erit, licebit recte uel uti, uel non uti principio. Si uti uolemus, aut id oportebit oſtendere, quare cauſa ſit honeſta, aut breuiter quibus de rebus ſimus dicturi, exponere. Si principio uti nolemus, à lege, à ſcriptura, aut ab aliquo firmißimo noſtræ cauſæ adiumento principium capere oportebit. Quoniam igitur docilem, beneuolum, attentum habere auditorem uolumus, quomodo quidque confici poßit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, ſi ſummam cauſæ breuiter exponemus, & ſi attentos eos faciemus. Nam docilis eſt is, qui attente uult audire. Attentos habebimus, ſi pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inuſitatis uerba facturos, aut de ijs rebus, quæ ad rempu. pertinent, aut ad eos ipſos qui audient, aut ad deorum immortalium religionem, & ſi rogabimus ut attente audiãt: & ſi numero exponemus res, quibus de rebus dicturi ſumus. Beneuolos auditores facere quatuor modis poßumus, à noſtra, ab aduerſariorum, ab auditorum perſona, & à rebus ipſis. À noſtra perſona beneuolentiam contrahemus, ſi noſtrum officium ſine arrogantia laudabimus, aut in remp. quales fuerimus, aut in parentes, aut in amicos, aut in eos ipſos, qui audiunt, aliquid referemus, dummodo hæc omnia ad eam ipſam rem, de qua agitur, ſint accommodata. Item ſi noſtra incommoda proferemus, inopiam, ſolitudinem, calamitatem, & ſi orabimus ut nobis ſint auxilio, & ſimul oſtendemus nos in alijs ſpem noluiſſe habere

*ſe habere. Ab aduerſariorum perſona beneuolentia ca=ptabitur,ſi eos in odium,in inuidiam, in contemptionem adducemus. In odium rapiemus,ſiquid eorum ſpurce, ſu=perbe,perfidioſe,crudeliter, confidenter, malitioſe,flagi=tioſe factum proferemus. In inuidiam trahemus, ſi uim, ſi potentiam,factionem, diuitias, incontinentiam, nobilita=tem,clientelas,hoſpitium,ſodalitatem, affinitates aduerſa=riorum proferemus, & his adiumentis magis, quàm ue=ritati eos confidere aperiemus. In contemptionem adduce=mus,ſi inertiam,ignauiam,deſidiam,luxuriam aduerſario=rum proferemus. Ab auditorum perſona beneuolentia col=ligetur,ſi res eorum fortiter,ſapienter,manſuete,magnifi=ce iudicatas proferemus:& ſi quæ de iis exiſtimatio, quæ iudicij expectatio ſit,aperiemus. A rebus ipſis beneuo=lum auditorem efficiemus, ſi noſtram cauſam laudando extollemus,aduerſariorum per contemptionem deprime=mus.*Deinceps de inſinuatione aperiendum eſt. *Tria ſunt tempora,quibus principio uti non poſſumus:quæ diligen=ter ſunt conſideranda: aut cum turpem cauſam habemus, hoc eſt, cum ipſa res animum auditoris à nobis alienat: aut cum animus auditoris perſuaſus uidetur eſſe ab iis,qui antè contra dixerunt: aut cum defeſſus eſt eos audiendo, qui antè dixerunt. Si cauſa turpitudinem habebit, ex=ordiri poterimus his rationibus : rem non hominem, aut hominem, non rem ſpectari oportere, non placere nobis ipſis quæ facta dicantur ab aduerſariis,& eſſe indi=gna aut nefaria. Deinde cum rem diu auxerimus, nihil ſi=mile à nobis factum oſtendemus,aut aliquorū iudicium de ſimili cauſa,aut de eadē,aut de minore,aut de maiore pro=feremus.Deinde ad noſtram cauſam pedetētim accedemus,*

& ſimilitudinem conferemus. Item ſi negabimus nos de aduerſarijs, aut de aliqua re eorum dicturos, & tamen occulte dicemus interiectione uerborum. Si perſuaſus auditor fuerit, id eſt, ſi oratio aduerſariorum auditoribus fidē fecerit: (neque enim non facile ſcire poterimus, quoniam non ſumus neſcij, quibus rebus fides fieri ſoleat) Ergo ſi fidē factam putabimus, his nos rebus inſinuabimus ad cauſam, ſi de eo quod aduerſarij firmiſſimum ſibi adiumentū putauerint, primum nos dicturos policebimur: aut ab aduerſarij dicto exordiemur, & ab eo maxime, quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatione utemur, quid potiſſimum dicamus, aut cui loco primum reſpondeamus cum admiratione. Si defeſſi erunt audiendo, ab aliqua re, quæ riſum mouere poßit, exordiemur, ab apologo, à fabula uerisimili, imitatione, deprauatiōe, inuerſiōe, abiectiōe, ambiguo, ſuſpitione, irriſione, ſtultitia, exuperatione, collocatione, literarū mutatione: præterea expectatione, ſimilitudine, nouitate, hiſtoria, uerſu: aut ab alicuius interpellatiōe, aut arriſione: et ſi promiſerimus aliter, ac parati fuerimus, nos eſſe dicturos, nos non eodem modo, ut cæteri ſoleant, uerba facturos: quid alij ſoleant, quid nos facturi ſimus, breuiter exponemus. Inter inſinuationem & principiū hoc intereſt, quòd principium huiuſmodi debet eſſe, ut ſtatim apertis ratiōibus, quas præſcripſimus, aut beneuolū, aut attentum, aut docilē faciamus auditorem: at inſinuatio eiuſmodi debet eſſe, ut occulte per diſſimulationē, eadē illa omnia conficiamus, ut ad eandem commoditatem in dicendi opere uenire poßimus. Verum hæ tres utilitates tametſi in tota oratione ſunt comparandæ, hoc eſt, ut auditores ſeſe perpetuo nobis attentos, dociles, beneuolos præbeant: tamen id per exordium cauſæ maxime comparandum eſt.

Nunc,

Nunc, nequando uitioſo exordio utamur, quæ uitia uitanda ſunt, docebo. In exordienda cauſa ſeruandum eſt, ut lenis ſit ſermo, & uſitata uerborũ conſuetudo, ut non apparata oratio eſſe uideatur. Vitioſum exordium, eſt quod in plures cauſas poteſt accommodari, quod uulgare dicitur. Item uitioſum eſt, quo nihilominus aduerſarius poteſt uti, quod cõmune appellatur. Item illud, quo aduerſarius poteſt uti ex cõtrario. Item uitioſum eſt quod nimiũ apparatis uerbis cõpoſitũ eſt, aut nimis longũ eſt, et qđ non ex ipſa cauſa natũ uideatur, ut proprie cohæreat cũ narratione: et quod neq; beneuolũ, neq; docilem, neq; attentum facit auditorẽ. De exordio ſatis dictum eſt: deinceps ad narrationem tranſeamus.

NARRATIONVM genera tria ſunt. Vnum, quo exponimus rem geſtam, & unũquodq; trahimus ad utilitatem noſtrã uincendi cauſa: quod pertinet ad eas cauſas de quibus iudicium futurũ eſt. Alterum genus narrationis eſt, quod intercurrit nõnunquã, aut fidei, aut criminationis, aut tranſitionis, aut alicuius apparationis uel laudationis cauſa. Tertium genus eſt id, quod à cauſa ciuili remotum eſt: in quo tamen exerceri conuenit, quò cõmodius illas ſuperiores narrationes in cauſis tractare poſſimus. Eius narrationis duo ſunt genera, unum quod in negotijs, alterum quod in perſonis poſitum eſt. Id quod in negotiorum expoſitione poſitũ eſt, tres habet partes, fabulam, hiſtoriam, argumentũ. Fabula eſt, quæ neq; ueras, neq; ueriſimiles cõtinet res, ut hæ, quæ tragœdijs traditæ ſunt. Hiſtoria, eſt res geſta, ſed ab ætatis noſtræ memoria remota. Argumentũ, eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit, uelut argumenta comœdiarum. Illud genus narrationis, quod in perſonis poſitũ eſt, debet habere ſermonis feſti-

uitatem, animorum diſsimilitudinē, grauitatem, lenitatem, ſpem, metum, ſuſpicionē, deſiderium, diſsimulationē, miſericordiam, rerum uarietates, fortunæ cōmutationem, inſperatum incōmodum, ſubitam lætitiam, iucundū exitum rerum. Verum hoc in exercendo tranſigitur. Illud quod ad ueritatem pertinet, quomodo tractari conueniat, aperiemus. Tres conuenit res habere narrationem, ut breuis, ut dilucida, ut ueriſimilis ſit: quæ quoniam fieri oportere ſcimus, quemadmodum faciamus, cognoſcendum eſt. Rem breuiter narrare poterimus, ſi inde incipiemus narrare, unde neceſſe erit, & ſi non ab ultimo initio repetere uolemus, et ſi ſummatim, nō particulatim narrabimus, & ſi non ad extremū, ſed uſq; eò, quo opus erit, proſequemur: & ſi tranſitionibus nullis utemur, & ſi nō decrrabimus ab eo quod cœperimus exponere, & ſi exitus rerum ita exponemus, ut antè quoque quæ facta ſint, ſciri poſsint, tametſi nos reticuerimus. Quod genus, ſi dicā me ex prouincia rediiſſe, profectū quoq; in prouinciā intelligatur. Et oīno nō modo id qđ obeſt, ſed etiā id quod neq; obeſt, neq; adiuuat, ſatius eſt præterire. Et ne bis aut ſæpius idē dicamus, cauendū eſt: etiā ne id qđ ſemel ſuprà diximus, deinceps dicamus, hoc modo: Athenis Megaram ueſperi aduenit Simo: ubi aduenit Megarā, inſidias fecit uirgini: inſidias poſtquā fecit, uim in loco attulit. Rem dilucide narrabimus, ſi ut quidq; primum geſtum erit, ita primum exponemus, & rerum ac temporum ordinem conſeruabimus, ut geſtæ res erunt, aut ut potuiſſe geri uidebuntur. Hîc erit conſiderandum, nequid perturbate, nequid contorte, nequid ambigue, nequid noue dicamus, nequam in aliam rem tranſeamus, ne ab ultimo repetamus, ne longe proſequamur, nequid, quod ad rem pertineat, prætereą

tereamus, & ſi perſequemur ea quæ de breuitate præcepta ſunt. Nam quo breuior, eo dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet. Verisimilis narratio erit, ſi ut mos, ut opinio, ut natura poſtulat, dicemus: ſi ſpatia temporum, perſonarũ dignitates, conſiliorũ rationes, locorũ opportunitates conſtabunt: ne refelli poßit, aut temporis parum fuiſſe, aut cauſam nullam, aut locum idoneum non fuiſſe, aut homines ipſos facere, aut pati non potuiſſe. Si uera res erit, nihilominus hæc omnia narrando conſeruanda ſunt. Nam ſæpe ueritas, niſi hæc ſeruata ſint, fidem facere non poteſt. Sin erit ficta, eò magis conſeruanda erunt. De ijs rebus caute confligendum eſt, quibus in rebus tabulæ, aut alicuius firma autoritas uidebitur interfuiſſe, Adhuc quæ dicta ſunt, arbitror mihi cõſtare cum cæteris artis ſcriptoribus, niſi quia de inſinuatione noua excogitauimus, quòd eam ſoli, præter cæteros, in tria tẽpora diuiſimus, ut planè certam uiam & perſpicuã rationẽ exordiorũ haberemus. Nunc, quod reliquũ eſt, quoniã de rerũ inuentione diſputandũ eſt, in qua ſingulare conſumitur oratoris officium, dabimus operam, ut nihilo minus induſtriæ quàm rei utilitas poſtulabit, quæſiuiſſe uideamur, ſi prius pauca de cauſarum diuiſione dixerimus.

CAVSARVM *diuiſio in duas partes diſtributa eſt. Primùm perorata narratione debemus aperire quid nobis conueniat cum aduerſarijs, ſi ea quæ nobis utilia erunt conuenient, quid in controuerſia relinquatur, hoc modo: Interfectam eſſe matrem ab Oreſte conuenit mihi cum aduerſarijs: iure fecerit & licuerit'ne facere, id eſt in controuerſia. Item è contrario, Agamemnonem eſſe à Clytæmneſtra occiſum confitentur: cum id ita ſit, me ulciſci parentem negant oportuiſſe. Deinde quum*

hoc

hoc fecerimus, diſtributione uti debemus. Ea diuiditur in duas partes, enumerationem, & expoſitionem. Enumeratione utemur, quum dicemus numero, quot de rebus dicturi ſumus. Eam plus quam trium partium numero eſſe non oportet. Nam & periculoſum eſt, nequando plus minus ue dicamus, & ſuſpitionem afferet auditori meditationis & artificij, quæ res fidem abrogat oratori. Expoſitio eſt, quum res quibus de rebus dicturi ſumus, exponimus breuiter & abſolute. Nunc ad confirmationem tranſeamus.

TOTA *ſpes uincendi, ratioq; perſuadendi poſita eſt in cōfirmatione & confutatione. Nam quum * adiumēta noſtra expoſuerimus, contrariaq; diſſoluerimus, abſolute nimirum munus oratorium confecerimus. Vtrunq; igitur facere poterimus, ſi constitutionem cauſæ cognouerimus. Cauſarum conſtitutiones alij quatuor fecerunt, noſter doctor Hermetes tres putauit eſſe, nō ut de illorum quicquā detraheret inuentione, ſed ut oſtēderet id quod oportuiſſet ſimpliciter et ſingulari modo docere, illos diſtribuiſſe dupliciter & bipertito. Conſtitutio, eſt prima deprecatio defenſoris cum accuſatoris inſimulatione coniuncta. Cōſtitutiones itaq;, ut diximus, tres ſunt, cōiecturalis, legitima, iuridicialis. Coniecturalis, eſt cum de facto controuerſia eſt, hoc modo: Aiax in ſylua, poſtquam reſciuit quæ feciſſet per inſaniam, gladio incubuit. Vlyſſes interuenit, occiſum conſpicatur, e corpore telum cruentum educit. Teucer interuenit, cum fratrem occiſum, & inimicum fratris cum gladio cruento uidet, capitis arceſſit. Hic, quoniam coniectura uerum quæritur, de facto erit controuerſia, & ex eo conſtitutio cauſæ coniecturalis nominatur. Legitima conſtitutio, eſt quum in ſcripto*

**argumenta*

aut ex ſcriptis aliquid cõtrouerſiæ naſcitur. Ea diuiditur in partes ſex, ſcriptum & ſententiam, contrarias leges, ambiguum, definitionem, translationẽ, ratiocinationem. Ex ſcripto & ſententia naſcitur controuerſia, quum uidetur ſcriptoris uoluntas cum ſcripto ipſo diſſentire, hoc modo: Si lex ſit quæ iubeat eos, qui propter tempeſtatem nauim reliquerint, omnia perdere: eorũ nauim cæteráque eſſe, ſi nauis conſeruata ſit, qui remanſerunt in naui. magnitudine tẽpeſtatis omnes perterriti nauim reliquerunt, & in ſcapham cõſcenderunt, præter unũ ægrotũ. is propter morbum exire & fugere non potuit. caſu & fortuna nauis in portum incolumis delata eſt. illam ægrotus poßidet. nauim petit ille cuius fuerat. Hæc conſtitutio legitima eſt ex ſcripto & ſententia. Ex contrarijs legibus controuerſia conſtat, quum alia lex iubet aut permittit, alia uetat quippiam fieri, hoc modo: Lex uetat eum, qui de pecunijs repetundis damnatus ſit, in cõcione orationem habere. Altera lex iubet augurem in demortui locum qui petat in concione nominare. Augur quidam damnatus de pecunijs repetundis in demortui locum qui petat nominauit, petitur ab eo multa. Conſtitutio hæc eſt legitima ex contrarijs legibus. Ex ambiguo controuerſia naſcitur, quum ſcriptum duas aut pluteis res ſignificat, hoc modo: Paterfamiliâs quum filium hæredẽ faceret, teſtamento uaſa argentea uxori legauit. Tullius hæres meus Terentiæ uxori meæ x x x. pondo uaſorum argenteorum dato quæ uolet. Poſt mortem eius, uaſa precioſa & cælata magnifice illa petit. Tullius ſe quæ uelit ipſe x x x. pondo ei debere dicit. Conſtitutio eſt legitima ex ambiguo. Ex definitione cõſtat cauſa, quũ in cõtrouerſia eſt, quo nomine factũ appelletur. ea eſt huiuſmodi: Quum

L. Sa

L.Saturninus legẽ frumentariam de ſemiſsibus et trientibus laturus eſſet, Cepio qui per id tẽporis Quæſtor urbanus erat, docuit Senatum, ærarium pati non poſſe largitionẽ tantam. Senatus decreuit, ſi eam legem ad populum ferat, aduerſus rempu.uideri eum facere. Saturninus ferre cœpit. Collegæ intercedere, ille nihilominus ciſtellam detulit. Cepio, ut illum contra s.c. intercedẽtibus collegis, aduerſus remp.uidit ferre, cum uiris bonis impetum facit, pontes diſturbat, ciſtas deijcit, impedimẽto eſt quo ſecius feratur lex: accerſitur Cepio maieſtatis. Cõſtitutio eſt legitima ex definitione. Vocabulum enim definitur ipſum, cum quæritur quid ſit minuere maieſtatem. Ex translatione cõtrouerſia naſcitur, quum aut tempus differendũ, aut accuſatorem mutandum, aut iudices mutandos reus dicit. Hac parte cõſtitutionis Græci in iudicijs, nos in iure ciuili plerunq; utimur. In hac parte nos iuris ciuilis ſcientia iuuabit. In iudicijs tamen nonnihil ea utimur, ut hoc modo: Siquis peculatus accuſatur, quòd uaſa argentea publica de loco priuato dicatur ſuſtuliſſe: poſsit dicere, quũ definitione ſit uſus, quid ſit furtum, quid peculatus: ſecum furti agi, non peculatus oportere. Hæc partitio legitimæ cõſtitutionis his de cauſis raro uenit in iudicium, quòd in priuata actione prætoriæ exceptiones fiunt, & cauſa cadit is qui non, quemadmodum oportet, egerit: & in publicis quæſtionibus cauetur legibus, ut antè, ſi reo commodum ſit, iudicium de accuſatore fiat, utrum illi liceat accuſare nec'ne. Ex ratiocinatione controuerſia conſtat, quum res ſine propria lege uenit in iudicium, quæ tamen ab alijs legibus ſimilitudinem quandam aucupatur. Ea eſt huiuſmodi: Lex eſt, Si furioſus exiſtet, agnatorum gentiliumq; in eo, pecunia'que eius poteſtas eſto.

Et lex

Et lex, Qui parentem necaſſe iudicatus erit, is obuolutus & obligatus corio deijciatur in profluentem. Et Lex, *Paterfamiliâs uti ſuper familia, pecunia'ue ſua legauerit, ita ius eſto.* Et Lex, *Si paterfamiliâs inteſtato moritur, familia pecuniaq́; eius agnatorũ gentiliumq́; eſto.* Malleolus *iudicatus eſt matrem necaſſe, ei damnato ſtatim folliculo lupino os obuolutum eſt, & ſoleæ ligneæ pedibus inductæ ſunt, & in carcerem ductus eſt. Qui defendebat eum, tabulas in carcerem afferunt, teſtamentum ipſo præſente conſcribunt, teſtes rite affuerunt, de illo ſupplicium paulò pòſt ſumitur.* Ij *qui hæredes erant, teſtamento hæreditatem adeunt. Frater minor* Malleoli *qui eum oppugnauerat in eius periculo, ſuam uocat hæreditatem lege agnationis. Hîc certa lex in rem nulla affertur, & tamen multæ afferuntur, è quibus ratiocinatio naſcitur, quare potuerit, aut nõ potuerit iure teſtamentum facere. Cõſtitutio legitima eſt ex ratiocinatione. Cuiuſmodi partes eſſent legitimæ conſtitutionis oſtendimus: nunc de iuridiciali conſtitutione dicamus. Iuridicialis conſtitutio, eſt quum factum conuenit, ſed iure an iniuria factum ſit, quæritur.* Eius *conſtitutionis partes ſunt duæ, quarum una abſoluta, altera aſſumptiua nominatur.* Abſoluta, *eſt quum id ipſum quod factum eſt, ut aliud nihil foris aſſumatur, recte factum eſſe dicemus.* Ea *eſt huiuſmodi:* Mimus *quidam nominatim* Accium *poëtam compellauit in ſcena, cum eo* Accius *iniuriarum agit. hic nihil aliud defendit, niſi licere nominari eum, cuius nomine ſcripta dentur agenda. Aſſumptiua pars, eſt quum per ſe defenſio infirma eſt, ſed aßumpta ex extranea re comprobatur. Aſſumptiuæ partes ſunt quatuor, conceßio, remotio criminis, translatio criminis, comparatio. Conceßio, eſt* quum

quum reus poſtulat ſibi ignoſci. Ea diuiditur in purgationem, & deprecationem. Purgatio, eſt quum conſulto ſe negat reus feciſſe. Ea diuiditur in fortunam, imprudentiam, neceſſitatem. Fortunam, ut Cepio ad Tribb. ple. de amiſſione exercitus. Imprudentiam, ut ille, qui de eo ſeruo qui dominum occiderat, ſupplicium ſumpſit, cui frater eſſet, antequam tabulas teſtamenti aperuerit, cum is ſeruus manumiſſus teſtamēto eſſet. Neceſſitudinem, ut ille qui ad diem cōmeatus nō uenit, quòd eum aquæ intercluſiſſent. Deprecatio, eſt quum & peccaſſe & conſultò feciſſe confitetur, & tamen poſtulat ut ſui miſereantur. Hoc, in iudicio non ferè poteſt uſu uenire, niſi quando pro eo dicimus, cuius multa recte facta eſſe conſtant. Hoc modo, in loco communi per amplificationem inijciemus, Quòd ſi hoc feciſſet, tamē ei pro priſtinis beneficijs ignoſci conueniret, uerum nihil poſtulat ignoſci. Ergo in iudicium non uenit: at in ſenatum, aut ante imperatorem, & in conſilium talis cauſa poteſt uenire. Ex tranſlatione criminis cauſa conſtat, quum feciſſe nos non negamus, ſed aliorum peccatis coactos feciſſe dicimus: ut Oreſtes, quum ſe defendit, in matrem cōfert crimen. Ex remotione criminis cauſa conſtat, quum à nobis non crimen, ſed culpam ipſam amouemus, & uel in hominem transferimus, uel in rem quampiam conferimus. In hominem transfertur, ut ſi accuſetur is qui P. Sulpitium ſe fateatur occidiſſe, & id iuſſu COSS. *defendat, & eos dicat non modo imperaſſe, ſed rationem quoque oſtendiſſe quare id facere liceret. In rem confertur, ut ſiquis ex teſtamento quod facere iuſſus ſit, ex plebiſcito uetetur. Ex comparatione criminis cauſa conſtat, quum dicimus neceſſe fuiſſe alterutrum facere, & id quod*

*quod fecerimus,ſatius fuiſſe facere.*Ea *cauſa huiuſmodi eſt:* C.Pompilius, *quum à Gallis obſideretur, neque effugere ullo modo poſſet,uenit cum hoſtium ducibus in collocutionem:ita diſceſſit,ut impedimenta relinqueret, exercitum educeret: ſatius eſſe duxit amittere impedimenta, quam exercitum:exercitum eduxit,impedimenta reliquit, accerſitur maieſtatis.* Quæ *conſtitutiones, & quæ conſtitutionum partes ſint,ſatis uideor oſtendiſſe.* Nunc *quomodo eas, & qua uia tractari cõueniat,demonſtrandũ eſt:ſi prius aperuerimus, q͂d oporteat ab ambobus in cauſa deſtinari,quò ratio omnis totius orationis conſtratur.* Con*ſtitutione igitur reperta,ſtatim quærenda eſt ratio.*Ratio, *eſt quæ cauſam facit,& continet defenſionem, hoc modo, ut docendi cauſa in hac potiſſimum conſiſtamus,* Oreſtes *cum confiteatur ſe occidiſſe matrem,niſi attulerit facti rationem,peruertit defenſionẽ:ergo affert eam, quæ niſi intercederet,ne cauſa quidem eſſet.* Illa *enim,inquit,patrem meum occiderat.*Ergo*(ut oſtendi)ratio ea eſt,quæ continet defenſionem,ſine qua nec parua quidem dubitatio poteſt remorari damnationem.* Inuenta *ratione firmamentum quærendum eſt, id eſt quod continet accuſationem, quod affertur cõtra rationem defenſionis,de qua antè dictum eſt.*Id *conſtituetur hoc modo:* Quũ *uſus fuerit* Oreſtes *ratione hoc pacto,*Iure *occidi,illa enim patrem meum occiderat:utetur accuſator firmamento,hoc modo,*Sed *nõ abs te tamẽ occidi,neq; indemnatam pœnas pendere oportuit.*Ex *ratione defenſionis,& ex firmamento accuſationis iudicij quæſtio naſcatur oportet, quam nos iudicationem,*Græci κρινόμενον *appellant.*Ea *conſtituitur ex coniunctione firmamenti, & rationis defenſione, hoc modo, Cum dicat* Oreſtes,*ſe patris ulciſcendi cauſa matrem oc=*

cidiſſe, rectum'ne fuerit à filio ſine iudicio Clytemneſtram occidi. Ergo hac ratione iudicationem inueniri conuenit. Inuenta iudicatione, omnem rationem totius orationis eò cōferri oportebit. In omnibus cōſtitutionibus & partibus conſtitutionū hac uia iudicationes reperientur, præterquā in cōiecturali cōſtitutione. In ea enim nec ratio quæritur quare fecerit, feciſſe enim negatur: nec firmamentum exquiritur, quoniam non ſubeſt ratio. Quare ex intentione & inficiatione iudicatio conſtituitur, hoc modo: Intentio, Occidiſti Aiacem. Inficiatio, Non occidi. Iudicatio, Occiderit'ne. Ratio omnis utriuſque orationis, ut antè dictum eſt, ad hanc iudicationem conferenda eſt. Si plures erunt conſtitutiones, aut partes conſtitutionum, iudicationes quoque plures erunt in una cauſa, ſed omnes ſimili ratione reperientur. Sedulo dedimus operam, ut breuiter & dilucide, quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. Nunc, quoniam ſatis huius uoluminis magnitudo creuit, commodius eſt in altero libro de cæteris rebus deinceps exponere, nequa propter multitudinem literarum poßit animum tuum defatigatio retardare. Sed ſi quidem hæc tardius quàm ſtudes, abſoluētur, cum rerum magnitudini, tum noſtris quoque occupationibus aßignare debebis. Veruntamen maturabimus, & quod negotio diminutum fuerit, exæquabimus induſtria, ut pro tuo in nos officio, & noſtro in te ſtudio munus hoc accumulatißimè tuæ largiamur uoluntati.

RHET

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER II.

In primo libro Herenni, breuiter expoſuimus, quas cauſas recipere oratorem oporteret, & in quibus officijs artis elaborare conueniret, & ea officia qua ratione facilime conſequi poſſet. Verum quòd neq; de omnibus rebus ſimul dici poterat, & de maximis primum ſcribendum fuit, quo cætera tibi faciliora cognitu uiderentur, ita nobis placitum eſt, ut ea quæ difficilima eßent, potißimum ſcriberemus. Cauſarum tria genera ſunt, demonſtratiuum, deliberatiuũ, iudiciale. Multo difficilimum eſt iudiciale: ergo id primum abſoluemus. Hoc & priore libro egimus, cum de oratoris officijs tractabamus, quorum inuentio & prima & difficilima eſt. Ea quoq; nobis erit hoc in libro propemodum abſoluta, & paruam partẽ eius in tertium uolumen transferemus. De ſex partibus orationis primum ſcribere incepimus. In primo libro locuti ſumus de exordio, narratiõe, diuiſione, nec pluribus uerbis, quàm neceße fuit, nec minus dilucide, quàm te uelle exiſtimabamus. Deinde cõiuncte de confirmatione, & confutatione dicendum fuit. quare genera cõſtitutionũ, & earum partes aperuimus: ex quo ſimul oſtẽdebatur, quomodo conſtitutionẽ, & partes conſtitutionis, cauſa poſita, reperiri oporteret. Deinde docuimus, iudicationem quemadmodum quæri conueniret: qua inuenta, curandum ut omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. Poſtea admonuimus eſſe cauſas quamplures, in quibus plures conſtitutiones, aut partes conſtitutionum

accommodarentur. Reliquum uidebatur eſſe ut oſtenderemus quæ ratio poſſet inuentiones ad unamquamque cõſtitutionem, aut partem conſtitutionis accommodare. Et itẽ quales argumentationes, quas Græci ἐπιχειρήματα appellãt, ſequi: et quales uitari oporteret: quorũ utrũque pertinet ad confirmationem & confutationem. Deinde ad extremum docebimus, cuiuſmodi concluſionibus orationum uti oporteat. qui locus erat extremus de ſex partibus orationis. Primum ergo quæremus quemadmodum quanque cauſam tractari conueniat: & nimirum coniecturalem, quæ prima, & difficillima eſt, potiſſimum conſyderemus.

IN cauſa coniecturali, narratio accuſatoris, ſuſpiciones interiectas, & diſperſas habere debet, ut nihil actum, nihil dictum, nuſquam uentum, aut habitum, nihil denique factum ſine cauſa putetur. Defenſoris narratio, ſimplicem & dilucidam expoſitionem debet habere cum attenuatione ſuſpicionis. Huius conſtitutionis ratio in ſex partes eſt diſtributa, probabile, collationem, ſignum, argumentum, conſecutionem, approbationẽ. Horum unumquodque quid ualeat, aperiemus. Probabile, eſt per quod probatur expediſſe reo peccare, & à ſimili turpitudine hominem nunquam abfuiſſe. Id diuiditur in cauſam, & in uitam. Cauſa, eſt ea quæ induxit ad maleficium cõmodorũ ſpe, aut incõmodorũ euitatione: ut cũ quæritur, numquod cõmodũ maleficio acquiſierit, num honorẽ, num pecuniã, num dominationem, num aliquam cupiditatem amoris, aut huiuſmodi libidinis uoluerit explere. Aut numquod incommodum uitarit, inimicitias, infamiam, dolorem, ſupplicium. Hic accuſator in ſpe commodi, cupiditatem oſtendet aduerſarij: in uitatione incommodi, formidinem augebit.

bit. Defenſor autem negabit fuiſſe cauſam ſi poterit, aut eam uehementer extenuabit. Deinde iniquum eſſe dicet: omnes ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit, in ſuſpitionem maleficij deuocari. Deinde uita hominis ex ante factis ſpectabitur. In quo primum conſyderabit accuſator, num quando ſimile quid fecerit. Si id non reperiet, quæret num quando uenerit in ſimulem ſuſpicionem: & in eo debebit eſſe occupatus, ut ad eam cauſam peccati, quam paulo ante expoſuerit, uita hominis poßit accommodari, hoc modo: Si dicet pecuniæ cauſa feciſſe, oſtendet eum ſemper auarum fuiſſe: ſi honoris, ambitioſum: ita poterit animi uitium cum cauſa peccati conglutinare. Si non poterit par uitium cum cauſa reperire, reperiat diſpar. Si non poterit auarum demonſtrare, demonſtret corruptorem, uel perfidioſum, ſi quo modo poterit. Denique aliquo aut quam plurimis uitijs contaminabit perſonam: deinde qui illud fecerit tam nequitèr, eundem hunc tam perperam feciſſe non eſſe mirandum. Si uehementer caſtus & integer exiſtimabitur aduerſarius, dicet, facta non famam ſpectari oportere: illum antè occultaſſe ſua flagitia, ſe planum facturum ab eo maleficium non abeſſe. Defenſor primùm demonſtrabit uitam integram, ſi poterit: id ſi non poterit, confugiet ad imprudentiam, ſtultitiam, adoleſcentiam, uim, perſuaſionem: quibus de rebus uituperatio eorum quæ extra id crimen erunt, non debeat aßignari. Sin uehementer hominis turpitudine impedietur & infamia, prius dabit operam, ut falſos rumores dißipatos eſſe dicat de innocente, & utetur loco communi, Rumoribus credi non oportere. Sin nihil horum fieri poterit, utatur extrema defenſione, & dicat,

BIBLIOTECA NA... ROMA

non ſe de moribus eius apud Cenſores, ſed de criminibus aduerſariorum apud iudices dicere. Collatio, eſt quum accuſator id quod aduerſarium feciſſe criminatur, alij nemini, niſi reo, bono fuiſſe demonſtrat, aut alium neminem potuiſſe perficere niſi aduerſarium, aut eum ipſum alijs rationibus aut non potuiſſe, aut non æque cōmode potuiſſe, aut eum effugiſſe alias rationes commodiores propter cupiditatem. Hoc loco defenſor, ut demonſtret, oportet, aut alijs quoque bono fuiſſe, aut alios quoque id quo de ipſe inſimuletur, facere potuiſſe. Signum, eſt per quod oſtenditur idonea perficiendi facultas eſſe quæſita. Id diuiditur in partes ſex, locum, tempus, ſpatium, occaſionem, ſpem perficiendi, ſpem celandi. Locus quæritur, celebris an deſertus: ſemper, an tum quum id factum ſit, fuerit in eo loco ſolitudo: ſacer an prophanus: publicus an priuatus fuerit: cuiuſmodi loci attingant: num qui eſt paſſus, perſpectus aut exauditus eſſe poſſit. Horum quid reo, quid accuſatori conueniat, perſcribere non grauaremur, niſi facile quiuis cauſa poſita poſſet iudicare. Initia enim inuentionis ab arte debent proficiſci, cætera facile comparabit exercitatio. Tempus ita quæritur, qua parte anni, qua hora, noctu an interdiu, & qua diei, & qua noctis hora factum eſſe dicatur, & cuiuſmodi temporibus. Spatium ita conſyderatur, ſatis 'ne longum fuerit ad eam rem tranſigendam, & potuerit'ne ſcire, ſatis ad id perficiendum ſpatij futurũ. Nam parui refert ſatis ſpatij fuiſſe ad id perficiendum, ſi id antè ſciri, & ratione prouideri non potuerit. Occaſio quæritur, idonea'ne ſatis fuerit ad rem adoriendam, an alia melior, quæ aut præterita ſit, aut non expectata. Spes perficiendi quæ fuerit, ſpectabitur, hoc modo: Si quæ ſupradicta

ſun

ſunt ſigna,concurrent:ſi præterea ex altera parte uires, pecunia,conſilium,ſcientia,apparatio:ex altera parte im becillitas,inopia,ſtultitia,imprudētia,inapparatio demō=ſtrabitur fuiſſe:per quas res ſcire poterimus, utrum diffi=dendum an confidendum fuerit. Spes celandi quæ fuerit, quæritur ex conſcijs,arbitris, adiutoribus, liberis aut ſer=uis,aut utriſque. Argumentum eſt,per quod res coargui=tur certioribus argumentis,& magis firma ſuſpicione. Id diuiditur in tempora tria,præteritum,inſtans, cōſequens. In præterito tempore oportet conſyderare ubi fuerit, ubi uiſus ſit,quo cum uiſus ſit,num quid apparauit,num quem conuenerit,num quid dixerit,num quem habuerit de con=ſcijs,de adiutoribus,de adiumentis,num quó in loco præ=ter conſuetudinē fuerit,aut alieno tempore. In inſtanti tē=pore quæritur,num uiſus ſit cum faciebat,num qui ſtrepi=tus,clamor,crepitus exauditus ſit, aut deniq; num q̄d ali=quo ſenſu perceptū ſit,aſpectu,auditu,tactu,odoratu, gu=ſtatu. Nam quiuis horum ſenſus poteſt cōflare ſuſpicionē. In conſequenti tempore ſpectabitur,num quid re trāſacta relictum ſit,quod indicet aut factum eſſe maleficium,aut à quo ſit factum. Factum eſſe,hoc modo:Si tumore aut liuo=re decoloratum eſt corpus mortui, ſignificat eum ueneno necatum. A' quo factum ſit,hoc modo:ſi telum, ſi ueſtimē=tum,ſiquid eiuſmodi relictum ſit,aut ſi ueſtigiū rei fuerit, aut ſi cruor in ueſtimentis,aut ſi in eo loco cōprehēſus aut uiſus ſit tranſacto negotio,quo in loco res geſta dicatur. Conſecutio,eſt quum quæritur,quæ ſigna nocentis & in=nocentis conſequi ſoleant. Accuſator dicet, ſi poterit, ad=uerſarium,quum ad eum uentum ſit,erubuiſſe,expalluiſſe, titubaſſe,inconſtanter locutum eſſe,concidiſſe, pollicitum eſſe aliquid: quæ ſigna conſcientiæ ſunt. Si reus horum

 nihil

nihil fecerit, accuſator dicet eum uſqueadeò præmeditatum fuiſſe quid ſibi eſſet uſu uenturum, ut confidentiſſime reſiſtens reſponderet: quæ ſigna confidentiæ, non innocentiæ ſint. Defenſor, ſi pertimuerit, magnitudine periculi, non conſcientia peccati commotum eſſe dicet. Si non pertimuerit, fretum innocentia negabit eſſe commotum. Approbatio, eſt qua utimur ad extremum confirmata ſuſpicione. Ea habet locos proprios atque communes. Proprij, ſunt ij quibus niſi accuſator nemo poteſt uti: & ij, quibus niſi defenſor. Communes ſunt, qui alia in cauſa ab reo, alia ab accuſatore tractantur. In cauſa coniecturali proprius locus accuſatoris eſt, quum dicit malorum miſereri non oportere, & quum auget peccati atrocitatem. Defenſoris proprius locus eſt, quum miſericordiam captat, & quum accuſatorem calumniari criminatur. Communes loci ſunt, cum accuſatoris, tum defenſoris: a teſtibus, contra teſtes: à quæſtionibus, contra quæſtiones: ab argumentis, contra argumenta: à rumoribus, contra rumores. A' teſtibus dicemus ſecundum autoritatem & uitam teſtium, & conſtantiam teſtimoniorum. Contra teſtes, uitæ turpitudinem, teſtimoniorum inconſtantiam, ſi aut non fieri potuiſſe dicemus, aut non factum eſſe quod dicant, aut ſcire illos non potuiſſe, aut cupide dicere, & argumentari. hæc & ad improbationem, & approbationem teſtium pertinebunt. A' quæſtionibus dicemus, quum demonſtrabimus maiores ueri inueniendi cauſa, tormentis & cruciatibus uoluiſſe quæri, & ſummo dolore homines cogi, ut quicquid ſciant, dicāt. Et præterea cōfirmatio hæc erit diſputatio, ſi quæ dicta erunt argumentando, iiſdem uijs, quibus omnis coniectura tractatur, trahemus ad ueriſimilem ſuſpitionem: idemq; hoc in

teſtimo

teſtimonijs facere oportebit. Contra quæſtiones hoc modo dicemus: Primum maiores uoluiſſe certis in rebus interponi quæſtiones, quum quæ uere dicerentur, ſeruari: quæ falsò in quæſtione pronunciarentur, refelli poſſent, hoc modo: Quo in loco quid poſitũ ſit, et ſi quid eſſet ſimile, quod uideri, aut aliquo ſimili ſigno percipi poſſet: deinde dolori credi nõ oportere, quòd alius alio reticentior ſit in dolore, quòd ingenioſior ad cõminiſcendũ, quòd denique ſæpe ſcire aut ſuſpicari poßit, quid quæſitor uelit audire: quod cum dixerit, intelligat ſibi finem doloris futurum. Hæc diſputatio cõprobabitur, ſi refellemus quæ in quæſtionibus erunt dicta probabili argumẽtatione: idq; partibus coniecturæ, quas antè expoſuimus, facere oportebit. Ab argumentis & ſignis & cæteris locis, quibus augetur ſuſpicio, dicere hoc modo conuenit: Quum multa concurrant argumẽta & ſigna, quæ inter ſe cõſentiant, rem perſpicuam, non ſuſpicioſam uideri oportere. Item plus oportere ſignis & argumentis credi, quàm teſtibus. Hæc enim eo modo exponi, quomodo reuera ſunt geſta: teſtes corrumpi poſſe, uel pretio, uel gratia, uel metu, uel ſimultate. Contra argumenta & ſigna & cæteras ſuſpiciones dicemus hoc modo, ſi demonſtrabimus nullam rem eſſe, quam ſuſpitionibus quiuis poßit criminari: deinde unãquanq; ſuſpitionem extenuabimus, & dabimus operam, ut oſtẽdamus, nihilo magis in nos eam, quàm in aliũ quempiam conuenire: indignum facinus eſſe, ſine teſtibus coniecturam & ſuſpitionem firmamenti ſatis habere. A rumoribus dicemus, ſi negabimus temere famam naſci ſolere, quin ſubſit aliquid: & dicemus cauſam non fuiſſe quare quiſpiam confingeret et comminiſceretur. Et præterea ſi cæteri falſi ſoleant eſſe, argumentabimur hunc

eſſe uerum. Contra rumores dicemus primùm, ſi docebimus multos eſſe falſos rumores, & exemplis utemur, de quibus falſa fama fuerit: & aut inimicos noſtros, aut homines natura maleuolos & maledicos confinxiſſe, dicemus: & aliquam aut fictam fabulam in aduerſarios afferemus, quam dicamus omnibus in ore eſſe: aut uerum rumorem proferemus, qui illis aliquid turpitudinis afferat: neque tamen ei rumori nos fidem habere dicemus, ideo quòd quiuis homo poßit quemuis turpem de quolibet rumorem proferre, & confictam fabulam dißipare. Veruntamen ſi rumor uehementer probabilis eſſe uidebitur, argumentando famæ fidem poterimus abrogare. Quòd & difficilima tractatu eſt cõſtitutio coniecturalis, & in ueris cauſis ſæpißime tractanda eſt, eo diligentius omneis eius parteis perſcrutati ſumus, ut ne paruula quidem titubatione aut offenſione impediremur, ſi ad hanc rationem præceptionis, aßiduitatem exercitationis accommodaremus. Nunc ad legitimæ conſtitutionis parteis tranſeamus.

QVVM *uoluntas ſcriptoris cum ſcripto dißidere uidebitur, ſi à ſcripto dicemus, his locis utemur ſecundũ narrationem. Primũ ſcriptoris collaudatione. Deinde ſcripti recitatione. Deinde percunctatione, ſcirent'ne aduerſarij id ſcriptũ fuiſſe in lege aut in teſtamẽto, aut in ſtipulatione, aut in quolibet ſcripto, quod ad eandẽ rem pertineat. Deinde collatione quid ſcriptum ſit, quid aduerſarij ſe feciſſe dicant, quid iudicem ſequi conueniat, utrum id quod diligenter perſcriptum ſit, an id quod acute ſit excogitatum. Deinde ea ſententia quæ ab aduerſarijs ſit excogitata, & ſcripto attributa, contemnetur & infirmabitur. Deinde quæretur, quid ei obfuerit, ſi id uoluiſſet ſcribere,*

ut non

ut nõ potuerit perſcribere. Deinde à nobis ſententia a=perietur, & cauſa proferetur, quare id ſcriptor ſenſerit quod perſcripſit: & demonſtrabitur ſcriptum illud eſſe dilucide, breuiter, commode, perfecte, certa cum ratione. Deinde exempla proferẽtur, quæ res quum ab aduerſarijs ſententia redderetur, & uoluntas afferretur, à ſcripto po tius iudicatæ ſint. Deinde oſtendetur, quàm periculoſum ſit à ſcripto recedere. Locus cõmunis eſt cõtra eum, qui quum fateatur ſe cõtra id, quod legibus ſancitum eſt, aut teſtamẽto perſcriptum ſit, feciſſe: tamẽ facti quærat defen ſionem. À ſententia ſic dicemus: Primùm laudabimus ſcri ptoris cõmoditatem atq; breuitatẽ, quòd tantũ ſcripſerit, quod neceſſe fuerit: illud quod ſine ſcripto intelligi po=tuerit, nõ neceſſario ſcribendum putarit. Deinde dicemus calumniatoris eſſe officium uerba, & literas ſequi, negli=gere uoluntatẽ. Deinde id quod ſcriptum ſit, aut nõ poſſe fieri, aut non lege, nõ more, non natura, non æquo & bo no poße fieri: quæ omnia ſcriptorẽ uoluiſſe quamrectiſſi=me fieri nemo dubitet: at ea quæ à nobis facta ſint, iuſtiſ=ſime facta. Deinde contrariam ſentẽtiam, aut nullam eſſe, aut ſtultam, aut iniuſtam, aut non poſſe fieri, aut non con=ſtare cũ ſuperioribus & inferioribus ſententijs, aut cum iure communi, aut cum alijs legibus cõmunibus, aut cũ rebus iudicatis diſſentire. Deinde exemplorum à uolun=tate, & contra ſcriptum iudicatorum enumeratione ute=mur. Deinde legum & ſtipulationum breuiter exſcripta=rum, in quibus intelligatur ſcriptorum uoluntas & expo ſitio. Locus communis contra eum, qui ſcriptum recitet, & ſcriptoris uoluntatem non interpretetur. Cum duæ leges inter ſe diſcrepent, uidendum eſt primum, num quæ abrogatio aut derogatio ſit. Deinde utrũ leges ita diſſen

tiant

tiant ut altera iubeat, altera uetet:an ita ut altera cogat, altera permittat. Infirma enim erit eius defenſio, qui negabit ſe feciſſe quod cogeretur, cum altera lex permitteret. Plus enim ualet ſanctio permiſſione. Item illa defenſio tenuis eſt, cum oſtenditur id factũ eſſe, quod ea lex ſanciat, cui legi abrogatum uel derogatum ſit: id quod poſteriori lege ſancitum ſit, eſſe neglectum. Cum hæc erunt conſiderata, ſtatim noſtræ legis expoſitione, recitatione, collaudatione utemur. Deinde contrariæ legis enodabimus uoluntatem, & eam trahemus ad noſtræ cauſæ commodũ. Deinde de iuridiciali abſoluta ſumemus rationẽ iuris, & quæremus partẽ iuris, utrum cum ea faciat, de qua parte poſterius diſſeremus. Si ambiguum eſſe ſcriptũ putabitur, quod in duas aut plures ſententias trahi poſſit, hoc modo tractandum eſt. Primum, ſit'ne ambiguum quærendũ eſt. Deinde quomodo ſcriptũ eſſet, ſi id quod aduerſarij interpretantur, ſcriptor fieri uoluiſſet, oſtendẽdum eſt. Deinde id quod nos interpretemur, & fieri poſſe, & honeſte, recte, lege, more, natura, bono & æquo fieri poſſe: qđ aduerſarij interpretantur, a contrario. Nec eſſe ambigue ſcriptũ, cũ intelligatur utra ſentẽtia uera ſit. Sunt qui arbitrãtur ad hãc cauſam tractãdã uehemẽter pertinere cognitionẽ amphibologiarũ eã, quæ à dialecticis profertur. Nos uerò arbitramur, nõ modo nullo adiumento eſſe, ſed potius maximo impedimento. Omnes enim illi amphibologias aucupantur, eas etiam quæ ex altera parte ſententiam nullam poſſunt interpretari. Itaq; & alieni ſermonis moleſti interpellatores, & ſcripti tum odioſi, tum obſcuri interpretes ſunt: & dum caute & expedite loqui uolunt, infantiſſimi reperiuntur. Ita dum metuunt in dicẽdo nequid ambiguum dicant, nomen ſuum pronunciare non

poſſunt

poſſunt. Verum horum pueriles opiniones rectiſsimis rationibus, cum uoles, refellemus. In præſentia hæc interſerere non alienum fuit, ut huius infantiæ garrulam diſciplinam contemneremus. Cum definitione utemur, primùm afferemus breuem uocabuli definitionẽ, hoc modo: Maieſtatem is minuit, qui ea tollit ex quibus rebus ciuitatis amplitudo conſtat: quæ ſunt ea, quæ capiunt ſuffragia populi & magiſtratus conſilia. Nempe igitur tu & populum ſuffragio, & magiſtratum conſilio priuaſti, cum pontes disturbaſti. Item ex contrario: Maieſtatem is minuit, qui amplitudinem ciuitatis detrimento afficit. Ego non affeci, ſed prohibui detrimento. Aerarium enim conſeruaui, libidini malorum reſtiti, maieſtatẽ omnẽ interire non paſſus ſum. Primum igitur uocabuli ſententia breuiter, & ad utilitatem accõmodatam cauſæ deſcribetur. Deinde factum noſtrum cum uerbi deſcriptione coniungetur. Deinde contrariæ deſcriptionis ratio refelletur, ſi aut falſa erit, aut inutilis, aut turpis, aut iniurioſa. Id quoque ex iuris partibus ſumetur de iuridiciali abſoluta, de qua iam loquemur. Quæritur in translationibus primũ, num aliquis eius rei actionem, petitionem, aut executionẽ habeat, quem non oporteat: num alio modo, tempore, loco: num alia lege, num alio quærẽte aut agente. Hæc legibus & moribus, æquo & bono reperientur, de quibus dicetur in iuridiciali abſoluta. In cauſa rationali primũ quæretur, ecquid in rebus maioribus, aut minoribus, aut ſimilibus, ſimiliter ſcriptum aut iudicatum ſit. Deinde, utrum ea res ſimilis ſit ei rei, de qua agitur, an diſsimilis. Deinde utrum conſulto de ea re ſcriptum non ſit, quòd noluerit cauere, an quòd ſatis cautum putarit, propter cæterorum ſcriptorum ſimilitudinem. De partibus legitimæ conſtitut

ſtitut

ſtitutionis ſatis dictum eſt: nunc ad iuridicialem reuertamur.

ABSOLVTA *iuridiciali conſtitutione utemur, cũ ipſam rem, quam nos feciſſe confitemur, iure factam dicemus, ſine ulla aſſumptione extrariæ defenſionis.* In *ea quæri conuenit, iure'ne factum ſit.* De *eo cauſa poſita dicere poterimus, ſi ex quibus partibus ius conſtet, cognouerimus. Conſtat igitur ius ex his partibus, natura, lege, cõſuetudine, iudicato, æquo & bono, pacto.* Natura, *ius eſt quod cognationis aut pietatis cauſa obſeruatur: quo iure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur.* Lege, *ius eſt id quod populi iuſſu ſancitum eſt: quod genus, ut in ius eas cum uoceris.* Conſuetudine, *ius eſt id quod ſine lege æque ac ſi legitimũ ſit, uſitatum eſt: quod genus id, quod argentario obtuleris expenſum, à ſocio eius recte repetere poßis.* Iudicatum *eſt, id de quo ſententia lata eſt, aut decretum interpoſitum.* E*a ſæpe diuerſa ſunt, ut aliud alij* Iudici, *aut* Præt. *aut* COS. *aut* Trib. *pleb. placitum ſit: & fit, ut de eadem re ſæpe alius aliud decreuerit, aut iudicauerit.* Q*uod genus* M. *Druſus* Præt. *urbanus, quòd cum hærede mandati ageretur, iudicium reddidit,* Sext. Iu*lius non reddidit.* Item C. *Cælius iudex abſoluit iniuriarum eum, qui* Lucilium *poëtam in ſcena nominatim læſerat:* P. Mutius *eũ, qui* L. Accium *poëtam nominauerat, condemnauit.* Ergo *quia poſſunt res ſimili de cauſa dißimiliter iudicatæ proferri, cũ id uſu uenerit, iudicẽ cum iudice, tempus cũ tempore, numerũ cum numero iudiciorũ proferemus.* Ex *æquo & bono ius cõſtat, qđ ad ueritatẽ & utilitatẽ communẽ uidetur pertinere: quod genus, ut maior annis* LX. *& cui morbus cauſa eſt, cognitorem det.* Ex *eo nouum ius conſtitui cõuenit ex tem*

pore

pore, & hominis dignitate. Ex pacto ius eſt, ſi quid inter ſe pepigerunt, ſi quid inter quos conuenit. Pacta ſunt, quæ legibus obſeruāda ſunt, hoc modo: Rem ubi pagūt, oratione pagunt. In comitio aut in foro ante meridiē cau ſam conijcito. Sunt item pacta, quæ ſine legibus obſeruan tur ex conuentu, quæ iuri præſtare dicuntur. His igitur partibus iniuriam demonſtrari, ius confirmari conuenit, idq; in abſoluta iuridiciali faciendum uidetur. Cum ex cō paratione quæretur, utrū ſatius fuerit agere id quod reus dicat ſe feciſſe, aut id quod accuſator dicat oportuiſſe fie ri: primùm quæri conuenit, utrum fuerit utilius ex conten tione, hoc eſt, utrum uenuſtius, facilius, conducibilius. De inde oportebit quæri, ipſum'ne oportuerit iudicare, utrū fuerit utilius, an aliorum fuerit ſtatuēdi poteſtas. Deinde interponetur ab accuſatore ſuſpitio ex conſtitutione con iecturali, quare putetur non ea ratione factum eſſe, quo melius deteriori anteponeretur, ſed dolo malo negotium geſtum. Deinde quæretur, potuerit'ne uitari, ne in eum locum ueniretur. Ab defenſore contra refelletur argumen tatio cōiecturalis, de qua antè dictum eſt. His locis ita tra ctatis, accuſator utetur loco cōmuni in eum qui inutile utili præpoſuerit, cum ſtatuendi nō habuerit poteſtatem. Defenſor contra eos qui æquum cenſeant, rem pernicio ſam utili præponi, utetur loco communi per conqueſtio nem: & ſimul quæret ab accuſatoribus & ab iudicibus ipſis, quid facturi eſſent: ſi in eo loco fuiſſent: & tempus, locū, rem, deliberationē ſuam ponet ante oculos. Tranſ latio criminis, eſt cum ab reo facti cauſa in aliorum pec catum transfertur. In qua primum quærēdum eſt, iure'ne in alium crimen transferatur. Deinde ſpectandum eſt, an æque magnum ſit illud peccatum, quod in alium tranſ feratur

ſtratur, atque illud quod reus ſuſcepiſſe fateatur. Deinde *oportuerit'ne in ea re peccare, in qua alius antè peccarit.* Deinde *oportuerit'ne iudicium ante fieri.* Deinde *cum factum iudicium non ſit de illo crimine, quod in aliũ transferatur, oporteat'ne de ea re iudicium fieri, quæ res in iudicium non uenerit.* Locus *communis accuſatoris, contra eum qui plus cẽſebat uim, quàm iudicia ualere oportere: & ab aduerſarijs percunctabitur accuſator, quid futurum ſit, ſi idem cæteri faciant, ut de indemnatis ſupplicia ſumant, quod eos idem feciſſe dicant.* Quid *ſi ipſe accuſator idem facere uoluiſſet?* Deſenſor *eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferetur: rem, locum, tempus ante oculos ponet, ut ij qui audient, exiſtiment aut non potuiſſe, aut non fuiſſe utile rem in iudiciũ uenire.* Conceſsio, *eſt per quam nobis ignoſci poſtulamus.* Ea *diuiditur in purgationem & deprecationem.* Purgatio, *eſt cum conſulto à nobis factum negamus.* Ea *diuiditur in neceſsitudinem, fortunam, imprudentiam.* De *his primum partibus oſtendendum eſt, deinde ad deprecationem reuertendum uidetur.* Primùm, *conſiderandum eſt, utrum per culpam uentum ſit in neceſsitudinem, num culpam ueniendi neceſsitudo fecerit.* Deinde *quærendum eſt, ecquo modo uis illa uitari potuerit ac leuari.* Deinde *is qui in neceſsitudinem cauſam conferet, expertus'ne ſit quid contrà facere, aut excogitare poſſet.* Deinde, *num quæ ſuſpiciones ex coniecturali conſtitutione trahi poſsint, quæ ſignificent id conſultò factum eſſe, quod neceſſario accidiſſe dicitur.* Deinde, *ſi maxime neceſsitudo quæpiam fuerit, conueniat'ne eam ſatis idoneam putari.* Si *autem imprudentia reus ſe peccaſſe dicet, primum quæretur utrum potuerit ſcire, an non*

potuerit.Deinde,utrum data ſit opera ut ſciretur, an non. Deinde, utrum caſu neſcierit, an culpa. Nam qui ſe propter uinum,aut amorem,aut iracundiam fugiſſe rationem dicet,is animi uitio uidebitur neſciſſe, non imprudentia. Quare non imprudentia ſe defendet,ſed culpa contaminabitur.Deinde,coniecturali conſtitutione quæretur,utrum ſcierit an ignorauerit:& conſyderabitur,ſatis'ne imprudentia præſidij debeat eſſe,cum factum eſſe conſtet. Cum in fortunam cauſa conferetur,& ea re defenſor ignoſci dicet reo oportere,eadem omnia uidētur conſyderanda,quæ de neceßitudine præſcripta ſunt. Etenim hæ tres partes purgationis inter ſe finitimæ ſunt,ut in omneis eadem fere poßint accommodari. Loci communes in his cauſis: Accuſatoris contra eum,qui cum ſe peccaſſe confiteatur, tamen oratione iudices demoretur.Defenſoris,de humanitate,miſericordia,uoluntatem in omnibus rebus ſpectari conuenire:& quæ conſulto facta non ſint,in ijs fraudem eſſe non oportere. Deprecatione utemur,cum fatebimur nos peccaſſe,neque id impudenter,aut fortuitu, aut neceſſario feciſſe dicemus,& tamen ignoſci nobis poſtulabimus. Hîc ignoſcendi ratio quæritur ex ijs locis,ſi plura aut maiora officia,quàm maleficia uidebuntur conſtare, ſiqua uirtus aut nobilitas erit in eo, qui ſupplicabit, ſiqua ſpes erit, uſui futurum,ſi ſine ſupplicio diſceſſerit, ſi ipſe ille ſupplex,manſuetus & miſericors in poteſtatibus oſtendetur fuiſſe:ſi ea quæ peccauit,non odio,non crudelitate,ſed officio & recto ſtudio commotus fecit: ſi tali de cauſa alijs quoque ignotum eſt,ſi nihil ab eo periculi nobis futurum uidebitur,ſi eum miſſum fecerimus, ſi nulla aut à noſtris ciuibus,aut ab aliqua ciuitate uituperatio ex ea re ſuſcipietur. Loci communes,de humanitate,fortuna, miſericordia

cordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex cōtrario utetur is, qui contradicet, cum amplificatione & enumeratione omnium peccatorum. Hæc cauſa iudicialis fieri non poteſt, ut in primo libro oſtendimus, ſed quòd poteſt uel ad Senatum, uel ad concilium uenire, non uiſa eſt ſuperſedenda. Cum a nobis crimen remouere uolemus, aut in rem, aut in hominem, noſtri peccati cauſam conferemus. Si cauſa in hominem conferetur, quærēdum erit primùm, potuerit'ne tantum quātum reus demonſtrabit is, in quem cauſa conferetur: & ecquonam modo aut honeſte, aut ſine periculo potuerit obſiſti: ſi maxime ita ſit, num ea re concedi reo conueniat, quod alieno inductu fecerit. deinde in coniecturalem trahetur controuerſiam, & quæretur num conſulto factum ſit. Si cauſa in rem quandam conferetur, & hæc eadem fere, & omnia quæ de neceſſitudine præcepimus, conſyderanda erunt.

QVONIAM *ſatis oſtendiſſe uidemur quibus argumentationibus in unoquoque genere cauſæ iudicialis uti conueniret, conſequi uidetur ut doceamus quemadmodum ipſas argumentationes ornate, & abſolute tractare poſſimus. nam ferè non difficile eſt inuenire quid ſit cauſæ adiumento: difficilimum uero eſt inuentum expolire, & expedite pronuntiare. hæc enim res facit ut neq; diutius, quàm ſatis ſit, in eiſdem locis commoremur, neque eodem idētidē reuoluamur, neque inchoatam argumētationem relinquamus, neque incōmode ad aliam deinceps tranſeamus. Itaq; hac ratione et ipſi meminiſſe poterimus quid quoquo loco dixerimus: & auditor cum totius cauſæ, tum uniuſcuiuſq; argumentationis diſtributionem percipere, & meminiſſe poterit. Ergo abſolutiſſima, & perfectiſſima argumentatio eſt ea, quæ in quinque parteis eſt diſtributa, propoſitionem*

ſitionem, rationem, rationis confirmationem, exornatio-nem, complexionem. Propoſitio eſt, per quam oſtendimus ſummatim quid ſit quod probare uolumus. Ratio eſt cauſa, quæ demonſtrat id uerum eſſe quod intendimus, breui ſubiectione. Rationis confirmatio eſt ea, quæ pluribus argumentis corroborat breuiter expoſitam rationem. Exornatio eſt, qua utimur rei honeſtandæ, et collocupletādæ cauſa, confirmata argumentatione. Complexio eſt, quæ concludit, breuiter colligens parteis argumentationis. Hiſce igitur quinque partibus ut abſolutiſsime utamur, hoc modo tractabimus argumentationem. Cauſam oſtendemus Vlyſsi fuiſſe quare interfecerit Aiacem: inimicum enim acerrimum de medio tollere uolebat: à quo ſibi non iniuria ſummum periculum metuebat. uidebat illo incolumi, ſe incolumen non futurum. ſperabat illius morte, ſe ſalutem ſibi comparare. conſueuerat, ſi iure nō poterat, quauis iniuria inimico exitiū machinari: cui rei mors indigna Palamedis teſtimonium dat. ergo & metus periculi hortabatur eum interimere, à quo ſuppliciū uerebatur: & conſuetudo peccādi, maleficij ſuſcipiendi remouebat dubitationem. Omnes enim qui minima peccata cum cauſa ſuſcipiunt, tum uero illa quæ multo maxima ſunt maleficia, aliquo certo emolumēto inducti ſuſcipere conātur. Si multos induxit in peccatū pecuniæ ſpes: ſi cōplures ſcelere ſe cōtaminauerūt īperij cupiditate: ſi multi leue cōpēdiū fraude maxima cōmutauerūt: cui mirū uidebitur, iſtū à maleficio propter acerrimā formidinē nō tēperaſſe? Virū fortiſsimum, integerrimū, inimicitiarum perſequētiſsimū, iniuria laceſsitū, ira excitatum, homo timidus, nocens, conſcius ſui peccati, inſidioſus, inimicum incolumē eſſe noluit: cui tandem hoc mirū uidebitur? Nam cum feras beſtias uideamus

C 2 alacres

alacres, & erectas uadere ut alteri beſtiæ noceant, non eſt incredibile putandum, iſtius quoque animum ferum, crudelem atque inhumanum cupide ad inimici perniciem profectum: præſertim cum in beſtijs nullam neque bonam neq; malam rationem uideamus: in iſto plurimas & peßimas rationes ſemper fuiſſe intelligamus. Si ergo pollicitus ſum, me daturũ cauſam qua inductus Vlyſſes acceſſerit ad maleficium: & ſi inimicitiarum acerrimam rationem, & periculi metum intercеßiſſe demonſtraui: non eſt dubiũ quin confiteatur cauſam maleficij fuiſſe. Ergo abſolutißima eſt argumentatio ea, quæ ex quinque partibus conſtat: ſed ea non ſemper neceſſe eſt uti. Tum enim complexione ſuperſedendum eſt, ſi res breuis eſt, ut facile memoria comprehendatur: tum exornatio prætermittenda eſt, ſi parum locuples ad amplificandum, & exornãdum res uidetur eſſe. Sin & breuis erit argumẽtatio, & res tenuis, aut humilis, tum exornatione & cõplexione ſuperſedẽdũ eſt. In omni argumentatione de duabus partibus poſtremis, hæc quam expoſui, ratio eſt habenda. Ergo amplißima eſt argumentatio quinquepartita: breuißima eſt tripartita: mediocris, ſublata aut exornatione, aut complexione, quadripartita.

GENERA *duo ſunt uitioſarum argumentationum: unum, quod ab aduerſario reprehendi poteſt, idq; pertinet ad cauſam: alterũ, quod tametſi nugatoriũ eſt, tamẽ nõ indiget reprehẽſiõe. Quæ ſit quæ reprehẽſiõe cõfutari conueniat, quæ tacite cõtẽni, atq; uitari ſine reprehẽſiõe, ſi exẽpla ſubiecero, intelligere dilucide poteris. Hæc cognitio uitioſarum argumentationũ duplicem utilitatẽ afferet: nam & uitare in argumẽtatione uitium admonebit, & ab alijs non uitatum commode reprehendere docebit. Quoniam igitur oſtendimus perfectam, & plenam argumentationem ex*

nem ex quinque partibus conſtare, in unaquaque parte argumentationis quæ uitia euitanda ſunt conſyderemus: ut & ipſi ab his uitijs recedere, & aduerſariorum argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tentare, & ab aliqua parte labefactare poßimus. Expoſitio *uitioſa eſt, cum ab aliqua, aut à maiore parte ad omnes confertur. id quod non neceſſario eſt omnibus attributum. ut ſiquis hoc modo exponat, Omnes qui in paupertate ſunt, malunt maleficio parare diuitias, quam officio paupertatem tueri. Siquis hoc modo expoſuerit argumentationem, ut non curet quærere qualis ratio, aut rationis confirmatio ſit, ipſam facile reprehendemus expoſitionem, cum oſtendemus id quod in aliquo paupere improbo ſit, in omnes pauperes falsò & iniuria conferri. Item uitioſa expoſitio eſt, cum id quod raro fit, fieri omnino negatur, hoc modo, Nemo poteſt uno aſpectu, neque præteriẽs in amorẽ incidere: nam cum non nemo deuenerit in amorem uno aſpectu, & cum ille neminem dixerit, omnino nihil differt raro id fieri, dummodo aliquando fieri, aut poße fieri intelligatur. Item uitioſa expoſitio eſt, cum omneis res oſtendemus nos collegiſſe, & aliquam rem idoneam præterimus, hoc modo, Quoniam igitur hominem occiſum conſtat eſſe, neceſſe eſt aut à prædonibus, aut ab inimicis occiſum eſſe, aut abs te quem ille hæredem teſtamento ex parte faciebat. prædones illo loco nunquam ſunt uiſi: inimicum nullum habebat. relinquitur, ſi neque à prædonibus, neque ab inimicis occiſus eſt, quòd alteri nõ erant, alteros nõ habebat, ut abs te ſit interẽptus. Nam in huiuſce modi expoſitione, reprehenſione utemur ſiquos præter eos, quos ille dixerit, potuiſſe ſuſcipere maleficium oſtenderimus: uelut in hoc exẽplo cum dixerit neceſſe eße aut à*

prædonibus,aut ab inimicis,aut à nobis occiſum eſſe,dicemus potuiſſe uel à familia,uel à cohæredibus noſtris. Cum hoc modo illorum collectionem diſturbauerimus,nobis latiorem locũ defendendi relinquemus.Ergo hoc quoq; uitãdum eſt in expoſitione,nequando , cum omnia collegiſſe uideamur,aliquam idoneam partem reliquerimus. Item uitioſa expoſitio eſt quæ conſtat ex falſa enumeratione:ut ſi cum plura ſunt,pauciora dicamus,hoc modo , Duæ res ſunt Iudices,quæ omnes ad maleficiũ impellunt,luxuries et auaritia. Quid amor? inquit quiſpiam.qd ambitio? quid religio? quid metus mortis? quid imperij cupiditas? quid denique alia permulta? Item falſa enumeratio eſt,cum pauciora ſunt,& plura dicimus,hoc modo.Tres res ſunt quæ omneis homines ſolicitant,metus,cupiditas,ægritudo. Satis fuerat dixiſſe metum & cupiditatem: quoniam ægritudinem cum utraque re coniunctam eſſe neceſſe eſt. Item uitioſa expoſitio eſt,quæ nimium lõge repetitur,hoc modo, Omnium malorum ſtultitia eſt mater,quæ parit immenſas cupiditates:immẽſæ porrò cupiditates infinitæ, & immoderatæ ſunt:hæ pariunt auaritiã:auaritia porrò hominem ad quoduis maleficium impellit:igitur auaritia inducti aduerſarij noſtri hoc in ſe facinus admiſerũt.Hic id quod extremũ dictũ eſt, ſatis fuit exponere,ne Enniũ & cæteros poëtas imitemur,quibus hoc modo loqui conceſſum eſt,

Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes:
Ne'ue inde nauis inchoandæ exordium
Cepiſſet,quæ nunc nominatur nomine
Argò,qua uecti Argiui delecti uiri,
Petebant illam pellem inauratam arietis
Colchis,imperio regis Peliæ per dolum:

Nam

Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore ſæuo ſaucia.

Nam hic ſatis erat dicere (ſi id modò, quod eſſet ſatis, curaſſet poëta)

Vtinam ne hera errans mea modo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore ſæuo ſaucia.

Ergo hac quoque ab ultimo repetitione in expoſitionibus magnopere ſuperſedendum eſt. Non enim reprehenſione eget, ſicut aliæ complures, ſed ſua ſponte uitioſa eſt.

VITIOSA *ratio eſt, quæ ad expoſitionem nõ eſt accommodata, uel propter infirmitatem, uel propter uanitatem. Infirma ratio eſt, quæ non neceſſario oſtendit ita eſſe, quemadmodum expoſitum eſt: uelut apud Plautum,*

Amicum caſtigare ob meritam malam noxiam,
Immane eſt facinus, uerum in ætate utile,
Et conducibile.

Hæc expoſitio eſt, uidemus quæ ratio afferatur.

Nam ego amicum hodie meum
Non caſtigabo pro commerita noxa.

Ex eo quod ipſe facturus eſt, non ex eo quod fieri conuenit, utile quid ſit ratiocinatur. Vana ratio eſt, quæ ex falſa cauſa conſtat, hoc modo: Amor fugiendus non eſt. nam ex eo uerißima naſcitur amicitia. Aut hoc modo, Philoſophia eſt uitanda. affert enim ſocordiã atque deſidiam. Nam hæ rationes niſi falſæ eſſent, expoſitiones quoque earum ueras eſſe confiteremur. Item infirma ratio eſt, quæ nõ neceſſariam cauſam affert expoſitionis: uelut Pacuuius,

Fortunam inſanam eſſe & cæcam & brutam perhibent philoſophi,
Saxoq́; inſtare globoſo prædicant uolubili.
Quia quò ſaxũ impulerit fors, eò cadere fortunã autumãt.

Cæcam ob eam rem eſſe iterant, quia nihil cernat quò ſeſe applicet.

Inſanam autem aiunt, quia atrox, incerta, inſtabilisq́; ſit.

Brutam, quia dignũ atque indignũ nequeat internoſcere.

Sunt autem alij Philoſophi, qui contra fortuna negant

Miſeriam eſſe ullam, ſed temeritate omnia regi. id magis

Veriſimile aiunt, quod uſus reapſe experiundo edocet.

Velut Oreſtes modo fuit Rex, modo mendicus factus eſt:

Naufragio res contigit. Nẽpe ergo haud fortuna obtigit.

Nam hic Pacuuius infirma ratione utitur, cum ait, uerius eſſe temeritate, quam fortuna res regi. Nam utraque opinione Philoſophorum fieri potuit, ut is qui Rex fuiſſet, mendicus factus eſſet. Itẽ infirma ratio eſt, quæ uidetur pro ratione afferri, ſed idẽ dicit quod in expoſitione dictũ eſt, hoc modo: Magno malo eſt omnibus auaritia, idcirco quòd homines magnis & multis incõmodis cõflictãtur propter immenſam pecuniæ cupiditatẽ. Nam hic alijs uerbis idem per rationem dicitur, quod dictum eſt per expoſitionem. Item infirma ratio eſt, quæ minus idoneam, quam res poſtulat, cauſam ſubijcit expoſitioni, hoc modo: Vtilis eſt ſapiẽtia, propterea quòd qui ſapientes ſunt, pietatẽ colere conſueuerunt. Item utile eſt amicos ueros habere. habes enim quibuſcum iocari poſſis. Nam huiuſmodi in rationibus nõ uniuerſali neque abſoluta, ſed extenuata ratione expoſitio confirmatur. Item infirma ratio eſt, quæ uel alij expoſitioni poteſt accõmodari, ut facit Pacuuius, qui eandem affert rationem, quare cæca: eandem, quare bruta fortuna dicitur.

IN confirmatione rationis multa uitanda in noſtra, & obſeruãda in aduerſariorũ ratione ſunt uitia, proptereaq́; diligentius conſyderanda ſunt, quòd accurata confirmatio rationis totam uehementiſſime cõprobat argumentationẽ.

Vtuntur igitur ſtudioſi in confirmanda ratione dupli= ci concluſione,hoc modo:
Iniuria abs te afficior indigna pater.
Nam ſi improbum Chreſpontem exiſtimaueras, Cur me huic locabas nuptijs?ſin eſt probus,
Cur talem inuitam inuitum cogis linquere?

Quæ hoc modo concludentur, aut ex contrario con= uertentur,aut ex ſimplici parte reprehendentur.Ex con= trario hoc modo:
Nulla te indigna nata afficio iniuria.
Si probus eſt,bene locaui:ſinautem eſt improbus,
Diuortio te liberabo incommodis.

Ex ſimplici parte reprehendentur,ſi ex duplici conclu ſione alterutra pars diluitur,hoc modo,
Nam ſi improbum Chreſphontem exiſtimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? Duxi probum,
Erraui,pòſt cognoui,& fugio cognitum.

Ergo reprehenſio huius concluſionis duplex eſt: acu= tior illa ſuperior,facilior hæc poſterior ad excogitandũ. Item uitioſa eſt confirmatio rationis,cum ea re,quæ plu= ra ſignificat,abutimur pro certo unius rei ſigno,hoc mo= do: Neceſſe eſt quoniam pallet, ægrotaſſe: aut neceſſe eſt peperiſſe,quoniam ſuſtinet puerum infantem. Nam hæc ſua ſponte certa ſigna non habẽt,ſi nõ cætera quoq; ſimi lia cõcurrãt:quòd ſi cõcurrerint,nõnihil huiuſmodi ſigna adaugent ſuſpitionẽ. Item uitioſum eſt,cũ uel in aliũ,uel in eũ ipſum qui dicit, id quod in aduerſarium dicitur,po teſt conuenire,hoc modo: Miſeri ſunt qui uxores ducunt: at tu duxiſti alterã. Itẽ uitioſum eſt id,quod uulgarẽ ha= bet defenſionem,hoc modo: Iracundia inductus peccauit, aut adoleſcẽtia,aut amore. Huiuſcemodi enim deprecatio

nes ſi probabũtur, impune maxima peccata dilabẽtur. Itẽ uitioſum eſt, cum id pro certo ſumitur, quod inter omnes nõ conſtat, quia etiã nunc in cõtrouerſia eſt, hoc modo:

Eho tu, dij quibus eſt poteſtas motus ſuperûm atque inferûm,

Pacem inter ſeſe conciliant, conferunt concordiam.

Nam ita pro ſuo iure hoc exemplo uſum Chreſphontẽ Ennius induxit, quaſi iã ſatis certis rationibus ita eſſe demõſtraſſet. Itẽ uitioſum eſt, quod iam quaſi ſero atq; acto negotio dici uidetur, hoc modo: In mentẽ mihi ſi ueniſſet Quirites, nõ cõmiſiſſem ut hunc in locũ res ueniret: nam hoc aut hoc feciſſem: ſed me tum hæc ratio fugit. Item uitioſum eſt, cum id quod in aperto delicto poſitum eſt, tamen aliqua leui tegitur defenſione, hoc modo:

Cum te expetebant omnes florentiſſimo

Regno reliqui, nunc deſertum ab omnibus

Summo periclo ſola ut reſtituam paro.

Item uitioſum eſt, quod in aliã partẽ, ac dictũ ſit, poteſt accipi. Id eſt huiuſmodi, ut ſi quis potẽs ac factioſus in concione dixerit, Satius eſt uti regibus, quàm malis legibus. Nam hoc tametſi rei arguendæ cauſa poteſt ſine malitia dici, tamẽ propter potentiã eius qui dicit, non dicitur ſine atroci ſuſpicione. Item uitioſum eſt, falſis aut uulgaribus definitionibus uti. Falſæ ſunt huiuſmodi, ſiquis dicat iniuriã eſſe nullã, niſi quæ ex pulſatione, aut conuitio conſtet. Vulgares ſunt, quæ nihilo minus in aliam rem transferri poſſunt, ut ſiquis dicat, quadruplator, ut breuiter deſcribam, capitalis eſt. Eſt enim improbus & peſtifer ciuis. Nam nihilo magis quadruplatoris q̃ furis, quàm ſicarij aut proditoris attulit definitionẽ. Itẽ uitioſum eſt, pro argumẽto ſumere quod in diſquiſitione poſitum

ſitum eſt:ut ſi quis quem furti arguat, dicat eum eſſe hominem improbũ, auarum, fraudulentũ, ei rei teſtimonium eſſe, quòd ſibi furtũ fecerit. Item uitioſum eſt, cõtrouerſiã cõtrouerſia diſſoluere, hoc modo: Non cõuenit Cenſores *iſtum uobis ſatisfacere, ex eo quòd ait ſe nõ potuiſſe adeſſe, ita ut iuratus fuerat: quòd ſi ad exercitum non ueniſſet, id'ne* Tribuno *militũ diceret?* Hoc ideo *uitioſum eſt, quia non expedita, aut iudicata res, ſed impedita & in ſimili cõtrouerſia poſita exẽpli loco ꝓfertur. Itẽ uitioſum eſt, cũ id de quo ſumma controuerſia eſt, parum expeditur, & quaſi tranſactum ſit, relinquitur, hoc modo:*

Aperte fatur dictio, ſi intelligas,
Tali dari arma, qualis qui geſſit fuit,
Iubet, potiri ſi ſtudeamus Pergamo:
Quæ ego profiteor eſſe mea. nam me æquum eſt frui
Fraternis armis, mihiq; adiudicarier,
Vel quòd propinquus, uel quòd uirtute æmulus.

Item uitioſum eſt, ipſum ſibi in ſua oratione diſſentire, & contra ea quæ antè dixerit, dicere, hoc modo:

Qua cauſa accuſem hunc, nequeo exputando euoluere.
Nam ſi ueretur, quid eum accuſem, qui eſt probus?
Sin inuerecundum animi ingenium poßidet,
Quid eum accuſem qui id parui auditu exiſtimet?

Non incommoda ratione uidetur ſibi oſtendiſſe quare non accuſaret. Quid quod poſtea ait?

Nunc ego te ab ſummo iam detexam exordio.

Item uitioſum eſt, quod dicitur cõtra iudicis uoluntatẽ, aut eorũ qui audiunt, ſi aut partes, quibus illi ſtudent, aut homines, quos illi charos habent, lædantur, aut aliquo huiuſmodi uitio læditur autoris uolũtas. Itẽ uitioſum eſt, nõ omnes res confirmare, quas pollicitus ſis in expoſitione.

Item

Item uerendum eſt, ne de alia re dicatur, cum alia de re controuerſia ſit:inq; huiuſmodi uitio conſiderandum eſt, ne aut ad rem addatur quid,aut quippiam de re detrahabatur, aut tota cauſa mutata in aliam cauſam deriuetur. Vti apud Pacuuium Zethus cũ Amphione,quorũ cõtrouerſia cũ de muſica inducta ſit,diſputatio in ſapientiæ rationẽ & uirtutis utilitatẽ conſumitur.Item conſiderandũ eſt,ne aliud accuſatoris criminatio contineat,aliud defenſoris ratio purget:quod ſæpe conſultò multi ab reo faciũt anguſtijs cauſæ coacti. Vti ſiquis accuſetur ambitu magiſtratum petiſſe,ab imperatoribus ſæpenumero ſe apud exercitum donatum eſſe dicat.Hoc ſi diligenter in aduerſariorum oratione obſeruauerimus,ſæpe deprehendemus, & in huiuſmodi deprehenſione oſtendemus eos de ea re quid dicant,non habere. Item uitioſum eſt,artẽ aut ſcientiam,aut ſtudium quodpiam uituperare propter eorũ uitia,qui in eo ſtudio ſunt:ueluti qui rhetoricã uituperant, propter alicuius oratoris uituperandã uitam. Item uitioſum eſt, ex eo quod perperam factum eſſe conſtat,putare oſtendi à quo homine factũ eſt,hoc modo: Mortuum deformatũ,tumore præditũ, corpore decoloratũ fuiſſe conſtat:ergo ueneno necatus eſt. Deinde ſi ſit uſq;adeo in eo occupatus,ut multi faciunt,uenenũ datum,uitio non mediocri conflictetur. Non enim factum'ne ſit quæritur,ſed à quo factum ſit.Item uitioſum eſt,in comparandis rebus alterã rem efferre,de altera mentionẽ non facere,aut negligentius diſputare:ut ſi comparetur utrum ſatius ſit populum frumentũ accipere, an non accipere:quæ cõmoda ſint in altera re curet enumerare:quæ in altera re incõmoda ſint,uelut depreſſa prætereat,aut ea quæ minima ſunt, dicat.Item uitioſum eſt,in rebus comparandis neceſſe putare

tare alteram rem uituperari,cum alterā laudes. Quod genus,ſi quæratur utris maior honor habendus ſit,Albenſibus an * Venuſinis,quòd reip.& Pop.Ro. profuerũt,& *Veientibus is qui dicat alteris,alteros lædat. Non enim neceſſe eſt,ſi alteros præponas, alteros uituperare. Fieri enim poteſt, ut cum alteros magis laudaris, aliquam alteris laudis partem attribuas,ne cupide pugnaſſe contra ueritatē puteris. Item uitioſum eſt,de nomine & uocabulo eius rei controuerſiam ſtruere,quam rem conſuetudo poteſt optime iudicare. Velut Sulpitius qui interceſſerat ne exules, quibus cauſam dicere non licuiſſet,reducerentur: idem poſterius immutata uoluntate,cũ eandē legem ferret,aliam ſeſe ferre dicebat propter nominũ cōmutationē: nam nō exules, ſed ui eiectos ſe reducere aiebat : perinde quaſi id fuiſſet in cōtrouerſia, quo illi nomine appellarētur à Po.R.aut perinde quaſi non omnes quibus aqua & igni interdictũ eſt, exules appellentur. Verum illi fortaſſe ignoſcimus ſi cum cauſa fecit: nos tamen intelligamus uitioſum eſſe intendere controuerſiam propter nominum mutationem.

QVONIAM exornatio cōſtat ex ſimilibus,& exemplis,& amplificationibus, & iudicatis & cæteris rebus, quæ pertinent ad exaggerandam & collocupletandam argumentationem, quæ ſint iis rebus uitia conſideremus. Simile uitioſum eſt, quod ex aliqua parte diſsimile eſt, nec habet parem rationem comparationis, aut ſibiipſi obeſt qui affert. Exemplum uitioſum eſt, ſi aut falſum eſt, ut reprehendatur: aut ſi improbum,ut non ſit imitandum : aut maius, aut minus, quàm res poſtulabit. Res iudicata uitioſe profertur,ſi aut diſsimili de re profeͅratur:aut de ea re,de qua controuerſia non eſt:aut ſi improba, aut eiuſmodi, ut aut plures aut magis idoneæ res

iudicatæ

iudicatæ ab aduerſarijs proferri poßint. Item uitioſum eſt id, quod aduerſarij factum eſſe confiteantur, de eo argumentari, & planum facere factum eſſe, nam id tantum augeri oportet. Item uitioſum eſt, id augere quod conuenit doceri, hoc modo: Vt ſi quis quem arguat hominem occidiſſe, & ante quàm ſatis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatum, & dicat nihil indignius eſſe, quàm hominem occidere. Non enim utrum indignum ſit an non, ſed factum'ne ſit, quæritur. Complexio uitioſa eſt, quæ non ut quidq; primum dictum eſt, primum complectitur, & quæ non breuiter concludit, & quæ non ex enumeratione certum & conſtans aliquid relinquit, ut intelligatur quid propoſitum in argumētatione ſit, quid deinde ratione, quid cōfirmatione, quid tota argumentatione demonſtratum ſit.

CONCLVSIONES, *quæ apud Græcos* ἐπίλογοι *nominantur, tripertitæ ſunt: nam cōſtant ex enumeratione, amplificatione, & cōmiſeratione. In quatuor locis uti poſſumus concluſionibus: in principio, ſecundū narrationem, ſecundū firmißimā argumentationē, in concluſione. Enumeratio, eſt per quā colligimus & cōmonemus, quibus de rebus uerba fecerimus, breuiter, ut renouetur non redintegretur oratio: & ordine, ut quicquid erit dictum, referemus: ut auditor, ſi memoriæ mandauerit, ad id quod ipſe meminerit, reducatur. Item curandum eſt, ne aut ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio. Ficta enim & dedita opera cōparata oratio uidebitur eſſe artificij ſignificandi, aut ingenij uenditandi, uel memoriæ oſtentandæ cauſa. Quapropter initium enumerationis ſumendum eſt à diuiſione. Deinde ordine breuiter exponendæ ſunt res quæ tractatæ erunt in confirmatione*

& con

& confutatione. Amplificatio, eſt res quæ per locum cõmunem inſtigationis auditorum cauſa ſumitur. Loci cõmunes ex decem præceptis cõmodiſsime ſumuntur ad augendi criminis cauſa. Primus locus ſumitur ab autoritate, cum cõmemoramus quantæ curæ ea res fuerit Dijs immortalibus, aut maioribus noſtris, Regibus, ciuitatibus, nationibus, hominibus ſapientiſsimis, Senatui. Item maxime quo modo de his rebus in legibus ſancitũ ſit. Secundus locus eſt, cũ conſideramus, illæ res de quibus criminamur ad quos pertineant, utrum ad omnes, quod atrociſsimum eſt: an ad ſuperiores, quod genus hi ſunt à quibus autoritatis locus cõmunis ſumitur: an ad pares, hoc eſt in eiſdem partibus animi, corporis, fortunarum poſitos: an ad inferiores, qui omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus eſt, quo percunctamur quid ſit euenturum ſi omnibus idem concedatur: & ea re neglecta, oſtendemus quid periculorũ aut incõmodorum conſequatur. Quartus locus eſt, quo demõſtratur, ſi huic ſit remiſſum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicij remoratur. Quintus locus eſt, per quem oſtendimus, ſi ſemel aliter iudicatum ſit, nullam rem fore, quæ incõmodo mederi, aut erratũ iudicum corrigere poſsit. Quo in loco nõ incommodum erit uti cæterarum rerum comparatione, ut oſtendamus alias res poſſe aut uetuſtate ſedari, aut conſilio corrigi: huius rei aut leniendæ, aut corrigendæ nullam rem adiumento futurum. Sextus locus eſt, cum oſtendemus ex conſulto factum, & dicemus uoluntario facinori nullam eſſe excuſationem, ſed imprudentiæ iuſtam deprecationem paratam. Septimus locus eſt, quo oſtendemus tetrum facinus, crudele, nefarium, tyrannicũ eſſe: quod genus iniuriæ mulierum, aut earum rerum aliquid,

quarum rerum cauſa bella ſuſcipiuntur, & cum hoſtibus de uita dimicatur. Octauus locus eſt, quo oſtendimus nõ uulgare, ſed ſingulare eſſe maleficium, ſpurcum, nefariũ, inuſitatum, quo maturius & atrocius uindicandum ſit. Nonus locus cõſtat ex peccatorum comparatione, quaſi cum dicemus maius eſſe maleficium ſtuprare ingenuam, quam ſacrum lædere: quòd propter egeſtatem alterum, alterum propter intemperantem ſuperbiam fiat. Decimus locus eſt, per quem omnia quæ in negotio gerendo acta ſunt, quæq; rem conſequi ſolent, exponemus acriter, & criminoſe, & diligenter, ut agi res & geri negotium uideatur rerum conſequentium enumeratione. Miſericordia commouebitur auditoris animus, ſi uariam fortunarum cõmutationem dicemus: ſi oſtendemus in quibus cõmodis fuimus, quibusq; in incõmodis ſimus cõparatione. Si quæ nobis futura ſint, niſi cauſam obtinuerimus, enumerabimus & oſtendemus. Si ſupplicabimus, & nos ſub eorum, quorum miſericordiam captabimus, poteſtatem ſubijciemus. Si quid noſtris parentibus, liberis, cæteris neceſſarijs caſurum ſit propter noſtras calamitates, aperiemus, & ſimul oſtendemus, illorum nos ſolicitudine & miſeria, non noſtris incommodis dolere. Si de clementia, humanitate, miſericordia noſtra, qua in alios uſi ſumus, aperiemus. Si nos ſemper, aut diu in malis fuiſſe oſtendemus. Si noſtrũ fatũ aut fortunã cõqueremur. Si animum noſtrum fortem, patientem incommodorum oſtendemus futurum. Commiſerationem breuem eſſe oportet. Nihil enim lacryma citius areſcit. Fere locos obſcuriſsimos totius artificij tractauimus in hoc libro: quapropter huic uolumini modus hic ſit. Reliquas præceptiones, quoad uidebitur, in tertium librum transferemus.

*Hæc ſi ut conquiſite conſcripſimus,ita tu diligenter fueris
conſecutus,& nos induſtriæ fructus ex tua ſcientia capie=
mus,& tute noſtram diligentiam laudabis , tuaq́; perce=
ptione lætabere:tu ſcientior eris præceptorũ artificio,nos
alacriores ad reliquum perſoluendum. Verum hæc futura
ſatis ſcio:te enim non ignoro:ſed nos deinceps ad cætera
præcepta tranſeamus,ut,quod libentißime facimus, tuæ uo
luntati rectißimæ morem geramus.*

RHETORICORVM
AD C. HERENNIVM
LIBER III.

A DOMNEM *iudicialẽ cauſam quẽad=
modum conueniret inuẽtionẽ rerũ accõ
modari,ſatis abũdanter,ut arbitror,ſu=
perioribus libris demonſtratũ eſt.* Nunc
*earũ rationem rerum inueniendarũ,quæ
pertinebant ad cauſas deliberatiuas & demonſtratiuas,in
hunc librum tranſtulimus,ut omnis inueniendi præceptio
tibi quamprimum perſolueretur.* Reliquæ *quatuor partes
erant artificij.* De *tribus partibus in hoc libro dicemus,
diſpoſitione,pronuntiatione,& memoria.* De *elocutione,
quia plura dicenda uidebantur,in quarto libro conſcribe=
re maluimus:quem,ut arbitror,tibi librũ celeriter abſolu=
tum mittemus,nequid tibi rhetoricæ artis deeſſe poßit.* In=
*terea prima quæque & nobiſcum,cum uoles, & interdũ
ſine nobis legendo conſequere,nequid impediare,quin ad
hanc utilitatem pariter nobiſcum progredi poßis.* Nunc
*tu fac ut attentum te præbeas : nos proficiſci ad inſtituta
pergemus.*

DELIBERATIONES *partim ſunt huiuſmodi, ut quæratur utrum potius faciendum ſit: partim huiuſmodi, ut quid potiſsimum faciendum ſit, conſyderetur. Vtrum potius, hoc modo: Carthago tollenda, an relinquenda uideatur. Quid potiſsimum, hoc pacto: ut ſi Annibal conſultet, cum ex Italia Carthaginem accerſitur, an in Italia remaneat, an domum redeat, an in Aegyptum profectus occupet Alexandriã. Item deliberationes partim ipſæ propter ſe conſultandæ ſunt, ut ſi deliberet Senatus, captiuos ab hoſtibus redimat, an non: partim propter aliquam extraneam cauſam ueniunt in deliberationẽ & conſultationem, ut ſi deliberet Senatus, bello Italico ſoluat'ne legibus Scipionem, ut eum liceat ante tempus* COS. *fieri: partim & propter ſe ſunt deliberandæ, & magis propter extraneam cauſam ueniunt in conſultationem, ut ſi deliberet Senatus, bello Italico ſocijs ciuitatem det, an non. In quibus cauſis rei natura faciet deliberationẽ, oĩs ratio ad ipſam rem accommodabitur. In quibus extranea cauſa conficiet deliberationem, in his ea ipſa erit cauſa adaugenda aut deprimenda. Omnem orationem eorum qui ſententiã dicẽt, finem ſibi conueniet utilitatis proponere, ut omnis eò totius orationis ratio conferatur. Vtilitas in duas partes in ciuili conſultatione diuiditur, tutam & honeſtam. Tuta eſt, quæ conficit inſtantis aut conſequentis periculi uitationẽ qualibet ratione. Hæc diſtribuitur in uim & dolum: quorum aut alterum ſeparatim, aut utrunque ſumemus coniunctim. Vis decernitur per exercitus, claſſes, arma, tormenta, euocationes hominum, & alias huiuſmodi res. Dolus conſumitur in pecuniam, pollicitationes, diſsimulationes, maturationes, mentiones, & cæteras res, de quibus magis idoneo tempore loquemur, ſiquando de re militari,*

aut

aut de adminiſtratione reip. ſcribere uelimus. Honeſta res diuiditur in rectum & laudabile. Rectum eſt, quod cum uirtute & officio fit. Id diuiditur in prudentiā, iuſtitiam, fortitudinem, modeſtiam. Prudentia, eſt calliditas, quæ ratione quadam poteſt delectum habere bonorum & malorum. Dicitur item prudentia, ſcientia cuiuſdam artificij. Item appellatur prudentia, multarum rerum memoria, & uſus complurium negotiorum. Iuſtitia, eſt æquitas, ius unicuique tribuens pro dignitate cuiuſque. Fortitudo, eſt rerum magnarum appetitio, et rerum humilium contēptio, & laboris cum utilitatis ratione perpeſsio. Modeſtia, eſt in animo continens moderatio cupiditatum. Prudentiæ partibus utemur in dicendo, ſi commoda cum commodis conferemus, cum alterum ſequi, uitare alterum cohortemur. Aut ſi qua in re cohortabimur aliquem, cuius rei aliquam diſciplinabilem ſcientiam poterimus habere, & quo modo, aut qua quidque ratione fieri oporteat, oſtendemus. Aut ſi ſuadebimus quippiam, cuius rei geſtæ aut præſentem, aut auditam memoriam poterimus habere: qua in re facile id quod uelimus exemplo allato perſuadere poſsimus. Iuſtitiæ partibus utemur, ſi aut innocentum, aut ſupplicum dicemus miſereri oportere: ſi oſtendemus bene merentibus gratiam referri conuenire: ſi demonſtrabimus ulciſci male meritos oportere: ſi fidem magnopere cenſebimus conſeruandam: ſi leges & mores ciuitatis egregie dicemus ſeruari oportere: ſi ſocietates atq; amicitias ſtudioſe dicemus coli cōuenire: ſi quod ius in parentes, deos, patriam natura comparauit, id religioſe colēdum demonſtrabimus: ſi hoſpitia, clientelas, cognationes, affinitates caſte colendas eſſe dicemus: ſi nec prece, nec pretio, nec gratia, nec periculo, nec ſimultate à uia recta oſtendemus

deduci oportere: ſi dicemus in omnibus ius æquabile ſtatui conuenire. His atque huiuſmodi partibus iuſtitiæ ſiquam rem in concione, aut in concilio faciendam cenſebimus, iuſtam eſſe oſtendemus: contrarijs iniuſtam. Ita fiet ut eiſdem locis & ad ſuadendum, & ad diſſuadendum ſimus parati. Sin fortitudinis retinendæ cauſa faciendum quid eſſe dicemus, oſtendemus res magnas & excelſas ſequi & appeti oportere: & item res humiles & indignas uiris fortibus uiros fortes propterea cõtemnere oportere, nec idoneas dignitate ſua iudicare. Item à nulla re honeſta periculi aut laboris magnitudine deduci oportere: antiquiorẽ mortem turpitudine haberi, nullo dolore cogi ut ab officio recedatur, nullius pro rei ueritate metuere inimicitias, quodlibet pro patria, parẽtibus, hoſpitibus, amicis, & ijs rebus quas iuſtitia colere cogit, adire periculum, & quẽlibet ſuſcipere laborem. Modeſtiæ partibus utemur, ſi nimias libidines honoris, pecuniæ, ſimiliumq́; rerũ uituperabimus. Si unãquãque rem certo naturæ termino definiemus. Si denique quod cuiq; ſatis ſit oſtendemus, & nimium progredi diſſuadebimus, & modum unicuiq; rei ſtatuemus. Huiuſmodi partes ſunt uirtutis, amplificandæ, ſi ſuadebimus: attenuãdæ, ſi ab his dehortabimur, ut hæc attenuentur quæ ſuprà demonſtraui. Nam nemo erit qui cenſeat à uirtute recedẽdum: uerum aut res huiuſmodi non dicatur eſſe, ut uirtutẽ poßimus egregiam experiri, aut in cõtrarijs potius rebus, quàm in his uirtus conſtare oſtendatur. Item ſiquo pacto poterimus, quam is qui contradicet iuſtitiam uocarit, nos demonſtrabimus ignauiam eſſe & inertiam ac prauam liberalitatem. Quam prudentiã appellarit, ineptam & garrulam & odioſam ſcientiam eſſe dicemus. Quam ille modeſtiam dicet eſſe, eam nos inertiam & diſſolutam negligentiam

gentiam dicemus. Quam ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiatoriam & inconſyderatam appellabimus temeritatem. Laudabile eſt, quod conficit honeſtam & præſentem & ſequentem commemorationem. Hoc nos eò a recto ſeparauimus, non quòd hæ quatuor partes quæ ſubijciuntur ſub uocabulo recti, hanc honeſtatis commemorationem dari non ſoleant, ſed quanquam ex recto laudabile naſcatur, tamen in dicendo ſeorſum tractandũ eſt hoc ab illo. Neque enim ſolum laudis cauſa rectum ſequi conuenit, ſed ſi laus conſequitur, duplicatur recti appetendi uoluntas. Cum igitur erit demonſtratum rectum, laudabile eſſe demõſtrabimus aut ab idoneis hominibus, ut ſiqua res honeſtiori ordini placeat, quæ à deteriore ordine improbetur: aut aliquibus ſocijs, aut omnibus ciuibus, exteris nationibus, poſterisq́; noſtris. Cum huiuſmodi locorum diuiſio ſit in conſultatione, breuiter aperienda eſt totius tractatio cauſæ. Exordiri licebit uel a principio, uel ab inſinuatione, uel ijſdem rationibus, quibus in iudiciali cauſa. Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit. Quoniam in huiuſmodi cauſis finis eſt utilitas, & ea diuiditur in rationem tutam atque honeſtam: ſi utrunque poterimus oſtendere, utrunque pollicebimur nos in dicendo demonſtraturos eſſe: ſin alterum demonſtraturi erimus, ſimpliciter, quod dicturi ſumus, oſtendemus. At ſi noſtram rationem tutam eſſe dicemus, diuiſione utemur in uim, & conſilium. Nam quod in docendo rei dilucidandæ cauſa dolum appellauimus, id in dicendo honeſtius conſilium appellabimus. Si rationis noſtræ ſententiam rectã eſſe dicemus, & omnes partes recti incident, quadripartita diuiſione utemur: ſi non incident, quot erunt, tot exponemus in dicendo. In confirmatione & confutatione

utemur locis, quos antè oſtendimus, noſtris confirmandis, contrarijs confutandis. Argumentationis artificioſæ tractandæ ratio de ſecundo libro petetur. Sed ſi acciderit, ut in conſultatione alteri ab tuta ratione, alteri ab honeſta ſententia ſit, ut in deliberatione eorum qui a Pœnis circunſeſſi deliberant quid agant: qui tutam rationem ſequi ſuadebit, his locis utetur: nullam rem utiliorem eſſe incolumitate: uirtutibus uti neminem poſſe, qui ſuas rationes in tuto non collocarit: nec deos quidem eſſe auxilio ijs, qui ſe inconſultò in periculum mittant: honeſtum nihil oportere exiſtimari, quod non ſalutem pariat. Qui tutæ rei præponet rationem honeſtam, his locis utetur: Virtutem nullo tempore relinquẽdam, uel dolorem, ſi is timeatur: uel mortem, ſi ea formidetur, dedecore & infamia leuiorem eſſe, conſiderare quæ ſit turpitudo conſecutura. At non inmortalitatem, neque æternam incolumitatem conſequi, nec eſſe exploratum illo uitato periculo, nullum in aliud periculum uenturos: uirtute, uel ultro ad mortem proficiſci eſſe præclarum. Fortitudini fortunam quoque eſſe adiumento ſolere. Eum tute uiuere, qui honeſte uiuat, non qui in præſentia incolumis ſit: & eum qui turpiter uiuat, incolumen in perpetuum eſſe non poſſe. Concluſionibus fere ſimilibus in his & iudicialibus cauſis uti ſolemus, niſi quòd his maxime conducit quamplurima rerum antè geſtarum exempla proferre. Nunc ad demonſtratiuum genus cauſæ tranſeamus.

QVONIAM hæc cauſa diuiditur in laudem & uituperationem, quibus ex rebus laudem conſtituerimus, ex contrarijs rebus erit uituperatio comparanda. Laus igitur poteſt eſſe rerum externarum: & corporis, & animi. Rerum externarum ſunt ea, quæ caſu aut fortuna ſecũda,

aut

aut aduerſa accidere poſſunt: ut genus, educatio, diuitiæ, poteſtates, gloriæ, ciuitates, amicitiæ, & quæ huiuſmodi ſunt, & ea quæ his ſunt contraria. Corporis ſunt ea, quæ natura corpori attribuit commoda aut incõmoda: ut uelocitas, uires, dignitas, ualetudo, & quæ cõtraria ſunt. Animi ſunt ea, quæ conſilio & cogitatione noſtra conſtant: ut prudentia, iuſtitia, fortitudo, modeſtia, & quæ cõtraria ſunt. Erit igitur hæc confirmatio, & confutatio nobis. In huiuſmodi igitur cauſa principium ſumetur aut ab noſtra, aut ab eius, de quo loquemur, aut ab eorum qui audient perſona, aut ab re. Ab noſtra, ſi laudabimus, dicemus aut officio facere, quod cauſa neceſſitudinis intercedat: aut ſtudio, quod eiuſmodi uirtutis ſit, ut omnes cõmemorare debeant uelle: aut quòd rectum ſit, ex aliorũ laude oſtendere qualis noſter animus ſit. Si uituperabimus, aut meritò facere, quòd ita tractati ſumus: aut ſtudio, quòd utile putemus eſſe, ab omnibus unicã malitiam atque nequitiã cognoſci: aut quòd placeat oſtẽdi, quid nobis diſpliceat, ex aliorum uituperatione. Ab eius perſona, de quo loquemur, ſi laudabimus, uereri nos dicemus, ut illius facta uerbis conſequi non poſſimus, omnes homines illius uirtutes prædicare oportere, ipſa facta omnium laudatorum eloquentiam anteire. Si uituperabimus, ea quæ uidebimus contraria, paucis uerbis cõmutatis dici poſſe, dicemus, ut paulo ante ſuprà, exempli cauſa, demonſtratum eſt. Ab auditorum perſona, ſi laudabimus, dicemus, quoniã non apud ignotos laudemus, nos monendi cauſa pauca eſſe dicturos: aut ſi erunt ignoti, ut talem uirum uelint cognoſcere, petemus: quoniã in eodem uirtutis ſtudio ſint, apud quos laudemus, quo ille qui laudatus fuerit: ſperare nos facile ijs, quibus uelimus, huius facta probaturos. Contraria uituperatio,

quoniam norint,pauca de nequitia eius nos eſſe dicturos: quòd ſi ignorent,petemus ut cognoſcant,uti malitiam uitare poſsint,quoniam diſsimules ſunt,qui audiant, atq; ille qui uituperatur,nos ſperare illius uitam uehementer improbaturos. Ab rebus ipſis,incertos eſſe quid potiſsimum laudemus:uereri,ne cum multa dixerimus,plura prætereamus,& quæ ſimiles ſententias habebunt:quibus ſententijs contraria ſumuntur à uituperatione. Principio tractato, tum ab re,tum ab aliqua harum,quas ante commemoraui mus rationum,narratio non erit ulla,quæ neceſſario conſequatur:ſed ſiqua inciderit,cum aliquod factum eius,de quo loquemur,nobis narrandum ſit cum laude, aut uituperatione,præceptio narrandi de primo libro repetetur. Diuiſione hac utemur:Primo exponemus quas res laudaturi ſumus,aut uituperaturi. Deinde ut quæque,quo'ue tẽpore res erit geſta,ordine dicemus,ut quid,quám'que tute cautéq; egerit,intelligatur. Sed exponere oportebit animi uirtutes aut uitia. Deinde cõmoda aut incommoda corporis,aut rerum externarum,quomodo ab animo tractata ſint,demonſtrare. Ordinem hunc adhibere in demõſtrãda uita debemus. Ab externis rebus genus in laude, quibus maioribus natus ſit:ſi bono genere,parẽ aut excelſiorẽ fuiſſe: ſi humili genere,ipſum in ſuis,non in maiorum uirtutibus habuiſſe præſidium. In uituperatione,ſi bono genere, dedecori maioribus fuiſſe:ſi malo,tamen his ipſis detrimento fuiſſe. Educatio in laude,bene,& honeſtè, in bonis diſciplinis per omnẽ pueritiam: in uituperatione, è contrario. Deinde tranſire oportet ad corporis commoda. À natura in laude: ſi ſit dignitas atque forma, laudi fuiſſe eam, non quemadmodum cæteris detrimento atque dedecori: ſi uires atque uelocitas egregia, honeſtis hæc

hæc exercitationibus & induſtrijs dicemus comparata: ſi ualetudo, ex perpetua diligentia & temperantia cupiditatum. In uituperatione, ſi erunt hæc corporis cõmoda, male his uſum dicemus, quæ caſu et natura tanquã quilibet gladiator habuerit: ſi nõ erunt, præter formã omnia ipſius culpa & intemperantia non fuiſſe dicemus. Deinde reuertemur ad extraneas res, et in his animi quæ uirtutes, aut quæ uitia fuerint, conſiderabimus: diuitiæ an paupertas fuerit, & quæ poteſtates, quæ gloriæ, quæ amicitiæ, quæ inimicitiæ, & quid fortiter in inimicitijs gerendis fecerit, cuius cauſa ſuſceperit inimicitias, qua fide, beneuolẽtia, officio geſſerit amicitias. In diuitijs qualis, aut in paupertate cuiuſmodi fuerit, quemadmodũ habuerit in poteſtatibus gerendis animum. Si interierit, cuiuſmodi mors eius fuerit, cuiuſmodi res mortem eius ſit conſecuta. Ad omnes autem res, in quibus animus hominis maxime cõſideratur, illæ quatuor animi uirtutes erunt accõmodãdæ, ut ſi laudemus, aliud iuſte, aliud fortiter, aliud modeſte, aliud prudẽter factũ eſſe dicamus. Si uituperemus, è contrario, aliud iniuſte, aliud ignaue, aliud immodeſte, aliud ſtulte factũ eſſe dicemus. Perſpicuũ eſt iam nimirũ ex hac diſpoſitione, quemadmodũ ſit tractanda tripertita diuiſio laudis & uituperationis, ſi illud etiam aſſumpſerimus, nõ neceſſe eſſe nos omnes has partes in laudẽ aut uituperationẽ transferre, propterea quòd ſæpe ne incidunt quidẽ: ſæpe ita tenuiter incidunt, ut non ſint neceſſariæ dictu. Quapropter eas partes, quæ firmiſſimæ uidebũtur, legere oportebit. Concluſionibus breuibus utemur, enumeratione ad exitum cauſæ: in ipſa cauſa crebras & breuis amplificationes interponemus per locos communes. Nec hoc genus cauſæ, eò quòd raro accidit in uita, negligen-

tius conſiderandum eſt. Neq; enim id quod poteſt acci-dere, ut faciendum ſit aliquando, non oportet uelle quam accommodatiſſime poſſe facere. Etſi ſeparatim hæc cauſa minus ſæpe tractatur, at in iudicialibus & in deliberatiuis cauſis ſæpe magnæ partes uerſantur laudis, aut uituperationis. Quare in hoc quoque genere cauſæ nonnihil induſtriæ cōſ[?]rendū putauimus. Nūc abſoluta nobis difficilima parte rhetoricæ, hoc eſt inuentione perpolita, atq; ad oē cauſæ genus accōmodata, tēpus eſt ad cæteras partes proficiſci. Deinceps igitur de diſpoſitione dicemus.

QVONIAM *diſpoſitio eſt, per quam illa quæ inuenimus, in ordinē redigimus, ut certo quidq; loco pronuntietur, uidendum eſt, cuiuſmodi rationē in diſponendo habere conueniat. Genera diſpoſitionis ſunt duo, unum ab inſtitutione profectum, alterum ad caſum temporis accōmodatum. Ex inſtitutione artis diſponemus, cū ſequemur eam præceptionem, quam in primo libro expoſuimus, hoc eſt, ut utamur principio, narratione, diuiſione, confirmatione, confutatione, concluſione: et hunc ordinē, quemadmodum præceptum eſt antè, in dicēdo ſequemur. Item ex inſtitutione artis non modo totas cauſas per orationem, ſed ſingulas quoq; argumētationes diſponemus, quemadmodum in libro ſecundo docuimus, id eſt, expoſitionē, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex diſpoſitio eſt: una per orationes, altera per argumētationes, ab inſtitutione artis profecta. Eſt autem alia diſpoſitio, quæ, cum ab ordine artificioſo recedendum eſt, oratoris iudicio ad tempus accommodatur: ut ſi a narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmiſſima argumentatione, aut à literarum aliquarū recitatione: aut ſi ſecundum principium confirmatione*

utamur

utamur, deinde narratione, aut ſiquam huiuſmodi permutationem ordinis faciamus: quorum nihil, niſi cauſa poſtulet, fieri oportebit. Nam ſi uehementer aures auditorum obtuſæ uidebuntur, atq; animi defatigati ab aduerſarijs multitudine uerborum, cõmode poterimus principio ſuperſedere, & exordiri cauſam aut à narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. Deinde ſi cõmodum erit, quia non ſemper neceſſe eſt, ad principij ſententiã reuerti licebit. Si cauſa noſtra magnã difficultatem uidebitur habere, ut nemo æquo animo principium poßit audire, à narratione cum inceperimus, ad principij ſententiam reuertamur licebit. Si narratio parum probabilis eſt, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. His cõmutationibus & translationibus partium ſæpe uti neceſſe eſt, cũ ipſa res artificioſam diſpoſitionem artificioſe cõmutare cogit. In confirmatione & confutatione argumẽtationũ diſpoſitiones huiuſmodi conuenit habere, firmißimas argumentationes in primis & in poſtremis cauſæ partibus collocare: mediocres & neq; inutiles ad dicendum, neq; neceſſarias ad probandum, quæ ſi ſeparatim ac ſingulæ dicantur, infirmæ ſunt, cum cæteris coniunctæ, firmæ & probabiles fiunt, interponi et in medio collocari oportet. Nam & re narrata ſtatim expectat animus auditoris, ex qua re cauſa confirmari poßit. Quapropter continuo firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et quoniam nuperrime dictum facile memoriæ mandatur, utile eſt, cum dicere deſinamus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. Hæc diſpoſitio locorum, tanquam inſtructio militum, facilime in dicendo, ſicut illa in pugnando, parare poterit uictoriam.

PRONVNTIATIONEM *multi maxime orato*
ri utilẽ dixerunt eſſe,& ad perſuadendũ plurimũ ualere.
Nos quid unũ de quinq; rebus plurimũ proſit,non facile
diximus,nec egregie magnã eſſe utilitatẽ in pronuntia-
tione audacter confirmauerimus. Nam cõmodæ inuẽtio-
nes & concinnæ uerborũ elocutiones,& partium cauſæ
artificioſæ diſpoſitiones,& horũ omnium diligẽs memo
ria,ſine pronũciatione, nõ plus quàm ſine his rebus pro-
nuntiatio ſola ualere poterit. Quare,quia nemo de ea re
diligenter ſcripſit(nam omnes uix poſſe putarũt de uoce
et uultu,geſtu dilucide ſcribi, cũ hæ res ad ſenſus noſtros
pertinerent)& quia magnopere ea pars a nobis ad dicẽ
dum cõparanda eſt,nõ negligenter uidetur tota res conſi
derãda. Diuiditur igitur pronũtiatio in uocis figurã,&
corporis motũ. Figura uocis,eſt quæ ſuũ quendã poſſidet
habitũ ratione & induſtria cõparatum. Ea diuiditur in
tres partes,magnitudinẽ,firmitudinẽ,mollitudinẽ. Ma-
gnitudinẽ uocis maxime cõparat natura : nonnihil hanc
auget,ſed maxime cura conſeruat. Firmitudinẽ uocis ma
xime natura cõparat,nonnihil adauget, & maxime con
ſeruat exercitatio declamationis. Mollitudinẽ uocis,hoc
eſt,ut eam torquere in dicendo pro noſtro cõmodo poſſi-
mus, maxime faciet exercitatio declamationis. Quapro-
pter de magnitudine uocis & firmitudinis parte, quoniã
altera natura, altera cura cõparatur,nihil ad nos attinet
cõmonere,niſi ut ab ijs,q̃ nõ inſcij ſunt eius artificij,ratio
curandæ uocis petatur. De ea parte firmitudinis,quæ con
ſeruatur ratione declamationis, & de mollitudine uocis,
quæ maxime neceſſaria eſt oratori, quoniam ea quoque
moderatione declamationis comparatur,dicendum uide-
tur. Firmam igitur quam maxime poterimus in dicendo

uocem

uocem conſeruare, ſi quàm maxime ſedata & depreſſa uoce principia dicemus. Nam læduntur arteriæ, ſi antequã leni uoce permulſæ ſunt, acri clamore compleantur. Etiã interuallis longioribus uti cõueniet. Recreatur enim uox ſpiritu, & arteriæ reticendo acquieſcunt. Et continuum clamorem remittere, & ad ſermonẽ tranſire oportet (Cõmutationes enim ſiciunt, ut nullo genere uocis effuſo, in omni uoce integri ſimus) Et acutas uocis exclamationes uitare debemus. Ictus enim fit, & uulnerãtur arteriæ acuta atq; attenuata nimis acclamatione, & ſiquis ſplendor eſt uocis, conſumitur clamore uniuerſus. Et uno ſpiritu cõtinenter multa dicere in extrema conuenit oratione. Fauces enim caleſiunt, & arteriæ complentur, & uox quæ uarie tractata eſt, reducitur in quendã ſonum æquabilem atq; cõſtantem. Sæpe rerũ naturæ gratia quædã iure debetur, uelut accidit in hac re. Nam quæ diximus ad uocẽ ſeruandã prodeſſe, eadem attinent ad ſuauitatem pronuntiationis: ut quod noſtræ uoci proſit, idem uoluptate auditoris probetur. Vtile eſt ad firmitudinem uocis, ſedata uox in principio. Quid inſuauius, quàm clamor in exordio cauſæ? Interualla uocẽ confirmant, eadem ſententias concinniores diuiſione reddunt, & auditori ſpatium cogitandi relinquunt. Conſeruat uocem continui clamoris remiſſio. Et auditorem quidem uarietas maxime delectat, cum ſermone animum eius retinet, aut exuſcitat clamore. Acuta exclamatio uocem & fauces uulnerat, eadem lædit auditorem. Habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potius uociferationẽ, quàm ad uirilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione continens uox remedio eſt uoci. quid? hæc eadem non'ne animum uehementiſſime calefacit auditoris, in totius

tius

tius concluſione cauſæ? Quoniam igitur res eadem uocis firmitudini, & pronunciationis ſuauitudini proſunt, de utraq; re ſimul erit in præſentia dictum, de firmitudine quæ uiſa ſunt, et de ſuauitate quæ cõiuncta fuerũt: cætera ſuo loco paulò pòſt dicemus. Mollitudo igitur uocis, quoniam omnis ad rhetoris præceptionẽ pertinet, diligẽtius nobis conſideranda eſt. Eã diuidimus in ſermonẽ, contentionem, amplificationẽ. Sermo, eſt oratio remiſſa, et finitima quotidianæ locutioni. Contentio, eſt oratio acris & ad confirmandũ & confutandum accõmodata. Amplificatio, eſt oratio quæ aut ad iracundiam inducit, aut ad miſericordiam trahit auditoris animum. Sermo diuiditur in partes quatuor, dignitatẽ, demonſtrationẽ, narrationẽ, iocationem. Dignitas, eſt oratio cum aliqua grauitate, & uocis remiſſione. Demonſtratio, eſt quæ docet remiſſa uoce quo modo quid fieri potuerit, aut non potuerit. Narratio, eſt rerum geſtarũ aut perinde ut geſtarum expoſitio. Iocatio, eſt oratio quæ ex aliqua re riſum pudentẽ & liberalem poteſt cõparare. Contẽtio diuiditur in cõtinuationem & diſtributionẽ. Continuatio, eſt orationis enuntiandæ acceleratio clamoſa. Diſtributio, eſt in contẽtione oratio frequens, cũ raris & breuibus interuallis, acri uociferatione. Amplificatio diuiditur in cohortationem & conqueſtionem. Cohortatio, eſt quæ aliquod peccatum amplificans, auditorem ad iracundiam adducit. Conqueſtio, eſt oratio, quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad miſericordiam perducit. Quoniam igitur mollitudo uocis in tres partes diuiſa eſt, & hæ partes ipſæ in octo partes alias diſtributæ, harum octo partium, quæ cuiuſque idonea pronunciatio ſit, demonſtrandum uidetur. Sermo cum eſt in dignitate, plenis ſaucibus

quàm

quàm ſedatiſſima & depreſſiſſima uoce uti conueniet, ita tamen ut ne ab oratoria conſuetudine ad tragicam tranſeamus. Cum autem eſt in demonſtratione, uoce paululum attenuata, crebris interuallis & diuiſionibus uti oportet, ut ipſa pronunciatione eas res quas demonſtrabimus, inſerere atq; interſecare uideamur in animis auditorũ. Cũ autem ſermo in narratione eſt, tum uocum uarietate opus eſt, ut quo quidq; pacto geſtum ſit, ita narrari uideatur. Strenue quod uolumus oſtendere factum, celeriuſcule dicemus: at aliud, otioſe retardabimus. Deinde modo acriter, tum clementer, modeſte, hilariter in omnes partes cõmutabimus, ut uerba, ita pronuntiationem. Siqua inciderint in narratione dicta, rogata, reſpõſa, ſiquæ admirationes, de quibus nos narrabimus, diligenter animaduertemus, ut omnium perſonarum ſenſus atq; animos uoce exprimamus. Sin erit ſermo in iocatione, leniter tremebunda uoce cum parua ſignificatione riſus, ſine ulla ſuſpitione nimiæ cachinnationis, leniter oportebit à ſermone ſerio torquere ad liberalem iocum uocem. Cum autem contendere oportebit, quoniam id aut per continuationem, aut per diſtributionem faciendum eſt, in continuatione adaucto mediocriter ſono uocis, uerbis continuandis, uocem quoque adaugere oportebit, & torquere ſonum, & celeriter cum clamore uerba conficere, ut uim uolubilem orationis uociferatio conſequi poſſit. In diſtributione uocẽ ab imis faucibus exclamatione quàm clariſſima adhibere oportet, & quantum ſpatij per ſingulas exclamationes ſumpſerimus, tantum in ſingula interualla ſpatij conſumere iubemur. In amplificationibus, cum cohortatione utemur uoce attenuatiſſima, clamore leni, ſono æquabili, commutationibus crebris, maxima celeritate

tate. In conqueſtione utemur uoce depreſſa, inclinato ſono, crebris interuallis, longis ſpatijs, magnis commutationibus. De figura uocis ſatis dictum eſt: nunc de corporis motu dicendum uidetur. Motus, eſt corporis geſtus, & uultus moderatio quædam, quæ pronuntianti conuenit, quæ probabiliora reddit ea, quæ pronuntiantur. Conuenit igitur in uultu pudorem & acrimoniam eſſe. In geſtu nec uenuſtatem conſpicuam, nec turpitudinem eſſe: ut aut hiſtriones, aut operarij uideamur eſſe. Ad eaſdem igitur partes, in quas uox eſt diſtributa, motus quoque corporis ratio uidetur eſſe accommodanda. Nam ſi erit ſermo cum dignitate, ſtantes in ueſtigio, leui dexteræ motu loqui oportebit, hilaritate, triſtitia, mediocritate uultus ad ſermonis ſententias accommodata. Sin erit in demonſtratione ſermo, paululum corpus à ceruicibus demittemus. Nam hoc eſt à natura datum, ut quàm proxime tum uultum admoueamus ad auditores, ſiquam rem docere eos, & uehementer inſtigare uelimus. Sin erit in narratione ſermo, idem motus poterit idoneus eſſe, qui paulò antè demonſtrabatur in dignitate. Sin erit in iocatione, uultu quandam debebimus hilaritatem ſignificare, ſine commutatione geſtus. Sin contendemus per continuationem, brachio celeri, mobili uultu, acri aſpectu utemur. Sin contentio fiet per diſtributionem, celeri porrectione brachij, inambulatione, pedis dextri rara ſupploſione, acri & defixo aſpectu uti oportet. Sin utemur amplificatione per cohortationem, paulò tardiore & conſideratiore geſtu conueniet uti, ſimilibus cæteris rebus, atq; in contentione per continuationē. Sin utemur amplificatione per conqueſtionem, fœmineo plangore, & capitis ictu, nōnunquā ſedato & conſtanti geſtu

geſtu,mœſto,& cõturbato uultu uti oportebit. Non ſum neſcius,quantum ſuſceperim negotij, qui motus corporis exprimere uerbis,& imitari ſcriptura conatus ſim uoces. Verum nec hoc confiſus ſum poſſe fieri,ut de his rebus ſatis commode ſcribi poſſet:nec ſi id fieri non poſſet, hoc quod feci,fore inutile putabam,propterea quòd hic admonere uoluimus,quod oporteret:reliqua tradimus exercitationi.Hoc ſcire tamen oportet, pronuntiationem bonam id perficere,ut res ex animo agi uideatur. Nunc ad theſaurum inuentorum,atq; omnium partium rhetoricæ cuſtodem memoriam tranſeamus.

MEMORIA utrum habeat quiddam artificij, an omnis à natura proficiſcatur, aliud dicendi tempus magis idoneum dabitur. Nunc perinde atque conſtet in hac re multum ualere artem & præceptionem,ita ea de re loquemur.Placet enim nobis eſſe artificium memoriam: quare placeat,aliàs oſtendemus:in præſentia cuiuſmodi ſit ea, aperiemus.Sunt igitur duæ memoriæ:una naturalis altera artificioſa. Naturalis eſt ea,quæ noſtris animis inſita eſt, & ſimul cum cogitatione nata. Artificioſa eſt ea, quam confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis. Sed quia in cæteris rebus ingenij bonitas imitatur ſæpe doctrinam,ars porrò naturæ commoda confirmat & auget: ita fit in hac re,ut nonnunquam naturalis memoria,ſicui data eſt egregia,ſimilis ſit huic artificioſæ.Porrò hæc artificioſa,naturæ commoda retinet,& amplificat ratione doctrinæ. Quapropter & naturalis memoria præceptione cõfirmanda eſt,ut ſit egregia: & hæc quæ doctrina datur, indiget ingenij. Nec hoc magis aut minus in hac re,quàm in cæteris artibus fit,ut ingenio, doctrina, præceptione, natura niteſcat. Quare & illis,qui natura memores ſunt,

utilis hæc erit inſtitutio, quod tute paulò poſt poteris intelligere. Quòd ſi illi freti ingenio noſtra præceptione non indigerent, tamen iuſta cauſa daretur, quare iis, qui minus ingenij habent, adiumento uelimus eſſe. Nunc de artificioſa memoria loquemur. Conſtat igitur artificioſa memoria ex locis & imaginibus. Locos appellamus eos, qui breuiter, perfecte, inſigniter, aut natura, aut manu ſunt abſoluti, ut eos facile naturali memoria comprehẽdere & amplecti queamus, ut ædes, intercolumnium, angulum, fornicem, & alia quæ his ſimilia ſunt. Imagines, ſunt formæ quædam, & notæ, & ſimulachra eius rei, quam meminiſſe uolumus: quod genus, equi, leones, aquilæ, quorũ memoriam ſi uolemus habere, imagines eorum certis in locis collocare nos oportebit. Nunc cuiuſmodi locos inuenire, & quo pacto reperire, & in locis imagines conſtituere oporteat, oſtendemus. Quẽadmodũ igitur qui literas ſciũt, poſſunt id quod dictum eſt ſcribere, & recitare quod ſcripſerunt: ita qui μνημονικὰ didicerunt, poſſunt quæ audierũt in locis collocare, & ex his memoriter pronuntiare. Loci enim ceræ aut chartæ ſimilimi ſunt: imagines, literis: diſpoſitio & collocatio imaginum, ſcripturæ: pronuntiatio, lectioni. Oportet igitur, ſi uolumus multa meminiſſe, multos nobis locos comparare, ut in multis locis multas imagines collocare poſsimus. Item putamus oportere ex ordine hos locos habere, nequando perturbatione ordinis impediamur, quo ſecius quoto quoque loco libebit, uel à ſuperiore, uel ab inferiore, uel à media parte imagines ſequi, ea quæ mandata locis erunt, edere & proferre poſsimus. Nam ut ſi in ordine ſtantes notos quamplures uiderimus, nihil noſtra interſit, utrum à ſummo, an ab imo, an ab medio nomina eorum dicere incipiamus: item in locis ex ordine

dine collocatis eueniet,ut in quālibet partem quoto quo=que loco libebit,imaginibus commoniti dicere poſsimus id quod locis mandauerimus. Quare placet & ex ordine lo=cos comparare,& locos quos aſſumpſerimus,egregiè cō=meditari oportebit,ut perpetuo nobis hærere poſsint. Nā imagines,ſicut literæ,delentur,ubi nihil illis utimur: loci tanquam cera remanere debent.Et ne fortè in numero lo=corum falli poſsimus,quintum quenque locum placet no=tari:quod genus,ſi in quinto loco manum auream colloce=mus,& ſi in decimo aliquem notum,cui prænomē ſit De=cimo:deinde facile erit ſimiles notas quinto quoque loco collocare.Item commodius eſt in derelicta, quàm in cele=bri regione locos comparare: propterea quòd frequentia & obambulatio hominum conturbat,& infirmat imagi=num notas:ſolitudo conſeruat integras ſimulachrorum fi=guras.Præterea diſsimiles forma atque natura loci compa=rādi ſunt,ut diſtinctè interlucere poſsint:nam ſiquis multa intercolumnia ſumpſerit,cōturbabitur ſimilitudine loco=rum,ut ignoret quid in quoquo loco collocarit. Et ma=gnitudine modica, & mediocres locos haberi oportet. Nam & præter modum ampliuagas imagines reddunt, & nimis anguſti ſæpe non uidentur poſſe capere ima=ginum collocationem. Tum nec nimis illuſtres, nec ue=hementer obſcuros locos haberi oportet: ne aut obcæ=centur tenebris imagines, aut ſplendore præfulgeant. Interualla locorum mediocria eſſe placet, ferè paulò plus, aut minus pedum tricenûm. Nam ut aſpectus, ita cogitatio minus ualet, ſiue nimis procul amoueris, ſiue uehementer propè admoueris id quod oportet uideri. Sed quanquam facile eſt ei,qui paulò plura explorauerit,quanuis multos & idoneos locos comparare: tamen

ſiquis ad iſta ſatis idoneos inuenire ſe non putabit,ipſe ſibi conſtituat quàm uolet multos licebit. Cogitatio enim quamuis regionem poteſt amplecti,& in ea ſitum loci cuiuſdam ad ſuum arbitriū fabricari & architectari. Quare licebit,ſi hac prompta copia contenti non erimus, noſmetipſos nobis cogitatione noſtra regionem conſtituere; & idoneorum locorum commodiſsimam diſtinctionem cōparare. De *locis ſatis dictum eſt:nunc ad imaginum rationem tranſeamus.* Q*uoniam ergo rerum ſimiles imagines eſſe oportet,& ex omnibus uerbis notas nobis ſimilitudines eligere debemus, duplices ſimilitudines eſſe debent:unæ rerum,alteræ uerborum.* R*erum ſimilitudines exprimuntur,cum ſummatim ipſorum negotiorum imagines comparamus.* V*erborum ſimilitudines conſtituuntur,cum uniuſcuiuſque nominis & uocabuli memoria imagine notatur.*Rei *totius memoriam ſæpe una nota, & imagine ſimplici comprehendemus,hoc modo:*Vt *ſi accuſator dixerit ab reo hominem ueneno necatum, & hæreditatis cauſa factum arguerit, & eius rei multos dixerit teſtes, & conſcios eſſe.*Si *hoc primum,ut ad defendendum nobis expeditum ſit,meminiſſe uolemus,in primo loco rei totius imaginem conformabimus,ægrotum in lecto cubantem faciemus ipſum illum,de quo agetur, ſi formam eius detinebimus:ſi eum non agnouerimus,aliquem ægrotum non de minimo loco ſumemus,ut cito in mentem uenire poßit,& reum ad lectum eius adſtituemus,dextera poculum, ſiniſtra tabulas,medico teſticulos arietinos tenentem.*Hoc *modo & teſtium,& hæreditatis,& ueneno necati memoriā habere poterimus.* I*tem deinceps cætera crimina ex ordine in locis ponemus, & quotieſcunque rem meminiſſe uolemus, ſi formarum diſpoſitione, & imaginum diligenti*

genti notatione utemur, facile ea quæ uolemus, memoria conſequemur. Cum uerborum ſimilitudines imaginibus exprimere uolemus, plus negotij ſuſcipiemus, & magis ingenium noſtrū exercebimus. Id nos hoc modo facere oportebit: Iam domuitionem Reges Atridæ parant. In loco cõſtituere oportet manus ad cœlum tollentem Domitium, cum a Regibus Martijs loris cædatur. Hoc erit, Iam domuitionem Reges. In altero loco Aeſopum & Cimbrum ſubornare Iphigeniam, Agamemnonem, & Menelaum: hoc erit, Atridæ parant. hoc modo omnia uerba erunt expreſſa. Sed hæc imaginum conformatio tum ualet, ſi naturalem memoriam exuſcitauerimus hac notatione, ut uerſu poſito, ipſi nobiſcum primum tranſeamus bis aut ter eum uerſum, deinde cum imaginibus uerba exprimamus. hoc modo naturæ ſuppeditabitur doctrina: nam utraque altera ſeparata minus erit firma, ita tamen ut multo plus in doctrina atque arte præſidij ſit. Quod docere non grauaremur, ni metueremus, ne cum ab inſtituto noſtro receſſiſſemus, minus commode ſeruaretur hæc dilucida breuitas præceptionis. Nunc, quoniam ſolet accidere, ut imagines partim firmæ, & ad monendum idoneæ ſint, partim imbecilles & infirmæ, quæ uix memoriam poßint excitare: qua de cauſa utrunque fiat, conſyderandum eſt, ut cognita cauſa, quas uitemus, et quas ſequamur imagines, ſcire poſſimus. Docet igitur nos ipſa natura, quid oporteat fieri. nam ſiquas res in uita uidemus paruas, uſitatas, quotidianas, eas meminiſſe non ſolemus: propterea quòd nulla niſi noua, aut admirabili re commouetur animus: at ſiquid uidemus aut audimus egregie turpe, aut honeſtum, inuſitatum, magnum, incredibile, ridiculum, id diu meminiſſe conſueuimus. Itemq; quas res ante ora uidemus,

aut audimus, obliuiſcimur plerunque: quæ acciderunt in pueritia meminimus optime ſæpe: nec hoc alia de cauſa poteſt accidere, niſi quòd uſitatæ res facilè è memoria elabuntur, inſignes & nouæ manent diutius. Solis exortus, curſus, occaſus nemo admiratur, propterea quòd quotidie fiunt: at eclipſes ſolis mirantur, quia raro accidunt: & ſolis eclipſes magis mirantur, quam lunæ, quoniam hæ crebriores ſunt. Docet ergo ſe natura uulgari, & uſitata re non exuſcitari, nouitate uerò & inſigni quodam negotio commoueri. Imitetur igitur ars naturam, & quod ea deſyderat, inueniat, quod oſtendit, ſequatur. Nihil eſt enim quod aut natura extremum inuenerit, aut doctrina primum: ſed rerum principia ab ingenio profecta ſunt, & exitus diſciplina comparantur. Imagines igitur nos in eo genere conſtituere oportebit, quod genus manere in memoria diutiſsime poteſt: id accidet, ſi quàm maxime notas ſimilitudines conſtituemus: ſi non mutas, nec uagas, ſed aliquid notum agentes imagines ponemus: ſi egregiam pulchritudinem, aut unicam turpitudinem eis attribuemus: ſi aliqua re exornabimus, ut ſi coronis, aut ueſte purpurea, quo nobis notior ſit ſimilitudo: aut ſiqua re deformabimus, ut ſi cruentam aut cœno oblitam, aut rubrica delibutam inducamus, quo magis inſignita ſit forma: aut ſi ridiculas res aliquas imaginibus attribuamus. Nam ea res quoque faciet, ut facilius meminiſſe poſsimus. Nam quas res ueras facile meminimus, eaſdem fictas, & diligenter notatas meminiſſe non eſt difficile. Sed illud facere oportebit, ut identidem primos quoſque locos imaginum renouandarum cauſa celeriter animo percurramus. Scio pleroſque Græcos, qui de memoria ſcripſerunt, feciſſe, ut multorum uerborum imagines conſcriberent, uti qui eas ediſcere

ſcere uellent, paratas haberent, nequid inquirendo conſu-merent operæ: quorum rationem aliquot de cauſis impro-bamus. Primùm, *quòd in uerborum innumerabilium mul-titudine ridiculum ſit mille uerborum imagines compara-re. Quantulum enim poterunt hæc ualere, cum ex infinita uerborum copia, modo aliud, modo aliud nos uerbum me-miniſſe oportebit?* Deinde *cur uolumus ab induſtria quen-quam remouere, ut nequid ipſe quærat, cum nos illi omnia parata quæſitáque tradamus?* Præterea *ſimilitudine alia alius magis commouetur. Nam ut ſæpe formam ſiquam ſimulem cuipiam dixerimus eſſe, non omnes habemus aſ-ſenſores, quòd alij uidetur aliud: ita fit in imaginibus, ut quæ nobis diligenter notæ ſint, eæ parum uideantur inſi-gnes alijs. Quare ſibi quenque ſuo commodo conue-nit imagines comparare.* Poſtremo *præceptoris eſt doce-re, quemadmodum quæri quidque conueniat, aut unum aliquod aut alterum, non omnia quæ eius generis erunt, exempli cauſa ſubijcere, quo res poßit eſſe dilucidior.* Vt *cum de procemijs quærendis diſputamus, rationem damus quærendi, non mille procemiorum genera con-ſcribimus, ita arbitramur de imaginibus fieri conue-nire. Nunc ne forte uerborum memoriam, aut nimis difficilem, aut parum utilem arbitreris, & ipſarum memoria rerum contentus ſis, quòd & utiliores ſint, & plus habeant facilitatis, admonendus es, quare uer-borum memoriam non improbemus.* Nam *putamus opor-tere eos, qui uelint res faciliores ſine labore & moleſtia facile meminiſſe, in rebus difficilioribus eſſe antè exercita-tos. Nec nos hanc uerborum memoriam inducimus, ut uer-ſus meminiße poßimus, ſed ut hac exercitatione illa rerum memoria, quæ pertinet ad utilitatem, confirmetur: ut ab*

hac difficili conſuetudine ſine labore ad illam facilitatem tranſire poſsimus. Sed cum in omni diſciplina infirma eſt artis præceptio ſine ſumma aſsiduitate exercitationis, tum uero in μνημονικοῖς minimum ualet doctrina, niſi induſtria, ſtudio, labore, diligentia comprobetur. Quam plurimos locos ut habeas, & quam maxime ad præcepta accommodatos, curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie conueniet. Non enim ſicut in cæteris ſtudijs abducimur nonnunquam occupatione, ita ab hac re nos poteſt cauſa deducere aliqua. Nunquã eſt enim, quin aliquid memoriæ tradere uelimus, & tum maxime cũ aliquo maiore negotio detinemur. Quare cũ ſit utile facile meminiſſe, non te fallit, quod tantopere utile ſit, quanto labore ſit appetendum: quod poteris exiſtimare utilitatẽ cognita. Pluribus uerbis ad eam te hortari non eſt ſententia, ne aut tu noſtro, aut nos tuo ſtudio diffidere, aut minus quàm res poſtulat, dixiſſe uideamur. De quinta parte rhetoricæ deinceps dicemus: tu primas quaſque partes in animo frequenta, &, quod maxime neceſſe eſt, exercitatione confirma.

RHETORICORVM
AD C. HERENNIVM
LIBER IIII.

QVONIAM *in hoc libro C. Herenni de elocutione conſcripſimus, & quibus in rebus opus fuit exemplis uti, noſtris exemplis uſi ſumus, & id fecimus præter conſuetudinem Græcorum, qui de hac re ſcripſerunt, neceſſariò faciendum eſt, ut paucis rationem*

*tionem noſtri conſilij demus. Atque hoc nos neceßitudi=
ne facere, non ſtudio ſatis erit ſigni, quòd in ſuperioribus
libris nihil, neq; ante rem, neq; præter rem locuti ſumus.
Nunc, ſi pauca, quæ res poſtulat, dixerimus, tibi id quod
reliquum eſt artis, ita uti inſtituimus, perſoluemus. Sed fa=
cilius noſtram rationē intelliges, ſi prius quid illi dicant,
cognoueris. Compluribus de cauſis putant oportere, cū
ipſi præceperint quo pacto oporteat ornare elocutionē,
uniuſcuiuſq; generis ab oratore aut poëta probato ſum=
ptum ponere exemplum. Et primùm ſe id modeſtia cōmo
tos facere dicunt, propterea quòd uideatur eſſe oſtētatio
quædam, nō ſatis habere præcipere de artificio, ſed ipſos
etiā uideri uelle artificioſe gignere exēpla: hoc eſt, ĩquiūt,
oſtētare ſe, nō artē oſtendere. Quare pudor in primis eſt
ad eā rem impedimēto, ne nos ſolos probare, nos amare,
alios cōtēnere, et deridere uideamur. Etenim cū poßimus
ab Ennio ſumptū, aut à Graccho ponere exemplū, uide=
tur eſſe arrogantia, illa relinquere, & ad ſua deuenire.
Præterea exempla teſtimoniorū locū obtinent. Id enim
quod admonuerit, & leuiter fecerit præceptio, exemplo
ſicut teſtimonio comprobatur. Non igitur ridiculus ſit,
ſiquis in lite, aut in iudicio domeſtico pugnet, et ſui ipſius
teſtimonio abutatur? Vt enim teſtimonium, ſic exemplū
rei confirmandæ cauſa ſumitur. Non ergo oportet hoc,
niſi à probatißimo ſumi, ne quod aliud confirmare de=
beat, egeat ipſum confirmationis. Etenim neceſſe eſt, aut
ſe omnibus anteponant, & ſua maxime probent: aut ne=
gent optima eſſe exempla, quæ à probatißimis oratori=
bus, aut poëtis ſumpta ſunt. Si ſe omnibus anteponant,
intolerabili arrogantia ſunt: ſiquos ſibi præponant, &
eorum exempla ſuis exmplis non putent præſtare, non*

poſſunt dicere quare ſibi illos anteponant. Quid igitur ipſa autoritas antiquorum? Nam cum res probabiliores, tum hominum ſtudia ad imitandum alacriora reddit, imò erigit omnium cupiditates, & acuit induſtriam, cum ſpes iniecta eſt poſſe imitando Gracchi aut Craßi conſequi facultatem. Poſtremo hoc ipſum eſt ſummum artificium, res uarias & diſpares in tot poëmatibus & orationibus ſparſas, & uage diſiectas, ita diligēter eligere, ut unumquodq; genus exemplorum ſub ſingulos artis locos ſubijcere poßis. Hoc ſi induſtria ſolum fieri poſſet, tamen eſſemus laudandi, cum talem laborem non fugiſſemus: nunc uerò ſine ſummo artificio non poteſt fieri. Quis eſt enim qui non, cū ſumme teneat artē, poßit ea quæ iubeat ars, de tanta & tam diffuſa ſcriptura notare & ſeparare? Cæteri, cum legunt orationes bonas, aut poëmata, probant oratores & poëtas, neq; intelligunt quare cōmoti probent, quod ſcire non poſſunt ubi ſit, nec quid ſit, nec quo modo factum ſit, id quod eos maxime delectet. At is qui & hæc omnia intelligit, & idonea maxime eligit, & omnia in arte maximè ſcribēda, redigit in ſingulas rationes præceptionis, neceſſe eſt eius rei ſummus artifex ſit. Hoc igitur ipſum maximū artificiū eſt, in arte ſua poſſe, & alienis exemplis uti. Hæc illi cum dicunt, magis nos autoritate ſua commouent, quàm ueritate diſputationis. Illud enim ueremur, ne cui ſatis ſit ad contriam rationem probandam, quòd ab ea ſteterint ij, qui & inuentores huius artificij fuerunt, & uetuſtate iam ſatis omnibus probati ſunt. Quòd ſi illorum autoritate remota, res omnes uolent cum re cōparare, intelligent nō omnia eſſe concedenda antiquitati. Primùm igitur quod ab eis modeſtia dicitur, uideamus ne nimium inutiliter & pueriliter proſtratur

ſtratur

ſtratur. Nam ſi tacere, & nihil ſcribere modeſtia eſt, cur quidquam ſcribunt, aut loquuntur? Sin aliquid ſuum ſcribunt, cur quo ſecius omnia ſcribant, impediuntur modeſtia? Quaſi ſi quis ad Olympiacum uenerit curſum, & ſteterit ut mittatur, impudentesq; illos dicat eſſe, qui currere cœperint, ipſe intra carcerem ſtet, & narret alijs quomodo Ladas aut Boius cum Sicyonijs curſitarint: Sic iſti, cum in artis curriculũ deſcenderunt, illos, qui in eo quod eſt artificij, elaborent, aiunt facere immodeſte: ipſi aliquem antiquum oratorem, aut poëtam laudant, aut ſcripturam, ſic ut in ſtadium rhetoricæ artis prodire non audeant. Non auſim dicere, ſed tamen uereor, ne qua in re laudem modeſtiæ uenentur, in ea ipſa re ſint impudentes. Quid enim tibi uis, aliquis inquiet? artem tuam ſcribis, gignis nobis nouas præceptiones, eas ipſe confirmare nõ potes, ab alijs exempla ſumis: uide ne facias impudenter, qui tuo nomini uelis ex aliorum laboribus libare laudem. Nam ſi eorum uolumina prehenderint antiqui oratores, & poëtæ, et ſuum quiſq; de libris ſuis tulerint, nihil iſtis quod ſuum uelint relinquetur. At exempla, quoniam teſtimoniorum ſimilia ſunt, item conuenit ut teſtimonia, ab hominibus probatiſsimis ſumi. Primùm omnium exempla ponuntur hìc non confirmandi, neque teſtificandi cauſa, ſed demonſtrandi. Non enim cum dicimus eſſe exornationem, quæ, uerbi cauſa, conſtet ex ſimiliter deſinentibus uerbis, & ponimus hoc exemplum à Craſſo, quod poſſumus & debemus, teſtimonium collocamus, ſed exemplum. Hoc igitur intereſt inter exemplum & teſtimonium. Exemplo demonſtratur id quod dicimus cuiuſmodi ſit. Teſtimonio eſſe illud ita, ut nos dicimus, confirmatur. Præterea oportet teſtimonium cum re conuenire: aliter

enim

enim rem non poteſt confirmare: at id quod illi faciunt, cum re non conuenit. Quid ita? quia pollicentur artem ſe ſcribere, & exempla proferunt ab iis plerunq; qui artem neſcierunt. Tum quis eſt qui poßit id quod de arte ſcripſerit, comprobare, niſi aliquid ſcribat ex arte? Contraq; faciunt, quam polliceri uidentur. nam cum ſcribere artem inſtituunt, uidētur dicere ſe excogitaſſe quod alios docerent: cum uerò ſcribunt, oſtendunt nobis quid alij excogitarint. Ad hoc ipſum difficile eſt, inquiunt, eligere de multis. Quid dicitis difficile? utrum laborioſum, an artificioſum? Si laborioſum, non ſtatim præclarum. Sunt enim multa laborioſa, quæ ſi faciatis, non continuo gloriemini, niſi etiam ſi ueſtra manu fabulas, aut orationes totas tranſcripſiſſetis, glorioſum putaretis. Sin autē iſtud artificium egregium dicitis, uidete ne inſueti rerum maiorum uideamini, ſi uos parua res, ſicuti magna delectat. Nam iſto modo eligere rudis quidem nemo poteſt, ſed ſine ſummo artificio multi. Quiſquis enim audierit de arte paulò plus, in elocutione præſertim, omnia uidere poterit quæ ex arte dicūtur: facere nemo poterit, niſi eruditus. Ita ut ſi de tragœdiis Ennij uelis ſententias eligere, aut de Pacuuianis periodos: ſed quia planè rudis id facere nemo poterit, cum feceris, te literatißimum putes, ineptus ſis, propterea quòd id facile faciat quiuis mediocriter literatus. Item ſi cum ex orationibus, aut poëmatibus elegeris exēpla, quæ certis ſignis artificij notata ſunt, quia rudis id nemo facere poßit, artificioſißime te feciſſe putes, erras: propterea quòd iſto ſigno uidemus te nonnihil eius ſcire, aliis ſignis te ſcire multa intelligimus. Quòd ſi artificioſum eſt intelligere quæ ſunt ex arte ſcripta, multo eſt artificioſius ipſum ſcribere ex arte. Qui enim ſcribit artificioſe

ficioſe,ab alijs commode ſcripta facile intelligere poterit: qui eliget facile, non continuo ipſe commode ſcribit. Et ſi eſt maxime artificioſum, alio tempore utantur ea facultate, non tum cum parere ipſi, & gignere, & proferre debent. Poſtremo in eo uim artificij conſumant, ut ipſi ab alijs potius eligendi, quàm aliorum boni electores exiſtimentur. Contra ea quæ ab ijs dicuntur, qui dicunt alienis ſe exemplis uti oportere, ſatis eſt dictum. Nunc quæ ſeparatim dici poſſunt, conſideremus. Dicimus ergo eos omnes, ideo quòd alienis utantur, peccare: tum etiam magis delinquere, quòd à multis exempla ſumant: & de eo quod poſtea diximus, antè uideamus. Si concederem aliena oportere aſſumere exempla, uincerem unius oportere. Primùm, quòd contra hoc nulla ſtaret eorum ratio. liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui ſibi in omnes res ſuppeditaret exempla, uel poëtam, uel oratorem, cuius autoritate niterentur. Deinde intereſt magni eius qui diſcere uult, utrum unum omnia, an omnia neminem, ſed aliud alium putet conſequi poſſe. Si enim putabit poſſe omnia penes unum conſiſtere, ipſe quoq; ad omniũ nitetur facultatem: ſi id deſperarit, in paucis ſe exercebit. ipſis enim contentus erit: nec mirum, cum ipſe præceptor artis omnia penes unum reperire non poterit. Allatis igitur exemplis à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Craſſo, Antonio, cæterisq;, item ſumptis alijs à poëtis, & hiſtoriarum ſcriptoribus, neceſſe erit eum qui diſcet, ab omnibus putare omnia, ab uno pauca uix potuiſſe ſumi. Quare ſi unius alicuius eſſe ſimilem ſatis habebit, omnia quæ omnes habuerint, ſolum habere ſe poſſe diffidet. ergo inutile eſt ei, qui diſcere uult, putare non unum omnia poſſe. Igitur nemo in hanc incidet

opinionem, ſi ab uno exempla ſumpſiſſent. nunc hoc ſigni eſt ipſos artis ſcriptores non putaſſe unum potuiſſe in omnibus elocutionis partibus enitere, quoniam neque ſua protulerunt, neque unius alicuius, aut denique duorum, ſed ab omnibus oratoribus & poëtis exempla ſumpſerunt. Deinde, *ſiquis uelit artem demonſtrare nihil prodeſſe ad diſcendum, non male utatur hoc adiumento, quòd unus omnes artis partes conſequi nemo potuerit. Quod igitur iuuat horum rationem, qui omnino improbent artem, id non ridiculum eſt, ipſum ſcriptorem artis ſuo iudicio comprobare?* Ergo *ab uno ſumenda fuiſſe docuimus exempla, ſi ſemper aliunde ſumerentur.* Nunc *omnino aliunde ſic intelligemus ſumenda non fuiſſe.* Pri*mùm omnium, quod ab artis ſcriptore affertur exemplum, de eius artificio debet eſſe, non ut ſiquis purpuram, aut aliud quippiam uendens, dicat,* Sume *à me, ſed huius exemplum aliunde rogabo, tibi'que oſtendam.* Si *merces ipſi qui uenditant, aliunde exemplum quæritent aliud mercis: aut ſi aceruos ſe dicant tritici habere, & eorum exemplum pugno non habeant, quod oſtendant.* Si Tri*ptolemus, cùm omnibus ſemen largiretur, ipſe ab alijs hominibus id mutuaretur: aut ſi* Prometheus, *cum mortalibus ignem diuidere uellet, ipſe à uicinis cum teſta ambulans, carbunculos corrogaret, non ridiculum uideretur?* Iſti *magiſtri omnium dicendi præceptores non uidentur ſibi ridicule facere, cum id quod alijs pollicentur, ab alijs quærunt.* Si *qui ſe fontes maximos penitus abſconditos aperuiſſe dicat, & hæc ſitiens quàm maxime loquatur, neque habeat quo ſitim ſedet, non irrideatur?* Iſti *cum non modo dominos ſe fontium, ſed ſeipſos fontes eſſe dicant, & omnium rigare debeant ingenia, non putant*

fore

ſore ridiculum, ſi cum id polliceantur alijs, areſcant ipſi ſiccitate. Chares à Lyſippo ſtatuas facere non iſto modo didicit, ut Lyſippus caput oſtenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti: ſed omnia coràm magiſtrum facientē uidebat, cæterorum opera uel ſua ſponte conſiderare poterat. Iſti credunt eos qui hæc uelint diſcere, alia ratione doceri poſſe commodius. Præterea nec poſſunt quidem ea, quæ ſumuntur ab alijs exempla, tam eſſe accommodata ad artem, quàm propria, propterea quòd in dicendo leuiter unuſquiſque locus plerunq; tangitur, ne ars appareat. In præcipiendo expreſſe conſcripta ponere oportet exempla, ut in artis formam conuenire poſſint: & pòſt in dicendo, ne poßit ars eminere, & ab omnibus uideri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiā ut magis ars cognoſcatur, ſuis exēplis melius eſt uti. Poſtremo hæc quoq; res nos duxit ad hanc rationem, quòd nomina rerum Græca quæ cōuertimus, ea remota ſunt à conſuetudine. Quæ enim res apud noſtros non erant, earum rerum nomina non poterant eſſe uſitata. Ergo hæc aſperiora primo uideantur neceſſe eſt, idq; fiet rei, non noſtra difficultate. Reliquum ſcripturæ conſumetur in exemplis. hæc aliena ſi poſuiſſemus, factum eſſet ut quod cōmodius eſſet in hoc libro, id noſtrū nō eſſet: quod aſperius & inuſitatū, id proprie nobis attribueretur. Ergo hanc quoq; incōmoditatem fugimus. His de cauſis, cū artis inuentionem Græcorum probaſſemus, exemplorum rationē ſecuti nō ſumus. Nunc tempus poſtulat, ut ad elocutionis præcepta tranſeamus. Bipertita erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primùm dicemus, quibus in generibus ſemper omnis oratoria elocutio debeat eſſe. Deinde oſtendemus, quas res ſemper habere debeat.

SVNT

SVNT *igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non uitioſa cōſumitur: unam grauem, alterā mediocrē, tertiam extenuatam uocamus. Grauis eſt, quæ conſtat ex uerborum grauium magna & ornata constructione. Mediocris eſt, quæ conſtat ex humiliore, neq; tamē ex infima, & peruulgatiſsima uerborū dignitate.* Attenuata *eſt, quæ demiſſa eſt uſq; ad uſitatiſsimam puri ſermonis conſuetudinē.* In *graui conſumetur oratio figura, ſi quæ cuiuſq; rei poterunt ornatiſsima uerba reperiri, ſiue propria, ſiue translata, ad unamquanq; rem accōmodabuntur: & ſi graues ſententiæ, quæ in amplificatione & cōmiſeratione tractantur, eligentur: & ſi exornationes ſententiarum, aut uerborum, quæ grauitatem habebunt, de quibus pòſt dicemus, adhibebuntur.* In *hoc genere figuræ erit hoc exemplum:* Nam *quis eſt ueſtrum* Iudices, *qui ſatis idoneam poßit in eum pœnā excogitare, qui prodere hoſtibus patriā cogitarit? quod maleficium cum hoc ſcelere comparari? quod huic maleficio dignum ſupplicium poteſt inueniri? In iis qui uiolaſſent ingenuam, matremfamiliás cōſtupraſſent, pulſaſſent aliquem, aut poſtremo necaſſent, maxima ſupplicia maiores noſtri conſumpſerunt: huic truculentiſsimo ac nefario facinori ſingularē pœnam nō reliquerunt? Atq; in alijs maleficijs ad ſingulos aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit, huius ſceleris qui ſunt affines, uno conſilio uniuerſis ciuibus atrociſsimas calamitates machinātur.* O *feros animos? ô crudeles cogitationes? ô derelictos ab humanitate homines?* Quid *agere auſi ſunt, aut cogitare potuerunt?* Quo *pacto hoſtes reuulſis maiorum ſepulchris, deiectis mœnibus, ouantes irruerent in ciuitatem: quomodo deûm ſpoliatis templis, optimatibus trucidatis,*

alijs

alijs arreptis in ſeruitutem, matribusfamiliâs, & ingenuis ſub hoſtilem libidinem ſubiectis, urbs acerbiſsimo concidat incendio conflagrata? qui ſe non putant id quod uoluerint, ad exitum perduxiſſe, niſi ſanctiſsimæ patriæ miſerandum ſcelerati uiderint cinerem? Nequeo *uerbis conſequi* Iudices, *indignitatem rei: ſed negligentius id fero, quia uos mei non indigetis.* Veſter *enim uos animus amantiſsimus reip. facile edocet, ut eum qui fortunas omnium uoluerit prodere, præcipitem perturbetis ex ea ciuitate, quam iſte ſpurciſſimorum hoſtium dominatu nefario uoluerit obruere.* In *mediocri figura uerſabitur oratio, ſi hæc, ut antè dixi, aliquantulum demiſerimus, neque tamen ad infimum deſcenderimus, ſic:* Quibuſcum *bellum gerimus* Iudices *uidetis, cum ſocijs, qui pro nobis pugnare, & imperium noſtrum nobiſcum ſimul uirtute & induſtria cõſeruare ſoliti ſunt.* Hi *cum ſe, & opes ſuas, & copiam neceſſariorum norũt, tum uero nihilo minus propter propinquitatem, & omniũ rerum ſocietatem, quid in omnibus rebus* Po.Rom. *poßet, ſcire & æſtimare poterant.* Hi, *cum deliberaſſent nobiſcũ bellum gerere, quæſo quæ res erat, qua freti bellum ſuſcipere conarentur? cum multo maximam ſociorum partem in officio manere intelligerent, cum ſibi non multitudinẽ militum, non idoneos* Imperatores, *non pecuniam publicã præſto eſſe uiderent, non denique ullam rem, quæ res pertinet ad bellum adminiſtrandum.* Si *cum finitimis de finibus bellum gererent, ſi totum certamen in uno prælio poſitum putarent, tamen omnibus rebus inſtructiores ac paratiores uenirent, nedum illud imperium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes, partim ui, partim uoluntate conſenſerunt, cum aut armis, aut liberalitate à* Pop.Rom. *ſuperati eſſent, ad ſe transferre tantulis uiribus*

F conar

conarentur. Quæret aliquis, Quid Fregellani, non ſua ſponte conati ſunt? Eo quidem minus iſti facile conarentur, quo illi, quemadmodum deſciſſent, uidebant. Nam rerum imperiti, qui uniuſcuiuſque rei de rebus antè geſtis exempla petere non poſſunt, ij per imprudentiam facile deducuntur in fraudem. At ij qui ſciunt quid alijs acciderit, facile ex aliorum euentu, ſuis rationibus poſſunt prouidere. Nulla igitur re inducti, nulla ſpe freti arma ſuſtulerunt? Quis hoc credat, tantam amentiam quenquam tenuiſſe, ut imperium Pop. Rom. tentare auderet nullis copijs fretus? Ergo aliquid fuiſſe neceſſe eſt: quid aliud, niſi id quod dico, poteſt eſſe? In attenuato figuræ genere, quod ad infimum & quotidianum ſermonem demiſſum eſt, hoc erit exemplum: Nam, ut forte hic in balneas uenit, cœpit, poſtquam perfuſus eſt, defricari. Deinde, ubi uiſum eſt ut in alueum deſcenderet, ecce ibi iſte de tranſuerſo, Heus inquit adoleſcens, pueri tui modo me pulſauerunt, ſatisfacias oportet. Hic qui id ætatis ab ignoto præter conſuetudinem appellatus eſſet, erubuit. Iſte clarius eadem & alia dicere cœpit. Hic uix tandem inquit, Sine me conſiderare. Tum uero iſte cœpit clamare uoce iſta, quæ facile cuiuis rubores eijcere poſſet: Ita petulans es atque acer, ut ne ad ſolarium quidem idoneus, ut mihi uidetur, ſed penes ſcenam, & in eiuſmodi locis exercitus ſis? Conturbatus eſt adoleſcens. nec mirum, cui etiam nunc pedagogi lites ad auriculas uerſarentur, imperito eiuſmodi conuitiorum. Vbi enim iſte uidiſſet ſcurram exhauſto rubore, qui ſe putaret nihil habere, quod de exiſtimatione perderet, ut omnia ſine famæ detrimento facere poſſet? Igitur genera figurarum ex ipſis exemplis intelligi poterunt. Erit enim & attenuata uerborum con-

ſtructio

ſtructio quædam, & item alia in grauitate, alia poſita in mediocritate. Eſt autem cauendum, ne, dum hæc genera conſectemur, in finitima & propinqua uitia ueniamus. Nam graui figuræ, quæ laudanda eſt, propinqua eſt ea, quæ fugiẽda eſt, quæ recte uidebitur appellari ſi ſufflata no minabitur. Nam ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur ſæpe, ita grauis oratio ſæpe imperitis uidetur ea, quæ turget & inflata eſt, cum aut nouis, aut priſcis uerbis, aut duriter aliunde translatis, aut grauioribus quàm res poſtulat, aliquid dicitur, hoc modo: Nam qui perduellionibus uenditat patriam, non ſatis ſupplicij dederit, ſi præceps in Neptunias depultus erit lacunas. Pœnitet igitur iſtum, qui montes belli fabricatus eſt, campos ſuſtulit pacis. In hoc genus plerique cum declinaſſent, & ab eo quò profecti ſunt, aberrauerunt, & ſpecie grauitatis falluntur, nec proſpicere poſſunt orationis tumorem. Qui in mediocre genus orationis profecti ſunt, ſi peruenire eò non potuerunt, errantes perueniunt ad confine genus eius generis, quod appellamus fluctuans & diſſolutum: eò quòd ſine neruis & articulis fluctuat huc & illuc, nec poteſt confirmare, nec uiriliter ſeſe expedire. id eſt huiuſmodi: Socij noſtri cum belligerare nobiſcum uellent, profecto ratiocinati eſſent etiam atque etiam quid poſſent facere, ſi quidem ſua ſponte facerent, & non haberent hinc adiutores multos, & malos homines, & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia uolunt agere. Non poteſt huiuſmodi ſermo tenere attentum auditorem: diffluit enim totus, neque quidquam comprehendens perfectis uerbis amplectitur. Qui non poſſunt in illa facetiſſima uerborum attenuatione commode uerſari, ueniunt ad aridum & exangue genus orationis,

quod non alienum eſt exile nominari, cuiuſmodi eſt hoc: Nam iſtic ad balneas acceßit, ad hunc poſtea dixit, hic tuus ſeruus me pulſauit. Poſtea dixit hic illi, conſyderabo. Pòſt ille conuitium fecit, & magis magis'que præſentibus multis clamauit. Friuolus hic quidem iam, & illiberalis eſt ſermo. Non enim adeptus eſt id, quod habet attenuata figura, puris uerbis & electis, compoſitam orationē. Omne genus orationis, & graue, & mediocre, & attenuatum dignitate afficiunt exornationes, de quibus pòſt loquemur: quæ ſi raræ diſponētur, diſtinctam ſicuti coloribus: ſi crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, ut graue mediocris, mediocrem excipiat attenuata. Deinde identidem commutentur, ut facile ſatietas uarietate uitetur.

QVONIAM *quibus in generibus elocutio uerſari debeat, dictum eſt, uideamus nunc quas res debeat habere elocutio commoda & perfecta. Quæ maxime admodum oratori accommodata eſt, tres res in ſe debet habere, elegantiam, compoſitionem, dignitatem. Elegantia eſt, quæ facit ut unumquodque purè & apertè dici uideatur. Hæc diſtribuitur in Latinitatem & explanationem. Latinitas eſt, quæ ſermonem purū conſeruat ab omni uitio remotū. Vitia in ſermōe, quo minus is Latinus ſit, duo poſſunt eſſe: Solœciſmus & Barbariſmus. Solœciſmus eſt, cum uerbis pluribus conſequens uerbum ſuperiori non accommodatur. Barbariſmus eſt, cum uerbum aliquod uitioſe effertur. Hæc qua ratione uitare poßimus, in arte grammatica dilucide diſcemus. Explanatio eſt, quæ reddit apertam & dilucidam orationem. Ea comparatur duabus rebus, uſitatis uerbis, & proprijs. Vſitata ſunt ea, quæ uerſantur in ſermone, & conſuetudine quotidiana. Propria, quæ eius rei*

uerba

uerba ſunt, aut eſſe poſſunt, qua de loquemur. Compoſitio, eſt uerborum conſtructio, quæ facit omnes partes orationis æqualiter perpolitas. Ea conſeruabitur, ſi fugiemus crebras uocalium concurſiones, quæ uaſtam atque hiantem orationem reddunt, ut hoc eſt: Baccæ æneæ amœniſſimæ impendebant. Et ſi uitabimus eiuſdem literæ nimiã aſſiduitatem, cui uitio uerſus hic erit exemplo. nam hic nihil prohibet in uitijs, alienis exemplis uti, O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti. Et hic eiuſdem poëtæ: Quicquam quiſquam cuiquam quod conueniet, neget. Et ſi eiuſdem uerbi aſſiduitatem nimiam fugiemus, ea eſt huiuſmodi: Nam cuius rationis ratio non extet, ei rationi ratio non eſt fidem habere. Et ſi non utemur continenter ſimiliter cadentibus uerbis, hoc modo: Flentes, plorantes, lacrymantes, obteſtantes. Et ſi uerborum tranſiectionem uitabimus, niſi quæ erit concinna, qua de re poſterius loquemur. quo in uitio eſt Lucilius aſſiduus, ut hoc eſt in priore libro: Has res ad te ſcriptas Luci miſimus Aeli. Item, fugere oportet longam uerborum continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris ſpiritum lædit. His uitijs in compoſitione uitatis, reliquum operis conſumendum eſt in dignitate. Dignitas eſt, quæ reddit ornatam orationem uarietate diſtinguens. Hæc & in uerborum & ſententiarum exornationem diuiditur. Verborum exornatio eſt, quæ ipſius ſermonis inſignita continetur perpolitione. Sententiarum exornatio eſt, quæ non in uerbis, ſed in ipſis rebus quandam habet dignitatem.

REPETITIO eſt, cum continenter ab uno, atque eodem uerbo in rebus ſimilibus & diuerſis principia ſumuntur, hoc modo: Vobis iſtud attribuendum eſt, uobis gratia habenda, uobis res iſta erit honori. Item, Scipio

Numantiam ſuſtulit, Scipio Carthaginem deleuit, Scipio pacem peperit, Scipio ciuitatem ſeruauit. Item, Tu in forum prodire, tu lucem conſpicere, tu in horum conſpectum uenire conaris? Audes uerbum facere, audes quicquam ab iſtis petere, audes ſupplicium deprecari? Quid eſt, quod poßis defendere? quid eſt, quod audeas poſtulare? quid eſt, quod tibi putes concedi oportere? Non iuſiurandum reliquiſti? non amicos prodidiſti? non parenti manus intuliſti? non denique in omni dedecore uolutatus es? Hæc exornatio, cum multum uenuſtatis habet, tum grauitatis & acrimoniæ plurimum. Quare uidetur eſſe adhibenda & ad exornandam, & ad augendam orationem. Conuerſio eſt, per quam non, ut antè, primum repetimus uerbum, ſed ad poſtremum continenter reuertimur, hoc modo: Pœnos Pop. Ro. iuſtitia uicit, armis uicit, liberalitate uicit. Item ex quo tempore concordia de ciuitate ſublata eſt, libertas ſublata eſt, fides ſublata eſt, amicitia ſublata eſt. Item, C. Lælius homo nouus erat, ingenioſus erat, doctus erat, bonis uiris & ſtudioſis amicus erat, ergo in ciuitate primus erat. Item, Nam cum iſtos ut abſoluant te rogas, ut peierent rogas, ut exiſtimationem negligant rogas, ut leges Pop. Rom. tuæ libidini largiantur rogas. Complexio eſt, quæ utranque complectitur exornationem, & hanc & quam antè expoſuimus, ut & repetatur idem primum uerbum ſæpius, & crebro ad idem poſtremum reuertamur, hoc modo: Qui ſunt qui fœdera ſæpe ruperunt? Carthaginienſes. Qui ſunt, qui crudele bellum in Italia geſſerunt? Carthaginienſes. Qui ſunt, qui Italiam deformauerunt? Carthaginienſes. Qui ſunt, qui ſibi poſtulant ignoſci? Carthaginienſes. Videte ergo quid conueniat eos impetrare. Item, Quem Senatus damnarit, quem Pop.

Rom.

Rom. damnarit, quem omnium exiſtimatio damnarit, eum uos ſententijs ueſtris abſoluetis? Traductio eſt, quæ facit ut cum idem uerbum crebrius ponatur, non modo non offendat animum, ſed etiam concinniorem orationem reddat, hoc pacto: Qui nihil habet in uita iucundius uita, is cum uirtute uitam non poteſt colere. Item, Eum tu hominem appellas, qui ſi fuiſſet homo, nunquam tam crudeliter uitam hominis petiſſet. At erat inimicus: ergo inimicum ſic ulciſci uoluit, ut ipſe ſibi reperiretur inimicus. Item, Diuitias ſine diuitum eſſe, tu uero uirtutem præfer diuitijs. Nam ſi uoles diuitias cum uirtute comparare, uix ſatis idoneæ tibi uidebuntur diuitiæ, quæ uirtutis pediſſequæ ſint. Ex eodem genere exornationis, cum idem uerbum modò ponitur in hac, modò in altera re, hoc modo: Cur eam rem tam ſtudioſe curas, quæ multas tibi dabit curas? Item, Amari iucundum eſt, ſi curetur nequid inſit amari. Item, Veniam ad uos, ſi mihi Senatus det ueniam. In his quatuor generibus exornationum, quæ adhuc propoſitæ ſunt, nõ inopia uerborum fit, ut ad idem uerbum redeatur ſæpius: ſed ineſt feſtiuitas quædã, quæ facilius auribus dijudicari, quàm uerbis demonſtrari poteſt. Contentio eſt, cum ex contrarijs uerbis oratio conficitur, hoc pacto: Habet aſſentatio iucũda principia, eadem exitus amariſſimos affert. Item, Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. Item, In otio tumultuaris, in tumultu ſolus es otioſus. In re frigidiſſima cales, in feruentiſſima friges. Tacito cum opus eſt, clamas: cũ loqui conuenit, obmuteſcis. Ades, abeſſe uis: abes, reuerti cupis. In pace bellum quæritas, in bello pacem deſyderas. In concione de uirtute loqueris, in prælio per ignauiam tubæ ſonitum perferre nõ potes. Hoc genere ſi diſtinguemus orationem, & ornati & graues

poterimus eſſe. Exclamatio *eſt,quæ conficit ſignificatio-nem doloris,aut indignationis alicuius, per hominis, aut urbis,aut loci,aut rei cuiuſpiam compellationē,hoc modo:* T*e nunc alloquor* A*fricane,cuius mortui quoque nomen ſplendori ac decori eſt ciuitati.* T*ui clariſſimi nepotes ſuo ſanguine abluerunt inimicorum crudelitatē.*Item, O' *per-fidioſæ* Fregellæ,*quàm facile ſcelere ueſtro contabuiſtis:ut cuius nitor urbis* I*taliam nuper illuſtrauit, eius nunc uix fundamentorum reliquiæ maneant.* Item, Bonorum *inſi-diatores latrocinio uitam innocentiſſimi cuiuſque petiſtis, tantam'ne ex iniquitate iudiciorum ueſtris calumnijs aſſu-mitis facultatem?* Hac *exclamatione ſi loco utemur, & raro,& cum rei magnitudo poſtulare uidebitur,ad quam uolemus indignationem animum auditoris adducemus.* Interrogatio *non omnis grauis eſt, neque concinna, ſed hæc,quæ cum enumerata ſunt ea, quæ obſunt cauſæ ad-uerſariorum,confirmat ſuperiorem orationem,hoc pacto:* Cum *igitur hæc omnia faceres,diceres,adminiſtrares,utrū animos ſociorum ab republ. remouebas & alienabas, an non? et utrum'ne aliquem exornari oportuit, qui iſta pro-hiberet,ac fieri non ſineret,an non?* Ratiocinatio *eſt, per quam nos ipſi à nobis rationem poſcimus quare quid-que dicamus,& crebro noſmet a nobis petimus uniuſcu-iuſque propoſitionis explanationem.* Ea *eſt huiuſmodi:* Maiores *noſtri ſiquam unius peccati mulierem damna-bant, ſimplici iudicio multorum maleficiorum conuictam putabant.* Quo *pacto? quoniam quam impudicam iudica-rant,eam ueneficij quoque damnatam exiſtimabant.* Quid *ita? quia neceſſe eſt eam, quæ ſuum corpus addixerit tur-piſſimæ cupiditati,timere permultos.* Quos *iſtos? uirum, parentes,cæteros,ad quos uidet ſui dedecoris infamiā per-*

tinere

tinere. Quid poſtea? quos tantopere timeat, eos neceſſe eſt ut quoquo modo poſsit, ueneficio petat. Cur? quia nulla poteſt honeſta ratio retinere eam, quã magnitudo peccati facit timidã, intemperãtia audacẽ, natura muliebris inconſideratam. Quid ueneficij damnatam? quid? putabãt impudicam quoq; neceſſario. Quare? quia nulla facilius ad id maleficiũ cauſa, quàm turpis amor, & intemperans libido comouere potuit: cum cuius animus mulieris eſſet corruptus, eius corpus caſtum eſſe non putarint. Quid in uiris? idem'ne hoc obſeruabãt? minime. Quid ita? quia uiros ad unum quoq; maleficium ſingulæ cupiditates impellunt: Mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit. Item, Bene maiores noſtri hoc cõparauerunt, ut neminẽ regẽ, quem armis cepiſſent, uita priuarent. Quid ita? quia quam nobis facultatẽ fortuna dediſſet, iniquũ erat in eorũ ſupplicio conſumere, quos eadem fortuna paulò antè in ampliſsimo ſtatu collocarat. Quid quod exercitũ contrà duxit? deſino meminiſſe. Quid ita? quia uiri fortis eſt, qui de uictoria contendant, eos hoſtes putare: qui uicti ſunt, eos homines iudicare, ut poſsit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille, ſi uiciſſet, num idem feciſſet? non profectò tam ſapiens fuiſſet. Quid igitur ei parcis? quia talem ſtultitiam cõtemnere, non imitari conſueui. Hæc exornatio ad ſermonem uehementer accommodata eſt, & animum auditoris reddit attentum, tum uenuſtate ſermonis, tum rationum expectatione. Sententia, eſt oratio ſumpta de uita, quæ aut quid ſit, aut quid eſſe oporteat in uita, breuiter oſtendit, hoc modo: Difficile eſt primùm uirtutẽ reuereri, qui ſemper ſecunda fortuna ſit uſus. Item, Liber eſt is exiſtimandus, qui nulli turpitudini ſeruit. Item, Egens æque eſt is qui non ſatis ha-

bet, & is cui nihil ſatis poteſt eſſe. Item, Optima uiuendi ratio eſt eligenda, eam iucundam conſuetudo reddet. huiuſmodi ſententiæ ſimplices non ſunt improbandæ, propterea quòd habet breuis expoſitio, ſi rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoq; probandũ eſt genus ſententiæ, quod confirmatur ſubiectione rationis, hoc modo: Omnes bene uiuendi rationes in uirtute ſunt collocandæ, propterea quòd ſola uirtus in ſua poteſtate eſt, omnia præter eam ſubiecta ſunt fortunæ dominationi. Item, Qui fortunis alicuius inducti amicitiã eius ſecuti ſunt, hi ſimulac fortuna dilapſa eſt, deuolãt omnes. Cum enim receßit ea res, quæ fuit conſuetudinis cauſa, nihil ſupereſt quare poßint in amicitia retineri. Sunt item ſententiæ quæ duplices efferuntur, hoc modo ſine ratione: Errant, qui in proſperis rebus omneis impetus fortunæ ſe putant fugiſſe. Sapienter cogitant, qui temporibus ſecundis caſus aduerſos reformidant. Cum ratione, hoc pacto: Qui adoleſcentium peccatis ignoſci putant oportere, falluntur, propterea quòd ætas illa non eſt impedimento bonis ſtudijs: at hi ſapienter faciunt, qui adoleſcentes maxime caſtigant, ut quibus uirtutibus omnem uitam tueri poßint, eas in ætate maturißima uelint comparare. Sententias interponi raro conuenit, ut rei actores, non uiuẽdi præceptores eſſe uideamur: cum ita interponẽtur, multum afferent ornamenti. Nam neceſſe eſt animo eam cõprobet tacitus auditor, cum ad cauſam uideat accõmodari rem certam ex uita & moribus ſumptam. Contrariũ idem fere eſt, quod contentio. Contrarium eſt, quod ex rebus diuerſis duabus, alteram breuiter et facile confirmat, hoc pacto, Nam qui ſuis rationibus inimicus fuerit ſemper, eum quomodo alienis rebus amicum fore ſperes? Et

item

item, N*am quem in amicitia perfidioſum eſſe cognoue-ris, eum quare putes inimicitias cum fide habere poſſe?* Et *qui priuatus intolerabili ſuperbia fuerit, eum cōmodũ & ſui cognoſcentem uidere in poteſtate quis ſperet?* Et *qui in ſermonibus & conuentu amicorum uerum dixerit nunquam, cum ſibi in concionibus credis à mendacio tem peraturũ?* I*tē*, Q*uos ex collibus deiecimus, cũ ijs in cãpo metuimus dimicare?* Q*ui cum plures erant, paucis nobis exæquari non poterant: hi poſtquam pauciores ſunt, me-tuimus ne ſint ſuperiores?* Hoc exornationis *genus breui-bus & continuatis uerbis perfectũ eſſe debet, & cum cō-modũ eſt auditu propter breuē & abſolutam cōcluſionē, tum uerò uehemēter id qđ opus eſt oratori, cōprobat con traria re, & ex eo quod dubiũ non eſt, expedit illud quod dubiũ eſt, ut aut dilui nõ poßit, aut multo difficilime poſ-ſit.* M*ēbrũ orationis appellatur res breuiter abſoluta ſine totius ſententiæ demōſtratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo:* E*t inimico proderas, id eſt, unũ qđ appellatur membrũ: deinde hoc excipiatur opor-tet ab altero, et amicũ lædebas.* E*x duobus mēbris his hæc exornatio poteſt conſtare: ſed commodißima & abſo-lutißima eſt, quæ ex tribus conſtat, hoc pacto:* E*t inimico proderas, & amicũ lædebas, & tibi ipſi non conſulebas.* I*tem, nec reipublicæ conſuluiſti, nec amicis profuiſti, nec inimicis reſtitiſti.* A*rticulus dicitur, cum ſingula uerba interuallis diſtinguētur cæſa oratione, hoc modo:* A*crimo nia, uoce, uultu aduerſarios perterruiſti.* I*tem,* I*nimicos inuidia, iniurijs, potentia, perfidia ſuſtuliſti.* I*nter hu-ius generis & illius ſuperioris uehementiam hoc intereſt: quòd illud tardius & rarius uenit, hoc crebrius & cele-rius peruenit.* I*taque in illo genere ex remotione brachij*

& con

& contortione dextræ gladius ad corpus afferri, in hoc autem crebro & celeri uulnere corpus conſauciari uideatur. Continuatio, *eſt denſa & continens frequentatio uerborum cum abſolutione ſententiarum.* Ea *utemur cōmodiſsime tripertito, in ſententia, in contrario, in concluſione.* In *ſententia, hoc pacto:* Ei *non multum poteſt obeſſe fortuna, qui ſibi firmius in uirtute, quàm in caſu præſidium collocauit.* In *contrario, hoc modo:* Nam *ſi quis ſpei non multum collocarit in caſu, quid eſt quòd ei magnopere caſus obeſſe poßit?* In *concluſione, hoc pacto:* Quòd *ſi in eos plurimum fortuna poteſt, qui ſuas rationes omnes in caſum contulerunt, non ſunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem.* In *his tribus generibus ad continuationis uim adeo frequentatio eſt neceſſaria, ut infirma facultas oratoris uideatur, niſi ſententiam, & contrarium, & concluſionem frequentibus afferat uerbis. Sed & aliâs quoque nonnunquam non alienum eſt, tametſi neceſſe non eſt, eloqui res aliquas per huiuſcemodi continuationes.* Compar *appellatur quod habet in ſe membra orationis, de quibus antè diximus, quæ conſtant ex pari ferè numero ſyllabarum.* Hoc *non de enumeratione noſtra fiet: nam id quidem puerile eſt, ſed tantum affert uſus & exercitatio facultatis, ut animi quodam ſenſu par membrum ſuperiori referri poßimus, hoc modo:* In *prælio mortē pater oppetebat, domi filius nuptias cō parabat: hæc omnia graueis caſus adminiſtrabant.* Item, *Illi fortuna felicitatem dedit, huic induſtria uirtutē com parauit.* In *hoc genere ſæpe fieri poteſt, ut non plane par ſit numerus ſyllabarum, & tamē eſſe uideatur, ſi una aut etiam altera ſyllaba eſt alterū breuius: aut ſi cū in altero*

plures

plures ſunt, in altero longior aut longiores, plenior aut pleniores ſyllabæ erunt:ut longitudo aut plenitudo harũ multitudinem alterius aſſequatur & exæquet. Similiter cadens, exornatio dicitur, cum in eadẽ constructione uerborum duo aut plura ſunt uerba, quæ ſimiliter iiſdem caſibus efferuntur, hoc modo: Hominem laudas egentem uirtutis, abundantem felicitatis. Item, Cuius omnis in pecunia ſpes eſt, eius à ſapientia eſt animus remotus. Diligentia comparat diuitias, negligẽtia corrumpit animum: & tamen cum ita uiuit, neminem præ ſe ducit hominem. Similiter deſinens eſt, cum tametſi caſus non inſunt in uerbis, tamen ſimiles exitus ſunt, hoc pacto: Turpiter audes facere, nequiter ſtudes dicere. Viuis inuidioſe, delinquis ſtudioſe, loqueris odioſe. Item, Audacter territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterũ in caſus ſimilitudine uerſatur, inter ſe uehementer conueniunt, & ea re, qui his bene utuntur, plerunque ſimul ea collocant in iiſdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet: Perditiſsima ratio eſt amorẽ petere, pudorem fugere, diligere formam, negligere famam. Hîc & ea uerba quæ caſus habent, ad caſus ſimiles: & illa quæ non habent, ad ſimiles exitus ueniunt. Annominatio eſt, cum ad idem uerbum acceditur commutatione unius literæ, aut literarum, aut ſyllabæ, aut ſyllabarum: aut ad res diſſimiles ſimilia uerba accommodantur. Ea multis & uariis rationibus conficitur. Attenuatione aut complexione eiuſdem literæ, ſic: Hic qui ſe magnifice iactat atq; oſtentat, uenijt à te antè, quàm Romam uenit. Ex contrario: Hic quos homines alea uincijt, eos ferro ſtatim uincit. Productione eiuſdem literæ, hoc modo: Hunc auium dulcedo ducit ad auium. Breuitate eiuſdem literæ, hoc modo:

Hic

Hic tametſi uidetur eſſe honoris cupidus, tamen non tantum curiam diligit, quantum Curiam. Addendis literis, hoc pacto: Hic ſibi poſſet tẽperare, niſi amori mallet obtemperare. Demendis literis, ſic: Si lenones tanquam leones uitaſſet, uitæ ſe tradidiſſet. Transferendis literis, ſic: Videte Iudices, utrum homini nauo, an uano credere malitis. Item, Nolo eſſe laudator, ne uidear adulator. Commutandis, hoc modo: Deligere oportet, quem uelis diligere. Hæ ſunt annominationes, quæ in literarum commutatione breuitate aut productione, aut translatione, aut aliquo huiuſmodi genere uerſantur. Sunt autem aliæ, quæ non habent tam propinquam in uerbis ſimilitudinem, & tamen diſsimiles non ſunt: quibus de generibus unum eſt huiuſmodi, Quid ueniam, qui ſim, quare ueniã, quem inſimulem, cui proſim, quẽ poſtulem, breui cognoſcetis. Nam hic eſt in quibuſdam uerbis quædam ſimilitudo nõ tam affectanda, quàm illæ ſuperiores, ſed tamẽ adhibenda nonnunquam. Alterum genus huiuſmodi: Demus operam Quirites, ne omnino P. C. circunſcripti putentur. Hæc annominatio accedit magis ad ſimilitudinẽ, quàm illa ſuperior, ſed minus, quàm illæ ſuperiores: propterea quòd non ſolum additæ, ſed uno tempore demptæ quoque literæ ſunt. Tertium genus eſt, quod uerſatur in caſuum commutatione, aut unius aut plurium nominum. Vnius nominis, hoc modo: Alexander Macedo ſummo labore animum ad uirtutes à pueritia confirmauit. Alexandri uirtutes per orbem terræ cum laude & gloria uulgatæ ſunt. Alexandrum omnes maxime metuerunt, item plurimum dilexerunt. Alexandro ſi uita data longior eſſet, oceanum Macedonum gloria trãſuolaſſet. Varie hic unum nomen in cõmutatione caſuum uolutatũ

eſt

eſt. Plura nomina caſibus commutatis, hoc modo facient annominationẽ: Tiberium Gracchum remp. adminiſtrantem indigna prohibuit nex diutius in ea commorari. C. Graccho ſimiliter occiſio oblata eſt, quæ reip. uirum amãtiſsimum ſubito de ſinu ciuitatis eripuit. Saturninum fide captum malorũ perfidia per ſcelus uita priuauit. Tuus ô Druſe ſanguis domeſticos parietes, & uultum parentis aſperſit. Sulpitio, cui paulò antè omnia cõcedebant, cum breui ſpatio nõ modo uiuere, ſed etiam ſepeliri prohibuerunt. Hæc tria genera proxima exornationum, quorum unum in ſimiliter cadentibus, alterũ in ſimiliter deſinentibus uerbis, tertium in annominationibus poſitum eſt, perraro ſumẽda ſunt, cum in ueritate dicimus: propterea quòd non hæc uidentur reperiri poſſe ſine elaboratione & conſumptione operæ. Eiuſmodi autem ſtudia ad delectationem, quàm ad ueritatem uidentur accõmodatiora. Quare fides & grauitas, & ſeueritas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis: & nõ modo tollitur autoritas dicendi, ſed offenditur quoq; in eiuſmodi oratione auditor, propterea quòd eſt in his lepos, & feſtiuitas, non dignitas neq; pulchritudo. Quare quæ ſunt ampla & pulchra, diu placere poſſunt: quæ lepida & concinna, cito ſatietate afficiunt aurium ſenſum faſtidioſiſsimum. Quo modo igitur, ſi crebro his generibus utemur, puerili uidebimur elocutione delectari: ita ſi raro has interſeremus exornationes, & in cauſa tota uarie diſpergemus, cõmode luminibus diſtinctis illuſtrabimus orationẽ. Subiectio eſt, cũ interrogamus aduerſarios, aut quærimus ipſi, quid ab illis, aut quid contra nos dici poſsit: deinde ſubijcimus id quod dici oportet, aut quod non oportet, aut nobis adiumẽto futurum ſit, aut offuturum illis è contrario

trario, hoc modo: Quæro igitur unde iſte tam pecunioſus ſit factus. Amplum patrimonium relictū eſt? at patris bona uenierunt. Hæreditas aliqua obuenit? non poteſt dici: ſed etiam à neceſſarijs omnibus exhæredatus eſt. Præmiū aliquod ex lite aut iudicio cepit? non modo id non fecit, ſed etiam inſuper ipſe grandi ſponſione uictus eſt. Ergo ſi his rationibus locupletatus non eſt, ſicut omnes uidetis, aut iſti domi naſcitur aurū, aut unde licitum nō eſt, pecunias accepit. Item, Sæpe Iudices animaduerti, multos aliqua ex honeſta re, quam ne inimici quidē criminari poſſint, ſibi præſidium petere, quorum nihil poteſt aduerſarius facere. Nam utrum ad patris eius uirtutem cōfugiet? at eum uos iurati capite damnaſtis. An ad ſuam reuertetur antiquam uitam alicubi honeſte tractatam? nam hic quidē ante oculos ueſtros quomodo uixerit, ſcitis omnes. An cognatos ſuos enumerabit, quibus uos conueniat cōmoueri? at hi quidē nulli ſunt. Amicos proferet? at nemo eſt qui ſibi nō putet turpe, iſtius amicum nominari. Item, Credo inimicum, quem nocentē putabas, in iudicium adduxiſti? non: nam indemnatum necaſti. Leges, quæ id facere prohibent, ueritus es? at ne ſcriptas quidem iudicaſti. Cum ipſe te ueteris amicitiæ commonefaceret, commotus es? at nihilo minus, ſed etiam ſtudioſius occidiſti. Quid? cum tibi pueri ad pedes uolutarentur, miſericordia motus es? at eorum patrem crudeliſſime ſepultura quoque prohibuiſti. Multum ineſt acrimoniæ & grauitatis in hac exornatione, propterea quòd cum quæſitum eſt quid oporteat, ſubijcitur id non eſſe factum. Quare facillime fit, ut augeatur indignitas negotij. Ex eodem genere ut ad noſtram quoque perſonam referamus ſubiectionem, ſic; Nam quid me facere conueniret, cum à tanta Gallorum

rum

rum multitudine circunſederer? an dimicarem? at cum parua manu tum prodiremus, locum quoque inimiciſſimũ habebamus. Sederem in caſtris? at neque ſubſidium, quod expectarem, habebamus, neq; erat quo uitam produceremus. Caſtra relinquerem? at obſidebamur. Vitam militum negligerem? at ea uidebar eos accepiſſe conditione, ut quoad poſſem, incolumes patriæ & parentibus conſeruarem. Hoſtium conditionem repudiarem? at ſalus antiquior eſt militum, quàm impedimentorum. Huiuſmodi conſequuntur identidem ſubiectiones, ut ex omnibus oſtẽdi uideatur, nihil potius, quàm quod factum ſit, faciundum fuiſſe. Gradatio eſt, in qua nõ antè ad conſequens uerbum deſcenditur, quàm ad ſuperius cõſcenſum eſt, hoc modo: Nam quæ reliqua ſpes manet libertatis, ſi illis & quod libet, licet: & quod licet, poſſunt: & quod poſſunt, audent: & quod audent, faciunt: & quod faciunt, uobis moleſtũ non eſt? Item, Non ſenſi hoc, & non ſuaſi: neque ſuaſi, & non ipſe ſtatim facere cœpi: neque facere cœpi, & non perfeci: neque perfeci, & non probaui. Item, Africano induſtria uirtutẽ, uirtus gloriam, gloria æmulos comparauit. Item, Imperium Græciæ fuit apud Athenienſes, Athenienſium potiti ſunt Spartiatæ, Spartiatas ſuperauere Thebani, Thebanos Macedones uicerunt, qui ad imperium Græciæ breui tempore adiunxerunt Aſiam bello ſubactam. Habet in ſe quendam leporem ſuperioris cuiuſque crebra repetitio uerbi, quæ propria eſt huius exornationis. Definitio eſt, quæ rei alicuius proprias amplectitur poteſtates breuiter & abſolute, hoc modo: Maieſtas reipub. eſt, in qua continetur dignitas & amplitudo ciuitatis. Item, Iniuriæ ſunt, quæ aut pulſatione corpus, aut conuitio aures, aut aliqua turpitudine uitam cuiuſpiam uiolant. Item, Non

eſt iſta diligentia, ſed auaritia: ideo quòd diligẽtia eſt accurata conſeruatio ſuorum, auaritia iniurioſa appetitio alienorum. Item, Non eſt iſta fortitudo, ſed temeritas: propterea quòd fortitudo, eſt contemptio laboris & periculi cum ratione utilitatis, & compenſatione commodorum: temeritas eſt cum inconſyderata laborum perpeßione gladiatoria periculorum ſuſceptio. Hæc igitur commoda putatur exornatio, quòd omnẽ rei cuiuſpiam uim & poteſtatem ita dilucide proponit, & breuiter explicat, ut neque pluribus uerbis oportuiſſe dici uideatur, neque lucidius potuiſſe dici putetur. Tranſitio uocatur, quæ cum oſtendit breuiter quod dictum ſit, proponit item breui quod conſequatur, hoc modo: In patriam cuiuſmodi fuerit, habetis: nunc in parentes qualis extiterit, conſyderate. Item, Mea in iſtum beneficia cognoſcitis: nunc quomodo iſte mihi gratiam retulerit, accipite. Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res: nam & quid dixerit cõmonet, & ad reliquum comparat auditorem. Correctio eſt, quæ tollit id quod dictum eſt, & pro eo id quod magis idoneum uidetur, reponit, hoc pacto: Quòd ſi iſte ſuos hoſpites rogaſſet, imò innuiſſet modo, hoc facile perfici poſſet. Itẽ, Nam poſtquam iſti uicerunt, atque adeo uicti ſunt, eam quomodo uictoriam appellem, quæ uictoribus plus calamitatis, quàm boni dederit? O` uirtutis comes inuidia, quæ bonos inſequeris plerũque, atque adeo inſectaris? Commouetur hoc genere animus auditoris. Res enim cõmuni uerbo elata, tantummodo dicta uidetur: ea poſt ipſius oratoris correctionem magis idonea fit pronuntiatione. Non igitur ſatius eſſet, dicet aliquis, ab initio, præſertim cum ſcribas, ad optimum & electißimum uerbum deuenire? Eſt cum non eſt ſatius, ſi cõmutatio uerbi id erit demonſtratura,

eiuſmodi

eiuſmodi rem eſſe, ut cum eam communi uerbo appellaris, leuius dixiſſe uidearis: cum ad electius uerbum accedas, inſigniorem rem facias. Quòd ſi continuo ueniſſes ad id uerbum, nec rei, nec uerbi gratia animaduerſa eſſet. Occupatio *eſt, cum dicimus nos præterire, aut non ſcire, aut nolle dicere, id quod tunc maxime dicimus, hoc modo:* N*am de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantiæ addixisti, dicerem, ſi hoc tempus idoneum putarem: nunc conſulto relinquo.* E*t illud prætereo, quòd rei militaris te infrequentem reddidiſti. Deinde quòd iniuriarũ ſatisfeciſti* L. L*abeoni, nihil ad rem pertinere puto.* H*orum nihil dico: reuertor ad illud de quo iudicium eſt.* I*tem,* N*on dico te ab ſocijs pecunias accepiſſe: non ſum in eo occupatus, quòd ciuitates, regna, domos omnium depeculatus es: furta, rapinas omneis tuas omitto.* H*æc utilis eſt exornatio, ſi aut rem quam non pertineat alijs oſtendere, occulte admonuiſſe prodeſt, aut ſi longum eſt, aut ignobile, aut planum, aut non poteſt fieri, aut facile poteſt reprehendi: ut utilius ſit occulte feciſſe ſuſpicionem, quàm huiuſmodi intendiſſe orationem quæ redarguatur.* Diſiunctio *eſt, cum eorum de quibus dicimus, aut utrunque, aut unumquodque certo concluditur uerbo, ſic:* Pop. Rom. N*umantiam deleuit,* C*arthaginem ſuſtulit,* C*orinthum diſiecit,* F*regellas euertit.* N*ihil* N*umantinis uires corporis auxiliatæ ſunt, nihil* C*arthaginienſibus ſcientia rei militaris adiumento fuit, nihil* C*orinthijs erudita calliditas præſidij tulit, nihil* F*regellanis morum & ſermonis ſocietas opitulata eſt.* I*tem,* F*ormæ dignitas aut morbo deflореſcit, aut uetuſtate extinguitur.* H*ic utrunque, & in ſuperiore exemplo unamquanque rem certo uerbo concludi uidemus.* Con-

iunctio eſt, quum interpoſitione uerbi & ſuperiores orationis partes comprehenduntur & inferiores, hoc modo: Formæ dignitas aut morbo deſloreſcit, aut uetuſtate. Adiunctio eſt, cum uerbum, quo res comprehenditur, non interponimus, ſed aut primum aut poſtremum collocamus. Primum, hoc pacto: Deſloreſcit formæ dignitas, aut morbo, aut uetuſtate. Poſtremum ſic: Aut morbo aut uetuſtate formæ dignitas deſloreſcit. Ad feſtiuitatem diſiunctio eſt appoſita. quare rarius utemur ea, ne ſatietatem pariat. Ad breuitatem coniunctio. quare ſæpius adhibēda eſt. Hæ tres exornationes de ſimplici genere manant. Conduplicatio eſt, cum ratione amplificationis, aut commiſerationis, eiuſdem unius, aut plurium uerborum iteratio, hoc modo: Tumultus C. Gracchi, tumultus domeſticos & inteſtinos cōparat. Item, Commotus non es, cum tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus. Item, Nunc etiam audes in horum conſpectum uenire proditor patriæ, proditor inquam patriæ uenire audes in horum conſpectum? Vehementer auditorem commouet eiuſdem redintegratio uerbi, & uulnus maius efficit in contrario cauſæ, quaſi aliquod telum ſæpius perueniat in eandem partem corporis. Interpretatio eſt, quæ non iterans idem redintegrat uerbum, ſed id commutat quod poſitum eſt, alio uerbo quod idem ualeat, hoc modo: Remp. radicitus euertiſti, ciuitatem funditus deieciſti. Item, Patrem nefarie uerberaſti, parenti manus ſcelerate intuliſti. Neceſſe eſt eius, qui audit, animū cōmoueri, cum grauitas prioris dicti renouatur interpretatione uerborum. Commutatio eſt, cum duæ ſententiæ inter ſe diſcrepantes ex tranſiectione ita efferuntur, ut à priore poſterior, contraria priori proficiſcatur, hoc modo: Eſſe oportet ut uiuas, non uiuere ut edas. Item, Ea re

poëmata

poëmata non facio, quia cuiuſmodi uolo, non poſſum: cuiuſmodi poſſum, nolo. Item, Quæ de illo dicuntur, dici non poſſunt: quæ dici poſſunt, non dicuntur. Item, Si Poëma, loquens pictura eſt: pictura, tacitum poëma debet eſſe. Item, Quia ſtultus es, ea re taces: non tamen quia taces, ea re ſtultus es. Non poteſt dici quin commode fiat, cum contrariæ ſententiæ translatione, uerba quoque conuertantur. Plura ſubiecimus exempla, ut quoniam difficile eſt hoc genus exornationis inuentu, dilucidum eſſet, ut cum bene eſſet intellectum, facilius in dicendo inueniretur. Permiſsio eſt, cum oſtendimus in dicendo nos aliquam rem totam tradere & concedere alicuius uoluntati, ſic: Quoniam omnibus rebus ereptis ſolum mihi ſupereſt animus & corpus, hæc ipſa quæ mihi de multis ſola relicta ſunt, uobis & ueſtræ condono poteſtati. Vos me, quo pacto uobis uidetur, utamini atque abutamini, licebit impune: in me quicquid libet ſtatuite: dicite, atque obtemperabo. Hoc genus tametſi aliàs quoque nonnunquam tractandum eſt, tamen ad miſericordiam commouendam uehementiſsime eſt accommodatum. Dubitatio eſt, cum quærere uidetur orator, utrum de duobus potius, aut quid de pluribus potiſsimum dicat, hoc modo: Obfuit eo tempore plurimum reipub. COSS. ſiue ſtultitiam, ſiue malitiam dicere oportet, ſiue utrunque. Item, Tu iſtud auſus es dicere homo omnium mortalium? quæro quonam te digno moribus tuis appellem nomine. Expeditio eſt, cum rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri, aut non fieri potuerit, cæteræ tolluntur, una relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo: Neceſſe eſt, cum conſtet iſtum noſtrum fundum fuiſſe, oſtendas te aut uacuum poſsediſſe, aut uſu tuum feciſſe, aut

emiſſe, aut hæreditate tibi ueniſſe. Vacuũ cum ego adeſſem, poſsidere non potuiſti: tuum uſu feciſſe etiam num non potes: emptio nulla profertur: hæreditate tibi me uiuo mea pecunia uenire nõ potuit. Relinquitur ergo ut me ui de meo fundo deieceris. Hæc exornatio plurimum iuuabit coniecturales argumentationes, ſed non erit tanquam in pleriſque, ut cum uelimus, ea poſsimus uti. nam facere id non poterimus, niſi nobis ipſa negotij natura dabit facultatem. Diſſolutio eſt, quæ coniunctionibus uerborum è medio ſublatis, partibus ſeparatis effertur, hoc modo: Gere morem parenti, pare cognatis, obſequere amicis, obtempera legibus. Item, Deſcende in integram defenſionem, noli quicquam recuſare, da ſeruos in quæſtionem, ſtude uerum inuenire. Hoc genus & acrimoniam habet in ſe, & uehementiſsimum eſt, & ad breuitatem accommodatum. Præciſio eſt, cum dictis quibuſdam, reliquum quod cœptum eſt dici, relinquitur in audientium iudicium, ſic: Mihi tecum præcertatio non eſt, ideo quòd Pop. Rom. me: nolo dicere, ne cui forte arrogans uidear: te autem ſæpe ignominia dignum putauit. Item, Tu iſta nunc audes dicere, qui nuper alienæ domui? nõ auſim dicere, ne cum te digna dixero, me indignum quidpiam dixiſſe uidear. Hic atrocior tacita ſuſpicio, quam diſerta explanatio facta eſt. Concluſio eſt, quæ breui argumentatione ex ijs quæ ante dicta ſunt, aut facta, conficit id quod neceſſario conſequatur, hoc modo: Quòd ſi Danais datum erat oraculum non poſſe capi Troiam ſine Philoctetæ ſagittis, hæ autem nihil aliud fecerunt, niſi Alexandrum perculerunt: hunc extinguere, id nimirum capi fuit Troiam.

RESTANT etiam decẽ exornationes uerborũ, quas idcirco non uage diſperſimus, ſed à ſuperioribus ſeparauimus,

mus, quòd omnes in uno genere poſitæ ſunt. Nam earum *omnium hoc proprium eſt, ut ab uſitata uerborum poteſtate recedatur, atque in aliam rationem cum quadam uenuſtate oratio conferatur. De quibus exornationibus* Nominatio *eſt prima, quæ nos admonet, ut cui rei nomen aut nõ ſit, aut ſatis idoneum non ſit, eam noſmet idoneo uerbo nominemus, aut imitationis, aut ſignificationis cauſa.* Imitationis *hoc modo, ut maiores rudere, & uagire, & mugire, & murmurare, & ſibilare appellauerunt. Significandæ rei cauſa, ſic:* Poſtquam *iſte in remp. fecit impetum, fragor ciuitatis in primis eſt auditus.* Hoc *genere raro utendũ eſt, ne noui uerbi aſſiduitas odium pariat: ſed ſi commode quis eo utatur & raro, non modo non offendet nouitate, ſed exornabit etiam orationem.* Pronominatio *eſt, quæ ſicuti cognomine quodam extraneo demõſtrat id, quod ſuo nomine appellari non poteſt, ut ſiquis cum loquatur de* Gracchis: *At non Africani nepotes, inquiet, iſtiuſmodi fuerunt.* Item, *ſiquis de aduerſario dicat:* Videte *nunc, inquit,* Iudices, *quemadmodum me* Plagioſippus *iſte tractarit.* Hoc *pacto non inornate poterimus & in laudando, & in lædendo aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, ſicuti cognomen quod pro certo nomine collocamus.* Denominatio *eſt, quæ à propinquis & finitimis rebus trahit orationem, qua poßit intelligi res, quæ non ſuo uocabulo ſit appellata.* Id *aut ab inuentore conficitur, ut ſiquis de* Tarpeio *loquens, eum* Capitolinum *nominet.* Aut *ab inuento, ut ſiquis pro* Libero *uinum, pro* Cerere *frugem appellet.* Aut *ab inſtrumento dominum, ut ſiquis* Macedonas *appellarit, hoc modo:* Non *tam cito* Sariſſæ *Græcia potitæ ſunt.* Aut *idem* Gallos *ſignificans dicat,* Nec *tam facile ex* Italia *materis trãſalpina depuſa eſt.*

Aut id quod ſit ab eo qui facit, ut ſiquis cum bello uelit oſtendere aliquid quempiam feciſſe, dicat: Mars iſtud te facere neceſſario coegit. Aut ſi quod facit, ab eo quod ſit, ut cum deſidioſam artem dicemus, quia deſidioſos facit: et frigus pigrum, quia pigros facit. Ab eo quod continet, id quod continetur, hoc modo denominabitur: Armis Italia non poteſt uinci, nec Græcia diſciplinis: nam hic pro Græcis & Italis, quæ continent notata ſunt. Ab eo quod continetur, id quod continet, ut ſiquis aurum uel argentum, aut ebur nominet, quũ diuitias uelit nominare. Harum omniũ denominationum magis in præcipiendo diuiſio, quàm in quærendo difficilis inuentio eſt, ideo quòd plena cõſuetudo eſt non modo poëtarum & oratorum, ſed etiam quotidiani ſermonis, huiuſmodi denominationum. Circuitio, eſt oratio rem ſimplicem aſſumptam circunſcribens elocutione, hoc pacto: Scipionis prouidentia Carthaginis opes fregit. Nam hic, niſi ornandi ratio quædam eſſet habita, Scipio potuit & Carthago ſimpliciter appellari. Tranſgreſsio eſt, quæ uerborum perturbat ordinem peruerſione aut trãſiectione. Peruerſione ſic: Hoc uobis deos immortales arbitror dediſſe uirtute pro ueſtra. Tranſiectione hoc modo: Inſtabilis in iſtum plurimum fortuna ualuit. Item, Omnes inuidioſe eripuit tibi bene uiuendi caſus facultates. Huiuſmodi tranſiectio, quæ rem non reddit obſcurã, multum proderit ad continuationes, de quibus antè dictum eſt: in quibus oportet uerba ſicut à poëtis in quendam extruere numerum, ut perfecte & perpolitiſsime poſsint eſſe abſolutæ. Superlatio, eſt oratio ſuperans ueritatem, alicuius augendi minuendi'ue cauſa. Hæc ſumitur ſeparatim, aut cum comparatione. Separatim ſic: Quòd ſi concordiam retinebimus in ciuitate, imperij magnitudinem ſolis

ortu

ortu atq; occaſu metiemur. Cum comparatione, aut à ſimilitudine, aut à præſtantia ſuperlatio ſumitur. A' ſimilitudine ſic: Corpore niueum candorē, *aſpectu igneum ardorem aſſequebatur. A' præſtantia hoc modo :* Cuius ore *ſermo melle dulcior profluebat. E odē genere hoc eſt,* T*antus erat in armis ſplendor, ut ſolis fulgor obſcurior uideretur.* I*ntellectio eſt, cum res tota parua de parte cognoſcitur, aut de toto pars. De parte totū ſic intelligitur:* Nō *illæ te nuptiales tibiæ eius matrimonij cōmonebāt?* Nam *hic omnis ſanctimonia nuptiarum, uno ſigno tibiarū intelligitur. De toto pars, ut ſiquis ei, qui ueſtitum aut ornatum ſumptuoſum oſtētet, dicat,* Oſtentas *mihi diuitias, & locupletes copias iactas. Ab uno plura intelliguntur, hoc modo:* Pœno *fuit* Hiſpanus *auxilio, fuit immanis ille tranſalpinus, in* I*talia quoq; idem non nemo togatus ſenſit. A' pluribus unum ſic intelligitur :* Atrox *calamitas pectora mœrore pulſabat: itaq; anhelans ex imis pulmonibus præ cura ſpiritus ducebatur.* Nam *in ſuperioribus plures* Hiſpani, & Galli, *& togati, & hic unum pectus & unus pulmo intelligitur: & erit illic diminutus numerus feſtiuitatis, hic adauctus grauitatis gratia.* Abuſio *eſt, quæ uerbo ſimili & propinquo, pro certo & proprio abutitur, hoc modo:* V*ires hominis breues ſunt, aut parua ſtatura, aut longum in homine conſilium, aut oratio magna, aut uti pauco ſermone.* Nam *hic facile eſt intellectu, finitima uerba rerum diſsimilium, ratione abuſionis eſſe traducta.* Tranſlatio *eſt, cum uerbum in quandam rem transfertur ex alia re, quod propter ſimilitudinem recte uidetur poſſe transferri.* E*a utimur rei ante oculos ponendæ cauſa, ſic:* Hic I*taliam tumultus expergefecit terrore ſubito.* Breuitatis *cauſa, ſic :* Recens *aduentus exercitus*

ſubito ciuitatē extinxit. Obſcœnitatis uitandæ cauſa,ſic: Cuius mater quotidianis nuptijs delectatur. Augendi cauſa,ſic: Nullius mœror, & calamitas iſtius explere inimicitias,& nefariam ſaturare crudelitatem potuit. Minuendi cauſa,ſic: Magno ſe prædicat auxilio fuiſſe,quia paululam in rebus difficilimis aſpirauit. Ornandi cauſa, ſic: Aliquando reip.rationes,quæ malitia nocentum exaruerunt,uirtute optimatum reuireſcūt. Translationē dicunt pudentem eſſe oportere,ut cum ratione in cōſimulem rem trāſeat,ne ſine delectu temere & cupide uideatur in diſſimilem trāſcurriſſe. Permutatio,eſt oratio aliud uerbis, aliud ſententia demōſtrans.Ea diuiditur in treis parteis, ſimilitudinem, argumentum, contrarium.Per ſimilitudinem ſumitur, cum translationes una aut plures frequenter ponuntur à ſimplici ratione ductæ,ſic: Nam cum canes fungantur officijs luporum, cuinam præſidio pecuaria credemus? Per argumentum tractatur,cum à perſona aut à loco,aut à re aliqua ſimilitudo,augēdi aut minuēdi cauſa ducitur:ut ſiquis Druſum,Gracchum, Numitorem obſoletū dicat.Ex contrario ducitur ſic,ut ſi quis hominem prodigum & luxurioſum illudens,parcum & diligentem appellet. Et in hoc poſtremo, quod ex contrario ſumitur: & illo primo, quod à ſimilitudine ducitur, per translationem argumēto poterimus uti. Per ſimilitudinem, ſic: Quid ait hic Rex atque Agamemnon noſter, ſiue ut crudelitas eſt, potius Atreus? Ex cōtrario,ſiquem impium, qui patrem uerberauerit, Aeneam uocemus: intemperantem & adulterum, Hippolytum nominemus. Hæc ſunt ferè, quæ dicenda uidebantur de uerborum exornationibus. Nunc res ipſa monet,ut deinceps ad ſententiarum exornationes tranſeamus.

DISTRIBVTIO *eſt,cum in plures res aut perſonas certas negotia quædam diſpertiuntur,hoc modo: Qui ueſtrum Iudices nomē ſenatus diligit, hūc oderit neceſſe eſt: petulantiſsime enim ſemper iſte oppugnauit Senatū. Qui equeſtrem locum ſplēdidiſsimum cupit eſſe in ciuitate, is oportet iſtum maximas pœnas dediſſe uelit, ne iſte ſua turpitudine ordini honeſtiſsimo maculæ atq; dedecori ſit. Qui parentes habetis,oſtendite iſtius ſupplicio uobis homines impios non placere. Quibus liberi ſunt,ſtatuite exemplum,quantæ pœnæ in ciuitate ſint hominibus huiuſmodi comparatæ. Item,Senatus officium eſt, cōſilio ciuitatem iuuare. Magiſtratus officium eſt, opera & diligentia conſequi Senatus uoluntatem. Populi officium eſt, res optimas & homines idoneos maxime ſuis ſententijs eligere,& probare. Accuſatoris officium eſt,inferre crimina: Defenſoris,diluere & propulſare. Teſtis eſt,dicere quæ ſcierit,aut audierit. Quæſitoris eſt,unumquenq; horum in officio ſuo continere. Quare L. Caßi, ſi teſtem, præterquam quod ſciat,aut audierit,argumentari,& cōiectura proſequi patieris, ius accuſatoris cum iure teſtimonij commiſcebis,teſtis improbi cupiditatem confirmabis, reo duplicem defenſionem parabis. Eſt hæc exornatio copioſa. Comprehendit enim breui multa,et ſuū cuiq; tribuens,officiū ſeparat,& res diuidit plures. Licentia eſt,cum apud eos,quos aut uereri, aut metuere debemus, tamen aliquid pro iure noſtro dicimus, quod eos minime offendat,aut quos hi diligunt, cum in aliquo errato uere reprehendi poſſe uideantur,hoc modo: Miramini Quirites, quòd ab omnibus ueſtræ rationes deſerantur, quòd cauſam ueſtram nemo ſuſcipiat, quòd ſe nemo ueſtri defenſorem profiteatur: id tribuite ueſtræ culpæ,atque deſinite*

ſinite iſtud mirari. Quid enim eſt, quare nõ omneis iſtam rem fugere ac uitare debeant? Recordamini quos habueritis defenſores, ſtudia eorum uobis ante oculos proponite. Deinde exitus omnium cõſiderate, tum uobis ueniet in mentem, ut uere dicam, negligentia ueſtra, ſiue ignauia potius, illos omnes ante oculos ueſtros trucidatos eſſe, inimicos eorum ueſtris ſuffragijs in ampliſsimum locum perueniſſe. Item, Nam quid fuit Iudices, quare in ſententijs ferendis dubitaueritis, aut iſtum hominem nefarium ampliaueritis? non apertiſsimæ res erant crimini datæ? nõ omnes hæ teſtibus comprobatæ? non contra tenuiter, & nugatorie reſponſum? Hic uos ueriti eſtis, ſi primo cœtu condemnaſſetis, ne crudeles exiſtimaremini. Dum eam uitaſtis uituperationem, quæ longe à uobis erat abſutura, eam inueniſtis, ut timidi atq; ignaui putaremini. Maximas & priuatas & publicas calamitates accepiſtis: cum etiam maiores impẽdere uideantur, ſedetis & oſcitamini. Luce noctem, nocte lucẽ expectatis. Aliquid quotidie acerbi atq; incommodi nunciatur, et eum, cuius opera uobis hæc accidũt, remoramini diutius et alitis, ac reip. perniciem retinetis quoad poteſtis in ciuitate. Eiuſmodi licentia ſi nimium uidebitur acrimoniæ habere, multis mitigationibus lenietur: nam continuo aliquid huiuſmodi licebit inferre: Hic ego uirtutem ueſtram quæro, ſapientiam deſidero, ueterem conſuetudinem requiro, ut quod erit commotum licentia, id laude mitigetur, ut altera res ab iracundia & moleſtia remoueat, altera res ab errato deterreat. Hæc res, ſicut in amicitia, ita in dicendo, ſi loco fit, maxime facit, ut & illi qui audient, à culpa abſint, & nos qui dicimus amici eorũ, & ueritatis eſſe uideamur. Eſt autem quoddã genus licẽtiæ in dicẽdo, quod aſtutiore ratione cõparatur

paratur

paratur: cũ aut ita obiurgamus eos, qui audiũt, quomodo ipſi ſe cupiunt obiurgari: aut id quod ſcimus facile omnes audituros, dicimus nos timere quomodo accipiant: ſed tamen ueritate commoueri, ut nihilo ſecius dicamus. Horum amborum generum exempla ſubijciemus. Prioris, *huiuſmodi:* Nimium *Quirites animis eſtis ſimplicibus & mãſuetis, nimium creditis unicuiq;: exiſtimatis unumquenq; eniti, ut perficiat quæ uobis pollicitus ſit: erratis, et fruſtra falſa ſpe iam diu detinemini: ſtultitia ueſtra eſt, quia, quod erat in ueſtra poteſtate, ab alijs petere, quam ipſi ſumere maluiſtis.* Poſterioris licentiæ hoc erit exemplum: *Mihi cum iſto, Iudices, fuit amicitia, ſed iſta tamen amicitia, tametſi uereor quomodo accepturi ſitis, uos me priuaſtis. quid ita? quia ut uobis eſſem probatus, cum, qui uos oppugnabat, inimicum, quàm amicum habere malui.* Ergo *hæc exornatio, cui licentiæ nomen eſt, ſicuti demonſtrauimus, duplici ratione tractabitur: acrimonia, quæ ſi nimium fuerit aſpera, mitigabitur laude: & aßimilatione, de qua ſuperius diximus, quæ non indiget mitigationis, propterea quòd imitatur licentiam, & ſua ſponte ad animum auditoris ſe accommodat.* Diminutio *eſt, cum aliquid eſſe in nobis, aut in ijs, quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut induſtria dicemus egregium: quod, nequa ſignificetur arrogans oſtentatio, diminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo:* Nam *hoc pro meo iure* Iudices *dico, me labore, & induſtria curaſſe, ut diſciplinam militarem non in poſtremis tenerem.* Hic *ſiquis dixiſſet, ut optime tenerem, tametſi uere dixiſſet, tamen arrogans uiſus eſſet: nunc & ad inuidiam uitandam, & ad laudem comparandam ſatis dictum eſt.* Item, *Vtrum igitur auaritiæ cauſa, aut egeſtatis acceßit ad maleficium*

cium? Auaritiæ? at largiſſimus fuit in amicos, quod ſignum liberalitatis eſt, quæ contraria auaritiæ eſt. Egeſtatis? at huic quidem pater, nolo nimium dicere, non tenuiſſimum patrimonium reliquit. Hic quoque uitatum eſt, ne magnum aut maximum diceretur. Hoc igitur in noſtris, aut eorum quos defendemus, egregijs commodis proferendis obſeruabimus. Nam eiuſmodi res & inuidiam contrahunt in uita, & odium in oratione, ſi inconſiderate tractes. Quare, quemadmodum in ratione uiuendi fugitur inuidia, ſic in dicendo conſilio uitatur odium. *Deſcriptio nominatur, quæ rerum conſequentium continet perſpicuam & dilucidam cum grauitate expoſitionem, hoc modo: Quòd ſi iſtum Iudices, ueſtris ſententijs liberaueritis, ſtatim ſicut è cauea leo miſſus, aut aliqua teterrima bellua ſoluta ex catenis uolitabit, & uagabitur in foro, acuens dentes multos in cuiuſque fortunas, in omnes amicos atque inimicos, notos atque ignotos incurſans, aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum ac omnem familiam perſringens, rempublicam funditus labefactans. Quare Iudices eijcite eum de ciuitate, liberate omnes formidine, uobiſque ipſis conſulite. nam ſi iſtum impunitum dimiſeritis, in uoſmetipſos, mihi credite, feram & truculentam beſtiā Iudices immiſeritis. Item, Nam ſi de hoc Iudices, grauē ſentētiam tuleritis, uno iudicio ſimul multos iugulaueritis. grandis natu parēs, cuius ſpes ſenectutis omnis in huius adoleſcentia poſita eſt, quare uelit in uita manere nō habebit: filij parui priuati patris auxilio, ludibrio, & deſpectui paternis inimicis erūt oppoſiti: tota domus huius indigna concidet calamitate: at inimici ſtatim ſanguinolenta palma, crudeliſſima uictoria potiti inſulta*

inſultabunt in horum miſerias, ſuperbia re ſimul, & uerbis inuehentur. Item, Nam nemunē ueſtrum fugit, Quirites, capta urbe, quæ miſeriæ conſequi ſoleant: arma qui cōtra tulerint, ſtatim crudeliſſime trucidantur: cæteri qui poſſunt per ætatē & uires laborē ferre, rapiuntur in ſeruitutem: qui non poſſunt, uita priuantur: uno denique, atque eodē tempore domus hoſtili flagrat incendio, & quos natura aut uoluntas, neceſſitudine aut beneuolentia coniunxerit, diſtrahuntur: liberi partim è gremijs parentum diripiuntur, partim in ſinu iugulantur, partim ante pedes cōſtuprantur. nemo Iudices eſt, qui poſſit ſatis rem conſequi uerbis, nec referre oratione magnitudinē calamitatis. Hoc genere exornationis, uel indignatio, uel miſericordia poteſt cōmoueri, cum res conſequentes cōprehenſæ uniuerſæ perſpicua breuiter exprimuntur oratione. Diuiſio eſt, quæ rem ſemouens à re, utranque abſoluit ratione ſubiecta, hoc modo: Cur ego nunc tibi quicquā obijciam? ſi probus es, nō meruiſti: ſin improbus, nō cōmoueris. Itē, Quid nunc ego de meis proprijs meritis prædicē? ſi meminiſtis, obtūdam: ſin obliti eſtis, cū re nihil egerim, quid eſt, quod uerbis proficere poſſim? Item, Duæ res ſunt quæ poſſunt homines ad turpe cōpendium cōmouere, inopia atque auaritia: te auarū in fraterna diuiſione cognouimus, inopem atque egētem nunc uidemus: quî potes igitur oſtendere cauſam maleficij non fuiſſe? Inter hanc diuiſionem, & illam quæ de partibus orationis tertia eſt, de qua in libro primo diximus ſecundum narrationem, hoc intereſt: Illa diuidit per enumerationem, aut per expoſitionē, quibus de rebus in tota oratione diſputatio futura ſit: hæc ſe ſtatim explicat, & breui duabus, aut pluribus partibus ſubijciens rationes, exornat orationē. Frequentatio eſt, cum

cum res in tota cauſa diſperſæ coguntur unum in locum, quò grauior, aut acrior, aut crimunoſior oratio ſit, hoc pacto: A` quo tandem abeſt iſte uitio? quid eſt Iudices, cur uelitis eũ liberare? Suæ pudicitiæ proditor eſt, inſidiator alienæ, cupidus, intemperans, petulans, ſuperbus, impius in parentes, ingratus in amicos, infeſtus in cognatos, in ſuperiores contumax, in æquos & pares faſtidioſus, in inferiores crudelis, deniq; in omnes intolerabilis. Eiuſdẽ generis eſt illa frequentatio, quæ plurimum coniecturalibus cauſis opitulatur, cum ſuſpiciones, quæ ſeparatim dictæ, minutæ & infirmæ erãt, unum in locum coactæ rem uidentur perſpicuam facere, non ſuſpicioſam, hoc pacto: Nolite igitur, nolite Iudices, ea quæ dixi ſeparatim ſpectare: ſed omnia colligite, & conferte in unum. Si & cõmodum ad iſtum ex illius morte ueniebat, & uita hominis eſt turpiſſima, animus auariſſimus, fortuna familiaris rei attenuatiſſima, & res iſta bono nemini præter iſtum fuit: neq; alius quiſquam æque commode, neq; iſte cõmodioribus alijs rationibus facere potuit: neque præteritum quicquam eſt ab iſto, quod opus fuerit ad maleficium: neque factum, quod opus non fuerit: & cum locus idoneus maxime quæſitus, tum occaſio aggrediendi commoda, tempus adeundi opportuniſſimum, ſpatium conficiendi longiſſimum ſumptum eſt, non ſine maxima occultandi & perficiendi maleficij ſpe: & præterea antè quàm occiſus homo is eſt, iſte uiſus eſt in eo loco, in quo eſt occiſio facta, ſolus. Paulò pòſt in ipſo loco maleficij, uox illius qui occidebatur, audita eſt: deinde poſt occiſionem, iſtum multa nocte domum rediſſe conſtat, poſtera die titubanter & inconſtanter de occiſione illius locutum. Hæc partim teſtimonijs, partim quæſtionibus & argumentis

mentis omnia comprobantur, & rumore populi, quem ex argumentis natum, neceſſe eſt eſſe uerum: Veſtrum Iudices eſt, his in unum locũ collatis, certam ſumere ſcientiam, non ſuſpicionem maleficij. Nam unũ aliquid aut alterum poteſt in iſtum caſu cecidiſſe ſuſpicioſe, ut omnia inter ſe à primo ad poſtremum conueniant maleficia, neceſſe eſt caſu non poſſe fieri. Vehemens eſt hæc exornatio, & in coniecturali conſtitutione cauſæ firme ſemper neceſſaria, & in cæteris generibus cauſarũ, & in omni oratione adhibenda nonnunquam. Expolitio eſt, cum in eodem loco manemus, & aliud atque aliud dicere uidemur. Ea dupliciter fit, ſi aut eandem plane dicimus rem, aut de eadem re. Eandem rem dicimus, nõ eodem modo: nam id quidem obtundere auditorem eſt, non rem expolire, ſed commutare. Commutabimus tripliciter, uerbis, pronuntiando, tractando. Verbis commutabimus, cum re ſemel dicta, iterum aut ſæpius alijs uerbis, quæ idem ualeant, eadem res proferetur, hoc modo: Nullum tantum eſt periculum, quod ſapiẽs pro ſalute patriæ uitãdum arbitretur. Cum augetur incolumitas perpetua ciuitatis, qui bonis erit rationibus præditus, profecto nullum uitæ diſcrimen ſibi pro fortunis reip. fugiendum putabit: & erit in ea ſententia ſemper, ut pro patria ſtudioſe quamuis in magnam deſcendat uitæ dimicationem. Pronuntiando commutabimus, ſi tum in ſermone, tum in acrimonia, tum in alio atque alio genere uocis atque geſtus, eadem uerbis commutando, pronuntiatione quoque uehementius immutabimus. Hoc neque commodiſſime ſcribi poteſt, neque parum eſt apertum, quare non eget exempli. Tertium genus eſt commutationis, quod tractando conficitur, ſi ſententiam traijciemus, aut ad ſermocinationem, aut ad exuſcitationem. Sermocinatio

eſt, de qua planius paulo pòſt ſuo loco dicemus. Nunc bre*uiter ad hanc rem quod ſatis ſit attingemus, in qua conſtituetur alicuius perſonæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo, ut quò facilius res cognoſci poßit, ne ab eadem ſententia recedamus: Sapiens, qui omnia reip. cauſa ſuſcipienda pericula putabit, ſæpe ipſe ſecum loquitur:* Non *mihi ſoli, ſed etiam atque adeo multo potius natus ſum patriæ: uita quæ fato debetur, ſaluti patriæ potißimũ ſoluatur.* Aluit *hæc me, tute, atque honeſte produxit uſque ad hanc ætatẽ, munijt meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honeſtißimis diſciplinis.* Quid *eſt, quod à me ſatis ei perſolui poßit, unde hæc accepta ſunt?* Quia *hæc loquitur ſecum ſapiens, ſæpe ego in periculis reipu. nullum ipſe periculum fugi.* Item *mutatur res tractando, ſi traducitur ad exuſcitationem, cum & nos commoti dicere uideamur, & auditoris animum commouemus, ſic:* Quis *eſt tam tenui cogitatione præditus, cuius animus tantis anguſtijs inuidiæ continetur, qui non hunc hominem ſtudioſiſſime laudet, & ſapientißimum iudicet? qui pro ſalute patriæ, pro incolumitate ciuitatis, pro reip. fortunis, quamuis magnum atque atrox periculum ſtudioſe ſuſcipiat, & libenter ſubeat.* Equidem *hunc hominem magis cupio ſatis laudare, quàm poßim, idemq́; hoc certo ſcio uobis omnibus uſu uenire.* Eadem *res igitur his tribus in dicendo commutabitur rebus, uerbis, pronuntiando, tractando: ſed tractãdo dupliciter, ſermocinatione, & exuſcitatione.* Sed *de eadem re cum dicemus, pluribus utemur commutationibus.* Nam *cum rem ſimpliciter pronuntiauerimus, rationem poterimus ſubijcere.* Deinde *duplicem, uel ſine rationibus, uel cum rationibus pronuntiare ſententiam.* De*inde afferre contrarium. de quibus omnibus diximus in*

uerborum

uerborum exornationibus. Deinde ſimile & exemplum, de quo ſuo loco plura dicemus. Deinde concluſionem, de qua in ſecundo libro, quæ opus fuerunt, diximus, demonſtrantes argumentationem quemadmodum concludere oporteat. in hoc libro docuimus, cuiuſmodi eſſet exornatio uerbi, cui concluſioni nomē eſt. Ergo huiuſmodi uehementer ornata poterit eſſe expolitio, quæ conſtabit ex frequentibus uerborum exornationibus & ſententiarum. Hoc modo igitur ſeptem partibus tractabitur: ſed ab eiuſdem ſententiæ non recedamus exemplo, ut ſcire poßis quàm facile præceptione rhetorica res ſimplex multiplici ratione tractetur. Sapiens nullum pro repub. periculum uitabit, ideo quòd ſæpe fit, ut cum pro rep. perire noluerit, neceſſario cum rep. pereat. Et quoniam ſunt omnia commoda à patria accepta, nullum incommodum pro patria graue putandum eſt. ergo qui fugiunt id periculum, quod pro rep. ſubeundum eſt, ſtulte faciunt. Nam neque effugere incommoda poſſunt, & ingrati in ciuitatem reperiuntur. At qui patriæ pericula ſuo periculo expetunt, hi ſapientes putandi ſunt, cum & eum quem debent honorem reipub. reddunt, & pro multis perire malunt, quàm cum multis. Etenim uehementer eſt iniquum, uitam quam à natura acceptam propter patriam conſeruaueris, naturæ, cum cogat, reddere: patriæ, cum roget, non dare: & cum poßis cum ſumma uirtute & honore pro patria interire, malle per dedecus & ignauiam uiuere: & cum pro amicis & parentibus & cæteris neceſſarijs adire periculum uelis, pro republica, in qua & hoc & illud ſanctißimum nomen patriæ continetur, nolle in diſcrimen uenire. Itaque uti contemnendus eſt, qui in nauigando ſe quàm nauim mauult incolumem: ita

H 2 uitupe

uituperandus,qui in reipub. diſcrimine, ſuæ, plus quàm communi ſaluti conſulit. Naue enim fracta multi incolumes fuerunt,ex naufragio patriæ ſaluus nemo poteſt enatare. Quod mihi bene uidetur Decius intellexiſſe,qui ſe deuouiſſe dicitur,& pro legionibus in hoſtes immiſiſſe medios,amiſit uitam,at non perdidit: re enim uiliſsima & parua maximam redemit: dedit uitam, accepit patriam, amiſit animam,potitus eſt gloria, quæ cum ſumma laude prodita uetuſtate quotidie magis eniteſcit. Quòd ſi pro rep. debere accedere ad periculum,& ratione demonſtratum eſt,& exemplo comprobatum, ij ſapientes ſunt exiſtimandi,qui nullum pro ſalute patriæ periculum uitant. In his igitur generibus expolitio uerſatur,de qua producti ſumus ut plura diceremus,quòd non modo cum cauſam dicimus,adiuuat,& exornat orationem,ſed multo maxime per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conueniet extra cauſam in exercendo rationes adhibere expolitionis,in dicendo,uti cum exornabimus argumẽtationem,de qua diximus in libro ſecundo. Commoratio eſt,cum in loco firmiſsimo,quo tota cauſa continetur, manetur diutius,& eodem ſæpius reditur. hac uti maxime cõuenit,& id eſt oratoris boni maxime propriũ. Non enim datur auditori poteſtas animum de re firmiſsima dimouendi. Huic exemplum ſatis idoneum ſubijci non potuit, propterea quòd hic locus non eſt à tota cauſa ſeparatus, ſicut membrum aliquod,ſed,tanquam ſanguis, perfuſus eſt per totum corpus orationis. Contentio eſt,per quam contraria referuntur. Ea eſt in uerborum exornationibus,ut antè docuimus,eiuſmodi: Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. In ſententiarum, huiuſmodi: Vos huius incommodis lugetis,iſte reipubl. calamitate lætatur. Vos

ueſtris fortunis diffiditis, iſte ſolus ſuis eò magis confidit. Inter hæc duo contentionum genera hoc intereſt: illud ex uerbis celeriter relatis conſtat, hic ſententiæ contrariæ ex comparatione referantur oportet. Similitudo, eſt oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re diſpari ſimile. Ea ſumitur, aut ornandi cauſa, aut probādi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi. Quomodo igitur quatuor de cauſis ſumitur, ita quatuor modis dicitur: per contrarium, per negationem, per breuitatem, per collationem. Ad unamquanque ſumendæ cauſam ſimilitudinis accommodabimus ſingulos modos pronuntiandi. Ornandi cauſa ſumitur per contrarium, ſic: Non enim quemadmodum in palæſtra qui tædas candentes accipit, celerior eſt in curſu continuo, quàm ille qui tradit: ita melior Imperator nouus, qui accipit exercitum, quàm ille qui decedit: propterea quòd defatigatus curſor integro facem, hic peritus Imperator imperito exercitum tradit. Hoc ſine ſimuli ſatis plane, & perſpicue, & probabiliter dici potuit, hoc modo: Dicitur minus bonos Imperatores à melioribus exercitum accipere ſolere. ſed ornandi cauſa ſimile ſumptum eſt, ut orationi dignitas quædam comparetur. Dictum eſt autem per contrarium. Nam tunc ſimilitudo ſumitur per contrarium, cum ei rei quam nos probamus, aliquam rem negamus eſſe ſimilem, ut paulo ante, cum de curſoribus diſſerebamus. Per negationem dicetur probandi cauſa, hoc modo: Neque equus indomitus, quamuis natura bene compoſitus ſit, idoneus poteſt eſſe ad eas utilitates, & aptus, quæ deſyderantur ab equo: neque homo indoctus, quamuis ſit ingenioſus, ad uirtutem poteſt peruenire. Hoc probabilius factum eſt, quòd magis eſt ueriſimile, non poſſe uirtutem ſine do-

ctrina comparari, quoniam nec equus quidem indomitus idoneus poſsit eſſe: ergo ſumptum eſt probandi cauſa. Dictum eſt autem per negationem: id enim perſpicuum eſt de primo ſimilitudinis uerbo. Apertius dicēdi cauſa ſimilitudo dicitur per breuitatē, hoc modo: In amicitia gerēda, ſicut in certamine currendi nō ita cōuenit exerceri, ut quoad neceſſe ſit, peruenire poſsis: ſed ut productus ſtudio, & uiribus ultra facile procurras. Nam hoc ſimile eſt, ut apertius intelligatur, mala ratione facere qui reprehendāt eos, qui uerbi cauſa poſt mortem amici liberos eius cuſtodiant: propterea quòd in curſore tātū uelocitatis eſſe oporteat, ut efferatur uſque ad finem: in amico tantum beneuolentiæ ſtudium, ut ultra quàm amicus ſentire poſsit, procurrat amicitiæ ſtudio. Dictum autem ſimile eſt per breuitatem. Non enim ita ut in cæteris rebus res ab re ſeparata eſt, ſed utræque res coniunctè & confuſe pronuntiatæ. Ante oculos ponendi negotij cauſa, ſumetur ſimilitudo per collationem, ſic: Vti citharœdus, cum prodierit optime ueſtitus, palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea coloribus uarijs intexta, & cum corona aurea magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharam tenens exornatiſsimam, auro & ebore diſtinctam, ipſe præterea forma & ſpecie ſit, & ſtatura appoſita ad dignitatem, ſi, cum magnam populo commouerit his rebus expectationem, repente ſilentio facto, uocem emittat acerbiſsimam cum turpiſsimo corporis motu, quò melius ornatus, & magis fuerit expectatus, eò magis deriſus & contemptus eijcitur: ita ſiquis in excelſo loco, & in magnis ac locupletibus copijs collocatus, fortunæ muneribus, & naturæ commodis omnibus abundabit, ſi uirtutis & artium, quæ uirtutis magiſtræ ſunt, egebit: quò magis cæteris rebus erit copioſus, & illuſtris, & expe

expectatus, eò uehementius deriſus, & contemptus ex omni conuentu bonorum eijcietur. Hoc ſimile *exornatione utriuſque rei, & alterius inſcitia artificij, alterius ſtultitia ſimili ratione collata, ſub aſpectu omnium rem ſubiecit.* Dictum autem eſt per collationem, propterea quòd *propoſita ſimilitudine, paria ſunt omnia relata.* In ſimilibus obſeruare oportebit diligenter, ut cum rem afferamus ſimilem, cuius rei cauſa ſimilitudinem attulerimus, uerba quoque ad ſimilitudinem habeamus accommodata. id eſt huiuſmodi: *Ita ut hirundines æſtiuo tempore præſto ſunt, frigore pulſæ recedunt: ex eadem ſimilitudine nunc per translationem uerba ſumimus, ita falſi amici ſereno uitæ tempore præſto ſunt, ſimulatque hyemem fortunæ uiderint, deuolant omnes.* Sed inuentio ſimilium facilis erit, ſi quis ſibi omnes res animatas & inanimatas, mutas & loquentes, feras & manſuetas, terreſtres, & cœleſtes, & maritimas, artificio, caſu, natura comparatas, uſitatas, atque inuſitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam uenari ſimilitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos poßit. Non enim res tota toti rei neceſſe eſt ſimilis ſit, ſed ad ipſum ad quod cõfertur ſimilitudinẽ habeat oportet.

Exemplum, eſt alicuius facti, aut dicti præteriti cum certi autoris nomine propoſitio. Id ſumitur iiſdem de cauſis, quibus ſimilitudo. Rem ornatiorem facit, cum nullius rei niſi dignitatis cauſa ſumitur. Apertiorem, cum id quod ſit obſcurius, magis dilucidum reddit. Probabiliorem, cum magis ueriſimilem facit. Ante oculos ponit, cum exprimit omnia perſpicue, ut res dicta propè manu tentari poſſit. Vniuſcuiuſque generis ſingula ſubieciſſemus exempla, niſi exemplum quod genus eſſet in expolitione demon

ſtraſſemus, & cauſas ſumendi in ſimilitudine aperuiſſe=mus: quare noluimus, neque pauca, quo minus intelligere=tur, neque re intellecta, plura conſcribere. Imago, *eſt for=mæ cum forma cum quadam ſimilitudine collatio.* Hæc *ſu=mitur aut laudis, aut uituperationis cauſa.* Laudis *cauſa, ſic:* Ibant *in prælium corpore tauri ualidiſsimi, impetu leonis acerrimi ſimules.* Vituperationis, *ut in odium, aut in inuidiam, aut in contemptionem adducat.* Vt *in odium, hoc modo:* Iſte *quotidie per forum medium, tanquam iuba tus draco ſerpit, aſpectu rabido, circunſpectans huc & il=luc, ſiquẽ reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, quem ore attingere, dentibus inſecare, lingua aſpergere poſsit.* Vt *in inuidiam adducat, hoc modo:* Iſte *qui diuitias ſuas iactat, ſicut* Gallus *è* Phrygia, *aut ariolus quiſpiã depreſ=ſus, & oneratus auro clamat, & deierat.* Vt *in cõtemptio=nem adducat, ſic:* Iſte, *qui tanquam cochlea abſcõdens, re=tentat ſeſe tacitus, quò ſit tutus, comeditur cum domo ſua, & auſertur.* Effictio *eſt, cum exprimitur & effingitur uerbis corporis cuiuſpiam forma, quod ſatis ſit ad intelli=gendum, hoc modo:* Hunc dico Iudices *rubrum, breuem, incuruum, canum, ſubcriſpum, cæſium, cui ſane ma=gna eſt in mento cicatrix, ſiquo modo poteſt uobis in me=moriam redire.* Habet *hæc exornatio cum utilitatem, ſi=quem uelis oſtendere: tum uenuſtatẽ, ſi breuiter & dilu=cide facta eſt.* Notatio *eſt, cũ alicuius natura certis deſcri=bitur ſignis, quæ, ſicuti notæ quædã, naturæ ſunt attribu=ta.* Vt *ſi uelis non diuitem, ſed oſtentatorem pecunioſum deſcribere:* Iſte, *inquies,* Iudices *qui ſe dici diuitem putat eſſe præclarũ, primũ nũc uidete, quo uultu uos intueatur, non'ne uobis uidetur dicere,* Darem, *ſi mihi moleſti nõ eſ=ſetis? cum uero ſiniſtra mentum ſubleuat, exiſtimat ſe*

gemmæ

gemmæ nitore, & auri ſplendore aſpectus omnium per-ſtringere. Cum puerum reſpicit hunc unum, quē ego noui, uos non arbitror nouiſſe, alio nomine appellat, deinde alio atque alio: Heus tu, inquit, ueni Sannio, nequid iſti Barbari perturbēt, ut ignoti qui audiunt, unū putēt eligi de multis: ei dicit in aurē, aut ut domi lectuli ſternātur, aut ab auūculo rogetur Aethiops, qui ad balneas ueniat, aut Aſturconi locus ante oſtium ſuum detur, aut aliquid fragile falſæ choragiū gloriæ cōparetur. Deinde exclamat, ut omnes audiant, Videto ut diligenter enumeretur, ſi poteſt ante noctem. Puer qui iam bene hominis naturam nouit, tu illò plures mittas oportet, inquit, ſi hodie uis transnumerari. Age, inquit, duc tecū Libanum & Soſiam. Sane. Deinde caſu ueniunt hoſpites homini, qui iſtum ſplendide, dum peregrinaretur, receperunt: ex ea re homo hercle ſane conturbatur, ſed tamen à uitio naturæ non recedit. Bene, inquit, facitis, cum uenitis: ſed rectius feciſſetis, ſi ad me domū rectà abiiſſetis. Id feciſſemus, inquiunt illi, ſi domum nouiſſemus. At iſtud quidem facile fuit undelibet inuenire. Verum ite mecum. ſequuntur illi, ſermo interea huius conſumitur omnis in oſtentatione. Quærit in agris cuiuſmodi frumēta ſint: negat ſe, quia uillæ incenſæ ſint, accedere poſſe, nec ædificare etiam nūc audere, tametſi in Tuſculano quidem cœpi inſanire, & in iiſdem fundamētis ædificare. Dum hæc loquitur, uenit in ædes quaſdam, in quibus ſodalitium erat eodem die futurū, quo iſte pro notitia domini ædium ingreditur cū hoſpitibus: Hic, inquit, habito: perſpicit argentum quod erat expoſitum, uiſit triclinium ſtratum, probat. accedit ſeruulus, dicit homini clarè, dominum iam uenturum, ſi uelit exire. Ita ne inquit? Eamus hoſpites, frater uenit ex Salerno, ego illi

obuiam pergam:uos huc decima uenitote.hoſpites diſce- dunt.Iſte ſe raptim domum ſuam conijcit:illi decima,quò iuſſerat,ueniunt:quærunt hunc,reperiunt domus cuia ſit: in diuerſorium deriſi cõferunt ſeſe. Vident hominẽ poſte ra die,narrant,expoſtulant,accuſant:ait iſte eos ſimilitu dine loci deceptos,angiporto toto deerraſſe,contra uale- tudinem ſuam ſe ad multam noctem expectaſſe. Sannioni puero negotium dederas,ut uaſa,ueſtimẽta,pueros corro garet: ſeruulus non inurbanus ſatis ſtrenue & concinne comparat,iſte hoſpites domum deducit.Ait ſe ædes maxi mas cuidam amico ad nuptias accommodaſſe,nuntiat in- terea puer argentum repeti(pertimuerat enim qui com- modarat) Apagete,inquit,ædes cõmodaui,familiam dedi: argentum quoq; uult? tametſi hoſpites habeo, tamen uta- tur licet,nos Samijs delectabimur. Quid ego quæ deinde efficiat,narrem? eiuſmodi eſt hominis natura,ut quæ ſin- gulis diebus efficiat gloria atq; oſtentatione, ea uix an- nuo ſermone enarrare poßim.Huiuſmodi notationes,quæ deſcribũt quid conſentaneũ ſit uniuſcuiuſq; naturæ,uehe menter habẽt magnam delectationem: totam enim natu- ram cuiuſpiã ponũt ante oculos,aut glorioſi,ut nos exem pli cauſa cœperamus,aut inuidi,aut timidi,aut auari,am- bitioſi,amatoris,luxurioſi,furis,quadruplatoris:denique cuiuſuis ſtudium protrahi poteſt in medium tali notatio- ne. Sermocinatio eſt, cum alicui perſonæ ſermo attri- buitur, & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pa- cto:cum militibus urbs redundaret,& omnes timore op- preßi domi continerentur, uenit iſte cum ſago, gladio ſuccinctus,tenens iaculum, quinque adoleſcentes homi- nem ſimili ornatu ſubſequuntur,irrumpit in ædes ſubito, deinde magna uoce: Vbi eſt iſte beatus, inquit, ædium

dominus

dominus? quin mihi præſto ſit? quid tacetis? Hic alij omnes ſtupidi timore obmutuerunt. Vxor illius infelicißimi cum maximo fletu ad iſtius pedes abiecit ſeſe. Parce, inquit, & per quæ tibi dulcißima ſunt in uita, miſerere noſtri, noli extinguere extinctos. Fer manſuete fortunam, nos quoque fuimus beati, noſce te eſſe hominem. At ille: Quin illum mihi datis, ac uos auribus meis opplorare deſinitis? non abibit. Illi nunciatur interea ueniſſe iſtum, & clamore maximo mortem minari. Quod ſimul ut audiuit, Heus, inquit, Gorgia pediſſequa puerorum, abſconde pueros, defende, fac ut incolumes ad adoleſcentiam perducas. Vix hæc dixerat, cum ecce iſte præſto, Sedes, inquit, audax? non uox mea tibi uitam ademit? exple inimicitias meas, & iracundiam ſatura tuo ſanguine. Ille cum magno ſpiritu, Metuebam, inquit, ne plane uictus eſſem: nunc uideo in iudicio mecum contendere non uis, ubi ſuperari turpißimum eſt, ſuperare pulcherrimum: interficere me uis, occidar equidem, ſed uictus nõ peribo. At ille, In extremo uitæ tempore etiam ſententioſe loqueris, neque ei, quem uides dominari, uis ſupplicare? Tum mulier, Imo quidem iſte rogat & ſupplicat: ſed tu quæſo commouere, & tu per deos, inquit, hunc amplexare. dominus eſt, uicit hic te, uince tu nunc animum. Cur non deſinis, inquit, uxor loqui, quæ me digna non ſunt? tace, & quæ curanda ſunt, cura: tu ceſſas mihi uitam, tibi omnem bene uiuendi ſpem mea morte eripere? Iſte mulierem reppulit ab ſe lamentantem: illi neſcio quid incipienti dicere quod dignum uidelicet illius uirtute eſſet, gladium in latere defixit. Puto in hoc exemplo datos eſſe unicuique ſermones ad dignitatem accommodatos, quod oportet in hoc genere obſeruare. Sunt item ſermocinationes

tiones conſequentes hoc genus: Nam quid putamus illos dicturos, ſi hoc iudicaueritis? non'ne hac omnes utentur oratione? deinde ſubijcere ſermonem. Conformatio eſt, cum aliqua, quæ non adeſt perſona confingitur quaſi adſit, aut cum res muta, aut informis fit eloquens, & formata, & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam, hoc pacto: Quòd ſi nunc hæc urbs inuictiſſima uôcem emittat, non hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis trophæis ornata, triumphis ditata certiſſimis, clariſſimis locupletata uictorijs, nunc ueſtris ſeditionibus ô ciues uexor: quam dolis malitioſa Carthago, uiribus probata Numantia, diſciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam patiemini nunc ab homunculis deterrimis proteri atq; conculcari? Item, Quòd ſi nunc L. ille Brutus reuiuiſcat, & hic ante pedes ueſtros adſit, non hac utetur oratione? Ego reges ei eci, uos tyrannos introducitis: ego libertatē, quæ non erat, peperi, uos partam ſeruare non uultis: ego capitis mei periculo patriam liberaui, uos liberi ſine periculo eſſe non curatis. Hæc cōfirmatio, licet in plures res mutas atq; inanimatas transferatur, proficit plurimum in amplificationis partibus & commiſeratione. Significatio eſt, quæ plus in ſuſpitione relinquit, quàm poſitum eſt in oratione: ea fit per exuperationem, ambiguum, conſequentiam abſciſionem, ſimilitudinem. Per exuperationem, cum plus dictum eſt quam patitur ueritas, augendæ ſuſpitionis cauſa, ſic: Hic de tanto patrimonio tam cito teſtam, qua ſibi petat ignem, non reliquit. Per ambiguum, cum uerbum poteſt in duas plures ue ſententias accipi, ſed accipitur in eam partem, quam uult is, qui dixit: ut de eo ſi dicas, qui multas hæreditates adierit, Proſpice tu, qui plurimum cernis.

Ambigua

Ambigua quemadmodū uitanda ſunt,quæ obſcuram redundunt orationem,ita hæc conſequenda,quæ conficiunt huiuſmodi ſignificationem. Ea reperientur facile,ſi nouerimus & animaduerterimus uerborum ancipites aut multiplices poteſtates. Per conſequentiam ſignificatio fit, cum res quæ ſequuntur aliquam rem,dicuntur,ex quibus tota res relinquitur in ſuſpicione, ut ſi ſalſamentarij filio dicas: Quieſce tu, cuius pater cubito ſe emungere ſolebat. Per abſciſionem, ſi cum incipimus aliquid dicere, præcidimus,& ex eo quod iam diximus,ſatis relinquitur ſuſpitionis,ſic,Qui iſta forma & ætate nuper alienæ domui,nolo plura dicere. Per ſimilitudinem, cum aliqua re ſimili allata,nihil amplius dicimus,ſed ex ea ſignificamus quid ſentiamus;hoc modo: Noli Saturnine nimium populi frequentia fretus eſſe,inulti iacent Gracchi. Hæc exornatio plurimum feſtiuitatis habet interdum & dignitatis. Sinit enim quiddam tacito oratore ipſum auditorem ſuſpicari. Breuitas,eſt res ipſis tantummodo uerbis neceſſarijs expedita,hoc modo: Lemnum præteriens cepit, inde Tarſi præſidium reliquit, pòſt urbem in Bithynia ſuſtulit,inde pulſus in Helleſpontū,ſtatim potitur Abydo. Item, Modo Conſul,quondam Tribunus, deinde primus erat ciuitatis. Tum proficiſcitur in Aſiā, deinde exul,& hoſtis eſt dictus, pòſt Imperator,poſtremo Conſul factus eſt. Habet paucis comprehenſa breuitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda ſæpe eſt, cum aut res non egent longæ orationis,aut tempus non ſinit commorari. Demonſtratio eſt,cum ita res uerbis exprimitur, ut geri negotium, & res ante oculos eſſe uideatur. Id fieri poterit, ſi quæ antè & pòſt, & in ipſa facta erunt,comprehendemus, aut à rebus conſequentibus, aut à circun

à circunſtantibus non recedemus, hoc modo: Quod ſimul atque Gracchus proſpexit, fluctuare populum, uerentem ne ipſe autoritate Senatus commotus à ſententia deſiſteret, iubet aduocari concionem. Iſte interea ſcelere & malis cogitationibus redundans, euolat ex templo Iouis, & ſudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga, cum pluribus alijs ire celerius cœpit. Illi præco faciebat audientiam, hic ſubſellium quoddam calce premens dextra pedem defringit, & alios hoc idem iubet facere. Cum Gracchus deos inciperet precari, curſim iſti impetum faciunt, ex alijs alijsq; partibus conuolant, atque è populo unus, Fuge inquit Tyberi, fuge. Non uides? reſpice inquam. Deinde uaga multitudo ſubito timore perterrita, fugere cœpit. At iſte ſpumans ex ore ſcelus, anhelans ex infimo pectore crudelitatē, contorquet brachium, & dubitanti Graccho quid eſſet, neque tamen locum in quo conſliterat relinquenti, percutit tempus. Ille nulla uoce delibans inſitam uirtutem, concidit tacitus: iſte uiri fortiſsimi miſerādo ſanguine aſperſus, quaſi facinus præclariſsimum feciſſet, circumſpectans, & hilaris ſceleratam gratulantibus manum porrigens, in templum Iouis contulit ſeſe. Hæc exornatio in amplificanda & commiſeranda re plurimum prodeſt, & in huiuſmodi narrationibus: ſtatuit enim totam rem, & propè ponit ante oculos. Omnes rationes honeſtandæ elocutionis ſtudioſe collegimus, in quibus Herenni ſi te diligēter exercueris, & grauitatem, & dignitatem, & ſuauitatem habere in dicendo poteris, ut oratorie planè loquaris: ne nuda atque inornata inuentio uulgari ſermone efferatur. Nunc identidem noſmetipſi nobis inſtemus, res enim communis agitur, ut frequenter & aſsidue conſequamur artis rationem

ſtudio

ſtudio, & exercitatione: quod alij cum moleſtia tribus de cauſis maxime faciunt, aut ſi cum quibus libenter exerceantur, non habent: aut ſi ſibi diffidunt, aut ſi neſciunt quam uitam ſequi debeant: quæ à nobis abſunt omnes difficultates. Nam & ſimul libenter exercemur propter amicitiam, cuius initium cognatio fecit, cætera philoſophiæ ratio confirmauit. Et nobis nō diffidimus, propterea quòd et proceſſimus: & alia meliora ſunt, quæ multo intentius petimus in uita, ut etiam ſi non peruenerimus in dicendo, quò uolumus, parua pars uitæ perfectiſſimæ deſideretur. Et uiam quā ſequamur, habemus, propterea quòd in his libris nihil prætеritū eſt rhetoricæ præceptionis. Demōſtratū eſt enim quo modo res in omnibus generibus cauſarum inueniri oporteat. Dictum eſt quo pacto eas diſponere conueniat. Traditum eſt, qua ratione eſſet pronunciandum. Præceptum eſt, qua uia meminiſſe poſſemus. Demonſtratum eſt, quibus modis perfecta elocutio compararetur. Quæ ſi ſequamur, acute & cito reperiemus, diſtincte et ordinate diſponemus, grauiter & uenuſte pronuntiabimus, firme & perpetuo meminerimus, ornate & ſuauiter eloquemur. Ergo in arte rhetorica nihil eſt amplius. Hæc omnia adipiſcemur, ſi rationes præceptionis diligentia conſequemur & exercitatione.

M. TVL

M. TVL. CICERONIS DE ARTE RHETORICA

LIBER I.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

SAEPE & multum hoc mecum cogitaui, boni'ne an mali plus attulerit hominibus & ciuitatibus copia dicendi, ac ſummam eloquētiæ ſtudium. Nam et cum noſtræ reip. detrimenta conſidero, & maximarum ciuitatum ueteres animo colligo calamitates, nō minimam uideo per diſertiſsimos homines inuectam eſſe partem incommodorum. Cum autē res ab noſtra memoria, propter uetuſtatem, remotas ex literarum monumētis repetere inſtituo, multas urbes cōſtitutas, plurima bella reſtincta, firmiſsimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias intelligo cum animi ratione, tum facilius eloquentia cōparatas. Ac me quidem diu cogitantē, ratio ipſa in hanc potiſsimū ſentētiam ducit, ut exiſtimē ſapientiam ſine eloquētia parū prodeſſe ciuitatibus, eloquentiā uerò ſine ſapientia nimium obeſſe plerunque, prodeſſe nūquā. Quare ſiquis omiſsis rectiſsimis atq; honeſtiſsimis ſtudijs rationis & officij, cōſumit omnē operā in exercitatione dicēdi, is inutilis ſibi, pernicioſus patriæ ciuis alitur: qui uerò ita ſeſe armat eloquētia, ut nō oppugnare cōmoda patriæ, ſed pro his pugnare poſsit, is mihi uir et ſuis & publicis rationibus utiliſsimus, atq; amiciſsimus ciuis fore uidetur. Ac ſi uolumus huius rei, quæ uocatur eloquētia, ſiue artis, ſiue ſtudij, ſiue exercitationis cuiuſdam, ſiue

facultatis

facultatis à natura profectæ conſyderare principium, reperiemus id ex honeſtiſsimis cauſis natum, atque optimis rationibus profectum. Nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines paßim beſtiarum more uagabantur, & ſibi uictu ferino uitam propagabant, nec ratione animi quicquam, ſed pleraque uiribus corporis adminiſtrabant. Nondum diuinæ religionis, non humani officij ratio colebatur: nemo legitimas uiderat nuptias: non certos quiſquam inſpexerat liberos: non ius æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem atque inſcitiam, cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas, ad ſe explendam uiribus corporis abutebatur perniciosiſsimis ſatellitibus. Quo tempore quidam magnus uidelicet uir & ſapiens, cognouit quæ materia eſſet, & quanta ad maximas res opportunitas animis ineſſet hominum, ſiquis eam poſſet elicere, & præcipiendo meliorem reddere: qui diſperſos homines in agris, & in tectis ſylueſtribus abditos, ratione quadam compulit in unum locum, & congregauit, & eos in unamquanque rem inducens utilem atq; honeſtam, primo propter inſolentiam reclamantes, deinde propter rationem atque orationem ſtudioſius audientes, ex feris & immanibus, mites reddidit & manſuctos. Ac mihi quidem uidetur hoc nec tacita, nec inops dicendi ſapientia perficere potuiſſe, ut homines à cõſuetudine ſubito conuerteret, & ad diuerſas uitæ rationes traduceret. Age uero, urbibus conſtitutis, ut fidem colere, & iuſtitiam retinere diſcerent, & alijs parere ſua uoluntate conſueſcerent, ac non modo labores excipiendos communis commodi cauſa, ſed etiam uitam amittendam exiſtimarent, quî tandem fieri potuit, niſi homines ea quæ ratione inueniſſent, eloquentia perſuadere potuiſſent? Profecto nemo niſi gra-

ui ac ſuaui commotus oratione, cum uiribus plurimum poſſet, ad ius uoluiſſet ſine ui deſcendere: ut inter quos poſſet excellere, cum ijs ſe pateretur æquari, & ſua uoluntate à iucundiſsima conſuetudine recederet, quæ præſertim iam naturæ uim obtineret propter uetuſtatem. Ac primo quidem ſic & nata & progreſſa longius eloquentia uidetur: & item poſtea maximis in rebus pacis & belli cum ſummis hominum utilitatibus eſſe uerſata. Poſtquam uero commoditas quædam praua uirtutis imitatrix, ſine ratione officij dicendi copiam conſecuta eſt: tum ingenio freta malitia, peruertere urbeis, & uitas hominum labefactare aſſueuit. Atque huius quoq; exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Veriſimiliimum mihi uidetur quodam tempore, neque in publicis rebus infantes & inſipientes homines ſolitos eſſe uerſari, nec uero ad priuatas cauſas magnos, ac diſertos homines accedere: ſed cum à ſummis uiris maximæ res adminiſtrarentur, arbitror alios fuiſſe non incallidos homines, qui ad paruas controuerſias priuatorum accederent. Quibus in controuerſijs cum ſæpe à mendacio contra uerum homines ſtare conſueſcerent, dicendi aſsiduitas aluit audaciam, ut neceſſario ſuperiores illi propter iniurias ciuium reſiſtere audacibus, & opitulari ſuis quiſque neceſſarijs cogeretur. Itaq; cum in dicendo ſæpe par, nonnunquam etiam ſuperior uiſus eſſet is, qui omiſſo ſtudio ſapientiæ, nihil ſibi præter eloquentiam comparaſſet, fiebat ut & multitudinis, & ſuo iudicio dignus qui rempu. gereret, uideretur. Hinc nimirum non iniuria, cum ad gubernacula reip. temerarij atque audaces homines acceſſerant, maxima ac miſerrima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odij atque inuidiæ ſuſcepit eloquentia, ut homines ingenioſiſsimi, quaſi ex aliqua

qua turbida tempeſtate in portum,ſic ex ſeditioſa,& tumultuoſa uita ſe in ſtudium aliquod traderent quietum. Quare mihi uidentur poſtea cætera ſtudia recta atq; honeſta per otium concelebrata ab optinus enituiſſe: hoc uero à pleriſq; eorum deſertum obſoleuiſſe eo tempore, quo multo uehementius erat retinendum, & ſtudioſius adaugendum. Nam quò indignius rem honeſtiſſimam & rectiſſimam uiolabat ſtultorum & improborum temeritas et audacia ſummo cum reip. detrimento,eò ſtudioſius & illis reſiſtendum fuit,& reip. conſulendum. Quod noſtrum illum non fugit Catonem,neq; Lælium,neq; horum (ut uere dicam) diſcipulum Aphricanum,neq; Gracchos Aphricani nepotes: quibus in hominibus erat ſumma uirtus, & ſumma uirtute amplificata authoritas, & quæ his rebus ornamento,& reip. præſidio eſſet,eloquentia. Quare meo quidem animo nihilo minus eloquentiæ ſtudendum eſt,etſi ea quidam & priuatim & publice peruerſe abutũtur, ſed eò quidem uehementius, ne mali magno cum detrimento bonorum,& cõmuni omnium pernicie plurimum poſſint, cum præſertim hoc unum ſit,quod ad omnes res & priuatas & publicas maxime pertineat: hoc tuta, hoc honeſta, hoc illuſtris,hoc eodem uita iucũda fiat. Nam hinc ad rẽp. plurima commoda ueniunt, ſi moderatrix omnium rerum præſto eſt ſapiẽtia: hinc ad ipſos qui eã adepti ſunt,laus, honor,dignitas cõfluit: hinc amicis quoq; eorũ certiſſimũ ac tutiſſimũ præſidiũ cõparatur. Ac mihi quidem uidẽtur homines, cũ multis rebus humiliores & infirmiores ſint, hac re maxime beſtijs præſtare,quòd loqui poſſunt. Quare præclarũ mihi quiddã uidetur adeptus is, qui qua re homines beſtijs præſtent,ea in re hoĩbus ipſis antecellat. Hoc ſi forte nõ natura modo,neq; exercitatione conficitur, ue-

rum etiam artificio quodam comparatur, non alienum eſt uidere quæ dicant ij, qui quædam eius rei præcepta nobis reliquerũt. Sed antequam de præceptis oratorijs dicamus, uidetur dicendum de genere ipſius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. Nam his rebus cognitis, facilius, & expeditius uniuſcuiuſq; animus ipſam rationem, ac uiam artis conſyderare poterit.

CIVILIS *quædam ratio eſt, quæ multis & magnis ex rebus conſtat. Eius quædam magna & ampla pars eſt artificioſa eloquentia, quam Rhetoricam uocãt. Nam neque cum ijs ſentimus, qui ciuilem ſcientiam eloquentia nõ putant indigere, & ab ijs, qui eam putant omnem Rhetoris ui & artificio contineri, magnopere diſſentimus. Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam ciuilis ſcientiæ partem eſſe dicamus. Officium autem eius facultatis uidetur eſſe, dicere apposite ad perſuaſionem: Finis, perſuadere dictione. Inter officium autem & finẽ hoc intereſt, quòd in officio quid fieri, in fine quid officio conueniat, conſyderatur: ut medici officium dicimus eſſe, curare appoſite ad ſanandum: finem, curatione ſanare. Item oratoris quid officium, & quid finem eſſe dicamus, intelligemus, cum id quod facere debet, officium eſſe dicemus: illud cuius cauſa facere debet, finẽ appellabimus.*

Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars & ea facultas, quæ cõficitur ex arte, uerſatur, ut ſi medicinæ materiã dicamus morbos ac uulnera, quòd in his oĩs medicina uerſetur: itẽ quibus in rebus uerſatur ars, & facultas oratoria, eas res materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res, alij plures, alij pauciores exiſtimauerunt. Nam Gorgias Leontinus antiquiſsimus ferè rhetor, omnibus de rebus oratorem optime poſſe dicere exiſtimauit.

uit. Hic infinitam & immenſam huic artificio materiam ſubijcere uidetur. Ariſtoteles autem, qui huic arti plurima adiumenta atque ornamenta ſubminiſtrauit, tribus in generibus rerum uerſari rhetoris officium putauit, demõſtratiuo, deliberatiuo, iudiciali. Demonſtratiuum eſt, quod tribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem, aut uituperationem. Deliberatiuum eſt, quod poſitum in diſceptatione, & conſultatione ciuili, habet in ſe ſententiæ dictionem. Iudiciale eſt, quod poſitum in iudicio habet in ſe accuſationem & defenſionem, aut petitionem & recuſationem. Et quemadmodum noſtra quidem fert opinio, oratoris ars, & facultas in hac materia tripertita uerſari exiſtimanda eſt. Nam Hermagoras quidem, nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur, intelligere uidetur, qui oratoris materiam in cauſam, & in quæſtionem diuidat. Cauſam eſſe dicit rem, quæ habeat in ſe controuerſiam in dicendo poſitam cum perſonarum certarum interpoſitione: quam nos quoque oratori dicimus eſſe attributam. nam ei tres partes, quas antè diximus, ſupponimus, iudicialem, deliberatiuam, demonſtratiuam. Quæſtionem autem eam appellat, quæ habeat in ſe controuerſiam in dicendo poſitam, ſine certarum perſonarum interpoſitione, ad hunc modum: ut, Quid ſit bonum præter honeſtatem. Veri'ne ſint ſenſus. Quæ ſit mundi forma. Quæ ſit ſolis magnitudo. Quas quæſtiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere exiſtimamus. Nam quibus in rebus ſumma ingenia philoſophorum plurimo cum labore conſumpta intelligimus, eas ſicut aliquas paruas res oratori attribuere, magna amentia uidetur. Quòd ſi magnam in his Hermagoras habuiſſet facultatem, ſtudio & diſciplina comparatam, uideretur fretus ſua ſcien-

tia, falſum quoddam conſtituiſſe de oratoris officio, & non quid ars, ſed quid ipſe poſſet, expoſuiſſe: nunc uerò ea uis eſt in homine, ut ei multo Rhetoricam citius quis ademerit, quàm Philoſophiam conceſſerit. Neque eò dico, quòd eius ars, quam edidit, mihi mendoſiſſime ſcripta uideatur. (Nam ſatis in ea uidetur ex antiquis artibus ingenioſe & diligenter electas res collocaſſe, & nonnihil ipſe quoque noui protuliſſe) uerum oratori minimum eſt de arte loqui, quod hic fecit: multo maximum ex arte dicere, quod eum minime potuiſſe, omnes uidemus. Quare materia quidem nobis Rhetoricæ uidetur ea, quam Ariſtoteli uiſam eſſe diximus. Partes autem hæ ſunt, quas plerique dixerunt, inuentio, diſpoſitio, elocutio, memoria, pronuntiatio. Inuentio, eſt excogitatio rerum uerarum, aut uerisimilium, quæ cauſam probabilem reddant. Diſpoſitio, eſt rerum inuentarum in ordinem diſtributio. Elocutio, eſt idoneorum uerborum & ſententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria, eſt firma animi rerum ac uerborum ad inuentionem perceptio. Pronuntiatio, eſt ex rerum & uerborum dignitate, uocis & corporis moderatio. Nunc his rebus breuiter conſtitutis, eas rationes, quibus oſtendere poſſimus genus, & officium, & finem huius artis, aliud in tempus differemus. Nam & multorum uerborum indigent, & non tantopere ad artis deſcriptionem, & præcepta tradenda pertinent. Eum autem qui artem Rhetoricam ſcribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus ſcribere oportere exiſtimamus. Ac mihi quidem uidetur coniunctè agendum de materia ac partibus. Quare inuentio, quæ princeps eſt omnium partium, potiſſimum in omni cauſarum genere, qualis debeat eſſe, conſyderetur.

Omnis

OMNIS res quæ habet in ſe poſitam in dictione, aut diſceptatione aliquam controuerſiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæſtionem. Eam igitur quæſtionem, ex qua cauſa naſcitur, conſtitutionem appellamus. Conſtitutio, eſt prima conflictio cauſarum, ex depulſione intentionis profecta, hoc modo: Feciſti, non feci, aut iure feci. Cum facti controuerſia eſt, quoniam coniecturis cauſa firmatur, conſtitutio coniecturalis appellatur. Cum autem nominis, quia uis uocabuli definienda uerbis eſt, conſtitutio definitiua nominatur. Cum uero qualis ſit res quæritur, quia & de ui & de genere negotij controuerſia eſt, conſtitutio generalis uocatur. At cum cauſa ex eo pendet, quòd non aut is agere uidetur quem oportet, aut non cum eo, qui cum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet, translatiua dicitur conſtitutio: quia actio tranſlationis et commutationis indigere uidetur. Atque harum aliquam in omne cauſæ genus incidere neceſſe eſt. Nam in quam non inciderit, in ea nihil eſſe poterit controuerſiæ. Quare eam nec cauſam quidem conuenit putari. Ac facti quidem controuerſia, in omnia tempora poteſt diſtribui. Nam quid factum ſit, poteſt quæri, hoc modo: Occiderit'ne Aiacem Vlyſſes. Et quid fiat, hoc modo: Bono'ne animo ſint erga Pop. Roma. Fregellani. Et quid futurum ſit, hoc modo: Si Carthaginem reliquerimus incolumem, num quid ſit incommodi ad rempublicam peruenturum. Nominis controuerſia eſt, cum de facto conuenit, & quæritur id quod factum eſt, quo nomine appelletur. Quo in genere neceſſe eſt ideo nominis eſſe controuerſiam, non quòd de re ipſa non cõueniat, non quòd de facto non conſtet, ſed quòd id, quod factum ſit, aliud alij uideatur eſſe,

& idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in huiuſmodi generibus definienda res erit uerbis, & breuiter deſcribenda, ut ſiquis ſacrum ex priuato ſurripuerit, utrum fur, an ſacrilegus ſit iudicandus. Nam id cum quæritur, neceſſe erit definire utrunque, quid ſit fur, quid ſacrilegus, & ſua deſcriptione oſtendere alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque aduerſarij dicũt. Generis eſt controuerſia, cum & quid factum ſit, conuenit, & quo id factum nomine appellari oporteat, conſtat: & tamen quantum, & cuiuſmodi, & omnino quale ſit quæritur, hoc modo: Iuſtum an iniuſtum, utile an inutile, & omnia, in quibus quale ſit id, quod factum eſt, quæritur, ſine ulla nominis controuerſia. Huic generi Hermagoras partes quatuor ſuppoſuit, deliberatiuam, demonſtratiuã, iuridicialem, negotialem. Quod eius, ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum uidetur: uerum breui, ne aut ſi taciti præterierimus, ſine cauſa non ſecuti eum putemur: aut ſi diutius in hoc conſtiterimus, moram atque impedimentum reliquis præceptis intuliſſe uideamur. Si deliberatio, & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari. Eadem enim res alij genus eſſe, alij pars poteſt, eidem genus eſſe & pars non poteſt. Deliberatio autẽ & demonſtratio, genera ſunt cauſarum. Nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale, & demonſtratiuum, & deliberatiuum. Nullum dicere cauſæ eſſe genus, cum cauſas eſſe multas dicat, & in eas præcepta det, amentia eſt. Vnum autem iudiciale ſolum eſſe quî poteſt? cum deliberatio & demonſtratio, neque ipſæ ſimiles inter ſe ſint, & ab iudiciali genere plurimum diſsideant, & ſuum quæque finem habeat, quo referri debeat. Relinquitur

quitur ergo, ut omnia tria genera ſint cauſarum. Deliberatio igitur & demonſtratio non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari. Male igitur eas generalis cōſtitutionis partis eſſe dixit. Quòd ſi generis cauſæ partes nō poſſunt recte putari, multo minus recte partis cauſæ partes putabuntur. Pars autem cauſæ conſtitutio eſt omnis. Non enim cauſa ad conſtitutionem, ſed conſtitutio ad cauſam accommodatur: ſed demonſtratio & deliberatio generis cauſæ partes non poſſunt recte putari, quòd ipſa ſunt genera. Multo igitur minus recte partis eius, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde ſi conſtitutio, & ipſa, & pars conſtitutionis eius quælibet, intentionis depulſio eſt, quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. At ſi quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars cō ſtitutionis eſt: demonſtratio, & deliberatio, neq; conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. Si igitur conſtitutio, & ipſa & pars eius intentionis depulſio eſt, deliberatio, & demonſtratio, neq; conſtitutio, neq; pars conſtitutionis eſt. Placet autem ipſi intētionis eſſe depulſionem. Placeat igitur oportet, non eſſe conſtitutionem, nec partem conſtitutionis. Atque hoc eodem urgebitur, ſiue conſtitutionem primam cauſæ accuſatoris confirmationem dixerit, ſiue defenſoris primam deprecationem. Nam eum eadem omnia incommoda ſequentur. Deinde coniecturalis cauſa non poteſt ſimul ex eadem parte, eodem in genere & coniecturalis eſſe, & definitiua. Rurſus nec definitiua cauſa poteſt ſimul ex eadem parte eodem in genere & definitiua eſſe & translatiua. Et omnino nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis poteſt ſimul & ſuam habere, & alterius in ſe uim continere: ideo quòd unaquæq;

ex ſe, & ex ſua natura ſimpliciter conſideratur. Altera aſſumpta, numerus constitutionum duplicatur, non uis conſtitutionis augetur. At deliberatiua cauſa ſimul ex eadem parte, eodem in genere & coniecturalē, & generalem, & definitiuam, & translatiuam ſolet habere conſtitutionem, & unam aliquam, & plures nonnunquam: ergo ipſa nec conſtitutio eſt, nec pars conſtitutionis. Idem in demonſtratione ſolet uſu euenire. Genera igitur, ut antè diximus, hæc cauſarum putanda ſunt, non partes alicuius conſtitutionis. Hæc ergo conſtitutio, quam generalem nominamus, partes nobis uidetur duas habere, iuridicialem & negotialem. Iuridicialis eſt, in qua æqui & recti natura, aut præmij, aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis eſt, in qua quid iuris ex ciuili more, & æquitate ſit conſideratur: cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur. Ac iuridicialis quidem ipſa in duas diſtribuitur partes, abſolutam et aſſumptiuam. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe cōtinet iuris, & iniuriæ quæſtionem. Aſſumptiua eſt, quæ ipſa ex ſe nihil firmi dat ad recuſationem: foris autem aliquid defenſionis aſſumit. Eius partes ſunt quatuor, conceßio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Conceßio eſt, cū reus non id quod factum eſt, defendit, ſed ut ignoſcatur poſtulat. Hæc in duas partes diuiditur, purgationem & deprecationem. Purgatio eſt, cum factum conceditur, culpa remouetur. Hæc partes habet tres, imprudentiam, caſum, neceßitatem. Deprecatio eſt, cum et peccaſſe, & cōſultò peccaſſe reus ſe cōfitetur, & tamē ut ignoſcatur, poſtulat: quod genus perraro poteſt accidere. Remotio criminis eſt, cū id crimē qđ infertur, ab ſe & à ſua culpa, ui et poteſtate in alium reus remouere conatur. Id dupliciter

citer fieri poterit, ſi aut cauſa, aut factum in alium tranſferetur. Cauſa transfertur, cum aliena dicitur ui, & poteſtate factũ. Factũ autẽ, cũ alius aut debuiſſe, aut potuiſſe facere dicitur. Relatio criminis eſt, quod ideo iure factũ dicitur, quòd aliquis antè iniuria laceßierit. Cõparatio eſt, cum aliud aliquod factum rectum, aut utile contenditur, quod ut fieret, illud quod arguitur dicitur eſſe commiſſum. In quarta conſtitutione, quam translatiuam nominamus, eius conſtitutionis eſt controuerſia, cum aut quem, aut quicum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo iure, aut quo tẽpore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliqd de cõmutatione, aut infirmatiõe actionis agitur. Huius cõſtitutiõis Hermagoras inuẽtor eſſe exiſtimatur, nõ quò nõ uſi ſint ea ueteres oratores ſæpe multi, ſed quia nõ animaduerterint artis ſcriptores eã ſuperiores, nec retulerint in numerũ cõſtitutionũ. Poſt autẽ ab hoc inuentã multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus (res enim perſpicua eſt) quàm inuidia atque obtrectatione quadã impediri. Et cõſtitutiones quidẽ, & earũ partes expoſuimus, exempla autẽ cuiuſq; generis tunc cõmodius expoſituri uidemur, cum in unumquodq; eorum argumentorum copiam dabimus. Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum cauſæ ſtatim poterit accommodari. Conſtitutione cauſæ reperta, ſtatim placet cõſiderare, utrum cauſa ſit ſimplex an coniuncta: & ſi coniuncta erit, utrum ſit ex pluribus quæſtionibus iuncta, an ex aliqua comparatione. Simplex eſt, quæ abſolutam in ſe continet unam quæſtionem, hoc modo: Corinthijs bellum indicamus, an non? Coniuncta ex pluribus quæſtionibus, in qua plura quæruntur, hoc pacto: Vtrum Carthago diruatur, an Carthaginien

ginienſibus reddatur, an eò colonia deducatur. Ex com*paratione, in qua per contentionem, utrum potius, aut quid potiſſimum ſit quæritur, ad hunc modũ: Vtrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui ſocijs ſit auxilio, an teneatur in Italia, ut quàm maximæ contra Annibalem copiæ ſint. Deinde cōſiderandum eſt, an in ratione, an in ſcripto ſit controuerſia. Nam ſcripti controuerſia eſt ea, quæ ex ſcriptionis genere naſcitur. Eius autem genera quæ ſunt ſeparata à conſtitutionibus, quinq; ſunt. Nam tum uerba ipſa uidentur cum ſententia ſcriptoris diſſidere, tum inter ſe duæ leges aut plures diſcrepare, tum id quod ſcriptũ eſt, duas aut plures res ſignificare: tum ex eo quod ſcriptum eſt, aliud quoq;, quod nõ ſcriptum eſt, inueniri: tum uis uerbi quaſi in diffinitiua conſtitutione, in quo poſita ſit, quæri. Quare primum genus de ſcripto & ſentẽtia, ſecundum ex contrarijs legibus, tertium ambiguum, quartum ratiocinatiuum, quintum diffinitiuum nominamus. Ratio eſt autẽ, cum omnis quæſtio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit. Ac tum conſiderato genere cauſæ, & cognita conſtitutione, cum ſimplex'ne, an coniuncta ſit intellexeris, & ſcripti an rationis habeat controuerſiam uideris, deinceps erit uidendum, quæ quæſtio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum cauſæ ſit, quæ omnia à conſtitutione proficiſcãtur oportet. Quæſtio eſt ea, quæ ex conflictione cauſarum gignitur controuerſia, hoc modo: Non iure feciſti, iure feci. Cauſarum autem hæc eſt conflictio, in qua cõſtitutio conſtat. Ex ea igitur naſcitur cõtrouerſia, quã quæſtionẽ dicimus, hoc modo: Iure'ne fecerit. Ratio eſt ea, quæ continet cauſam, quæ ſi ſublata ſit, nihil in cauſa controuerſiæ relinquetur, hoc modo: ut do-*

cendi

cendi cauſa in facili et peruulgato exemplo conſiſtamus: Oreſtes ſi accuſetur matricidij, niſi hoc dicat, Iure feci: illa enim patrem meum occiderat, nõ habet defenſionem, qua ſublata, omnis quoque controuerſia ſublata ſit. Ergo eius cauſæ ratio eſt, quòd illa Agamemnonẽ occiderit. Iudicatio eſt, quæ ex infirmatione & confirmatione rationis naſcitur controuerſia. Nam ſit ea nobis expoſita ratio, quam paulò antè expoſuimus. Illa enim, inquit, patrẽ occiderat. At non, inquit aduerſarius, abs te filio matrẽ necari oportuit. potuit enim ſine tuo ſcelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis, illa ſumma naſcitur controuerſia, quam iudicationem appellamus. Ea eſt huiuſmodi: Rectum'ne fuerit ab Oreſte matrẽ occidi, cũ illa Oreſtis patrem occidiſſet. Firmamentũ, eſt firmiſsima argumentatio defenſoris, & aptiſsima ad iudicationem, ut ſi uelit Oreſtes dicere, eiuſmodi animum matris ſuæ fuiſſe in patrem ſuum, in ſeipſum, in ſorores, in regnum, in famã generis & familiæ, ut ab ea pœnas liberi ſui potiſsimum petere debuerint. Et in cæteris quidem conſtitutionibus ad hunc modum iudicationes reperiuntur: in coniecturali autem conſtitutione, quia ratio nõ eſt (factum enim nõ conceditur) nõ poteſt ex deductione rationis naſci iudicatio. Quare neceſſe eſt eandem eſſe quæſtionem & iudicationem, ut factum eſt, non eſt, factum'ne ſit. Quot autem in cauſa conſtitutiones aut eorum partes erunt, totidem neceſſe erit quæſtiones, rationes, iudicationes, firmamenta reperiri. His omnibus in cauſa repertis, tunc deniq; ſingulæ partes totius cauſæ conſiderandæ ſunt. Nam non ut quidque dicendum primum, ita primum animaduertendum uidetur: ideo quòd illa quæ prima dicuntur, ſi uehementer uelis congruere & cohærere cum cauſa, ex eis

ducas

ducas oportet quæ pòſt dicenda ſunt. Quare cum iudicatio, & ea quæ ad iudicationem oportet inueniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura & cogitatione pertractata, tum denique ordinandæ ſunt cæteræ partes orationis. Hæ partes ſex eſſe omnino nobis uidentur: exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehenſio, concluſio. Nunc quoniam exordium princeps omnium eſſe debet, nos quoque primum in ratione exordiendi præcepta dabimus.

EXORDIVM, *eſt oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem: quod eueniet, ſi eum beneuolum, attentum, docilem fecerit. Quare qui bene exordiri cauſam uolet, eum neceſſe eſt genus ſuæ cauſæ diligenter antè cognoſcere. Genera cauſarũ ſunt quinq;, honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum. Honeſtum genus eſt, cui ſtatim ſine oratione noſtra auditoris fauet animus. Admirabile, à quo alienatus eſt animus eorum, qui audituri ſunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum uidetur. Anceps, in quo aut iudicatio dubia eſt, aut cauſa & honeſtatis & turpitudinis particeps, ut beneuolentiam pariat & offenſionem. Obſcurum, in quo aut tardi auditores ſunt, aut difficilioribus ad cognoſcendum negotijs cauſa implicita eſt. Quare, cum diuerſa ſint genera cauſarum, exordiri quoq; diſpari ratione in unoquoque genere neceſſe eſt. Igitur exordium in duas partes diuiditur, in principium & inſinuationem. Principium, eſt oratio perſpicue & protinus perficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentum. Inſinuatio, eſt oratio quadam diſsimulatione & circuitione obſcure ſubiens auditoris animum. In admirabili genere cauſæ, ſi non*

non omnino infeſti auditores erunt, principio beneuolentiam comparare licebit: ſin erunt uehemẽter abalienati, confugere neceſſe erit ad inſinuationem. Nam *ab iratis ſi perſpicue pax & beneuolentia petitur, non modo ea non inuenitur, ſed augetur, atque inflammatur odium.* In *humili autem genere cauſæ, contemptionis tollendæ cauſa, neceſſe erit attentum efficere auditorem.* Anceps *genus cauſæ, ſi dubiam iudicationem habebit, ab ipſa iudicatione exordiendum eſt: ſinautem partem turpitudinis, & partem honeſtatis habebit, beneuolentiam captare oportebit, ut in genus honeſtum cauſa trãslata uideatur. cum autem erit honeſtum cauſæ genus, uel præteriri principium poterit: & ſi commodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmiſsima ratione noſtræ dictionis: uel ſi uti principio placebit, beneuolentiæ partibus utendum eſt, ut id quod eſt augeatur.* In *obſcuro cauſæ genere, per principium dociles auditores efficere oportebit.* Nunc *quoniam quas res exordio conficere oporteat dictum eſt, reliquũ eſt ut oſtendatur quibus quæque res rationibus confici poſsit.* Beneuolentia *quatuor ex locis comparatur: ab noſtra, ab aduerſariorum, ab iudicum perſona, à cauſa.* Ab *noſtra, ſi de noſtris factis & officijs ſine arrogantia dicemus: ſi crimina illata, & aliquas minus honeſtas ſuſpiciones iniectas diluemus: ſi quæ incõmoda acciderint, aut quæ inſtent difficultates, proferemus: ſi prece & obſecratione humili ac ſupplici utemur.* Ab *aduerſariorum autem, ſi eos aut in odiũ, aut in inuidiã, aut in contemptionẽ adducemus.* In *odium ducẽtur, ſiquid eorum ſpurce, ſuperbe, crudeliter, malitioſe factum proferetur.* In *inuidiam, ſi uis eorum, potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atq; eorũ*

uſus

uſus arrogans & intolerabilis,ut his rebus magis uideantur,quam cauſæ ſuæ confidere. In contemptionem adducentur,ſi eorum inertia,negligentia,ignauia,deſidioſum ſtudium,& luxurioſum otium proferetur. Ab auditorũ perſona beneuolentia captabitur,ſi res ab his fortiter,ſapienter, manſuete geſtæ proferentur, ut nequa aſſentatio nimia ſignificetur:et ſi de his quam honeſta existimatio, quantaq; eorum iudicij et autoritatis expectatio ſit,oſtendetur. Ab ipſis rebus,ſi noſtrã cauſam laudando extollemus, aduerſariorum cauſam per contemptionem deprimemus. Attentos autem faciemus,ſi demonſtrabimus ea, quæ dicturi erimus,magna,noua, incredibilia eſſe,aut ad omnes,aut ad eos qui audiunt,aut ad aliquos illuſtres homines,aut ad deos immortales,aut ad ſummam reip.pertinere: & ſi pollicebimur nos breui noſtram cauſam demonſtraturos,atq; exponemus iudicationem, aut iudicationes,ſi plures erũt.Dociles auditores faciemus,ſi aperte & breuiter ſummam cauſæ exponemus,hoc eſt,in quo conſiſtat controuerſia. Nam et cum docilem uelis facere, ſimul attẽtum facias oportet. Nam is maxime docilis eſt, qui attentiſſime eſt paratus audire. Nunc inſinuationes quemadmodum tractari conueniat, deinceps dicendum uidetur. Inſinuatione igitur utendum eſt, cum admirabile genus cauſæ eſt,hoc eſt,ut antè diximus,cum animus auditoris infeſtus eſt. Id autem tribus ex cauſis fit maxime:ſi aut ineſt in ipſa cauſa quædam turpitudo, aut ſi ab ijs,qui antè dixerunt, iam quiddam auditori perſuaſum uidetur, aut eo tempore locus dicendi datur, cum iam illi, quos audire oportet, defeſſi ſunt audiendo. Nam ex hac quoque re non minus,quàm ex primis duabus in oratione nonnunquam animus auditoris offenditur.

Si cau

Si cauſæ turpitudo contrahet offenſionem, aut pro eo in quo offenditur, alium hominem qui diligitur, interponi oportet: aut pro re in qua offenditur, aliam rem quæ probatur, aut pro re hominem, aut pro homine rem, ut ab eo quod odit, ad id quod diligit auditoris animus traducatur, & diſsimulare id te defenſurũ, quod exiſtimeris defenſurus. Deinde, *cum iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defenſionem, & dicere ea quæ indignantur aduerſarij, tibi quoq; indigna uideri.* Deinde, *cum lenieris eum qui audiet, demonſtrare nihil eorũ ad te pertinere, & negare te quicquam de aduerſarijs eſſe dicturum, neque hoc, neque illud, ut neque aperte lædas eos qui diliguntur, & tamen id obſcure faciens, quoad poſsis alienes ab eis auditorũ uoluntatem, & aliquorum iudicium ſimili de re, aut autoritatem proferre imitatione dignam.* Deinde, *aut eandem, aut conſimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem in præſentia demonſtrare.* Sin *oratio aduerſariorũ fidem uidebitur auditoribus feciſſe, idq; ei qui intelligit quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu, oportet aut de eo quod aduerſarij ſibi firmiſsimum putarint, & maxime ij qui audierint, probarint, primum te dicturũ polliceri, aut ab aduerſarij dicto exordiri, & ab eo potiſsimum, quod ille nuperrime dixerit, aut dubitatione uti quid primũ dicas, aut cui potiſsimum loco reſpondeas, cum admiratione.* Nam *auditor cum eum quem aduerſarij perturbatum putant oratione, uidet animo firmiſsimo contradicere paratum, plerunque ſe potius temere aſſenſiſſe, quàm illum ſine cauſa confidere arbitratur.* Sin *auditoris ſtudiũ defatigatio abalienauit à cauſa, te breuius quàm paratus fueris eſſe dicturum cõmodum eſt polliceri, non imitaturũ aduerſarium.*

Sin res dabit,non inutile eſt ab aliqua re noua aut ridicula incipere, aut ex tempore quæ nata ſit,quod genus, ſtrepitum,acclamationē,aut iam parata, quæ uel apologum,uel fabulam,uel aliquam contineat irriſionem:aut ſi rei dignitas adimet iocandi facultatem,aliquid triſte,nouum,horribile ſtatim non incōmodum eſt inijcere. N*am ut cibi ſatietas & faſtidium, aut ſubamara aliqua re releuatur,aut dulci mitigatur:ſic animus defeſſus audiendo, aut admiratione integratur,aut riſu renouatur.* A*c ſeparatim quidem,quæ de principio & inſinuatione dicenda uidebantur, hæc ferè ſunt.* N*unc quiddam breuiter & communiter de utroq; præcipiendū uidetur.* E*xordium, ſententiarum & grauitatis plurimum debet habere, & omnino omnia quæ pertinent ad dignitatē, continere in ſe,propterea quòd id optime faciendum eſt, quod oratorem auditori maxime cōmendat.* S*plendoris, & feſtiuitatis,& cōcinnitudinis minimum,propterea quòd ex his ſuſpicio quædam apparationis atq; artificioſæ diligentiæ naſcitur,quæ maxime orationi fidem, oratori adimit autoritatē.* V*itia uero hæc ſunt certiſſima exordiorum, quæ ſummopere uitare oportebit,uulgare,cōmune,commutabile,longum,ſeparatū, translatū,contra præcepta.* V*ulgare eſt,quod in plures cauſas poteſt accōmodari,ut cōuenire uideatur.* C*ōmune eſt,quod nihilo minus in hāc quàm in contrariam partē cauſæ poteſt cōuenire.* C*ommutabile,quod ab aduerſario poteſt leuiter mutatum ex contraria parte dici.* L*ongū eſt,quod pluribus uerbis aut ſentētijs ultra quàm ſatis eſt producitur.* S*eparatū,quod non ex ipſa cauſa ductum eſt, nec ſicut aliquod membrū annexū orationi.* T*ranslatū eſt,quod aliud cōficit,quàm cauſæ genus poſtulat:ut ſiquis docilem faciat auditorem,*

cum

cum beneuolentiam cauſa deſyderat: aut ſi principio utatur, cum inſinuationem res poſtulat. Contra præcepta eſt, quod nihil eorum efficit, quorum cauſa de exordijs præcepta traduntur: hoc eſt, quod eum qui audit, neque beneuolum, neq; attentum, neq; docilem efficit: aut, quo profectò nihil peius eſt, ut contrà ſit, facit. Ac de exordio quidem ſatis dictum eſt.

NARRATIO, eſt rerum geſtarũ, aut ut geſtarum expoſitio. Narrationũ tria ſunt genera. Vnum genus eſt, in quo ipſa cauſa, & omnis ratio controuerſiæ continetur. Alterum, in quo digreſsio aliqua extra cauſam, aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis nõ alienæ ab eo negotio, quo de agitur, aut amplificationis cauſa interponitur. Tertium genus eſt remotum à ciuilibus cauſis, quod delectationis cauſa non inutili cum exercitatione dicitur, & ſcribitur. Eius partes ſunt duæ, quarum altera in negotijs, altera in perſonis maxime uerſatur. Ea quæ in negotiorum expoſitione poſita eſt, tres habet partes, fabulam, hiſtoriam, argumentum. Fabula eſt, in qua nec ueræ, nec ueriſimiles res continentur. cuiuſmodi eſt: Angues ingentes alites iuncti iugo. Hiſtoria, eſt geſta res, ab ætatis noſtræ memoria remota. quod genus, Appius indixit Carthaginenſibus bellum. Argumentũ, eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit. Huiuſmodi apud Terẽtium: Nam is poſtquã exceſsit ex ephebis Soſia. Illa autem narratio, quæ uerſatur in perſonis, eiuſmodi eſt, ut in ea ſimul cum rebus ipſis perſonarum ſermones & animi perſpici poſsint, hoc modo:

Venit ad me ſæpe clamitans, Quid agis Mitio?
Cur perdis adoleſcentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus ſumptus ſuggeris?

Veſtitu nimio indulges, nimium ineptus es.
Nimium ipſe durus eſt, præter æquum & bonum.

Hoc in genere *narrationis multa ineſſe debet feſtiuitas confecta ex rerum uarietate, animorũ diſsimilitudine, grauitate, lenitate, ſpe, metu, ſuſpicione, deſyderio, diſsimulatione, errore, miſericordia, fortunæ commutatione, inſperato incõmodo, ſubita lætitia, iucundo exitu rerum. Verum hæc ex his quæ poſtea de elocutione præcipientur, ornamẽta ſumũtur. Nunc de narratione ea, quæ cauſæ continet expoſitionẽ, dicendũ uidetur. Oportet igitur eam tres habere res, ut breuis, ut aperta, ut probabilis ſit. Breuis erit, ſi unde neceſſe eſt, inde initium ſumetur, & non ab ultimo repetetur, & ſi cuius rei ſatis erit ſummã dixiſſe, eius partes non dicentur: nam ſæpe ſatis eſt quod factũ ſit dicere, non ut enarres quemadmodũ ſit factum: & ſi non longius quam quod ſcitu opus eſt, in narrando procedetur: & ſi nullam in rem aliam trãſibitur, & ſi ita dicetur, ut nonnunquam ex eo quod dictum ſit, id quod dictũ non ſit, intelligatur: & ſi non modo id quod obeſt, uerum etiam id quod nec obeſt, nec adiuuat, præteribitur: & ſi ſemel unumquodq; dicetur, & ſi non ab eo in quo proxime deſitũ erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit breuitatis, ut cum ſe breues putent eſſe, longiſsimi ſint: cum dent operam ut res multas breuiter dicant, non ut omnino paucas res dicant, & non plures quàm neceſſe ſit. Nam pleriſq; breuiter dicere uidetur, qui ita dicit: Acceſsi ad ædes, puerum euocaui: reſpondit, Quæſiui dominum, domi negauit eſſe. Hic tametſi tot res breuius non potuit dicere, tamẽ quia ſatis fuit dixiſſe, domi negauit eſſe, fit rerũ multitudine longus. Quare hoc quoq; in genere uitanda eſt breuitatis imitatio, & non*

minus

minus rerum non neceſſariarũ, quàm uerborum multitudine ſuperſedendum eſt. Aperta autem narratio poterit eſſe, ſi ut quodq; primum geſtum erit, ita primum exponetur, & rerum ac temporũ ordo ſeruabitur, ut ita narrentur, ut geſtæ res erunt, aut ut potuiſſe geri uidebuntur. Hic conſyderandũ erit, nequid perturbate, nequid contorte dicatur, nequã in aliam rem trãſeatur, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, nequid, quod ad rem pertineat, prætereatur: & omnino quæ præcepta de breuitate ſunt, hoc quoq; in genere ſunt cõſeruanda. Nam ſæpe res parum eſt intellecta longitudine magis, quàm obſcuritate narrationis. Ac uerbis quoq; dilucidis utendum eſt, quo de genere dicendum eſt in præceptis elocutionis. Probabilis erit narratio, ſi in ea uidebuntur ineſſe ea, quæ ſolent apparere in ueritate, ſi perſonarum dignitates ſeruabũtur, ſi cauſæ factorũ extabunt, ſi fuiſſe facultates faciundi uidebuntur, ſi tempus idoneum, ſi ſpatij ſatis, ſi locus opportunus ad eandem rem, qua de re narrabitur, fuiſſe oſtendetur: ſi res & ad eorũ qui agent, naturam, & ad uulgi rumorẽ, & ad eorum qui audiunt, opinionem accommodabitur. Ac ueri quidem ſimilis ex his rationibus eſſe poterit. Illud autẽ præterea conſyderare oportebit, ne aut cum obſit narratio, aut cum nihil proſit, tunc interponatur: aut non loco, aut non quẽadmodum cauſa poſtulat, narretur. Obeſt tum, cum ipſius rei geſtæ expoſitio magnam excipit offenſionem, quam argumentando, & cauſam agẽdo leniri oportebit. Quod cum acciderit, membratim oportebit partes rei geſtæ diſpergere in cauſam, & ad unamquamque confeſtim rationẽ accommodare, ut uulneri præſto medicamentũ ſit, & odiũ ſtatim defenſio mitiget. Nihil prodeſt narratio

tunc,cum ab aduerſarijs re expoſita, noſtra nihil intereſt iterum,aut alio modo narrare:aut cum ab ijs qui audiunt, ita tenetur negotium, ut noſtra nihil interſit eos alio pacto docere. Quod cum acciderit, omnino narratione ſuperſedendum eſt. Non loco dicitur,cũ non in ea parte orationis collocatur, in qua res poſtulat: quo de genere agemus tum,cum de diſpoſitione dicemus:nã hoc ad diſpoſitionem pertinet. Non quemadmodũ cauſa poſtulat,narratur,cum aut id quod aduerſario prodeſt, dilucide & ornate exponitur,aut id quod ipſum adiuuat, obſcure dicitur & negligenter. Quare,ut hoc uitiũ uitetur, omnia torquenda ſunt ad commodum ſuæ cauſæ, contraria quæ præteriri poterunt, prætereundo; quæ illius erunt, leuiter attingendo,ſua diligenter, & enodate narrãdo. Ac de narratione quidem ſatis dictum uidetur.Deinceps ad partitionem transeamus.

RECTE *habita in cauſa partitio, illuſtrem & perſpicuam totam efficit orationem. Eius partes duæ ſunt, quarum utraque magnopere ad aperiendam cauſam, & conſtituendã pertinet controuerſiam. Vna pars eſt, quæ quid cum aduerſarijs conueniat, & quid in cõtrouerſia relinquatur oſtendit: ex qua certum quiddã deſignatur auditori,in quo animum debeat habere occupatum. Altera eſt,in qua rerũ earum,de quibus erimus dicturi, breuiter expoſitio ponitur diſtributa: ex qua conficitur,ut certas animo res teneat auditor,quibus dictis, intelligat fore peroratum. Nunc utroque genere partitionis quẽadmodũ conueniat uti,breuiter dicendum uidetur. Quæ partitio,quid cõueniat, aut quid nõ conueniat,oſtendit: hæc debet illud quod cõuenit,inclinare ad ſuæ cauſæ cõmodũ,hoc modo: Interfectam matrẽ eſſe à filio,conuenit mihi*

mihi cum aduerſarijs. Item contrà, Interfectũ eſſe à Clytemneſtra Agamemnonẽ conuenit. Nam hic uterq; & id poſuit quod conueniebat, & tamen ſuæ cauſæ commodo conſuluit. Deinde, quid cõtrouerſiæ ſit, ponendum eſt in iudicationis expoſitione: quæ quemadmodum inueniretur, antè dictum eſt. Quæ autem partitio rerũ diſtributã continet expoſitionem, hæc habere debet breuitatem, abſolutionẽ, paucitatem. Breuitas eſt, cum niſi neceſſarium nullum aſſumitur uerbũ. Hæc in hoc genere idcirco utilis eſt, quòd rebus ipſis, & partibus cauſæ, non uerbis, neq; extraneis ornamẽtis animus auditoris tenendus eſt. Abſolutio eſt, per quam omnia, quæ incidunt in cauſam, genera, de quibus dicendũ eſt, amplectimur. In qua partitione uidendum eſt, ne aut aliquod genus utile relinquatur, aut ſero extra partitionem, id quod uitioſiſſimũ ac turpiſſimum eſt, inſeratur. Paucitas in partitione ſeruatur, ſi genera ipſa rerum ponuntur, neq; permiſtè cum partibus implicantur. Nam genus eſt, quod plures partes amplectitur, ut animal. Pars eſt, quæ ſubeſt generi, ut equus. Sed ſæpe eadem res alij genus, alij pars eſt. Nam homo animalis pars eſt. Thebani aut Troiani genus. Hæc ideo diligentius inducitur præſcriptio, ut aperte intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione ſeruari poſſit. Nam qui ita partitur, Oſtendam propter cupiditatem, & audaciam, & auaritiam aduerſariorum omnia incommoda ad rempub. perueniſſe, is non intellexit in partitione expoſito genere, partem ſe generis admiſcuiſſe. Nam genus eſt omnium nimirum libidinum cupiditas: eius autem generis ſine dubio pars eſt auaritia. Hoc igitur uitandum eſt, ne cuius genus poſueris, eius ſecum aliquam, diuerſam ac diſſimilem

milem partem ponas in eadem partitione. Quod,ſiquod in genus plures incidēt partes,id cum in prima partitione cauſæ erit ſimpliciter expoſitum,diſtribuetur eo tempore commodiſſime, cum ad ipſum uentū erit explicandum in cauſæ dictione poſt partitionē. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura quàm ſatis eſt demonſtraturos nos dicamus, hoc modo: Oſtendam aduerſarios,quod arguimus,& potuiſſe facere,& uoluiſſe, & feciſſe:nam feciſſe oſtēdere ſatis eſt. Aut cum in cauſa partitio nulla ſit,& cum ſimplex quiddā agatur, tamen utamur diſtributione, idq́; perraro poteſt accidere. Ac ſunt alia quoque præcepta partitionū,quæ ad hunc uſum oratorium non tantopere pertinent, quæ uerſantur in Philoſophia,ex quibus hæc ipſa tranſtulimus, quæ conuenire uidebantur,quorum nihil in cæteris artibus inueniebamus. Atque his de partitione præceptis,in omni dictione meminiſſe oportebit,ut & prima quæque pars,ut expoſita eſt in partitione,ſic ordine trāſigatur:& omnibus explicatis, peroratū ſit, hoc modo,ut nequid poſterius præter concluſionem inferatur. Partitur apud Terentium breuiter & commode ſenex in Andria,quæ cognoſcere libertum uelit:

Eo pacto & gnati uitam,& conſilium meum
Cognoſces,& quid facere in hac re te uelim.

Itaque quemadmodum in partitione propoſuit, ita narrat primum gnati uitam:

Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis Soſia,
Liberius uiuendi fuit poteſtas.

Deinde ſuum conſilium,

Et nunc id operam do.

Deinde quid Soſiam uelit facere, id quod poſtremum

poſuit

poſuit in partitione,poſtremum dicit:
Nunc tuum eſt officium.

Quemadmodum igitur hic & ad primam quãq; partem primum acceßit,& omnibus abſolutis,finem dicendi fecit,ſic nobis placet, & ad ſingulas partes accedere, & omnibus abſolutis,perorare. Nunc de confirmatione, deinceps,ita ut ordo ipſe poſtulat,præcipiendum uidetur.

CONFIRMATIO *eſt, per quam argumentando noſtræ cauſæ fidem,& authoritatem,& firmamẽtum adiungit oratio. Huius partis certa ſunt præcepta, quæ in ſingula cauſarum genera diuidentur. Veruntamen nõ incommodum uidetur, quandam ſyluam,atque materiam uniuerſam antè permiſtam, & cõfuſam exponere omniũ argumentationum: pòſt autem tradere quemadmodum unumquodq; genus cauſæ,hinc omnibus argumẽtandi rationibus tractis, confirmare oporteat. Omnes res argumentando confirmantur,aut ex eo quod perſonis, aut ex eo quod negotijs eſt attributum. Ac perſonis has res attributas putamus,nomen,naturam,uictum,fortunam, habitum,affectionem,ſtudia,conſilia,facta,caſus,orationes. Nomẽ eſt, quod unicuiq; perſonæ datur, quo ſuo quæq; proprio,& certo uocabulo appellatur. Naturam ipſam definire difficile eſt.Partes autẽ eius enumerare eas,quarum indigemus ad hãc præceptionem,facilius eſt.Hæ autem partim diuino,partim mortali in genere uerſantùr. Mortalium autem pars in hominum, pars in beſtiarum genere enumeratur. Atque hominum genus, & in ſexu conſyderatur,uirile an muliebre ſit,& in natione,patria, cognatione,& ætate. Natione,Graius an Barbarus. Patria, Athenienſis an Lacedæmonius. Cognatione, quibus maioribus,quibus conſanguineis. Aetate, puer an ado-*

leſcens, natu grandior an ſenex. Præterea commoda & incommoda conſiderãtur ab natura data animo, aut corpori, hoc modo: Valens an imbecillis, lõgus an breuis, formoſus an deformis, uelox an tardus ſit, acutus an hebetior, memor an obliuioſus, comis, officioſus, pudens, patiens, an cõtrà. Et omnino quæ à natura data animo & corpori conſyderabuntur, in natura conſyderanda ſunt. Nam quæ induſtria comparãtur, ad habitum pertinẽt, de quo poſterius dicendum eſt. In uictu conſyderare oportet, apud quem, & quo more, & cuius arbitratu ſit educatus, quos habuerit artium liberalium magiſtros, quos uiuendi præceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quæſtu, artificio ſit occupatus, quo modo rem familiarem adminiſtret, qua cõſuetudine domeſtica ſit. In fortuna quæritur, ſeruus ſit an liber, pecunioſus an tenuis, priuatus an cum poteſtate: ſi cum poteſtate, iure an iniuria, fœlix, clarus, an contrà, quales liberos habeat. Aut ſi de non uiuo quæretur, etiam quali morte ſit affectus, erit conſyderandum. Habitum autem hũc appellamus, animi, aut corporis conſtantem & abſolutam aliqua in re perfectionẽ, ut uirtutis aut artis perceptionem alicuius, aut quamuis ſcientiam. Et item corporis aliquam commoditatem, non natura datam, ſed ſtudio & induſtria partam. Affectio, eſt animi, aut corporis ex tempore aliqua de cauſa commutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, moleſtia, morbus, debilitas, & alia quæ genere in eodem reperiuntur. Studium autem, eſt animi aßidua & uehemens ad aliquam rem applicata magna cum uoluntate occupatio, ut philoſophiæ, poëtriæ, geometriæ, literarum. Conſilium, eſt aliquid faciendi aut non faciendi uere excogitata ratio. Facta autem, & caſus, & orationes tribus ex temporibus

ribus conſyderabuntur, quid fecerit, aut quid ipſi acciderit, aut quid dixerit, aut quid faciat, quid ipſi accidat, quid dicat, aut quid facturus ſit, quid ipſi caſurũ ſit, qua ſit uſurus oratione. Ac perſonis quidem hæc uidentur eſſe attributa. Negotijs autẽ quæ ſunt attributa, partim ſunt continẽtia cum ipſo negotio, partim in geſtione negotij conſyderantur, partim adiuncta negotio ſunt, partim geſtum negotium conſequuntur. Continentia cum ipſo negotio ſunt ea, quæ ſemper affixa eſſe uidẽtur ad rem, neq; ab ea poſſunt ſeparari. Ex his prima eſt breuis complexio totius negotij, quæ ſummam cõtinet facti, hoc modo: Parentis occiſio, patriæ proditio. Deinde cauſa eius ſummæ, per quam, & quamobrem, & cuius rei cauſa factum ſit, quæritur. Deinde ante rem geſtam, quæ facta ſunt continentur uſq; ad ipſum negotium. Deinde in ipſo gerendo negotio quid actum ſit. Deinde quid poſtea factum ſit. In geſtione autem negotij, qui locus ſecundus erat, de ijs quæ negotijs attributa ſunt, quæretur locus, tempus, modus, occaſio, facultas. Locus conſyderatur, in quo res geſta ſit, ex opportunitate quam uideatur habuiſſe ad negotium adminiſtrandum. Ea autem opportunitas quæritur ex magnitudine, interuallo, longinquitate, propinquitate, ſolitudine, celebritate, natura ipſius loci, & uicinitate totius regionis. Ex his etiã attributionibus, ſacer an prophanus, publicus an priuatus, alienus an ipſius, de quo agitur, locus ſit, an fuerit. Tempus autem eſt id, quo nunc utimur (nã ipſum quidẽ generaliter definire difficile eſt) pars quædã æternitatis cũ alicuius annui, mẽſtrui, diurni, nocturni'ue ſpatij certa ſignificatiõe. In hoc & quæ præterierũt cõſyderãtur, & eorũ ipſorũ, quæ propter uetuſtatem obſoleuerunt, ut incredibilia uideantur, & iam in

fabula

fabularum numerum reponãtur: & quæ iamdiu geſta, & à memoria noſtra remota, tamen faciãt fidem, uere tradita eſſe, quòd eorum monumenta certa in literis extent: & quæ nuper geſta ſint, quæ ſcire pleriq; poßint: & item quæ inſtent in præſentia, & quæ maxime fiant, & quæ conſequantur. In quibus poteſt conſyderari, quid ocyus, & quid ſerius futurum ſit. Et item cõmuniter in tempore perſpiciendo longinquitas eius eſt cõſyderanda. Nam ſæpe oportet cõmetiri cum tempore negotium, & uidere potuerit'ne aut magnitudo negotij, aut multitudo rerum in eo tranſigi tempore. Conſyderatur autem tempus, & anni, & menſis, & diei, & noctis, & uigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicuius horum. Occaſio autẽ eſt pars temporis, habens in ſe alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem. Quare cum tempore hoc differt. Nam genere quidem utrunq; idem eſſe intelligitur: uerum in tempore ſpatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte ſpectatur: in occaſione ad ſpatium temporis faciẽdi quædam opportunitas intelligitur adiuncta. Quare cum genere idem ſit, ſit aliud quod parte quadam, & ſpecie, ut diximus, differat. Hæc diſtribuitur in tria genera, publicũ, cõmune, ſingulare. Publicum eſt, quod ciuitas uniuerſa aliqua de cauſa frequentat, ut ludi, dies feſtus, bellum. Commune, quod accidit omnibus eodem ferè tempore, ut meſſis, uindemia, calor, frigus. Singulare autem eſt, quod aliqua de cauſa priuatim ſolet alicui accidere, ut nuptiæ, ſacrificium, funus, conuiuium, ſomnus. Modus autem eſt, in quo quemadmodum, & quo animo factum ſit, quæritur. Eius partes ſunt, prudentia & imprudẽtia. Prudẽtiæ autẽ ratio quæritur ex ijs, quæ clàm, palàm, ui, perſuaſione fecerit.

cerit. Imprudentia autem in purgationem cõfertur, cuius
partes ſunt inſcientia, caſus, neceßitas: & in affectionem
animi, hoc eſt moleſtiam, iracundiam, amorem, & cætera
quæ in ſimili genere uerſantur. Facultates ſunt, aut qui-
bus facilius fit, aut ſine quibus aliquid confici non poteſt.
Adiunctum autẽ negotio id intelligitur, quod maius, &
quod minus, & quod ſimile erit ei negotio, quo de agi-
tur, & quod æque magnum, & quod cõtrariũ, & quod
diſparatum, & genus, & pars, & euentus. Maius, & mi-
nus, & æque magnũ, ex ui, & ex nũero, & ex figura ne-
gotij, ſicut ex ſtatura corporis cõſideratur. Simile autem
ex ſpecie comparabili, comparabile autem ex conferẽda
atq; aßimilanda natura iudicatur. Contrarium eſt, quod
poſitum in genere diuerſo, ab eodem, cui contrarium eſſe
dicitur, plurimũ diſtat, ut frigus calori, uitæ mors. Diſpa-
ratum autem eſt id, quod ab aliqua re per oppoſitionem
negationis ſeparatur, hoc modo, ſapere & nõ ſapere. Ge-
nus eſt, quod partes aliquas amplectitur, ut cupiditas.
Pars eſt, quæ ſubeſt generi, ut amor, auaritia. Euentus, eſt
alicuius exitus negotij, in quo quæri ſolet, quid ex quaq;
re euenerit, eueniat, euenturumq; ſit. Quare hoc in gene-
re, ut commodius quid euenturum ſit, antè animo colligi
poßit, quid quaq; ex re ſoleat euenire, conſyderandũ eſt,
hoc modo: Ex arrogãtia odium, ex inſolentia arrogãtia.
Quarta autẽ pars eſt ex ijs, quas negotijs dicebamus eſſe
attributas, conſecutio. In hac hæ res quæruntur, quæ ge-
ſtum negotium conſequuntur. Primum, quod factum eſt,
quo id nomine appellari conueniat. Deinde eius facti qui
ſunt principes & inuẽtores, qui denique autoritatis eius
& inuentionis comprobatores atq; æmuli. Deinde ecquæ
ea de re, aut eius rei ſit lex, conſuetudo, actio, iudicium,

ſcien

ſcientia, artificium. Deinde natura eius euenire uulgo ſoleat, an inſolenter ac raro. Poſtea homines id ſua authoritate comprobare, an offendi in his conſueuerint, & cætera, quæ factum aliquod ſimiliter cõſeſtim, aut ex interuallo ſolent conſequi. Deinde poſtremo attendendum eſt, num quæ res ex ijs rebus, quæ ſunt poſitæ in partibus honeſtatis aut utilitatis, conſequantur, de quibus in deliberatiuo genere cauſæ diſtinctius erit dicendum. Ac negotijs quidem ferè res eæ, quas cõmemorauimus, ſunt attributæ. Omnis autem argumẽtatio, quæ ex ijs locis, quos commemorauimus, ſumetur, aut probabilis, aut neceſſaria debebit eſſe. Etenim ut breuiter deſcribamus, argumẽtatio uidetur eſſe inuentum ex aliquo genere, rem aliquã aut probabiliter oſtendens, aut neceſſarie demonſtrans. Neceſſarie demonſtrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari poſſunt, hoc modo: Si peperit, cum uiro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in neceſſaria demonſtratione uerſatur, maxime tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per ſimplicem concluſionẽ. Complexio eſt, in qua utrumconceſſeris, reprehendetur, ad hunc modum: Si improbus eſt, cur uteris? ſi probus, cur accuſas? Enumeratio eſt, in qua pluribus rebus expoſitis, & cæteris infirmatis, una reliqua neceſſario cõfirmatur, hoc pacto: Neceſſe eſt aut inimicitiarũ cauſa ab hoc eſſe occiſum, aut metus, aut ſpei, aut alicuius amici gratia, aut ſi horum nihil eſt, ab hoc nõ eſſe occiſum. Nam ſine cauſa maleficium ſuſceptum eſſe non poteſt. Sed neq; inimicitiæ fuerunt, nec metus ullus, nec ſpes ex morte illius alicuius cõmodi, neq; ad amicum huius aliquem mors eius pertinebat. relinquitur igitur ut ab hoc non ſit occiſus. Simplex autem concluſio ex neceſſaria

ceſſaria cõſecutione conficitur,hoc modo: Si uos me iſtud eo tempore feciſſe dicitis,ego autẽ eo ipſo tempore trans mare fui , relinquitur , ut id quod dicitis, nõ modo non fecerim,ſed ne potuerim quidẽ facere. Atque hoc diligenter uidere oportebit, nequo pacto genus hoc refelli poſſit,ut ne confirmatio modum in ſe argumẽtationis ſolum habeat,& quandam ſimilitudinem neceſſariæ concluſionis,uerum ipſa argumentatio ex neceſſaria ratione conſiſtat. Probabile autẽ eſt id,quod ferè fieri ſolet, aut quod in opinione poſitũ eſt,aut quod habet in ſe ad hæc quandam ſimilitudinem,ſiue id falſum eſt,ſiue uerum. Verũ in eo genere quod ferè ſolet fieri, probabile huiuſmodi eſt: Si mater eſt,diligit filium: ſi auarus eſt,negligit iuſiurandum. In eo autem, quod in opinione poſitum eſt, huiuſmodi ſunt ꝓbabilia: Impijs apud inferos pœnas eſſe præparatas. Eos qui philoſophiæ dent operam,non arbitrari deos eſſe. Similitudo autem in contrarijs, & paribus, & in ijs rebus, quæ ſub eandem cadunt rationem, maxime ſpectatur. In contrarijs hoc modo: Nam ſi ijs qui imprudentes læſerunt,ignoſci conuenit, ijs qui neceſſario profuerunt,haberi gratiam non oportet. Ex pari, ſic: Nam ut locus ſine portu,nauibus eſſe non poteſt tutus: ſic animus ſine fide,ſtabilis amicis non poteſt eſſe. In ijs rebus, quæ ſub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile conſyderatur: Nam ſi Rhodijs turpe non eſt portorium locare,ne Hermacreonti quidem turpe eſt cõducere. Hæc tum uera ſunt hoc pacto: Quoniam cicatrix eſt,fuit uulnus. Tum ueriſimilia, hoc modo: ſi multus erat in calceis puluis, ex itinere eum uenire oportebat. Omne autem, ut certas quaſdam in partes diſtribuamus, probabile quod ſumitur ad argumentationem, aut ſignũ eſt,

aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. Signum *eſt, quod ſub ſenſum aliquem cadit, & quiddam ſignificat, quod ex ipſo profectum uidetur, quod aut ante fuerit, aut in ipſo negotio, aut poſt ſit cõſecutum, & tamen indiget teſtimonij, & grauioris confirmationis, ut cruor, fuga, pallor, puluis, & quæ his ſunt ſimilia.* Credibile *eſt, quod ſine ullo teſte auditoris opinione firmetur, hoc modo:* Nemo *eſt qui non liberos ſuos incolumes & beatos eſſe cupiat.* Iudicatum, *eſt res aſſenſione, aut authoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata.* Id *tribus in generibus ſpectatur, religioſo, communi, approbato.*

Religioſum *eſt, quod iurati legibus iudicarunt. Commune eſt, quod omnes uulgo probarunt, & ſecuti ſunt, huiuſmodi: ut maioribus natu aſſurgatur, ut ſupplicum miſereatur.*

Approbatum eſt, quod homines cum dubium eſſet, quale haberi oporteret, ſua cõſtituerũt authoritate: uelut Gracchi *patris factum, quẽ* Pop. Rom. *ob id factum quòd inſciente collega in* Cenſura *nihil geſſit, poſt* Cenſuram Conſulem *fecit.* Comparabile *autem eſt, quod in rebus diuerſis ſimilem aliquam rationem continet.* Eius *ſunt partes tres, imago, collatio, exemplum.* Imago, *eſt oratio demonſtrans corporum aut naturarum ſimilitudinem.* Collatio, *eſt oratio rem cum re ex ſimilitudine cõferens.* Exẽplum, *eſt quod rem autoritate, aut caſu alicuius hominis, aut negotij confirmat, aut infirmat.* Horum *exempla & deſcriptiones in præceptis elocutionis cognoſcentur.* Ac *fons quidem confirmationis, ut facultas tulit, apertus eſt, nec minus dilucide, quàm rei natura ferebat, demonſtratus eſt.* Quemadmodum *autẽ quæque cõſtitutio, & pars conſtitutionis, & omnis cõtrouerſia, ſiue in ratione, ſiue in ſcri*

in ſcripto uerſetur, tractari debeat, & quæ in quaſq; argumentationes conueniant, ſingillatim in ſecundo libro de unoquoque genere dicemus. In præſentia tantũmodo numeros & modos, & partes argumẽtandi confuſe & permiſte diſperſimus: poſt deſcriptè & electè in genus quodque cauſæ, quid cuique conueniat, ex hac copia digeremus. Atque inueniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit, inuentam exornari, & certas in partes diſtingui, & ſuauiſſimum eſt, & ſumme neceſſariũ, & ab artis ſcriptoribus maxime neglectum. Quare & de ea præceptione nobis, & in hoc loco dicendum uiſum eſt, ut ad inuentionem argumenti, abſolutio quoque argumentandi adiungeretur. Et magna cum cura & diligentia locus hic omnis conſyderandus eſt, quòd non rei ſolum magna utilitas eſt, ſed præcipiendi quoq; ſumma difficultas.

OMNIS *igitur argumẽtatio, aut per inductionem tractanda eſt, aut per ratiocinationẽ. Inductio, eſt oratio, quæ rebus non dubijs captat aſſenſionẽ eius quicũ inſtituta eſt, quibus aſſenſionibus facit, ut illi dubia quædam res, propter ſimulitudinẽ earũ rerũ, quibus aſſenſit, probetur: uelut apud Socraticũ Aeſchinẽ demonſtrat Socrates, cum Xenophontis uxore, & cum ipſo Xenophonte Aſpaſiam locutã. Dic mihi, quæſo, Xenophontis uxor, ſi uicina tua melius habeat aurũ, quàm tu habes, utrũ illius an tuum malis? Illius, inquit. Quòd ſi ueſtẽ & cæterũ ornatum muliebrem pretij maioris habeat, quàm tu habes, tuum'ne an illius malis? Illius uerò reſpõdit. Age, inquit, ſi uirũ illa meliorẽ habeat, quàm tu habes, utrum'ne tuũ, an illius malis? Hic mulier erubuit. Aſpaſia autẽ cum ipſo Xenophõte ſermonẽ inſtituit. Quæſo, inquit, Xenophon*

ſi uicinus tuus meliorē equum habeat, quàm tuus eſt, tuum'ne equū malis, an illius? Illius, inquit. Quòd ſi fundū meliorē habeat, quàm tu habes, utrum tandē fundū habere malis? Illum inquit, meliorē ſcilicet. Quòd ſi uxorem meliorē habeat, quàm tu habes, utrū illius malis? Atq; hic Xenophon quoq; ipſe tacuit. Pòſt Aſpaſia: Quoniam uterq; ueſtrū, inquit, id mihi ſolum non reſpondit, quod ego ſolum audire uoluerā, egomet dicam quid uterq; cogitet. Nam & tu mulier optimum uirum mauis habere, & tu Xenophon uxorē habere lectiſsimam maxime uis. Quare niſi hoc perfeceritis, ut neq; uir melior, neq; fœmina lectior in terris ſit, profectò id ſemper, quod optimum putabitis eſſe, multo maxime requiretis, & tu ut maritus ſis quàm optimæ mulieris, & hæc quàm optimo uiro nupta ſit. Hic cum rebus non dubijs eſſet aſſenſum, factum eſt propter ſimilitudinē, ut etiam illud quod dubium uidebatur, ſiquis ſeparatim quæreret, id pro certo propter rationē rogandi cōcederetur. Hoc modo ſermonis plurimū Socrates uſus eſt, propterea quòd nihil ipſe afferre ad perſuadendum uolebat, ſed ex eo quod ſibi ille dederat, quicum diſputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod iam cōceſsiſſet, neceſſario approbare deberet. Hoc in genere præcipiendum nobis uidetur. Primum, ut illud quod inducemus per ſimilitudinē, eiuſmodi ſit, ut ſit neceſſe concedi. Nam ex quo poſtulabimus nobis illud, quod dubium ſit, cōcedi, dubium eſſe idipſum nō oportebit. Deinde illud, cuius confirmādi cauſa fiet inductio, uidendum eſt, ut ſimile ijs rebus ſit, quas res, quaſi nō dubias antè induxerimus. Nam antè aliquid nobis conceſſum eſſe nihil proderit, ſi ei diſsimile erit id cuius cauſa illud concedi primū uoluerimus. Deinde non

intelli

intelligat, quò ſpectent illæ primæ inductiones, & ad quem ſint exitũ peruenturæ. Nam qui uidet, ſi ei rei quæ primo rogetur, recte aſſenſerit, illam quoq; rem quæ ſibi diſpliceat, eſſe neceſſario concedendam, plerunq; aut non reſpondendo, aut male reſpondendo longius procedere rogationem non ſinit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo quod conceßit, ad id quod non uult concedere, deducendus eſt. Extremũ autem aut taceatur oportet, aut cõcedatur, aut negetur. Si negabitur, aut oſtendenda eſt ſimilitudo earum rerum, quæ antè conceſſæ ſunt, aut alia utendum inductione. Si concedetur, concludenda eſt argumẽtatio. Si tacebitur, aut elicienda eſt reſponſio, aut quoniam taciturnitas imitatur confeßionem, pro eo, ac ſi conceſſum ſit, cõcludere oportebit argumentationem. Ita fit hoc genus argumẽtandi tripertitum. Prima pars conſtat ex ſimilitudine una pluribus'ue. Altera ex eo quod cõcedi uolumus, cuius cauſa ſimilitudines adhibitæ ſunt. Tertia ex cõcluſione, quæ aut confirmat conceßionẽ, aut quod ex ea cõficiatur, oſtendit. Sed quia nõ ſatis uidebitur alicui dilucide demonſtratũ, niſi quod ex ciuili cauſarum genere exemplum ſubiecerimus, uidetur huiuſmodi quoq; utendũ exemplo, non quò præceptio differat, aut aliter hoc in ſermone, atque in dicendo ſit utendum: ſed ut eorum uoluntati ſatisfiat, qui quod aliquo in loco uiderint, alio in loco, niſi demonſtratum eſt, nequeunt cognoſcere. Ergo in hac cauſa, quæ apud Græcos eſt peruagata, quòd Epaminondas Thebanorum Imperator, ei qui ſibi ex lege Prætor ſucceſſerat, exercitum non tradidit, & cum paucos ipſe dies contra legem exercitum tenuiſſet, Lacedæmonios funditus uicit, poterit accuſator argumentatione uti per inductionem, cum ſcriptum

legis contra ſententiā defendat, ad hunc modum: Si Iudices, id quod Epaminondas ait legis ſcriptorem ſenſiſſe, adſcribat ad legem, & addat exceptionem hanc, extra quam ſiquis reipub. cauſa exercitū non tradiderit, patiemini? non opinor. Quòd ſi uoſmetipſi, quod à ueſtra religione & ſapientia remotiſſimū eſt, iſtius honoris cauſa hanc eandem exceptionē, iniuſſu populi ad legem adſcribi iubeatis, populus Thebanus patietur'ne id fieri? profecto non patietur. Quod ergo adſcribi ad legem nefas eſt, id ſequi, quaſi adſcriptum ſit, rectum uobis uideatur? Noui ueſtram intelligentiam, non poteſt ita uideri Iudices. Quòd ſi literis corrigi neq; ab illo, neq; à uobis ſcriptoris uoluntas poteſt, uidete ne multo indignius ſit id re & iudicio ueſtro mutari, quod ne uerbo quidem cōmutari poteſt. Ac de inductione quidē ſatis in præſentia dictum uidetur. Nunc deinceps ratiocinationis uim & naturam conſyderemus. Ratiocinatio, eſt oratio ex ipſa re probabile aliquid eliciens, quod expoſitū & per ſe cognitum ſua ſe ui & ratione cōfirmet. Hoc de genere qui diligentius conſyderandū putauerunt, cum idem uſu dicendi ſequerentur, paulū in præcipiendi ratione diſſenſerunt. Nam partim quinque eius partes eſſe dixerunt, partim non plus quàm in tres partes poſſe diſtribui putauerunt. Eorum controuerſiam non incommodum uidetur cum utrorunque ratione exponere. Nam & breuis eſt, & non eiuſmodi, ut alteri prorſus nihil dicere putentur, & locus hic nobis in dicendo minime negligendus uidetur. Qui putant in quinq; diſtribui partes oportere, aiunt primum conuenire exponere ſummam argumentationis, ad hunc modū: Melius accurantur quæ conſilio geruntur, quàm quæ ſine conſilio adminiſtrantur.

Hanc

Hanc primam partē numerant: eam deinceps rationibus uarijs, & quàm copioſiſsimis uerbis approbari putant oportere, hoc modo: Domus ea quæ ratione regitur, omnibus inſtructior eſt rebus, et apparatior, quam ea quæ temere & nullo conſilio adminiſtratur. Exercitus is cui præpoſitus eſt ſapiens, & callidus Imperator, omnibus partibus commodius regitur, quàm is qui ſtultitia & temeritate alicuius adminiſtratur. Eadem nauigij ratio eſt. Nam nauis optime curſum conficit ea, quæ ſcientiſsimo gubernatore utitur. Cum propoſitio ſit hoc pacto approbata, & duæ partes trāſierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod oſtendere uelis, id ex ui propoſitionis oportere aſſumere, hoc pacto: Nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus adminiſtratur. Huius aſſumptionis quarto in loco aliam porro inducunt approbationē, hoc modo: Nam & ſignorū ortus & obitus definitum quendam ordinē ſeruant, & annuæ cōmutationes, non modo quadam ex neceſsitate ſemper eodem modo fiunt: uerū ad utilitates quoq; rerum omnium ſunt accōmodatæ, & diurnæ nocturnæq; uiciſsitudines, nulla in re unquam mutatæ, quicquam nocuerunt. Quæ ſigno ſunt omnia, non mediocri quodam conſilio naturā mundi adminiſtrari. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert ſolum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Conſilio igitur mundus adminiſtratur: aut unum in locū cum cōduxerit breuiter propoſitionē, & aſſumptionē, id adiungit, quod ex his conficiatur, ad hūc modum: Quòd ſi melius geruntur ea, quæ cōſilio, quàm quæ ſine conſilio adminiſtrantur: nihil autē omniū rerum melius, quam omnis mundus adminiſtratur: cōſilio igitur mūdus adminiſtratur. Quinquepartitā igitur hoc

pacto putant eſſe argumentationē. Qui autē tripertitam eſſe dicūt, ij non aliter putant tractari oportere argumētationē, ſed partitionē horum reprehēdunt. Negant enim neq; à propoſitione, neque ab aſſumptione approbationes earū ſeparari oportere, neque propoſitionē abſolutam, neq; aſſumptionē ſibi perfectam uideri, quæ approbatione confirmata non ſit. Quare quas illi duas partes numerant, propoſitionem & approbationem, ſibi unam partē uideri propoſitionē: quæ ſi approbata non ſit, propoſitio non ſit argumētationis. Item, quæ ab illis aſſumptio, & aſſumptionis approbatio dicitur, eandē ſibi aſſumptionem ſolam uideri. Ita fit, ut eadem ratione argumentatio tractata, alijs tripertita, alijs quinquepertita uideatur. Quare euenit, ut res non tam ad uſum dicēdi pertineat, quàm ad rationē præceptionis. Nobis autē commodior illa partitio uidetur eſſe, quæ in quinque partes diſtributa eſt, quam omnes ab Ariſtotele & Theophraſto profecti, maxime ſecuti ſunt. Nam quēadmodū illud ſuperius genus argumētandi, quod per inductionē ſumitur, maxime Socrates & Socratici tractauerunt: ſic hoc, quod per ratiocinationē expolitur, ſumme eſt ab Ariſtotele atque Peripateticis & Theophraſto frequentatum. Deinde à rhetoribus ijs, qui elegantiſſimi atq; artificioſiſſimi putati ſunt. Quare autē nobis illa magis partitio probetur, dicendū uidetur, ne temere ſecuti putemur: & breuiter dicendū, ne in huiuſmodi rebus diutius, quàm ratio præcipiendi poſtulat, commoremur. Si quadam in argumentatione ſatis eſt uti propoſitione, & non oportet adiungere approbationē propoſitioni: quadam autem in argumentatione infirma eſt propoſitio, niſi adiuncta ſit approbatio, ſeparatū quiddā eſt à propoſitione approbatio.

batio. Quod enim adiungi & ſeparari ab aliquo poteſt, id non poteſt idem eſſe, quod eſt id ad quod adiungitur, & à quo ſeparatur. Eſt autē quędā argumētatio, in qua propoſitio non indiget approbatione, & quędā in qua nihil ualet abſq; approbatione, ut oſtendemus: ſeparata eſt igitur à propoſitione approbatio. Oſtendemus autem id quod polliciti ſumus, hoc modo: Quæ propoſitio in ſe quiddam continet perſpicuum, eò quòd conſtare inter omnes neceſſe eſt, hanc uelle approbare & firmare nihil attinet. Ea eſt huiuſmodi: Si quo die iſta cædes Romæ facta eſt, ego Athenis eo die fui, intereſſe in cæde nō potui. Hoc quia perſpicue uerū eſt, nihil attinet approbari. Quare aſſumi ſtatim oportet, hoc modo: Fui autē Athenis eo die: hoc ſi non conſtat, indiget approbationis, qua inducta, cōplexio cōſequetur: igitur in cæde intereſſe non potui. Eſt igitur quædā propoſitio, quæ non indiget approbatione: nam eſſe quidē quandam quæ indigeat, quid attinet oſtendere, quod cuiuis facile perſpicuū eſt? Quod ſi ita eſt, ex hoc, & ex eo quod propoſueramus, hoc conficitur, ſeparatū eſſe quiddam à propoſitione approbationem. Si autem ita eſt, falſum eſt non eſſe plus, quàm tripartitam argumentationem. Simili modo liquet alteram quoque approbationē ſeparatam eſſe ab aſſumptione. Nam ſi quadam in argumētatione ſatis eſt uti aſſumptione, & non oportet adiungere approbationē aſſumptioni: quadā autem in argumētatione infirma eſt aſſumptio, niſi adiuncta ſit approbatio, ſeparatum quiddam eſt extra aſſumptionē approbatio. Eſt autem argumentatio quædam, in qua aſſumptio non indiget approbationis, quædam autē in qua nihil ualet ſine approbatione, ut oſtendemus: ſeparata eſt igitur ab aſſumptione ap-

probatio. Oſtendemus autem quod polliciti ſumus, hoc modo: Quæ perſpicuã omnibus ueritatem cõtinet aſſumptio, nihil indiget approbationis: ea eſt huiuſmodi: Si oportet ſapere, dare operam philoſophiæ conuenit. hæc propoſitio indiget approbationis. Non enim perſpicua eſt, neq; conſtat inter omnes, propterea quòd multi nihil prodeſſe philoſophiam, plerique etiam obeſſe arbitrãtur. Aſſumptio perſpicua eſt hæc: Oportet autem ſapere. hoc autẽ quia ipſum ex re perſpicitur, & uerũ eſſe intelligitur, nihil attinet approbari. Quare ſtatim cõcludenda eſt argumentatio: igitur dare operã philoſophiæ conuenit. Eſt ergo aſſumptio quædam, quæ approbationis non indiget. Nam quandam indigere perſpicuũ eſt: ſeparata eſt igitur ab aſſumptione approbatio. Falſum ergo eſt, non eſſe plus quàm tripertitam argumentationem. Atq; ex his illud iam perſpicuum eſt, eſſe quandam argumentationẽ, in qua neq; propoſitio, neq; aſſumptio indigeat approbationis, huiuſmodi, ut certum quiddam & breue exempli cauſa ponamus: Summo autẽ opere ſapientia petenda eſt, ſummo igitur opere ſtultitia uitanda eſt: ſummopere autem ſapientia petenda eſt, igitur ſummopere ſtultitia uitanda eſt. Hîc & aſſumptio, & propoſitio perſpicua eſt, quare neutra quoque indiget approbatione. Ex his omnibus illud perſpicuum eſt, approbationẽ tum adiungi, tum non adiungi. Ex quo cognoſcitur, neque in propoſitione, neq; in aſſumptione contineri approbationẽ, ſed utranque ſuo loco poſitam, uim ſuam tanquam certam & propriam obtinere. Quod ſi ita eſt, commode partiti ſunt illi, qui in quinque partes diſtribuerunt argumentationem. Quinq; ſunt igitur partes eius argumentationis quæ per ratiocinationem tractatur. Propoſitio, per

quam

quam breuiter locus is exponitur, ex quo omnis uis oportet emanet ratiocinationis. Propoſitionis approbatio, per quam id quod breuiter expoſitum eſt, rationibus affirmatum, probabilius & apertius fit. Aſsumptio, per quam id quod ex propoſitione ad oſtendendum pertinet, aſsumitur. Aſsumptionis approbatio, per quam id quod aſsumptum eſt, rationibus firmatur. Complexio, per quam id quod conficitur ex omni argumentatione, breuiter exponitur. Quæ plurimas habet argumentatio partes, ea conſtat ex his quinq; partibus. Secũda eſt quadripertita. Tertia tripertita. Dein bipertita, quod in controuerſia eſt. De unaquaq; parte poteſt alicui uideri poſſe argumentationem conſiſtere. Eorum igitur quæ cõſiſtant, exempla ponemus: horum quæ dubia ſunt, rationes afferemus. Quinquepertita argumentatio eſt huiuſmodi: Omnes leges Iudices ad commodum reip. referri oportet, & eas ex utilitate cõmuni, nõ ex ſcriptione, quæ in literis eſt, interpretari. Ea enim uirtute & ſapiẽtia maiores noſtri fuerunt, ut in legibus ſcribendis nihil ſibi aliud, niſi ſalutem, atq; utilitatem reip. proponerẽt. Neq; enim ipſi quod obeſſet, ſcribere uolebãt, & ſi ſcripſiſſent, cum eſſet intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum cauſa ſaluas eſſe uult, ſed reipu. quòd ex legibus omneis reſpublicas optime putant adminiſtrari. Quam ob rem igitur leges ſeruari oportet, ad eam cauſam ſcripta omnia interpretari conuenit: hoc eſt, quoniam reip. ſeruimus, ex reip. cõmodo atq; utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficiſci, niſi quod ad corporis utilitatẽ ſpectat, quoniam eius cauſa eſt inſtituta: ſic à legibus nihil conuenit arbitrari, niſi quod reip. conducat, proficiſci, quoniã eius cauſa ſunt comparatæ.

ratæ. Ergo in hoc quoq; iudicio deſinite literas legis perſcrutari, & legem, ut æquũ eſt, ex utilitate reip. cõſiderate, quod hic fecit. Quid enim magis utile Thebanis fuit, quam Lacedæmonios opprimi? Quid magis Epaminondam Thebanorum Imperatorẽ, quàm uictoriæ Thebanorũ conſulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorũ gloriã, tã claro atq; exornato trophæo carius atq; antiquius habere conuenit? Scripto uidelicet legis omiſſo, ſcriptoris ſententiam cõſyderare debebat. Atque hoc quidem ſatis cõſyderatum eſt, nullam eſſe legẽ, niſi reip. cauſa ſcriptã. Summam igitur amentiam eſſe exiſtimabat, quod ſcriptũ eſſet reip. ſalutis cauſa, id non ex reip. ſalute interpretari. Quòd ſi leges omnes ad utilitatem reip. referri conuenit, hic autẽ ſaluti reip. profuit, profecto non poteſt eodẽ facto, & cõmunibus fortunis cõſuluiſſe, & legibus nõ obtemperaſſe. Quatuor autẽ partibus conſtat argumẽtatio, cum aut proponimus, aut aſſumimus ſine approbatione. Id facere oportet, cum aut propoſitio ex ſe intelligitur, aut aſſumptio perſpicua eſt, & nullius approbationis indiget. Propoſitionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumẽtatio tractatur ad hũc modũ: Iudices, qui ex lege iurati iudicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus nõ poteſtis, niſi quod ſcriptũ eſt in lege, ſequamini. quod enim certius legis ſcriptor teſtimonium uolũtatis ſuæ relinquere potuit, quàm quod ipſe magna cum cura atq; diligentia ſcripſit? Quòd ſi literæ non extarẽt, magnopere eas requireremus, ut ex his ſcriptoris uoluntas cognoſceretur: nec tamen Epaminondæ permitteremus, niſi extra iudicium quidẽ eſſet, ut is nobis ſentẽtiam legis interpretaretur, nedũ nũc iſtud patiamur, cũ præſtò lex ſit, non ex eo quod apertiſſime ſcriptũ

eſt,ſed ex eo quod ſuæ cauſæ conuenit, ſcriptoris uoluntatem interpretari. Quòd ſi uos Iudices legibus obtemperare debetis,& id facere nõ poteſtis, niſi quod ſcriptum eſt in lege ſequ t mni,quid cauſæ eſt, quin iſtum cõtra legem feciſſe iudicetis? Aſſumptionis autem approbatione præterita, quadripertita ſic fiet argumentatio: Qui ſæpenumero nos per fidẽ fefellerunt,eorum orationi fidẽ habere non debemus.Siquid enim perfidia illorum detrimẽti acceperimus,nemo erit præter noſmetipſos, quem iure accuſare poſſimus. Ac primùm quidem decipi incommodum eſt,iterum ſtultum,tertiũ turpe. Carthaginiẽſes autem perſæpe iam nos fefellerunt.Summa igitur amẽtia eſt in eorum fidem ſpem habere,quorum perfidia toties deceptus ſis. Vtraq; approbatione præterita, tripertita fit hoc pacto: Aut metuamus Carthaginienſes oportet,ſi incolumes eos reliquerimus, aut eorum urbem diruamus,ac metuere quidem non oportet. Reſtat igitur, ut urbem diruamus. Sunt autem qui putant nonnunquam poſſe complexione & oportere ſuperſederi,cùm id perſpicuum ſit, quod cõficiatur ex ratiocinatione. Quod ſi fiat,bipertitã quoq; fieri argumẽtationem, hoc modo: Si peperit,uirgo nõ eſt:peperit autẽ.hic ſatis eſſe dicũt proponere & aſſumere, quoniam perſpicuũ ſit,quod conficiatur,complexionis rem non indigere. Nobis autem uidetur & omnis ratiocinatio concludenda eſſe: & illud uitium, quod illis diſplicet, magnopere uitandum eſt, ne quod perſpicuum ſit, id in complexionem inferamus. Hoc autem fieri poterit, ſi complexionum genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, ut in unum conducamus propoſitionem & aſſumptionem, hoc modo: Quòd ſi leges omnes ad utilitatem reipublicæ referri conuenit,

hic

hic autem ſaluti reip. profuit: profectò non poteſt eodem facto, & ſaluti cõmuni conſuluiſſe, & legibus non obtẽperaſſe. Aut ita, ut ex contrario ſententia conficiatur, hoc modo: Summa igitur amentia eſt, in eorum fide, ſpem habere, quorũ perfidia toties deceptus ſis. Aut ita, ut id ſolum quod conficitur, inferatur, ad hunc modum: Vrbem igitur diruamus. Aut ut id quod eam rem, quæ conficitur, ſequatur neceſſe eſt, id eſt huiuſmodi: Si peperit, cum uiro concubuit: peperit autem. Conficitur hoc: Concubuit igitur cum uiro. Hoc ſi nolis inferre, & inferas id quod ſequitur, Fecit igitur inceſtum, & concluſeris argumentationem, & perſpicuam fugeris complexionem. Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut ex cõtrario complecti oportet: in breuibus id ſolum, quod conficitur, exponere: in iis, in quibus exitus perſpicuus eſt, conſecutione uti. Siqui autẽ ex una quoq; parte putabunt conſtare argumentationem, poterũt dicere, ſæpe ſatis eſſe hoc modo argumentationem facere: Quoniam peperit, cũ uiro concubuit: nam hoc nullius neq; approbationis, neq; aſſumptionis, uel eius approbationis, neq; complexionis indigere: ſed nobis ambiguitate nominis uidentur errare. Nam & argumentatio nomine uno res duas ſignificat, ideo quòd & inuentum aliquã in rem probabile, aut neceſſarium argumentatio uocatur, & eius inuenti artificioſa expolitio. Quando igitur proferent aliquid huiuſmodi: Quoniam peperit, cum uiro concubuit: inuentum proferent, non expolitionem. Nos autem de expolitionis partibus loquimur. Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit: atq; hac diſtinctione alia quoq;, quæ uidebuntur officere huic partitioni, propulſabimus, ſiqui aut aſſumptionem aliquando tolli poſſe putent, aut propoſitionem.

tionem. Quæ ſiquid habet probabile, aut neceſſarium, quoquo modo commoueat auditorem neceſſe eſt. Quòd ſi ſolū ſpectaretur, ac nihil, quo pacto tractaretur id, quod eſſet excogitatum referret, nequaquam tātum inter ſummos oratores & mediocres intereſſe exiſtimaretur. Variare autem orationē magnopere oportebit. Nam omnibus in rebus ſimulitudo eſt ſatietatis mater. Id fieri poterit, ſi non ſimiliter ſemper ingrediamur in argumentationem. Nam primum omnium generibus ipſis diſtinguere conuenit orationem, hoc eſt tum inductione uti, tum ratiocinatione. Deinde in ipſa argumentatione nō ſemper à propoſitione incipere, nec ſemper quinque partibus abuti, neq; eadem ratione expolire partitiones, ſed tum ab aſſumptione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum utraq;, tum hoc, tum illo genere complexionis uti. Id ut perſpiciatur, aut ſcribamus, aut in quolibet exemplo de ijs, quæ propoſita ſunt, hoc idem exerceamus, ut quam facile ſit factu. Ac de partibus quidem argumentationis ſatis nobis dictum uidetur. Illud autem uolumus intelligi, nos probe tenere, alijs quoq; rationibus tractari argumentationes in philoſophia multis & obſcuris, de quibus certum eſt artificium conſtitutum. Verum illa nobis abhorrere ab uſu oratorio uidentur. Quæ pertinere autem ad dicēdum putamus, ea nos commodius, quàm cæteros attendiſſe non affirmamus, ſed perquiſitius & diligentius conſcripſiſſe pollicemur. Nunc, ut inſtituimus, proficiſci ordine ad reliqua pergemus.

REPREHENSIO *eſt, per quam argumentando aduerſariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut alleuiatur. Hæc fonte inuentionis eodem utetur, quo utitur confirmatio, propterea quòd quibus ex locis aliqua*

res cõfirmari poteſt, iiſdem poteſt ex locis infirmari. N*ihil enim cõſyderandum eſt in his omnibus inuẽtionibus, niſi id quod perſonis, aut negotijs attributũ eſt.* Q*uare inuentionem & argumentationum expolitionem ex illis quæ antè præcepta ſunt, hanc quoq; in partem orationis transferri oportebit.* V*eruntamen ut quædam præceptio detur huius quoq; partis, exponemus modos reprehẽſionis, quos qui obſeruabunt, facilius ea quæ cõtradicentur, diluere aut infirmare poterunt.* O*mnis argumentatio reprehenditur, ſi aut ex ijs quæ ſumpta ſunt, nõ conceditur aliquod unũ plura'ue: aut his cõceßis, complexio cõfici ex his negatur: aut ſi genus ipſum argumentationis uitioſum oſtenditur: aut ſi cõtra firmã argumentationẽ, alia æque firma, aut firmior ponitur.* E*x ijs quæ ſumuntur, aliquid non cõceditur, cum aut id quod credibile dicunt, negatur eſſe eiuſmodi: aut quod cõparabile putant, dißimile oſtenditur: aut iudicatũ aliam in partẽ traducitur: aut omnino iudicium improbatur: aut quod ſignũ eſſe aduerſarij dixerũt, id eiuſmodi negatur eſſe: aut ſi cõplexio, aut una, aut ex utraq; parte reprehẽditur: aut ſi enumeratio falſa oſtenditur: aut ſi ſimplex cõcluſio falſi aliquid continere demonſtratur.* N*ã omne quod ſumitur ad argumentandũ, ſiue pro probabili, ſiue pro neceßario, neceſſe eſt ſumatur ex his locis, ut antè oſtendimus.* Q*uod pro credibili ſumptũ erit, id infirmabitur, ſi aut perſpicue falſum erit, hoc modo:* N*emo eſt qui nõ pecuniam quàm ſapientiam malit. aut ex contrario quoq; credibile aliquid habebit, hoc modo:* Q*uis eſt, qui nõ officij cupidior ſit, quàm pecuniæ?* A*ut erit omnino incredibile, ut ſiquis, quem cõſtet eſſe auarum, dicat alicuius mediocris officij cauſa, ſe maximam pecuniam neglexiſſe.* A*ut ſi quod in quibuſdam*

rebus

rebus aut hominibus accidit, id omnibus dicatur uſu euenire, hoc pacto: Qui pauperes ſunt, iis antiquior officio pecunia eſt. Qui locus deſertus eſt, in eo cædē factam eſſe oportet. In loco celebri homo occidi quî potuit? Aut ſi id quod raro fit, fieri omnino negatur: ut Curius pro Fuluio: Nemo poteſt uno aſpectu, neq; præteriens in amorē incidere. Quod autem pro ſigno ſumetur, id ex iiſdem locis quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in ſigno, primum uerum eſſe oſtendi oportet. Deinde eius eſſe rei ſignum proprium, qua de re agitur, ut cruorem cædis. Deinde factū eſſe, quod non oportuerit: aut nō factum, quod oportuerit. Poſtremo ſciſſe eum, de qua quæritur, eius rei legem & conſuetudinem. Nam eæ res ſunt ſigno attributæ, quas diligentius aperiemus, cum ſeparatim de ipſa coniecturali conſtitutione dicemus. Ergo horum unumquodq; in reprehenſione, aut non eſſe ſigno, aut parum magno eſſe, aut à ſe potius, quàm ab aduerſariis ſtare, aut omnino falſo dici, aut in aliam quoq; ſuſpicionem duci poſſe demonſtrabitur. Cum autem pro comparabili aliquid inducetur, quoniam id per ſimilitudinem maxime tractatur, in reprehendendo conueniet, ſimile id negare eſſe quod conferetur ei quicum conferetur. Id fieri poterit, ſi demōſtrabitur diuerſum eſſe genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione: ac ſiquo in numero illud quod per ſimilitudinem afferetur, & quo in loco hoc genus, cuius cauſa afferetur, haberi conueniat, oſtendetur. Deinde quid res cum re differat, demonſtrabitur, ex quo docebimus aliud de eo quod comparabitur, & de eo quicum comparabitur, exiſtimari oportere. Huius facultatis maxime indigemus, cum ea ipſa argumētatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehēdenda.

Si

Si iudicatum aliquod inferetur, quoniã id ex his locis maxime firmatur, laude eorum qui iudicarunt, ſimilitudine eius rei qua de agitur, ad eam rem, qua de iudicatum eſt commemorando non modo nõ eſſe reprehenſum iudiciũ, ſed ab omnibus approbatum: & demonſtrando difficilius & maius fuiſſe id iudicatũ quod afferatur, quàm id quod inſtet. Ex contrarijs locis, ſi res aut uera, aut uериſimilis permittet, infirmari oportebit: atque erit obſeruãdum diligẽter, ne nihil ad id quod agatur, pertineat id quod iudicatum ſit: & uidendum eſt, ne ea res proferatur, in qua ſit offenſum, ut de ipſo qui iudicarit, iudicium fieri uideatur. Oportet autem animaduertere, ne cum aliter multa ſint iudicata, ſolitarium aliquod, aut rarum iudicatum afferatur. Nam his rebus authoritas iudicati maxime poteſt infirmari. Atq; ea quidem argumenta, quæ quaſi probabilia ſumuntur, ad hunc modum tentari oportebit. Quæ uero ſicuti neceſſaria inducentur, ea ſi forte imitabuntur modo neceſſariam argumentationem, neq; erunt eiuſmodi, ſic reprehendentur. Primùm complexio, quæ utrũ conceſſeris, debet tollere, ſi uera eſt, nunquam reprehendetur: ſin falſa, duobus modis, aut conuerſione, aut alterius partis infirmatione. Conuerſione, hoc modo:

Nam ſi ueretur, quid eum accuſes, qui eſt probus?
Sin inuerecundum animi ingenium poßidet,
Quid eum accuſes, qui id parui auditu æſtimet?

Hic ſiue uereri dixeris, ſiue non uereri, concludendum hoc puta, ut neges eſſe accuſandum. Quod cõuerſione ſic reprehendetur: Imò uero accuſandus eſt. Nam ſi ueretur, accuſes: non enim parui auditu æſtimabit. Sin inuerecundum animi ingenium poßidet, tamẽ accuſes: nõ enim probus eſt. Alterius autem partis infirmatione, hoc modo

reprehẽ

reprehendetur: Verum ſi ueretur, accuſatione tua correctus, ab errato recedet. Enumeratio uitioſa intelligitur, ſi aut præteritũ quiddã dicemus, quod uelimus cõcedere, aut infirmum aliquid annumeratũ, quod aut contrà dici poſsit, aut cauſa non ſit quare non honeſte poſsimus concedere. Præteritur quiddã in eiuſmodi enumerationibus: Quoniam habes iſtum equum, aut emeris oportet, aut hæreditate poſsideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus ſit: aut ſi horum nihil eſt, ſurripueris neceſſe eſt. ſed neque emiſti, neq; hæreditate uenit, neq; domi natus eſt, neq; donatus eſt: neceſſe eſt ergo ſurripueris. Hoc cõmode reprehenditur, ſi dici poſsit ex hoſtibus equus eſſe captus, cuius prædæ ſectio nõ uenierit: quo illato, infirmatur enumeratio, quoniam id ſit inductũ, quod præteritũ ſit in enumeratione. Altero autẽ modo reprehendetur, ſi aut contra aliquid dicetur: hoc eſt, ſi exempli cauſa, ut in eodẽ uerſemur, poterit oſtendi hæreditate ueniſſe: aut ſi extremũ illud nõ erit turpe cõcedere: ut ſiquis, cum dixerint aduerſarij, Aut inſidias facere uoluiſti, aut amico morem geſsiſti, aut cupiditate elatus es, amico ſe morẽ geſsiſſe fateatur. Simplex autem concluſio reprehenditur, ſi id quod ſequitur, non uideatur neceſſario cum eo quod anteceſsit, cohærere. Nam hoc quidem, ſi ſpiritũ ducit, uiuit: ſi dies eſt, lucet, eiuſmodi eſt, ut cũ priore neceſſario poſterius cohærere uideatur. Hoc autẽ, ſi mater eſt, diligit: ſi aliquãdo peccauit, nunquam corrigetur: ſic cõueniet reprehẽdi, ut demonſtretur non neceſſario cum priore poſterius cohærere. Hoc genus & cætera neceſſaria, & omnino omnis argumẽtatio, & eius reprehenſio maiorem quandã uim cõtinet, et latius patet, quàm hîc exponitur: ſed eius artificij cognitio huiuſmodi eſt, ut non ad huius

artis partē aliquā adiungi poſſit, ſed ipſa ſeparatim longi temporis, & magnæ atq; arduæ cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tempore, atq; ad aliud inſtitutū, ſi facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorū ad uſum oratorium cōtentos nos eſſe oportebit. Cum igitur ex ijs quæ ſumuntur, aliquid non cōceditur, ſic infirmabitur. Quum autē his cōceſſis, cōplexio ex his non cōficitur, hæc erunt conſyderanda, num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo: Si quum aliquis dicat ſe profectum eſſe ad exercitū, contraq; eum quis uelit hac argumentatione uti: Si ueniſſes ad exercitū, à Tribunis militaribus uiſus eſſes: non es autē uiſus ab his, nō es igitur profectus ad exercitū. Hîc cum conceſſeris propoſitionem & aſſumptionē, complexio eſt infirmanda. Aliud enim quàm cogebatur, illatū eſt. Ac nunc quidē, quò facilius res cognoſceretur, perſpicuo & grandi uitio præditum poſuimus exemplum: ſed ſæpe obſcurius poſitū uitium pro uero probatur, cum aut parū memineris quod conceſſeris, aut ambiguum aliquod pro certo conceſſeris. Ambiguū ſi conceſſeris, ex ea parte, quam ipſe intellexeris, eam partē ſi aduerſarius ad aliam partē per complexionē uelit accōmodare, demonſtrare oportebit nō ex eo quod ipſe conceſſeris, ſed ex eo quod ille ſumpſerit, conficí complexionē ad hunc modum: Si pecuniæ indigetis, pecuniam non habetis: Si pecuniā non habetis, pauperes eſtis. Indigetis autem pecunia: mercaturæ enim niſi ita eſſet, operā non daretis: pauperes igitur eſtis. Hoc ſic reprehenditur, Cum dicebas, Si indigetis pecuniæ, pecuniā non habetis: hoc intelligebā, Si propter inopiam in egeſtate eſtis, pecuniam non habetis, & idcirco concedebā. Cum autem hoc ſumebas, Indigetis autem pecuniæ: illud

accipio

accipiebam, Vultis autem pecuniæ plus habere. Ex qui-*bus conceßionibus non conficitur hoc, Pauperes igitur eſtis: cōficeretur autē, ſi tibi primo quoq; hoc conceßiſſem, Qui pecuniam maiorē uellet habere, eum pecuniam non habere. Sæpe autem oblitū putant quid conceſſeris, & idcirco id quod non cōficitur, quaſi cōficiatur, in cōcluſione infertur, hoc modo: Si ad illum hæreditas ueniebat, ueriſimile eſt ab illo eſſe necatum.* Deinde hoc ap-*probant plurimis uerbis, pòſt aſſumunt, Ad illum autem hæreditas ueniebat: deinde infertur, Ille igitur occidit.* Id *ex ijs quæ ſumpſerant, non conficitur. Quare obſeruare diligenter oportet, & quid ſumatur, & quid ex his conficiatur. Ipſum autē genus argumētationis uitioſum his de cauſis oſtendetur, ſi aut in ipſo uitiū erit, aut ſi nō ad id quod inſtituitur, accommodabitur. Atq; in ipſo uitium erit, ſi omnino totum falſum erit, ſi commune, ſi uulgare, ſi leue, ſi remotum, ſi mala definitio, ſi controuerſum, ſi perſpicuū, ſi non cōceſſum, ſi turpe, ſi offenſum, ſi cōtrarium, ſi incōſtans, ſi aduerſum. Falſum eſt, in quo perſpicue mendacium eſt, hoc modo: Non poteſt eſſe ſapiens, qui pecuniam negligit: Socrates autem pecuniam negligebat, non igitur ſapiens erat. Commune eſt, quod nihilo magis ab aduerſarijs, quàm à nobis facit, hoc modo: Idcirco Iudices, quia ueram cauſam habebam, breui peroraui. Vulgare eſt, quod in aliam quoque rem non probabilem, ſi nunc conceſſum ſit, transferri poſſit, hoc modo: Si ueram cauſam non haberet, uobis ſe Iudices, non commiſiſſet. Leue eſt, quod aut poſt tempus dicitur, hoc modo: Si in mentem ueniſſet, non commiſiſſet: aut perſpicue rem turpem leui tegere uult defenſione,*

Cum te expetebant omnes, florentiſsimo
In regno reliqui, nunc deſertum ab omnibus
Summo periclo ſola ut reſtituam, paro.

Remotum eſt, quod ultra quàm ſatis eſt, petitur, hoc modo: Quòd ſi non P. Scipio Corneliam filiam Tiberio Graccho collocaſſet, atq; ex ea duos Gracchos procreaſſet, tantæ ſeditiones natæ non eſſent. Quare hoc incommodum Scipioni aſcribendum uidetur. Huiuſmodi eſt illa quoque conqueſtio;
Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſa cecidiſſet abiegna ad terrã trabes. Longius enim repetita eſt, quàm res poſtulabat.

Mala definitio eſt, cum aut communia deſcribit, hoc modo: Seditioſus eſt is, qui malus atque inutilis eſt ciuis. Nam hoc non magis ſeditioſi, quàm ambitioſi, quàm calumniatoris, quàm alicuius improbi hominis uim deſcribit. Aut falſum quiddam dicit, hoc pacto: Sapientia, eſt pecuniæ acquirendæ intelligẽtia. Aut aliquid non graue, nec magnũ cõtinens, ſic: Stultitia, eſt immẽſæ gloriæ cupiditas. eſt hæc quidẽ ſtultitia, ſed ex parte quadam, non ex omni genere definita. Cõtrouerſum eſt, in quo ad dubium demonſtrandum, dubia cauſa affertur, hoc modo:
Eho tu, dij quibus eſt poteſtas motus ſuperûm atq; inferûm,
Pacem inter ſeſe conciliant, conferunt concordiam.

Perſpicuũ eſt, de quo nõ eſt controuerſia: ut ſiquis, cũ Oreſtem accuſet, planũ faciat ab eo matrem eſſe occiſam. Non cõceſſum eſt, cùm id quod augetur, in controuerſia eſt, ut ſiquis, cùm Vlyſſem accuſet, in hoc maxime cõmoretur: Indignũ eſſe ab homine ignauiſsimo uirum fortiſsimum Aiacẽ necatũ. Turpe eſt, quod aut eo loco in quo dicitur,

dicitur,aut eo homine qui dicat,aut eo tẽpore quo dicitur,aut ijs qui audiunt,aut ea re, de qua agitur,indignũ propter inhoneſtam rem uidetur. Offenſum eſt,quod eorum qui audiunt,uoluntatẽ lædit:ut ſiquis apud Equites Romanos cupidos iudicandi Cæpionis legem iudiciariã laudet. Contrarium eſt,quod cõtra ea dicitur, quæ ij qui audiunt,fecerũt,ut ſiquis apud Alexandrũ Macedonem contra aliquẽ urbis expugnatorẽ diceret nihil eſſe crudelius,quàm urbes diruere,cũ ipſe Alexãder Thebas diruiſſet. Incõſtans eſt, quod ab eodẽ de eadem re,diuerſe dicitur:ut ſiquis cum dixerit,qui uirtutẽ habeat, eũ nullius rei ad bene uiuendũ indigere,neget poſtea ſine bona ualetudine poſſe bene uiuere. Aut ſe amico adeſſe propter beneuolentiã,ſperare enim aliquid cõmodi ad ſe peruenturũ. Aduerſum eſt,quod ipſi cauſæ aliqua ex parte officit,ut ſiquis hoſtiũ uim,& copias,& fœlicitatẽ augeat, cùm ad pugnã milites hortetur. Si non ad id quod inſtituitur,accommodabitur aliqua pars argumẽtationis,horum aliquo in uitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demonſtrabit:aut ſi cum totũ debebit oſtendere,de parte aliqua loquatur,hoc modo: Mulierũ genus auarũ eſt:nam Eriphyle auro uiri uitam uendidit. Aut ſi non id quod accuſabitur defendet:ut ſiquis, cum ambitus accuſabitur,manu ſe fortem eſſe defendet, ut Amphion apud Euripidem. Item apud Pacuuiũ,qui uituperata muſica, ſapientiam laudat. Aut ſi res ex hominis uitio uituperabitur,ut ſiquis doctrinam ex alicuius docti uitijs reprehendat. Aut ſiquis,cum aliquẽ uolet laudare, de felicitate eius,non de uirtute dicat. Aut ſiquis rem,cũ re ita comparabit,ut alteram ſe non putet laudare,niſi alteram uituperarit:aut ſi alteram ita laudet, ut alterius non faciat

mentionem:ut ſiquis, cum aliqui deliberent, bellum geratur,an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile eſſe demonſtret. Aut ſi, cum de certa re quæretur, de communi inſtituetur oratio. Aut ſi ratio alicuius rei reddetur falſa,hoc modo:Pecunia bonum eſt, propterea quòd ea maxime uitam beatam efficiat. Aut ſi infirma: ut Plautus,

Amicum caſtigare ob meritam noxiam,
Immane eſt facinus,uerum in ætate utile
Et conducibile:nam ego amicum hodie meum
Non caſtigabo pro commerita noxia.

Aut eadem,hoc modo: Maximũ malum eſt auaritia,multos enim magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idonea,hoc modo: Maximũ bonũ eſt amicitia,plurimæ enim delectationes ſunt in amicitia. Quartus modus erat reprehenſionis,per quẽ cõtra firmam argumẽtationẽ,æque firma aut firmior ponebatur.Hoc genus in deliberationibus maxime uerſatur, cum aliquid, quod contrà dicatur,æquum eſſe cõcedimus: ſed id quod nos defendimus,neceſſariũ eſſe demõſtramus. Aut cum id quod illi defendant, utile eſſe fateamur: quod nos dicamus, demonſtremus eſſe honeſtum. Ac de reprehenſione hæc quidẽ exiſtimauimus eſſe dicẽda. Deinceps nunc de concluſione ponemus. Hermagoras digreſsionem deinde,tum poſtremam concluſionẽ ponit. In hac autem digreſsione ille putat oportere quandã inferri orationem à cauſa atq; à iudicatione ipſa remotam,quæ aut ſui laudẽ, aut aduerſarij uituperationẽ cõtineat, aut in aliam cauſam deducat,ex qua conficiat aliquid cõfirmationis,aut reprehenſionis, non argumentando, ſed augendo per quandam amplificationem. Hanc ſiquis partem putarit

oratio

orationis, ſequatur licebit. Nam & augendi, & laudandi, & uituperandi præcepta à nobis partim data ſunt, partim ſuo loco dabuntur. Nobis autē non placet hanc partē in numero reponi; quòd de cauſa digredi, niſi per locum communem diſplicet, quo de genere poſterius eſt dicendum. Laudes autem & uituperationes non ſeparatim placet tractari, ſed in ipſis argumentationibus eſſe implicitas. Nunc de concluſione dicemus.

CONCLVSIO, *eſt exitus & determinatio totius orationis. Hæc habet partes tres, enumerationem, indignationem, conqueſtionem. Enumeratio eſt, per quam res diſperſe & diffuſe dictæ, unum in locum coguntur, & reminiſcendi cauſa, unum ſub aſpectum ſubijciuntur. Hæc ſi ſemper eodem modo tractabitur, perſpicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur: Sin uarie fiet, & hanc ſuſpicionē & ſatietatem uitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, ut plerique faciunt propter facilitatem, ſingillatim unāquanq; rem attingere, & ita omnes tranſire breuiter argumētationes: tum autē, id quod difficilius eſt, dicere quas partes expoſueris in partitione, de quibus te pollicitus ſis dicturum, & reducere in memoriam, quibus rationibus unamquanq; partem confirmaris: tum ab ijs qui audiunt, quærere quid ſit quod ſibi uelle debeant demonſtrari, hoc modo: Docuimus hoc, illud planum fecimus: ita ſimul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil eſſe præterea, quod debeat deſyderare. Atque in his generibus (ut antè dictum eſt) tum tuas argumentationes tranſire ſeparatim, tum id quod artificioſius eſt, cum tuis contrarijs coniungere: & cum tuam argumentationem dixeris, tum contra eam quod afferebatur, quemadmodum*

dum dilueris,oſtendere. Ita per breuem comparationem, auditoris memoria & de cōfirmatione, & de reprehenſione redintegrabitur.Atq; hæc alijs actionis quoq; modis uariare oportebit.Nam tum ex tua perſona enumerare poßis,ut quid,et quo quidq; loco dixeris admoneas: tum uero perſonam,aut rem aliquam inducere, & enumerationem ei totam attribuere. Perſonam, hoc modo: Nam ſi legis ſcriptor exiſtat, & quærat à uobis quid dubitetis, quid poßitis dicere, cum uobis hoc & hoc ſit demonſtratum.Atq; hîc item ut in noſtra perſona licebit aliàs ſingillatim tranſire omnes argumētationes,aliàs ad partitiones ſingula genera referre, aliàs ab auditore, quid deſyderet quærere, aliàs hæc facere per cōparationem ſuarum & contrariarū argumentationum. Res autem inducetur,ſi alicui rei huiuſmodi,legi,loco,urbi,monumēto attribuetur oratio per enumerationē,hoc modo: Quid ſi leges loqui poſſent, non'ne hæc apud uos quererentur? Quidnā amplius deſyderatis Iudices,cum uobis hoc & hoc planum factum ſit?In hoc quoque genere omnibus eiſdem modis uti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationē,ut ex unaquaq; argumentatione, quoniam tota iterum dici non poteſt,id eligatur quod erit grauißimū,& unūquodq; quambreuißime tranſeatur,ut memoria, non oratio renouata uideatur. Indignatio,eſt oratio, per quam conficitur ut in aliquem hominē magnū odium, aut in rem grauis offenſio cōcitetur. In hoc genere illud primum intelligi uolumus,poſſe omnibus ex locis ijs,quos in cōfirmandi præceptis poſuimus,tractari indignationem. Nam ex ijs rebus,quæ perſonis atque negotijs attributæ ſunt, quæuis amplificationes & indignationes naſci poſſunt: ſed tamen

men ea quæ ſeparatim de indignatione præcipi poſſunt,
conſyderemus. Primus locus ſumitur ab autoritate, quum
commemoramus quantæ curæ res ea fuerit aut Dijs im=
mortalibus, aut eis quorũ autoritas grauiſsima debeat eſſe.
Qui locus ſumetur ex ſortibus, ex oraculis, uatibus, oſten
tis, prodigijs, reſpõſis, ſimilibus rebus. Item ex maioribus
noſtris, regibus, ciuitatibus, gentibus, hominibus ſapiẽtiſ=
ſimis, Senatu, populo, legum ſcriptoribus. Secundus locus
eſt, per quem illa res ad quos pertineat, cũ amplificatio=
ne per indignationẽ oſtenditur, an ad omnes, an ad ma=
iorem partem, quod atrociſsimum eſt: an ad ſuperiores,
quales ſunt ij, quorum ex autoritate indignatio ſumitur,
quod indigniſsimum eſt: an ad pares animo, fortuna, cor=
pore, quod iniquiſsimum eſt: an ad inferiores, quod ſuper=
biſsimum eſt. Tertius locus eſt, per quem quærimus quid=
nam ſit euenturum, ſi idem cæteri faciant: & ſimul oſten=
dimus, huic ſi conceſſum ſit, multos æmulos eiuſdem au=
daciæ futuros: ex quo quid mali ſit euenturum, demon=
ſtrabimus. Quartus locus eſt, per quem demõſtramus mul=
tos alacres expectare quid ſtatuatur, ut ex eo quod uni
conceſſum ſit, ſibi quoq; tali de re quid liceat, intelligere
poſsint. Quintus locus eſt, per quem oſtendimus cæteras
res perperam conſtitutas, intellecta ueritate commutatas
corrigi poſſe: hanc eſſe rẽ, quæ ſi ſit, ſi ſemel iudicata, neq;
alio cõmutari iudicio, neq; ulla poteſtate corrigi poſsit.
Sextus locus eſt, per quem cõſulto & de induſtria factum
eſſe demonſtratur, & illud adiungitur, uoluntario malefi=
cio ueniam dari non oportere, imprudẽtiæ concedi non=
nunquam conuenire. Septimus locus eſt, per quem indi=
gnamur quod tetrum, crudele, nefarium, tyrannicum fa=
ctum eſſe dicamus, per uim, per manum opulentam, quæ

res ab legibus, ab æquabili iure remotiſsima ſit. Octauus *locus eſt, per quem demonſtramus non uulgare, neq; factitatum eſſe, ne ab audaciſsimis quidem hominibus, id maleficium de quo agitur, atque id à feris quoq; hominibus, & à barbaris gentibus & immanibus beſtijs remotum eſſe.* Hæc *erunt, quæ in parentes, liberos, coniuges, conſanguineos, ſupplices, crudeliter facta dicentur: & deinceps ſi qua proferantur in maiores natu, in hoſpites, in uicinos, in amicos, in eos quibuſcum uitam egeris, in eos apud quos educatus ſis, in eos à quibus eruditus ſis, in mortuos, in miſeros, & miſericordia dignos, in homines claros, nobiles, & honore uſos, in eos qui neque lædere alium, nec ſe defendere potuerunt, ut in pueros, ſenes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio ſummum in eum qui uiolarit horum aliquid, odium commouere poterit.* Nonus *locus eſt, per quem, cum alijs quæ conſtant eſſe peccata, hoc quo de quæſtio eſt, comparatur: & ita per contentionem quãto atrocius & indignius ſit illud de quo agitur, oſtenditur.* Decimus *locus eſt, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta ſunt, quæque poſt negotium conſecuta ſunt, cum uniuſcuiuſq; indignatione & criminatione colligimus, & rem uerbis quammaxime ante oculos eius apud quem dicitur, ponimus, ut id quod indignũ eſt, perinde illi uideatur indignũ, ac ſi ipſe interfuerit, ac præſens uiderit.* Vndecimus *locus eſt, per quẽ oſtẽdimus ab eo factũ, à quo minime oportuerit, & à quo, ſi alius faceret, prohiberi conueniret.* Duodecimus *locus eſt, per quem indignamur quòd nobis hoc primis acciderit, nec alicui unquã uſu euenerit.* Tertiuſdecimus *locus eſt, ſi cum iniuria cõtumelia iuncta demonſtratur, per quem locum in ſuperbiam & arrogantiam*

odium

odium concitatur. Quartuſdecimus locus eſt, per quem petimus ab ijs qui audiunt, ut ad ſuas res noſtras iniurias referant: ſi ad pueros pertinebit, de liberis ſuis cogitent: ſi ad mulieres, de uxoribus: ſi ad ſenes, de patribus aut parentibus. Quintuſdecimus eſt locus, per quem dicimus inimicis quoque & hoſtibus ea quæ nobis acciderint, indigna uideri ſolere. Et indignatio quidem his ferè de locis grauiſſime ſumetur. Conqueſtionis autem huiuſmodi de rebus parteis petere oportebit. Conqueſtio, eſt oratio auditorum miſericordiam captans. In hac primum animum auditoris mitem & miſericordem conficere oportet, quo facilius conqueſtione commoueri poſſit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ uis in omnes, & hominum infirmitas oſtenditur: qua ratione habita grauiter & ſententioſe, maxime demittitur animus hominum, & ad miſericordiam comparatur, cum in alieno malo ſuam infirmitatem conſyderabit. Deinde primus locus eſt miſericordiæ, per quem, quibus in bonis fuerint, & nunc quibus in malis ſint, oſtenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem quibus in malis fuerint, & ſint, & futuri ſint, demonſtratur. Tertius, per quem unumquodque deploratur incommodum, ut in morte filij, pueritiæ delectatio, amor, ſpes, ſolatium, educatio, & ſiqua ſimili in genere quolibet de incommodo per conqueſtionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferentur, & indignæ ætate, genere, fortuna, priſtino honore, beneficijs, quas paßi perpeſſuri'ue ſint. Quintus eſt, per quem omnia ante oculos ſingillatim incommoda ponentur, ut uideatur is, qui audit, uidere, & re quoque ipſa, quaſi adſit, non uerbis ſolum ad

miſericor

miſericordiam ducatur. Sextus, per quem præter ſpem in miſerijs demonſtratur eſſe, & cũ aliquid expectaret, non modo id nõ adeptum eſſe, ſed in ſummas miſerias incidiſſe. Septimus, per quem ad ipſos qui audiunt, ſimilem caſum conuertimus, & petimus ut de ſuis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis charus debeat eſſe, nos cum uideant, recordẽtur. Octauus, per quem aliquid dicitur eſſe factum, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Non affui, non uidi, non poſtremã eius uocem audiui, non extremum eius ſpiritum excepi. Item, inimicorum in manibus mortuus eſt, hoſtili in terra turpiter iacuit inſepultus, à feris diu uexatus, cõmuni quoq; honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas & expertes animi res refertur: ut ſi ad equum, domũ, ueſtem, ſermonem alicuius accõmodes, quibus animus eorum qui audiunt, & aliquem dilexerunt, uehementer cõmouetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, ſolitudo demonſtratur. Vndecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut ſui corporis ſepeliẽdi, aut alicuius eiuſmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem diſiunctio deploratur ab aliquo, cum deducaris ab eo, qui cum libẽtiſsime uixeris, ut à parente, filio, fratre, familiari. Tertiuſdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quòd ab ijs, à quibus minime cõueniat, male tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adiutores fore putauerimus, aut à quibus indignũ eſt, ut ſeruis, libertis, cliẽtibus, ſupplicibus. Quartuſdecimus, qui per obſecrationẽ ſumitur: in quo orantur modo illi qui audiunt, humili & ſupplici oratione, ut miſereantur. Quintuſdecimus, per quem non noſtras, ſed eorum qui chari nobis debent eſſe, fortunas conqueri nos demonſtramus. Sextuſdecimus eſt,

per

per quem animum noſtrum in alios miſericordem eſſe oſtendimus, & tamen amplum & excelſum & patientem incommodorum eſſe, & futurum, ſi quid acciderit, demonſtramus. Nam ſæpe uirtus & magnificentia, in qua grauitas & authoritas eſt, plus proficit ad miſericordiam commouendam, quàm humilitas & obſecratio. Commotis autem animis, diutius in cõqueſtione morari nõ oportebit. Quemadmodum enim dixit Rhetor Apollonius, Lacryma nihil citius areſcit. Sed quoniam & ſatis, ut uidemur, de omnibus partibus orationis diximus, & huius uoluminis magnitudo longius proceßit, quæ ſequuntur deinceps in ſecundo libro dicemus.

M. T. CICERONIS
DE ARTE RHETORICA
LIBER II.

CROTONIATAE *quondam, cum floreret omnibus copijs, & in Italia cum in primis beati numerarẽtur, templũ Iunonis, quod religioſißime colebãt, egregijs picturis locupletare uoluerunt. Itaq; Heracleoten Zeuſim, qui tum longe cæteris excellere pictoribus exiſtimabatur, magno pretio conductum adhibuerũt. Is & cæteras tabulas complures pinxit (quarum nonnulla pars uſq; ad noſtram memoriam propter fani religionem remanſit) & ut excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in ſeſe imago contineret, Helenæ ſe pingere ſimulacrum uelle dixit. Quod Crotoniatæ, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimum alijs præſtare ſæpe accepißent, libenter audierunt. Putauerunt enim*

enim eum, ſi quo in genere plurimum poſſet, in eo magnopere elaboraſſet, egregium ſibi opus illo in fano relicturum. Neq; tum eos illa opinio feſellit. Nã Zeuſis ilico quæſiuit ab eis quaſnam uirgines formoſas haberent. Illi autem ſtatim hominem duxerunt in palæſtram, atque ei pueros oſtenderunt multos magna præditos dignitate. (Etenim quodam tempore Crotoniatæ multum omnibus corporum uiribus & dignitatibus anteſteterunt, atq; honeſtiſsimas ex gymnico certamine uictorias domum cũ maxima laude retulerunt.) Cum puerorum igitur formas & corpora magno hic opere miraretur: Horum, inquiũt illi, ſorores ſunt apud nos uirgines. Quare qua ſint illæ dignitate, potes ex his ſuſpicari. Præbete igitur mihi quæſo, inquit, ex iſtis uirginibus formoſiſsimas, dũ pingo id quod pollicitus ſum uobis, ut mutum in ſimulacrum ex animali exemplo ueritas transferatur. Tunc Crotoniatæ publico de cõſilio uirgines unum in locum conduxerũt, & pictori quas uellet eligendi poteſtatem dederunt. Ille autem quinq; delegit, quarum nomina multi poetæ memoriæ tradiderunt, quòd eius eſſent iudicio probatæ, qui ueriſsimum pulchritudinis habere iudiciũ debuiſſet. Neq; enim putauit omnia, quæ quæreret ad uenuſtatem, uno in corpore ſe reperire poſſe, ideo quòd nihil ſimplici in genere omnibus ex partibus perfectum natura expoliuit. Itaq; tanquam cæteris non ſit habitura quod largiatur, ſi uni cuncta conceſſerit, aliud alij commodi aliquo adiũcto incommodo muneratur. Quod quoniam nobis quoq; uoluntatis accidit, ut artem dicendi perſcriberemus, non unum aliquod propoſuimus exemplum, cuiusomnes partes, quocunq; eſſent in genere, exprimendæ nobis neceſſario uiderẽtur: Sed omnibus unum in locũ coactis ſcriptoribus,

ribus,quod quiſq; cõmodiſſime præcipere uidebatur, excerpſimus,& ex uarijs ingenijs excellentiſſima quæq; libauimus.Ex his enim qui nomine & memoria digni ſunt, nec nihil optime, nec omnia præclariſſime quiſquam dicere nobis uidebatur. Quapropter ſtultitia nobis uiſa eſt, aut à bene inuentis alicuius recedere, ſiquo in uitio eius offenderemur,aut ad uitia quoq; eius accedere, cuius aliquo bene præcepto duceremur. Quòd ſi in cæteris quoq; ſtudijs à multis eligere homines commodiſſimum quodq;, quàm ſeſe uni alicui certo uellẽt addicere,minus in arrogantiam offenderent,non tantopere in uitijs perſeuerarent,aliquanto ex inſcitia leuius laborarent. Ac ſi par in nobis huius artis,atq; in illo picturæ ſcientia fuiſſet, fortaſſe magis hoc ſuo in genere opus noſtrum, quàm ille in ſua pictura nobilis eniteret. Ex maiore enim copia nobis, quàm illi, fuit exemplorum eligendi poteſtas. Ille una ex urbe,& ex eo numero uirginum,quæ tum erant,eligere potuit:nobis omniũ quicunq; fuerũt ab ultimo principio huius præceptionis,uſq; ad hoc tempus expoſitis copijs, quodcunq; placeret,eligẽdi poteſtas fuit. Ac ueteres quidem ſcriptores artis uſq; ab principe illo atq; inuentore Tyſia repetitos,unũ in locũ cõduxit Ariſtoteles, & nominatim cuiuſq; præcepta magna conquiſita cura perſpicuè ſcripſit,atq; enodata diligẽter expoſuit, ac tantũ inuentoribus ipſis ſuauitate & breuitate dicendi præſtitit, ut nemo illorũ præcepta ex ipſorum libris cognoſcat, ſed omnes qui quod illi præcipiant uelint intelligere,ad hũc, quaſi ad quẽdam multo cõmodiorẽ explicatorem reuertantur. Atq; hic quidem ipſe,& ſeſe ipſum nobis,& eos, qui ante ſe fuerãt,in medio poſuit,ut cæteros & ſeipſum per ſe cognoſceremus. Ab hoc autem qui profecti ſunt,

quan

quanquam in maximis philoſophiæ partibus operæ plurimum conſumpſerunt, ſicut & ipſe, cuius inſtituta ſequebantur, fecerat: tamen permulta nobis præcepta dicẽdi reliquerunt. Atque alij quoq; alio ex fonte præceptores dicendi emanauerunt, qui item permultum ad dicendum, ſiquid ars proficit, opitulati ſunt. Nam fuit tempore eodem quo Ariſtoteles, magnus & nobilis rhetor Iſocrates, cuius ipſius quam conſtet eſſe artem, non inuenimus. Diſcipulorum autem, atq; eorũ qui protinus ab hac ſunt diſciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus. Ex his duabus diuerſis, ſicuti familijs, quarum altera cum uerſaretur in philoſophia, nõnullã rhetoricæ quoq; artis ſibi curam aſſumebat, altera uero omnis in dicendi erat ſtudio & præceptione occupata: unum quoddam eſt conflatum genus à poſterioribus, qui ab utriſq; ea quæ cõmode dici uidebantur, in ſuas artes cõtulerũt: quos ipſos ſimulatq; illos ſuperiores nos nobis omnes, quoad facultas tulit, propoſuimus, & ex noſtro quoq; nõnihil in cõmune contulimus. Quòd ſi ea quæ in his libris exponuntur, tantopere eligenda fuerunt, quãto ſtudio electa ſunt, profectò neq; nos, neq; alios induſtriæ noſtræ pœnitebit. Sin autem temere aliquid alicuius præterijſſe, aut non ſatis eleganter ſecuti uidebimur, docti ab aliquo facile & libenter ſententiam commutabimus. Nõ enim parum cognoſſe, ſed in parum cognito ſtulte, & diu perſeueraſſe turpe eſt: propterea quòd alterum cõmuni hominum infirmitati, alterum ſingulari uniuſcuiuſq; uitio eſt attributum. Quare nos quidẽ ſine ulla affirmatione, ſimul quærentes dubitanter unumquodq; dicemus, ne dum paruulũ hoc conſequimur, ut ſatis commode hæc perſcripſiſſe uideamur: illud amittamus, quod maximum eſt, ut necui rei

temere

temere atq; arroganter aſſenſerimus. Verum hoc quidem nos,& in hoc tẽpore,& in omni uita ſtudioſe,quoad facultas feret,conſequemur:nunc autem,ne longius oratio progreſſa uideatur,de reliquis quæ præcipiẽda uidentur eſſe, dicemus. Igitur primus liber expoſito genere huius artis,& officio,& fine,& materia,& partibus,genera controuerſiarũ,& inuentiones,& conſtitutiones continebat. Deinde partes orationis, & in eas omnes omnia præcepta. Quare cum in eo cæteris de rebus diſtinctius dictum ſit,diſperſe autem de confirmatione, & de reprehenſione:nunc certos confirmandi & reprehendendi in ſingula cauſarũ genera locos tradendos arbitramur. Et quia,quo pacto tractari cõueniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expoſitũ eſt, hîc tantum ipſa inuenta unamquanq; in rem exponentur ſimpliciter ſine ulla exornatione,ut ex hoc inuenta ipſa,ex ſuperiore autem expolitio inuentorum petatur. Quare hæc quæ nunc præcipientur, ad confirmationis & reprehenſionis partes referre oportebit.

OMNIS & demonſtratiua,& deliberatiua,& iudicialis cauſa neceſſe eſt in aliquo eorũ,quæ antè expoſita ſunt,conſtitutionis genere uno pluribuſ'ue uerſetur. Hoc quãquam ita eſt,tamen cum cõmuniter quædam de omnibus præcipi poſſint, ſeparatim quoq; aliæ ſunt cuiuſq; generis & diuerſæ præceptiones. Aliud enim laus, aut uituperatio,aliud ſententiæ dictio, aliud accuſatio, aut recuſatio conficere debet. In iudicijs quid æquum ſit quæritur. In demonſtrationibus,quid honeſtum. In deliberationibus,ut nos arbitramur, quid honeſtum ſit,& quid utile. Nam cæteri utilitatis modo finem in ſuadendo & in diſſuadendo exponi oportere arbitrati ſunt.

Quorum igitur generum fines & exitus diuerſi ſunt, eorũ præcepta eadem eſſe non poſſunt. Neque nunc hoc dicimus, non eaſdẽ incidere cõſtitutiones: uerũtamen oratio quædam ex ipſo fine & genere cauſæ naſcitur, quæ pertineat ad uitæ alicuius demonſtrationẽ, aut ad ſentẽtiæ dictionẽ. Quare nunc in exponẽdis controuerſijs in iudiciali genere cauſarũ & præceptorũ uerſabimur. Ex quo pleraq; in cætera quoq; cauſarum genera ſimuli implicita controuerſia nulla cum difficultate transferentur: pòſt autem ſeparatim de reliquis dicemus. Nunc à coniecturali conſtitutione proficiſcemur, cuius exẽplum ſit hoc expoſitũ: In itinere quidam proficiſcentẽ ad mercatum quẽdam, & ſecum aliquantũ nummorũ ferẽtem eſt comitatus: cum hoc, ut ferè fit, in uia ſermonẽ contulit, ex quo factũ eſt, ut illud iter familiarius facere uellent. Quare cum in quãdam tabernam diuertiſſent, ſimul cœnare, & in eodem loco ſomnum capere uoluerunt. Cœnati diſcubuerunt ibidem. Caupo autẽ (nam ita dicitur pòſt inuentum, cum in alio maleficio deprehenſus eſſet) cum illum alterũ, uidelicet qui nummos haberet, animaduertiſſet, noctu poſtquam illos arctius, ut fit, iam ex laſsitudine dormire ſenſit, acceſſit, & alteriu. eorum, qui ſine nummis erat, gladium propter appoſitum è uagina eduxit, & illum alterum occidit, nummos abſtulit, gladium cruentũ in uaginam recondidit, ipſe ſeſe in lectum ſuum recepit. Ille autem, cuius gladio occiſio erat facta, multo ante lucem ſurrexit, comitẽ illum ſuum inclamauit ſemel & ſæpius, illum ſomno impeditũ non reſpondere exiſtimauit, ipſe gladium, & cætera quæ ſecum attulerat, ſuſtulit, ſolus profectus eſt. Caupo non multo pòſt conclamauit hominẽ eſſe occiſum, & cum quibuſdã diuerſoribus

bus

bus illum, qui antè exierat, conſequitur: in itinere hominem comprehĕdit, gladium eius è uagina educit, reperit cruentũ: homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit. In *hac intentio eſt criminis,* Occidiſti. Depulſio, Non occidi. Ex *quibus conſtitutio eſt. Quæſtio eadem in coniecturali, quæ iudicatio, Occiderit'ne.* Nunc *exponemus locos, quorũ pars aliqua in omnĕ coniecturalem incidit cõtrouerſiam.* Hoc *autem & in horum locorũ expoſitione, & in cæterorũ oportebit attendere, non omnes in omnĕ cauſam conuenire.* Vt *enim omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus literis ſcribitur: ſic omnem in cauſam non omnis argumentorũ copia, ſed eorũ neceſſaria pars aliqua conueniet.* Omnis *igitur, ex cauſa, ex perſona, ex facto ipſo, coniectura capienda eſt.* Cauſa *diſtribuitur in impulſionĕ & in ratiocinationĕ.* Impulſio *eſt, quæ ſine cogitatione per quãdam affectionem animi facere aliquid hortatur, ut amor, iracundia, ægritudo, uinolentia, & omnino omnia in quibus animus ita uidetur affectus fuiſſe, ut rem perſpicere cum conſilio & cura non potuerit: & id quod fecit, impetu quodã animi potius, quàm cogitatione fecerit.* Ratiocinatio *autem, eſt diligens & cõſyderata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio.* Ea *dicitur tum interfuiſſe, cũ aliquid faciendum, aut non faciendum certa de cauſa uitaſſe, aut ſecutus eſſe animus uidetur, ut ſi amicitiæ quid cauſa factum dicetur, ſi inimici ulciſcendi, ſi metus, ſi gloriæ, ſi pecuniæ, ſi denique, ut omnia generatim amplectamur, alicuius retinendi, augendi, adipiſcendi'ue commodi: aut contrà reijciendi, diminuendi, deuitandi'ue incommodi cauſa.* Nam *horum in genus alterutrum illa quoque incident, in quibus aut incommodum aliquod maioris*

uitandi incōmodi cauſa, aut maioris adipiſcendi cōmodi ſuſcipitur: aut commodum aliquod maioris adipiſcendi cōmodi, aut maioris uitandi incōmodi præteritur. Hic locus ſicut aliquod fundamentū eſt huius cōſtitutionis: nam nihil factum eſſe cuiquam probatur, niſi aliquid, quare factum ſit, oſtenditur. Ergo accuſator, cum aliquid impulſione factum eſſe dicet, illum impetū & quandam cōmotionem animi, affectionemq; uerbis & ſententijs amplificare debebit, & oſtendere quanta uis amoris ſit, quanta animi perturbatio ex iracūdia fiat, aut ex aliqua cauſa earum, qua impulſum aliquem id feciſſe dicet. Hic & exemplorū cōmemoratione, qui ſimili impulſu aliquid cōmiſerint, & ſimilitudinum collatione, & ipſius animi affectionis explicatione curandum eſt, ut non mirum uideatur, ſiquod ad facinus tali perturbatione commotus animus acceſſerit. Cum autē non impulſione, uerū ratiocinatione aliquem cōmiſiſſe quid dicet, quid commodi ſit ſecutus, aut quid incommodi fugerit, demonſtrabit, & id augebit quammaxime poterit, ut quoad eius fieri poßit, idonea quāmaxime cauſa ad peccandum hortata uideatur. Si gloriæ cauſa, quantā gloriam conſecuturā exiſtimarit. Item ſi dominationis, ſi pecuniæ, ſi amicitiæ, ſi inimicitiarū, & omnino quicquid erit quod cauſæ fuiſſe dicet, id ſumme augere debebit. Et hoc cū magnopere conſyderare oportebit, nō quid in ueritate modo, uerū etiam uehemētius, quid in opinione eius quē arguet, fuerit. Nihil enim refert non fuiſſe, aut non eſſe aliquid cōmodi aut incommodi, ſi oſtendi poteſt ei uiſum eſſe qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines, cùm aut res alijmodi eſt ac putatur, aut non is euentus eſt, quē arbitrati ſunt. Res alijmodi eſt tum, cum aut id quod bonum eſt, malum

malum putant: aut cōtrà, quod malum eſt, bonū: aut quod nec malum eſt, nec bonum, malum aut bonum: aut quod malum, aut bonū eſt, nec malum, nec bonum. Hoc *intellecto, ſiquis negabit ullam eſſe pecuniam fratris, aut amici uita, aut deniq; officio ſuo antiquiorē aut ſuauiorem, nō erit hoc accuſatori negādum. Nam in eum culpa & ſummū odium transfiretur, qui id quod tam uere & pie dicetur, negabit. Verum illud dicendū erit, illi non eſſe ita uiſum, quod ſumi oportet ex ijs, quæ ad perſonā pertinent, de quo poſt dicendum eſt. Euentus autē tum fallit, cum aliter accidit, atq; ij qui arguuntur, arbitrati eſſe dicuntur: ut ſiquis dicatur alium occidiſſe ac uoluerit, quòd aut ſimulitudine, aut ſuſpicione, aut demonſtratione falſa deceptus ſit: aut cum necaſſe, cuius teſtamento non ſit hæres, quòd eius teſtamento ſe hæredem arbitratus ſit. Non enim ex euentu cogitationē ſpectari oportere, ſed qua cogitatione & ſpe ad maleficium profectus ſit, conſyderare: & quo animo quid quisq; faciat, non quo caſu utatur, ad rem pertinere. In hoc autem loco, caput illud erit accuſatori, ſi demonſtrare poterit, alij nemini cauſam fuiſſe faciendi. Secundariū, ſi tantam, aut tam idoneā nemini. Sin fuiſſe alijs quoq; cauſa faciendi uidebitur, aut poteſtas alijs defuiſſe demonſtranda eſt, aut facultas, aut uoluntas. Poteſtas, ſi aut neſciſſe, aut non affuiſſe, aut cōficere aliquid non potuiſſe dicetur. Facultas, ſi ratio, adiutores, adiumenta, & cætera quæ ad rem pertinebunt, defuiſſe alicui demonſtrabuntur. Voluntas, ſi animus à talibus factis uacuus & integer eſſe dicetur. Poſtremo quas ad defenſionem rationes reo dabimus, ijs accuſator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verum id breui faciendum eſt, & in unum multa ſunt conducenda, ut ne*

alterius defendendi cauſa hunc accuſare, ſed huius accuſandi cauſa defendere alterum uideatur. Atq; accuſatori quidem hæc ferè ſunt in cauſa facienda & conſyderanda. Defenſor autem ex contrario primùm impulſionem aut nullam fuiſſe dicet, aut ſi fuiſſe concedet, extenuabit, & paruulam quandam fuiſſe demonſtrabit, aut non ex ea ſolere huiuſmodi facta naſci docebit. Quo erit in loco demonſtrandum, quæ uis & natura eius ſit affectionis, qua impulſus aliquid reus commiſiſſe dicetur: in quo & exempla & ſimilitudines erunt proferendæ, & ipſa diligenter natura eius affectionis quàmleuiſſime quietiſſimã ad partẽ explicãda, ut & res ipſa à facto crudeli et turbulento ad quoddã mitius & tranquillius traducatur, & oratio tamen ad animũ eius qui audiet, & ad animi quẽdam intimũ ſenſum accõmodetur. Ratiocinationis autẽ ſuſpiciones infirmabit, ſi aut commodum nullũ fuiſſe, aut paruũ, aut alijs magis fuiſſe, aut nihilo ſibi magis quàm alijs, aut incõmodum ſibi maius quàm cõmodum dicet, ut nequaquam fuerit illius cõmodi, quod expetitũ dicatur, magnitudo, aut cũ eo incõmodo quod acciderit, aut cum illo periculo quod ſubeatur, comparanda: qui omnes loci ſimiliter incõmodi quoq; uitatione tractabuntur. Sin accuſator dixerit, eum id eſſe ſecutum, quod ei uiſum ſit commodum, aut id fugiſſe, quod putarit eſſe incõmodum, quanquam in falſa fuerit opinione, demonſtrandum erit defenſori, neminẽ tantæ eſſe ſtultitiæ, qui tali in re poſſit ueritatem ignorare. Quòd ſi id cõcedatur, illud non conceſſum iri, nec dubitaſſe quidẽ hunc quid eius iuris eſſet, ſed id quod falſum fuerit, ſine ulla dubitatione pro falſo, quod uerũ pro uero probaſſe. Quòd ſi dubitauerit, ſummæ fuiſſe amentiæ, dubia ſpe impulſum certũ in pericu-

lum

lum ſe cōmittere. Quemadmodum autem accuſator, cum ab alijs culpam dimouebit, defenſoris locis utetur: ſic ijs locis, qui accuſatori dati ſunt, utetur reus cum in alios ab ſe crimen uolet transferre. Ex perſona autem coniectura capietur, ſi eæ res, quæ perſonis attributæ ſunt, diligenter conſyderabuntur, quas omnes in primo libro expoſuimus. nam & de nomine nonnunquā aliquid ſuſpicionis naſcitur. Nomen autē cum dicimus, cognomē quoq; intelligatur oportet. De hominis enim certo & proprio uocabulo agitur: ut ſi dicamus idcirco aliquem Caldum uocari, quòd temerario & repentino conſilio ſit: aut ſi ea de re hominibus Græcos imperitis uerba dediſſe, quòd Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius uocarentur. Et de natura licet aliquantulum ducere ſuſpicionis. omnia enim hæc, uir an mulier, huius an illius ciuitatis ſit, quibus ſit maioribus, quibus conſanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ ſunt attributa, ad aliquā coniecturam faciendam pertinebunt. Et ex uictu multæ trahuntur ſuſpiciones, cum quemadmodum, & apud quos, & à quibus educatus & eruditus ſit quæritur, & quibuſcum uiuat, qua ratione uitæ, quo more domeſtico uiuat. Et ex fortuna ſæpe argumentatio naſcitur, cum ſeruus an liber, pecunioſus an pauper, nobilis an ignobilis, fœlix an infœlix, priuatus an cum poteſtate ſit, aut fuerit, aut futurus ſit, conſyderatur: aut denique aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ eſſe attributa intelliguntur. Habitus autem, quoniam in aliqua perfecta & conſtanti animi, aut corporis abſolutione conſiſtit: quo in genere eſt uirtus, ſcientia, & quæ contraria ſunt, res ipſa cauſa poſita docebit ecquid hic quoque locus ſuſpicionis oſtendat. Nam affectionis

quidem ratio perſpicuã ſolet præ ſe gerere coniecturam, ut amor, iracundia, moleſtia: propterea quòd & ipſorum uis intelligitur, & quæ res harũ aliquam rem cõſequantur, faciles cognitu ſunt. Studium autem, quoniã eſt aßidua & uehemens ad aliquam rem applicata magna cum uoluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio, quam res ipſa deſyderabit in cauſa. Item ex conſilio ſumetur aliquid ſuſpicionis. Nam conſilium, eſt aliquid faciendi, non faciendi'ue excogitata ratio. Item facta, & caſus, & orationes, quæ ſunt omnia (ut in confirmationis præceptis dictũ eſt) in tria tempora diſtributa, facile erit uidere, ecquid afferant ad coniecturam confirmandam ſuſpicionis. Ac perſonis quidẽ res eæ ſunt attributæ, ex quibus omnibus unum in locũ coactis, accuſatoris erit improbatione hominis uti. Nam cauſa facti parũ firmitudinis habet, niſi animus eius qui inſimulatur, in eam ſuſpicionẽ adducetur, ut à tali culpa non uideatur abhorruiſſe. Vt enim animũ alicuius improbare nihil attinet, cum cauſa, quare peccauerit, nõ interceſſerit: ſic cauſam peccati intercedere leue eſt, ſi animus nulli minus honeſtæ rationi affinis oſtẽditur. Quare uitam eius, quem arguit, ex antè factis accuſator improbare debebit, et oſtẽdere, ſiquo in pari antè peccato cõuictus ſit. Si id nõ poterit, ſiquam in ſimulem antè ſuſpicionem uenerit, ac maxime ſi fieri poterit, ſimili aliquo in genere eiuſmodi cauſa aliqua cõmotum peccaſſe, aut in æque magna re, aut in maiore, aut in minore: ut ſiquis pecunia dicat inductũ feciſſe, poßit demonſtrare, aliqua in re, eius aliquod factum auarum. Item in omni cauſa naturam, aut uictum, aut ſtudium, aut fortunam, aut aliquid eorum, quæ perſonis attributa ſunt, ad eam cauſam, qua commotum

peccaſſe

peccaſſe dicet, adiungere, atq; ex diſpari quoque genere culparum, ſi ex pari ſumendi facultas non erit, improbare animum aduerſarij oportebit: ſi auaritia inductum arguas feciſſe, & auarum eum, quem accuſes, demonſtrare non poßis, alijs affinem eſſe uitijs doceas, & ex ea re nõ eſſe mirandum qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoq; in re eum deliquiſſe. Quantũ enim de honeſtate & authoritate eius, qui arguitur, detractum eſt, tantum de facultate totius eſt defenſionis diminutum. Si nulli affinis poterit uitio reus antè admiſſo demonſtrari, locus inducetur ille, per quem hortandi Iudices erunt, ut ueterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere. Nam eum antè celaſſe, nunc manifeſto teneri. Quare non oportere hanc rem ex ſuperiori uita ſpectari, ſed ſuperiorem uitam ex hac re improbari, & aut poteſtatem antè peccandi non fuiſſe, aut cauſam. Aut ſi hæc dici non poterunt, dicẽdum erit illud extremum, non eſſe mirum, ſi nunc primum deliquerit. Nam neceſſe eſt eum qui uelit peccare, aliquando primum delinquere. Sin uita antè acta ignorabitur, hoc loco præterito, & cur prætereatur demonſtrato, argumentis accuſationem ſtatim confirmare oportebit. Defenſor autẽ primum, ſi poterit, debebit uitã eius, qui inſimulabitur, quàm honeſtißimam demõſtrare. Id faciet, ſi oſtendet aliqua eius nota & cõmunia officia, quod genus in parentes, cognatos, amicos, affines, neceſſarios: etiam quæ magis rara & eximia ſunt, ſi ab eo cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraq; re, cum neceſſe nõ eſſet, officij cauſa, aut in remp. aut in parẽtes, aut in aliquos eorũ, qui modo expoſiti ſunt, facta eſſe dicet. Deinde ſi nihil deliquiſſe, nulla cupiditate impeditum ab officio receßiſſe. Quod eò cõfirmatius erit, ſi cũ poteſtas

impune aliquid faciendi minus honeſte fuiſſe dicetur, uoluntas ei faciendi demõſtrabitur abfuiſſe. Hoc autẽ *ipſum genus erit eò firmius, ſi eo ipſo in genere quo arguetur, integer antea fuiſſe demonſtrabitur: ut ſi, cũ auaritiæ cauſa feciſſe arguatur, minime omni in uita pecuniæ cupidus fuiſſe doceatur.* Hic *illa magna cũ grauitate inducetur indignatio, iuncta conqueſtioni, per quam miſerum facinus eſſe, & indignum demonſtrabitur, cũ animus omni in uita fuerit à uitijs remotiſſimus, eam cauſam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere ſoleat, caſtiſſimũ quoq; hominem ad peccandum potuiſſe impellere: aut iniquum eſſe, & optimo cuiq; pernicioſiſſimum, non uitam honeſte actam tali in tempore, quàm plurimum prodeſſe, ſed ſubita ex criminatione, quæ confingi facile poſſit: non ex antè acta uita, quæ neq; ad tempus fingi, neq; ullo modo immutari poſſit, facere iudicium. Sin autẽ in antè acta uita aliquæ turpitudines erunt, aut falſo ueniſſe in eam exiſtimationem dicetur, aut ex aliquorũ inuidia, aut obtrectatione, aut falſa opinione: aut imprudentiæ, neceſſitudini, aut perſuaſioni, adoleſcentiæ, aut alicui nõ malitioſæ animi affectioni attribuentur, aut diſſimili in genere uitiorum, ut animus nõ omnino integer, ſed à tali culpa remotus eſſe uideatur.* Ac *ſi nullo modo uitæ turpitudo, aut infamia leniri poterit oratione, negare oportebit de uita eius & moribus quæri, ſed de eo crimine, quo de arguatur: quare antè factis omiſſis, illud quod inſtet agi oportere.* Ex *facto autem ipſo ſuſpiciones ducentur, ſi totius adminiſtratio negotij ex omnibus partibus pertentabitur: atque hæ ſuſpiciones partim ex negotio ſeparatim, partim communiter ex perſonis, atque ex negotio proficiſcentur.* Ex *negotio duci poterunt, ſi eæ*

res

res quæ negotijs attributæ ſunt, diligenter conſyderabimus. Ex ijs igitur in hac conſtitutionem conuenire uidentur genera eorum omnia, partes generum pleræque. Videre igitur primum oportebit, quæ ſint continentia cũ ipſo negotio, hoc eſt, quæ ab re ſeparari nõ poſſunt. Quo in loco ſatis erit diligenter conſyderare, quid ſit ante rem factum, ex quo ſpes perficiendi nata, & faciendi facultas quæſita uideatur: quid in ipſa re gerenda, quid poſtea cõſecutũ ſit. Deinde ipſius eſt negotij geſtio pertractanda. Nam hoc genus earum rerũ, quæ negotio attributæ ſunt, ſecundo in loco nobis eſt expoſitum. Hoc ergo in genere ſpectabitur locus, tẽpus, occaſio, facultas, quorum uniuſcuiuſq; uis diligenter in confirmationis præceptis explicata eſt. Quare, ne aut hîc non admonuiſſe, aut ne eadem iterum dixiſſe uideamur, breuiter demonſtrabimus, quid quaq; in parte conſyderari oporteat. In loco igitur opportunitas, in tempore longinquitas, in occaſione cõmoditas ad faciendum idonea, in facultate copia & poteſtas earũ rerũ, propter quas aliquid facilius fit, aut ſine quibus omnino confici non poteſt, conſyderanda eſt. Deinde uidendum eſt, quid adiunctum ſit negotio, hoc eſt, quid maius, quid minus, quid æque magnum ſit, quid ſimile: ex quibus coniectura quædam ducitur, ſi quemadmodum res maiores, minores, æquè magnæ, ſimilesq; agi ſoleant, diligenter conſyderabitur. Quo in genere euentus quoque uidendus erit. hoc eſt, quid ex unaquaque re ſoleat euenire, magnopere conſyderandum eſt, ut metus, lætitia, titubatio. Quarta autem pars erat ex ijs, quas negotijs dicebamus eſſe attributas, conſecutio. In ea quæruntur ea quæ geſtum negotium confeſtim, aut ex interuallo conſequuntur. In qua uidebimus

ecquæ cõſuetudo ſit, ecquæ lex, ecquæ actio, ecquod eius rei artificium ſit, aut uſus, aut exercitatio hominũ, aut approbatio, aut offenſio, ex quibus nõnunquam elicitur aliquid ſuſpicionis. Sunt autẽ aliquæ ſuſpiciones, quæ communiter, & ex negotiorum, & ex perſonarum attributionibus ſumuntur. Nam ex fortuna, & ex natura, & ex uictu, ſtudio, factis, caſu, orationibus, conſilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraq; pertinent ad eaſdem res, quæ rem credibilem, aut incredibilem facere poſſunt, & cum facti ſuſpicione iungũtur. Maxime enim quæri oportet in hac conſtitutione, Primùm potuerit'ne aliquid fieri. Deinde ecquo ab alio potuerit. Deinde facultas, de qua antè diximus. Deinde utrum id facinus ſit, quod pœnitere fuerit neceſſe. Item quod ſpem celandi haberet. Deinde neceſſitudo, in qua num neceſſe fuerit id aut fieri aut ita fieri, quæritur. Quorum pars ad conſilium pertinet, quod perſonis attributũ eſt, ut in ea cauſa quam expoſuimus. Ante rem erit, quòd in itinere ſe tam familiariter applicauerit, quòd ſermonis cauſam quæſiuerit, quòd ſimul diuerterit, dehinc cœnarit. In re, nox, ſomnus. Poſt rem, quòd ſolus exierit, quòd illum tam familiarem comitatum tam æquo animo reliquerit, quòd cructum gladiũ habuerit. Horum pars ad conſilium pertinet. Quæritur enim utrum uideatur diligenter ratio faciendi eſſe habita & excogitata, an ita temere, ut nõ ueriſimile ſit quẽquam tam temere ad maleficiũ acceſſiſſe. In quo quæritur num quo alio modo cõmodius potuerit fieri, uel à fortuna adminiſtrari. Nam ſæpe ſi pecuniæ adiumenta, ſi adiutores deſint, facultas fuiſſe faciendi non uidetur. Hoc modo ſi diligenter attendamus, apta inter ſe eſſe intelligimus hæc quæ negotijs, & illa quæ perſonis ſunt attributa.

Hic

Hîc neq; facile eſt, neq; neceſſarium diſtinguere, ut in ſuperioribus partibus, quo pacto quidq; accuſatorem, & quomodo defenſorem tractare oporteat. Non neceſſariũ, propterea quòd cauſa poſita, quid in quãq; cõueniat, res ipſa docebit eos, qui non omnia hîc ſe inuenturos putabunt, ſed ad ea quæ præcepta ſunt, comparationis modo quandam in cõmune mediocrem intelligentiam cõferent. Nõ facile autẽ, quòd & infinitum eſt tot de rebus utrãq; in partem ſingillatim de unaquaq; explicare, & aliàs aliter hæc in utrãq; partem cauſæ ſolent conuenire. Quare conſyderare hæc, quæ expoſuimus, oportebit. Facilius autem ad inuentionem animus incedet, ſi geſti negotij, & ſuam, & aduerſarij narrationem ſæpe, & diligenter pertractabit, & quid quæq; pars ſuſpicionis habebit, eliciẽs conſyderabit. Quare, quo conſilio, qua ſpe perficiendi quidq; factum ſit: cur hoc modo potius quàm illo: cur ab hoc potius, quàm ab illo: cur nullo adiutore, aut cur hoc: cur nemo ſit conſcius, aut cur ſit, aut cur hic ſit: cur hoc antè factũ ſit, cur hoc antè factum non ſit: cur hoc in ipſo negotio: cur hoc poſt negotiũ: aut quid factũ de ĩduſtria, aut quid rem ipſam conſecutum ſit: conſtet'ne oratio, aut cum re, aut ipſa ſecum: hoc huiu'ſne rei ſit ſignum, an illius, an huius & illius, & utrius potius: quid factum ſit quod non oportuerit, aut non factum quod oportuerit. Cum animus hac intentione omnes totius negotij partes conſyderabit, tum illi ipſi in medium cõſeruati loci procedẽt, de quibus antè dictum eſt: & cum ex ſingulis, tum ex coniunctis argumenta certa naſcẽtur. Quorum argumentorum pars probabili, pars neceſſario in genere uerſabitur. Accedunt autem ad coniecturã ſæpe quæſtiones, teſtimonia, rumores, quæ contra omnia uterq; ſimili uia

præce

præceptorum torquere ad ſuæ cauſæ cõmodum debebit. Nam & ex quæſtione ſuſpiciones, & ex teſtimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, ut ex cauſa, & ex perſona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis & ij uidentur errare, qui hoc genus ſuſpicionum artificij nõ putant indigere, & ij qui aliter hoc de genere, ac de omni coniectura præcipiendum putant. Omnis enim ijſdem ex locis coniectura ſumẽda eſt. Nam & eius qui in quæſtione aliquid dixerit, & eius qui in teſtimonio, & ipſius rumoris cauſa, & ueritas ex ijſdem attributionibus reperiretur. Omni autẽ in cauſa pars argumentorum eſt adiuncta ei cauſæ ſolum quæ dicitur, & ab ipſa ita ducta, ut ab ea ſeparatim in omnes eiuſdem generis cauſas transferri non ſatis cõmode poßit. Pars autem eſt peruagatior, & aut in omnes eiuſdẽ generis, aut in pleraſq; cauſas accõmodata. Hæc ergo argumẽta quæ transferri in multas cauſas poſſunt, locos cõmunes nominamus. Nam locus cõmunis aut certæ rei quandam cõtinet amplificationem: ut ſiquis hoc uelit oſtendere, eũ qui parentem necarit, maximo ſupplicio eſſe dignum: quo loco, niſi perorata, & probata cauſa, nõ eſt utendum. Aut dubiæ, quæ ex cõtrario quoq; habeat probabiles rationes argumentandi: ut ſuſpicionibus credi oportere, & contrà, ſuſpicionibus credi nõ oportere. Ac pars locorum cõmunium, aut per indignationem, aut per cõqueſtionẽ inducitur, de quibus antè dictum eſt: pars per aliquam probabilem utraq; ex parte rationem. Diſtinguitur autem oratio atq; illuſtratur maxime raro inducendis locis cõmunibus, & aliquo loco iam certioribus illis auditoribus, & argumentis confirmatis. Nam & tum conceditur cõmune quiddam dicere, cum diligenter aliquis proprius cauſæ locus tractatus eſt, & auditoris

animus

*animus aut renouatur ad ea quæ reſtãt, aut omnibus iam
dictis exuſcitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in
quibus & ſuauitatis, & grauitatis plurimũ conſiſtit, &
omnia quæ in inuentione uerborũ & ſententiarũ aliquid
habent dignitatis, in cõmunes locos conferuntur. Quare,
non ut cauſarum, ſic oratorũ quoq; multorũ cõmunes lo-
ci ſunt. Nam niſi ab ijs qui multa exercitatione magnam
ſibi & uerborũ, & ſẽtẽtiarũ copiam cõparauerint, tra-
ctari nõ poterunt ornate & grauiter, quẽadmodum natu
ra ipſorum deſiderat. Atq; hoc ſit nobis dictũ cõmuniter
de omni genere locorum cõmunium. Nunc exponemus
in coniecturalẽ conſtitutionem qui loci cõmunes incidere
ſoleant. Suſpicionibus credi oportere, & nõ oportere. Ru
moribus credi oportere, & non oportere. Teſtibus credi
oportere, & nõ oportere. Quæſtionibus credi oportere,
& non oportere. Vitam antè actam ſpectari oportere, &
non oportere. Eiuſdem eſſe qui in illa re peccarit, & hoc
quoq; admiſiſſe, & nõ eſſe eiuſdẽ. Maxime ſpectari cau-
ſam oportere, & non oportere. Atq; hi quidem, & ſiqui
eiuſmodi ex proprio argumento cõmunes loci naſcẽtur,
in contrarias partes diducẽtur. Certus autẽ locus eſt accu
ſatoris, per quem auget facti atrocitatẽ, & alter per quẽ
negat malorum miſereri oportere. Defenſoris, per quem
calumnia accuſatorũ cum indignatione oſtẽditur, & per
quẽ cum cõqueſtione miſericordia captatur. Hi & cæteri
omnes loci cõmunes, ex ijſdem præceptis ſumuntur, qui-
bus cæteræ argumentationes: ſed illæ tenuius, & acutius,
& ſubtilius tractantur: hi autem grauius & ornatius, &
cum uerbis, tum etiam ſentẽtijs excellẽtibus. in illis enim
finis eſt, ut id quod dicitur, uerũ eſſe uideatur: in his tãetſi
hoc quoq; uideri oportet, tamẽ finis eſt amplitudo. Nunc
ad*

ad aliam conſtitutionem transeamus.

CVM *eſt nominis controuerſia, quia uis uocabuli definienda uerbis eſt, conſtitutio definitiua dicitur.* Eius *generis exemplo nobis poſita ſit hæc cauſa:* C. Flaminius *is qui* COS *.remp. male geßit bello* Punico *ſecundo, cum* Trib.pleb. *eſſet, inuito* Senatu, *& omnino contra uoluntatem omnium optimatũ, per ſeditionẽ ad populũ legem agrariam ferebat.* Hunc *pater ſuus cõcilium plebis habẽtem de templo deduxit: accerſitur maieſtatis.* Intentio *eſt,* Maieſtatem *minuiſti, quòd* Trib. pleb. *de templo deduxiſti.* Depulſio *eſt,* Non *minui maieſtatẽ.* Quæſtio *eſt,* Maieſtatem*'ne minuerit.* Ratio, In *filiũ enim, quam habebam poteſtatem, ea uſus ſum.* Rationis *infirmatio,* At *enim qui patria poteſtate, hoc eſt priuata quadã, tribunitiam poteſtatem, hoc eſt populi poteſtatem infirmat, minuit is maieſtatem.* Iudicatio *eſt,* Minuat*'ne is maieſtatẽ, qui in tribunitiam poteſtatẽ patria poteſtate utatur.* Ad *hãc iudicationem argumẽtationes omnes afferri oportebit.* Ac *ne quis forte arbitretur nos nõ intelligere aliam quoq; incidere cõſtitutionem in hanc cauſam, eam nos partem ſolã ſumimus, in qua præcepta nobis danda ſunt.* Omnibus *autem partibus hoc in libro explicatis, quiuis omni in cauſa, ſi diligenter attendet, omnes uidebit cõſtitutiones, & earum partes, & cõtrouerſias, ſiquæ forte in eas incidẽt.* Nam *de omnibus perſcribemus.* Primus *ergo accuſatoris locus eſt, eius nominis, cuius de ui quæritur, breuis & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo:* Maieſtatẽ *minuere, eſt de dignitate, aut amplitudine, aut poteſtate populi, aut eorum, quibus populus poteſtatem dedit, aliquid derogare.* Hoc *ſic breuiter expoſitum, pluribus uerbis eſt, & rationibus confirmandum, & ita eſſe,*

ut

ut deſcripſeris, oſtendendum. Poſtea ad id, quod definieris, factum eius, qui accuſabitur, adiungere oportebit, & ex eo quod oſtenderis eſſe: uerbi cauſa, Maieſtatem minuere, docere aduerſarium maieſtatem minuiſſe, & hunc locum totum communi loco confirmare, per quem ipſius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur. Pòſt erit infirmanda aduerſariorum deſcriptio. Ea autem infirmabitur, ſi falſa demonſtrabitur. hoc ex opinione hominum ſumetur, cum quemadmodum, & quibus in rebus homines in conſuetudine ſcribendi, aut ſermocinandi eo uerbo uti ſoleant, conſyderabitur. Item infirmabitur, ſi turpis, aut inutilis eſſe oſtendetur eius deſcriptionis approbatio, & ſi quæ incommoda conſecutura ſint, eo conceſſo, oſtendetur. Id autem ex honeſtatis & utilitatis partibus ſumetur, de quibus in deliberationis præceptis exponemus. Et ſi cum definitione noſtra aduerſariorum definitionem conferemus, & noſtram ueram, honeſtam, utilem eſſe demonſtrabimus, illorum contrà.

Quæremus autem res, aut maiori, aut minori, aut pari in negotio ſimiles, ex quibus affirmetur noſtra deſcriptio. Iam ſi res plures erunt definiendæ: ut ſi quæratur, fur ſit, an ſacrilegus, qui uaſa ex priuato ſacra ſurripuerit, erit utendum pluribus definitionibus. Deinde ſimili ratione cauſa tractanda. Locus autem communis in eius malitiam, qui non modo rerum, uerum etiam uerborum poteſtatem ſibi arrogare conetur, ut & faciat quod uelit, & id quod fecerit, quo uelit nomine appellet. Deinde defenſoris primus locus eſt, item nominis breuis & aperta, & ex opinione hominum deſcriptio, hoc modo: Maieſtatem minuere, eſt aliquid de repu. cum poteſtatem non habeas, adminiſtrare. Deinde huius confirmatio eſt ſimilibus, &

exemplis, & rationibus. Poſtea ſui facti ab illa definitione ſeparatio. Deinde locus communis, per quem facti utilitas, aut honeſtas adaugetur. Deinde ſequitur aduerſariorum definitionis reprehenſio, quæ iiſdẽ ex locis omnibus, quos accuſatori præſcripſimus, conficitur: & cætera pòſt eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defenſoris is, per quem indignabitur, accuſatorem ſui periculi cauſa, non res ſolum conuertere, uerum etiam uerba cõmutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accuſatorum demonſtrandæ, aut miſericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut à miſericordia deterrendi cauſa ſumuntur, ex periculi magnitudine, non ex cauſæ genere ducuntur. Quare non in omnem cauſam, ſed in omne cauſæ genus incidunt. Eorum mentionem in coniecturali conſtitutione fecimus. Inductione autem eorum, cum cauſa poſtulabit, utemur.

CVM *autem actio translationis aut commutationis indigere uidetur, quòd non aut is agit quem oportet, aut cum eo quicum oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tempore oportet, conſtitutio translatiua appellatur. Huius nobis exempla permulta opus ſunt, ſi ſingula translationum genera quæramus: ſed quia ratio præceptorum ſimilis eſt, exemplorum multitudine ſuperſedendum eſt. Atq; in noſtra quidem conſuetudine multis de cauſis fit, ut rarius incidãt translationes. Nam & prætoris exceptionibus multæ excluduntur actiones, & ita ius ciuile habemus cõſtitutum, ut à cauſa cadat is, qui non quemadmodum oportet, egerit. Quare in iure plerunq; uerſantur. Ibi enim & exceptiones poſtulantur, & quodammodo agendi poteſtas datur, & omnis conceptio priuatorum iudiciorum conſtituitur. In ipſis autem iudicijs*

rarius

rarius incidunt, & tamen ſiquando incidunt, eiuſmodi ſunt, ut per ſe minus habeant firmitudinis: confirmentur autem aſſumpta alia aliqua conſtitutione. Vt in quodam iudicio, cum ueneſici cuiuſdam nomen eſſet delatum, & quia parricidij cauſa ſubſcripta eſſet, extra ordinem eſſet acceptum, cum in accuſatione alia quædam crimina teſtibus & argumentis confirmarentur, parricidij autem ſolum mentio facta eſſet, defenſor in hoc ipſo multum oportet ut diu conſiſtat, cum de nece parentis nihil demonſtratum ſit, indignum facinus eſſe ea pœna afficere eum, qua parricidæ afficiuntur. Id autem ſi damnaretur, fieri neceſſe eſſet, quoniam & id cauſæ ſubſcriptum, & ex ea re nomen extra ordinem ſit acceptum. Ea igitur pœna ſi affici reum non oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam ea pœna damnationem neceſſariò conſequatur. Hic defenſor pœnæ commutationem ex tranſlatiuo genere inducendo, totam infirmabit accuſationem. Veruntamen ceteris quoq; criminibus defendendis coniecturali conſtitutione tranſlationem confirmabit. Exemplum autem tranſlationis in cauſa nobis poſitum ſit huiuſmodi: Cum ad uim faciendam quidam armati ueniſſent, armati contrà præſto fuerunt, & cuidam equiti Romano quidam ex armatis reſiſtenti gladio manum præcidit. Agit is, cui manus præciſa eſt, iniuriarum: poſtulat is, qui cum agitur, à Prætore exceptionẽ, extra quam in reum capitis præiudiciũ fiat. Hic is qui agit, iudiciũ purũ poſtulat: Ille quicum agitur, exceptionẽ addi ait oportere. Quæſtio eſt, Excipiẽdũ ſit, an non. Ratio, Nõ enim oportet in recuperatorio iudicio eius maleficij, de quo inter ſicarios quæritur, præiudicium fieri. Infirmatio rationis, Eiuſmodi ſunt iniuriæ, ut de his indignũ ſit nõ primo quoq; tẽpore iudicari. Iudicatio, A-

trocitas iniuriarũ ſatis'ne cauſæ ſit, quare dũ de ea iudicetur, de aliquo maiore maleficio, de quo iudiciũ cõparatum ſit, præiudicetur. atq; exemplum quidem hoc eſt. In omni autem cauſa ab utroque quæri oportebit, à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut quid ſtatui de ea re conueniat. Id ex partibus iuris, de quibus pòſt dicendum eſt, ſumi oportebit, & ratiocinari quid in ſimilibus rebus fieri ſoleat, & uidere utrum malitia quid aliud agatur, aliud ſimuletur, an ſtultitia, an neceſſitudine, quòd alio modo agi non poßit, an occaſione agendi ſic ſit iudicium, aut actio conſtituta, an rectè ſine ulla re eiuſmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui translationem inducet, fugere iudicium ac pœnam, quia cauſæ diffidat. A translatione autẽ omnium fore perturbationem, ſi non ita res agatur, & in iudicium ueniat, quo pacto oporteat: hoc eſt, ſi aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut alia pœna, alio crimine, alio tẽpore: atque hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ conſtitutiones, quæ partes non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem conſtitutionem & partes eius conſyderemus.

CVM & facto, & facti nomine conceſſo, neque ulla actionis illata controuerſia, uis & natura & genus negotij ipſius quæritur, conſtitutionem generalem appellamus. Huius primas eſſe partes duas nobis uideri diximus, negotialem & iuridicialem. Negotialis eſt, quæ in ipſo negotio iuris ciuilis habet implicitam controuerſiam. Ea eſt huiuſmodi: Quidam pupillum hæredem fecit, pupillus autem antè mortuus eſt, quàm in ſuam tutelam ueniret. De hæreditate ea quæ pupillo uenit, inter eos qui patris pupilli hæredes ſecundi ſunt, & inter agnatos pupilli contro

uerſia eſt, poſſeßio hæredum ſecundorum eſt. Intentio eſt agnatorum, Noſtra pecunia eſt, de qua is, cuius agnati ſumus, teſtatus non eſt. Depulſio eſt, Imo noſtra, qui hæredes ſecundi teſtamento patris ſumus. Quæſtio eſt, Vtrum ſit. Ratio eſt, Pater enim & ſibi & filio teſtamẽtum ſcripſit, dum is pupillus eſſet. Quare, quæ filij fuerunt, teſtamento patris noſtra fiant neceſſe est. Infirmatio eſt rationis, Imò pater ſibi ſcripſit, & ſecundum hæredem non filio, ſed ſibi iußit eſſe. Quare præterquã quod ipſius fuit in teſtamento, ullius ueſtrum eſſe non poteſt. Iudicatio, Poßit'ne quiſquam de filij pupilli re teſtari. An hæredes ſecundi ipſius patrisfamiliãs, non filij quoque eius pupilli hæredes ſint. Atq; hoc non alienum eſt, quod ad multa pertineat, ne aut nuſquam, aut uſquequaque dicatur, hìc admonere. Sunt cauſæ, quæ plures habent rationes in ſimplici conſtitutione, quod fit, cum id, quod factum eſt, aut quod defenditur, pluribus de cauſis rectum, aut probabile uideri poteſt, ut in hac ipſa cauſa. Supponatur enim ab hæredibus hæc ratio, Vnius enim pecuniæ plures dißimilibus de cauſis hæredes eſſe non poſſunt: nec unquam factum eſt, ut eiuſdem pecuniæ alius teſtamento, alius lege hæres eſſet. Infirmatio autem hæc erit, Non eſt una pecunia, propterea quòd altera iam erat pupilli aduentitia, cuius hæres non illo in tempore in teſtamento quiſquam ſcriptus erat, ſiquid pupillo accidiſſet: & de altera patris etiã nunc mortui uoluntas plurimum ualebat, quæ iam mortuo pupillo ſuis hæredibus concedebat. Iudicatio eſt, Vna'ne pecunia fuerit: ac ſi hac erunt uſi infirmatione, Poſſe plures eſſe unius hæredes pecuniæ dißimilibus de cauſis: de eo ipſo iudicatio naſcitur, Poßint'ne eiuſdem pecuniæ plures dißimilibus generibus eſſe hæredes. Ergo una in conſtitu-

tione intellectum eſt, quomodo & rationes & rationum infirmationes, & præterea iudicationes plures fiant. Nũc huius generis præcepta uideamus. Vtriſq;, aut etiã omnibus, ſi plures ambigent, ius ex quibus rebus cõſtet, eſt conſyderãdum. Initium ergo eius ab natura ductum uidetur. Quædam autem ex utilitatis ratione, aut perſpicua nobis, aut obſcura in conſuetudinem ueniſſe: pòſt autem approbata quædam aut a conſuetudine, aut uero utilia uiſa, legibus eſſe firmata. Ac naturæ quidem ius eſt, quod nobis non opinio, ſed quædam innata uis afferat, ut religionem, pietatem, gratiam, uindicationem, obſeruãtiam, ueritatem. Religionem, eam, quæ in metu & cærimonia deorum ſit, appellant. Pietatem, quæ erga patriam aut parentes, aut alios ſanguine coniunctos officium conſeruare moneat. Gratiam, quæ in memoria & remuneratione officiorum & honorum, & amicitiarum obſeruantiam teneat. Vindicationem, per quam uim, & contumeliam defendendo, aut ulciſcendo propulſamus à nobis, & à noſtris, qui nobis eſſe chari debent, & per quam peccata punimus. Obſeruantiam, per quam ætate, aut ſapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes reueremur, & colimus. Veritatem, per quam damus operam, nequid aliter quàm confirmauerimus, fiat, aut factum, aut futurum ſit. Ac naturæ quidem iura minus ipſa quæruntur ad hanc controuerſiam, quòd neq; in hoc ciuili iure uerſantur, & à uulgari intelligentia remotiora ſunt: ad ſimilitudinem uerò aliquam, aut ad rem amplificandam ſæpe ſunt inferenda. Conſuetudinis autem ius eſſe putatur id, quod uoluntate omnium ſine lege uetuſtas comprobarit. In ea autem iura ſunt quædam ipſa iam certa propter uetuſtatem. Quo in genere & alia ſunt multa, & eorum multo maxima pars,

quæ

quæ Prætores edicere conſueuerunt. Quædam autem genera iuris iam certa conſuetudine facta ſunt. Quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum eſt, quod inter aliquos conuenit, quod iam ita iuſtũ putatur, ut iuri praſtare dicatur. Par, quod in omnes æquabile eſt. Iudicatũ, de quo iã ante ſentẽtia alicuius, aut aliquorũ conſtitutũ eſt. Iã iura legitima ex legibus cognoſci oportebit. His ergo ex partibus iuris quicquid aut ex ipſa re, aut ex ſimili, aut ex maiore, aut ex minore naſci uidebitur, quemq; attẽdere, atq; elicere pertentando unãquãq; partẽ iuris oportebit. Locorũ autẽ cõmuniũ, quoniã (ut antè dictum eſt) duo ſunt genera, quorũ alterũ dubiæ rei, alterũ certæ cõtinet amplificationem, quid ipſa cauſa det, & quid augeri per cõmunem locũ poſſit, & oporteat, cõſyderabitur. Nã certi qui in omnes incidãt loci præſcribi nõ poſſunt: in pleriſq; fortaſſe ab authoritate iuriſconſultorum, & contra autoritatem dici oportebit. Attendendum eſt autem in hac, & in omnibus, num quos locos communes, præter eos, quos expoſuimus, ipſa res oſtendat. Nunc iuridiciale genus, & partes eius conſyderemus.

IVRIDICIALIS *eſt, in qua æqui & iniqui natura, & præmij aut pœnæ ratio quæritur. Huius partes ſunt duæ, quarum alteram abſolutam, alteram aſſumptiuam nominamus. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe, nõ ut negotialis implicite & abſcondite, ſed patẽtius & expeditius recti & nõ recti quæſtionẽ cõtinet. Ea eſt huiuſmodi: Cũ Thebani Lacedæmonios bello ſuperauiſſent, & ferè mos eſſet Graijs, cũ inter ſe bellũ geſſiſſent, ut ij qui uiciſſent, trophæum aliquod in finibus ſtatuerent uictoriæ modo in præſentia declarãdæ cauſa, non ut in perpetuum belli memoria maneret, æneum ſtatuerunt trophæum. Accuſantur*

apud Amphictyonas, id eſt apud commune Græciæ conſilium. Intentio eſt, Non oportuit. Depulſio eſt, Oportuit. Quæſtio eſt, Oportuerit'ne. Ratio eſt, Eam enim ex bello gloriam uirtute peperimus, ut eius æterna inſignia poſteris noſtris relinquere uellemus. Infirmatio eſt, Attamen æternum inimicitiarum monimentum Graios de Graijs ſtatuere non oportet. Iudicatio eſt, Cum ſummæ uirtutis celebrandæ cauſa Graij de Graijs æternum inimicitiarum monumentum ſtatuerint, recte'ne, an contrà fecerint. Hāc ideo rationem ſubiecimus, ut hoc cauſæ genus ipſum, de quo agimus, cognoſceretur. Nam ſi eam ſuppoſuiſſemus, qua fortaſſe uſi ſunt, Non enim iuſte, neq; pie bellum geſsiſtis, in relationem criminis dilaberemur, de qua pòſt loquemur. Vtrunq; autem cauſæ genus in hanc cauſam incidere perſpicuum eſt. In hanc argumentationes ex iiſdem locis ſumēdæ ſunt, atq; in cauſam negotialem, de qua antè dictum eſt. Locos autem cōmunes & ex cauſa ipſa, ſiquid inerit indignationis, aut conqueſtionis, & ex iuris utilitate & natura multos & graues ſumere licebit, & oportebit, ſi cauſæ dignitas uidebitur poſtulare. Nunc aſſumptiuam partem iuridicialis conſyderemus. Aſſumptiua igitur tunc dicitur, cum ipſum ex ſe factum probari non poteſt, aliquo autem foris adiuncto argumento defenditur. Eius partes ſunt quatuor, comparatio, relatio criminis, remotio criminis, conceſsio. Comparatio eſt, cum aliquod factum, quod per ſe ipſum non ſit probandum, ex eo cuius id cauſa factum eſt, defenditur. Ea eſt huiuſmodi: Quidam Imperator, cum ab hoſtibus circūſideretur, neq; effugere ullo modo poſſet, depactus eſt cum eis, ut arma et impedimenta relinqueret, milites educeret, itaq; fecit: armis & impedimētis amiſsis, præter ſpē milites cōſeruauit.

Accu

Accuſatur maieſtatis. Incurrit huc definitio: ſed nos hunc locum, de quo agimus, conſideremus. Intentio eſt, Non o*portuit arma & impedimenta relinquere.* Depulſio *eſt,* Oportuit. *Quæſtio eſt,* Oportuerit'ne. Ratio *eſt,* Milites *enim omnes periſſent. Infirmatio eſt, aut coniecturalis,* Non *periſſent: aut altera coniecturalis,* Nõ *ideo feciſti.* Ex *quibus ſunt iudicationes,* Periſſent'ne: & , Ideo'ne fe*cerit. aut hæc cõparatiua, cuius nunc indigemus,* At *enim ſatius fuit amittere milites, quàm arma & impedimenta hoſtibus concedere. Ex qua iudicatio naſcitur. Cum omnes perituri milites eſſent, niſi ad hanc pactionem ueniſſent, utrum ſatius fuerit amittere milites, an ad hanc conditionem uenire.* Hoc *cauſæ genus ex his locis tractari conueniet. Oportebit adhibere cæterarum quoq; conſtitutionum rationem atq; præcepta, ac maxime coniecturis faciendis infirmare illud, quod cum eo quod crimini dabitur, ij qui accuſabuntur, cõparabuntur. Id fiet, ſi aut id quod dicent defenſores futurum fuiſſe, niſi id factum eſſet, quo de facto iudicium eſt, futurum fuiſſe negabitur: aut ſi alia ratione, & aliam ob cauſam ac dicet ſe reus feciſſe, demonſtrabitur eſſe factum. Eius rei confirmatio, & item cõtraria de parte infirmatio ex coniecturali conſtitutione ſumetur. Sin autem certo nomine maleficij uocabitur in iudicium, ſicut in hac cauſa (nam maieſtatis acerſitur,) definitione & definitionis præceptis uti oportebit. Atque hæc quidem plerunque in hoc genere incidunt, ut coniectura & definitione utendum ſit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet, eius generis præcepta licebit huc pari ratione transferre. Nam accuſatori maxime eſt in hoc elaborandum, ut id ipſum factum, propter quod ſibi reus concedi putat oportere, quampluri-*

nis infirmiet rationibus. Quod facile eſt, ſi quamplurimis conſtitutionibus aggrediatur id improbare. Ipſa autem comparatio ſeparata à cæteris generibus controuerſiarum ſic ex ſua ui conſiderabitur, ſi illud quod comparabitur, aut non honeſtum, aut non utile, aut non neceſſarium fuiſſe, aut non tantopere utile, aut nō tantopere honeſtum, aut non tantopere neceſſarium fuiſſe demonſtrabitur. Deinde oportet accuſatorē illud quod ipſe arguat, ab eo quod defenſor comparat, ſeparare. Id autem faciet, ſi demonſtrabit non ita fieri ſolere, neq; oportere, neque eſſe rationem, quare hoc propter hoc fiat, ut propter ſalutem militum ea quæ ſalutis cauſa comparata ſunt, hoſtibus tradantur. Poſtea comparare oportebit cum beneficio maleficium, & omnino id quod arguitur, cū eo quod factum ab defenſore laudatur, aut faciendū fuiſſe demonſtratur, contendere, & hoc extenuando, maleficij magnitudinem ſimul adaugere. Id fieri poterit, ſi demonſtrabitur, honeſtius, utilius, magis neceſſarium fuiſſe illud quod uitarit reus, quàm illud quod fecerit. Honeſti autem, & utilis, & neceſſarij uis & natura, in deliberationis præceptis cognoſcetur. Deinde oportebit ipſam illam comparatiuam iudicationem exponere tanquam cauſam deliberatiuam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc iudicatio, quam antè expoſuimus: Cum omnes perituri milites eſſent, niſi ad hanc pactionem uenijſent, utrum ſatius fuerit perire milites, an ad hanc pactionē uenire? Hoc ex locis deliberationis, quaſi aliquam in conſultationē res ueniat, tractari oportebit. Defenſor autē, quibus in locis ab accuſatore aliæ conſtitutiones erunt inductæ, in ijs ipſe quoq; ex ijſdem conſtitutionibus defenſionē comparabit: cæteros autem omnes

locos

locos, qui ad ipſam comparationem pertinebunt, ex contrario tractabit. Loci autem cõmunes erunt accuſatoris, in eum qui cũ de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroq; fateatur: quærat tamen aliquã defenſionẽ, & facti inutilitatẽ, aut turpitudinẽ cum indignatione proferre. Defenſoris eſt, nullum factũ inutile, neq; turpe, neq; item utile, neq; honeſtũ putari oportere, niſi quo animo, quo tẽpore, qua de cauſa factũ ſit, intelligatur. Qui locus ita cõmunis eſt, ut bene tractatus in hac cauſa, magno ad perſuadendũ mom ẽto futurus ſit. Et alter locus per quẽ magna cũ amplificatiõe beneficij magnitudo ex utilitate, aut honeſtate, aut facti neceſſitudine demõſtratur. Et tertius, per quẽ res expreſſa uerbis, ante oculos eorũ qui audiũt, ponitur, ut ipſi ſe quoq; idem facturos fuiſſe arbitrẽtur, ſi ſibi illa res atq; ea faciẽdi cauſa per idẽ tẽpus accidiſſet. Relatio criminis eſt, cũ reus id quod arguitur confeſſus, alterius ſe inductum peccato, iure feciſſe demonſtrat. Ea eſt huiuſmodi: Horatius *occiſis tribus Curiatibus, & duobus amiſsis fratribus, domũ ſe uict[illegible] recepit. Is animaduertit ſororẽ ſuam de fratrum morte nõ laborantẽ, ſponſi autẽ nomen appellantẽ identidem Curiatis cum gemitu & lamentatione: indigne paſſus, uirginem occidit, accuſatur. Intentio eſt, Iniuria ſororem occidiſti. Depulſio eſt, Iure occidi. Quæſtio eſt, Iure'ne occiderit.* Ratio *eſt, Illa enim hoſtium mortẽ lugebat, fratrum negligebat, me &* Pop. Ro. *uiciſſe moleſte ferebat. Infirmatio eſt, Tamen à fratre indemnatam necari non oportuit. ex qua iudicatio fit,* Cum Horatia *fratrum mortem negligeret, hoſtium lugeret, de fratris &* Po. Ro. *uictoria non gauderet, oportuerit'ne eam à fratre indemnatam necari.* Hoc *in genere cauſæ, primùm ſiquid ex cæteris dabitur conſtitutionibus ſumi*

ſumi oportebit, ſicut in comparatione præceptum eſt. Poſtea ſi qua facultas erit, per aliquam conſtitutionẽ illũ, in quem crimen transfertur, defendere. Deinde leuius eſſe illud quod in alterum peccatum reus transferat, quàm quod ipſe ſuſceperit. Poſtea trãslationis partibus uti, & oſtendere à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut ſtatui de ea re conuenerit: ac ſimul oſtendere nõ oportuiſſe antè ſupplicium, quàm iudicium interponere. Tum leges quoque & iudicia demonſtranda ſunt, per quæ potuerit id peccatum, quòd ſponte ſua reus punitus ſit, moribus & iudicio uindicari. Deinde negare debebit, audiri oportere id quod in eum criminis conferatur, de quo is ipſe qui confert, iudicium fieri noluerit: et id quod iudicatũ non ſit, pro infecto haberi oportere. Poſtea impudentiam demonſtrare eorum qui eum nunc apud iudices accuſent, quem ſine iudicibus ipſi condemnarint: & de eo iudicium faciant, de quo iam ipſi ſupplicium ſumpſerint. Poſtea perturbationem iudicij futuram dicemus, & iudices longius quàm poteſtatem habeãt progreſſuros, ſi ſimul & de reo, et de eo quẽ reus arguat, iudicarint. Deinde hoc ſi conſtitutũ ſit, ut peccata homines peccatis, & iniurias iniurijs ulciſcantur, quantũ incõmodorũ conſequatur. Ac ſi idem facere ipſe, qui nunc accuſat, uoluiſſet, ne hoc quidẽ ipſo quicquam opus fuiſſet iudicio: ſi uerò cæteri quoq; idem faciant, omnino iudicium nullum futurum. Poſtea demonſtrabitur, ne ſi iudicio quidem illa damnata eſſet, in quam id crimen ab reo confertur, potuiſſe hunc ipſum de illa ſupplicium ſumere. Quare eſſe indignum, eum, qui ne de damnata quidem pœnas ſumere potuiſſet, de ea ſupplicium ſumpſiſſe, quæ ne adducta ſit in iudicium. Deinde poſtulabit, ut legem,

qua

qua lege fecerit, proferat. Deinde quemadmodum in comparatione praecipiebamus, ut illud quod comparabatur, extenuaretur ab accuſatore quammaxime: ſic in hoc genere oportebit illius culpam, in quem crimē transferetur, cum huius maleficio, qui ſe iure feciſſe dicat, comparare. Poſtea demonſtrandum eſt, non eſſe illud eiuſmodi, ut ob id hoc fieri conueniret. Extrema eſt, ut in comparatione, aſſumptio iudicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis praeceptis dictio. Defenſor autem quae per alias conſtitutiones inducentur, ex ijs locis qui traditi ſunt, infirmabit. Ipſam autem relationem comprobabit, primum augendo eius, in quem refert crimen, culpam & audaciam, & quammaxime per indignationem, ſi res feret, iuncta conqueſtione, ante oculos ponendo. Poſtea leuius demonſtrando reum punitum, quàm ſit ille promeritus, & ſuum ſupplicium cum illius iniuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accuſatore tractati, ut refelli, et contrariam in partem conuerti poſſint, quo in genere ſunt tres extremi, contrarijs rationibus infirmare. Illa autem accerrima accuſatorum criminatio, per quam perturbationem fore omnium iudiciorum demonſtrant, ſi de indemnato ſupplicij ſumendi poteſtas data ſit, leuabitur. Primùm ſi eiuſmodi demonſtrabitur iniuria, ut non modo uiro bono, uerum etiam homini libero uideatur nō fuiſſe toleranda. Deinde ita perſpicua, ut ne ab ipſo quidem, qui feciſſet, in dubium uocaretur. Deinde eiuſmodi, ut in eam is maxime debuerit animaduertere, qui animaduerterit, ut non tam rectum, non tam fuerit honeſtum in iudicium illam rem peruenire, quàm eo modo, atq; ab eo uindicari, quo modo, & à quo ſit uindicata. Poſtea ſic rem fuiſſe apertam, ut iudicium

de ea

de ea re fieri nihil attinuerit. Atque hic demonſtrandum eſt rationibus, & rebus ſimilibus, permultas ita atroces, & perſpicuas res eſſe, ut de his non modo non neceſſe ſit, ſed ne utile quidem, quin mox iudicium fiat, expectare. Locus cõmunis accuſatoris in eum, qui cũ id quod arguitur, negare non poſſit, tamen aliquid ſibi ſpei cõparet ex iudiciorum perturbatione. Atq; hic utilitatis iudiciorum demonſtratio, & de eo conqueſtio, qui ſupplicium dederit indemnatus: in eius autem qui ſumpſerit audaciam & crudelitatẽ, indignatio. Ab defenſore, in eius quẽ ultus ſit, audaciam ſui cõqueſtione, rem non ex nomine ipſius negotij, ſed ex conſilio eius qui fecerit, & cauſa, & tempore conſiderari oportere: quid mali futurũ ſit, aut ex iniuria, aut ex ſcelere alicuius, niſi tanta et tam perſpicua audacia ab eo, ad cuius famã, aut ad parẽtes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquã rem, quam charã eſſe omnibus, aut neceſſe eſt, aut oportet eſſe, fuerit uindicata. Remotio criminis eſt, cũ eius intentio facti quod ab aduerſario infertur, in alium, aut in aliud dimouetur. Id fit bipertito. Nam tum cauſa, tum res ipſa remouetur. Cauſæ remotionis hoc nobis exemplo ſit: Rhodij quoſdã legarunt Athenas. Legatis Quæſtores ſumptum, quẽ oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non ſunt. Accuſantur. Intentio eſt, Proficiſci oportuit. Depulſio eſt, Nõ oportuit. Quæſtio eſt, Oportuerit'ne. Ratio eſt, Sumptus enim qui de publico dari ſolet, is ab Quæſtore non eſt datus. Infirmatio eſt, Vos tamen id quod publice uobis datum erat negotij, conficere oportebat. Iudicatio eſt, Cum ijs qui legati erant, ſumptus qui de publico debebatur, non daretur, oportuerit'ne eos conficere nihilo minus legationẽ. Hoc in genere primũ, ſicut in cæteris, ſiquid aut ex con-

iecturali

iecturali, aut ex alia cōſtitutione ſumi poſſit, uideri oportebit. Deinde pleraq; ex comparatione, & ex relatione criminis in hanc quoq; cauſam conuenire poterunt. Accuſator autem illum, cuius culpa id factum reus dicet, primum defendet, ſi poterit: ſin minus poterit, negabit ad hoc iudiciū illius, ſed huius quē ipſe accuſet, culpā pertinere. Poſtea dicet ſuo quēq; officio cōſulere oportere: nec ſi ille peccaſſet, hūc oportuiſſe peccare. Deinde ſi ille deliquerit, ſeparatim illū, ſicut hunc accuſari oportere, & nō cū huius defenſione coniungi illius accuſationem. Defenſor autem cū cætera, ſiqua ex alijs incident conſtitutionibus, pertractarit, de ipſa remotione ſic argumētabitur. Primū cuius acciderit culpa demōſtrabit. Deinde cum id aliena culpa accidiſſet, oſtendet ſe aut non potuiſſe, aut non debuiſſe id facere quod accuſator dicat oportuiſſe. Quòd non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus eſt neceſſitudinis uis implicata, demonſtrabit. Quòd nō debuerit, ex honeſtate cōſiderabitur. De utroq; diſtinctius in deliberatiuo genere dicetur. Deinde omnia facta eſſe ab reo, quæ in ipſius fuerint poteſtate: quod minus quam conuenerit factum ſit, culpa id alterius accidiſſe. Deinde in alterius culpa exponenda demonſtrandum eſt, quantū uoluntatis & ſtudij fuerit in ipſo: & id ſignis confirmandum huiuſmodi, ex cætera diligentia, ex antè factis, aut dictis, atq; hoc ipſi utile fuiſſe facere, inutile autem non facere, & cum cætera uita magis hoc fuiſſe conſentaneum, quàm quod propter alterius culpam non fecerit. Sin autem non in hominem certum, ſed in rem aliquam cauſa dimouebitur, ut in hac eadem re, ſi Quæſtor mortuus eſſet, & idcirco Legatis pecunia data non eſſet, accuſatione alterius, & culpæ depulſione dempta, cæteris ſimiliter uti locis

oport

oportebit, & ex conceſsionis partibus quæ conuenient, aſſumere, de quibus pòſt nobis dicendum erit. Loci *autẽ cõmunes ijdem utriſq; ferè, qui ſuperioribus aſſumptiuis incidũt.*Hi *tamẽ certiſsimi.*Accuſatoris, *facti indignatio.* Defenſoris, *cũ in alio culpa ſit, aut in ipſo non ſit, ſuppli cio reum affici non oportere.* Ipſius *autẽ rei ſit remotio, cũ id quod datur crimini, negat neq; ad ſe, neq; ad officiũ ſuum reus pertinuiſſe: nec ſi quod in eo ſit delictum, ſibi attribui oportere.* Id *genus cauſæ eſt huiuſmodi:* In *eo fœdere, quod factũ eſt quondã cum Samnitibus, quidã adoleſcens nobilis porcam ſuſtinuit iuſſu* Imperatoris. Fœdere *autem ab Senatu improbato, &* Imperatore *Samnitibus dedito, quidã in Senatu eum quoq; dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere.* Intentio *eſt,* Dedi oportet. Depulſio *eſt,* Non *oportet.* Quæſtio *eſt,* Oporteat'ne. Ratio *eſt,* Non *enim meum fuit officium, nec mea poteſtas, cum & id ætatis & priuatus eſſem, & eſſet ſumma cum autoritate & poteſtate* Imperator, *qui uideret ut ſatis honeſtum fœdus feriretur.* Infirmatio *eſt,* Attamen *quoniam tu particeps factus es in turpiſsimo fœdere ſummæ religionis, dedi te conuenit.* Iudicatio *eſt,* Cũ *is qui poteſtatis nihil habuerit, iuſsu* Imperatoris *in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedendus'ne ſit hoſtibus, nec'ne.* Hoc *genus cauſæ à ſuperiore hoc differt, quòd in illo concedit ſe reus oportuiſſe facere, id quod fieri dicat accuſator oportuiſſe, ſed alicui rei, aut homini cauſam attribuit, quæ uoluntati ſuæ fuerit impedimento ſine conceſsionis partibus.* Nam *earum quædam maior uis eſt, quòd paulò pòſt intelligetur.* In *hoc autẽ non accuſare alterũ, nec culpam in aliũ transferre debet, ſed demonſtrare eam rem, nec ad ſe, nec ad poteſtatẽ, neq; ad officiũ ſuũ pertinuiſſe*

aut

aut pertinere. Atq; in hoc genere hoc accidit noui, quòd accuſator quoq; ſæpe ex remotione criminationem conficit. Vt ſiquis eum accuſet, qui cum Prætor eſſet, in expeditionem ad arma populum uocarit, cum COSS. adeſſent. Nam ut in ſuperiore exemplo reus ab ſuo officio ac poteſtate factum dimouebat: ſic in hoc ab eius officio ac poteſtate, qui accuſatur, ipſe accuſator factum remouendo, hac ipſa ratione confirmat accuſationem. In hac ab utroq; ex omnibus partibus honeſtatis, & omnibus utilitatis partibus, exemplis, ſignis, ratiocinando, quid cuiuſq; officij, iuris, poteſtatis ſit, quæri oportebit, & fuerit'ne ei de quo agitur, id iuris, officij, poteſtatis attributum, nec'ne. Locos autem communes ex ipſa re, ſiquid indignationis ac conqueſtionis habebit, ſumi oportebit. Conceßio eſt, per quam non factum ipſum improbatur ab reo, ſed ut ignoſcatur, id petitur. Cuius partes ſunt duæ, purgatio & deprecatio. Purgatio eſt, per quam eius qui accuſatur, non factum ipſum, ſed uoluntas defenditur. Ea habet partes tres, imprudentiam, caſum, neceßitudinem. Imprudentia eſt, cùm ſciſſe aliquid qui arguitur, negatur. Vt apud quoſdam lex erat, Ne quis Dianæ uitulum immolaret. Nautæ quidam, cum aduerſa tempeſtate in alto iactarentur, uouerunt, ſi eo portu quem conſpiciebant, potiti eſſent, ei deo, qui ibi eſſet, ſe uitulum immolaturos. Caſu erat in eo portu fanum Dianæ eius, cui uitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cum exiſſent, uitulum immolauerunt. Accuſantur. Intentio eſt, Vitulum immolaſtis ei deo, cui non licebat. Depulſio eſt in conceßione poſita. Ratio eſt, Neſciui non licere. Infirmatio eſt, Tamen quoniam feciſti quod non licebat, ex lege ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt, Cum id fecerit quod nō oportuerit, & id non oporte-

re neſcierit,ſit'ne ſupplicio dignus. Caſus autem infertur in conceßionem, cum demonſtrabitur aliqua fortunæ uis uoluntati obſtitiſſe,ut in hac: Cum Lacedæmonijs lex eſſet, ut hoſtias niſi ad ſacrificium quoddam redemptor præbuiſſet,capitale eſſet:hoſtias is qui redemerat,cum ſacrificij dies inſtaret, in urbem ex agro cœpit agere: tum ſubito magnis commotus tempeſtatibus fluuius Eurotas is qui propter Lacedæmonem fluit,ita magnus et uehemens factus eſt,ut eo traduci uictimæ nullo modo poſſent. Redemptor ſuæ uoluntatis oſtendendæ cauſa hoſtias conſtituit omnes in litore,ut qui trans flumen eſſent,uidere poſſent. Cum omnes ſtudio eius ſubitam fluminis magnitudinem ſcirent fuiſſe impedimento,tamen quidā capitis accerſierunt. Intentio eſt,Hoſtiæ quas debuiſti,ad ſacrificium præſto nō fuerunt. Depulſio eſt conceßio. Ratio, Flumen enim ſubito accreuit,& ea re traduci nō potuerunt. Infirmatio eſt,Tamen quoniā quod lex iubet, factum non eſt, ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt, Cum in ea re redēptor contra legē aliquid fecerit,qua in re ſtudio eius ſubita fluminis obſtiterit magnitudo,ſupplicio'ne dignus ſit. Neceßitudo autē infertur,cum ui quadā reus id quod fecerit, feciſſe defenditur,hoc modo: Lex eſt apud Rhodios,ut ſi qua roſtrata in portu nauis deprehēſa ſit,publicetur. Cum magna in alto tempeſtas eſſet,uis uentorum inuitis nautis Rhodiorum in portū nauim coēgit. Quæſtor nauim populi uocat. Nauis dominus negat publicari oportere. Intentio eſt, Roſtrata nauis in portu deprehenſa eſt. Depulſio eſt conceßio. Ratio, Vi & neceſſario ſumus in portū coacti. Infirmatio eſt, Nauim ex lege tamē populi eſſe oportet. Iudicatio eſt, Cum roſtratam nauim in portu deprehenſam lex publicarit, cumq́; hæc nauis inuitis nautis ui tempe

tempeſtatis in portum coniecta ſit, oporteat'ne eam publicari. Horum trium generum idcirco unum in locum contulimus exempla, quòd ſimilis in ea præceptio argumentorum traditur. Nam in his omnibus primum, ſiquid res ipſa dabit facultatis, coniecturam ab accuſatore induci oportebit, ut id quod uoluntate factum negabitur, conſulto factum ſuſpicione aliqua demonſtretur. Deinde inducere definitionem neceſsitudinis, aut caſus, aut imprudentiæ, & exempla ad eam definitionem adiungere, in quibus imprudentia fuiſſe uideatur, aut caſus, aut neceſsitudo, & ab his id, quod reus inferat, ſeparare, id eſt oſtendere diſsimile, quòd leuius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non neceſſarium fuerit. Poſtea demonſtrare, potuiſſe euitari, et hac ratione prouideri potuiſſe, ſi hoc aut illud feciſſet, aut niſi feciſſet, præcaueri, & definitionibus oſtendere non hanc imprudentiam, aut caſum, aut neceſsitudinem, ſed inertiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere. Ac ſi qua neceſsitudo turpitudinem uidebitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonſtrare, quiduis perpeti, mori deniq; ſatius fuiſſe, quàm eiuſmodi neceſsitudini obtemperare. Atque tum ex his locis, de quibus in negotiali parte dictum eſt, iuris & æquitatis naturam oportebit quærere, & quaſi in abſoluta iuridiciali per ſe hoc ipſum ab rebus omnibus ſeparatim conſyderare. Atque hoc in loco, ſi facultas erit, exemplis uti oportebit, quibus in ſimili excuſatione non ſit ignotum: & contentione, magis illis ignoſcendum fuiſſe: & ex deliberationis partibus, turpe, aut inutile eſſe concedi eam rem, quæ ab aduerſario commiſſa ſit: permagnum eſſe, & magno futurum detrimento, ſi ea res ab ijs qui poteſtatem habent iudicandi, neglecta ſit.

Defenſor autem conuerſis omnibus his partibus pot erit uti. Maxime autem in uoluntate defendenda commorabitur, & in ea re adaugenda, quæ uoluntati fuerit impedimento, & ſe plus, quam fecerit, facere non potuiſſe, & in omnibus rebus uoluntatem ſpectari oportere: & ſe conuinci non poſſe, quòd non abſit à culpa, & ex ſuo nomine communem hominum infirmitatem poſſe damnari. Deinde nihil indignius eſſe, quàm eum qui culpa careat, ſupplicio non carere. Loci autem communes accuſatoris, unus in confeßione, & alter, quanta poteſtas peccandi relinquatur, ſi ſemel institutum ſit, ut non de facto, ſed de facti cauſa quæratur. Defenſoris autem, cõqueſtio calamitatis eius, quæ non culpa, ſed ui maiore quadam acciderit, & de fortunæ poteſtate, & hominum infirmitate, & uti ſuum animum non euentum conſyderent. In quibus omnibus conqueſtionem ſuarum ærumnarum, & crudelitatis aduerſariorum indignationem ineſſe oportebit. Ac neminem mirari conueniet, ſi aut in ijs, aut in alijs exemplis ſcripti quoq; controuerſiam adiunctam uidebit. Quo de genere pòſt erit nobis ſeparatim dicendum, propterea quòd quædam genera cauſarum ſimpliciter & ex ſua ui conſyderantur: quædam autem ſibi aliud quoq; aliquod cõtrouerſiæ genus aſſumunt. Quare omnibus cognitis, non erit difficile in unamquanq; cauſam transferre, quod ex eo quoq; genere conueniet: ut in his exemplis conceßionis ineſt omnibus ſcripti controuerſia ea, quæ ex ſcripto & ſententia nominatur: ſed quia de cõceßione loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de ſcripto & ſententia dicemus. Nunc in alteram conceßionis partem conſyderationem intendemus. Deprecatio eſt, in qua non defenſio facti, ſed ignoſcendi poſtulatio continetur. Hoc genus uix

nus uix in iudicio probari poteſt, ideo quòd conceſſo peccato, difficile eſt ab eo qui peccatorum uindex eſſe debet, ut ignoſcat impetrare. Quare parte eius generis, cum cauſam non in eo conſtitueris, uti licebit. Vt ſi pro aliquo claro, aut forti uiro, cuius in remp. multa ſint beneficia dixeris, poſſis, cum uidearis non uti deprecatione, uti tamen, ad hunc modum: Quòd ſi Iudices hic pro ſuis beneficijs, pro ſuo ſtudio, quod in uos habuit ſemper, tali ſuo tēpore multorum ſuorum rectè factorum cauſa, uni delicto ut ignoſceretis poſtularet, tamen dignum ueſtra manſuetudine, dignum uirtute huius eſſet Iudices à uobis hanc rem hoc poſtulante impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & Iudices per locum communem ad ignoſcendi uoluntatem ducere. Quare hoc genus, quanquam in iudicijs non uerſatur, niſi quadam ex parte: tamen quia & pars ipſa inducenda nonnunquam eſt, & in Senatu, aut concilio ſæpe omni in genere tractanda, in id quoque præcepta ponemus. Nam in Senatu, & in concilio de Siphace diu deliberatum eſt, & de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimium, & eius concilium diu ductum eſt. Et magis in hoc quidem ignoſcendi, quàm cognoſcendi poſtulatio ualuit. Nam ſemper animo bono in ſe Pop. Rom. fuiſſe non tam facile probabat, cum coniecturali conſtitutione uteretur, quam ut propter poſterius beneficium ſibi ignoſceretur, cum deprecationis partes adiungeret. Oportebit igitur eum, qui ſibi ut ignoſcatur, poſtulabit, commemorare ſiqua ſua poterit beneficia, & ſi poterit, oſtendere ea maiora eſſe, quam hæc quæ deliquerit, ut plus ab eo boni, quàm mali profectum eſſe uideatur. Deinde maiorum ſuorum beneficia, ſiqua extabunt, proferre. Deinde oſtendere non odio, neque crudelitate feciſſe quod fecerit, ſed aut

 ſtultitia

ſtultitia,aut impulſu alicuius,aut aliqua honeſta,aut probabili cauſa.Poſtea polliceri & confirmare,ſe & hoc peccato doctum,& beneficio eorum qui ſibi ignouerint,confirmatum,omni tempore à tali ratione abſuturum.Deinde ſpem oſtendere aliquo ſe in loco,magno ijs qui ſibi conceſſerint,uſui futurum.Poſtea ſi facultas erit,ſe aut conſanguineum,aut iam à maioribus in primis amicum eſſe demonſtrabit,& amplitudinem ſuæ uoluntatis,& nobilitatem generis eorum qui ſe ſaluum uelint,& dignitatem oſtendere,& cætera ea quæ perſonis ad honeſtatem,& amplitudinem ſunt attributa, cum conqueſtione, ſine arrogantia in ſe eſſe demonſtrabit, ut honore potius aliquo, quàm ullo ſupplicio dignus eſſe uideatur. Deinde cæteros proferre,quibus maiora delicta conceſſa ſunt. Ac multum proficiet,ſi ſe miſericordem in poteſtate, & propenſum ad ignoſcendum fuiſſe oſtendet.Atque ipſum illud peccatum erit extenuandum,ut quàm minimum obfuiſſe uideatur,& aut turpe,aut inutile demonſtrandum tali de homine ſupplicium ſumere.Deinde locis communibus miſericordiam captare oportebit ex ijs præceptis, quæ in primo libro ſunt expoſita. Aduerſarius autem malefacta augebit,nihil imprudenter,ſed omnia ex crudelitate & malitia facta dicet.Ipſum immiſericordem,ſuperbum fuiſſe, & ſi poterit,oſtendet ſemper inimicum fuiſſe,& amicum fieri nullo modo poſſe.Si beneficia proferet,aut aliqua de cauſa facta, non propter beneuolentiam demonſtrabit, aut poſtea odium eſſe acre ſuſceptum, aut illa omnia maleficijs eſſe deleta, aut leuiora beneficia quàm maleficia, aut cum beneficijs honos habitus ſit,pro maleficio pœnam ſumi oportere.Deinde turpe eſſe,aut inutile ignoſci.Deinde de quo ut poteſtas eſſet, ſæpe optarint, in eum poteſtate

non

non uti, ſummam eſſe ſtultitiam: & cogitare oportere, quem animum in eum, uel quale odium habuerint. Locus autem communis erit indignatio maleficij: & alter, eorum miſereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miſerijs ſint. Quoniam igitur in generali conſtitutione tandiu propter eius partium multitudinem commoramur, ne forte uarietate, & diſsimulitudine rerum deductus alicuius animus in quendam errorem deferatur, quid etiam nobis ex eo genere reſtet, & quare reſtet, admonendum uidetur. Iuridicialem cauſam eſſe dicebamus, in qua æqui & iniqui natura, præmij aut pœnæ ratio quæreretur. Eas cauſas in quibus de æquo & iniquo quæritur, expoſuimus. Nunc reſtat ut de præmio & de pœna explicemus. Sunt enim multæ cauſæ, quæ ex præmij alicuius petitione conſtant. Nam & apud iudices de præmio ſæpe accuſatorum quæritur, & à Senatu, aut concilio aliquod præmium ſæpe petitur. Ac neminem conueniet arbitrari nos, cum aliquod exemplum ponamus, quod in Senatu agatur, ab iudiciali genere exemplorum recedere. Quicquid enim de homine probando, aut improbando dicitur, cum ad eam dictionem ſententiarum quoque ratio accommodetur, id non, ſi per ſententiæ dictionem agitur deliberatiuum eſt: ſed quia de homine ſtatuitur, iudiciale eſt habendum. Omnino autem qui diligenter omnium cauſarum uim, & naturam cognouerit, cum genere primo, tum etiam forma eas intelliget diſsidere. Cæteris autem partibus aptas inter ſe omnes, & aliam in aliam implicatam uidebit. Nunc de præmijs conſyderemus. L. Licinius Craſſus COS. *quoſdam in citeriore Gallia nullo illuſtri, neque certo duce, neque eo nómine, neque numero præditos,*

ut digni eſſent qui hoſtes Pop.Rom.*eſſe dicerentur: quòd tamen excurſionibus & latrocinijs infeſtam prouinciam redderent,cōſectatus eſt,& confecit.*Romā *rediјt,triumphum ab Senatu poſtulat.*Hic *ut & in deprecatione nihil ad nos attinet, rationibus, & infirmationibus rationum ſupponendis ad iudicationem peruenire: propterea quòd niſi alia quoq; incidet conſtitutio, aut pars conſtitutionis,ſimplex erit iudicatio,& in quæſtione ipſa continebitur.*In *deprecatione huiuſmodi,* Oporteat'ne *pœna affici.* In *hac huiuſmodi,* Oporteat'ne *præmium dari.* Nunc *ad præmij quæſtionem appoſitos locos exponemus.* Ratio *igitur præmij quatuor eſt in partes diſtributa: in beneficia,in hominem,in præmij genus,in facultates.* Beneficia *ex ſua ui,ex tempore,ex animo eius qui fecerit, ex cauſa conſyderantur.* Ex *ſua ui quærentur, hoc modo:* Magna *an parua,facilia an difficilia,ſingularia ſint an uulgaria, uera an falſa quadam ex oratione honeſtentur.* Ex *tempore autem,*Si *tum cum indigeremus,cum cæteri non poſſent,aut nollent opitulari,ſi tum cum ſpes deſeruiſſet, opitulatus ſit.* Ex *animo,*Si *non ſui commodi cauſa,ſed eo conſilio fecit omnia,ut hoc conficere poſſet.* Ex *caſu,* Si *non fortuna,ſed induſtria factum uidebitur,aut ſi induſtriæ fortuna obſtitiſſet.* In *hominem autem,*Quibus *rationibus uixerit,quid ſumptus in eam rem, aut laboris inſumpſerit,& ſiquid aliquando tale fecerit,num alieni laboris,aut deorum bonitatis præmium ſibi poſtulet: num aliquando ipſe talem ob cauſam aliquem præmio affici negarit oportere:aut num iam ſatis pro eo quod fecerit,honos habitus ſit: aut num neceſſe fuerit ei facere id quod fecerit:aut num huiuſmodi ſit factum,ut niſi feciſſet, ſupplicio dignus eſſet,non quia fecerit,præmio;aut num ante*

tempus

tempus præmium petat, & ſpem incertam certo uenditet pretio: aut num quo ſupplicium aliquod uitet, eo præmiũ poſtulet, uti de ſe præiudicium factum eſſe uideatur. In præmij autem genere quid, & quantum, & quamobrem poſtuletur, & quo & quanto quæq; res præmio digna ſit, conſiderabitur. Deinde apud maiores, quibus hominibus, et quibus de cauſis talis honos ſit habitus, quæretur. Deinde ne is honos nimium peruagetur. Atque hic eius, qui contra aliquem præmium poſtulantē dicet, locus erit communis, præmia uirtutis & officij ſancta & caſta eſſe oportere: neq; ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus peruulgari. Et alter, minus homines uirtutis cupidos fore uirtutis præmio peruulgato. Quæ enim rara & ardua ſint, ea ex præmio pulchra & iucunda hominibus uideri. Et tertius, ſi exiſtant qui apud maiores noſtros ob egregiam uirtutē tali honore dignati ſunt, non'ne de ſua gloria cum pari præmio tales homines affici uideant, deliberari putent? & eorum enumeratio, & cum eis quos contrà dicat, comparatio. Eius autem qui præmium petet, facti ſui amplificatio, & eorum qui præmio affecti ſunt, cum ſuis factis contentio. Deinde cæteros à uirtutis ſtudio repulſum iri, ſi ipſe præmio non ſit affectus. Facultates autem conſiderantur, cum aliquod pecuniarum præmium poſtulatur, in quo utrum copia'ne ſit agri, uectigalium, pecuniæ, an penuria conſideratur. Loci communes, facultates augere, non minuere oportere, & impudentem eſſe, qui pro beneficio non gratiam, uerum mercedem poſtulet: contrà autem de pecunia ratiocinari, ſordidum eſſe, cum de gratia referenda deliberetur: & ſe non pretium pro facto, ſed honorem ita ut factitatum ſit pro beneficio poſtulare. Ac de conſtitutio-

nibus quidem ſatis dictum eſt: nunc de ijs controuerſijs, quæ in ſcripto uerſantur, dicendum uidetur.

IN *ſcripto uerſatur controuerſia, cum ex ſcriptionis ratione aliquid dubij naſcitur. Id fit ex ambiguo, ex ſcripto & ſententia, ex contrarijs legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex ambiguo autē naſcitur controuerſia, cum quid ſenſerit ſcriptor, obſcurū eſt, quòd ſcriptū duas pluresue res ſignificat, ad hunc modum: Paterfamiliâs, cum filium hæredem faceret, uaſorum argēteorum centū pondo uxori ſuæ ſic legauit: Hæres meus uxori meæ uaſorum argenteorum pondo centum, quæ uolet, dato. Poſt mortem eius uaſa magnifica, & pretioſe cælata petit à filio mater: ille ſe quæ ipſe uellet, debere dicit. Primum, ſi fieri poterit, demōſtrandum eſt nō eſſe ambigue ſcriptū, propterea quòd omnes in conſuetudine ſermonis ſic uti ſolent eo uerbo uno pluribusue in ea ſententia, in qua is qui dicet accipiendum eſſe demonſtrabit. Deinde ex ſuperiore & ex inferiore ſcriptura docendū, id quod quæratur fieri perſpicuum. Quare ſi ipſa ſeparatim ex ſe uerba conſiderentur, omnia aut pleraq; ambigua uiſum iri. Quæ autē ex omni conſiderata ſcriptura perſpicua fiant, hæc ambigua non oportere exiſtimari. Deinde qua in ſententia ſcriptor fuerit, ex cæteris eius ſcriptis, & factis, dictis, animo atque uita eius ſumi oportebit, & eam ipſam ſcripturā, in qua inerit illud ambiguū, de quo quæritur, totam omnibus ex partibus pertentare, ſiquid aut ad id appoſitum ſit, quod nos interpretemur, aut ei quod aduerſarius intelligat, aduerſetur. Nā facile, quid ueriſimile ſit eum uoluiſſe qui ſcripſit, ex omni ſcriptura, et ex perſona ſcriptoris, atque ijs rebus quæ perſonis attributæ ſunt, conſiderabitur. Deinde erit demonſtrādum, ſiquid*

ex ipſa

ex ipſa re dabitur facultatis, id quod aduerſarius intelligat, multo minus commode fieri poſſe, quàm id quod nos accipimus, quòd illius rei neq; adminiſtratio, neq; exitus ullus extet: nos quod dicamus, facile & commode trāſigi poſſe. ut in hac lege (nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur) Meretrix coronam auream ne habeto: ſi habuerit, publica eſto. Contra eum qui meretricē publicari dicat ex lege oportere, poſſet dici, neq; adminiſtrationem eſſe ullam publicæ meretricis, neq; exitum legis in meretrice publicāda: at in auro publicando & adminiſtrationem, & exitum facilem eſſe, & incōmodi nihil ineſſe. Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num illo probato, quod aduerſarius intelligat, utilior res, aut honeſtior, aut magis neceſſaria, à ſcriptore neglecta uideatur. Id fiet, ſi id, quod nos demōſtrabimus, honeſtū, aut utile, aut neceſſarium demonſtrabimus: & ſi id, quod ab aduerſarijs dicetur, minime eiuſmodi dicemus eſſe. Deinde ſi in lege erit ex ambiguo controuerſia, dare operam oportebit, ut de eo quod aduerſarius intelligat, alia in lege cautū eſſe doceatur. Permultum autem proficiet illud demonſtrare, quemadmodum ſcripſiſſet, ſi id quod aduerſarius accipiat, fieri aut intelligi uoluiſſet: ut in hac cauſa, in qua de uaſis argenteis quæritur, poſſit mulier dicere, nihil attinuiſſe aſcribi, quæ uolet, ſi hæredis uoluntati permitteret. Eo enim non aſcripto nihil ineſſe dubitationis quin hæres quæ ipſe uellet, daret. Amentiæ igitur fuiſſe, cum hæredi uellet cauere, id aſcribere, quo non aſcripto nihilominus hæredi caueretur. Quare hoc genere magnopere talibus in cauſis uti oportebit: ſi hoc modo ſcripſiſſet, iſto uerbo uſus non eſſet, non iſto loco uerbum iſtud collocaſſet. Nam

ex his ſententia ſcriptoris maxime perſpicitur. Deinde *quo tempore ſcriptum ſit, quærendum eſt, ut, quod eum uoluiſſe in eiuſmodi tempore uerſimile ſit, intelligatur.* Pòſt *ex deliberationis partibus, quid utilius, & quid honeſtius, & illi ad ſcribendum, & his ad comprobandum ſit, demonſtrandum: & ex his ſiquid amplificationis dabitur, communibus utrunque locis uti oportebit.* Ex *ſcripto & ſententia controuerſia conſiſtit, cum alter uerbis ipſis quæ ſcripta ſunt, utitur: alter ad id quod ſcriptorem ſenſiſſe dicet, omnem adiungit dictionem.* Scri*ptoris autem ſententia ab eo qui ſententia ſe defendet, tum ſemper ad idem ſpectare, & idem uelle demonſtrabitur: tum aut ex facto, aut ex euentu aliquo ad tempus id quod inſtituit, accommodatur. Semper ad idem ſpectare, hoc modo:* Paterfamiliàs *cum liberorum nihil haberet, uxorem autem haberet, in teſtamento ita ſcripſit:* Si *mihi filius genitus fuerit unus, pluresúe, is mihi hæres eſto.* Deinde *quæ aſſolent.* Poſtea, *Si filius antè moritur, quàm in tutelam ſuã uenerit, tu mihi, dicebat, ſecũdus hæres eſto.* Filius *nõ eſt natus, ambigunt agnati cum eo qui eſt hæres, ſi filius antè, quàm in tutelam ueniat, mortuus ſit.* In *hoc genere non poteſt hoc dici, ad tempus, aut ad euentum aliquem ſententiam ſcriptoris oportere accommodari: propterea quòd ea ſola demonſtratur, qua fretus ille, qui contra ſcriptum dicet, ſuam eſſe hæreditatẽ defen dit. Alterum autem genus eſt eorum qui ſententiam inducunt, in quo non ſimplex uoluntas ſcriptoris oſtenditur, quæ in omne tempus, & in omne factum idem ualeat: ſed ex quodam facto, aut euentu ad tempus interpretanda dicitur.* Ea *partibus iuridicialis aſſumptiuæ maxime ſuſtinetur.* Nam *tum inducitur comparatio, ut in eum qui*

cum

cum lex aperiri portas noctu uetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hoſtibus opprimerētur, ſi foris eſſent, quòd prope muros caſtra hoſtes haberent. Tum relatio criminis, ut in eo qui, cum cōmunis lex omnium hominē occidere uetaret, Tribunum militum ſuum qui uim ſibi inferre conaretur, occidit. Tum remotio criminis, ut in eo qui, cum lex quibus diebus in legationem proficiſceretur, præſtituerat, quia ſumptum non dedit Quæſtor, profectus non eſt. Tum conceſsio per purgationem & per imprudentiam, ut in uituli immolatione: & per uim, ut in naui roſtrata: et per caſum, ut in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita ſententia inducetur, ut unum quoddam uoluiſſe ſcriptor demonſtretur: aut ſic, ut in eiuſmodi re & tempore hoc uoluiſſe doceatur. Ergo is qui ſcriptum defendit, his locis plerunq; omnibus, maiore autem parte ſemper poterit uti. Primum ſcriptoris collaudatione & loco communi, nihil eos qui iudicēt, niſi id quod ſcriptum ſit, ſpectare oportere: & hoc eò magis, ſi legitimum ſcriptum proferetur, id eſt, aut lex ipſa, aut ex lege aliquid. Poſtea quòd uehementiſsimum eſt, facti aut intentionis aduerſariorum cum ipſo ſcripto contentione, quid ſcriptum ſit, quid factum, quid iuratus iudex: quē locum multis modis uariare oportebit. Tum ipſum ſecū admirantē quidnam contra dici poſsit, tum ad iudicis officium reuertentē, & ab eo quærentem quid præterea audire aut expectare debeat: tum ipſum aduerſarium, quaſi intentantis loco producendo, hoc interrogando, utrum ſcriptū neget eſſe eo modo, an ab ſe contra factū eſſe, aut contra contendi neget, utrum negare auſus ſit, ſe dicere deſiturū. Si neutrum neget, & contra tamen dicat, nihil eſſe quo hominē impudentiorem

dentiorem quiſquam ſe uiſurum arbitretur. In hoc ita cõmorari conueniet, quaſi præterea nihil dicendum ſit, & quaſi contradici nihil poßit, ſæpe id quod ſcriptum eſt, recitando, ſæpe cum ſcripto factũ aduerſarij cõſligendo, atq; interdum acriter ad iudicem ipſum reuertẽdo. Quo in loco iudici demonſtrandum eſt, quid iuratus ſit, quid ſequi debeat: duabus de cauſis iudicem dubitare oportere, ſi aut ſcriptum ſit obſcure, aut neget aliquid aduerſarius. Cum & ſcriptum ſit aperte, & aduerſarius omnia confiteatur, tum iudicem legi parere, non interpretari legem oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea quæ cõtra dici poterant, oportebit. Contra autẽ dicetur, ſi aut prorſus aliud ſenſiſſe ſcriptor, & ſcripſiſſe aliud demonſtrabitur, ut in illa de teſtamento quã poſuimus cõtrouerſia, aut cauſa aſſumptiua inferretur, quamobrẽ ſcripto nõ potuerit aut nõ oportuerit obtẽperari. Si aliud ſenſiſſe ſcriptor, aliud ſcripſiſſe dicetur, is qui ſcripto utetur, hoc dicet, nõ oportere de eius uoluntate nos argumẽtari, qui ne id facere poſſemus, indiciũ nobis reliquerit ſuæ uolũtatis: multa incõmoda conſequi, ſi inſtituatur, ut à ſcripto recedatur. Nam & eos qui aliquid ſcribant, non exiſtimaturos id quod ſcripſerint, ratum futurum: & eos qui iudicent, certum quid ſequãtur, nihil habituros, ſi ſemel à ſcripto recedere conſueuerint. Quòd ſi uoluntas ſcriptoris conſeruanda ſit, ſe non aduerſarios à uoluntate eius ſtare. Nam multo propius accedere ad ſcriptoris uoluntatẽ eum, qui ex ipſius eã literis interpretetur, quàm illũ qui ſententiã ſcriptoris non ex ipſius ſcripto ſpectet, quod ille ſuæ uoluntatis quaſi imaginem reliquerit, ſed domeſticis ſuſpicionibus perſcrutetur. Sin cauſam afferet is, qui à ſententia ſtabit, primum erit contradicendum, quàm abſurdum non

non negare contra legem feciſſe, ſed quare fecerit, cauſam aliquam inuenire. Deinde conuerſa omnia eſſe, antè ſolitos eſſe accuſatores iudicibus pſuadere, affinẽ eſſe alicuius culpæ eum qui accuſaretur, cauſam proferre, quæ eum ad peccandum impuliſſet, nunc ipſum reum cauſam afferre quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionẽ, cuius in ſingulas partes multæ conuenient argumentationes. Primum nulla in lege ullam cauſam contra ſcriptum accipi conuenire. Deinde ſi in cæteris legibus cõueniat, hanc eſſe huiuſmodi legem, ut in ea non oporteat. Poſtremo ſi in hac quoq; lege oporteat, hanc quidem cauſam accipi minime oportere. Prima pars his ferè locis confirmabitur, ſcriptori neq; ingenium, neq; operam, neq; ullam facultatem defuiſſe, quo minus poſſet aperte perſcribere id quod cogitaret: non fuiſſe ei graue, nec difficile, eam cauſam excipere, quam aduerſarij proferant: ſi quicquam excipiendum putaſſet, conſueuiſſe eos qui leges ſcribant, exceptionibus uti. Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus ſcriptas, & maxime uidere, ſiquæ in ea ipſa lege, qua de agitur, ſit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis ſcriptorem, quo magis eum probetur fuiſſe excepturum, ſiquid excipiendũ putaret, & oſtẽdere cauſam accipere, nihil aliud eſſe, niſi legem tollere: ideo quòd cum ſemel cauſa conſideretur, nihil attineat eam ex lege conſiderare, quippe quæ in lege ſcripta non ſit. Quod ſi ſit inſtitutum omnibus cauſam dari, & poteſtatem peccandi, cum intellexerint uos ex ingenio eius, qui contra legem fecerit, non ex lege, in quam iurati ſitis, rem iudicare. Deinde & ipſis iudicibus iudicandi, & cæteris ciuibus uiuendi rationes perturbatum iri, ſi ſemel à legibus receſſum ſit. Nam & iudices neque

quid

quid ſequantur habituros, ſi ab eo quod ſcriptum ſit, recedant: neq; quo pacto alijs improbare poßint, quòd contra legem iudicarint: & cæteros ciues quid agant ignoraturos, ſi ex ſuo quiſq; conſilio, & ex ea ratione, quæ in mentem aut in libidinem uenerit, non ex cōmuni præſcripto ciuitatis unamquanq; rem adminiſtrabit. Poſtea quærere à iudicibus ipſis, quare in alienis detineātur negotijs, cur reip. munere impediantur, cum ſæpius ſuis rebus & cōmodis ſeruire poßint, cur in certa uerba iurent, cur certo tēpore conueniant, certo diſcedant. Nihil quiſquam afferat cauſæ, quo minus frequenter operam reip. det, niſi quæ cauſa in lege excepta ſit, an ſe legibus obſtrictos in tantis moleſtijs eſſe æquum cenſeant, aduerſarios noſtros leges negligere concedant. Deinde item quærere ab iudicibus, ſi eius rei cauſam propter quam ſe reus contra legem feciſſe dicat, exceptionē ipſe in lege adſcribat, paſſuri'ne ſint. Poſtea hoc quod faciat, indignius & impudentius eſſe quàm ſi adſcribat. Age porrò, quid ſi ipſi uelint Iudices adſcribere, paſſurus'ne ſit populus? atq; hoc eſſe indignius, quam rem uerbo & literis mutare nō poßint, eam re ipſa, & iudicio maxime commutare. Deinde indignius eſſe de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, cum populo cognoſcēdi, et probandi, aut improbādi poteſtas nulla fiat, hoc ipſis iudicibus inuidioſißimum futurum. Non hunc locum eſſe, neq; hoc tempus legum corrigendarum, apud populum hoc, & per populū agi conuenire: quod ſi nūc id agant, uelle ſe ſcire qui lator ſit, qui ſint accepturi, ſe actiones uidere, et diſſuadere uelle. Quòd ſi hæc cū ſumme inutilia, tum multo turpißima ſint, legem cuiuſcemodi ſit, in præſentia cōſeruari a iudicibus, pòſt ſi diſpliceat, à populo

populo corrigi conuenire. Deinde ſi ſcriptum non extaret, magnopere quæreremus: neq; iſti, ne ſi extra periculũ quidem eſſet, crederemus. Nunc cum ſcriptum ſit, amentiam eſſe eius rei qui peccarit potius, quam legis ipſius uerba cognoſcere. His & huiuſmodi rationibus oſtenditur cauſam extra ſcriptum accipi non oportere. Secunda pars eſt, in qua eſt oſtendendum ſi in cæteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonſtrabitur ſi lex aut ad res maximas, utiliſſimas, honeſtiſſimas, religioſiſſimas uidebitur pertinere: aut inutile, aut turpe, aut nefas eſſe tali in re non diligentiſſime legi obtemperare: aut ita lex diligenter perſcripta demonſtrabitur, ita cautum unaquaq; de re, ita quod oportuerit exceptum, ut minime conueniat quicquam in tam diligenti ſcriptura præteritum arbitrari. Tertius locus eſt ei, qui pro ſcripto dicet, maxime neceſſarius, per quem oſtendat oportet, ſi eò ueniat cauſam contra ſcriptum accipi, eam tamen minime oportere, quæ ab aduerſarijs afferatur. Qui locus idcirco eſt huic neceſſarius, quòd ſemper is qui contra ſcriptum dicit, æquitatis aliquid afferat oportet. Nam ſumma impudentia eſt, eum qui contra quod ſcriptum ſit, aliquid probare uelit, non æquitatis præſidio id facere conari. Siquid igitur ex hac ipſa quippiam accuſator deroget, omnibus partibus iuſtius & probabilius accuſare uideatur. Nã ſuperior oratio hoc omnis faciebat, uti iudices etiam ſi nollent, neceſſe eſſet: hæc autem, etiam ſi neceſſe non eſſet, ut uellent contra iudicare. Id autem fiet, ſi quibus ex locis culpa demonſtrabitur non eſſe in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut conceſſionis partibus ſe defendit, de quibus antè, ut potuimus, diligenter perſcripſimus, ſi de his locis quæ res poſtulabit, ad cauſam aduerſariorum improban-

dam transferemus: aut cauſæ & rationes afferentur, quare & quo conſilio ita ſit in lege, aut in teſtamento ſcriptum, ut ſententia quoq; & uoluntate ſcriptoris, non ipſa ſolum ſcripturæ cauſa confirmatum eſſe uideatur: aut alijs quoq; conſtitutionibus factum coarguetur. Contra ſcriptum autem qui dicet, primum eum inducet locum, per quem æquitas cauſæ demonſtretur: aut oſtendet quo animo, quo conſilio, qua de cauſa fecerit: & quancunq; cauſam aſſumet, aſſumptionis partibus ſe defendet, de quibus ante dictum eſt. Atq; hoc in loco, cum diutius commoratus ſui facti rationem, & æquitatem cauſæ exornauerit, tum ex his locis ferè contra aduerſarios dicet oportere cauſas accipi: demonſtrabit nullam eſſe legem, quæ aliquam rem inutilem aut iniquam fieri uelit: omnia ſupplicia quæ à legibus proficiſcantur, culpæ ac malitiæ uindicandæ cauſa conſtituta eſſe. Scriptorem ipſum, ſi exiſtat, factum hoc probaturum: & idem ipſum, ſi ei talis res accidiſſet, facturum fuiſſe: & ea re legis ſcriptorem certo ex ordine iudices, certa ætate præditos conſtituiſſe, ut eſſent, non qui ſcriptum ſuum recitarent, quod quiuis puer facere poſſet, ſed qui cogitationem aſſequi poſſent, & uoluntatem interpretari. Deinde illum ſcriptorem, ſi ſcripta ſua ſtultis hominibus, & barbaris iudicibus committeret, omnia ſumma diligentia perſcripturum fuiſſe: nunc uero quòd intelligeret quales uiri iudicaturi eſſent, idcirco eum quæ perſpicua uideret eſſe, non aſcripſiſſe: neque enim uos ſcripti ſui recitatores, ſed uoluntatis interpretes fore putauit. Poſtea quærere ab aduerſarijs, quid ſi hoc feciſſem? quid ſi hoc accidiſſet? eorum aliquid in quibus, aut cauſa ſit honeſtiſsima, aut neceſsitudo certiſsima, tum'ne accuſaretis? Atqui lex nuſquam excepit. Non

ergo

ergo omnia ſcripta, ſed quædam, quæ perſpicua ſunt, tacitis exceptionibus caueri. Deinde nullam rem neque legibus, neque ſcriptura ulla, denique ne in ſermone quidem quotidiano atque imperijs domeſticis recte poſſe adminiſtrari, ſi unuſquiſque uelit uerba ſpectare, & non ad uoluntatem eius, qui uerba habuerit, accedere. Deinde ex utilitatis & honeſtatis partibus oſtendere, quàm inutile, aut quàm turpe ſit id quod aduerſarij dicant fieri oportuiſſe, aut oportere: & id quod nos fecerimus aut poſtulemus, quàm utile aut quàm honeſtũ ſit. Deinde leges nobis charas eſſe non propter literas, quæ tenues & obſcuræ notæ ſint uoluntatis, ſed propter earum rerum, quibus deſcriptum eſt, utilitatem, & eorum, qui ſcripſerint, ſapientiam et diligentiam. Poſtea quid ſit lex deſcribere, ut ea uideatur in ſententijs, non in uerbis conſiſtere: & iudex is uideatur legi obtemperare, qui ſententiam eius, non qui ſcripturam ſequatur. Deinde quàm indignum ſit eodem affici ſupplicio eum, qui propter aliquod ſcelus & audaciam contra legem fecerit, & eum qui honeſta aut neceſſaria de cauſa, non ab ſentẽtia, ſed ab literis legis receſſerit: atq; his & huiuſmodi rationibus, & accipi cauſam, & in hac lege accipi, & eam cauſam, quam ipſe afferat, oportere accipi demonſtrabit. Et quemadmodum ei dicebamus, qui à ſcripto diceret, hoc fore utiliſsimum, ſiquid de æquitate ea, quæ cum aduerſario ſtaret, derogaſſet: ſic huic qui contra ſcriptum dicet, plurimum proderit, ex ipſa ſcriptura aliquid ad ſuam cauſam conuertere, aut ambigue aliquid ſcriptum oſtendere. Deinde ex illo ambiguo eam partem, quæ ſibi proſit, defendere, aut uerbi definitionem inducere, & illius uerbi uim, quo urgeri uideatur, ad ſuæ cauſæ commodum traducere, aut ex ſcripto non

ſcriptum aliquod inducere per ratiocinationem, de qua pòſt dicemus. Quacunque autem in re, quãuis leuiter probabili ſcripto ipſo ſe defenderit, etiam cum æquitate cauſa abũdabit, neceſſariò multum proficiet, ideo quòd ſi id quo nititur aduerſariorum cauſa, ſubduxerit, omnem illam eius uim & acrimoniam lenierit ac diluerit. Loci autem com*munes certis ex aſſumptionis partibus in utranq; partem conuenient.* Præterea *eius qui à ſcripto dicet, leges ex ſe non ex eius qui contra commiſerit utilitate ſpectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere.* Contra *ſcriptum, leges in conſilio ſcriptoris & utilitate communi, non in uerbis conſiſtere.* Quàm *indignum ſit æquitatem literis urgeri, quæ uoluntate eius qui ſcripſerit, defendatur.* Ex *contrarijs autem legibus controuerſia naſcitur, cum inter ſe duæ uidentur leges, aut plures diſcrepare, hoc modo:* Lex, Qui *tyrannum occiderit,* Olympioni*carum præmium capito, & quam uolet ſibi rem à magiſtratu depoſcito, & magiſtratus ei concedito.* Et *altera lex,* T*yranno occiſo quinque eius proximos cognatione, magiſtratus necato.* Alexandrum*, qui apud Phæreos in* T*heſſalia tyrãnidem occuparat, uxor ſua, cui* T*hebe nomen fuit, noctu, cum ſimul cubaret, occidit.* H*æc filium ſuum quem ex tyranno habebat, ſibi præmij loco depoſcit.* S*unt qui ex lege puerum occidi dicant oportere.* Res *in iudicio eſt.* I*n hoc genere utranque in partem ijdem loci, atq; eadem præcepta conuenient, ideo quòd uterque ſuam legem confirmare, contrariam infirmare debebit.* Primum *igitur leges oportet contendere, conſyderando utra lex ad maiores, hoc eſt ad utiliores, ad honeſtiores ac magis neceſſarias res pertineat.* Ex *quo conficitur, ut ſi leges duæ, aut ſi plures, aut quotquot erunt, conſeruari non*

poßint,

poßint, quia diſcrepent inter ſe: ea maxime conſeruanda putetur, quæ ad maximas res pertinere uideatur. Deinde utra lex posterius lata ſit. Nam poſtrema quæque grauiſſima eſt. Deinde utra lex iubeat aliquid, utra permittat. Nam id quod imperatur, neceſſarium: illud quod permittitur, uoluntarium eſt. Deinde in utra lege, ſi non obtemperatum ſit, pœna afficiatur, aut in utra maior pœna ſtatuatur. Nam maxime conſeruanda eſt ea, quæ diligentiſſima & ſancta eſt. Deinde utra lex iubeat, utra uetet. Nam ſæpe ea quæ uetat, quaſi exceptione quadam corrigere uidetur illam quæ iubet. Deinde utra lex de genere omni, utra de parte quadam, utra communiter in plures, utra in aliquam certam rem ſcripta uideatur. Nam quæ in partem aliquam, & quæ in certam quandam rem ſcripta eſt, prōptius ad cauſam accedere uidetur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege utrum ſtatim fieri neceſſe ſit, utrum habeat aliquam moram & ſuſtentationem. Nam id quod ſtatim faciendum ſit, perfici prius oportet. Deinde operam dare, ut ſua lex ipſo ſcripto uideatur niti. Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem induci, quo ſanctius & firmius id uideatur eſſe, quod apertius deſcriptum ſit. Deinde ſuæ legis ad ſcriptum, ipſam ſententiam quoque adiungere, contrariam legem item ad aliam ſententiam traducere, ut ſi fieri poterit, ne diſcrepare quidem uideantur inter ſe. Poſtremo facere, ſi cauſa dabit facultatem, ut noſtra ratione utraq; lex conſeruari uideatur, & aduerſariorum ratione, altera ſit neceſſario negligenda. Locos autem communes, & quos ipſa cauſa det, uidere oportebit, & ex utilitatis & honeſtatis ampliſſimus partibus ſumere, demonſtrantem per amplificationem ad utram potius legem ac-

cedere oporteat. Ex *ratiocinatione naſcitur controuerſia, cum ex eo quod uſpiam eſt, ad id quod nuſquam ſcriptum eſt, peruenitur, hoc pacto:* Lex, *Si furioſus eſt, agnatûm gentiliumq́; in eo pecuniaq́; eius poteſtas eſto.* Et lex, *Paterfamiliâs uti ſuper familia pecuniaq́; ſua legauerit, ita ius eſto.* Et lex, *Si paterfamiliâs inteſtato moritur, familia pecuniaq́; eius agnatorum gentiliumq́; eſto.* Quidam iudicatus eſt parentem occidiſſe, & ſtatim, quòd effugiendi poteſtas non fuit, ligneæ ſoleæ in pedes inductæ ſunt: os autem obuolutum eſt folliculo, & præligatum: deinde eſt in carcerem deductus, ut ibi eſſet tantiſper, dum culeus in quem coniectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam eius familiares in carcerem tabulas afferunt, & teſtes adducunt. Hæredes quos ipſe iubet, ſcribunt, tabulæ obſignantur. De illo pòſt ſupplicium ſumitur. Inter eos qui hæredes in tabulis ſcripti ſunt, & inter agnatos de hæreditate controuerſia eſt. Hîc certa lex, quæ teſtamenti faciendi ijs, qui in eo loco ſint, adimat poteſtatem, nulla profertur. Ex cæteris legibus, & quæ hunc ipſum ſupplicio huiuſmodi afficiunt, & quæ ad teſtamenti faciendi poteſtatem pertinent, per ratiocinationem ueniendum eſt ad eiuſmodi rationem, ut quæratur, habuerit'ne teſtamenti faciendi poteſtatem. Locos autem in hoc genere argumentandi hos, & huiuſmodi quoſdam eſſe arbitramur. Primum eius ſcripti, quod proferas, laudationem & confirmationem. Deinde eius rei qua de quæratur, cum eo de quo conſtat collationem eiuſmodi, ut id de quo quæritur, rei de qua conſtet, ſimile eſſe uideatur. Poſtea admirationem percontatione, quî fieri poßit, ut qui hoc æquum eſſe concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem ſit in genere. Deinde idcirco de hac re

nihil

nihil eſſe ſcriptum, quòd cum de illa eſſet ſcriptum, de hac re is qui ſcribebat, neminem dubitaturum arbitratus ſit. Poſtea multis in legibus multa eſſe præterita, quæ idcirco præterita nemo arbitretur, quòd ex cæteris, de quibus ſcriptum ſit, intelligi poßint. Deinde æquitas rei demonſtranda eſt, ut in iuridiciali abſoluta. Contra autem qui dicet, ſimilitudinem infirmare debebit: quod faciet, ſi demonſtrabit illud quod conferatur, ab eo cui conferatur diuerſum eſſe genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione: ſi quo in numero illud quod per ſimilitudinem affertur, & quo in loco illud cuius cauſa affertur, haberi conueniat, oſtendetur. Deinde quid res cum re differat, demonſtrabitur, ut non idem uideatur de utraque exiſtimari oportere. Ac ſi ipſe quoq; poterit ratiocinationibus uti, iiſdem ratiocinationibus, quibus antè prædictum eſt, utetur: ſi non poterit, negabit oportere quicquam, niſi quod ſcriptum ſit, conſyderare, periclitari omnia iura, ſi ſimilitudines accipiantur, nihil eſſe penè, quod non alteri ſimile eſſe uideatur: multis dißimilibus rebus, in unamquanq; rem tantum ſingulas eſſe leges: omnia poſſe inter ſe uel ſimilia, uel dißimilia demonſtrari. Loci communes à ratiocinatione, oportere coniectura ex eo quod ſcriptum ſit, ad id quod non ſit ſcriptum peruenire: & neminem poſſe omnes res per ſcripturam amplecti, ſed eum commodißime ſcribere, qui curet ut quædam ex quibuſdam intelligantur. Contra ratiocinationem, huiuſcemodi coniecturam diuinationem eſſe, & ſtulti ſcriptoris eſſe non poſſe omnibus de rebus cauere quibus uelit. Definitio eſt, cum in ſcripto uerbum aliquod eſt poſitum, cuius de ui quæritur, hoc modo: Lex, Qui in aduerſa tempeſtate nauim reliquerint, omnia amittunto:

eorum nauis & onera ſunto, qui in naui remanſerint. Duo quidam, cum iam in alto nauigarent, & eorum alterius nauis, alterius onus eſſet, naufragum quendam natantem, & manus ad ſe tendentem animaduerterunt: miſericordia commoti, nauim ad eum applicauerunt, hominem ad ſe ſuſtulerunt. Poſtea aliquanto, ipſos quoq; tempeſtas uehementius iactare cœpit, uſqueadeo ut dominus nauis, cum idem gubernator eſſet, in ſcapham confugeret, & inde funiculo qui à puppi religatus ſcapham annexam trahebat, naui, quoad poſſet, moderaretur: ille autem cuius merces erant, in gladium in naui ibidem incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum acceſsit, & naui, quoad potuit, eſt opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempeſtate iam commutata, nauis in portum prouehitur. Ille autem qui in gladium incubuerat, leuiter ſaucius facile eſt ex uulnere recreatus. Nauim cum onere horum trium ſuam quiſq; eſſe dicit. Hic omnes ſcripto ad cauſam accedunt, et ex nominis ui naſcitur controuerſia. Nam & relinquere nauem, & remanere in naui, deniq; nauis ipſa quid ſit, definitionibus quæritur. Iiſdem autem ex locis omnibus, quibus definitiua conſtitutio tractabitur. Nunc expoſitis ijs argumentationibus, quæ in iudiciale cauſarum genus accommodantur, deinceps in deliberatiuum genus & demonſtratiuum argumentandi locos & præcepta dabimus, non quo non in aliqua conſtitutione omnis ſemper cauſa uerſetur, ſed quia proprij tantum harum cauſarum quidam loci ſunt, non à conſtitutione ſeparati, ſed ad fines horum generum accõmodati. Nam placet in iudiciali genere finem eſſe æquitatem, hoc eſt partem quandam honeſtatis. In deliberatiuo autem Ariſtoteli placet utilitatem, nobis & honeſtatem & utilitatem. In demonſtratiuo

tiuo autem, honeſtatem. Quare in hoc quoq; genere cauſæ quædam argumentationes communiter ac ſimiliter tractabuntur: quædam ſeparatius ad finem, quo referri omnem rationem oportet, adiungentur. Atq; uniuſcuiuſq; constitutionis exemplum ſupponere nõ grauaremur, niſi illud uideremus, quemadmodum res obſcuræ, dicendo fierent apertiores, ſic res apertas obſcuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

RERUM *expetendarũ tria genera ſunt: Par autẽ numerus uitandarum ex contraria parte. Nam eſt quiddam quod ſua ui nos alliciat ad ſeſe, non emolumento captans aliquo, ſed trahens ſua dignitate: quod genus, uirtus, ſcientia, ueritas eſt. Aliud autẽ nõ propter ſuã uim & naturã, ſed propter fructũ atq; utilitatem petendũ: quod pecunia eſt. Eſt porro quiddã ex horum partibus iunctũ, quod & ſua ui, & dignitate nos ĩductos ducit, et præ ſe gerit quãdam utilitatẽ, quo magis expetatur, ut amicitia, bona exiſtimatio. Atq; ex his horũ contraria facile tacẽtibus nobis intelligentur. Sed ut expeditius ratio tradatur, ea quæ poſuimus, breui nominabuntur. Nam in primo genere quæ ſunt, honeſta appellabuntur. Quæ autẽ in ſecundo, utilia. Hæc autẽ tertia, quia partẽ honeſtatis continent, & quia maior eſt uis honeſtatis, iunctæ res omnino ex duplici genere intelligentur: ſed in meliorẽ partem uocabuli conferantur, & honeſta nominentur. Ex his illud conficitur, ut appetendarũ rerum partes ſint honeſtas & utilitas, uitandarũ turpitudo & inutilitas. His igitur duabus rebus duæ res grandes ſunt attributæ, neceſſitudo & affectio: quarũ altera ex ui, altera ex re & perſonis conſideratur. De utraq; poſt apertius perſcribemus. Nunc honeſtatis rationes primũ explicemus. Quod autẽ totũ, aut aliqua*

ex parte propter ſe petitur, honeſtū nominabimus. Quare cum eius duæ partes ſint, quarū altera ſimplex, altera iūcta ſit, ſimplicē prius cōſideremus. Eſt igitur in eo genere omnes res una ui atq; uno nomine amplexa uirtus. Nā uirtus eſt animi habitus naturæ modo rationi cōſentaneus. Quamobrē omnibus eius partibus cognitis, tota uis erit ſimplicis honeſtatis cōſiderata. Habet igitur partes quatuor: prudentiam, iuſtitiam, fortitudinē, temperātiam. Prudentia, eſt rerum bonarū & malarū & utrarunq; ſcientia. Partes eius memoria, intelligentia, prouidentia. Memoria eſt, per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia eſt, per quam ea perſpicit, quæ ſunt. Prouidentia eſt, per quam futurū aliquid uidetur antè quàm factū ſit. Iuſtitia, eſt habitus animi cōmuni utilitate cōſeruata, ſuam cuiq; tribuens dignitatē. Eius initium eſt ab natura profectum: deinde quædā in conſuetudinē ex utilitatis ratione uenerunt: poſtea res & ab natura profectas, & ab conſuetudine probatas, legum metus & religio ſanxit. Natura ius eſt, quod nō opinio genuit, ſed quædā innata uis inſeruit, ut religionē, pietatē, gratiam, uindicationem, obſeruantiam, ueritatem. Religio eſt, quæ ſuperioris cuiuſdam naturæ (quam diuinam uocant) curam cæremoniamq; affert. Pietas, per quam ſanguine coniunctis, patriæq; beneuolis officium & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum & officiorū alterius memoria, & alterius remunerandi uoluntas continetur. Vindicatio eſt, per quā uis & iniuria, et omnino omne quod obfuturū eſt, defendendo aut ulciſcendo propulſatur. Obſeruantia eſt, per quam homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodam & honore dignantur. Veritas eſt, per quam immutata ea quæ ſunt, aut antè fuerunt, aut futura

tura ſunt, dicuntur. Conſuetudine ius eſt, quod aut leuiter a natura tractum aluit, & maius fecit uſus, ut religionem: aut ſiquid eorũ quæ ante diximus, ab natura profectum, maius factum propter conſuetudinem uidemus, aut quod in morem uetuſtas uulgi approbatione perduxit: quod genus, pactũ, par, iudicatũ. Pactum eſt, quod inter aliquos conuenit. Par, quod in omnes æquabile eſt. Iudicatum, de quo alicuius aut aliquorũ iam ſententijs conſtitutũ eſt. Lege ius eſt, quod in eo ſcripto, quod populo expoſitum eſt ut obſeruet, continetur. Fortitudo, eſt cõſiderata periculorũ ſuſceptio, & laborum perpeſſio. Eius partes, magnificentia, fidentia, patientia, perſeuerantia. Magnificentia, eſt rerum magnarũ et excelſarũ cum animi ampla quadã et ſplendida propoſitione agitatio atq; adminiſtratio. Fidentia eſt, per quam magnis & honeſtis in rebus multũ ipſe animus in ſe fiduciæ certa cũ ſpe collocauit. Patientia, eſt honeſtatis aut utilitatis cauſa rerum arduarũ ac difficilium uoluntaria ac diuturna perpeſsio. Perſeuerãtia, eſt in ratione bene conſiderata ſtabilis & perpetua permanſio. Temperantia, eſt rationis in libidinẽ, atq; in alios non rectos impetus animi firma & moderata dominatio. Eius partes ſunt, continentia, clementia, modeſtia. Continentia eſt, per quã cupiditas conſilij gubernatione regitur. Clementia, per quam animi temere in odium alicuius inuectioris concitati comitate retinentur. Modeſtia, per quã pudor honeſtus, claram & ſtabilem cõparat autoritatẽ. Atq; hæc omnia propter ſe ſolum, ut nihil adiungatur emolumenti, petenda ſunt. Quod ut demõſtretur, neq; ad hoc noſtrũ inſtitutũ pertinet, & à breuitate præcipiẽdi remotũ eſt. Propter ſe autẽ uitanda ſunt, nõ ea modo, quæ his cõtraria ſunt, ut fortitu

dini ignauia, & iuſtitiæ iniuſtitia: uerumetiam illa, quæ propinqua uidentur & finitima eſſe, abſunt autē longiſſime. quod genus fidentiæ contrariū eſt diffidentia, & ea re uitium eſt. Audacia non contrariū, ſed appoſitū eſt, ac propinquum, & tamen uitium eſt. Sic unicuiq; uirtuti finitimū uitium reperietur, aut certo iam nomine appellatum: ut audacia, quæ fidentiæ: pertinacia, quæ perſeuerantiæ finitima eſt: ſuperſtitio, quæ religioni propinqua eſt, aut ſine ullo certo nomine. Quæ omnia item uti cōtraria rerum bonarū in rebus uitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honeſtatis, quod omni ex parte propter ſe petitur, ſatis dictū eſt. Nunc de eo, in quo utilitas quoq; adiungitur, quod tamē honeſtum uocamus, dicendu uidetur. Sunt igitur multa, quæ nos cū dignitate, tum fructu quoq; ſuo ducunt ad ſe: quo in genere eſt gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria, eſt frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicuius honeſta, & cultu, & honore, & uerecundia digna autoritas. Amplitudo, potētiæ aut maieſtatis, aut aliquarū copiarū magna abundantia. Amicitia, uoluntas erga aliquē rerum bonarū illius ipſius cauſa, quē diligit, cum eius pari uoluntate. Hic, quia de ciuilibus cauſis loquimur, fructus ad amicitiam adiungimus, ut eorum quoq; cauſa petenda uideatur: ne forte qui nos de omni amicitia dicere exiſtimant, reprehēdere incipiāt: quanquam ſunt qui propter utilitatem modo petendā putant amicitiā, ſunt qui propter ſe ſolum, ſunt qui propter ſe & utilitatem: quorū quid uerißime conſtituatur, alius locus erit conſiderandus. Nunc hoc ſic ad uſum oratoriū relinquatur, utranq; propter rem amicitiā eſſe expetēdā. Amicitiarum autem ratio, quoniam partim ſunt religionibus iunctæ, partim non ſunt: & quia partim ueteres

ſunt

ſunt, partim nouæ, partim ab illorum, partim ab noſtro beneficio profectæ, partim utiliores, partim minus utiles, ex cauſarum dignitatibus, ex temporũ opportunitatibus, ex officijs, ex religiõibus, ex uetuſtatibus habebitur. Vtilitas autẽ, aut in corpore poſita eſt, aut in extrarijs rebus: quarũ tamen rerũ multo maxima pars ad corporis cõmodum reuertitur, ut in rep. quædã ſunt, quæ (ut ſic dicam) ad corpus pertinẽt ciuitatis, ut agri, portus, pecunia, claſſes, nautæ, milites, ſocij: quibus rebus incolumitatem ac libertatẽ retinent ciuitates. Alia uerò quæ iam quiddã magis amplum, & minus neceſſariũ conficiunt, ut urbis egregia exornatio atq; amplitudo, ut quædã excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarũ ac ſocietatũ multitudo. Quibus rebus non illud ſolũ conficitur, ut ſaluæ et incolumes, uerumetiã ut amplæ atq; potentes ſint ciuitates. Quare utilitatis duæ partes uidentur eſſe, incolumitas & potentia. Incolumitas, eſt ſalutis tuta atq; integra conſeruatio. Potẽtia, eſt ad ſua cõſeruanda, & alterius obtinẽda, idonearũ rerum facultas. Atq; in ijs omnibus quæ antè dicta ſunt, quid difficulter fieri, & quid facile fieri poßit, oportet cõſiderare. Facile id dicimus, quod ſine magno, aut ſine ullo labore, ſumptu, moleſtia, quàm breuißimo tẽpore cõfici poteſt. Difficile autẽ fieri, quod quanquã laboris, ſumptus, moleſtiæ, lõginquitatis indiget: atq; aut omnes, aut plurimas, aut maximas cauſas habet difficultatis: tamẽ his ſusceptis difficultatibus cõpleri, atq; ad exitũ perduci poteſt. Quoniã ergo de honeſtate, et de utilitate diximus, nunc reſtat ut de ijs rebus, quas his attributas eſſe diceba mus, neceßitudine et affectione perſcribamus. Puto igitur eſſe hãc neceßitudinẽ, cui nulla ui reſiſti poteſt, quæ neq; mutari, neq; leniri poteſt. Atq; ut apertius hoc ſit, exem-

plis

pliſ licet uim rei, qualis & quanta ſit, cognoſcamus. Vri poſſe flamma ligneam materiam neceſſe eſt. Corpus mortale aliquo tempore interire neceſſe eſt: atq; ita neceſſe, ut uis ea poſtulat, quã modo deſcribebamus, neceßitudinis: cui nulla ui reſiſti poteſt, quæ neq; mutari, neq; leniri poteſt. Huiuſmodi neceßitudines, cũ in dicendi rationes incident, recte neceßitudines appellabuntur. Sin aliquæ res incident difficiles, in illa ſuperiori, poßit'nc fieri, quæſtione conſiderabimus. Atq; etiã hoc mihi uideor uidere, eſſe quaſdã cũ adiunctione neceßitudines, quaſdam ſimplices et abſolutas. Nam aliter dicere ſolemus, neceſſe eſt Caßilinenſes ſe dedere Annibali: aliter autẽ, neceſſe eſt Caßilinum uenire in Annibalis poteſtatẽ. illic in ſuperiore adiunctio eſt hæc, niſi malint fame perire: ſi enim id malunt, nõ eſt neceſſe. Hoc inferius nõ item, propterea quod ſiue uelint Caßilinenſes ſe dedere, ſiue famẽ perpeti atq; ita perire, neceſſe eſt Caßilinũ uenire in Annibalis poteſtatẽ. Quid igitur perficere poteſt hæc neceßitudinis diſtributio? Propè dicã, plurimũ, cũ is locus neceßitudinis uidebitur incurrere. Nam cũ ſupplex erit neceßitudo, nihil erit quod multa dicamus, cũ eam nulla ratione lenire poſſumus. Cum autẽ ita neceſſe erit, ut aliquid effugere aut adipiſci uelimus, tum adiũctio illa quid habeat utilitatis aut quid honeſtatis, erit conſiderandũ. Nam ſi uelis attẽdere, ita tamen ut id quæras, quod conueniat ad uſum ciuitatis, reperias nullã eſſe rem, quã facere neceſſe ſit, niſi propter aliquã cauſam, quã adiunctionẽ nominamus. Pariter autẽ inuenias eſſe multas res neceßitudinis, ad quas ſimilis adiunctio non accedit. Quod genus, ut homines mortales neceſſe eſt interire, ſine adiunctione: ut cibo utantur, non neceſſe eſt, niſi cum illa exceptione, extra quam, ſi nolint

ſame perire. Ergo, ut dixi, illud quod adiungitur, ſemper cuiuſmodi ſit, erit conſiderandum. Nam omni tempore id pertinebit, ut aut ad honeſtatem hoc modo exponenda neceßitudo ſit, neceſſe eſt hoc faciamus, ſi honeſte uolumus uiuere: aut ad incolumitatem hoc modo, neceſſe eſt, ſi incolumes uolumus eſſe: aut ad cõmoditatem hoc modo, neceſſe eſt, ſi ſine incommodo uolumus uiuere. Ac ſumma quidem neceßitudo uidetur eſſe honeſtatis, huic proxima incolumitatis, tertia ac leuißima cõmoditatis: quæ cum his duabus nunquam poterit contendere. Haſce autem inter ſe ſæpe neceſſe eſt cõparari, ut quanquam præſtet honeſtas incolumitati, tamen utri potißimum conſulẽdum ſit, deliberetur. Cuius rei certum quiddam præſcriptũ uidetur in perpetuum dari poſſe. Nam quà in re fieri poterit, ut cum incolumitati conſuluerimus, quod ſit in præſentia de honeſtate delibatum, uirtute aliquando & induſtria recuperetur, incolumitatis ratio uidebitur habẽda: cũ aũt id non poterit, honeſtatis. Ita in eiuſmodi quoq; re, cum incolumitati uidebimur conſulere, uere poterimus dicere, nos honeſtatis rationem habere, quoniam ſine incolumitate eam nullo tempore poſſumus adipiſci. Qua in re uel concedere alteri, uel ad conditionem alterius deſcendere, & in præſentia quieſcere, atque aliud tempus expectare oportebit. In cõmoditatis uerò ratione, modo illud attendatur, digna'ne cauſa uideatur ea, quæ ad utilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honeſtate quiddam derogetur. Atque in hoc loco mihi caput illud uidetur eſſe, ut quæramus quid ſit illud, quod ſi adipiſci aut effugere uelimus, aliqua res nobis ſit neceſſaria, hoc eſt, quæ ſit adiunctio, ut proinde uti quæque res erit, laboremus, & grauißimam quanque cauſam uehementißime neceſſariam iudicemus. Affectio, eſt quædam ex tem=

pore, aut ex negotiorum euentu, aut adminiſtratione, aut ſtudio hominũ cõmutatio rerum, ut non tales, quales antè habitæ ſint, aut plerunq; haberi ſoleant, habendæ uideantur eſſe: ut ad hoſtes tranſire turpe uidetur eſſe, at nõ illo animo quo Vlyſſes tranſijt: & pecuniam in mare deijcere inutile, at nõ eo conſilio quo Ariſtippus fecit. Sunt igitur res quædã ex tempore, & ex conſilio, non ex ſua natura conſiderandæ, quibus in omnibus quid tempora petant, aut quid perſonis dignum ſit, cõſiderandum eſt: & non quid, ſed quo quidq; animo, quicũ, quo tẽpore, quandiu fiat, attendendũ eſt. His ex partibus ad ſententiam dicendam, locos ſumi oportere arbitramur. Laudes autem & uituperationes ex his locis ſumentur, qui loci perſoſonis ſunt attributi, de quibus antè dictũ eſt. Sin diſtributius tractare quis uolet, partiatur in animum & corpus & extrarias res licebit. Animi eſt, uirtus, cuius de partibus paulò antè dictũ eſt. Corporis, ualetudo, dignitas, uires, uelocitas. Extrariæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cætera quæ ſimili eſſe in genere intelligentur. Atq; in his id quod in omnia ualet, ualere oportebit: contraria quoq;, & quæ, et qualia ſint, intelligentur. Videre autẽ in laudando & in uituperãdo oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extrarijs rebus habuerit is, de quo agetur, quàm quo pacto his rebus uſus ſit. Nam fortunam quidem & laudare ſtultitia, & uituperare ſuperbia eſt. Animi autem & laus honeſta, & uituperatio uehemens eſt. Nunc quoniam omne in cauſæ genus argumentandi ratio tradita eſt, de inuentiõne prima ac maxima parte rhetoricæ ſatis dictũ uidetur. Quare quoniam & una pars ad exitum hunc ab ſuperiore libro perducta eſt, & hic liber non parum continet literarum, quæ reſtant in reliquis dicemus.

M. TVL. CICERONIS AD C. TREBATIVM TOPICA.

MAIORES nos res ſcribere ingreſſos C. Trebati, & iis libris, quos breui tempore ſatis multos edidimus, digniores, è curſu ipſo reuocauit uoluntas tua. Cum enim mecum in Tuſculano eſſes, & in bibliotheca ſeparatim uterq; noſtrum ad ſuum ſtudium libellos, quos uellet, euolueret, incidiſti in Ariſtotelis Topica quædam, quæ ſunt ab illo pluribus libris explicata. Qua inſcriptione commotus, continuo à me eorum librorum ſententiam requiſiſti. Quam tibi cum expoſuiſſem, diſciplinam inueniendorum argumentorum, ut ſine ullo errore ad eam rationem, uia perueniremus ab Ariſtotele inuenta, libris illis contineri: uerecunde tu quidem, ut omnia, ſed tamen ut facile cernerem te ardere ſtudio, mecum ut tibi illa traderem, egiſti. Cum autem ego te non tam uitandi laboris mei cauſa, quàm quòd intereſſe tua arbitrarer, uel ut eos per te ipſe legeres, uel ut totam rationem à doctiſſimo quodam rhetore acciperes hortatus eſſem, utrunq; ut a te audiebam, es expertus. Sed à libris te obſcuritas reiecit. Rhetor autem ille magnus, ut opinor, Ariſtotelica ſe ignorare reſpondit. Quod quidem minime ſum admiratus, eum philoſophum rhetori non eſſe cognitum, qui ab ipſis philoſophis, præter admodum paucos, ignoretur. Quibus eo minus ignoſcendum eſt, quòd non modo rebus iis, quæ ab illo dictæ & inuentæ ſunt, allici debuerunt: ſed dicendi

quoque incredibili quadam cum copia, tum etiam ſuaui- tate. Non potui igitur tibi ſæpius hoc roganti, & tamen uerenti ne mihi grauis eſſes (facile enim id cernebam) debere diutius, ne ipſi iuris interpreti fieri uideretur iniuria. Etenim cum tu mihi, meiſq; multa ſæpe cauiſſes, ueritus ſum, ne ſi ego grauarer, aut ingratum id, aut ſuperbum ui deretur. Sed dum fuimus unà, tu optimus es teſtis, quàm fuerim occupatus. Vt autem à te diſceſſi in Græciam proficiſcens, cum opera mea nec reſpub. nec amici uterentur, nec honeſte inter arma uerſari poſſem, ne ſi tutò id quidem mihi liceret: ut ueni Veliam, tuáq; & tuos uidi, admonitus huius æris alieni, nolui deeſſe ne tacitæ quidem flagitationi tuæ. Itaque hæc, cum mecum libros non haberem, memoria repetita in ipſa nauigatione conſcripſi, tibiq; ex itinere miſi: ut mea diligentia mandatorum tuorum, te quoque, etſi admonitore non eges, ad memoriam noſtrarum rerum excitarem. Sed iam tempus eſt ad id, quod inſtituimus, accedere.

CVM omnis ratio diligens diſſerendi duas habeat partes: unam inueniendi, alteram iudicandi: utriuſque princeps, ut mihi quidem uidetur, Ariſtoteles fuit. Stoici autem in altera elaborauerunt. Iudicandi enim uias diligenter perſecuti ſunt, ea ſcientia, quam Dialecticen appellant. Inueniendi uero artem, quæ Topice dicitur, quæq; ad uſum potior erat, & ordine naturæ certe prior, totam reliquerunt. Nos autem, quoniam in utraque ſumma utilitas eſt, & utranque, ſi erit otium, perſequi cogitamus, ab ea, quæ prior eſt, ordiemur. Vt igitur earum rerum quæ abſconditæ ſunt, demonſtrato & notato loco facilis inuentio eſt: ſic cum peruestigare argumentum aliquod uolumus, locos noſſe debemus. Sic enim appellatæ ab Ariſtotele

ſtotele ſunt hæ quaſi ſedes, è quibus argumenta promuntur. Itaque licet definire, *Locum eſſe argumenti ſedem: Argumentum autem, rationem, quæ rei dubiæ faciat fidem. Sed ex his locis, in quibus argumenta incluſa ſunt, alij in eo ipſo, de quo agitur, hærent: alij aſſumuntur extrinſecus.* In *ipſo, tum ex toto, tum ex partibus eius, tum ex nota, tum ex his rebus, quæ quodammodo affectæ ſunt ad id, de quo quæritur.* Extrinſecus *autem ea dicuntur, quæ abſunt, longeq; diſiuncta ſunt. Sed ad id totum, de quo diſſeritur, tum definitio adhibetur, quæ quaſi inuolutum euoluit id de quo quæritur.* Eius *argumenti talis eſt formula:* Ius *ciuile eſt, æquitas conſtituta ijs qui eiuſdem ciuitatis ſunt ad res ſuas obtinendas.* Eius *autem æquitatis utilis eſt cognitio, utilis eſt ergo iuris ciuilis ſcientia.* Tum *partium enumeratio, quæ tractatur hoc modo: Si neque cenſu, neque uindicta, nec teſtamento liber factus eſt, non eſt liber: neque eſt ulla earum rerum, non eſt igitur liber.* Tum *notatio, cum ex ui uerbi argumentum aliquod elicitur, hoc modo: Cum lex Aelia Sentia aßiduo uindicem aßiduum eſſe iubeat, locupletem iubet locupleti. Locuples enim aßiduus, ut ait Aelius, appellatus ab ære dando. Ducuntur etiam argumenta ex ijs rebus, quæ quodammodo affectæ ſunt ad id de quo quæritur. Sed hoc genus in plures partes diſtributum eſt.* Nam *alia coniugata appellamus, alia ex genere, alia ex formula, alia ex ſimilitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex adiunctis, alia ex antecedentibus, alia ex conſequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex cauſis, alia ex effectis, alia ex comparatione maiorum, aut pariũ, aut minorum. Coniugata dicuntur,*

quæ ſunt ex uerbis generis eiuſdem. Eiuſdem autem generis uerba ſunt, quæ orta ab uno uarie commutantur, ut ſapiens, ſapienter, ſapientia: hæc uerborum coniugatio συζυγία dicitur, ex qua huiuſcemodi eſt argumentum: Si compaſcuus ager eſt, ius eſt compaſcere. A genere ſic ducitur: Quoniam argentum omne mulieri legatum eſt, non poteſt ea pecunia quæ numerata domi relicta eſt, non eſſe legata. Forma enim à genere, quoad ſuum nomen retinet, nunquam ſeiungitur. Numerata autem pecunia nomen argenti retinet, legata igitur uidetur. A forma generis, quam interdum quò planius accipiatur, partem licet, enumerare hoc modo: Si ita Fabiæ pecunia legata eſt a uiro, ſi ei uiro materfamiliâs eſſet, ſi ea in manum non conuenerat, nihil debetur. Genus eſt uxor: eius duæ formæ, una matrumfamiliâs, earum, quæ in manum conuenerunt: altera earum quæ tantummodo uxores habentur. Qua in parte cum fuerit Fabia, legatum ei non uidetur. A ſimilitudine, hoc modo: Si ædes eæ corruerunt, uitiúmue fecerunt, quarum uſusfructus legatus eſt, hæres reſtituere non debet, nec reficere, non magis quàm ſeruum reſtituere, ſi is cuius uſusfructus legatus eſt, deperiiſſet. A differentia: Non ſi uxori uir legauit omne argentum, quod ſuum eſſet: idcirco quæ in nominibus fuerunt, legata ſunt. Multum enim differt in arcáne poſitum ſit argentum, an in tabulis debeatur. Ex contrario autem ſic: Non debet ea mulier, cui uir bonorum ſuorum uſumfructum legauit, cellis uinariis & oleariis plenis relictis, putare id ad ſe pertinere. Vſus enim non abuſus legatus eſt. Ea ſunt inter ſe contraria. Ab adiunctis: Si ea mulier teſtamentum fecit, quæ ſe capite nunquam diminuit, non uidetur ex edicto Prætoris ſecundum eas tabulas poſſeſsio dari: adiungitur

enim,

enim, ut ſecundum ſeruorum, ſecundum exulum, ſecundum puerulorum tabulas poſſeſsio uideatur ex edicto dari. Ab antecedentibus autem, & conſequentibus, & repugnantibus, hoc modo: Ab antecedentibus, Si uiri culpa factum eſt diuortium, etſi mulier nuntium remiſit, tamen pro liberis manere nihil oportet. A conſequentibus: Si mulier cum fuiſſet nupta cum eo, qui cum connubium non eſſet, nuntium remiſit, quoniam qui nati ſunt, patrem non ſequuntur, pro liberis manere nihil oportet. A repugnantibus: Si paterfamiliâs uxori ancillarum uſumfructum legauit à filio, neq; à ſecundo hærede legauit, mortuo filio mulier uſumfructum non amittet. Quod enim ſemel teſtamento alicui datum eſt, id ab eo inuito, cui datum eſt, auferri non poteſt: repugnat enim recte accipere, & inuitum reddere. Ab efficientibus cauſis, hoc modo: Omnibus eſt ius parietem directum ad parietem communem adiungere, uel ſolidum, uel fornicatum. At ſiquis in pariete cõmuni demoliẽdo dãni infecti promiſerit, nõ debebit præſtare quod fornix uitij fecerit. Non enim eius uitio qui demolitus eſt, damnũ factũ eſt, ſed eius operis uitio, quod ita ædificatũ eſt, ut ſuſpendi nõ poſsit. Ab effectis rebus, hoc modo: cum mulier uiro in manum cõuenit, omnia quæ mulieris fuerunt, uiri fiunt dotis nomine. Ex comparatione autẽ omnia ualent, quæ ſunt eiuſmodi: Quod in re maiore ualet, ualeat in minore: ut ſi in urbe fines non regũtur, neque aqua in urbe arceatur. Item contrà: Quod in minore ualet, ualeat in maiore, licet idem exemplum conuertere. Itẽ: Quod in re pari ualet, ualeat in hac, quæ par eſt: ut quoniã uſus authoritas fundi biennium eſt, ſit etiam ædiũ. At in lege ædes non appellantur, & ſunt cæterarum omnium, quarum annuus eſt uſus: ualeat æquitas, quæ pari

R 3 bus

bus in cauſis paria iura deſyderat. Quæ autem extrinſecus aſſumuntur, ea maxime ex authoritate ducuntur. Itaq; Græci tales argumentationes ἀτέχνους *uocant, id eſt artis expertes: ut ſi ita reſpondeas, Quoniam P. Scæuola id ſolum eſſe ambitus ædium dixerit, quod parietis communis tegendi cauſa tectum proijceretur, ex quo in tectum eius, ædeis qui protexiſſet, aqua deſflueret, id tibi ius uideri. His igitur locis qui ſunt expoſiti, ad omne argumentum reperiendum tanquam elementis quibuſdam ſignificatio & demonſtratio datur. Vtrum igitur hactenus ſatis eſt? tibi quidem tam acuto & tam occupato puto. Sed quoniam auidum hominem ad has diſcendi epulas recepi, ſic accipiam, ut reliquiarum ſit potius aliquid, quàm te hinc patiar non ſatiatum diſcedere. Quando ergo unuſquiſque eorum locorum, quos expoſui, ſua quædam membra habet, ea quàm ſubtiliſſime perſequamur, & primũ de ipſa definitione dicatur. Definitio, eſt oratio, quæ id quod definitur, explicat quid ſit. Definitionum autem duo ſunt genera prima. Vnum earum rerum, quæ ſunt: alterum earum, quæ intelliguntur. Eſſe ea dico, quæ cerni tangi'ue poſſunt, ut fundum, ædes, parietem, ſtillicidium, mancipium, pecudem, ſupellectilem, penus, cætera, quo ex genere quædam interdum nobis definienda ſunt. Non eſſe rurſus ea dico, quæ tangi demonſtrari'ue non poſſunt, cerni tamen animo atque intelligi poſſunt: ut ſi uſucapionem, ſi tutelam, ſi gentem, ſi agnationem definias, quarum rerum nullum ſubeſt quaſi corpus, eſt tamen quædam conformatio inſignita & impreſſa in intelligentia, quam notionem uoco: ea ſæpe in argumentando definitione explicanda ſunt. Atq; etiam definitiones, aliæ ſunt partitionum, aliæ diuiſionum. Partitionum, cum res ea, quæ propoſita eſt,*

quaſi in membra diſcerpitur: ut ſiquis ius ciuile dicat id eſſe, quod in legibus, Senatuſcōſultis, rebus iudicatis, iuriſperitorum authoritate, edictis magiſtratuum, more, æquitate conſiſtat. Diuiſionum autem definitio formas omnes complectitur, quæ ſub eo genere ſunt quod definitur, hoc modo: Abalienatio, eſt eius rei quæ mancipi eſt, aut traditio alteri nexu, aut in iure ceſſio, inter quos ea iure ciuili fieri poſſunt. Sunt & alia genera definitionum, ſed ad huius libri inſtitutum illa nihil pertinent: tantum eſt dicendum, qui ſit definitionis modus. Sic igitur ueteres præcipiunt, cum ſumpſeris ea, quæ ſunt ei rei, quam definire uelis, cum alijs communia, uſq; eò perſequi, dum proprium efficiatur, quod nullam in aliam rem transferri poſſit. Vt hoc, Hæreditas eſt pecunia. commune adhuc, multa enim genera ſunt pecuniæ. Adde quod ſequitur, quæ morte alicuius ad quempiam peruenit: nondum eſt definitio. Multis enim modis ſine hæreditate teneri mortuorum pecuniæ poſſunt. Vnum adde uerbum, iure: iam à communitate res disiuncta uidebitur, ut ſit explicata definitio, ſic: Hæreditas eſt pecunia, quæ morte alicuius ad quempiam peruenit iure. Nondum eſt ſatis: adde, nec ea aut legata teſtamento, aut poſſeßione retēta: confectū eſt. Itēq; ut illud, Gentiles ſunt, qui inter ſe eodē nomine ſunt. Non eſt ſatis. Qui ab ingenuis oriūdi ſunt. Ne id quidē ſatis eſt. Quorū maiorū nemo ſeruitutem ſeruiuit. Abeſt etiā nūc. Qui capite nō ſunt diminuti. Hoc fortaſſe ſatis eſt. Nihil enim uideo Scæuolam Pōtificem ad hanc definitionem addidiſſe. Atq; hæc ratio ualet in utroq; genere definitionū, ſiue id quod eſt, ſiue id quod intelligitur, definiendum eſt. Partitionum autem & diuiſionum genus quale eſſet, oſtendimus: ſed quid inter ſe differāt, planius dicendum eſt. In partitione

quaſi mẽbra, ſunt ut corporis, caput, humeri, manus, latera crura, pedes, & cætera. In diuiſione formæ ſunt, quas Græci ἰδέας uocant: noſtri, ſiqui hæc forte tractant, ſpecies appellant: nõ peßime id quidem, ſed inutiliter ad mutandos caſus in dicẽdo. Nolim enim, ne ſi Latine quidem dici poßit, ſpecierum & ſpeciebus dicere, & ſæpe his caſibus utendum eſt: at formis & formarum uelim. Cum autem utroque uerbo idem ſignificetur, commoditatem in dicendo non arbitror negligendam. Genus & formam definiunt, hoc modo: Genus, eſt notio ad plures differentias pertinens. Forma, eſt notio, cuius differentia ad caput generis, & quaſi fontem referri poteſt. Notionem appello, quod Græci tum ἔννοιαν, tum πρόληψιν dicunt. Ea eſt inſita & antè percepta cuiuſq; formæ cognitio enodationis indigens. Formæ igitur ſunt hæ, in quas genus ſine ullius prætermißione diuiditur: ut ſiquis ius in legem, morem, æquitatem diuidat. Formas qui putat idem eſſe quod partes, confundit artem: & ſimilitudine quadam conturbatus non ſatis acute, quæ ſunt ſecernenda diſtinguit. Sæpe etiam definiunt & oratores poëtæ per translationem uerbi ex ſimilitudine cum quadam ſuauitate. Sed ego à ueſtris exemplis niſi neceſſariò non recedam. Solebat igitur Aquilius collega & familiaris meus, cum de litoribus ageretur, quæ omnia publica eſſe uultis, quærentibus ijs ad quos id pertinebat, quid eſſet litus, ita definire, qua fluctus eluderet: hoc eſt, quaſi qui adoleſcentiam florem ætatis, ſenectutem occaſum uitæ uelit definire. Translatione utens diſcedebat à uerbis proprijs rerum ac ſuis. Quod ad definitiones attinet, hactenus: reliqua uideamus. Partitione autem ſic utendum eſt, nullam ut partem relinquas, ut ſi partiri uelis tutelas, inſcienter facias, ſi ullam

ullam prætermittas. At ſi ſtipulationum aut iudiciorum formulas partiare, nõ eſt uitioſum in re infinita prætermittere aliquid. Quod idem in diuiſione uitioſum eſt. Formarũ enim certus eſt numerus, quæ cuiq; generi ſubijciantur. Partium diſtributio ſæpe eſt infinitior, tanquã riuorũ à fonte deductio. Itaq; in oratorijs artibus quæſtionis genere propoſito, quot eius formæ ſint, ſubiungitur abſolute: at cũ de ornamentis uerborũ, ſententiarumq; præcipitur, quæ uocantur σχήματα, *nõ fit idem. Res enim eſt infinitior; ut ex hoc quoq; intelligatur, quod uelimus inter partitionẽ & diuiſionẽ intereſſe. Quanquam enim uocabula prope idem ualere uideantur: tamen quia res differebant, nomina rerum diſtare uoluerunt. Multa etiã ex notatione ſumuntur: ea eſt autẽ, cum ex ui nominis argumẽtum elicitur, quã Græci* ἐτυμολογίαν *uocant, id eſt, uerbũ ex uerbo ueriloquium. Nos aũt nouitatẽ uerbi non ſatis apti fugiẽtes, genus hoc notationẽ appellamus, quia ſunt uerba rerum notæ. Itaque hoc idem Ariſtoteles* σύμβολον *appellat, quod Latine eſt nota. Sed cum intelligitur quid ſignificetur, minus laborandum eſt de nomine. Multa igitur in diſputando notatione eliciuntur ex uerbo, ut cum quæritur, Poſtliminium quid ſit; non dico quæ ſint poſtliminij. Nam id caderet in diuiſionem, quæ talis eſt: Poſtliminio redeũt hæc, homo, nauis, mulus clitellarius, equus, equa, quæ fræna recipere ſolet. Sed quum ipſius poſtliminij uis quæritur, & uerbum ipſum notatur, in quo Seruius noſter (ut opinor) nihil putat eſſe notandũ, niſi poſt, & liminium illud productionem eſſe uerbi uult, ut in finitimo, legitimo, æditimo, non plus ineſſe timum, quàm in meditullio tullium. Scæuola autem P. filius iunctum putat eſſe uerbum, ut ſit in eo, & poſt, & limẽ: ut quæ à no-*

bis alienata ſunt, cum ad hoſtem peruenerint, & ex ſuo tanquam limine exierint, dein cum redierint pôſt ad idem limen, poſtliminio uideantur rediſſe. Quo in genere etiã Mancini cauſa defendi poteſt poſtliminio rediſſe: deditum non eſſe, quoniam non ſit receptus. Nam neq; deditionem, neq; donationem ſine acceptione intelligi poſſe. Sequitur is locus qui conſtat ex ijs rebus, quæ quodammodo affectæ ſunt ad id de quo ambigitur, quem modo dixi in plures partes diſtributum. Cuius primus eſt locus ex coniugatione quam Græci συζυγίαν uocant, finitimus notationi, de qua modo dictum eſt: ut ſi aquam pluuiam eam modo intelligeremus, quam imbri collectam uideremus, ueniret Mutius, qui quia cõiugata uerba eſſent pluuia & pluendo, diceret omnem aquam oportere arceri, quæ pluendo creuiſſet. Cum autem à genere ducetur argumentum, non erit neceſſe id uſq; à capite arceſſere: ſæpe etiam citra licet, dummodo ſuprà ſit quod ſumitur, quàm id ad quod ſumitur, ut aqua pluuia ultimo genere ea eſt, quæ de cœlo ueniens creſcit imbri: ſed propriore loco, in quo quaſi ius arcendi continetur, genus eſt, aqua pluuia nocens: eius generis formæ, loci uitio & manu nocens: quarum altera iubetur ab arbitro coërceri, altera non iubetur. Commode etiam tractatur hæc argumentatio quæ ex genere ſumitur, cum ex toto perſequare partes, hoc modo: Si dolus malus eſt, cum aliud agitur, aliud ſimulatur, enumerare licet quibus id modis fiat: deinde in eorum aliquem id quod arguas dolo malo factum includere: quod genus argumenti in primis firmum uideri ſolet. Similitudo ſequitur, quæ late patet: ſed oratoribus & philoſophis magis quàm nobis. Etſi enim omnes loci ſunt omnium diſputationum ad argumenta ſuppeditanda, tamen

da, tamen alijs diſputationibus abundantius occurrunt, alijs anguſtius. Itaq; genera tibi nota ſint: ubi autem his utare, quæſtiones ipſæ te admonebunt. Sunt enim ſimilitudines, quæ ex pluribus collationibus perueniunt quò uolunt, hoc modo: Si tutor fidem præſtare debet, ſi ſocius, ſi cui mandaris, ſi qui fiduciam acceperit, debet etiã procurator. Hæc ex pluribus perueniens quò uult, appellatur inductio, quæ Græce ἐπαγωγὴ nominatur, qua plurimũ eſt uſus in ſermonibus Socrates. Alterum ſimilitudinis genus collatione ſumitur, cum una res uni, par pari comparatur, hoc modo: Quemadmodum ſi in urbe de finibus cõtrouerſia eſt, quia fines magis agrorũ uidentur eſſe quàm urbis, finibus regendis adigere arbitrum non poſsis: ſic ſi aqua pluuia in urbe nocet, quoniam res tota magis agrorum eſt, aquæ pluuiæ arcendæ adigere non poſsis arbitrum. Ex eodem ſimilitudinis loco etiam exempla ſumuntur, ut Craſſus in Curiana cauſa exemplis plurimis uſus eſt, agens de eo qui teſtamento ſic hæredem inſtituiſſet, ut ſi filius natus eſſet in decem menſibus, iſ'que mortuus prius quàm in ſuam tutelam ueniſſet, ſecundus hæres hæreditatem obtinuiſſet: quæ commemoratio exemplorum ualuit, eaq; uos in reſpondendo uti multum ſoletis. Ficta etiam exempla ſimilitudinis habent uim: ſed ea oratoria magis ſunt quàm ueſtra, quanquam uti etiam uos ſoletis, ſed hoc modo: Finge mancipio aliquem dediſſe id, quod mancipio dari non poteſt, num idcirco id eius factum eſt qui accepit? aut num is qui mancipio dedit, ob eam rem ſe ulla re obligauit? In hoc genere oratoribus & philoſophis conceſſum eſt, ut muta etiam loquantur, ut mortui ab inferis excitentur, aut aliquid quod fieri nullo modo poſsit, augendæ rei gratia dicatur, aut minuendæ,

quæ

quæ Hyperbole dicitur, & multa mirabilia alia. Sed latior eſt campus illorum, eiſdem tamen ex locis (ut ante dixi) & in maximis, & in minimis quæſtionibus argumenta ducuntur. Sequitur ſimilitudinem differentia rei maxime contraria ſuperiori: ſed eſt eiuſdem diſsimile & ſimile inuenire. eius generis hæc ſunt: Non quemadmodum quod mulieri debeas, recte ipſi mulieri ſine tutore autore ſoluas: ita quod aut pupillæ, aut pupillo debeas, recte poſsis eodem modo ſoluere. Deinceps locus eſt qui à contrario dicitur. Contrariorum autem genera ſunt plura. Vnum eorum quæ in eodem genere plurimum differunt, ut ſapientia & ſtultitia. Eodem autem genere dicuntur, quibus propoſitis occurrunt tanquam è regione quadam contraria, ut celeritati tarditas, non debilitas, ex quibus contrarijs argumenta talia exiſtunt: Si ſtultitiam fugimus, ſapientiam ſequamur: & bonitatem, ſi malitiã. Hæc quæ ex eodem genere contraria ſunt, appellantur aduerſa. Sunt enim alia contraria, quæ priuantia licet appellemus Latinè, Græcè appellantur στερητικά. *Præpoſitio enim* IN, *priuat uerbum ea ui, quam haberet, ſi* IN *præpoſitum non fuiſſet: ut dignitas indignitas, humanitas inhumanitas, & cætera generis eiuſdem. Quorum tractatio eſt eadem quæ ſuperiorum, quæ aduerſa dixi. Nam alia quoq; ſunt contrariorum genera, uelut ea quæ cum aliquo conferuntur, ut duplum ſimplum, multa pauca, longum breue, maius minus. Sunt etiam ualde contraria alia quæ appellantur negantia, ea* ἀποφατικὰ *Græci, contraria aientibus: ut, Si hoc eſt, illud non eſt. Quid enim opus exẽplo eſt? tantũ intelligatur argumẽto quærendo, contrarijs omnibus contraria non conuenire. Ab adiunctis autem poſui equidem exemplum paulò antè,*

multa

multa ſcilicet adiungi, quæ ſuſcipienda eſſent, ſi ſtatuiſſemus ex edicto ſecundum eas tabulas poſſeßionem dari, quas is inſtituiſſet, cui teſtamenti factio nulla eſſet. Sed locus hic magis ad coniecturales cauſas, quæ uerſantur in iudicijs, ualet: cum quæritur quid aut ſit, aut euenerit, aut futurum ſit, aut quid omnino fieri poßit. Ac loci quidem ipſius forma talis eſt. Admonet autem hic locus, ut quæratur quid ante rem, quid cum re, quid poſt rem euenerit. Nihil hoc ad ius, ad Ciceronē inquibat Gallus noſter, ſiquis ad eū tale quid retulerat, ut de facto quæreretur. Tu tamen patiere nullum à me artis inſtitutæ locū præteriri, ne ſi nihil niſi quod ad te pertineat, ſcribendum putaris, nimium te amare uidear. Eſt igitur magna ex parte locus hic oratorius, nō modo non iuriſconſultorū, ſed ne philoſophorū quidē. Ante rem enim quæruntur, quæ talia ſunt, apparatus, colloquia, locus, conſtitutum conuiuium. Cum re aūt, pedū crepitus, ſtrepitus hominū, corporū umbræ, & ſiquid eiuſmodi. At poſt rem, rubor, pallor, titubatio, ſiqua alia ſigna conturbationis & conſcientiæ: præterea reſtinctus ignis, gladius cruentus, cæteraq; quæ ſuſpicionē facti poſſunt mouere. Deinceps eſt locus dialecticorū proprius ex conſequentibus & antecedentibus, & repugnātibus, qui etiam ab adiunctis longe diuerſus eſt. Nam adiuncta, de quibus paulò antè dictum eſt, non ſemper eueniunt, cōſequentia autem ſemper. Ea enim dico conſequentia, quæ rem neceſſariò cōſequuntur. Itemq; & antecedentia, & repugnantia: quicquid enim antecedit quamq; rem, id cohæret cum re neceſſariò: & quicquid repugnat, id eiuſmodi eſt, ut cohærere nunquam poßit. Cum tripertito igitur diſtribuatur locus hic, in conſecutionem, anteceßionem, repugnantiam, reperiendi argumenti

menti locus ſimplex eſt,tractandi triplex. Nam *quid intereſt, cum hoc ſumpſeris,pecuniam numeratam mulieri deberi,cui ſit omne argentum legatum, utrum hoc modo concludas argumentum?* Si *pecunia ſignata argentū eſt, legata eſt mulieri: eſt autem pecunia ſignata argentum, legata igitur.* An *illo modo?* Si *numerata pecunia non eſt legata,non eſt numerata pecunia argentum·eſt autem numerata pecunia argētum, legata igitur eſt.* An *illo modo?* Non *& legatum argentum eſt,& non eſt legata numerata pecunia: legatum autem argentum eſt, legata igitur numerata pecunia eſt.* Appellant *autem dialectici eam concluſionem argumenti,in qua cum primum aſſumpſeris,conſequitur id quod annexum eſt,primum concluſionis modū.* Cum *id quod annexum eſt negaris,ut id quoq; cui fuerit annexum, negandum ſit, ſecundus appellatur concludendi modus.* Cum *autem aliqua coniuncta negaris, & his alia negatio rurſus adiungitur, & ex his primum ſumpſeris,ut quod relinquitur,tollendum ſit,is tertius appellatur concluſionis modus.* Ex *hoc illa rhetorum ſunt ex contrarijs concluſa, quæ ipſi* Enthymemata *appellant: non quòd non omnis ſententia proprio nomine* Enthymema *dicatur, ſed ut* Homerus *propter excellentiam cōmune poëtarum nomen efficit apud Græcos ſuū: ſic cum omnis ſententia* Enthymema *dicatur, quia uidetur ea quæ ex contrarijs conficiatur acutiſſima,ſola propric nomen commune poſſidet.* Eius *generis hæc ſunt:*

Hunc *metuere,alterum in metu non ponere:*
E*am,quam nihil accuſas,damnas:*
Bene *quam meritam eſſe autumas,dicis male mereri.*
Id,*quod ſcis,prodeſt:nihil,id quod neſcis,obeſt.*

Hoc *differendi genus attingit omnino ueſtras quoque in reſpon*

in reſpondendo diſputationes: ſed philoſophorum magis, quibus eſt cum oratoribus illa ex repugnantibus ſententijs communis concluſio, quæ à dialecticis tertius modus, à rhetoribus Enthymema *nuncupatur.* Reliqui *dialecticorum modi plures ſunt, qui ex diſiunctionibus conſtant: aut hoc, aut illud: hoc autem, nõ igitur illud.* Itemq; *aut hoc, aut illud: non autem hoc, illud igitur. Quæ concluſiones idcirco ratæ ſunt, quòd in diſiũctione plus uno uerum eſſe non poteſt. Atque ex ijs concluſionibus, quas ſuprà ſcripſi, prior quartus, poſterior quintus à dialecticis modus appellatur. Deinde addunt coniunctionum negantiam, ſic:* Non *& hoc eſt & illud: hoc autem, non igitur illud. hic modus eſt ſextus. Septimus autem,* Non *& hoc, & illud: non autem hoc, illud igitur.* Ex *his modis concluſiones innumerabiles naſcuntur, in quo eſt ferè tota dialectica. Sed ne eæ quidem, quas expoſui, ad hanc inſtitutionem neceſſariæ. Proximus eſt locus rerum efficientium, quæ cauſæ appellantur: deinde rerum effectarum ab efficientibus cauſis. Harum exempla, ut reliquorum locorum, paulò antè poſui, & quidem ex iure ciuili: ſed hæc patent latius. Cauſarum igitur genera duo ſunt.* Vnum, *quod ui ſua id quod ſub ea ſubiectũ eſt, certe efficit, ut ignis accendit. Alterum, quod naturam efficiendi non habeat, ſed ſine quo effici non poßit: ut ſiquis æs, cauſam ſtatuæ uelit dicere, quòd ſine eo non poßit effici. Huius generis cauſarum, ſine quo non efficitur, alia ſunt quieta, nihil agentia, ſtolida quodammodo, ut locus, tempus, materiæ, ferramenta, & cætera generis eiuſdem. Alia autem præcurſionem quandam adhibent ad efficiendum, & quædam afferunt per ſe adiuuantia, etſi non neceſſaria, ut amori congreßio cauſam attulerit, amor flagitio.*

Ex

Ex hoc genere cauſarum, ex æternitate pendentium, fatum à Stoicis nectitur. Atq; ut earum cauſarum ſine quibus effici non poteſt, genera diuiſi, ſic etiam efficientium diuidi poſſunt. Sunt enim aliæ cauſæ, quæ plane efficiant nulla re adiuuante, aliæ quæ adiuuari uelint: ut ſapientia efficit ſapiētes ſola per ſe: beatos efficiat nec ne ſola per ſe, quæſtio eſt. Quare cum in diſputationem inciderit cauſa efficiens aliquid neceſſario, ſine dubitatione licebit quod efficitur ab ea cauſa concludere. Cum autem erit talis cauſa, ut in ea non ſit efficiendi neceſſitas, neceſſaria concluſio non ſequitur. Atq; illud quidem genus cauſarum quod habet uim efficiendi neceſſariam, errorē afferre non ferè ſolet: hoc autem ſine quo non efficitur, ſæpe conturbat. Non enim ſi ſine parētibus filij eſſe non poſſunt, propterea cauſa fuit in parentibus gignendi neceſſaria. Hoc igitur ſine quo non fit, ab eo in quo certe fit, diligenter eſt ſeparandum. Illud enim eſt tanquam,

Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſæ cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes.

Niſi enim cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes, Argo illa facta non eſſet, nec tamen fuit in his trabibus efficiendi uis neceſſaria. At cum in Aiacis nauim criſpiſulcans igneum fulmen iniectum eſt, inflammatur nauis neceſſariò. Atque etiam eſt cauſarum diſsimilitudo, quòd aliæ ſunt, ut ſine ulla appetitione animi, ſine uoluntate, ſine opinione ſuum quaſi opus efficiant, uelut omne intereat, quod ortum eſt. Aliæ autem aut uoluntate efficiuntur, aut pertubatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut caſu. Voluntate, ut tu cum hunc libellum legis. Perturbatione, ut ſiquis euentum horum temporum timeat. Habitu,

ut facile & cito iraſcatur. Natura, ut uitium in dies creſcat. Arte, ut bene pingat. Caſu, ut proſpere nauiget. Nihil horum ſine cauſa, nec quicquã omnino, ſed huiuſmodi cauſæ non neceſſariæ. Omnium autẽ cauſarum in alijs ineſt conſtantia, in alijs non ineſt. In natura & in arte conſtantia eſt, in cæteris nulla. Sed tamen earũ cauſarum quæ non ſunt cõſtantes, aliæ ſunt perſpicuæ, aliæ latent. Perſpicuæ ſunt, quæ appetitionẽ animi, iudiciumq; tangunt. Latent, quæ ſubiectæ ſunt fortunæ. Cum enim nihil ſine cauſa fiat, hoc ipſum eſt fortunæ euentus, obſcura cauſa, quæ latenter efficitur. Etiam ut ea quæ fiunt, partim ſint ignorata, partim uoluntaria. Ignorata, quæ neceßitate effecta ſunt. Voluntaria, quæ cõſilio. Quæ autem fortuna, uel ignorata uel uoluntaria. Nam iacere telum, uoluntatis eſt: ferire quem nolueris, fortunæ. Ex quo aries ille ſubijcitur in ueſtris actionibus: Si telum manu fugit magis, quàm iecit. Cadunt enim in ignorationẽ atq; in imprudentiã perturbationes animi, quæ quãquã ſint uolũtariæ (obiurgatione enim & admonitione deijciuntur) tamẽ habẽt tantos motus, ut ea quæ uoluntaria ſunt, aut neceſſaria interdũ, aut certe ignorata uideãtur. Toto igitur loco cauſarũ explicato, ex earũ differentia in magnis quidem cauſis uel oratorum, uel philoſophorũ magna argumentorũ ſuppetit copia. In ueſtris autẽ, ſi non uberior, at fortaſſe ſubtilior. Priuata enim iudicia maximarũ quidem rerũ, in iuriſconſultorũ mihi uidentur eſſe prudentia. Nam & adſunt multũ, & adhibẽtur in conſilio, & patronis diligẽtibus ad eorum prudentiam confugientibus haſtas miniſtrãt. In omnibus igitur ijs iudicijs, in quibus, ex fide bona, eſt additum: ubi uero etiam, ut inter bonos bene agi oportet, in primisq; in arbitrio

rei uxoriæ, in quo eſt, Quid æquius, melius, parati eſſe debent. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi æquum bonum, illi quid ſocium ſocio, quid cum qui negotia aliena curaſſet, ei cuius ea negotia fuiſſent, quid cum qui mandaſſet, eum'ue cui mandatum eſſet, alterum alteri præſtare oporteret, quid uirum uxori, quid uxorem uiro, tradiderunt. Licebit igitur diligenter cognitis argumentorum locis, non modo oratoribus & philoſophis, ſed iuris etiam peritis copioſe de conſultationibus ſuis diſputare. Coniunctus huic cauſarum loco locus ille eſt, qui efficitur ex cauſis. Vt enim cauſa effectum indicat, ſic quod effectum eſt, quæ fuerit cauſa, demonſtrat. Hic locus ſuppeditare ſolet oratoribus & poetis, ſæpe etiam philoſophis, ſed ijs qui ornate & copioſe loqui poſſunt, mirabilem copiam dicendi, cum denuntiant quid ex quaq; re ſit futurum. Cauſarum enim cognitio, cognitionem euentorum facit. Reliquus eſt comparationis locus, cuius genus & exemplum ſuprà poſitum eſt, ut cæterorum: nunc explicanda tractatio eſt. Comparantur igitur ea quæ aut maiora, aut minora, aut paria dicuntur, in quibus ſpectantur hæc, numerus, ſpecies, uis, quædam etiam ad res aliquas affectio. Numero ſic comparabuntur, ut plura bona paucioribus bonis anteponantur, pauciora mala malis pluribus, diuturniora bona breuioribus, longe & late peruagata anguſtis, ex quibus plura bona propagentur, quæq; plures imitentur, & faciant. Specie autem comparantur, ut anteponantur quæ propter ſe expetenda ſunt, ijs quæ propter aliud: & ut innata atq; inſita, aſſumptis & aductitijs: integra, contaminatis: iucunda, minus iucundis: honeſta, ipſis etiam utilibus:

libus: procliuia, laborioſis: neceſſaria, non neceſſarijs: ſua, alienis: rara, uulgaribus: deſyderabilia, ijs quibus facile carere poßis: perfecta, inchoatis: tota, partibus: ratione utentia, rationis expertibus: uoluntaria, neceſſarijs: animata, inanimatis: naturalia, non naturalibus: artificioſa, non artificioſis. Vis autem in comparatione ſic cernitur, efficiens cauſa grauior, quàm non efficiens: quæ ſeipſis contenta ſunt, meliora, quàm quæ egent alijs: quæ in noſtra, quàm quæ in aliorum poteſtate ſunt: ſtabilia, incertis: quæ eripi nō poſſunt, ijs quæ poſſunt. Affectio autē ad res aliquas eſt huiuſmodi, principum commoda maiora, quàm reliquorum, itemq; quæ iucundiora, quæ pluribus probata, quæ ab optimo quoq; laudata. Atq; ut hæc in comparatione meliora, ſic deteriora quæ ijs ſunt contraria. Parium autem comparatio nec elationem habet, nec ſubmißionem: eſt enim æqualis. Multa autem ſunt quæ æqualitate ipſa comparantur, quæ ita ferè concluduntur: Si conſilio iuuare ciues & auxilio, æqua in laude ponendum eſt, pari gloria debent eſſe ij qui conſulunt, & ij qui defendunt: at quod primum eſt, ſequitur igitur. Perfecta eſt omnis argumentorum inueniendorum præceptio, ut cum profectus ſis à definitione, à partitione, à notatione, à coniugatis, à genere, à forma, à ſimilitudine, à differentia, à cōtrarijs, ab adiunctis, à conſequentibus, ab antecedētibus, à repugnātibus, à cauſis, ab effectis, à cōparatione maiorū, minorū, pariū, nulla præterea ſedes argumenti quærenda ſit. Sed quoniam ita à principio diuiſimus, ut alios locos diceremus in eo ipſo, de quo ambigitur, hærere, de quibus ſatis eſt dictum: alios aſſumi extrinſecus, de ijs pauca dicamus: etſi ea nihil omnino ad ueſtras diſputationes pertinent,

S 2 ſed

ſed tamen totam rem perficiamus, quandoquidem cœpimus. Neque enim tu is es, quem nihil niſi ius ciuile delectet: & quoniã ad te hæc ita ſcribuntur, ut etiam in aliorum manus ſint uẽtura, detur opera, ut quamplurimũ iјs, quos recta ſtudia delectant, prodeſſe poßimus. Hæc ergo argumẽtatio quæ dicitur artis expers, in teſtimonio poſita eſt. Teſtimonium autem nunc dicimus, omne quod ab aliqua re externa ſumutur ad faciendum fidem. Perſona autem non qualiſcunque teſtimonij pondus habet: ad faciendam enim fidem authoritas quæritur. Sed authoritatẽ aut natura, aut tempus affert. Naturæ authoritas in uirtute ineſt maxime. In tempore autem multa ſunt, quæ afferant authoritatem, ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, uſus, neceßitas, concurſio etiam nonnunquam rerum fortuitarum. Nam & ingenioſos & opulẽtos, & ætatis ſpatio probatos, dignos quibus credatur, putant: non recte fortaſſe, ſed uulgi opinio mutari uix poteſt, ad eamq; omnia dirigunt, & qui iudicant, & qui exiſtimant. Qui enim his rebus, quas dixi, excellunt, ipſa uirtute uidẽtur excellere. Sed reliquis quoq; rebus, quas modo numeraui, quanquã in iјs nulla ſpecies uirtutis eſt: tamen interdum confirmatur fides, ſi aut ars quædam adhibetur: magna enim eſt uis ad perſuadendum ſcientiæ aut uſus. Plerunq; enim creditur iјs qui experti ſunt. Facit etiam neceßitas fidẽ, quæ cũ à corporibus, tum ab animis naſcitur. Nam & uerberibus, tormentis, igni fatigati, quæ dicunt, ea ui detur ueritas ipſa dicere, & quæ à perturbationibus animi ſunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia neceßitatis uim habent, afferunt authoritatem & fidem. Cuius generis etiam illa ſunt, ex quibus nonnunquã uerum inuenitur, pueritia, ſomnus, imprudentia, uinolentia, inſania,

nia. Nã & pueri ſæpe indicauerũt aliquid, ad quod pertineret, ignari: & per ſomnũ, uinũ, inſaniã, multa ſæpe pateſacta ſunt. Multi etiã in res odioſas imprudẽtes incide runt, ut Stalerio nuper accidit: qui ea locutus eſt bonis ui ris ſubauſcultãtibus pariete interpoſito, quibus pateſa-ctis, in iudiciũq; prolatus, rei capitalis iure damnatus eſt. Huic ſimile quiddam de Lacedæmonio Pauſania accepimus. Concurſio autẽ fortuitorũ talis eſt, ut ſi interuentum eſt caſu, cũ aut ageretur aliquid quod proferendum non eſſet, aut diceretur. In hoc genere etiã illa eſt in Palamedem conie&ta ſuſpicionum proditionis multitudo: quod genus refutare interdum ueritas uix poteſt. Huius etiã ge neris eſt fama uulgi quoddã multitudinis teſtimonium. Quæ autẽ uirtute fidẽ faciũt, ea bipertita ſunt. Ex quibus alterũ natura ualet, alterũ induſtria. Deorũ enim uir tus natura excellit, hominũ autẽ induſtria. Diuina hæc ſe rẽ ſunt teſtimonia. Primũ orationis, oracula enim ex eo ipſo appellata ſunt, quòd ineſt in his deorũ oratio. Deinde rerũ, in quibus inſunt quaſi opera diuina quædã. Primùm ipſe mundus, eiuſq; omnis ordo et ornatus: deinceps aërei uolatus auiũ atq; cãtus: deinde eiuſdẽ aëris ſonitus & ardores, multarumq; rerũ in terra portẽta, atq; etiam per exta inuenta præſenſio. A dormiẽtibus quoq; multa ſignificata uiſis, quibus ex locis ſumi interdũ ſolẽt ad fidem faciendã teſtimonia deorũ. In homine uirtutis opinio ualet plurimũ. Opinio autẽ eſt, non modo eos uirtutẽ habere qui habeãt, ſed eos etiã qui habere uideãtur. Itaq; quos ingenio, quos ſtudio, quos doctrina præditos uidẽt, quorumq; uitã conſtantem & probatã, ut Catonis, Lælij, Scipionis, aliorumq; pluriũ, rentur eos eſſe quales ſe ipſi uelint. Nec ſolũ eos cenſent tales eſſe, qui in honoribus

populi,atq; in rep.uerſantur,ſed & oratores & philoſophos,& poetas, & hiſtoricos,ex quorũ et dictis & ſcriptis ſæpe authoritas petitur ad faciendã fidẽ. Expoſitis omnibus argumẽtandi locis,illud primũ intelligendũ eſt, nec ullã eſſe diſputationẽ,in quã nõ aliquis locus incurrat,nec ferè omnes locos incidere in omnẽ quæſtionẽ,& quibuſdã quæſtionibus alios, quibuſdã eſſe alios aptiores locos. Quæſtionũ duo ſunt genera:alterũ infinitũ,alterũ definitũ. Definitũ eſt,quod ὑπόθεσιν Græci,nos cãm. Infinitũ,quod θέσιν illi appellãt,nos propoſitũ poſſumus nominare. Cauſa certis perſonis,locis,tẽporibus, actionibus,negotijs cernitur,aut in omnibus,aut in pleriſq; eorum. Propoſitum autẽ in aliquo eorũ,aut in pluribus,nec tamẽ in maximis. Itaq; propoſitũ pars cauſæ eſt. Sed omnis quæſtio earũ aliqua de re eſt,quibus cauſæ continentur,aut una,aut pluribus,aut nõnunquã omnibus. Quæſtionũ autẽ,quæcunq; de re ſint,duo ſunt genera,unũ cognitionis,alterũ actionis. Cognitionis ſunt hæ,quarũ finis eſt ſciẽtiá. Vt ſi quæratur à naturáne ius profectũ ſit, an ab aliqua quaſi cõditione hominũ & pactione. Actionis autẽ huiuſmodi exẽpla ſunt: Sit'ne ſapiẽtis ad rẽp. accedere. Cognitionis quæſtiones tripartitæ ſunt,cũ an ſit, aut quid ſit,aut quale ſit,quæritur. Horũ primũ cõiectura,ſecundũ definitione,tertiũ iuris & iniuriæ diſtinctione explicatur. Cõiecturæ ratio in quatuor partes diſtributa eſt. Quarũ una eſt,cũ quæritur,ſit'ne aliquid. Altera,unde ortũ ſit. Tertia quæ id cauſa effecerit. Quarta, in qua de mutatiõe rei quæritur,ſit nec'ne ſit: Ecquidnã honeſtũ ſit,ecquid æquũ:re uera,an hæc tantũ in opiniõe ſint: Vnde autẽ ſit ortũ,ut cũ quæritur,natura an doctrina poſſit effici uirtus. Cauſa autẽ efficiẽs ſic,ut cũ quæritur,

tur, quibus rebus eloquentia efficiatur. De cōmutatione ſic: Poſsit'ne eloquētia cōmutatione aliqua cōuerti in infantiam. Cum autem quid ſit quæritur, notio explicanda eſt, & proprietas & diuiſio & partitio. Hæc enim ſunt definitioni attributa. additur etiam deſcriptio, quā Græci χαρακτῆρα *uocant.* Notio *ſic quæritur, ſit'ne id æquum, quod ei qui plus poteſt, utile eſt.* Proprietas *ſic:* In *hominem'ne ſolum cadat, an etiam in belluas ægritudo.* Diuiſio *& eodē pacto partitio, ſic:* Tria'*ne genera bonorum ſint.* Deſcriptio, *Qualis ſit auarus, qualis aſſentator, ceteraq́; eiuſdem generis, in quibus natura et uita deſcribitur. Cum autem quæritur, quale quid ſit, aut ſimpliciter quæritur aut comparate. Simpliciter, Expetenda'ne ſit gloria. Comparate, Præponenda'ne ſit diuitijs gloria. Simplicium tria genera ſunt, de expetendo fugiendoq́;, de æquo & iniquo, de honeſto & turpi. Comparationum autem duo, unum de eodem & alio, alterum de maiore & minore. De expetendo & fugiendo, huiuſmodi: Si expetendæ diuitiæ, ſi fugienda paupertas. De æquo & iniquo: Aequum'ne ſit ulciſci à quocunq; iniuriam acceperis. De honeſto & turpi: Honeſtum'ne ſit pro patria mori. Ex altero autem genere quod erat bipartitum, unum eſt de eodem & alio: ut ſi quæratur, quid interſit inter amicū & aſſentatorē, regem & tyrannum. Alterū, de maiore & minore: ut ſi quæratur, eloquentia'ne pluris ſit, an iuris ciuilis ſcientia. De cognitionis quæſtionibus hactenus. Actionis reliquæ ſunt, quarū duo ſunt genera, unum ad officiū, alterum ad motū animi gignendū, uel ſedandū, plane'ue tollendū. Ad officium ſic, ut cum quæritur ſuſcipiēdi'ne ſint liberi. Ad mouendos animos, cum fiunt cohortationes ad*

defendendam remp. ad gloriam, & ad laudē, quo ex genere ſunt querelæ, incitationes, miſerationesq́; flebiles, rurſusq́; oratio, cum iracūdiam reſtinguens, tum metum eripiens, tum exultantē lætitiam comprimens, tum ægritudinem abſtergens. Hæc cum in propoſitis quæſtionibus genera ſint, eadem in cauſas transferuntur. Loci autem, qui ad quaſq́; quæſtiones accōmodati ſunt, deinceps eſt uidendum. Omnes quidem illi, quos ſuprà diximus, ad pleraſq́; ſunt: ſed alij ad alias, ut dixi, aptiores. Ad coniecturam igitur maxime apta, quæ ex cauſis, quæ ex effectis, quæ ex coniunctis ſumi poſſunt. Ad definitionem autem pertinet ratio & ſcientia definiendi. Atque huic generi finitimum eſt illud, quod appellari de eodem & altero diximus: quod genus, forma quædam definitionis eſt. Si enim quæratur, idem'ne ſit pertinacia & perſeuerantia, definitionibus iudicandum eſt. Loci autē conuenient in eius generis quæſtionem conſequentes, antecedentes, repugnantes, adiunctis etiam duobus ijs, qui ſumuntur ex cauſis & effectis. Nam ſi hanc rem illa ſequitur, hanc autem non ſequitur: aut ſi huic rei illa antecedit, huic non antecedit: aut ſi huic rei repugnat, illi non repugnat: aut ſi huic rei hæc, illius alia cauſa eſt: aut ſi ex alio hoc, ex alio illud effectū eſt: ex quouis horum id, de quo quæritur, idem'ne an aliud ſit, inueniri poteſt. Ad tertium genus quæſtionis, in quo quale ſit, quæritur, in comparationē ea cadunt, quæ paulo antè in comparationis loco enumerata ſunt. In illud autem genus, in quo de expetendo fugiendoq́; quæritur, adhibentur ea, quæ ſunt aut animi aut corporis, aut externa, uel commoda uel incommoda. Itemq́; cum de honeſto turpiq́; quæritur, ad animi bona uel mala, omnis dirigenda oratio eſt. Cum

autem

autem de æquo & iniquo diſſeritur, æquitatis loci colliguntur: hi cernuntur bipartito, & natura, & inſtituto. Natura partes habet duas, tuitionem ſui, & ulciſcendi ius. Inſtitutio autem æquitatis tripartita eſt. Vna pars legitima eſt, altera conueniens, tertia moris uetuſtate confirmata. Atq; etiam rurſus æquitas tripertita dicitur eſſe. Vna ad ſuperos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere. Prima pietas, ſecunda ſanctitas, tertia iuſtitia aut æquitas nominatur. De propoſito ſatis multa: deinceps de cauſa pauciora dicenda ſunt. Pleraq; enim ſunt ei cum propoſito cõmunia. Tria ſunt igitur genera cauſarum, iudicij, deliberationis, laudationis. Quarum fines ipſi declarant, quibus utendum locis ſit. Nam iudicij finis eſt ius, ex quo etiam nomẽ. Iuris autem partes tum expoſitæ, cum æquitatis. Deliberandi finis utilitas, cuius hæ partes, quæ modo expoſitæ rerum expetendarum. Laudationis finis, honeſtas, de qua item eſt antè dictum. Sed definitæ quæſtiones à ſuis quæque locis, quaſi proprijs, inſtituuntur in accuſationem defenſionemq; partitæ. In quibus exiſtunt hæc genera, ut accuſator perſonã arguat facti, defenſor aliquid opponat de tribus, aut non eſſe factum: aut ſi ſit factum, aliud eius facti nomen eſſe: aut iure eſſe factum. Itaq; aut inficialis, aut cõiecturalis prima appelletur, definitiua altera, tertia, quãuis moleſtum nomen hoc ſit, iuridicialis uocetur. Harum cauſarum propria argumenta ex ijs ſumpta locis, quos expoſuimus, in præceptis oratorijs explicata ſunt. Refutatio autem accuſationis, in qua eſt depulſio criminis, quæ Græcè ſτάσις dicitur, Latine appelletur ſtatus: in quo primũ inſiſtit quaſi ad repugnandum congreſſa defenſio. Atque etiam in deliberationibus & laudationibus ijdem exiſtunt ſtatus.

Nam & negantur ſæpe ea futura, quæ ab aliquo in ſententia dicta ſunt fore, ſi aut omnino fieri nõ poſſunt, aut ſine ſumma difficultate non poßint. In qua argumentatione ſtatus coniecturalis exiſtit. At cum aliquid de utilitate, honeſtate, æquitate dißeritur, de'que ijs rebus, quæ his ſunt contrariæ, incurrunt ſtatus aut iuris, aut nominis: quod idem contingit in laudationibus. Nam aut negari poteſt id factum eſſe, quod laudetur: aut non eo nomine afficiendum, quo laudator affecerit: aut omnino non eſſe laudabile, quod non recte, non iure factum ſit. Quibus omnibus generibus uſus eſt nimis impudenter Cæſar contra Catonem *meum. Sed quæ ex ſtatu contentio efficitur, eam Græci* κρινόμενον *uocant: mihi placet id, quoniam quidem ad te ſcribo, qua de re agitur, uocari. Quibus autem hoc, qua de re agitur, continetur, hæc continentia uocentur quaſi firmamenta defenſionis, quibus ſublatis defenſio nulla ſit. Sed quoniam lege firmius in controuerſijs diſceptandis eſſe nihil debet, danda eſt opera, ut legem adiutricem & teſtem adhibeamus. In qua re alij quaſi ſtatus exiſtunt noui, ſed appellantur legitimæ diſceptationes. Tum enim defenditur non id legem dicere, quod aduerſarius uelit, ſed aliud. Id autem contingit, cum ſcriptum ambiguum ſit, ut duæ differentes ſentẽtiæ accipi poßint. Tum opponitur ſcripto uolũtas ſcriptoris, ut quæratur, uerba'ne plus, an ſententia ualere debeat. Tum legi lex contraria affertur. Ita ſunt tria genera quæ controuerſiam in omni ſcripto facere poſſunt, ambiguũ, diſcrepantia ſcripti & uoluntatis, ſcripta contraria. Iam hoc perſpicuum eſt, non magis in legibus, quàm in teſtamentis, in ſtipulationibus, in reliquis rebus quæ ex ſcripto aguntur, poſſe controuerſias eaſdem exiſtere. Horum tractationes*

tiones in alijs libris explicantur. Nec ſolum perpetuæ actiones, ſed etiam partes orationis iiſdem locis adiuuantur, partim proprijs, partim cõmunibus: ut in principijs, quibus ut beneuoli, ut dociles, ut attẽti ſint qui audiant, efficiendum eſt proprijs locis. Itemq; narrationes, ut ad ſuos fines ſpectent, id eſt, ut planæ ſint, ut breues, ut euidentes, ut credibiles, ut moderatæ, ut cum dignitate. Quæ quanquam in tota oratione eſſe debent, magis tamen ſunt propria narrandi. Quæ autem conſequitur narrationem fides, ea perſuadendo quoniam efficitur, qui ad perſuadẽdum loci maxime ualeant, dictum eſt in ijs, in quibus de omni ratione dicendi. Peroratio autem & alia quædam habet, & maxime amplificationem: cuius effectus is debet eſſe, ut aut perturbentur animi, aut tranquillentur: & ſi ita iam affecti antè ſunt, ut augeat eorũ motus, aut ſedet oratio. Huic generi, in quo & miſericordia, & iracũdia, & odiũ, & inuidia, & cæteræ animi affectiones perturbãtur, præcepta ſuppeditantur alijs in libris, quos poteris mecum legere, cum uoles. Ad id autem quod te uelle ſenſeram, cumulate ſatiſfactum eſſe debet uoluntati tuæ. Nam ne præterirem aliquid, quod ad argumentum in omni ratione reperiendum pertineret, plura quàm à te deſiderata erant, ſum complexus, fecíq; quod ſæpe liberales uenditores ſolent, ut cum ædes fundum'ue uendiderint, rutis cæſis receptis, concedant tamen aliquid emptori, quod ornandi cauſa apte, & loco poſitum eſſe uideatur. Sic tibi nos ad id quod quaſi mancipio dare debuimus, ornamenta quædam uoluimus non debita accedere.

M. TVL. CICERONIS DE PARTITIONE ORATORIA DIALOGVS.

CICERO FILIVS.

STVDEO, *mi pater*, Latine *ex te audire ea quæ mihi tu de ratione dicendi* Græce *tradidiſti, ſi modo tibi eſt otium, & ſi uis.* C. Pater. *An eſt, mi* Cicero, *quod ego malim quàm te, quàm doctiſſimum eſſe? Otium autem primum & ſummum eſt, quoniam aliquando* Roma *exeundi poteſtas data eſt: deinde iſta tua ſtudia uel maxinis occupationibus meis anteferrem libenter.* C. Filius. Vis'ne *igitur, ut tu me* Græce *ſoles ordine interrogare, ſic ego te uiciſſim eiſdem de rebus* Latine *interrogē?* C. P. *Sanè ſi placet. Sic enim & ego te meminiſſe intelligam, quæ accepiſti: & tu ordine audies, quæ requiris.* C. F. Quot *in partes diſtribuenda eſt omnis doctrina dicēdi?* C. P. In *tres.* C. F. *Cedò quas?* C. P. Primum *in ipſam uim oratoris, deinde in orationem, tum in quæſtionem.* C. F. In *quo eſt ipſa uis?* C. P. In *rebus & uerbis. Sed & res & uerba inuenienda ſunt & collocanda. Proprie autem in rebus inuenire, in uerbis eloqui dicitur.* Collocare *autem, etſi eſt commune, tamen ad inueniendum refertur.* Vox, *motus, uultus, atque omnis actio eloquendi comes eſt, earumq; omnium cuſtos eſt memoria.* C. F. Quid? *orationis quot ſunt partes?* C. P. Quatuor. Earum *duæ ualēt ad rem docendam, nar=*

ratio

ratio & confirmatio. Ad *impellendos animos duæ, principium & peroratio.* C. F. *Quid? quæſtio quaſnam habet partes?* C. P. *Infinitam, quam conſultationem appello: & definitam, quam cauſam nomino.*

C. F. QVONIAM *igitur primum eſt inuenire oratoris, quid quæret?* C. P. *Vt inueniat quẽadmodum fidẽ faciat eis, quibus uolet perſuadere, & quẽadmodũ motũ eorũ animis afferat.* C. F. *Quibus rebus fides fit?* C. P. *Argumentis, quæ ducuntur ex locis, aut in re ipſa inſitis, aut aſſumptis.* C. F. *Quos uocas locos?* C. P. *Eos in quibus latent argumenta.* C. F. *Quid eſt argumentum?* C. P. *Probabile inuentũ ad faciendam fidem.* C. F. *Quomodo igitur duo genera iſta diuidis?* C. P. *Quæ ſine arte putantur, ea remota appello, ut teſtimonia.* C. F. *Quid inſita?* C. P. *Quæ inhærent in ipſa re.* C. F. *Et teſtimoniorum, quæ ſunt genera?* C. P. *Diuinum & humanum. Diuinum, ut oracula, ut auſpicia, ut uaticinatiões, & reſponſa ſacerdotum, aruſpicum, coniectorum. Humanum, quod ſpectatur ex authoritate, & ex uoluntate, & ex oratione, aut libera, aut expreſſa: in quo inſunt ſcripta, pacta, promiſſa, iurata, quæſita.* C. F. *Quæ ſunt quæ dicis inſita?* C. P. *Quæ infixa ſunt rebus ipſis, tum ex toto, tum ex partibus, tum ex notatione, tum ex ijs rebus, quæ quodammodo affectæ ſunt ad id de quo quæritur. Et ad id totum de quo diſſeritur, tum definitio adhibetur, tum partium enumeratio, tum notatio uerbi. Ex ijs autem rebus quæ quodãmodo affectæ ſunt ad id, de quo quæritur, alia coniugata appellantur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex ſimilitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex coniunctis, alia ex antecedentibus, alia ex conſequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex cauſis, alia ex*

effecti

effectibus, alia ex comparatione maiorum, aut pariũ, aut minorum: ut definitio, ut cõtrarium, ut ea quæ ſunt ipſi, contrario'ue eius aut ſimilia, aut diſsimilia, aut conſentanea, aut diſſentanea: aut ea quæ ſunt quaſi coniuncta, aut ea quæ ſunt quaſi pugnãtia inter ſe: aut earũ rerũ, de quibus agitur, cauſæ: aut cauſarũ euẽtus, id eſt quæ ſunt effecta de cauſis, ut diſtributiões, ut genera partiũ generũ'ue partes, ut primordia rerũ, & quaſi præcurrentia, in quibus ineſt aliquid argumenti: ut rerum cõtentiones, quid maius, quid par, quid minus ſit, in quibus aut naturæ rerum, aut facultates comparantur. C. F. Omnibus'ne *igitur ex his locis argumẽta ſumemus?* C. P. Imo *uerò ſcrutabimur, & quæremus ex omnibus: ſed adhibebimus iudicium, ut leuia ſemper reijciamus, nonnunquam etiam cõmunia prætermittamus, & non neceſſaria.* C. F. Quoniã *de fide reſpondiſti, uolo audire de motu.* C. P. Loco *tu quidem quæris, ſed planius quod uis explicabitur, cum ad orationis ipſius, quæſtionumq; rationem uenero.* C. F. *Quid ſequitur igitur?* C. P. *Cũ inueneris, collocare. Cuius in infinita quæſtione ordo eſt idẽ ferè, quẽ expoſui, locorum. In definita autem, adhibenda ſunt illa etiam quæ ad motus animorum pertinent.* C. F. *Quomodo igitur iſta explicas?* C. P. *Habeo communia præcepta fidem faciendi & commouendi. Quoniam fides eſt firma opinio. Motus autem, animi incitatio, aut ad uoluptatem, aut ad moleſtiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem. Tot enim ſunt motus genera, partes plures generum ſingulorum. Omnem collocationem ad finem accommodo quæſtionis. Nam eſt in propoſito finis, fides: in cauſa, & fides & motus. Quare cum de cauſa dixero, in qua eſt propoſitum, de utroq; dixero.* C. F. *Quid habes igitur de cauſa dicere?*

dicere? c. p. Auditorum eam genere diſtingui. Nam aut auſcultator eſt modo qui audit, aut diſceptator, id eſt rei ſentẽtiæq; moderator, ita ut delectetur, aut ſtatuat aliquid. Statuit autẽ, aut de præteritis, ut iudex: aut de futuris, ut Senatus. Sic tria ſunt genera, iudicij, deliberationis, exornationis: quæ, quia in laudationes maxime confertur, proprium habet iam ex eo nomen. c. f. Quas res ſibi proponet in iſtis tribus generibus orator? c. p. Delectationem in exornatione: in iudicio, aut ſæuitiam, aut clementiam iudicis: in ſuaſione autem, aut ſpem, aut reformationem deliberantis. c. f. Cur igitur exponis hoc loco genera controuerſiarum? c. p. Vt rationem collocandi ad finem cuiuſq; accommodem. c. f. Quonam tandem modo? c. p. Quia quibus in orationibus delectatio finis eſt, uarij ſunt ordines collocãdi. Nam aut temporum ſeruantur gradus, aut generum diſtributiones, aut à minoribus ad maiora aſcendimus, aut à maioribus ad minora delabimur, aut hæc inæquabili uarietate diſtinguimus, cũ parua magnis, ſimplicia coniunctis, obſcura dilucidis, læta triſtibus, ĩcredibilia probabilibus inteximus, quæ in exornationem cadunt omnia. c. f. Quid? in deliberatione quid ſpectas? c. p. Principia, uel non longa, uel ſæpe nulla. Sunt enim ad audiendum qui deliberant, ſua cauſa parati. Nec multum ſanè ſæpe narrandum eſt. Eſt enim narratio præteritarum rerum, aut præſentium: ſuaſio autem, futurarum. Quare ad fidem & ad motum adhibenda eſt omnis oratio. c. f. Quid? in iudicijs quæ eſt collocatio? c. p. Non eadem accuſatoris, & rei: quòd accuſator rerum ordinẽ proſequitur, & ſingula argumenta quaſi haſta in manu collocata uehemẽter proponit, concludit acriter, confirmat tabulis, decretis, teſtimonijs, ac-

curatiusq; in ſingulis cōmoratur, perorationisq; præceptis, quæ ad incitandos animos ualent, & in reliqua oratione paululum digrediens de curſu dicēdi, utitur, & uehementius in perorando. Eſt enim propoſitum, ut iratum efficiat iudicem. C. F. Quid faciendum eſt contrà reo? C. P. Omnia longe ſecus. Sumenda principia ad beneuolentiam conciliandam. Narrationes aut amputandæ, quæ ludunt: aut relinquendæ, ſi totæ ſunt moleſtæ. Firmamenta ad fidem poſita, aut per ſe diluenda, aut obſcurāda, aut digreßionibus obruenda. Perorationes autem ad miſericordiā conferendæ. C. F. Semper'ne igitur ordinē collocandi, quē uolumus, tenere poſſumus? C. P. Nō ſane. Nam auditorū aures moderantur oratori prudēti & prouido: & quod reſpuunt, immutandum eſt. C. F. Expone deinceps, quæ ipſius orationis, uerborumq; præcepta ſunt. C. P. Vnum igitur genus eſt eloquendi ſua ſponte fuſum, alterum uerſum atq; mutatū. Prima uis eſt in ſimplicibus uerbis, in coniunctis ſecunda. Simplicia inuenienda ſunt, coniuncta collocanda ſunt. Et ſimplicia uerba partim natiua ſunt, partim reperta. Natiua ea, quæ ſignificata ſunt ſenſu: Reperta, quæ ex his facta ſunt, & nouata aut ſimilitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adiunctione uerborum. Atq; etiam eſt hæc diſtinctio in uerbis, altera natura, tractatione altera. Natura, ut ſint alia conſonantiora, grauiora, leuiora, & quodāmodo nitidiora, alia cōtrà. Tractatione autem, cum aut propria ſumuntur rerum uocabula, aut addita ad nomen, aut noua, aut priſca, aut ab oratore modificata, & inflexa quodammodo: qualia ſunt ea quæ transferūtur aut immutantur, aut ea quibus tanquam abutimur, aut ea quæ obſcuramus, quæ incredibiliter tollimus, quæq; mirabilius, quàm ſermonis cō-

ſuetudo patitur, ornamus. C. F. Habeo de ſimplicibus uerbis, nunc de coniunctione quæro. C. P. Numeri quidam ſunt in coniunctione ſeruandi cõſecutioq; uerborũ. Numeros aures ipſæ metiuntur, ne aut non compleas uerbis quod propoſueris, aut redundes. Conſecutio autem, ne generibus, numeris, temporibus, perſonis, caſibus perturbetur oratio. Nam ut in ſimplicibus uerbis, quod non eſt Latinũ, ſic in coniunctis, quod non eſt cõſequẽs, uituperãdum eſt. Communia autem ſimplicium coniunctorumq; ſunt hæc quinq; quaſi lumina, dilucidũ, breue, probabile, illuſtre, ſuaue. Dilucidum fit uſitatis uerbis, proprijs, diſpoſitis, aut circũſcriptione concluſa, aut intermiſſione, aut conciſione uerborũ. Obſcurum autem, aut longitudine, aut cõtractione orationis, aut ambiguitate, aut inflexione atq; immutatione uerborũ. Breuitas autem cõficitur ſimplicibus uerbis, ſemel unaquaq; re dicenda, nulli rei, niſi ut dilucide dicas, ſeruiendo. Probabile autem genus eſt orationis, ſi non nimis eſt comptum atq; expolitum, ſi eſt autoritas & pondus in uerbis, ſi ſententiæ uel graues, uel aptæ opinionibus hominum & moribus. Illuſtris autem oratio eſt, ſi & uerba grauitate delecta ponuntur, ac translata, & ſuperlata, & ad nomen adiuncta, & duplicata, & idem ſignificãtia, atq; ab ipſa actione atq; imitatione rerum non abhorrentia. Eſt enim hæc pars orationis, quæ rem conſtituat penè ante oculos. Is enim maxime ſenſus attingitur, ſed cæteri tamen, & maxime mens ipſa moueri poteſt. Sed quæ dicta ſunt de oratione dilucida, cadunt in hanc illuſtrẽ omnia. Eſt enim plus aliquãto illuſtre, quàm illud dilucidum. altero fit ut intelligamus, altero uerò, ut uidere uideamur. Suaue autem genus erit dicendi, primũ elegantia & iucun

cunditate uerborũ ſonantium & lenium: deinde coniunctione, quæ neq; aſperos habeat cõcurſus, neque diſiunctos atq; biantes: & ſit circunſcripta non longo anfractu, ſed ad ſpiritum uocis apto, habeatq; ſimilitudinem æqualitatemq; uerborũ, tum ex contrarijs ſumpta uerbis, crebra crebris, paria paribus reſpondeant, relataq; ad idem uerbũ, & geminata atq; duplicata, uel etiam ſæpius iterata ponãtur: conſtructioq; uerborũ tum cõiunctionibus copuletur, tum diſsolutionibus relaxetur. Fit *etiam ſuauis oratio, cũ aliquid aut inuiſum, aut inauditũ, aut nouum dicas.* Delectat *enim quicquid eſt admirabile, maximeq; mouet ea quæ motũ aliquẽ animi miſcet, oratio: quæq; ſignificat oratoris ipſius amabiles mores: qui exprimuntur aut ſignificando iudicio ipſius ex animo humano ac liberali, aut inflexione ſermonis, cũ aut augendi alterius, aut minuendi ſui cauſa, alia dici ab oratore, alia exiſtimari uidẽtur, idq; comitate fieri magis quàm uanitate.* Sed *multa ſunt ſuauitatis præcepta, quæ orationem aut magis obſcuram, aut minus probabilem faciunt.* Itaq; *etiam hoc loco nobis eſt ipſis, quid cauſa poſtulet, iudicandum.* C. F. Reliquum *eſt igitur, ut dicas de conuerſa oratione atque mutata.* C. P. Eſt *itaque id genus totum ſitum in commutatione uerborum: quæ ſimplicibus in uerbis ita tractatur, ut aut ex uerbo dilatetur, aut in uerbum contrahatur oratio.* Ex *uerbo, cum aut proprium aut idem ſignificans, aut factum uerbum in plura uerba deducitur.* Ex *oratione, cum aut definitio ad unum uerbum reuocatur, aut aſſumpta uerba remouentur, aut in circuitus diriguntur, aut in coniunctione fit unum uerbum ex duobus.* In *coniunctis autem uerbis triplex adhiberi poteſt commutatio, non uer-*

 borum,

borum,ſed ordinis tantummodo: ut cum ſemel dictum ſit directe,ſicut natura ipſa tulerit,inuertatur ordo,& idem quaſi ſurſum uerſus retroq; dicatur,deinde idem interciſe atq; permiſte.Eloquendi autem exercitatio maxime in hoc toto conuertendi genere uerſatur. C.F. *Actio igitur ſequitur,ut opinor.* C.P. *Eſt ita:quæ quidem oratori & cum rerum,& cum uerborum momentis cõmutanda maxime eſt.Facit enim & dilucidam orationem,& illuſtrẽ & probabilem,& ſuauem,nõ uerbis, ſed uarietate uocũ, motu corporis,uultu:quæ plurimum ualebunt,ſi cũ orationis genere conſentient,eiuſq; uim ac uarietatem ſubſequentur.* C.F. *Nunquidnã de oratore ipſo reſtat?* C.P. *Nihil ſane præter memoriam,quæ eſt gemina literaturæ quodãmodo,& in diſsimili genere perſimilis. Nam ut illa conſtat ex notis literarum,& ex eo,in quo imprimuntur illæ notæ:ſic confectio memoriæ tanquam cera locis utitur,& in his imagines ut literas collocat.*

C.F. QVONIAM *igitur uis oratoris omnis expoſita eſt, quid habes de orationis præceptis dicere?* C.P. *Quatuor eſſe eius partes:quarum prima & poſtrema ad motum animi ualet: is enim initijs eſt & perorationibus concitandus.Secunda narratio, & tertia confirmatio fidem facit orationi.Sed amplificatio quanquã habet proprium locum,ſæpe etiam primum,poſtremum quidem ferè ſemper,tamen reliquo in curſu orationis adhibẽda eſt, maximeq; cum aliquid aut confirmatum eſt,aut reprehẽſum.Itaq; ad fidem quoq; uel plurimum ualet. Eſt enim amplificatio,uehemens quædam argumentatio,ut illa docendi cauſa ſit,hæc commouendi.* C.F. *Perge igitur ordine quatuor mihi iſtas partes explicare.* C.P. *Faciam, & à principijs primum ordiar. Quæ quidem ducuntur,*

aut

aut ex perſonis, aut ex rebus ipſis. Sumũtur autem trium rerum gratia: ut amice, ut intelligenter, ut attẽte audiamur. Quorum primus locus eſt in perſonis noſtris, diſceptatorum, aduerſariorum: è quibus initia beneuolentiæ conciliandæ comparantur, aut meritis noſtris, aut dignitate, aut aliquo genere uirtutis, & maxime liberalitatis, officij, iuſtitiæ, fidei: contrarijs rebus in aduerſarios conferendis, & cum ijs qui diſceptant aliqua coniunctionis aut cauſa, aut ſpe ſignificanda: & ſi in nos aliquod odiũ offenſio'ue collocata ſit, tollenda ea minuenda'ue, aut diluendo, aut extenuando, aut compenſando, aut deprecando. Intelligenter autem ut audiamur, & attente, à rebus ipſis ordiendum eſt. Sed facillime auditor diſcit, & quid agatur intelligit, ſi complectare à principio genus, naturamq; cauſæ, ſi definias, ſi diuidas, ſi neq; prudentiam eius impedias confuſione partium, nec memoriam multitudine: quæq; mox de narratione dilucida dicẽtur, eadem etiam huc poterunt recte referri. Vt attente autem audiamur, trium rerum aliqua conſequemur. Nam aut magna quædam proponemus, aut neceſſaria, aut coniuncta cum ipſis, apud quos res agetur. Sit autem hoc etiam in præceptis, ut ſiquando tempus ipſum, aut res, aut locus, aut interuentus alicuius, aut interpellatio, aut ab aduerſario dictum aliquod, & maxime in perorando, dederit occaſionem nobis aliquam ut dicamus aliquid ad tempus apte, ne derelinquamus: & quæ ſuo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum præcepta tranſferri. C. F. *Quid? in narratione quæ tandem conſeruanda ſunt?* C. P. *Quoniam narratio, eſt rerum explicatio, & quædam quaſi ſedes ac fundamentum conſtituendæ fidei, ea ſunt in ea ſeruanda*

maxime, quæ etiam in reliquis ferè dicēdi partibus, quæ partim ſunt neceſſaria, partim ſunt aſſumpta ad ornandum. Nam ut dilucide probabiliterq́; narremus, neceſſarium eſt, ſed aſſumimus etiam ſuauitatem. Ergo ad dilucide narrandum eadem illa ſuperiora explicandi & illuſtrandi præcepta repetemus, in quibus eſt breuitas, eaq́; ſæpiſſime in narratione laudatur, de qua ſuprà dictum eſt. Probabilis autē erit, ſi perſonis, ſi temporibus, ſi locis ea, quæ narrabuntur, conſentient, ſi cuiuſq; facti & euenti cauſa ponetur, ſi teſtata dici uidebūtur, ſi cum hominum opinione, autoritate, ſi cum lege, cum more, cum religione coniuncta, ſi probitas narrantis ſignificabitur, ſi antiquitas, ſi memoria, ſi orationis ueritas, & uitæ fides. Suauis autem narratio eſt, quæ habet admirationes, expectationes, exitus inopinatos, ſi interpoſitos motus animorū, colloquia perſonarū, dolores, iracūdias, metus, lætitias, cupiditates. Sed iam ad reliqua pergamus.

C. F. *Nempe ea ſequūtur, quæ ad faciendā fidem pertinent.* C. P. *Ita eſt: quæ quidem in confirmationem & in reprehenſionē diuiduntur. Nam in confirmando noſtra probare uolumus, in reprehēdendo redarguere cōtraria. Quoniā igitur omne quod in cōtrouerſiam uenit, id aut ſit nec'ne ſit, aut quid ſit, aut quale ſit, quæritur: in primo coniectura ualet, in altero definitio, in tertio ratio.*

C. F. *Teneo iſtam diſtributionē. Nunc coniecturæ locos quæro.* C. P. *In ueriſimilibus & in proprijs rerū notis poſita eſt tota. Sed appellemus docendi gratia ueriſimile, quod plerunq; ita fiat: ut adoleſcentiam procliuiorē eſſe ad libidinem. Propriæ autem notæ argumentum, quod nunquam aliter fit, certumq́; declarat, ut fumus ignem. Veriſimilia reperiuntur ex partibus, & quaſi membris*

narra

narrationis:ea ſunt in perſonis,in locis,in temporibus,in factis,in euentis,in rerum ipſarum negotiorumq; naturis. In perſonis naturæ primũ ſpectantur,ualetudinis,figuræ,uirium,ætatis,marium,fœminarũ: atque hæc quidem in corpore. Animi autem,aut quẽadmodum affecti ſunt,uirtutibus,uitijs,artibus, inertijs:aut quẽadmodum commoti,cupiditate,metu,uoluptate,moleſtia. Atque hæc quidem in natura ſpectantur. In fortuna,genus, amicitiæ,liberi,propinqui, affines,opes,honores, poteſtates, diuitiæ,libertas,& ea quæ ſunt ijs cõtraria. In locis autem,& illa naturalia, maritimi an remoti à mari, plani an mõtuoſi,læues an aſperi,ſalubres an peſtilentes,opaci an aprici:& illa fortuita,culti an inculti, celebres an deſerti,coædificati an uaſti, obſcuri an rerũ geſtarũ ueſtigijs nobilitati, conſecrati an profani. In temporibus autem,præſentia,& præterita, & futura cernuntur. In his ipſis,uetuſta,recentia, inſtantia paulo pòſt, aut aliquando futura. Inſunt etiã in temporibus illa,quæ temporis quaſi naturam notant, ut hyems,uer, æſtas,autumnus:aut anni tempora,ut menſis,ut dies,ut nox, hora, tẽpeſtas,quæ ſunt naturalia. Fortuita autem, ſacrificia, feſti dies,nuptiæ. Iam facta & euentus,aut conſilij ſunt, aut imprudẽtiæ,quæ eſt aut in caſu, aut in quadam animi permotione. Caſu,cũ aliter accidit ac putatũ ſit. Permotione,cũ aut obliuio, aut error, aut metus,aut aliqua cupiditatis cauſa permouit. Eſt etiam in imprudentia neceſſitas ponenda. Rerum autem bonarũ & malarũ tria ſunt genera. Nam aut in animis, aut in corporibus,aut extra eſſe poſſunt. Huius igitur materiæ ad argumentum ſubiectæ perluſtrandæ animo partes erunt omnes, & ad id,quod agetur, ex ſingulis coniectura capienda.

Eſt etiam genus argumentorum aliud, quod ex facti ue- ſtigijs ſumitur, ut telum, cruor, clamor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconſtans, tremor, & eorum aliquid quod ſenſu percipi poßit, etiam ſi præparatū ali quid, ſi communicatum cum aliquo, ſi poſtea uiſum, au- ditum, indicatum. Veriſimilia autem partim ſingula mo- uent ſuo pondere, partim etiam ſi uidentur eſſe exigua per ſe, multum tamen, cum ſunt coaceruata, proficiunt. Atq; in his ueriſimilibus inſunt nonnunquam etiam cer- tæ rerum & propriæ notæ. Maximam autem facit fidem ad ſimilitudinem ueri, primum exemplum, deinde intro- ducta rei ſimilitudo: fabula etiam nōnunquam, etſi ſit in- credibilis, tamen homines commouet. C. F. *Quid? defini- tionis quæ ratio eſt, & quæ uia?* C. P. *Non dubium eſt id quidem, quin definitio genere declaretur, & proprie- tate quadam, aut etiam communium frequentia, ex qui- bus proprium quid ſit eluceat. Sed quoniam de proprijs oritur plerunq; magna diſſenſio, definiendum eſt ſæpe ex contrarijs, ſæpe etiam ex dißimilibus, ſæpe ex paribus. Quamobrem deſcriptiones quoq; ſunt in hoc genere ſæ- pe aptæ, & enumeratio conſequentium, in primisq; com mouet explicatio uocabuli ac nominis.* C. F. *Sunt expo- ſita iam ferè ea, quæ de facto, quæq; de facti appellatione quæruntur. Nempe igitur ea reſtant, quæ cum factū con- ſtet & nomen, qualia ſint, uocatur in dubiū.* C. P. *Eſt ita ut dicis.* C. F. *Quæ ſunt igitur in eo genere partes?* C. P. *Aut iure factū depellitur, aut ulciſcēdi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitiæ, aut religionis, aut patriæ nomine, aut deniq; neceßitate, inſcitia, caſu. Nam quæ motu animi & perturbatiōe facta ſine ratiōe ſunt, ea defenſionē cōtra crimen, in legitimis iudicijs non habēt, in liberis diſcepta- tionibus*

tionibus habere poſſunt. Hoc in genere, *in quo quale ſit quæritur, ex cõtrouerſia iure, & recte'ne actum ſit quæri ſolet: quorum diſputatio ex locorum deſcriptione ſumenda eſt.* C. F. *Ageſis ergo, quoniam in cõfirmationem & reprehenſionem diuiſeras orationis fidem, & dictum de altero eſt, expone nunc de reprehendendo.* C. P. *Aut totum eſt negandum quod in argumẽtatione aduerſarius ſumpſerit, ſi fictũ aut falſum eſſe poßis dicere, aut redarguenda ea quæ pro ueriſimilibus ſumpta ſunt. Primũ dubia ſumpta eſſe pro certis. Deinde etiam in perſpicue falſis eadem poſſe dici. Tum ex ijs, quæ ſumpſerint, non effici, quæ uelint. Accedere autem oportet ad ſingula, ſic uniuerſa frangentur. Cõmemoranda ſunt etiam exempla, quibus ſimili in diſputatione creditum non ſit: cõquerenda conditio cõmunis periculi, ſi ingenijs hominum criminoſorum ſit expoſita uita innocentium.* C. F. *Quoniam unde inueniuntur quæ ad fidem pertinent habeo, quẽadmodum in dicendo ſingula tractentur expecto.* C. P. *Argumentationem quærere uideris, quæ eſt argumenti explicatio, quæ ſumpta ex ijs locis qui ſunt expoſiti, conficiẽda & diſtinguẽda dilucide eſt.* C. F. *Plane iſtuc ipſum deſydero.* C. P. *Eſt ergo (ut ſuprà dictum eſt) explicatio argumenti argumẽtatio: ſed ea conficitur, cum ſumpſeris aut non dubia, aut probabilia, ex quibus id efficias quod aut dubium, aut minus probabile per ſe uidetur. Argumẽtandi autem duo ſunt genera: quorũ alterum ad fidem directò ſpectat: alterũ ſe inflectit ad motum. Dirigitur, cum propoſuit aliquid quod probaret, ſumpſit'que ea, quibus uteretur: atq; his cõfirmatis, ad propoſitũ ſeſe retulit atq; concluſit. Illa autem altera argumentatio, quaſi retro & cõtra prius ſumit quæ uult, eaq; cõfirmat: deinde id quod*

proponendum fuit, permotis animis iacit ad extremū. Eſt autem illa uarietas in argumentando, & nō iniucūda diſtinctio: ut cum interrogamus noſmetipſos, aut percunctamur, aut imperamus, aut optamus, quæ ſunt cum alijs compluribus ſententiarum ornamenta. Vitare autē ſimilitudinem poterimus, nō ſemper à propoſito ordientes: & ſi non omnia cōfirmando diſputabimus, breuiterq́; interdum, quæ erunt ſatis aperta, ponemus: quodq́; ex his efficietur, ſi id apertū ſit, non habebimus neceſſe ſemper concludere. C. F. *Quid illa quæ ſine arte appellantur, quæ iamdudum aſſumpta dixiſti, ecquonam modo, ecquonam loco artis indigent?* Cicero Pater. *Illa uero indigent, & nec eò dicuntur ſine arte, quòd ita ſunt, ſed quòd ea non parit oratoris ars, ſed foris ad ſe delata, tamen arte tractat, & maxime in teſtibus.* Nam *de toto genere teſtium, quàm id ſit infirmum, ſæpe dicendum eſt, & argumenta rerum eſſe propria, teſtimonia uoluntatum: utendumq́; eſt exemplis, quibus teſtibus creditum non ſit: & de ſingulis teſtibus, ſi natura uani, ſi leues, ſi cum ignominia, ſi ſpe, ſi metu, ſi iracundia, ſi miſericordia impulſi, ſi præmio, ſi gratia adducti, comparādiq́; ſuperiore cum autoritate teſtium, quibus tamen creditum non ſit. Sæpe etiam quæſtionibus reſiſtendum eſt, quòd & dolorē fugientes multi in tormentis ementiti perſæpe ſunt, moriq́; maluerunt falſum fatendo, quàm inficiādo, dolere. Multi etiam ſuam uitam neglexerūt, ut eos qui his chariores, quàm ipſi ſibi eſſent, liberarent. Alij autē aut natura corporis, aut conſuetudine dolendi, aut metu ſupplicij, aut mortis, uim tormentorum pertulerunt. Alij ementiti ſunt in eos quos oderant.* Atq́; *hæc exemplis firmanda ſunt.* Neq́; *eſt obſcurum, quin, quoniam in utraq́; parte ſunt exem*

exēpla, & item ad coniecturā faciendā loci, in contrariis contraria ſint ſumenda. Atq; etiam incurrit alia quædam in teſtibus & in quæſtionibus ratio. Sæpe enim ea quæ dicta ſunt, ſi aut ambigue, aut inconſtanter, aut incredibiliter dicta ſunt, aut etiam aliter ab alio dicta, ſubtiliter reprehendūtur. C. F. *Extrema tibi pars reſtat orationis, quæ poſita in perorando eſt, de qua ſane uelim audire.* C. P. *Facilior eſt explicatio perorationis. Nam eſt diuiſa in duas parteis, amplificationē, & enumerationem. Augendi autem & hic eſt proprius locus in perorando: & in curſu ipſo orationis declinationes ad amplificandum dantur cōfirmata re aliqua, aut reprehēſa. Eſt igitur amplificatio, grauior quædam affirmatio, quæ motu animorum conciliet in dicendo fidem. Ea & uerborum genere conficitur, & rerum. Verba ponenda ſunt, quæ uim habeant illuſtrandi, nec ab uſu ſint abhorrētia, grauia, plena, ſonantia, iuncta, facta, cognominata, non uulgata, ſuperlata, in primisq; translata, nec in ſingulis uerbis, ſed in continentibus ſoluta, quæ dicuntur ſine coniunctione, ut plura uideantur. Augēt etiam relata uerba, iterata, duplicata, & ea quæ aſcendunt gradatim ab humilioribus uerbis ad ſuperiora, omninoq; ſemper quaſi naturalis, & nō explanata oratio, ſed grauibus referta uerbis ad augēdum accommodatior. Hæc igitur in uerbis, quibus actio uocis, uultus, & geſtus cōgruens, & apta ad animos permouēdos accommodata eſt. Sed & in uerbis, & in actione cauſa erit tenenda, & pro re agenda. Nam hæc, quia uidentur perabſurda, cum grauiora ſunt, quàm cauſa, diligēter ferè, quid quemq; deceat, iudicandum eſt. Rerum amplificatio ſumitur eiſdem locis omnibus, quibus illa, quæ dicta ſunt ad fidem, maximéque definitiones ualent conglobatæ,*

globatæ,& conſequentium frequentatio,& contrariarũ, & diſsimilium,& inter ſe pugnantium rerum cõflictio: & cauſæ,& ea quæ ſunt de cauſis orta, maximeq; ſimilitudines & exempla: fictæ etiam perſonæ, muta deniq; loquantur,omninoq; ea ſunt adhibenda, ſi cauſa patitur, quæ magna habentur,quorũ eſt duplex genus. Alia enim magna natura uidentur,alia uſu. Natura, ut cæleſtia, ut diuina,ut ea quorum obſcuræ cauſæ, ut in terris mũdoq; admirabilia quæ ſunt:ex quibus ſimilibusq; ,ſi attẽdas ad augendum, permulta ſuppetunt. Vſu,quæ uidentur hominibus aut prodeſſe aut obeſſe uehementius: quorũ ſunt genera ad amplificãdum tria. Nam aut charitate mouentur homines,ut deorum,ut patriæ,ut parentum:aut amore,ut fratrum,ut coniugum,ut liberorum,ut familiarium: aut honeſtate,ut uirtutum,maximeq; earũ quæ ad cõmunionem hominũ & liberalitatem ualent.Ex ijs & cohortationes ſumuntur ad ea retinenda,& in eos, à quibus ea uiolata ſunt,odia incitantur,& miſeratio naſcitur. Proprius locus augendi in ijs rebus aut amiſsis,aut amittendi periculo. Nihil eſt enim tam miſerabile, quàm ex beato miſer. Et hoc totum quidem moueat,ſi bona ex fortuna quis cadat:& à quorum charitate diuellatur, quæ amittat aut amiſerit:in quibus malis ſit, futurusúe ſit, exprimatur breuiter.Cito enim areſcit lacryma, præſertim in alienis malis.Nec quicquam in amplificatione nimis enucleandum eſt:minuta eſt enim omnis diligentia,hic autem locus grandia requirit.Illud iam eſt iudicij, quo quaq; in cauſa genere utamur augendi.In illis enim cauſis quæ ad delectationẽ exornantur, ij loci tractandi ſunt,qui mouere poſſunt expectationem, admirationem,uoluptatem. In cohortationibus autem bonorum ac malorum enumera-

tiones

tiones & exempla ualent plurimum. In iudicijs accuſatori ferè, quæ ad iracundiam: reo plerunq;, quæ ad miſericordiam pertinent. Nonnunquam tamen accuſator miſericordiam mouere debet, & defenſor iracundiam. Enumeratio reliqua eſt, nonnunquam laudatori, ſuaſori non ſæpe, accuſatori ſæpius, quàm reo neceſſaria. Huius ipſa tempora duo ſunt, ſi aut memoriæ diffidas eorum, apud quos agas, uel interuallo temporis, uel longitudine orationis, aut frequentatis firmamentis orationis, & breuiter expoſitis, uim eſt habitura cauſa maiorem. Et reo rarius utendum eſt, quòd ponenda ſunt cõtraria, quorum diſſolutio in breuitate latebit, aculei pungent. Sed erit in enumeratione uitandum, ne oſtentatiomemoriæ ſuſcepta, uideatur eſſe puerilis. Id effugiet, qui non omnia minima repetet, ſed breuia ſingula attingẽs, pondera rerum ipſa comprehendet.

C. F. QVONIAM *& de ipſo oratore, & de oratione dixiſti, expone eum mihi nunc, quem ex tribus extremum propoſuiſti quæſtionis locum.* C. P. *Duo ſunt, ut initio dixi, quæſtionum genera: quorum alterum finitum tẽporibus & perſonis, cauſam appello. Alterum infinitum, nullis neq; perſonis, neq; temporibus notatum, propoſitum uoco. Sed eſt conſultatio quaſi pars cauſæ quædam & controuerſiæ. Ineſt enim infinitum in definito, & ad illud tamen referuntur omnia. Quamobrem prius de propoſito dicamus, cuius genera ſunt duo. Cognitionis alterum, eius ſcientia eſt finis, ut uerine ſint ſenſus: alterum actionis, quod refertur ad efficiendum quid, ut ſi quæratur quibus officijs amicitia colenda ſit. Rurſus ſuperioris genera ſunt tria: Sit nec'ne, quid ſit, quale ſit. Sit nec'ne, ut ius in natura ſit, an in more. Quid autem ſit,*

ſit'ne

ſit'ne ius id quod maiori parti ſit utile. Quale autem ſit, iuſte uiuere ſit nec'ne utile. Actionis autẽ duo ſunt genera. Vnum, ad perſequendũ aliquid, aut declinandũ: ut quibus rebus adipiſci gloriam poßis, aut quomodo inuidia uitetur. Alterũ, quod ad aliquod cõmodum uſumq́; refertur: ut quemadmodũ ſit reſpub. adminiſtranda, aut quẽadmodum in paupertate uiuendũ. Rurſus autẽ ex cognitionis conſultatione, ubi ſit, nec'ne ſit, aut fuerit futurum'ue ſit, quæritur, unũ genus eſt quæſtionis, poßit'ne aliquid effici: ut cum quæritur, ecquiſnã perfecte ſapiens eſſe poßit. Alterũ, quẽadmodũ quidq; fiat: ut quonã pacto uirtus pariatur, natura'ne, an ratione, an uſu. Cuius generis ſunt omnes, in quibus ut in obſcuris naturalibusq́; quæſtionibus, cauſæ rationesq́; rerum explicantur. Illius autem generis, in quo quid ſit id de quo agitur, quæritur, duo ſunt genera: quorũ in altero diſputandum eſt, aliud an idem ſit, ut pertinacia & perſeuerantia. In altero autem, deſcriptio generis alicuius, & quaſi imago exprimenda eſt, ut qualis ſit auarus, aut quid ſit ſuperbia. Tertio autem in genere, in quo quale ſit quæritur, aut de honeſtate, aut de utilitate, aut de æquitate dicendũ eſt. De honeſtate ſic: ut Honeſtum'ne ſit pro amico periculum aut inuidiam ſubire. De utilitate autem ſic: ut Sit'ne utile in repub. adminiſtranda uerſari. De æquitate uero ſic: ut Sit'ne æquũ amicos cognatis anteferre. Atq; in hoc eodẽ genere, in quo quale ſit, quæritur, exoritur aliud quoddã diſputandi genus. Non enim ſimpliciter ſolum quæritur quid honeſtum ſit, quid utile, quid æquũ: ſed etiam ex cõparatione, quid honeſtius, quid utilius, quid æquius, atq; etiam quid honeſtißimũ, quid utilißimũ, quid æquißimũ: cuius generis illa ſunt, quæ præ-

ſtan

ſtantiſſima ſit dignitas uitæ. Atq; ea quidem, quæ dixi, cognitionis ſunt omnia. Reſtant actionis, cuius alterum eſt præcipiendi genus, quod ad ratioñe officij pertinet, ut queadmodũ colendi ſint parentes. Alterũ autem ad ſedandos animos, & oratione ſanandos, ut in conſolandis mœroribus, ut in iracũdia cõprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda. Cui quidẽ generi cõtrarium eſt diſputandi genus ad eoſdem illos animi motus, quod in amplificanda oratione ſæpe faciendum eſt, uel gignendos, uel concitandos. Atq; ferè hæc eſt partitio conſultationũ. C. F. *Cognoui: ſed quæ ratio eſt in his inueniendi & diſponẽdi, requiro.* C. P. *Quid? tu aliam'ne cenſes, & non eandem eſſe quæ eſt expoſita, ut ex eiſdem locis ad fidem, & ad inueniendum ducãtur omnia? Collocandi autem quæ eſt expoſita in alijs ratio, eadem huc transfertur. Cognita igitur omni diſtributione propoſitarum conſultationũ, cauſarum genera reſtant omnino. Et earũ quidẽ forma duplex eſt, quarũ altera delectationẽ ſectatur aurium: alterius ut obtineat, probet & efficiat quod agit, omnis eſt ſuſcepta cõtentio. Itaq; illud ſuperius exornatio dicitur: quod cum latum genus eſſe poteſt, ſaneq; uarium, unũ ex eo delegimus, quod ad laudãdos claros uiros ſuſcepimus, & ad improbos uituperandos. Genus enim nullũ eſt orationis, quod aut uberius ad dicendum, aut utilius ciuitatibus eſſe poſſit, aut in quo magis orator in cognitione uirtutum uitiorumq; uerſetur. Reliquum autem genus cauſarum, aut in prouiſione poſteri temporis, aut in præteriti diſceptatione uerſatur: quorum alterum deliberationis eſt, alterum iudicij. Ex qua partitione tria genera cauſarum extiterunt. Vnum, quod à meliori parte laudationis eſt appellatum,*

delibe

deliberationis alterum, tertium iudiciorum. Quãobrem de primo primum, ſi placet, diſputemus. C. F. *Mihi uero placet.* C. P. *Ac laudãdi, uituperandiq; rationes, quæ nõ ad bene dicendum ſolum, ſed etiam ad honeſte uiuendum ualent, exponam breuiter, atq; à principijs exordiar & laudandi & uituperandi. Omnia enim ſunt profecto laudanda, quæ coniuncta cum uirtute ſunt: & quæ cum uitijs, uituperanda. Quamobrem finis alterius eſt honeſtas, alterius turpitudo. Conficitur autem genus hoc dictionis, narrandis exponendiſq; factis, ſine ullis argumentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis, quàm ad fidem faciendam, aut confirmandam accõmodate. Non enim dubia firmantur, ſed ea quæ certa, aut pro certis poſita ſunt, augentur. Quam ob rem ex ijs quæ antè dicta ſunt, & narrandi, & augendi præcepta repetentur. Et quoniam in his cauſis omnis ratio fere ad uoluptatem auditoris, & ad delectationem refertur, utendum erit his in oratione ſingulorum uerborum inſignibus, quæ habent plurimũ ſuauitatis: id eſt ut factis uerbis, aut uetuſtis, aut tranſlatis frequenter utamur, & in ipſa cõſtructione uerborum, ut paria paribus, & ſimilia ſimilibus ſæpe referantur, ut contraria, ut geminata, ut circunſcripta numeroſe non ad ſimilitudinem uerſuum, ſed ad explẽdum aurium ſenſum, apto quaſi quodam uerborum modo. Adhibẽdaq; frequẽtius etiam illa ornamenta rerum ſunt, ſiue quæ admirabilia, nec opinata, ſiue ſignificata mõſtris, prodigijs, & oraculis, ſiue quæ uidebuntur ei de quo agimus, accidiſſe diuina atq; fatalia. Omnis enim expectatio eius qui audit, & admiratio, & improuiſi exitus, habent aliquam in audiendo uoluptatem. Sed quoniam in tribus generibus bona mala'ue uerſantur, externis, corporis, & animi,*

prima

prima ſunt externa, quæ ducuntur à genere: quo breui-ter modicéque laudato, aut ſi erit infame prætermiſſo: ſi humile, uel præterito, uel ad augēdam eius, quem laudas, gloriam tacto: deinceps, ſi res patiatur, de fortunis erit et facultatibus dicendum. Poſtea de corporis bonis: in quibus quidem, quæ uirtutē maxime ſignificat, facillime forma laudatur. Deinde eſt ad facta ueniendum, quorum col locatio triplex eſt: aut enim temporum ſeruandus eſt ordo, aut in primis recentiſſimum quodq; dicendum, aut multa & uaria facta in propria uirtutum genera ſunt dirigenda. Sed hic locus uirtutum atq; uitiorum latiſſime patens, ex multis & uariis diſputationibus nunc in quandam anguſtam & breuem concludetur. Eſt igitur uis uirtutis duplex. Aut enim ſcientia cernitur uirtus, aut actione. Nam, quæ prudētia, quæ calliditas, quæq; grauiſſimo nomine ſapiētia appellatur, hæc ſciētia pollet una. Quæ uero moderandis cupiditatibus, regendiſq; animi motibus laudatur, eius eſt munus in agendo, cui temperantiæ nomen eſt. Atq; illa prudentia in ſuis rebus domeſtica, in publicis ciuilis appellari ſolet. Temperantia autem in ſuas itidem res, & in communes diſtributa eſt, duobusq; modis in rebus cōmodis diſcernitur, & ea quæ abſunt, non expetendo, & ab ijs quæ in poteſtate ſunt, abſtinendo. In rebus autem incōmodis eſt itidem duplex. Nam quæ uenientibus malis obſtat, fortitudo: quæ quod iam adeſt, tolerat & perfert, patientia nominatur. Quæ autem hæc uno genere cōplectitur, magnitudo animi dicitur, cuius, eſt liberalitas in uſu pecuniæ: ſimulq; altitudo animi in capiendis incommodis, & maxime iniurijs, & omne quod eſt eius generis, graue, inſedatum, & turbulentum. In communione autem quæ poſita pars eſt, iuſtitia di-

citur, eaq́; erga deos religio, erga parentes pietas, uulgo autem bonitas, creditis in rebus fides, in moderatiõe animaduertendi lenitas, amicitia in beneuolentia nominatur. Atq; hæ quidem uirtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliæ quaſi miniſtræ comitesq́; ſapiẽtiæ: quarũ altera, quæ ſint in diſputando uera atq; falſa, quibusq́; poſitis quid ſequatur, diſtinguit & iudicat, quæ uirtus omnis in ratione ſcientiaq́; diſputandi ſita eſt: altera autem oratoria. Nihil enim eſt aliud eloquentia, niſi copioſe loquens ſapientia: quæ ex eodẽ hauſta genere, quo illa quæ in diſputando, uberior eſt atq; latior, & ad motus animorum, uulgiq́; ſenſus accommodatior. Cuſtos uero uirtutum omniũ, dedecus fugiens, laudemq́; maxime conſequens, uerecundia eſt. Atq; hi ſunt quidẽ ferè quaſi quidam habitus animi, ſic affecti & conſtituti, ut ſint ſinguli inter ſe proprio uirtutis genere diſtincti: à quibus ut quæq; res geſta eſt, ita ſit honeſta neceſſe eſt, ſummeq́; laudabilis. Sunt autem alij quidam perfecti animi habitus ad uirtutem quaſi præculti, & præparati rectis ſtudijs & artibus, ut in ſuis rebus, ſtudia literarum, ut numerorum ac ſonorum, ut menſuræ, ut ſyderũ, ut equorũ, ut uenandi, ut armorum. In communibus, propenſiora ſtudia in aliquo genere uirtutis colẽdo, aut diuinis rebus deſeruiendo, aut parentibus, amicis, hoſpitibus, præcipue atq; inſigniter diligendis. Atq; hæc quidem uirtutum, uitiorum autem ſunt genera contraria. Cernenda autem ſunt diligenter, ne fallant ea nos uitia, quæ uirtutem uidentur imitari. Nam & prudentiam malitia, & temperantiam immanitas in uoluptatibus aſpernandis, & magnitudinem animi ſuperbia in animis extollendis, & deſpicientia in contemnendis honoribus,

noribus,& liberalitatem effuſio, & fortitudinem audacia imitatur,& patientiam duritia immanis,& iuſtitiam acerbitas,& religionē ſuperſtitio, & lenitatem mollitia animi,& uerecundiam timiditas,& illam diſputādi prudentiam cōcertatio captatioq́; uerborū, & hanc oratoriam uim inanis quædam profluentia loquendi. Studijs autem bonis ſimilia uidentur ea,quæ ſunt in eodē genere nimia. Quamobrem omnis uis laudandi uituperandiq́; ex his ſumetur uirtutum uitiorumq́; partibus:ſed in toto quaſi contextu orationis hæc erunt illuſtranda maxime, quemadmodum quiſque generatus,quemadmodum educatus,quemadmodum inſtitutus,moratusq́; fuerit: & ſiquid cui magnum,aut incredibile acciderit, maximeq́; ſi id diuinitus accidiſſe potuerit uideri: tum quod quiſq; ſenſerit, dixerit, geſſerit, ad ea, quæ propoſita ſunt, uirtutum genera accommodabuntur, ex illisq́; iiſdem inueniendi locis cauſæ rerum, & euentus, & conſequentia requirentur. Neq; uero mors eorum, quorum uita laudabitur, ſilentio præteriri debebit, ſi modo quid erit animaduertendum, aut in ipſo genere mortis, aut in ijs rebus quæ poſt mortem erunt conſecutæ. C. F. *Accepi iſta, didiciq́; breuiter, non ſolum quemadmodum laudarem alterum, ſed etiam quemadmodum eniterer ut poſſem ipſe iure laudari. Videamus igitur deinceps in ſententia dicenda,quā uiam,et quæ præcepta teneamus.* P. C. *Eſt igitur ī deliberādo finis utilitas, ad quē omnia ita referūtur in cōſilio dādo,ſentētiaq́; dicēda,ut illa prima ſint ſuaſori aut diſſuaſori uidēda.q̄d aut poßit fieri,aut nō poßit, & quid aut neceſſe ſit,aut nō neceſſe. Nā & ſiquid effici nō poteſt,deliberatio tollitur, q̄uis utile ſit:et ſiquid neceſſe eſt,neceſſe autē id eſt, ſine*

quo ſalui liberi'ue eſſe non poſſumus, id eſt reliquis et ho neſtatibus in ciuili ratione, & commodis anteponēdum. Cum autem quæritur quid fieri poſsit, uidendum etiam eſt, quàm facile poſsit. Nam quæ perdifficilia ſunt, perinde habenda ſæpe ſunt, ac ſi effici non poſsint. Et cum de neceſsitate attendemus, etſi aliquid non neceſſarium uidebitur, uidendum tamen erit quàm ſit magnum. Quod enim permagni intereſt, pro neceſſario ſæpe habetur. Itaq; cum conſtet hoc genus cauſarū ex ſuaſione & diſſuaſione, ſuaſori proponitur ſimplex ratio, ſi & utile eſt, & fieri poteſt, fiat. Diſſuaſori duplex: una, ſi non utile eſt, ne fiat: altera, ſi fieri non poteſt, nec ſuſcipiatur. Sic ſuaſori utrumq; docendum eſt, diſſuaſori alterum infirmare ſat eſt. Quare quoniā in his uerſatur omne conſilium duobus, de utilitate antè dicamus, quæ in diſcernēdis bonis malisq; uerſatur. Bonorum autē partim neceſſaria ſunt, ut uita, pudicitia, libertas, ut liberi, coniuges, germani, parentes: partim non neceſſaria, quorum alia ſunt per ſe expetenda, ut ea quæ ſita ſunt in officijs atq; uirtutibus: alia quòd aliquid commodi efficiunt, ut opes, & copiæ. Eorum autē, quæ propter ſe expetuntur, partim honeſtate ipſa, partim commoditate aliqua expetuntur. Honeſtate, ea quæ proficiſcuntur ab ijs uirtutibus, de quibus paulo antè eſt dictum: quæ ſunt laudabilia ipſa per ſe. Commoditate autem aliqua, quæ ſunt in corporis, aut fortunæ bonis expetenda. Quorum alia ſunt quaſi quodammodo cum honeſtate coniuncta, ut honos, ut gloria: alia diuerſa, ut uires, forma, ualetudo, nobilitas, diuitiæ, clientelæ. Eſt etiā quaſi quædā materies ſubiecta honeſtati, quæ maxime ſpectatur in amicitijs: amicitiæ autē charitate & amore cernūtur. Nā cū deorū, tum parentum,

rentū,patriæq́; cultus, eorūq́; hominū,qui aut ſapientia, aut opibus excellūt,ad charitatē referri ſolet. Coniuges autē, & liberi, & fratres, & alij, quos uſus familiaritasq́; cōiunxit,quanquā etiā charitate ipſa, tamē amore maxime cōtinentur. In his igitur rebus,cum bona ſint,facile eſt intellectu,quæ ſint cōtraria. Quòd ſi ſemper optima tenere poſſemus,haud ſanè, quoniam quidē ea perſpicua ſunt,cōſilio multū egeremus. Sed quia tēporibus,quæ uim habēt maximā,perſæpe euenit,ut utilitas cū honeſtate certet,earūq́; rerū cōtentio plerūq; deliberationes efficit,ne aut opportuna propter dignitatē,aut honeſta propter utilitatē relinquātur,ad hanc difficultatē explicandam præcepta referamus. Et quoniā non ad ueritatē ſolū, ſed etiam ad opiniones eorū qui audiunt, accommodanda eſt oratio,hoc primum intelligamus, hominū duo eſſe genera:alterum indoctū & agreſte,quod anteferat ſemper utilitatē honeſtati: alterū expolitū,quod rebus omnibus dignitatem anteponat. Itaq; huic generi laus, honor, gloria,fides,iuſtitia,omniſq́; uirtus:illi autē alteri quæſtus,emolumentum,fructuſq́; proponitur,atq; etiam uoluptas,quæ maxime eſt inimica uirtuti, boniq́; naturam fallaciter imitando adulterat: quam immaniſsimus quiſq; acerrime ſequitur, neq; ſolum honeſtis rebus, ſed etiam neceſſarijs anteponit. In ſuadendo, cum ei generi hominum conſilium des,ſæpe ſanè laudanda eſt. Et illud uidendum,quanto magis hominis mala fugiant, quàm ſequantur bona. Nam neq; honeſta tam expetūt,quàm deuitant turpia. Quis enim honorem, quis gloriam, quis laudem, quis ullum decus tam unquam expetat, quàm ut ignominiam,infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? quarum rerum dolor grauis eſt. Eſt genus ho-

minum ad honeſtatem natum, malo cultu, prauiſq; opinionibus corruptum. Quare in cohortando atq; ſuadendo propoſitum quidem nobis erit illud, ut doceamus qua ui, bona conſequi, malaq; uitare poſſimus. Sed apud homines bene inſtitutos plurimum de laude, & de honeſtate dicemus, maximeq; ea uirtutum genera tractabimus, quæ in communi hominum utilitate tuenda augendaq; uerſantur. Sin apud indoctos imperitosq; dicemus, fructus, emolumenta, uoluptates, uitationesq; dolorum proferantur, addantur etiam contumeliæ atq; ignominiæ. Nemo enim eſt tam agreſtis, quem non, ſi ipſa minus honeſtas, contumelia tamen & dedecus magnopere moueat. Quare quod ad utilitatem ſpectat, ex ijs, quæ dicta ſunt, reperietur. Quod autem poſſit effici, nec'ne poſſit, in quo etiam quàm facile poſſit, quamq; expediat, quæri ſolet, maxime ex cauſis ijs, quæ quanq; rem efficiant, eſt uidendum. Cauſarum autem genera ſunt plura. Nam ſunt aliæ, quæ ipſæ conficiunt: aliæ, quæ uim aliquam ad conficiendum afferunt. Itaq; illæ ſuperiores conficientes uocentur: hæ reliquæ ponantur in eo genere, ut ſine his confici nõ poſſit. Conficiens autẽ cauſa alia eſt abſoluta, & perfecta per ſe: alia aliquid adiuuans, & efficiẽdi ſocia quædã, cuius generis uis uaria eſt, et ſæpe aut maior aut minor, ut & illa quæ maximã uim habet, ſola ſæpe cauſa dicatur. Sunt autem aliæ cauſæ, quæ aut propter principiũ, aut propter exitum, cõficiẽtes uocãtur. Cum autẽ quæritur quid ſit optimum factu, aut utilitas, aut ſpes efficiẽdi ad aſſentiendum impellit animos. Et quoniã de utilitate iã diximus, de efficiẽdi ratione dicamus. Quo toto genere quibuſcũ, & contra

& contra quos, quo tẽpore, aut quo loco, aut quibus facultatibus armorũ, pecuniæ, ſociorũ, earum'ue rerũ, quæ ad quãq; rem efficiendã pertinent, poßimus uti, requirendum eſt. Neq; *ſolũ ea ſunt quæ nobis ſuppetunt, ſed etiã illa quæ aduerſantur, uidẽda.* Et *ſi ex cõtentione procliuiora erũt noſtra, nõ ſolũ effici poſſe quæ ſuademus, erit perſuadendum: ſed curandũ etiã ut illa facilia, procliuia, iucunda uideantur.* Diſſuadẽtibus *autẽ aut utilitas labefactãda eſt, aut efficiẽdi difficultates efferẽdæ, neq; alijs ex præceptis, ſed iiſdẽ ex ſuaſionis locis.* Vterq; *uero ad augendũ habeat exẽplorũ aut recentiũ, quò notiora ſint, aut ueterũ, quò plus authoritatis habeant, copiã.* Maximeq; *ſit in hoc genere meditatus, ut poßit uel utilia ac neceſſaria ſæpe honeſtis, uel hæc illis anteferre. ad cõmouendos autẽ animos maxime proficiẽt, ſi incitãdi erunt, huiuſmodi ſentẽtiæ, quæ ad explẽdas cupiditates, aut ad odiũ ſatiãdũ, aut ad ulciſcẽdas iniurias pertinebũt.* Sin *autẽ reprimẽdi, de incerto ſtatu fortunæ, dubijsq; euẽtis rerũ futurarũ, et retinẽdis ſuis fortũis, ſi erũt ſecũdæ: ſin autem aduerſæ, de periculo cõmonẽdi.* Atq; *hi quidem ſunt perorationis loci.* Principia *autẽ in ſentẽtijs dicẽdis breuia eſſe debebũt.* Nõ *enim ſupplex ut ad iudicẽ uenit orator, ſed hortator atq; autor.* Quare *proponere, qua mente dicat, quid uelit, quibus de rebus dicturus ſit, debet, hortariq; ad ſe breuiter dicentem audiendum:* To*ta autem oratio ſimplex, & grauis, & ſententijs debet ornatior eſſe, quàm uerbis.* C. F. *Cognoui iã laudatiõis, & ſuaſiõis locos: nũc quæ iudicijs accõmodata ſunt expecto. idq; nobis gen⁹ reſtare unũ puto.* C. P. Recte *intelligis, atq; eius quidẽ generis finis eſt æquitas, quæ nõ ſimpliciter ſpectatur, ſed cõparatiõe nõnunquã:*

ut cum de ueriſsimo accuſatore diſputatur, aut cum hæreditatis ſine lege, aut ſine teſtamento petitur poſſeſsio: in quibus cauſis quid æquius, æquiſsimű'ue ſit, quæritur: quas ad cauſas facultas petitur argumentationum ex ijs, de quibus mox dicetur, æquitatis locis. Atq; *etiam ante iudicium de conſtituendo ipſo iudicio ſolet eſſe contentio, cum aut ſit'ne actio illi qui agit, aut iam'ne ſit, aut nű iã eſſe deſierit, aut illa'ne lege, his'ne uerbis ſit actio quæritur: quæ etiam ſi antè quàm res in iudicium uenit, aut cõcertata, aut dijudicata, aut cõfecta non ſunt: tamen in ipſis iudicijs permagnum ſæpe habent pondus, cű ita dicitur.* Plus *petiſti, ſero petiſti, non fuit tua petitio, non à me, non hac lege, non his uerbis, nõ hoc iudicio.* Q*uarum cauſarű genus eſt poſitum in iure ciuili, quod eſt in priuatarum ac publicarum rerum lege aut more poſitű: cuius ſcientia neglecta ab oratoribus pleriſq;, nobis ad dicẽdű neceſſaria uidetur.* Q*uare de conſtituẽdis actionibus, accipiendis, ſubeundiſq; iudicijs, de excipienda iniquitate actionis, de comparanda æquitate, quòd ea ferè generis eius ſunt, ut quanquam in ipſum iudicium ſæpe dilabantur, tamen ante iudicium tractanda uideantur, paululum ea ſeparo à iudicijs, tempore magis agendi, quàm diſsimilitudine generis.* Nam *omnia quæ de iure ciuili, aut de æquo & bono diſceptãtur, cadunt in eam formã, in qua quale quid ſit, ambigitur, de qua dicturi ſúmus, quæ in æquitate & iure maxime conſiſtit.* In *omnibus igitur cauſis tres ſunt gradus, ex quibus unus aliquis capiendus eſt, ſi plures nõ queas, ad reſiſtendum.* Nam *aut ita conſiſtendum eſt, ut quod obijcitur factum neges: aut illud quod factű fateare, neges eã uim habere, atq; id eſſe quod aduerſarius criminetur. Aut ſi neq; de facto, neq; de*

facti

facti appellatione ambigi poteſt, id quod arguere, neges tale eſſe, quale ille dicat, & rectum eſſe quod feceris, concedendum'ue defendas. Ita primus ille ſtatus, & quaſi conflictio cum aduerſario, coniectura quadam: ſecundus autẽ definitione, atq; deſcriptione aut informatione uerbi: tertius æqui, & ueri, & recti, & humani ad ignoſcendum diſputatione tractandus eſt. Et quoniã ſemper is, qui defendit, non ſolum reſiſtat oportet aliquo ſtatu, aut inficiando, aut definiendo, aut æquitate opponenda, ſed etiam rationem ſubijciat recuſationis ſuæ: Primus ille ſtatus rationem habet iniqui criminis, ipſam negationem, inficiationemq; facti: Secundus, quòd non ſit in re, quod ab aduerſario ponitur in uerbo: Tertius, quòd id recte factum eſſe defendet, quod ſine ulla nominis controuerſia factum fatetur. Deinde unicuiq; rationi opponendum eſt ab accuſatore id, quod ſi non eſſet in accuſatione, cauſa omnino eſſe non poſſet. Itaq; ea quæ ſic referuntur, continentia cauſarum uocentur: quanquam nõ ea magis, quæ cõtra rationem defenſionis afferuntur, quàm ipſæ defenſionis rationes cõtinent cauſas. Sed diſtinguendi gratia rationem appellamus eam, quæ affertur à reo ad recuſandũ depellendi criminis cauſa: quæ niſi eſſet, quid defenderet non haberet. Firmamentum autem, quod contra ad labefactandam rationem refertur, ſine quo accuſatio ſtare nõ poteſt. Ex rationis autem, & ex firmamenti conflictione, & quaſi cõcurſu quæſtio exoritur quædam, quam diſceptationem uoco: in qua quid deueniat in iudicium, & de quo diſceptetur, quæri ſolet. Nam prima aduerſariorum cõtentio diffuſam habet quæſtionẽ, ut in cõiectura, Ceperit'ne pecunias Decius. In definitione, Minuerit'ne maieſtatem Norbanus. In æquitate, Iure'ne occiderit Opimius

Gracchum. Hæc quæ primam contentionem habent ex arguendo & reſiſtendo, lata, ut dixi, & confuſa ſunt. Rationum & firmamentorum contentio adducit in anguſtam diſceptationem: ea in coniectura nulla eſt. Nemo enim eius quod negat factum, rationem aut poteſt, aut debet, aut ſolet reddere. Itaque in his cauſis eadem & prima quæſtio, & diſceptatio eſt extrema. In illis autem, ubi ita dicitur, Non minuit maieſtatem, quod egit de Cepione turbulẽtius. Pop. enim Rom. dolor iuſtus uim illam excitauit, non Tribuni actio. Maieſtas autem, quoniam eſt magnitudo quædam Pop. Rom. in eius poteſtate ac iure retinendo, aucta eſt potius, quàm diminuta. & ubi ita refertur, Maieſtas eſt imperij atque in omni Pop. Rom. dignitate, quam minuit is qui per uim multitudinis rem ad ſeditionem uocauit: exiſtit illa diſceptatio, Minuerit'ne maieſtatẽ, qui uolũtate Pop. Rom. rem gratam & æquam per uim egerit. In his autem cauſis, ubi aliquid recte factum, aut concedendum, eſſe factum defenditur, cum eſt facti ſubiecta ratio, ſicut ab Opimio, Iure feci, ſalutis omnium & conſeruandæ reip. cauſa: relatumq́; eſt ab Decio, Ne ſceleratiſſimum quidem ciuem ſine iudicio iure ullo necare potuiſti: oritur illa diſceptatio, Potuerit'ne recte ſalutis reip. cauſa ciuem euerſorem ciuitatis indemnatum necare. Ita diſceptationes eæ, quæ in his controuerſijs oriuntur, quæ ſunt certis perſonis & temporibus notatæ, fiunt rurſus infinitæ, detractis' que temporibus & perſonis, rurſum ad conſultationis formam, rationemq́; reuocantur. Sed in grauiſſimis firmamẽtis & illa ponenda ſunt, ſiqua ex ſcripto legis, aut teſtamenti, aut uerborum ipſius iudicij, aut alicuius ſtipulationis, aut cautionis opponuntur defenſioni contraria. Ac ne hoc quidem genus in

nus in eas cauſas incurrit, quæ coniectura continentur. Quod enim factum negatur, id argui non poteſt ſcripto. Ne in definitionem quidem uenit, genere ſcripti ipſius. Nam etiam ſi uerbum aliquod de ſcripto definiẽdum eſt, quam uim habeat: ut cum ex teſtamentis quid ſit penus, aut cum ex lege prædij quæritur, quæ ſunt ruta cæſa, non ſcripti genus, ſed uerbi interpretatio controuerſiam parit. Cum autem plura ſignificantur ſcripto, propter uerbi aut uerborum ambiguitatem, ut liceat ei, qui contradicat eò trahere ſignificationem ſcripti, quò expediat, aut uelit: aut etiam ſi ambigue ſcriptum non ſit, uel à uerbis uoluntatem & ſententiam ſcriptoris abducere, uel alio ſe eadem de re contrarie ſcripto defendere, tum diſceptatio ex ſcripti contentione exiſtit, ut in ambiguis diſceptetur, quid maxime ſignificetur: in ſcripti ſententiæq; contentione, utrum potius ſequatur iudex: in contrarijs ſcriptis, utrum magis ſit comprobandum. Diſceptatio autem cum eſt cõſtituta, propoſita eſſe debet oratori, quò omnes argumentationes repetitæ ex inueniẽdi locis conijciantur. Quod quanquã ſatis eſt ei, qui uidet quid in quoq; loco lateat, quiq; illos locos tanquã theſauros aliquos argumentorum notatos habet: tamen ea quæ ſunt certarũ cauſarum propria, tangemus. In coniectura igitur cum eſt in inficiando reus, accuſatori hæc duo prima ſunt, ſed accuſatorẽ pro omni actore, et petitore appello. Poſſunt enim etiã ſine accuſatore in cauſis hæc eadẽ controuerſiarum genera uerſari, ſed hæc duo ſunt ei prima, cauſa et euẽtus. Cauſam appello rationẽ efficiẽdi: euentũ, id qđ eſt effectũ. Atq; ipſa quidẽ partitio cauſarum paulo antè in ſuaſionis locis diſtributa eſt. Quæ enim in cõſilio capiẽdo futuri tẽporis præcipiebantur, quãobrẽ aut utilitatẽ uiderentur habitura,

habitura, aut efficiendi facultatem, eadem qui de facto ar-gumentabitur, colligere debebit. Quàobrem & utilia illi quę arguet fuiſſe, & ab eo effici potuiſſe demonſtret. Vtilitatis coniectura mouetur, ſi illud quod arguitur, aut ſpe bonorum, aut malorũ metu feciſſe dicitur: quod fit acrius, quo illa in utroq; genere maiora ponuntur. Spectantur etiam ad cauſam facti, motus animorum, ſi ira recens ſi odium uetus, ſi ulciſcendi ſtudium, ſi iniuriæ dolor, ſi honoris, ſi gloriæ, ſi imperij, ſi pecuniæ cupiditas, ſi periculi timor, ſi æs alienum, ſi anguſtiæ rei familiaris, ſi audax, ſi leuis, ſi crudelis, ſi impotens, ſi incautus, ſi inſipiens, ſi amans, ſi cõmota mente, ſi uinolentus, ſi cum ſpe efficiẽdi, ſi cum opinione celandi: aut ſi patefactum eſſet, depellendi criminis, uel perrumpendi periculi, uel in longinquum tempus differendi: aut ſi iudicij pœna leuior, quam facti præmium: aut ſi facinoris uoluptas maior, quam damnationis dolor. His ferè rebus facti ſuſpicio cõfirmatur, cum & uoluntatis in reo cauſæ reperiũtur, & facultas. In uoluntate autem utilitas ex adeptione alicuius cõmodi, uitationeq; alicuius incõmodi quæritur, ut aut ſpes, aut metus impuliſſe uideatur. aut alius repentinus animi motus, qui etiam citius in fraudem, quàm ratio utilitatis impellit. quamobrem ſint hæc dicta de cauſis. C. F. *Teneo, & quæro qui ſint illi euentus, quos ex cauſis effici dixiſti.*
C. P. *Conſequentia quædam ſigna præteriti, & quaſi impreſſa facti ueſtigia: quæ quidem uel maxime ſuſpicionem mouent, & quaſi tacita ſunt criminum teſtimonia. Atque hæc quidem grauiora, quòd cauſæ cõmuniter uidẽtur inſimulare & arguere omnes poſſe, quorum non interfuerit aliquid: hæc proprie attingunt eos ipſos qui arguuntur, ut telum, ut ueſtigium, ut cruor, ut deprehenſum aliquid,*

quid, quod ablatum ereptúmue uideatur, ut reſpõſum inconſtanter, ut hæſitatum, ut titubatum, ut cum aliquo uiſus, ex quo ſuſpicio oriatur, ut eo ipſo in loco uiſus, in quo facinus, ut pallor, ut tremor, ut ſcriptũ, aut obſignatum, aut depoſitum quippiam. Hæc enim, & talia ſunt, quæ aut in re ipſa, aut etiam antè quàm factum eſt, aut poſtea ſuſpicioſum crimen efficiant. Quæ ſi non erunt, tamen cauſis ipſis, & efficiendi facultatibus niti oportebit, adiuncta illa diſputatione communi, non fuiſſe illum tam amentem, ut indicia facti aut effugere, aut occultare non poſſet, ut ita apertus eſſet, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contrà locus, audaciam temeritati, non prudentiæ eſſe coniunctam. Sequitur autem ille locus ad augendum, non eſſe expectandũ, dum fateatur, argumentis peccata conuinci: & hîc etiam exẽpla ponentur. Atq; hæc quidem de argumentis. Sin autem erit etiam teſtium facultas: primùm, genus erit ipſum laudãdũ, dicendumq́;, ne argumentis teneretur reus, ipſum ſua cautione feciſſe, teſtes effugere non potuiſſe. Deinde ſinguli laudentur. Quæ autem eſſent laudabilia, dictum eſt. Deinde etiã argumento firmo, quia tamẽ ſæpe falſum eſt, poſſe recte nõ credi: uiro bono & firmo, ſine uitio iudicis non poſſe nõ credi. Atq; etiam, ſi obſcuri teſtes erunt, aut tenues, dicendum erit non eſſe ex fortuna fidem ponderãdam, aut eos eſſe cuiuſq; locupletiſſimos teſtes, qui id de quo agatur, facillime ſcire poſſint. Sin quæſtiones habitæ, aut poſtulatio ut habeantur, cauſam adiuuabunt, confirmandum genus primum quæſtionum erit, dicendum de ui doloris, de opinione maiorum, qui eam rem totã, niſi probaſſent, certe repudiaſſent. De inſtitutis Athenienſium, Rhodiorum, doctiſſimorum hominum, apud quos etiam (id quod

acerbiſſi

acerbiſsimum eſt) liberi, ciuesq; torquētur. De noſtrorum etiam prudentiſsimorum hominum inſtitutis, qui cum de ſeruis in dominos quæri noluiſſent, de inceſtu tamen, & coniuratione, quæ facta me COS. *eſt, quærendum putauerunt. Irridenda etiam diſputatio eſt, qua ſolent uti ad infirmandas quæſtiones, & meditata, puerilisq; dicenda: tum facienda fides, diligēter eſſe, & ſine cupiditate quæſitum: dictaq; quæſtionis argumentis, & coniectura ponderanda. Atq; hæc accuſationis ferè membra ſunt. Defenſionis autem primùm infirmatio cauſarum, aut nō fuiſſe, aut non tantas, aut non ſibi ſoli, aut commodius potuiſſe idem conſequi, aut non his eſſe moribus, aut non ea uita, aut nullos animi motus, aut non tam impotenteis fuiſſe. Facultatum autem infirmatione utetur, ſi aut uires, aut animum, aut copias, aut opes abfuiſſe demonſtrabit: aut alienum tempus, aut locum non idoneum, aut multos arbitros, quorum crederet nemini: aut non ſe tam ineptum, ut id ſuſciperet, quod occultare nō poſſet: neque tam amentem, ut pœnas, ac iudicia contemneret. Conſequentia autem diluet exponendo nō eſſe illa certa indicia facti, quæ etiam nullo admiſſo conſequi poſſent: conſiſtétque in ſingulis: & ea, aut eorum quæ ipſe facta eſſe dicet, propria eſſe defendet potius quàm criminis: aut ſi ſibi cum accuſatore communia eſſent, pro periculo potius, quàm contra ſalutem ualere debere: teſtiumq;, & quæſtionum genus uniuerſum, & quod poterit in ſingulis, ex reprehenſionis locis, de quibus antè dictum eſt, refellet. Harum cauſarum principia ſuſpicioſa ad acerbitatem ab accuſatore ponentur: denuntiabiturq; inſidiarum commune periculum, excitabunturq; animi, ut attendant. A reo autem, querela conflati criminis, collectarumq; ſuſpicionum, & accuſatoris*

accuſatoris

accuſatoris inſidiæ, & item commune periculum proferetur, animiq; ad miſericordiam allicientur, & modice beneuolentia iudicum colligetur. Narratio autem accuſatoris erit quaſi membratim geſti negotij ſuſpicioſa explicatio, ſparſis omnibus argumentis, obſcuratis defenſionibus. Defenſoris, aut præteritis, aut obſcuratis ſuſpicionum argumentis, rerum ipſarum euentus erunt, caſusq; narrandi. In confirmandis autem noſtris argumentationibus, infirmandisq; contrarijs, ſæpe erunt accuſatori motus animorum incitandi, reo mitigãdi. Atque hæc quidem utrique maxime in peroratione facienda: alteri frequentatione argumentorum, & coacceruatione uniuerſa: alteri, ſi plane cauſam redarguendo explicarit, enumeratione, ut quidque diluerit, & miſeratione ad extremum. C. F. *Scire mihi iam uideor quemadmodum coniectura tractanda ſit. Nunc de definitione audiamus.* C. P. *Communia dantur in iſto genere accuſatori defenſoriq; præcepta. Vter enim definiendo deſcribendoq; uerbo magis ad ſenſum iudicis, opinionemq; penetrarit, & uter ad communem uerbi uim, & ad eam præceptionem, quam inchoatam habebunt in animis ij qui audient, magis & propius acceſſerit, is uincat neceſſe eſt. Non enim argumentando hoc genus tractatur, ſed tanquam explicando excutiendéque uerbo: ut ſi in reo pecunia abſoluto, rurſusque reuocato, præuaricationem accuſator eſſe definiat omnem iudicij corruptelam ab reo: defenſor autem non omnem, ſed tantummodo accuſatoris corruptelam ab reo. Sit ergo hæc contentio prima uerborum, in qua etiam ſi propius accedat ad conſuetudinem mentemq; ſermonis defenſoris definitio, tamen accuſator ſententia legis nititur. Negat enim pro-*

bari

bari oportere, eos qui leges ſcripſerunt, ratum habere iudicium, ſi totum corruptum ſit: ſi unus accuſator corruptus ſit, reſcindere nititur æquitate, ut illa quaſi ſcribenda lex ſic eſſet: quæq; tamen cõplecteretur in iudicijs corruptis, ea uerbo uno præuaricationis comprehendiſſe dicitur. D*efenſor autem teſtatur conſuetudinem ſermonis, uerbiq́; uim ex contrario reperiet quaſi ex uero accuſatore, cui contrarium eſt nomen præuaricationis: ex conſequentibus, quòd ea litera de accuſatore ſoleat dari iudici: ex nomine ipſo, quòd ſignificat eum qui in contrarijs cauſis, quaſi uarie eſſe poſitus uideatur.* S*ed huic tamen ipſi confugiendum eſt ad æquitatis locos, ad rerum iudicatarum authoritatem, ad finem aliquem periculi, cõmuneq́; ſit hoc præceptum, ut cũ uterq; definierit quàm maxime potuerit ad cõmunem ſenſum, uimq́; uerbi, tum ſimilibus, exemplisq́; eorũ qui item locuti ſunt, ſuam definitionem ſententiamq́; confirmet.* A*tq; accuſatori in hoc genere cauſarum locus ille cõmunis, minime eſſe cõcedẽdum, ut is qui de re confiteatur, uerbi ſe interpretatione defendat.* D*efenſor autem de ea, quam propoſui, æquitate nitatur: & ea cum ſecum faciat, non re, ſed deprauatione uerbi ſe urgeri queratur.* Q*uo in genere percenſere poterit pleroſq; inueniendi locos.* N*am & ſimilibus utitur, & contrarijs, & conſequentibus: quanquã uterq;, tamen reus, niſi plane erit abſurda cauſa, frequẽtius.* A*mplificandi autem cauſa, quæ aut cum digredientur à cauſa, dici ſolent, aut cum perorabunt, hæc uel ad odium, uel ad miſericordiam, uel ad omnino animos iudicum mouẽdos ex ijs quæ ſunt antepoſita ſumentur, ſi modo rerum magnitudo, hominum'ue aut inuidia, aut dignitas poſtulabit.*

C. F. *Habeo iſta: nunc ea quæ quum quale ſit quippiam diſcepta*

diſceptatur, quæri ex utraq; parte deceat, uelim audire. C. P. Confiteãtur in iſto genere, qui arguuntur, ſe id feciſſe ipſum, in quo reprehenduntur. Sed quoniam iure ſe feciße dicunt, iuris eſt omnis ratio nobis explicanda. Quod diuiditur in duas partes primas, naturam atq; legem, & utriuſq; generis uis in diuinum & humanum ius eſt diſtributa. Quorum æquitatis eſt unum, alterum religionis. Aequitatis autem uis eſt duplex. Cuius altera directi, & ueri & iuſti, & (ut dicitur) æqui & boni ratione defenditur. Altera ad uiciſsitudinẽ referẽdæ gratiæ pertinet. quod in beneficio gratia, in iniuria ultio nominatur. Atq; hæc communia ſunt naturæ atq; legis: ſed propria legis, & ea quæ ſcripta ſunt, & ea quæ ſine literis, aut gentium iure, aut maiorum more retinentur. Scriptorum autem priuatum aliud eſt, publicum aliud. Publicum, lex, ſenatuſconſultum, fœdus. Priuatum, tabulæ, pactum, cõuentum, ſtipulatio. Quæ autem ſcripta nõ ſunt, ea aut conſuetudine, aut conuentis hominum, & quaſi conſenſu obtinentur. Atq; etiam hoc in primis, ut noſtros mores legesq́; tueamur, quodãmodo naturali iure præſcriptum eſt. Et quoniam breuiter aperti fontes ſunt quaſi quidam æquitatis, meditata nobis ad hoc cauſarum genus eſſe debebunt ea, quæ dicenda erunt in orationibus, de natura, de legibus, de more maiorũ, de propulſanda iniuria, de ulciſcenda, de omni parte iuris. Si imprudenter, aut neceßitate, aut caſu quippiam fecerit, quod non concederetur ijs qui ſua ſponte & uoluntate feciſſent, ad eius facti deprecationem ignoſcendi petenda uenia eſt, quæ ſumetur ex pleriſq; locis æquitatis. Expoſitum eſt, ut potui breuißime, de omni controuerſiarum genere, niſi præterea tu quid requiris. C. F.

Illud equidem, quod iam unum reſtare uideo, quale ſit, cum diſceptatio uerſatur in ſcriptis. C. P. *Recte intelligis: eo enim expoſito, munus promiſſi omne confecero. Sunt igitur ambigui duobus aduerſarijs præcepta communia. Vterq; enim hanc ſignificationem, qua utetur ipſe, dignam ſcriptoris prudẽtia eſſe defendet. Vterq; id quod aduerſarius ex ambiguo ſcripto intelligendum eſſe dicet, aut abſurdum, aut inutile, aut iniquum, aut turpe eſſe defendet, aut etiam diſcrepare cum cæteris ſcriptis, uel aliorum, uel maxime, ſi poterit, eiuſdem: quamq; defendet ipſe eam rem & ſententiam quemuis prudentem & iuſtum hominem, ſi integrum daretur, ſcripturum fuiſſe, ſed planius: eamq; ſentẽtiam quã ſignificari poſſe dicet, nihil habere aut captionis, aut uitij: contrariam autem ſi probarit, fore ut multa uitia, ſtulta, iniqua, contraria conſequantur. Cum autem aliud ſcriptor ſenſiſſe uidetur, & aliud ſcripſiſſe, qui ſcripto nitetur, eum re expoſita recitatione uti oportebit: deinde inſtare aduerſario, iterare, renouare, interrogare, num aut ſcriptũ neget, aut contra factũ inficietur. Pòſt iudicem ad uim ſcripti uocet. Hac confirmatione uſus, amplificet rem lege laudanda, audaciamq; confutet eius, qui cum palàm contra fecerit, idq; fateatur, adſit tamen, factumq; defendat. Deinde infirmet defenſionem, cum aduerſarius aliud uoluiſſe, aliud ſenſiſſe ſcriptorem, aliud ſcripſiſſe dicat, non eſſe ferendum à quoquam potius latoris ſenſum, quàm à lege explicari. Cur ita ſcripſerit, ſi ita non ſenſerit? Cur cum ea, quæ plane ſcripta ſint, neglexerit, quæ nunquam ſcripta ſint, proferat? Cur prudentiſſimos in ſcribendo uiros ſummæ ſtultitiæ putet eſſe dãnandos? Quid impedierit ſcriptorem, quo minus exciperet illud, quod aduer-*

ſarius tanquã ſi exceptũ eſſet, ita dicit ſe ſecutũ? Vtetur exemplis ijs, quibus idem ſcriptor: aut ſi id non poterit, quibus alij, quod excipiendũ putarint, exceperint. Quærenda etiam ratio eſt, ſiqua poterit inueniri, quare non ſit exceptũ: aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur, aut alia cauſa obtemperandi, alia abrogandi, diſſentire aduerſarij uocem atq; legis. Deinde amplificãdi cauſa, de conſeruandis legibus, de periculo rerũ publicarũ atq; priuatarum, cum alijs locis, tum in perorãdo maxime, grauiter erit uehemẽterq; dicendum. Ille autem qui ſe ſentẽtia legis, uolũtateq; defendet, in cõſilio atq; in mente ſcriptoris nõ in uerbis ac literis uim legis poſitã eſſe defendet, quodq; nihil exceperit ĩ lege laudabit, ne diuerticula peccatis darẽtur, atq; ut ex facto cuiuſq;, iudex legis mẽtẽ interpretaretur. Deinde erit utẽdũ excẽplis, ĩ quibus omnis æquitas perturbetur, ſi uerbis legum ac non ſententijs pareatur. Deinde genus eiuſmodi calliditatis, & calumniæ retrahatur in odium iudicis, cum quadam inuidioſa querela. Et ſi incidet imprudentiæ cauſa, quæ non ad delictum, ſed ad caſum, neceßitatem'ue pertineat, quod genus paulo antè attigimus, erit ijſdem æquitatis ſententijs contra acerbitatem uerborum deprecandum: ſin ſcripta inter ſe diſſentient, tanta ſeries artis eſt, & ſic inter ſe ſunt pleraque connexa & apta, ut quæ paulo antè præcepta dedimus ambigui, quæ'que proxime ſententiæ & ſcripti, eadem ad hoc genus cauſæ tertium transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam ſignificationẽ, quæ nos adiuuat, eiſdẽ in cõtrarijs legibus noſtra lex defendẽda eſt. Deinde eſt efficiendũ, ut alterius ſcripti ſentẽtiã, alterius uerba defendamus. Ita quæ modo

de ſcripto ſententiaq́; præcepta ſunt, eadem huc omnia transſeramus.

EXPOSITAE *ſunt tibi omnes Oratoriæ partitiones, quæ quidem è media illa noſtra Academia floruerunt, neq; ſine ea aut inueniri, aut intelligi, aut tractari poſſunt. Nam & partiri ipſum & definire, & ambigui partitiones diuidere, & argumentorum locos noſſe, & argumentationem ipſam concludere, & uidere, quæ ſumenda in argumentando ſint, quidq́; ex ijs quæ ſumpta ſunt efficiatur, & uera à falſis, uериſimilia ab incredibilibus dijudicare, & diſtinguere, & aut male ſumpta, aut male concluſa reprehendere, & eadem uel anguſte diſſerere, ut dialectici qui appellantur, uel ut oratorem decet, late exprimere, illius exercitationis, & ſubtiliter diſputandi, & copioſe dicendi artis eſt. De bonis uerò rebus & malis, æquis iniquis, utilibus inutilibus, honeſtis turpibus, quam poteſt habere orator, ſine illis maximarum rerum artibus, facultatem aut copiam? Quare hæc tibi ſint, mi Cicero, quæ expoſui, quaſi indicia fontium illorum: ad quos ſi nobis eiſdem ducibus, alijs'ue perueneris, tum & hæc ipſa melius, & multo maiora alia cognoſces. C. F. Ego uero, ac magno quidem ſtudio, mi pater, multisq́; ex tuis præclariſſimis muneribus nullum maius expecto.*

M. TVL. CICERONIS AD Q. FRATREM

DIALOGI DE ORATORE.

COGITANTI *mihi ſæpenumero, & memoria uetera repetenti, perbeati fuiſſe, Q. Frater, illi uideri ſolent, qui in optima repub. cum & honoribus, & rerum geſtarum gloria florerent, eum uitæ curſum tenere potuerunt, ut uel in negotio ſine periculo, uel in otio cum dignitate eſſe poſſent. Ac fuit tempus illud, cum mihi quoq; initium requieſcendi, atq; animū ad utriuſq; noſtrum præclara ſtudia referendi fore, iuſtum, & propè ab omnibus cōceſſum eſſe arbitrarer, ſi infinitus forenſium rerū labor, & ambitionis occupatio, decurſu honorū etiam ætatis flexu conſtitiſſet. Quam ſpem cogitationū, & conſiliorū meorū, cum graues cōmunium temporū, tum uarij noſtri caſus feſellerunt. Nam qui locus quietis & tranquillitatis pleniſſimus fore uidebatur, in eo maximæ moleſtiarū & turbulentiſſimæ tempeſtates extiterunt. Neq; uero nobis cupientibus atq; exoptantibus fructus otij datus eſt ad eas artes, quibus à pueris dediti fuimus, celebrandas, interq; nos recolendas. Nam prima ætate incidimus in ipſam perturbationē diſciplinæ ueteris, & conſulatu deuenimus in medium rerum omnium certamē atq; diſcrimen, & hoc tempus omne poſt conſulatū obiecimus ijs fluctibus, qui per nos à cōmuni peſte depulſi, in noſmetipſos redundarunt. Sed tamen in his uel aſperitatibus rerū, uel angu*

anguſtijs temporis obſequar ſtudijs noſtris: & quantum mihi uel fraus inimicorum, uel cauſæ amicorum, uel reſp. tribuet otij, ad ſcribendum potiſſimum conferam. Tibi uero frater neq; hortanti deero, neq; roganti. Nam neq; autoritate quiſquam apud me plus te ualere poteſt, neq; uoluntate. Ac mihi repetenda eſt ueteris cuiuſdam memoriæ non ſane ſatis explicata recordatio, ſed ut arbitror, apta ad id quod requiris, ut cognoſcas quæ uiri omnium eloquētiſſimi clariſſimiq; ſenſerint de omni ratione dicendi. Vis enim, ut mihi ſæpe dixiſti, quoniā quæ pueris, aut adoleſcentulis nobis ex commentariolis noſtris inchoata atque rudia exciderunt, uix hac ætate digna, & hoc uſu, quem ex cauſis quas diximus, tot tantisq; conſecuti ſumus, aliquid iiſdem de rebus politius à nobis perfectiusq; proferri: ſolesq; nonnunquam hac de re à me in diſputationibus noſtris diſſentire, quòd ego eruditiſſimorum hominum artibus eloquentiam contineri ſtatuam: tu autem illa ab elegātia doctrinæ ſegregandam putes, & in quodam ingenij atque exercitationis genere ponendam. Ac mihi quidem ſæpenumero in ſummos homines ac ſummis ingenijs præditos intuenti, quærendum eſſe uiſum eſt, quid eſſet, cur plures in omnibus artibus, quàm in dicendo admirabiles extitiſſent: nam quocunq; te animo & cogitatione conuerteris, permultos excellentes in quoque genere uidebis, non mediocrium artium, ſed propè maximarum. Quis enim eſt, qui, ſi clarorū hominum ſcientiam rerum geſtarum uel utilitate, uel magnitudine metiri uelit, non anteponat oratori Imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una ciuitate præſtantiſſimos penè innumerabiles, in dicendo autem excellen-

tes

tes uix paucos proferre poßimus? Iam uero conſilio ac ſapientia qui regere ac gubernare remp. poſſent, multi noſtra, plures patrum memoria atque etiam maiorum extiterunt, cùm boni perdiu nulli, uix autem ſingulis ætatibus ſinguli tolerabiles oratores inuenirentur. Ac nequis forte cum alijs ſtudijs, quæ reconditis in artibus atq; in quadam uarietate literarum uerſentur, magis hãc dicẽdi rationem, quam cum Imperatoris laude, aut cum boni ſenatoris prudentia comparandam putet, cõuertat animum, & ea ipſa artium genera circunſpiciat, quiq; in ijs floruerint, quamq; multi ſint, facillime quãta oratorum ſit, ſemperq; fuerit paucitas, iudicabit. Neque enim te fugit laudatarum artium omnium procreatricem quandam, & quaſi parentem, eam, quam φιλοσοφίαν Græci uocant, ab hominibus doctißimis iudicari: in qua difficile eſt enumerare, quot uiri, quanta ſcientia, quantaq; in ſuis ſtudijs uarietate & copia fuerint, qui nõ una aliqua in re ſeparatim elaborarint, ſed omnia quæcunq; eſſent, uel ſcientiæ perueſtigatione, uel diſſerẽdi ratione cõprehẽderint. Quis ignorat, ij, qui mathematici uocantur, quãta in obſcuritate rerũ, & quàm recondita in arte & multiplici ſubtiliq; uerſentur? quo tamẽ in genere ita multi perfecti homines extiterũt, ut nemo fere ſtuduiſſe ei ſciẽtiæ uehemẽtius uideatur, quin quod uoluerit, cõſecutus ſit. Quis muſicis, quis huic ſtudio literarũ quod profitẽtur ij q grãmatici uocãtur, penitus ſe dedit, quin omnẽ illarũ artium penè infinitã uim & materiã, ſcientia et cognitione cõprehẽderit? Vere mihi hoc uideor eſſe dicturus, ex omnibus ijs, qui in harũ artiũ ſtudijs liberaliſſimis ſint, doctrinisq; uerſati, minimã copiã poetarũ egregiorũ extitiſſe: atq; in hoc ipſo numero, in quo perraro

exoritur aliquis excellens, ſi diligenter & ex noſtrorum & Græcorum copia comparare uoles, multo tamen pauciores oratores quàm poetæ boni reperiũtur. Quod hoc etiam mirabilius debet uideri, quia cæterarum artiũ ſtudia ferè reconditis atq; abditis è fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio poſita, communi quodam in uſu atq; in hominum more & ſermone uerſatur: ut in cæteris id maxime excellat, quod longiſsime ſit ab imperitorum intelligentia, ſenſuq; diſiunctum: in dicendo autem uitium uel maximum ſit, à uulgari genere orationis, atq; à conſuetudine communis ſenſus abhorrere. Ac ne illud quidem uere dici poteſt, aut plures cæteris artibus inſeruire, aut maiore delectatione, aut ſpe uberiore, aut præmijs ad perdiſcendum amplioribus commoueri. Atq; ut omittam Græciã, quæ ſemper eloquentiæ princeps eſſe uoluit, atq; illas omnium doctrinarum inuentrices Athenas, in quibus ſumma dicendi uis & inuenta eſt, & perfecta: in hac ipſa ciuitate profecto nulla unquã uehemẽtius quàm eloquẽtiæ ſtudia uiguerunt. Nam poſtea quàm imperio omnium gentium conſtituto diuturnitas pacis otiũ cõfirmauit, nemo ferè laudis cupidus adoleſcens non ſibi ad dicendum ſtudio omni enitendum putauit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui neq; exercitationis ullam uiam, neq; aliquod præceptum artis eſſe arbitrarentur, tantum quantum ingenio & cogitatione poterant, conſequebantur. Poſt autem auditis oratoribus Græcis, cognitisq; eorum literis, adhibitisq; doctoribus, incredibili quodam noſtri homines dicendi ſtudio flagrauerunt. Excitabat eos magnitudo & uarietas, multitudoq; in omni genere cauſarum ut ad eam doctrinam, quam ſuo quiſque ſtudio aſſecutus eſſet, adiungeretur

geretur uſus frequens, qui omnium magiſtrorum præcepta ſuperaret. Erant autem huic ſtudio maxima, quæ nũc quoq; ſunt, propoſita præmia, uel ad gratiã, uel ad opẽs, uel ad dignitatem. Ingenia uero (ut multis rebus poſſumus iudicare) noſtrorum hominum, multum cæteris hominibus omnium gentium præſtiterunt. Quibus de cauſis, quis nõ iure miretur, ex omni memoria ætatũ, temporum, ciuitatum, tam exiguum oratorũ numerũ inueniri? Sed nimirũ maius eſt hoc quiddam quàm homines opinãtur, & pluribus ex artibus ſtudijsq; collectum. Quis enim aliud in maxima diſcentium multitudine, ſumma magiſtrorum copia, præſtantiſsimis hominum ingenijs, infinita cauſarum uarietate, ampliſsimis eloquentiæ propoſitis præmijs, eſſe cauſæ putet, niſi rei quandam incredibilem magnitudinem ac difficultatem? Eſt enim & ſcientia comprehendenda rerum plurimarum, ſine qua uerborum uolubilitas inanis atq; irridenda eſt: & ipſa oratio conformanda non ſolum electione, ſed etiam conſtructione uerborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoſcendi, quòd omnis uis ratioq; dicendi in eorum, qui audiunt, mentibus, aut ſedandis aut excitandis exprimenda eſt. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæq;, & eruditio libero digna, celeritasq; & breuitas, & reſpondendi & laceſſendi ſubtili uenuſtate atq; urbanitate coniuncta. Tenenda præterea eſt omnis antiquitas, exemplorumq; uis: neq; legum, aut iuris ciuilis ſcientia negligẽda eſt. Nam quid ego de actione ipſa plura dicam? quæ motu corporis, quæ geſtu, quæ uultu, quæ uocis conformatione ac uarietate moderanda eſt, quæ ſola per ſeipſa quanta ſit, hiſtrionum leuis ars, & ſcena declarat: in qua cũ omnes

in oris, & uocis, & motus moderatione elaborent, quis ignorat quàm pauci ſint, fuerintq́;, quos animo æquo ſpectare poßimus? Quid dicam de theſauro rerum omniũ memoria? quæ niſi cuſtos inuentis, cogitatisq́; rebus, & uerbis adhibeatur, intelligimus omnia, etiam ſi præclariſſima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari deſinamus, quæ cauſa ſit eloquentium paucitatis, cum ex ijs rebus uniuerſis eloquentia conſtet, quibus in ſingulis elaborare permagnum eſt: hortemúrque potius liberos noſtros, cæterosq́;, quorũ gloria nobis & dignitas chara eſt, ut animo rei magnitudinẽ cõplectantur, neq; ijs, aut præceptis, aut magiſtris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, ſed alijs quibuſdã ſe id, quod expetũt, cõſequi poſſe confidant. Ac mea quidẽ ſententia nemo poterit eſſe omni laude cumulatus orator, niſi erit omnium rerum magnarum atq; artium ſcientiam conſecutus. Etenim ex rerum cognitione efflorescat, & redundet oportet oratio, quæ, niſi ſubeſt res ab oratore percepta & cognita, inanem quandam habet elocutionem, & penè puerilem. Neque uerò ego hoc tantum oneris imponam noſtris præſertim oratoribus in hac tanta occupatione urbis ac uitæ, nihil ut ijs putem licere neſcire: quanquam uis oratoris profeßioq́; ipſa bene dicendi hoc ſuſcipere ac polliceri uideatur, ut omni de re, quæcunque ſit propoſita, ab eo ornate copioſeq́; dicatur. Sed quia non dubito quin hoc pleriſque immẽſum infinitumq; uideatur, & quòd Græcos homines non ſolum ingenio & doctrina, ſed etiam otio ſtudioq́; abundantes partitionem quandam artiũ feciſſe uideo, neq; in uniuerſo genere ſingulos elaboraſſe, ſed ſepoſuiſſe à cæteris dictionibus eam partem dicendi, quæ in forenſibus diſceptationibus iudiciorũ, aut delibe-

ratio

rationum uerſaretur,& id unum genus oratori reliquiſſe,non complectar in his libris amplius, quàm quod huic generi re quæſita,& multum diſputata, ſummorũ hominum propè conſenſu eſt tributũ:repetamq́; non ab incunabulis noſtræ ueteris puerilisq́; doctrinæ quẽdam ordinem præceptorum,ſed ea quæ quõdam accepi in noſtrorum hominum eloquẽtißimorũ & omni dignitate principum diſputatione eſſe uerſata:nõ quòd illa cõtemnam, quæ Græci dicendi artifices & doctores reliquerunt:ſed cum illa pateant,in promptuq́; ſint omnibus,neq; ea interpretatione mea,aut ornatius explicari,aut planius exprimi poßint,dabis hanc ueniam mi frater, ut opinor ,ut eorum,quibus ſumma dicendi laus à noſtris hominibus conceſſa eſt,authoritatem Græcis anteponam.

CVM igitur uehemẽtius inueheretur in cauſam principum COS. Philippus,Druſiq; Tribunatus pro ſenatus autoritate ſuſceptus, infringi iam ac debilitari uideretur,dici memini ludorum Romanorum diebus L.Craſſum quaſi colligendi ſui cauſa , ſe in Tuſculanum contuliſſe: ueniſſe eodẽ ſocer eius,qui fuerat Q. Mutius,dicebatur, & M.Antonius, homo & conſiliorum in repub.ſocius, & ſumma cum Craſſo familiaritate coniunctus.Exierant autem cum ipſo Craſſo adoleſcentes , & Druſi maxime familiares,& in quibus magnam tum ſpem maiores natu dignitatis ſuæ collocarant , C.Cotta, qui tum Tribunatum plebis petebat , & P.Sulpitius, qui deinceps eum magiſtratum petiturus putabatur . Hi primo die de temporibus illis , déque uniuerſa republi. quam ob cauſam uenerant , multum inter ſe uſque ad extremum tempus dici collocuti ſunt . Quo quidem in ſermone multa diuinitus à tribus illis Conſularibus Cotta deplorata

& com

& commemorata narrabat, ut nihil incidiſſet poſtea ciuitati mali, quod non impendere illi tanto antè uidiſſent: Eo autem omni ſermone cõfecto, tantam in Craſſo humanitatem fuiſſe, ut cum lauti accubuiſſent, tolleretur omnis illa ſuperioris triſtitia ſermonis: eaq; eſſet in homine iucunditas, & tantus in iocando lepos, ut dies inter eos curiæ fuiſſe uideretur, conuiuium Tuſculani. Poſtero autem die, cum illi maiores natu ſatis quieſſent, in ambulationem uentum eſſe dicebat: tum Scæuolam duobus ſpatijs tribus'ue factis dixiſſe, Cur non imitamur Craſſe Socratem illum, qui eſt in Phædro Platonis? Nam me hæc tua platanus admonuit, quæ non minus ad opacandum hunc locum patulis eſt diffuſa ramis, quàm illa cuius umbram ſecutus eſt Socrates, quæ mihi uidetur nõ tam ipſa aquula, quæ deſcribitur, quàm Platonis oratione creuiſſe: ſed quod ille duriſsimis pedibus fecit, ut ſe abijceret in herbã, atq; ita, quæ philoſophi diuinitus ferunt eſſe dicta, loqueretur, id meis pedibus certè concedi eſt æquius. Tum Craſſum, Imo uerò commodius etiam puluinosq; popoſciſſe, et omnes in ijs ſedibus, quæ erant ſub platano, conſediſſe dicebat. Ibi ut ex priſtino ſermone relaxarentur animi omnium, ſolebat Cotta narrare, Craſſum ſermonem quendam de ſtudio dicendi intuliſſe. Qui cum ita eſſet exorſus: Non ſibi cohortandum Sulpitium & Cottam, ſed magis utrunq; collaudandum uideri, quòd tantam iam eſſent facultatem adepti, ut non æqualibus ſuis ſolum anteponerẽtur, ſed cum maioribus natu compararentur. Neq; uerò mihi quicquam, inquit, præſtabilius uidetur, quàm poſſe dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, uoluntates impellere quò uelit, unde autem uelit, deducere: hæc una res in omni libero populo, maximeq; in

meq; in pacatis tranquilliſq; ciuitatibus præcipue ſemper floruit, ſemperq; dominata eſt. Quid enim eſt aut tam admirabile, quam ex infinita multitudine hominum exiſtere unum, qui id quod omnibus natura ſit datum, uel ſolus, uel cum paucis facere poſſit? aut tam iucũdum cognitu atq; auditu, quàm ſapientibus ſententijs, grauibúsque uerbis ornata oratio & perpolita? aut tam potens tamq; magnificum, quàm populi motus, iudicum religiones, ſenatus grauitatem, unius oratione cõuerti? Quid tam porro regium, tam liberale, tam munificum, quàm opem ferre ſupplicibus, excitare afflictos, dare ſalutē, liberare periculis, retinere homines in ciuitate? Quid autem tam neceſſarium, quàm tenere ſemper arma, quibus uel tectus ipſe eſſe poßis, uel prouocare improbos, uel te ulciſci laceßitus? Age uerò ne ſemper forum, ſubſellia, roſtra, curiamq; mediteris, quid eſſe poteſt in otio aut iucundius, aut magis proprium humanitatis, quàm ſermo facetus, ac nulla in re rudis? Hoc enim uno præſtamus uel maxime feris, quòd colloquimur inter nos, & quòd exprimere dicendo ſenſa poßumus. Quamobrem quis hoc non iure miretur, ſummeq; in eo elaborandum eſſe arbitretur, ut quo uno homines maxime beſtijs præſtent, in hoc hominibus ipſis antecellat? Vt uerò iam ad illa ſumma ueniamus, quæ uis alia potuit aut diſperſos homines unum in locum congregare, aut à fera agreſtiq; uita ad hunc humanum cultum ciuilémque deducere, aut iam conſtitutis ciuitatibus, leges, iudicia, iura deſcribere? Ac ne plura, quæ ſunt penè innumerabilia, conſecter, comprehendam breui: ſic enim ſtatuo, perfecti oratoris moderatione & ſapientia non ſolum ipſius dignitatem, ſed & priuatorum plurimorum, & uniuerſæ reipublicæ ſalutem maxime con

me contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adoleſcẽtes: atque in id ſtudium, in quo eſtis, incumbite, ut & uobis honori, & amicis utilitati, & reip. emolumẽto eſſe poßitis. Tum Scæuola comiter, ut ſolebat, Cætera, inquit, aßẽtior Craſſo, ne aut de C. Lælij ſoceri mei, aut de huius generi, aut arte, aut gloria detraham: ſed illa duo Craſſe uereor, ut tibi poßim concedere. Vnum, quòd ab oratoribus ciuitates, & ab initio conſtitutas, & ſæpe cõſeruatas eſſe dixiſti. Alterum, quòd remoto foro, concione, iudicijs, ſenatu, ſtatuiſti oratorem in omni genere ſermonis & humanitatis eſſe perfectum. Quis enim tibi hoc conceſſerit, aut initio genus hominum in montibus ac ſyluis dißipatum, non prudentium conſilijs compulſum potius, quàm diſertorum oratione delinitum, ſe oppidis mœnibusq́; ſepſiſſe? aut uerò reliquas utilitates, aut inſtituẽdis, aut cõſeruandis ciuitatibus, non à ſapientibus & fortibus uiris, ſed à diſertis ornateq́; dicentibus eſſe conſtitutas? An uerò tibi Romulus ille, aut paſtores & conuenas congregaſſe, aut Sabinorum connubia coniunxiſſe, aut finitimorum uim repreßiſſe eloquentia uidetur, non conſilio & ſapientia ſingulari? Quid in Numa Pompilio? quid in Ser. Tullo? Quid in cæteris regibus, quorũ multa ſunt eximia ad conſtituendam rempu. num quod eloquentiæ ueſtigium apparet? Quid exactis regibus? tametſi ipſam exactionem mente nõ lingua perfectam L. Bruti eſſe cernimus: ſed deinceps omnia, nónne plena conſiliorum, inania uerborum uidemus? Ego uerò ſi uelim & noſtræ ciuitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre poßim detrimenta publicis rebus, quàm adiumenta per homines eloquentißimos importata: ſed ut reliqua prætermittam, omnium mihi uideor, exceptis Craſſe uobis duobus, eloquen

quen

quentiſsimos audiſſe Tyberium & C. Sempronios, quo=rum pater homo prudens, & grauis, haudquaquam elo=quens, & ſæpe aliâs, & maxime Cenſor ſaluti reipubli. fuit: atque is non accurata quadam orationis copia, ſed nutu atque uerbo libertinos in urbanas tribus tranſtulit: quod niſi feciſſet, rempublicam, quam nunc uix tenemus, iandiu nullam haberemus. At uerò eius filij diſerti, & o=mnibus uel naturæ, uel doctrinæ præſidijs ad dicendum parati, cum ciuitatem uel paterno conſilio, uel auitis ar=mis florentiſsimam accepiſſent, iſta præclara gubernatri=ce, ut ais, ciuitatum eloquentia rempubli. diſsipauerunt. Quid leges ueteres, moresq́; maiorum? Quid auſpicia, quibus & ego & tu Craſſe cum magna reipubli. ſalute præſumus? Quid religiones & cærimoniæ? quid hæc iura ciuilia, quæ iãpridem in noſtra familia ſine ulla elo=quentiæ laude uerſantur, num aut inuenta ſunt, aut co=gnita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem & Ser. Galbam memoria teneo, diuinum hominem in di=cendo, & M. Aemilium Porcinam, & Cn. ipſum Carbo=nem, quem tu adoleſcentulus perpuliſti, ignarum legum, hæſitantem in maiorum inſtitutis, rudem in iure ciuili: & hæc ætas noſtra, præter te Craſſe, qui tuo magis ſtudio, quàm proprio munere aliquo diſertorum, ius à nobis ci=uile didiciſti, quod interdum pudeat, iuris ignara eſt. Quòd uerò in extrema oratione quaſi tuo iure ſumpſi=ſti, oratorem in omnis ſermonis diſputatione copioſiſsime poſſe uerſari, id, niſi hic in tuo regno eſſemus, non tuliſ=ſem, multiſque præeſſem, qui aut interdicto tecum con=tenderent, aut te ex iure manu conſertum uocarent, quòd in alienas poſſeſsiones tam temere irruiſſes. Agerent enim tecum lege primùm Pythagorei omnes, atque

Democritici, cæteriq́; in ſuo genere phyſici, uindicarētq́; ornati homines in dicendo & graues, quibuſcum tibi iuſto ſacramento contendere non liceret. Vrgerent præterea philoſophorum greges, iam ab illo fonte & capite Socrate, nihil te de bonis rebus in uita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione uitæ didiciſſe, nihil omnino quæſiſſe, nihil ſcire conuincerent: & cum uniuerſi in te impetum feciſſent, tum ſingulæ familiæ litem tibi intenderent. Inſtaret Academia, quæ quicquid dixiſſes, id teipſum negare cogeret. Stoici uerò noſtri diſputationum ſuarum atque interrogationum laqueis te irritum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipſa, quæ propria oratorum putas eſſe adiumenta, atq; ornamenta dicendi, ab ſe peti uincerent oportere: ac nō ſolum meliora, ſed etiam multo plura Ariſtotelem, Theophraſtumq́; de his rebus, quàm omnes dicendi magiſtros ſcripſiſſe oſtenderent. Miſſos facio mathematicos, grammaticos, muſicos, quorum artibus ueſtra iſta dicendi uis ne minima quidē ſocietate coniungitur. Quamobrem iſta tanta tamq́; multa profitenda Craſſe non cenſeo: ſatis id eſt magnum, quod potes præſtare, ut in iudicijs ea cauſa, quancunque tu dicis, melior & probabilior eſſe uideatur: ut in concionibus, & ſententijs dicendis ad perſuadendum tua plurimum ualeat oratio: denique ut prudentibus diſerte, ſtultis etiam uere dicere uidearis: hoc amplius ſiquid poteris, non id mihi uidebitur orator, ſed Craſſus ſua quadā propria, nō communi oratorū facultate poſſe. Tum ille, Non ſum, inquit, neſcius Scæuola, iſta inter Græcos dici & diſceptari ſolere: audiui enim ſummos homines, cum Quæſtor ex Macedonia ueniſſem Athenas, florente Academia, ut temporibus

ribus illis ferebatur, quum eam Carneades et Clitomachus et Aeſchines obtinebant: erat etiam Metrodorus, qui cum illis unà ipſum illum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum & copioſiſsimum: uigebatq́; auditor Panætij illius tui Mneſarchus, & Peripatetici Critolaus & Diodorus: multi erant præterea præclari in philoſophia & nobiles, à quibus omnibus una penè repelli uoce, oratorem à gubernaculis ciuitatum, excludi ab omni doctrina rerumq́; maiorum ſcientia, ac tantum in iudicia & conciunculas, tanquam in aliquod piſtrinum detrudi & compingi uidebam. Sed ego neq; illis aſſentiebar, neq; harum diſputationum inuentori & principi longe omnium in dicendo grauiſsimo & eloquentiſsimo Platoni, cuius tum Athenis diligentius legi cum Carneade Gorgiam: quo in libro in hoc maxime admirabar Platonem, quòd mihi in oratoribus irridendis ipſe eſſe orator ſummus uidebatur: uerbi enim controuerſia tandiu torquet Græculos homines contentionis cupidiores, quàm ueritatis. Nam ſiquis hunc ſtatuit eſſe oratorem, qui tantũmodo in iure, aut in iudicijs poſsit, aut apud populum, aut in ſenatu copioſe loqui, tamen huic ipſi multa tribuat & concedat neceſſe eſt. Neq; enim ſine multa pertractatione omnium rerumpub. neq; ſine legum & moris, iuris ſcientia, neq; natura hominum incognita a moribus, in his ipſis rebus ſatis callide uerſari & periti poteſt: qui autem hæc cognouerit, ſine quibus ne illa quidem minima in cauſis quiſquam recte tueri poteſt, quid huic abeſſe poterit de maximarum rerum ſcientia? Sin oratoris nihil uis eſſe niſi compoſite, ornate, copioſe eloqui, quæro idipſum quî poſsit aſſequi ſine ea ſcientia, quã ei non conceditis? dicendi enim uirtus, niſi ei qui dicit, ea, de quibus

 dicit,

dicit, percepta ſint, extare non poteſt. Quamobrem ſi ornate locutus eſt, ſicut fertur, et mihi uidetur phyſicus ille Democritus, materies illa fuit phyſici, de qua dixit: ornatus uero ipſe uerborum, oratoris putandus eſt. Et ſi Plato de rebus à ciuilibus controuerſijs remotiſsimis diuinitus eſt locutus, quod ego concedo: ſi item Ariſtoteles, ſi Theophraſtus, ſi Carneades in rebus ijs, de quibus diſputauerũt, eloquentes & in dicendo ſuaues atque ornati fuerũt, ſint hæ res, de quibus diſputant, in alijs quibuſdam ſtudijs: oratio quidẽ ipſa propria eſt huius unius rationis, de qua loquimur & quærimus. Etenim uidemus ijſdem de rebus ieiune quoſdam & exiliter, ut eum quem acutiſsimũ ferũt Chryſippum diſputauiſſe, neq; ob eam rem philoſophiæ non ſatisfeciſſe, quòd non habuerit hanc dicendi ex arte alienam facultatem. Quid ergo intereſt? aut quì diſcernes eorum, quos nominaui, ubertatem in dicendo, & copiã ab eorum exilitate, qui hac dicendi uarietate & elegantia nõ utuntur? Vnum erit profectò, quòd ij qui bene dicunt, afferunt proprium, compoſitam orationem & ornatum, & artificio quodam & explicatione diſtinctam. Hæc autẽ oratio, ſi res non ſubeſt ab oratore percepta & cognita, aut nulla ſit neceſſe eſt, aut omnium irriſione ludatur. Quid eſt enim tam furioſum, quàm uerborum uel optimorum atque ornatiſsimorum ſonitus inanis, nulla ſubiecta ſententia? Quicquid erit igitur quacunque ex arte, quocunque de genere, id orator ſi tanquam clientis cauſam didicerit, dicet melius & ornatius, quàm ille ipſe eius rei inuentor atque artifex. Nam ſiquis erit qui hoc dicat, eſſe quaſdã oratorum proprias ſententias atque cauſas, & certarum rerum forenſibus cancellis circunſcriptam ſcientiam, fatebor equidem in his magis aſsidue uerſari hanc noſtram dictionem: ſed tamen in

men in his ipſis rebus permulta ſunt, quæ iſti magiſtri, qui rhetorici uocantur, nec tradunt, nec tenēt. Quis enim neſcit maximam uim exiſtere oratoris in hominum mentibus uel ad iram, aut ad odiū, aut dolorem incitandis, uel ab hiſce iiſdem permotionibus ad lenitatem miſericordiam'que reuocandis? quæ niſi qui naturas hominum, uim'que omnem humanitatis, cauſas'que eas, quibus mentes aut incitantur aut reflectuntur, penitus perſpexerit, dicendo quod uolet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus philoſophorum putatur proprius: neque orator, me autore, unquam repugnabit, ſed quum illis cognitionē rerum conceſſerit, quòd in ea ſolum illi uoluerint elaborare: tractationem orationis, quæ ſine illa ſcientia nulla eſt, ſibi aſſumet. Hoc enim eſt proprium oratoris, quod ſæpe iam dixi, oratio grauis & ornata, & hominum ſenſibus ac mentibus accommodata. Quibus de rebus Ariſtotelem & Theophraſtum ſcripſiſſe fateor. Sed uide, ne hoc Scæuola totum ſit à me: nam ego quæ ſunt oratori cum illis communia, non mutuor ab illis: iſti quæ de his rebus diſputant, oratorum eſſe concedunt. Itaque cæteros libros, artis iſti ſuæ nomine, hos rhetoricos & inſcribunt & appellant. Etenim cū illi in diſcendo inciderint loci (quod perſæpe euenit) ut de dijs immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, de communi ciuium, de hominum, de gentium iure, de æquitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni uirtutis genere ſit dicendum, clamabunt credo omnia gymnaſia, atque omnes philoſophorum ſcholæ, ſua hæc eſſe omnia propria, nihil omnino ad oratorem pertinere. Quibus ego ut de his rebus omnibus in angulis conſumendi otij cauſa diſſerant, cum conceſſero, illud tamen oratori tribuam, & dabo, ut eadem, de quibus illi

tenui quodam & exiguo ſermone diſputāt, hic cum omni grauitate & iucunditate explicet. Hæc ego cum ipſis phi loſophis tum Athenis diſſerebam. Cogebat enim M. Mar cellus hic noſter, qui nunc Aedilis Curulis eſt: & profecto niſi ludos nunc faceret, huic noſtro ſermoni intereſſet, ac iam tum erat adoleſcētulus his ſtudijs mirifice deditus. Iam uerò de legibus inſtituendis, de bello, de pace, de ſocijs, de uectigalibus, de iure ciuium generatim in ordines ætateſq; deſcripto, dicant uel Græci, ſi uolūt, Lycurgum, aut Solonem, quanquam illos quidem cenſemus in numero elo quentium reponendos, ſciſſe melius, quàm Hyperidem aut Demoſthenem, perfectos iam homines in dicendo & perpolitos: uel noſtros decemuiros, qui XII. tabulas perſcri pſerunt, quos neceſſe eſt fuiſſe prudentes, anteponant in hoc genere & Ser. Galbæ & ſocero tuo C. Lælio, quos conſtat dicendi gloria præſtitiſſe. Nunquam enim negabo eſſe quaſdam artes proprias eorum, qui in his cognoſcendis atq; tractandis ſtudium ſuum omne poſuerunt: ſed oratorem plenum atq; perfectum eſſe eum dicam, qui de omnibus rebus poßit uarie copioſeq; dicere. Etenim ſæpe in ijs cauſis quas omnes proprias eſſe oratorum confitentur, eſt aliquid quod non ex uſu forenſi, quem ſolum oratoribus cōceditis, ſed ex obſcuriore aliqua ſcientia ſit promendum & aſſumendum. Quæro enim, num poßit aut contra Imperatorem, aut pro Imperatore dici ſine rei militaris uſu, aut ſæpe etiam ſine regionum terreſtrium, aut maritimarum ſcientia? num apud populum de legibus iubendis, aut uetandis, num in ſenatu de omni reip. genere di ci ſine ſumma rerum ciuilium cognitione & prudentia? num admoueri poßit oratio ad ſenſus animorum atq; motus uel inflammādos, uel etiam extinguendos, quod unum in ora

in oratore dominatur, ſine diligentiſsima perueſtigatione earum omnium rationum, quæ de naturis humani generis ac moribus à philoſophis explicantur? Atque haud ſcio an minus hoc uobis ſim probaturus, equidem nõ dubito quod ſentio dicere, phyſica iſta ipſa quæ paulò antè & mathematica & cæterarum artium propria poſuiſti, ſcientiæ ſunt eorum qui illa profitentur: illuſtrare autem oratione ſiquis iſtas ipſas artes uelit, ad oratoris ei confugiendum eſt facultatem. Neque enim ſi Philonẽ illum architectum, qui Athenienſibus armamentarium fecit, conſtat perdiſerte populo rationem operis ſui reddidiſſe, exiſtimandum eſt architecti potius artificio diſertum, quàm oratoris fuiſſe. Nec ſi huic M. Antonio pro Hermodoro fuiſſet de naualium opere dicendum, non cum ab illo cauſam didiciſſet, ipſe ornate de alieno artificio, copioſeq́; dixiſſet. Neque uero Aſclepiades is, quo nos medico amico'que uſi ſumus, tum cum eloquentia uincebat cæteros medicos, in eo ipſo quod ornate dicebat, medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque illud eſt probabilius, neque tamen uerum, quod Socrates dicere ſolebat, omnes in eo quod ſcirent, ſatis eſſe eloquentes. Illud uerius, neque quenquam in eo diſertum eſſe poſſe quod neſciat, neque ſi id optime ſciat, ignarusq́; ſit faciundæ ac poliendæ orationis, diſerte id ipſum poſſe, de quo ſciat, dicere. Quam ob rem ſiquis uniuerſam & propriam oratoris uim definire complectiq́; uult, is orator erit mea ſententia, hoc tam graui dignus nomine, qui quæcunq; res inciderit, quæ ſit dictione explicanda, prudenter & compoſite, & ornate, & memoriter dicat cum quadam etiam actionis dignitate. Sin cuipiam nimis infinitum uidetur quod ita propoſui, quacunque de re, licet hinc quantum cuique uidebitur, circumcidat atque

amputet:tamen illud tenebo,ſi, quæ cæteris in artibus aut ſtudijs ſita ſunt,orator ignoret, tantumq; ea teneat, quæ ſint in diſceptationibus,aut in uſu forenſi:tamen his de rebus ipſis ſi ſit ei dicendum, cum cognouerit ab ijs, qui tenent,quæ ſint in quaque re,multo oratorem melius,quam ipſos illos,quorum eæ ſunt artes,eſſe dicturum. Ita ſi de re militari dicendum huic erit Sulpitio, quæret a C. Mario affini noſtro,& cum acceperit,ita pronuntiabit,ut ipſi C. Mario penè hic melius quam ipſe ille ſcire uideatur. Sin de iure ciuili,tecum communicabit,teq; hominem pruden tiſsimum & peritiſsimum in ijs ipſis rebus,quas abs te didicerit,dicendi arte ſuperabit. Sin quæ res inciderit,in qua de natura,de uitijs hominum, de cupiditatibus, de modo, de cõtinentia,de dolore,de morte dicendum ſit, forſitan ſi ei ſit uiſum(& ſi hæc quidẽ noſſe debet orator)cum Sex. Pompeio erudito homine in philoſophia cõmunicabit:hoc profecto efficiet ut quãcunque rem a quoque cognouerit, de ea multo dicat ornatius quam ille ipſe,unde cognorit. Sed ſi me audierit,quoniam philoſophia in treis parteis eſt diſtributa,in naturæ obſcuritatẽ,in diſſerendi ſubtilitatem,in uitam atque mores:duo illa relinquamus, idq; largiamur inertiæ noſtræ:tertium uerò,quod ſemper oratoris fuit,niſi tenebimus,nihil oratori,in quo magnus eſſe poſſit,relinquemus. Quare hic locus de uita & moribus totus eſt oratori perdiſcendus:cætera ſi nõ didicerit, tamẽ poterit,ſiquando uolet,ornare dicendo,cum erunt ad eum delata & tradita. Etenim ſi conſtat inter doctos, hominem ignarum aſtrologiæ, ornatiſsimis atque optimis uerſibus Aratũ de cœlo ſtelliſq; dixiſſe:ſi de rebus ruſticis hominem ab agro remotiſsimũ Nicandrũ Colophoniũ poëtica quadam facultate non ruſtica ſcripſiſſe præclare, quid eſt cur

non

non orator de rebus ijs eloquentiſsime dicat, quas ad certã cauſam tempusq; cognorit? Eſt enim finitimus oratori poëta, numeris aſtrictior paulo, uerborum autem licentia liberior, multis uero ornandi generibus ſocius ac pene par: in hoc quidem certè propè idem, nullis ut terminis circunſcribat, aut definiat ius ſuum, quo minus ei liceat eadem illa facultate & copia uagari, qua uelit. Nanque illud *quare Scæuola negaſti te fuiſſe laturum, niſi in meo regno eſſes, quòd in omni genere ſermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum eſſe debere? Nunquam mehercule hoc dicerem, ſi eum, quem fingo, meipſum eſſe arbitrarer: ſed ut ſolebat* C. Lucilius *ſæpe dicere homo tibi ſubiratus, mihi propter eam ipſam cauſam minus quàm uolebat, familiaris, ſed tamen & doctus & perurbanus: ſic ſentio neminem eſſe in oratorum numero habendum, qui non ſit omnibus ijs artibus, quæ ſunt libero dignæ perpolitus: quibus ipſis, ſi in dicendo non utimur, tamen apparet atque extat utrum ſimus earum rudes, an didicerimus. ut qui pila ludunt, non utuntur in ipſa luſione artificio proprio palæſtræ, ſed indicat ipſe motus didicerint'ne palæſtram, an neſciant: & qui aliquid fingunt, etſi tum pictura nihil utuntur, tamen utrum ſciant pingere, an neſciant, non obſcurum eſt: ſic in orationibus hiſce ipſis iudiciorum, concionum, ſenatus, etiam ſi propriæ cæteræ non adhibentur artes, tamen facile declaratur utrùm is, qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio ſit opere iactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus inſtructus acceſſerit.* Tum *ridés Scæuola,* Non *luctabor, inquit, tecũ Craſſe amplius: id enim ipſum quod cõtra me locutus es, artificio quodam es conſecutus, ut & mihi, quæ ego uellẽ non eſſe oratoris,*

concederes: & ea ipſa neſcio quomodo rurſus detorqueres, atque oratori propria traderes. Hæc cum ego Præt. Rhodum ueniſſem, & cum ſummo illo doctore iſtius diſciplinæ Apollonio, ea quæ à Panætio acceperam, contuliſſem, irriſit ille quidem, ut ſolebat, philoſophiã atq; contempſit, multaq; non tam grauiter dixit, quàm facete: tua autẽ ſi it oratio eiuſmodi, uõ ut ullam artem doctrinam'ue contemneres, ſed ut omnes comites ac miniſtras oratoris eſſe diceres: quas ego, ſiquis ſit unus complexus omnes, idemq; ſi ad eas facultates iſtam ornatiſſimæ orationis adiunxerit, non poſſum dicere eum non egregium quendam hominem atq; admirandum fore: ſed is, ſiquis eſſet, aut ſi etiam unquam fuiſſet, aut uero ſi eſſe poſſet, tu eſſes unus profecto, qui & meo iudicio & omniũ uix ullam cæteris oratoribus (pace horũ dixerim) laudem reliquiſti. Verum ſi tibi ipſi nihil deeſt, quod in forenſibus rebus ciuilibusq; uerſetur, quin ſcias: neq; eam tamen ſcientiã, quam adiungis oratori, cõplexus es, uideamus ne plus ei tribuas, quàm res & ueritas ipſa concedat. Hic Craſſus, Memento, inquit, me non de mea, ſed de oratoris facultate dixiſſe. Quid enim nos aut didicimus, aut ſcire potuimus, qui antè ad agendum, quàm ad cognoſcendum uenimus? quos in foro, quos in ambitione, quos in republi. quos in amicorum negotijs res ipſa antè confecit, quàm poſſemus aliquid de rebus tantis ſuſpicari. Quòd ſi tibi tantum in nobis uidetur eſſe, quibus etiam ſi ingenium, ut tu putas, non maxime defuit, doctrina certe & otium, & hercule etiam ſtudium illud dicendi acerrimum defuit: quid cenſes ſi ad alicuius ingenium uel maius, illa, quæ ego non attigi, acceſſerint, qualem illũ, & quãtum oratorem futurũ? Tum Antonius, Probas mihi, inquit, iſta Craſſe quæ dicis: nec dubito,

dubito, quin multo locupletior in dicendo futurus ſit, ſi-quis omnium rerum atq; artium rationē naturamq́; comprehenderit. Sed primum id difficile factu eſt, preſertim in hac noſtra uita noſtriſq; occupationibus: deinde illud etiam uerendū eſt, ne abſtrahamur ab hac exercitatione & conſuetudine dicendi populari & forenſi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis eſſe uidetur eorum hominum, de quibus paulo antè dixiſti, quanuis illi ornate & grauiter, aut de natura rerum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus eſt uerborum & lætum, ſed palæſtræ magis & olei, quàm huius ciuilis turbæ ac fori. Nanq; egomet, qui ſero ac leuiter Græcas literas attigiſſem, tamen cum PROCOS. in Ciliciam proficiſcens Athenas ueniſſem, complures tum ibi dies ſum propter nauigandi difficultatem commoratus: ſed cum quotidie mecum haberem homines doctiſſimos, eos ferè ipſos, qui abs te modo ſunt nomnati, cumq́; hoc neſcio quomodo apud eos increbuiſſet, me in cauſis maioribus, ſicuti te ſolere uerſari, pro ſe ut quiſq; eorum quantum poterat, de officio & ratione oratoris diſputabat. Horum alij ſicut iſte ipſe Mneſarchus, hos quos nos oratores uocaremus, nihil eſſe dicebat, niſi quoſdam operarios lingua celeri & exercitata: oratorem autem, niſi qui ſapiens eſſet, eſſe neminē: atq; ipſam eloquētiam quòd ex bene dicendi ſcientia conſtaret, unā quandā eſſe uirtutem: & qui unam uirtutem haberet, omnes habere, eaſq; ipſas eſſe inter ſe æqualeis & pareis: ita qui eſſet eloquens, eum uirtutes omnes habere, atq; eſſe ſapientem. Sed hæc erat ſpinoſa quædam & exilis oratio, longeq́; à noſtris ſenſibus abhorrebat. Carneades uerò multò uberius iiſdem de rebus loquebatur, non quò aperiret

ſententiam ſuam (hic enim mos erat patrius Academiæ, aduerſari ſemper omnibus in diſputando) ſed tum maxime tamen hoc ſignificabat, eos, qui rhetores nominarentur, & qui dicendi præcepta traderent, nihil planè tenere, neq; poſſe quenquam facultatem aſſequi dicendi, niſi qui philoſophorũ inuenta didiciſſet. Diſputabant contrà diſerti homines Athenienſes in rep. cauſisq; uerſati, in quibus erat etiam is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus hoſpes meus: qui cum diceret eſſe quandã prudentiã, quæ uerſaretur in perſpiciendis rationibus conſtituendarum & regendarum rerumpub. excitabatur homo promptus ab homine abundanti doctrina, & quadã incredibili uarietate rerum & copia. Omneis enim parteis illius ipſius prudentiæ petendas eſſe à philoſophia dicebat, neque ea quæ ſtatuerentur in rep. de dijs immortalibus, de diſciplina iuuentutis, de iuſtitia, de patientia, de temperãtia, de modo rerum omniũ, cæteraq; ſine quibus ciuitates aut eſſe, aut bene moratæ eſſe non poſſent, uſquã in eorum libris inueniri. Quòd ſi tantam uim rerum maximarũ arte ſua rhetorici illi doctores complecterentur, quærebat cur de procemijs, & de epilogis, & de huiuſmodi nugis (ſic enim appellabat) referti eſſent eorum libri: de ciuitatibus inſtituendis, de ſcribẽdis legibus, de æquitate, de iuſtitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, conformãdis hominũ moribus, litera in eorum libris nulla inueniretur. Ipſa uero præcepta ſic illudere ſolebat, ut oſtenderet non modo eos illius expertes eſſe prudentiæ, quam ſibi aſciſcerent, ſed ne hanc quidem ipſam dicendi rationẽ ac uiam noſſe. Caput enim eſſe arbitrabatur oratoris, ut & ipſis, apud quos ageret, talis, qualem ſe ipſe optaret, uideretur: id fieri uitæ dignitate, de qua nihil rhetorici iſti doctores in

præ

præceptis ſuis reliquiſſent: & uti eorum qui audirent, ſic afficerentur animi, ut eos affici uellet orator: quod item fieri nullo modo poſſe, niſi cognoſceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quanq; partem mouerentur. Hæc autem eſſe penitus in media philoſophia retruſæ atq; abdita, quæ iſti rhetores ne primoribus quidem labris attigiſſent. Ea Menedemus exemplis magis quàm argumentis conabatur refellere: memoriter enim multa ex orationibus Demoſthenis præclarè ſcripta pronuntians, docebat illum in animis uel iudicum, uel populi, in omnem partē dicendo permouendis, non fuiſſe ignarum, quibus ea rebus conſequeretur, quæ negaret ille ſine philoſophia quenquam ſcire poſſe. Huic reſpondebat, non ſe negare Demoſthenem ſummam prudentiam, ſummamq́; uim habuiſſe dicendi: ſed ſiue ille hoc ingenio potuiſſet, ſiue, id quod conſtaret, Platonis ſtudioſus audiendi fuiſſet, nō quid ille potuiſſet, ſed quid iſti docerēt, eſſe quærendum. Sæpe etiā in eam partē ferebatur oratione, ut omnino diſputaret nullam artem eſſe dicendi: idq́; cum argumentis docuerat, quòd ita nati eſſemus, ut & blandiri ſuppliciter iis, à quibus eſſet petendum, & aduerſarios minaciter terrere poſſemus, & rem geſtam exponere, & id quod intenderemus confirmare, & id quod contra diceretur refellere, & ad extremum deprecari aliquid & conqueri, quibus in rebus omnis oratorum uerſaretur facultas: & quòd conſuetudo exercitatioq́; & intelligendi prudentiā acueret, & eloquendi celeritatē incitaret: tum etiā exemplorum copia nitebatur. nam primùm quaſi dedita opera neminem ſcriptorē artis, ne mediocriter quidē diſertum fuiſſe dicebat, cum repeteret uſq; à Corace neſcio quo,

quo, & Tyſia, quos artis illius inuentores & principes fuiſſe conſtaret: eloquentiſsimos autem homines, qui iſta nec didiciſſent, nec omnino ſciſſe curaſſent, innumerabiles quoſdã nominabat: in quibus etiam ſiue ille irridens, ſiue quòd ita putaret, atq; ita audiſſet, me in illo numero, qui illa non didiciſſem, & tamen (ut ipſe dicebat) poſſem aliquid in dicendo, proferebat. Quorum ego illi alterum facile aſſentiebar, nihil me didiciſſe: in altero autem me illudi ab eo, aut etiã ipſum errare arbitrabar. Artem uero negabat eſſe ullam, niſi quæ cognitis penituſq; perſpectis, & in unum exitum ſpectantibus, & nunquam fallẽtibus rebus contineretur. Hæc autem omnia quæ tractarentur ab oratoribus, dubia eſſe & incerta: cum & dicerentur ab ijs, qui ea omnia non planè tenerent, & audirentur ab ijs, quibus non ſcientia eſſet tradenda, ſed exigui temporis aut falſa aut certe obſcura opinio. Quid multa? ſic mihi tum perſuadere uidebatur, neq; artificiũ ullum eſſe dicẽdi, neq; quenquam poſſe, niſi qui illa, quæ à doctiſsimis hominibus in philoſophia dicerẽtur, cognoſſet aut callide, aut copioſe dicere. Quibus dicere Carneades ſolebat, ingenium tuum Craſſe uehementer admirãs, me ſibi perfacilem in audiendo, te perpugnacẽ in diſputando eſſe uiſum. Tumq; ego hac eadem opinione adductus, ſcripſi etiam illud quodã in libello, qui me imprudẽte & inuito excidit, & peruenit in manus hominum, diſertos me cognoſſe nonnullos, eloquentẽ adhuc neminẽ: quòd eum ſtatuebam diſertum, qui poſſet ſatis acute atq; dilucide apud mediocres homines ex communi quadam hominũ opinione dicere: eloquentẽ uerò qui mirabilius & magnificentius augere poſſet, atq; ornare quæ uellet, omneſq; omniũ rerum, quæ ad dicendũ pertinerent, fontes

tes animo ac memoria cōtineret. Id ſi eſt difficile nobis, qui antè, quàm ad diſcendū ingreßi ſimus, obruimur ambitione & foro, ſit tamen in re poſitum atq; natura. Ego enim quantum auguror coniectura, quantaq; ingenia in noſtris hominibus eſſe uideo, non deſpero fore aliquem aliquando qui & ſtudio acriore quàm nos ſumus atq; fuimus, & otio ac facultate diſcendi maiore ac maturiore, & labore atq; induſtria ſuperiore, cum ſe ad audiendum, legendum, ſcribēdumq; maiore opera dediderit, exiſtat talis orator, qualem quærimus, qui iure non ſolum diſertus, ſed etiam eloquens dici poßit: qui tamen mea ſententia, aut hic eſt iam Craſſus, aut ſiquis pari fuerit ingenio, pluraq; quàm hic & audierit, & lectitarit, & ſcripſerit, paulum huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpitius, Inſperanti mihi, inquit, & Cottæ, ſed ualde optanti utriq; noſtrū cecidit, ut in iſtum ſermonē Craſſe delaberemini. Nobis enim huc uenientibus iucundū ſatis fore uidebatur, ſi cum uos de rebus alijs loqueremini, tamen nos aliquid ex ſermone ueſtro memoria dignū excipere poſſemus: ut uero penitus in eam ipſam totius huius uel ſtudij, uel artificij, uel facultatis diſputationē penè intimam perueniretis, uix optandum nobis uidebatur. Ego enim qui ab ineunte ætate incenſus eſſem ſtudio utriuſq; ueſtrum, Craßi uero etiam amore, cum ab eo nuſquā diſcederem, uerbum ex eo nunquā elicere potui de ui ac ratione dicēdi, cum & per meipſum egiſſem, & per Druſum ſæpe tentaſſem: quo in genere tu Antoni (uerè loquar) nunquam mihi percontanti, aut quærenti aliquid defuiſti, & perſæpe me, quæ ſoleres in dicendo obſeruare, docuiſti. Nunc quoniā uterq; ueſtrum patefecit earū rerum ipſarum aditū, quas quærimus, & quoniam prin-

ceps Craſſus eius ſermonis ordiendi fuit, date nobis hanc ueniam: ut ea, quæ ſentitis de omni genere dicendi, ſubtiliter proſequamini. Quod quidem ſi erit à uobis impetratum, magnam habebo Craſſe huic palæſtræ, & Tuſculano tuo gratiam, & longè Academiæ illi, ac Lycio tuũ hoc ſuburbanum gymnaſium anteponã. Tum ille, Imo uero, inquit Sulpiti, rogemus Antoniũ, qui & poteſt facere id quod requiris, & conſueuit, ut te audio dicere. Nam me quidem ſemper à genere hoc toto ſermonis refugiſſe, & tibi cupienti atq; inſtanti ſæpiſſime negaſſe, tute paulo antè dixiſti: quod ego non ſuperbia neq; inhumanitate faciebam, neq; quò tuo ſtudio rectiſſimo atq; optimo non obſequi uellem, præſertim cum te unum ex omnibus ad dicendum maxime natum aptumq; cognoſſem, ſed mehercule iſtius diſputationis inſolentia, atq; earum rerum, quæ quaſi traduntur in arte, inſcitia. Tum Cotta, Quoniam id quod difficillimum nobis uidebatur, ut omnino de his rebus Craſſe loquerere, aſſecuti ſumus, de reliquo iam noſtra culpa fuerit, ſi te, niſi omnia quæ percunctati erimus explicaris, dimiſerimus. De his credo rebus, inquit Craſſus, ut in conditionibus ſcribi ſolet, quibus ſciam poteroq;. Tum ille, Nanq; quod tu non poteris, aut neſcies, quis noſtrum tam impudens eſt, qui ſe ſcire aut poſſe poſtulet? Iam uero iſta conditione, dũ mihi liceat negare poſſe quod non potero, & fateri neſcire quod neſciam, licet, inquit Craſſus, ueſtro arbitratu percunctemini. Atq;, inquit Sulpitius, hoc primum ex te, de quo modo Antonius expoſuit, quid ſentias quærimus, exiſtimes'ne artem aliquam eſſe dicendi. Quid mihi nunc uos, inquit Craſſus, tanquam alicui Græculo otioſo & loquaci, & fortaſſe docto atq; erudito quæ-

ſtiun

ſtiunculam, de qua meo arbitratu loquar, ponitis? Quando enim me iſta curaſſe, aut cogitaſſe arbitramini, & non ſemper irriſiſſe potius eorum hominum impudentiã, qui, cum in ſchola aſſediſſent, ex magna hominum frequẽtia dicere iuberent, ſiquis quid quæreret: quod primum ferũt Leontinum feciſſe Gorgiam, qui permagnum quiddam ſuſcipere ac profiteri uidebatur, cum ſe ad omnia, de quibus quiſq; audire uellet, eſſe paratum denuntiaret. Poſtea uerò uulgò hoc facere cœperunt, hodieq; faciunt, ut nulla ſit res neq; tanta, neq; tam improuiſa, neq; tam noua, de qua ſe non omnia, quæ dici poſſunt, profiteantur eſſe dicturos. Quòd ſi te Cotta arbitrarer, aut te Sulpiti de iis rebus audire uelle, adduxiſſem huc Græcum aliquem, qui nos iſtiuſmodi diſputationibus delectaret, quod ne nunc quidẽ difficile factu eſt. Eſt enim apud M. Piſonẽ adoleſcentem iam huic ſtudio deditum, ſummo hominem ingenio, noſtriq; cupidiſsimum, Peripateticus Staſeas, homo nobis ſane familiaris, & ut inter homines peritos conſtare uideo, in illo ſuo genere omnium princeps. Quem tu, inquit mihi Mutius, Staſeam, quem Peripateticum narras? gerendus eſt tibi mos adoleſcentibus Craſſe, qui non Græci alicuius quotidianam loquacitatem ſine uſu, neque ex ſcholis cantilenam requirunt: ſed ex homine omnium ſapientiſsimo atque eloquentiſsimo, atque ex eo qui non in libellis, ſed in maximis cauſis, & in hoc domicilio imperij & gloriæ ſit conſilio linguaq; princeps, cuius ueſtigia qui perſequi cupiunt, eius ſententiam ſciſcitantur. Equidem te cum in dicendo ſemper putaui deum, tum uero tibi nunquam eloquentiæ maiorem tribui laudem quàm humanitatis, qua nunc te uti uel maxime decet, neq; defugere eam diſputationem, ad quam

te

te duo excellentis ingenij adoleſcentes cupiunt accedere. Ego uero, inquit, iſtis obſequi ſtudeo, neq; grauabor breuiter meo more quid quaq; de re ſentiam dicere. Ac primum illud (quoniam autoritatem tuam negligere Scæuola fas mihi eſſe non puto) reſpondeo, mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem uideri, ſed omnem eſſe contentionem inter homines doctos in uerbi controuerſia poſitam. Nam ſi ars ita definitur, ut paulo antè expoſuit Antonius, ex rebus penitus perſpectis planeq; cognitis, atq; ab opinionis arbitrio ſeiunctis, ſcientiaq; comprehenſis, non mihi uidetur ars oratoris eſſe ulla. Sunt enim uaria, & ad uulgarem popularemq; ſenſum accõmodata omnia genera huius forenſis noſtræ dictionis. Sin autem ea quæ obſeruata ſunt in uſu ac ratione dicendi, hæc ab hominibus callidis ac peritis animaduerſa ac notata, uerbis deſignata, generibus illuſtrata, partibus diſtributa ſunt (id quod fieri potuiſſe uideo) nõ intelligo quãobrem non, ſi minus illa ſubtili definitione, at hac uulgari opinione ars eſſe uideatur. Sed ſiue eſt ars, ſiue artis quædã ſimilitudo, non eſt quidem ea negligenda: uerum intelligendum eſt, alia quædam ad conſequendam eloquentiam eſſe maiora. Tũ Antonius uehemẽter ſe aſſentiri Craſſo dixit, quòd neq; ita amplecteretur artem, ut ij ſolerent, qui omnem uim dicendi in arte ponerent: neq; rurſum eam totam, ſicut plerique philoſophi facerent, repudiaret. Sed exiſtimo, inquit, gratum te his eſſe Craſſe facturum, ſi iſta expoſueris, quæ putas ad dicendum plus quàm ipſam artem poſſe prodeſſe. Dicam equidem, quoniam inſtitui, petamq; à uobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis: quanquam moderabor ipſe, ne ut quidam magiſter atq; artifex, ſed quaſi unus è togatorum

numero

numero atq; ex forenſi uſu homo mediocris, neque omnino rudis, uidear non ipſe aliquid à me prompſiſſe, ſed fortuito in ſermonem ueſtrum incidiſſe. Equidem, cum peterem magiſtratus, ſolebam in prehenſando dimittere à me Scæuolam, cum ei ita dicerẽ, me uelle eſſe ineptum. Id erat petere blandius: quod niſi inepte fieret, bene non poſſet fieri. Hunc autẽ eſſe unum hominẽ ex omnibus, quo præſente ego ineptus eſſe minime uellem, quem quidem nunc mearum ineptiarum teſtem & ſpectatorem fortuna conſtituit. Nam quid eſt ineptius, quam de dicendo dicere, cum id ipſum dicere nunquam ſit non ineptum, niſi cum eſt neceſſarium? Perge uero Craſſe, inquit Mutius. Iſtam enim culpam, quam uereris, ego præſtabo. Sic igitur cenſeo, inquit Craſſus, naturam primum atque ingenium ad dicendum uim afferre maximã: neque uero iſtis, de quibus paulo antè dixit Antonius, ſcriptoribus artis rationem dicendi & uiam, ſed naturam defuiſſe. Nam & animi atque ingenij celeres quidam motus eſſe debent, qui ad excogitandum acuti, & ad explicandum ornandumq; ſint uberes, & ad memoriam firmi atque diuturni. Et ſiquis eſt qui hæc putet arte accipi poſſe, quod falſum eſt (præclare enim ſe res habeat, ſi hæc accẽdi, aut commoueri arte poſſint: inſeri quidem & donari ab arte non poſſunt omnia, ſunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet, quæ certe cum ipſo homine naſcuntur? linguæ ſolutio, uocis ſonus, latera, uires, conformatio quædam & figura totius oris & corporis? Neq; hæc ita dico, ut ars aliquid limare nõ poſſit: neq; enim ignoro, & quæ bona ſint, fieri meliora poſſe doctrina: & quæ non optima, aliquo modo acui tamen & corrigi poſſe: ſed ſunt quidã, aut ita lingua hæſitantes, aut ita uoce abſoni, aut ita uultu motu'que corporis uaſti

atq; agreſtes, ut etiam ſi ingenijs atq; arte ualeant, tamen in oratorum numerum uenire non poßint. Sunt autem quidam ita naturæ muneribus in ijſdem rebus habiles, ita ornati, ut non nati, ſed ab aliquo deo ficti eſſe uideantur. Magnum quiddam eſt onus atq; munus ſuſcipere, atque profiteri ſe eſſe omnibus ſilentibus unum maximis de rebus magno in conuentu hominum audiendum. Adeſt enim ferè nemo, quin acutius atq; acrius uitia in dicente, quàm recta uideat: ita quicquid est, in quo offenditur, id etiam illa, quæ laudanda ſunt, obruit. Neq; hæc in eam ſententiam diſputo, ut homines adoleſcentes, ſiquid naturale forte non habeant, omnino à dicendi ſtudio deterream. Quis enim non uideat C. Cælio æquali meo magno honori fuiſſe homini nouo, illam ipſam, quancunq; aſſequi potuerit in dicendo mediocritatem? quis ueſtrum æqualem meum Q. Varium, uaſtum hominem atq; fœdum non intelligit illa ipſa facultate, quancunq; habuit, magnam eſſe in ciuitate gratiam cõſecutum? Sed quia de oratore quærimus, fingendus eſt nobis oratione noſtra detractis omnibus uitijs orator atq; omni laude cumulandus. Neq; enim ſi multitudo litium, ſi uarietas cauſarum, ſi hæc turba & barbaria forenſis dat locum uel uitioſißimis oratoribus, idcirco nos hoc quod quærimus, omittemus. Itaque in ijs artibus, in quibus non utilitas quæritur neceſſaria, ſed animi libera quædam oblectatio, quàm diligenter, & quàm propè faſtidioſe iudicamus? Nullæ enim lites, neque controuerſiæ ſint, quæ cogant homines, ſicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti. Eſt igitur oratori diligenter prouidendum non uti illis ſatiſfaciat, quibus neceſſe eſt: ſed ut ijs admirabilis eſſe uideatur, quibus liberè liceat iudicare. Ac ſi quæritis plane quid

ne quid ſentiam, enuntiabo apud homines familiariſſimos, quod adhuc ſemper tacui, & tacendum putaui. Mihi etiam quiq; optime dicunt, quiq; id facillime atque ornatiſſime facere poſſunt, tamen niſi timide ad dicendum accedunt, & in exordienda oratione perturbantur, penè impudentes uidentur, tametſi id accidere non poteſt. Vt enim quiſq; optime dicit, ita maxime dicendi difficultatem uarioſq; euentus orationis expectationemq; hominum pertimeſcit. Qui uero nihil poteſt dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere atque edere, is mihi etiam ſi commouetur in dicendo, tamen impudens uidetur: non enim pudendo, ſed non faciendo id, quod non decet, impudentiæ nomen effugere debemus. Quem uero non pudet (id quod in pleriſque uideo) hunc ego non reprehenſione ſolum, ſed etiam pœna dignum puto. Equidem & in uobis animaduertere ſoleo, & in meipſo ſæpiſſime experior, ut exalbeſcam in principijs dicendi, & tota mente atque omnibus artubus contremiſcam. Adoleſcentulus uero ſic in initio accuſationis exanimatus ſum, ut hoc ſummum beneficium Q. Maximo debuerim, quòd continuo conſilium dimiſerit, ſimulac me fractum ac debilitatum metu uiderit. Hic omnes aſſenſi, ſignificare inter ſeſe, & colloqui cœperunt: fuit enim mirificus quidam in Craſſo pudor, qui tamen non modo non obeſſet eius orationi, ſed etiam probitatis commendatione prodeſſet. Tum Antonius, Sæpe, ut dicis, inquit, animaduerti Craſſe, & te & cæteros ſummos oratores, quanquam tibi par mea ſententia nemo unquam fuit, in dicendi exordio permoueri. Cuius quidem rei cum cauſam quærerem quidnam eſſet, cur ut in quoque oratore plurimum eſſet, ita maxime is pertimeſceret,

has cauſas inueniebam duas. Vnam, quòd intelligerent ij, quos uſus ac natura docuiſſet, nonnunquam ſummis oratoribus non ſatis ex ſententia euentum dicendi procedere: ita non iniuria, quotieſcunque dicerent, id quod aliquando poſſet accidere, ne tum accideret, timere. Altera eſt hæc, de qua quæri ſæpe ſoleo: cæterarũ homines artiũ ſpectati & probati, ſiquãdo aliquid minus bene fecerũt quàm ſolent, aut noluiſſe aut ualetudine impediti non potuiſſe conſequi id quod ſcirent, putantur: Noluit, inquiunt, hodie agere Roſcius, aut crudior fuit: oratoris peccatũ, ſiquod eſt animaduerſum, ſtultitiæ peccatum uidetur, ſtultitia autem excuſationem non habet: quia nemo uidetur, aut quia crudus fuerit, aut quòd ita maluerit, ſtultus fuiſſe, quo etiam grauius iudicium in dicendo ſubimus: quoties enim dicimus, toties de nobis iudicatur: & qui ſemel in geſtu peccauit, nõ continuo exiſtimatur neſcire geſtum: cuius autem in dicẽdo aliquid reprehenſum eſt, aut æterna in eo, aut certe diuturna ualet opinio tarditatis. Illud uero, quod à te dictum eſt, eſſe permulta quæ orator niſi à natura haberet, nõ multum à magiſtro adiuuaretur, ualde tibi aſſentior, in'que eo uel maxime probaui ſummum illum doctorem Alabãdenſem Apollonium, qui cum mercede doceret, tamen non patiebatur eos, quos iudicabat non poſſe oratores euadere, operam apud ſeſe perdere, dimittebat'que, & ad quancunque artem putabat eſſe aptum, ad eam impellere, atque hortari ſolebat. Satis eſt enim cæteris artificijs percipiendis tantummodo ſimilem eſſe hominis, & id quod tradatur, uel etiam inculcetur, ſiquis forte ſit tardior, poſſe percipere animo, & memoria cuſtodire: non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas uerborum, non denique ea, quæ nobis non poſſumus fingere, facies, uultus, ſonus. In oratore

tore autem acumen dialecticorum, ſententiæ philoſopho=rum, uerba prope poëtarum, memoria iuriſconſultorum, uox tragœdorum, geſtus penè ſummorum actorum eſt re=quirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inueniri poteſt: quæ enim ſingularum re rum artifices ſingula ſi mediocriter adepti ſunt, proban=tur, ea niſi omnia ſumma ſunt in oratore, probari nō poſ=ſunt. Tum Craſſus, Atqui uide, inquit, in artificio per=quam tenui & leui quanto plus adhibeatur diligentiæ, quam in hac re, quam conſtat eſſe maximam. Sæpe enim ſoleo audire Roſcium, cum ita dicat, ſe adhuc reperire di=ſcipulum, quem quidem probaret, potuiſſe neminem: non quo non eſſent quidam probabiles, ſed quia ſi aliquid mo=do eſſet uitij, id ferre ipſe non poſſet. Nihil eſt enim tam inſigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ ſtabile, quam id in quo aliquid offenderis. Itaque ut ad hanc ſimilitudi=nem huius histrionis, oratoriam laudem dirigamus, uide=tis'ne, quam nihil ab eo niſi perfecte, nihil niſi cum ſum=ma uenuſtate fiat, niſi ita ut deceat, & uti omnes moueat atque delectet? Itaque hoc iandiu eſt conſecutus, ut in quo quiſque artificio excelleret, is in ſuo genere Ro=ſcius diceretur. Hanc ego abſolutionem perfectionem'que in oratore deſyderans, à qua ipſe longe abſum, facio im=pudenter: mihi enim uolo ignoſci, cæteris ipſe non igno=ſco. Nam qui non poteſt, qui uitioſe facit, quem denique non decet, hunc (ut Apollonius iubebat) ad id quod fa=cere poſſit, detrudendum puto. Num tu igitur, inquit Sulpitius, me aut hunc Cottam ius ciuile, aut rem militarem iubes diſcere? nam quis ad iſta ſumma atque in omni ge=nere perfecta poteſt peruenire? Tum ille, Ego uero, in=quit, quòd in uobis egregiam quandam ac præclaram in=

dolẽ ad dicendũ eſſe cognoui, idcirco hæc expoſui omnia: nec magis ad eos deterrẽdos qui nõ poſſent, quàm ad uos qui poßetis, exacuendos accommodaui orationẽ meam: & quanquam in utroq; ueſtrum ſummum eße ingenium ſtudiumq; perſpexi, tamen hæc quæ ſunt in ſpecie poſita, de quibus plura fortaſſe dixi, quam ſolent Græci dicere, in te Sulpiti diuina ſunt. Ego enim neminẽ nec motu corporis, neq; ipſo habitu atq; forma aptiorem, nec uoce pleniorem aut ſuauiorem mihi uideor audiſſe. quæ quibus à natura minora data ſunt, tamen illud aſſequi poßunt, ut ijs quæ habeant, modice, & ſcienter utantur, & ut ne dedeceat: id enim eſt maxime uitandum, & de hoc uno minime eſt facile præcipere, non mihi modo, qui ſicut unus paterfamiliâs his de rebus loquor, ſed etiam ipſi illi Roſcio, quem ſæpe audio dicere, caput eſſe artis decere: quod tamen unũ id eße, quod tradi arte non poßit. Sed, ſi placet, ſermonem aliò transferamus, & noſtro more aliquando, non rhetorico loquamur. Minime uero, inquit Cotta: nunc enim te iam exoremus neceſſe eſt, quoniam retines nos in hoc ſtudio, nec ad aliam dimittis artẽ, ut nobis explices quicquid eſt iſtud quod tu in dicendo potes: neq; enim ſumus nimis auidi; iſta tua mediocri eloquẽtia contenti ſumus, idq; ex te quærimus (ut ne plus nos aſſequamur, quàm quãtulum tu in dicendo aſſecutus es) quoniam quæ à natura expetẽda ſunt, ea dicis non nimis deeſſe nobis, quid præterea eße aſſumendum putes? Tum Craſſus arridens, Quid cenſes, inquit, Cotta, niſi ſtudium & ardorem quendam amoris? ſine quo cum in uita nihil quicquam egregium, tum certe hoc quod tu expetis, nemo unquam aſſequetur. Neq; uero uos ad eam rem uideo eſſe cohortandos: quos cum mihi quoq; ſitis moleſti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate.

tate. Sed profecto ſtudia nihil proſunt perueniēdi aliquò, niſi illud quod eò quò intendas ferat deducatq́;, cognoris. Quare quoniā mihi leuius quoddam onus impoſuistis, neq; ex me de oratoris arte, ſed de hac mea, quantulacunq; eſt, facultate quæritis, exponam uobis non quandam aut perreconditam, aut ualde difficilem, aut magnificam, aut grauem rationem conſuetudinis meæ, qua quondam ſolitus ſum uti, cum mihi in iſto ſtudio uerſari adoleſcēti licebat. Tum Sulpitius, O diem Cotta nobis, inquit, optatū: quod enim neque precibus unquam nec inſidiando, nec ſpeculando aſſequi potui, ut quid Craſſus ageret meditandi, aut dicendi cauſa, non modo uidere mihi, ſed ex eius ſcriptore & lectore Diphilo ſuſpicari liceret, id ſpero nos eſſe adeptos, omniaq́; iam ex ipſo, quæ diu cupimus, cognituros. Tum Craſſus, Atqui arbitror Sulpiti, cum audieris non tam te hæc admiraturum, quæ dixero, quàm exiſtimaturū, tum cum ea audire cupiebas, cauſam cur cuperes, non fuiſſe. Nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione ueſtra dignum, nihil aut inauditum uobis, aut cuiquam nouum. Nam principio illud quod eſt homine ingenuo liberaliterq́; educato dignum, non negabo me iſta omnium communia & contrita præcepta didiciſſe. Primum oratoris officium eſſe, dicere ad perſuadendum accommodate: deinde eſſe omnem orationem, aut de infinitæ rei quæſtione ſine deſignatione perſonarum & temporum, aut de re certis in perſonis ac temporibus locata. In utraq; autē re, quicquid in controuerſiam ueniat, in eo quæri ſolere, aut factum'ne ſit, aut ſi eſt factum, quale ſit, aut etiam quo nomine uocetur, aut, quod nonnulli addunt, recte'ne factum eſſe uideatur. Exiſtere autem controuerſias etiam ex ſcripti interpretatione, in quo aut ambigue

quid ſit ſcriptum, aut contrarie, aut ita ut à ſententia ſcriptum diſsideat: his autem omnibus partibus ſubiecta quædam eſſe argumenta propria. Sed cauſarum quæ ſint a cõmuni quæſtione ſeiũctæ, partim in iudicijs uerſari, partim in deliberationibus: eſſe etiam genus tertium, quod in laudandis, aut uituperandis hominibus poneretur: certos'que eſſe locos, quibus in iudicijs uteremur, in quibus æquitas quæritur: alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatẽ dirigerentur eorum, quibus conſilium daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad perſonarum dignitatem omnia referrentur. Cumq; eſſet omnis oratoris uis ac facultas in quinque partes diſtributa, ut deberet reperire primum quid diceret, deinde inuenta non ſolum ordine, ſed etiam momento quodam atq; iudicio diſpenſare atq; diſponere, tum ea denique ueſtire atque ornare oratione, pòſt memoria ſepire, ad extremum agere cum dignitate & uenuſtate: etiam illa cognoram & acceperam, antè quàm de re diceremus, initio conciliandos eorum eſſe animos qui audirent, deinde rem demonſtrandam, poſtea controuerſiam conſtituendam, tum id quod nos intenderemus confirmandum, pòſt quæ contra dicerentur, refellenda, extremà autem oratione ea quæ pro nobis eſſent amplificanda & augenda, quæq; eſſent pro aduerſarijs infirmanda atq; frangenda. Audieram etiam quæ de orationis ipſius ornamentis traderentur, in qua præcipitur primum, ut pure & Latine loquamur, deinde ut plane & dilucide, tum ut ornate, pòſt ad rerum dignitatem apte, & quaſi decore, ſingularum'que rerum præcepta cognoram. Quinetiam quæ maxime propria eſſent naturæ, tamen his ipſis artem adhiberi uideram. nam de actione & de memoria quædam breuia, ſed magna cum exercitatione præcepta guſtaram.

In his

In his enim ferè rebus omnis iſtorum artificum doctrina uerſatur, quam ego ſi nihil dicam adiuuare, mentiar: habet enim quædam quaſi ad commonēdum oratorem, quò quidq; referat, & quò intuēs ab eo quodcunq; ſibi propoſuerit, minus aberret. Verum ego hanc uim intelligo eſſe in præceptis omnibus, non ut ea ſecuti oratores eloquentiæ laudem ſint adepti, ſed quæ ſua ſponte homines eloquentes facerent, ea quoſdam obſeruaſſe, atq; id egiſſe: ſic eſſe non eloquentiam ex artificio, ſed artificium ex eloquentia natum, quod tamen, ut antè dixi, non eijcio. Eſt enim etiam ſi minus neceſſarium ad bene dicendum, tamen ad cognoſcendum non illiberale. Ea exercitatio quædam ſuſcipiēda uobis eſt, quāquam uos quidem iampridem eſtis in curſu, ſed ijs qui ingrediuntur ad ſtudiū, quiq; ea, quæ agenda ſunt in foro tanquam in acie, poſſunt etiam nunc exercitatione quaſi ludicra prædiſcere ac meditari. Hanc ipſam, inquit Sulpitius, noſſe uolumus: attamē iſta, quæ abs te breuiter de arte decurſa ſunt, audire cupimus, quanquam ſunt nobis quoq; non inaudita: uerum illa mox, nunc de ipſa exercitatione quid ſentias, quærimus. Equidem probo iſta, Craſſus inquit, quæ uos facere ſoletis: ut cauſa aliqua poſita conſimili cauſarum earum, quæ in forum deferuntur, dicatis quammaxime ad ueritatem accommodate: ſed pleriq; in hoc uocem modo, neq; eam ſcienter, & uires exercēt ſuas, & linguæ celeritatem incitant, uerborumq; frequentia delectantur. in quo fallit eos, quod audierunt, dicendo homines, ut dicant efficere ſolere. Vere enim etiā illud dicitur, peruerſe dicere homines, peruerſe dicendo facillime conſequi. Quamobrem in iſtis ipſis exercitationibus, etſi utile eſt, etiā ſubito ſæpe dicere, tamen illud utilius, ſumpto ſpatio

ad cogitandum paratius atq; accuratius dicere. Caput autem eſt, quod (ut uere dicam) minime facimus (eſt enim magni laboris, quem pleriq; fugimus) quàm plurimum ſcribere, Stylus optimus & præſtantißimus dicendi effector ac magiſter, neq; iniuria. Nam ſi ſubitam & fortuitam orationem commentatio & cogitatio facile uincit, hanc ipſam profecto aßidua ac diligens ſcriptura ſuperabit: omnes enim ſiue artis ſunt loci, ſiue ingenij cuiuſdam atq; prudentiæ, qui modo inſunt in ea re, de qua ſcribimus, anquirentibus nobis, omniq́; acie ingenij contemplantibus, oſtendunt ſe & occurrunt: omnesq́; ſententiæ uerbaq́; omnia, quæ ſunt cuiuſq; generis, maxime illuſtria, ſub acumen ſtyli ſubeant & ſuccedant neceſſe eſt: tum ipſa collocatio conformatioq́; uerborum perficitur in ſcribendo, non poëtico, ſed quodam oratorio numero & modo. Hæc ſunt quæ clamores & admirationes in bonis oratoribus efficiunt, neq; ea quiſquā, niſi diu multumq́; ſcriptitarit, etiam ſi uehementißime ſe in his ſubitis dictionibus exercuerit, conſequetur: & qui à ſcribendi conſuetudine ad dicendum uenit, hanc affert facultatem, ut etiam ſubito ſi dicat, tamen illa quæ dicantur, ſimilia ſcriptorum eſſe uideantur: atq; etiam ſiquando in dicendo ſcriptum attulerit aliquid, cum ab eo diſceſſerit, reliqua ſimilis oratio conſequetur. Vt concitato nauigio cum remiges inhibuerunt, retinet tamen ipſa nauis motum & curſum ſuum intermiſſo impetu pulſuq́; remorum: ſic in oratione perpetua, cum ſcripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua curſum, ſcriptorum ſimilitudine & ui concitata. In quotidianis autem cogitationibus equidem mihi adoleſcentulus proponere ſolebam illam exercitationē maxime, qua C. Carbonem noſtrum

ſtrum illum inimicum ſolitum eſſe uti ſciebam, ut aut uer ſibus propoſitis quammaxime grauibus, aut oratione ali qua lecta ad eum finem, quem memoria poſſem compre= hendere, eam rem ipſam, quam legiſſem, uerbis alijs quã= maxime poſſem lectis pronũtiarem: ſed pòſt animaduerti hoc eſſe in hoc uitij, quòd ea uerba, quæ maxime cuiuſq; rei propria, quæq; eſſent ornatiſsima atq; optima occu= paſſet aut Ennius, ſi ad eius uerſus me exercerẽ, aut Grac chus, ſi eius orationem mihi forte propoſuiſſem, ita ſi iiſ= dem uerbis uterer, nihil prodeſſe: ſi alijs, etiã obeſſe, cum minus idoneis uti conſueſcerem. Poſtea mihi placuit, eoq; ſum uſus adoleſcens, ut ſummorum oratorum Græcas orationes explicarem: quibus lectis hoc aſſequebar, ut cum ea, quæ legerem Græce, Latine redderem, nõ ſolum optimis uerbis uterer, & tamen uſitatis, ſed etiam expri= merem quædam uerba imitando, quæ noua noſtris eſſent, dummodo eſſent idonea. Iam uocis & ſpiritus, & totius corporis, & ipſius linguæ motus, & exercitationes, non tam artis indigent quàm laboris: quibus in rebus haben= da eſt ratio diligenter, quos imitemur, quorum ſimiles uelimus eſſe. Intuendi nobis ſunt non ſolum oratores, ſed etiam actores, ne mala conſuetudine ad aliquam deformi tatem prauitatemq; ueniamus. Exercenda eſt etiam me= moria, ediſcendis ad uerbum quamplurimis & noſtris ſcriptis & alienis. Atq; in ea exercitatione nõ ſanè mihi diſplicet adhibere, ſi conſueris, etiam iſtam locorum ſimu lachrorumq; rationem quæ in arte traditur. Educẽda de= inde dictio eſt ex hac domeſtica exercitatione et umbra= tili mediũ in agmen, in puluerẽ, in clamorẽ, in caſtra atq; aciem forenſem: ſubeundus uſus omnium, & periclitandæ uires ingenij, & illa commentatio incluſa in ueritatis lu=

cem

cem proferenda eſt. Legendi etiam poëtæ, cognoſcēda hiſtoria, omnium bonarū artium ſcriptores ac doctores & legendi & peruolutandi, & exercitationis cauſa laudandi, interpretandi, corrigendi, uituperādi, refellendi: diſputandumq; de omni re in contrarias parteis, & quicquid erit in quaq; re quod probabile uideri poßit, eliciendum atq; dicendum. Perdiſcendum ius ciuile, cognoſcēdæ leges, percipiēda omnis antiquitas, ſenatoria conſuetudo, diſciplina reip. iura ſociorum, fœdera, pactiones, cauſa imperij cognoſcenda eſt: libandus eſt etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos, quo tanquam ſale perſpergatur omnis oratio. Effudi uobis omnia quæ ſentiebam, quæ fortaſſe ſi quēcunq; patremfamiliâs arripuiſſetis ex aliquo circulo, eadem uobis percontantibus reſpondiſſet. Hæc cum Craſſus dixiſſet, ſilentium eſt conſecutum. Sed quanquam ſatis ijs qui aderant, ad id quod erat propoſitū, dictum uidebatur, tamen ſentiebant celerius eſſe multo, quàm ipſi uellent, ab eo peroratum. Tum Scæuola, Quid eſt Cotta, inquit, quid tacetis? nihil ne uobis in mentem uenit, quod præterea à Craſſo requiratis? Imo id mehercule, inquit, ipſum attendo: tantus enim curſus uerborum fuit, & ſic euolauit oratio, ut eius uim atq; incitationē aſpexerim, ueſtigia ingreſſumq; uix uiderim, & tanquam in aliquam locupletem ac refertam domū uenerim, non explicata ueſte, neq; propoſito argento, neq; tabulis & ſignis propalàm collocatis, ſed his omnibus multis magnificisq; rebus conſtructis ac reconditis: ſic modo in oratione Craßi diuitias ac ornamēta eius ingenij per quædā inuolucra atq; integumenta perſpexi: ſed ea cum contemplari cuperē, uix aſpiciendi poteſtas fuit: ita neq; hoc poſſum dicere, me omnino ignorare

rare quid poſsideat, neq; plane noſſe ac uidiſſe. Quin tu igitur facis idē, inquit Scæuola, quod faceres ſi in aliquā domum plenam ornamentorū illam ueniſſes: ſi ea ſepoſita, ut dicis, eſſent, tuq; ualde ſpectandi cupidus eſſes, non dubitares rogare dominum ut proferri iuberet, præſertim ſi eſſes familiaris: ſimiliter nunc petes à Craſſo, ut eam copiam ornamentorū ſuorum, quā conſtructam uno in loco quaſi per tranſennā prætereuntes ſtrictim aſpeximus, in lucem proferat, & ſuo quidq; loco collocet. Ego uero, inquit Cotta, à te peto Scæuola: me enim & hunc Sulpitium impedit pudor ab homine omniū grauiſsimo, qui genus huiuſmodi diſputationis ſemper contempſerit, hæc, quæ iſti forſitan puerorum elementa uideantur, exquirere: ſed tu hoc nobis da Scæuola & perfice, ut Craſſus hæc, quæ coarctauit, & peranguſte refercit in oratione ſua, dilatet nobis atq; explicet. Ego mehercule, inquit Mutius, antea ueſtra magis hoc cauſa uolebā, quàm mea. Neq; enim tantopere hanc à Craſſo diſputationē deſyderabam, quantopere eius in cauſis oratione delector: nunc uero Craſſe mea quoq; etiam cauſa rogo, ut quoniā tantum habemus otij, quantum iandiu nobis non cōtigit, ne grauere exædificare id opus, quod inſtituiſti. Formā enim totius negotij opinione maiorem melioremq; uideo, quā uehementer probo. Enimuero, inquit Craſſus, mirari ſatis non queo etiam te hæc Scæuola deſyderare, quæ neq; ego teneo, uti ij qui docent, neq; ſunt eius generis, ut ſi optime tenerē, digna eſſent iſta ſapientia ac tuis auribus. An tu, inquit ille, ſi de iſtis communibus & peruagatis uix huic ætati audiendum putas, etiam'ne illa negligere poſſumus, quæ tu oratori cognoſcenda eſſe dixiſti: de naturis hominū, de moribus, de rationibus ijs, quibus hominum

num mentes & incitarentur & reprimerentur, de hiſtoria, de antiquitate, de adminiſtratione reip. deniq; de noſtro ipſo iure ciuili? hanc enim ego omnẽ ſciẽtiam & copiam rerum in tua prudentia ſciebam ineſſe: in oratoris uero inſtrumento tam lautam ſupellectilẽ nunquam uideram. Potes igitur, *inquit* Craſſus *(ut alia omittam innumerabilia & immenſa, & ut ad ipſum tuum ius ciuile ueniam) oratores putare eos, quos multas horas expectauit, cum in campum properaret, & ridens & ſtomachãs* Scæuola, *cũ* Hypſeus *maxima uoce plurimis uerbis à* M. Craſſo *Præt. contẽderet, ut ei, quẽ defendebat, cauſa cadere liceret:* Cn. *autem* Octauius *homo Cõſularis non minus longa oratione recuſaret, ne aduerſarius cauſa caderet, ac ne is, pro quo ipſe diceret, turpi tutelæ iudicio atq; omni moleſtia, ſtultitia aduerſarij liberaretur.* Ego *uero iſtos, inquit (memini enim mihi narrare* Mutium*) non modo oratoris nomine, ſed ne foro quidem dignos putarem.* Atqui *non defuit illis patronis, inquit* Craſſus, *eloquentia, neq; dicendi ratio aut copia, ſed iuris ciuilis prudentia: quòd alter plus lege agendo petebat, quàm quantum lex in* XII. *tabulis permiſerat: quod cum impetraſſet, cauſa caderet: alter iniquum putabat plus ſecum agi, quàm quod eſſet in actione: neq; intelligebat, ſi ita eſſet actum, litem aduerſariũ perditurum.* Quid *his paucis diebus? nonne nobis in tribunali* Q. Pompeij *Præt. urbani familiaris noſtri ſedẽtibus, homo ex numero diſertorum poſtulabat, ut illi, unde peteretur, uetus atq; uſitata exceptio daretur, cuius pecuniæ dies fuiſſet? quod petitoris cauſa comparatum eſſe nõ intelligebat: ut ſi ille inficiator probaſſet iudici antè petitam eſſe pecuniam, quàm eſſet coepta deberi, petitor rurſus cum peteret, ne exceptione excl-*

clude

cluderetur, quòd ea res in iudicium antea non ueniſſet. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici poteſt, quàm eum, qui hanc perſonam ſuſceperit, ut amicorum controuerſias cauſasq; tueatur, laborantibus ſuccurrat, ægris medeatur, afflictos excitet, hunc in minimis tenuiſsimisq; rebus ita labi, ut alijs miſerandus, alijs irridendus eſſe uideatur? Equidem propinquum noſtrum P. Craſſum illum diuitem, & multis alijs in rebus elegantē hominem & ornatum, præcipue in hoc ferendum & laudandum puto, quòd cum P. Scæuolæ frater eſſet, ſolitus eſt ei perſæpe dicere, neq; illum in iure ciuili ſatis illi arti facere poſſe, niſi dicendi copiam aſſumpſiſſet: quod quidē hic, qui mecum COS. fuit, filius eius eſt conſecutus: neq; ſe antè cauſas amicorum tractare, atq; agere cœpiſſe, quàm ius ciuile didiciſſet. Quid uero ille M. Cato? nonne & eloquentia tanta fuit quantam illa tempora, atq; illa ætas in hac ciuitate ferre maximā potuit, & iuris ciuilis omnium peritiſsimus? Verecundius hac de re iādudum loquor, quòd adeſt uir in dicēdo ſummus, quem ego unum oratorē maxime admiror: ſed tamen idem hoc ſemper ius ciuile contempſit. Verum, quoniā ſententiæ atq; opinionis meæ uoluiſtis eſſe participes, nihil occultabo, & quoad potero, uobis exponam quid de quaq; re ſentiam. Antonij incredibilis quædam & propè ſingularis, & diuina uis ingenij, uidetur etiā, ſi hac ſcientia iuris nudata ſit, poſſe ſe facile cæteris armis prudentiæ tueri atq; defendere: quamobrem hic nobis ſit exceptus, cæteros uero non dubitabo primum inertiæ condemnare ſententia mea, pòſt etiā impudentiæ. Nam uolitare in foro, hærere in iure, ac Præt. tribunalibus, iudicia priuata magnarū rerum obire, in quibus ſæpe non de facto, ſed de æquitate ac iure certetur:

tetur: iactare ſe in cauſis Centũuiralibus, in quibus uſuſcapionũ, tutelarum, gentilitatũ, agnationum, alluuionũ, circunluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, ſtillicidiorum, teſtamentorum ruptorum aut ratorum, cæterarumq; rerum innumerabiliũ iura uerſentur, cum omnino quid ſuum, quid alienum, quare deniq; ciuis an peregrinus, ſeruus an liber quiſpiam ſit, ignoret, inſignis eſt impudentiæ. Illa uero deridenda arrogantia eſt, in minoribus nauigijs rudem eſſe ſe confiteri, quinqueremes autem, aut etiã maiores gubernare didiciſſe. Tu mihi cum in circulo decipiare aduerſarij ſtipulatiuncula, & cum obſignes tabellas clientis tui, quibus in tabellis id ſit ſcriptũ, quo ille capiatur; ego tibi ullam cauſam maiorem committendã putem? citius hercule is, qui duorũ ſcalmorũ nauiculã in portu euerterit, in Euxino ponto Argonautarum nauem gubernarit. Quid ſi ne paruæ quidem cauſæ ſunt, ſed ſæpe maximæ, in quibus certatur de iure ciuili: quod tandem os eſt illius patroni, qui ad eas cauſas ſine ulla ſciẽtia iuris audet accedere? Quæ potuit igitur eſſe cauſa maior, quàm illius militis? de cuius morte cũ domum falſus ab exercitu nuntius ueniſſet, & pater eius re credita teſtamentũ mutaſſet, & quẽ ei uiſum eſſet, feciſſet hæredẽ, eſſetq; ipſe mortuus, res delata eſt ad Centũuiros, cum miles domũ reueniſſet, egiſſetq; lege in hæreditatem paternam, teſtamẽto exhæres filius. Nempe in ea cauſa quæſitũ eſt de iure ciuili, poſſet'ne paternorum bonorum exhæres eſſe filius, quem pater teſtamento neq; hæredẽ, neq; exhæredem ſcripſiſſet nominatim. Quid qua de re inter Marcellos & Claudios patricios Centumuiri iudicarunt? cũ Marcelli ab liberti filio ſtirpe, Claudij patricij eiuſdẽ hominis hæreditatẽ, gente ad ſe rediſſe dicerẽt,

nonne

non'ne in ea cauſa fuit oratoribus de toto ſtirpis ac gentilitatis iure dicendum? Quid quod item in Centumuirali iudicio certatum eſſe a[illegible]imus? qui Romam in exilium uenißet, cui Romæ ex[illegible] ius eſſet, ſi ſe ad aliquem quaſi patronum applicuiſſet, inteſtatoq; eſſet mortuus, non'ne in ea cauſa ius applicationis obſcurum ſanè, & ignotum patefactum in iudicio atq; illuſtratũ eſt à patrono? Quid nuper cum ego C. Sergij Auratæ contra hunc noſtrũ Antonium iudicio priuato cauſam defenderem, non'ne [illegible]nis noſtra in iure uerſata defenſio eſt? Cum enim M[illegible]rá tidianus ædes Auratæ uendidißet, neq; ſeruire quandam earum ædium partem in mancipij lege dixiſſet, defendebamus quicquid fuiſſet incommodi in mancipio, id ſi uenditor ſcißet, neq; declaraſſet, præſtare debere. Quo quidẽ in genere familiaris noſter M. Bucculeius, homo neq; meo iudicio ſtultus, & ſuo ualde ſapiens, & à iuris ſtudio non abhorrens, ſimili in re quodam modo nuper errauit. Nam cum ædes L. Fuſio uenderet, in mancipio lumina uti tum eſſent, ita recepit. Fuſius autem ſimulatq; ædificari cœptum eſt in quadam parte urbis, quæ modo ex illis ædibus conſpici poßet, egit ſtatim cum Bucculeio, quòd cuicunq; particulæ cœli officeretur, quamuis eſſet procul, mutari lumina putabat. Quid uero clarißima M. Curij cauſa, & M. Coponij nuper apud Centumuiros, quo concurſu hominum, qua expectatione defenſa eſt? cum Q. Scæuola æqualis, & collega meus, homo omnium & diſciplina iuris ciuilis eruditißimus, & ingenio prudentiaq́; acutißimus, & oratione maxime limatus atque ſubtilis, atque, ut ego ſoleo dicere, iuris peritorum eloquentißimus, eloquentium iuris peritißimus, ex ſcripto teſtamentorum iura defenderet, negaretq́; niſi poſthumus & natus, & antequã

in ſuam tutelam ueniret, mortuus eſſet, hæredem eum eſſe poſſe, qui eſſet ſecundum poſthumum & natum & mortuum hæres inſtitutus: ego autem defenderem hac eum mente fuiſſe, qui teſtamentum feciſſet, ut ſi filius non eſſet, qui in tutelam ueniret, M. Curius eſſet hæres. Num deſtitit uterq; noſtrum in ea cauſa, in autoritatibus, in exemplis, in teſtamentorum formulis, hoc eſt in medio iure ciuili uerſari? Omitto iam plura exempla cauſarum ampliſſimarum, quæ ſunt innumerabilia: capitis noſtri ſæpe poteſt accidere ut cauſæ uerſentur in iure. Etenim ſi C. Mancinum nobiliſſimum atq; optimum uirum ac Conſularem, cum propter inuidiam Numantini fœderis Paterpatratus ex s.c. Numãtinis dedidiſſet, eumq́; illi non recepiſſent, poſteaq́; Mancinus domum reueniſſet, neq; in Senatum introire dubitaſſet, P. Rutilius M. filius Trib. pl. de Senatu iuſſit educi, quòd eum ciuem negaret eſſe: quia memoria ſic eſſet proditum, quem pater ſuus aut populus uendidiſſet aut Paterpatratus dediſſet, ei nullum eſſe poſtliminium. Quam poſſumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus cauſam contentionemq́; maiorem, quàm de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis Conſularis, præſertim cum hæc non in crimine aliquo, quod ille poſſit inficiari, ſed in ciuili iure conſiſteret? Similiq́; in genere inferiore ordine, ſiquis apud nos ſeruiſſet ex populo fœderato, ſeſeq́; liberaſſet, ac poſtea domum reueniſſet, quæſitum eſt apud maiores noſtros, num is ad ſuos poſtliminio rediiſſet, & amiſiſſet hanc ciuitatem. Quid de libertate, quo iudicium grauius eſſe nullum poteſt: non'ne ex iure ciuili poteſt eſſe contentio? cum quæritur, is, qui domini uoluntate cenſus ſit, ſi modo ſit conditum luſtrum, ſit'ne liber. Quid quod uſu memoria

patrum

patrum uenit, ut paterfamiliâs, qui ex Hiſpania Romam uenißet, cum uxorem prægnantem in prouincia reliquiſſet, Romæq; alteram duxiſſet, neq; nuntium priori remiſiſſet, mortuusq; eſſet inteſtato, & ex utraq; filius natus eſſet, mediocris'ne res in controuerſiam adducta eſt? cum quæreretur de duobus ciuium capitibus, & de puero, qui ex poſteriore natus erat, & de eius matre: quæ ſi iudicaretur, certis quibuſdam uerbis non nouis nuptijs fieri cum ſuperiore diuortium, in concubinæ locum duceretur. Hæc *igitur & horum ſimilia iura ſuæ ciuitatis ignorãtem, erectum & celſum alacri, & prompto ore ac uultu huc atq; illuc intuentem, uagari magna cum caterua toto foro, præſidium clientibus atq; opem amicis, & propè cunctis ciuibus lucem ingenij & conſilij ſui porrigẽtem atq; tendentem, non'ne in primis flagitioſum putandum eſt?* Et *quoniam de impudentia dixi, caſtigemus etiam ſegnitiem hominum atq; inertiam.* Nam *ſi eßet iſta cognitio iuris magna ac difficilis, tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad ſuſcipiendum diſcendi laborem impellere.* Sed *ô dij immortales, non dicerem hoc audiente* Scæuola, *niſi ipſe dicere ſoleret, nullius ſibi artis faciliorem cognitionem uideri.* Quod *quidem certis de cauſis à pleriſque aliter exiſtimatur: primum quia ueteres illi, qui huic ſcientiæ præfuerunt, obtinendæ atque augendæ potentiæ ſuæ cauſa peruulgari artem ſuam noluerunt: deinde posteaquàm eſt editum, expoſitis à* Cn. Flauio *primum actionibus, nulli fuerunt, qui illa artificioſe digeſta generatim componerent: nihil eſt enim quod ad artem redigi poßit, niſi ille prius, qui illa tenet, quorum artem inſtituere uult, habeat illam ſcientiam, ut ex ijs rebus, quarum ars nondum ſit, artem efficere poßit.* Hoc uideo, *dum breuiter*

uolucrim dicere, dictum à me eſſe paulo obſcurius: ſed experiar, & dicam, ſi potero, planius. Omnia fere, quæ ſunt concluſa nunc artibus, diſperſa & diſsipata quondam fuerunt, ut in muſicis numeri & uoces & modi. In geometria lineamenta, formæ, interualla, magnitudines. In aſtrologia, cæli conuerſio, ortus, obitus, motusq; ſyderum. In grammaticis poëtarum pertractatio, hiſtoriarum cognitio, uerborum interpretatio, pronuntiandi quidam ſonus. In hac deniq; ipſa ratione dicendi, excogitare, ornare, diſponere, meminiſſe, agere, ignota quondam omnibus & diffuſa late uidebantur. Adhibita eſt igitur ars quædam extrinſecus ex alio genere quodam, quod ſibi totum philoſophi aſſumunt, quæ rem diſſolutam diuulſamq; conglutinaret, & ratione quadam conſtringeret. Sit ergo in iure ciuili finis hic, legitimæ atq; uſitatæ in rebus cauſisq; ciuium æqualitatis conſeruatio. Tum ſunt notanda genera, & ad certum numerum paucitatemq; reuocanda. Genus autem eſt id, quod ſui ſimilis communione quadã, ſpecie autem differentis, duas aut plures complectitur partes. Partes autem ſunt, quæ generibus ijs, ex quibus emanant, ſubijciuntur: omniaq;, quæ ſunt uel generum, uel partium nomina, definitionibus, quam uim habeãt, eſt exprimendũ. Eſt enim definitio earũ rerum, quæ ſunt eius rei propriæ, quam definire uolumus, breuis & circunſcripta quædam explicatio. Hiſce ego rebus exempla adiungerem, niſi apud quos hæc haberetur oratio, cernerẽ: nunc cõplectar quod propoſui breui. Si enim aut mihi facere licuerit, quod iandiu cogito, aut alius quiſpiam, aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit, ut primum omne ius ciuile in genera digerat, quæ perpauca ſunt: deinde eorum generum quaſi quædam membra diſpertiat, tum propriam cuiuſq;

iuſq; uim definitione declaret, perfectam artem iuris ciuilis habebitis, magis magnam atq; uberem, quàm difficilem & obſcuram. Atq; interea tamen dum hæc, quæ diſperſa ſunt, coguntur, uel paſsim, licet carpentem & colligentem undiq;, repleri iuſta iuris ciuilis ſcientia. Non'ne uidetis Equitem Romanum hominem acutiſsimo omnium ingenio, ſed minime cæteris artibus eruditum C. Aculeonem, qui mecum uiuit, ſemperq́; uixit, ita tenere ius ciuile, uti cum ab hoc diſceſſeris, nemo de ijs, qui peritiſsimi ſunt, anteponatur? Omnia enim ſunt poſita ante oculos, collocata in uſu quotidiano, in congreſsione hominum atq; in foro: neq; ita multis literis, aut uoluminibus magnis continentur: eadem enim ſunt elata primum à pluribus, deinde paucis commutatis uerbis etiã ab iiſdem ſcriptoribus ſcripta ſunt ſæpius. Accedit uerò quo facilius percipi cognoſciq; ius ciuile poſsit (quod minime pleriq; arbitrantur) mira quædã in cognoſcendo ſuauitas & delectatio. Nam ſiquẽ aliena ſtudia delectant, plurima eſt, & in omni iure ciuili, & in pontificũ libris, & in XII. tabulis antiquitatis effigies, quòd & uerborũ priſca uetuſtas cognoſcitur, & actionum genera quædam maiorũ conſuetudinem uitamq́; declarant. Siue quis ciuilem ſcientiam contempletur, quam Scæuola non putat oratoris eſſe propriam, ſed cuiuſdam ex alio genere prudentiæ, totam hanc deſcriptis omnibus ciuitatis utilitatibus ac partibus, XII. tabulis cõtineri uidebitis. Siue quem iſta præpotens & glorioſa philoſophia delectat, dicam audacius, hoſce habet fontes omnium diſputationum ſuarum, qui iure ciuili & legibus continentur: ex his enim & dignitatem maxime expetendam uidemus, cum uerus, iuſtus, atq; honeſtus labor honoribus, præmijs atq; ſplendore decoratur: uitia autem ho-

minum atq; fraudes, damnis, ignominijs, uinculis, uerberibus, exilijs, morte multantur: & docemur non infinitis, concertationumq; plenis diſputationibus, ſed autoritate nutuq; legum domitas habere libidines, coërcere omnes cupiditates, noſtra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abstinere. Fremant omnes licet, dicam quod ſentio, bibliothecas mehercule omnium philoſophorum unus mihi uidetur XII. *tabularum libellus, ſiquis legum fontes & capita uiderit, & autoritatis pondere, & utilitatis ubertate ſuperare. Ac ſi nos id, quod maxime debet, noſtra patria delectat, cuius rei tanta eſt uis ac tanta natura, ut Ithacam illam in aſperrimis ſaxulis tanquam nidulum affixã, ſapientiſſimus uir immortalitati anteponeret, quo amore tandẽ inflammati eſſe debemus in eiuſmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus eſt uirtutis, imperij, dignitatis? Cuius primum nobis mens, mos, diſciplina nota eſſe debet, uel quia eſt patria parẽs omnium noſtrûm, uel quia tanta ſapientia fuiſſe in iure conſtituẽdo putanda eſt, quãta fuit in his tantis opibus imperij comparandis. Percipietis etiam illam ex cognitione iuris lætitiam & uoluptatẽ, quòd quantum præſtiterint noſtri maiores prudentia cæteris gentibus, tum facillime intelligetis, ſi cum illorum Lycurgo, & Dracone, & Solone noſtras leges conferre uolueritis. Incredibile eſt enim quàm ſit omne ius ciuile præter hoc noſtrum incõditum ac penè ridiculum, de quo multa ſoleo in ſermonibus quotidianis dicere, cum hominum noſtrorum prudentiam cæteris hominibus, & maxime Græcis antepono. His ego de cauſis dixeram Scæuola, ijs qui perfecti oratores eſſe uellent, iuris ciuilis cognitionem eſſe neceſſariam. Iam uero ipſa per ſeſe quantum afferat ijs, qui ei præſunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat?*

ignorat? Itaq; ut apud Græcos infimi homines merceduła adducti miniſtros ſe præbent in iudicijs oratoribus, ij qui apud illos πραγματικοὶ uocantur: ſic in noſtra ciuitate contrà ampliſsimus quiſque & clariſsimus uir, ut ille, qui propter hanc iuris ciuilis ſcientiam ſic appellatus à ſummo poëta eſt, Egregie cordatus homo Catus Aelius Sextus: Multiq; præterea, qui cum ingenio ſibi autore dignitatem reperiſſent, perfecerunt ut in reſpondendo iure autoritate plus etiam, quàm ipſo ingenio ualerent. Senectuti uero celebrandæ & ornandæ quod honeſtius poteſt eſſe perfugium, quàm iuris interpretatio? Equidem mihi hoc ſubſidium iam inde ab adoleſcentia comparaui, non ſolum ad cauſarum uſum forenſem, ſed etiam ad decus atque ornamentum ſenectutis, ut cum me uires (quòd ferè iam tempus aduentat) deficere cœpiſsent, iſta ab ſolitudine domum meam uindicarem. Quid eſt enim præclarius, quàm honoribus, & reip. muneribus perfunctum ſenem poſſe ſuo iure dicere idem, quod Apud Ennium dicat ille Pythius Apollo, ſe eſſe eum, unde ſibi, ſi non populi, & reges, at omnes ſui ciues conſilium expetant?

Suarum rerum incerti, quos ego mea ope ex
Incertis certos, compoteſq; conſili
Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.

Eſt enim ſine dubio domus iuriſconſulti totius oraculum ciuitatis. Teſtis eſt huiuſce Q. Mutij ianua & ueſtibulum, quod in eius infirmiſsima ualetudine, affectáq; iam ætate, maxima quotidie frequentia ciuium ac ſummorum hominum ſplendore celebratur. Iam uero illa non longam orationem deſyderant, quamobrem exiſtimem publica quoque iura quæ ſunt propria ciuitatis atque imperij, tum monimenta rerum geſtarum, & ueti-

ſtatis exempla oratori nota eſſe debere. Nam ut *in rerum priuatarum cauſis atque iudicijs depromenda ſæpe oratio eſt ex iure ciuili, & idcirco, ut antè diximus, oratori iuris ciuilis ſcientia neceſſaria eſt: ſic in cauſis publicis iudiciorum, concionum, ſenatus, omnis hæc & antiquitatis memoria, & publici iuris autoritas, & regendæ reip. ratio ac ſciētia tanquā aliqua materies ijs oratoribus, qui uerſantur in rep. ſubiecta eſſe debēt.* Nō *enim cauſidicum neſcio quem, neq; proclamatorē, aut rabulam hoc ſermone noſtro conquirimus, ſed eum uirum, qui primum ſit eius artis antiſtes, cuius cum ipſa natura magnā homini facultatē daret, tamē eſſe deus putatur, ut & ipſum quod erat hominis propriū, non partū per nos, ſed diuinitus ad nos delatum uideretur: deinde qui poßit non tam caduceo, quàm nomine oratoris ornatus incolumis uel inter hoſtium tela uerſari: tum qui ſcelus fraudemq; nocentis poßit dicendo ſubijcere odio ciuium, ſupplicioq; conſtringere: idemq; ingenij præſidio innocētiam, iudiciorum pœna liberare: idemq; languentem labentemq; populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos mitigare: qui denique quencunque in animis hominum motum res & cauſa poſtulet, eum dicendo uel excitare poßit uel ſedare.* H*anc uim ſiquis exiſtimat aut ab ijs, qui de dicendi ratione ſcripſerunt, expoſitam eſſe, aut à me poſſe exponi tam breui, uehementer errat: neque ſolum inſcitiam meam, ſed ne rerum quidem magnitudinem perſpicit.* E*quidem uobis, quoniam ita uoluiſtis, fontes, unde hauriretis, atq; itinera ipſa ita putaui eſſe demonſtranda: non ut ipſe dux eßem, quod & infinitum eſt, & non neceſſarium, ſed ut commonſtrarem tātum uiam, & ut fieri ſolet,*

digitum

digitum ad fontes intenderem. Mihi uero, inquit Mutius, ſatis ſuperq; abs te uidetur iſtorum ſtudijs, ſi modo ſunt ſtudioſi, eſſe factum: nam ut Socratem illum ſolitum aiunt dicere, perfectum ſibi opus eſſe, ſiquis ſatis eſſet cõcitatus cohortatione ſua ad ſtudium cognoſcendæ percipiendæq; uirtutis (quibus enim id perſuaſum eſſet, ut nihil mallent ſe eſſe, quam bonos uiros, ijs reliquam facilẽ eſſe doctrinam) ſic ego intelligo, ſi in hæc, quæ patefecit oratione ſua Craſſus, intrare uolueritis, facillime uos ad ea, quæ cupitis, peruenturos ab hoc aditu ianuáq; patefacta. Nobis uero, inquit Sulpitius, iſta ſunt pergrata, perq; iucunda: ſed pauca etiam requirimus, in primisq; ea, quæ ualde breuiter à te Craſſe de ipſa arte percurſa ſunt, cum illa te & non contemnere, & didiciſſe confiterere: ea ſi paulo latius dixeris, expleris omnem expectationem diuturni deſyderij noſtri. Nam nunc quibus ſtudendum rebus eſſet, accepimus, quod ipſum eſt tamen magnum, ſed uias earum rerum rationemq; cupimus cognoſcere. Quid ſi, inquit Craſſus, quoniam ego quo facilius uos apud me tenerẽ, ueſtræ potius obſecutus ſum uoluntati, quam aut conſuetudini, aut naturæ meæ, petimus ab Antonio, ut ea quæ cõtinet, neq; adhuc protulit, ex quibus unum libellum ſibi excidiſſe iandudum queſtus eſt, explicet nobis, & illa dicẽdi myſteria enuntiet? Vt uidetur, inquit Sulpitius. nam Antonio dicente etiã quid tu intelligas ſentiemus. Peto igitur, inquit Craſſus, à te, quoniã id nobis Antoni hominibus id ætatis oneris ab horum adoleſcentiũ ſtudijs imponitur, ut exponas quid ijs de rebus, quas à te quæri uides, ſentias. Deprehẽſum equidẽ me, inquit Antonius, planè uideo atq; ſentio, non ſolũ quòd ea requiruntur à me, quorũ ſum ignarus atq;

inſolẽs,ſed quia quod in cauſis ualde fugere ſoleo,ne tibi Craſſe ſuccedam,id me nunc iſti uitare non ſinunt. Verũ hoc ingrediar ad ea,quæ uultis,audacius,quòd idem mihi ſpero uſu eſſe uenturum in hac diſputatione, quod in dicendo ſolet,ut nulla expectetur ornata oratio:neq; enim ſum de arte dicturus,quã nunquã didici,ſed de mea conſuetudine:ipſaq́; illa,quæ in commẽtarium meum retuli, ſunt eiuſmodi,non aliqua mihi doctrina tradita,ſed in rerum uſu,cauſisq́; tractata quæ ſi uobis hominibus erudiriſsimis non probabuntur,ueſtram iniquitatem accuſatote,qui ex me ea quæſieritis,quæ ego neſcirẽ:meam facilitatem laudatote,cũ uobis non meo iudicio,ſed ueſtro ſtudio inductus non grauate reſpondero. Tum Craſſus, Perge modo,inquit,Antoni:nullum eſt enim periculũ ne quid tu eloquare,niſi ita prudenter,ut neminem noſtrum pœniteat ad hunc te ſermonem impuliſſe. Ego uero,inquit,pergam,& id faciam quod in principio fieri in omnibus diſputationibus oportere cenſeo:ut quid illud ſit, de quo diſputetur,explanetur,ne uagari & errare cogatur oratio,ſi ij,qui inter ſe diſſenſerint,non idem eſſe illud,de quo agitur,intelligent. Nam ſi forte quæreretur, quæ eſſet ars Imperatoris,conſtituendum putarem principio,quis eſſet Imperator:qui cum eſſet conſtitutus adminiſtrator quidem belli gerendi,tum adiungeremus de exercitu,de caſtris,de agminibus,de ſignorũ collationibus,de oppidorũ oppugnationibus,de cõmeatu,de inſidijs faciendis atq; uitandis, de reliquis rebus,quæ eſſent propriæ belli adminiſtrãdi:quarum qui eſſent animo & ſcientia compotes,eos eſſe Imperatores dicerẽ: uterer'q; exemplis Africanorũ & Maximorũ, Epaminondã atq; Annibalẽ,atq; eius generis homines nominarẽ. Sin autẽ

quære

quæreremus, quis eſſet is, qui ad remp. moderādam uſum & ſcientiam, & ſtudium ſuum contuliſſet, definirem hoc modo: Qui quibus rebus utilitas reip. pararetur augereturq́; teneret, iiſq́; uteretur, hunc reip. rectorē & conſilij publici autorem eſſe habendum, prædicaremq́; P. Lentulum principem illum, & Tyberium Gracchum patrem, & Q. Metellum, & P. Africanū, & C. Lælium, & innumerabiles alios cum ex noſtra ciuitate, tum ex cæteris. Sin autem quæreretur, quiſnam iuriſconſultus uerè nominaretur, eum dicerē, qui legum & conſuetudinis eius, qua priuati in ciuitate uterentur, & ad reſpondendū, & ad agēdum, & ad cauendū peritus eſſet: & ex eo genere Sex. AElium, M. Manilium, P. Mutium nominarē. Atq; ut iam ad leuiora artium ſtudia ueniā, ſi muſicus, ſi grammaticus, ſi poëta quæratur, poßim ſimiliter explicare, quid eorum quiſq; profiteatur, & quo non amplius ab quoq; ſit poſtulandum. Philoſophi deniq; ipſius, qui de ſua ui ac ſapientia unus omnia penè profitetur, eſt tamen quædam deſcriptio, ut is, qui ſtudeat omnium rerum diuinarum atq; humanarū uim, naturam, cauſasq́; noſſe, & omnē bene uiuendi rationē tenere & perſequi, nomine hoc appelletur. Oratorē autem, quoniā de eo quærimus, equidē non facio eundē quem Craſſus, qui mihi uiſus eſt omnē omnium rerum, atq; artium ſcientiā cōprehendere uno oratoris officio ac nomine: atq; eum puto eſſe, qui & uerbis ad audiendum iucundis, & ſententijs ad probandum accōmodatis uti poßit in cauſis forenſibus atq; communibus: hunc ego appello oratorem, eumq́; eſſe præterea inſtructum uoce & actione & lepôre quodam uo=lo. Craſſus uero mihi noſter uiſus eſt oratoris facultatem non illius artis terminis, ſed ingenij ſui finibus immen=

ſis

ſis penè deſcribere: nam & ciuitatum regendarum oratori gubernacula ſententia ſua tradidit, in quo per mihi mirum uiſum eſt Scæuola te hoc illi cõcedere, cum ſæpiſſime tibi ſenatus breuiter impoliteq; dicenti maximus ſit de rebus aſſenſus. M. uero Scaurus, quem non longe ruri apud ſe eſſe audio, uir regendæ reip. ſcientiſſimus, ſi audierit hanc autoritatem grauitatis & conſilij ſui uindicari à te Craſſe, quòd eam oratoris propriã eſſe dicas, iam credo huc ueniat, & hanc loquacitatem noſtram uultu ipſo aſpectuq; conterreat: qui quanquam eſt in dicendo minime contemnendus, prudentia tamen rerum magnarũ magis quam dicendi arte nititur. Neq; uero ſiquis utrunq; poteſt, aut ille conſilij publici autor ac Senator bonus, ob eam ipſam cauſam orator eſt: aut hic diſertus, aut eloquens, ſi eſt idem in procuratione ciuitatis egregius, aliquam ſcientiam dicendi copia eſt conſecutus. multum inter ſe diſtant iſtæ facultates, longeq; ſunt diuerſæ atq; ſeiunctæ, neq; eadem ratione ac uia M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes fuerũt, orationem ſuam & reip. dignitatem exornabant: neq; enim eſt interdictum aut à rerum natura, aut à lege aliqua atq; more, ut ſingulis hominibus ne amplius quàm ſingulas artes noſſe liceat. Quare non etſi eloquentiſſimus Athenis Pericles, idemq; in ea ciuitate plurimos annos princeps conſilij publici fuit, idcirco eiuſdem hominis atq; artis utraq; facultas exiſtimanda eſt: nec ſi P. Craſſus idem fuit eloquens, & iuris peritus, ob eam cauſam ineſt in facultate dicendi iuris ciuilis ſcientia. nam ſi quiſq; ut in aliqua arte & facultate excellens, aliã quoq; artẽ ſibi aſſumpſerit, is perficiet ut quod præterea ſciet, id eius in quo excellet pars quædam eſſe uideatur. Licet

iſta

iſta ratione dicamus, pila bene, & duodecim ſcrupis ludere proprium eſſe iuris ciuilis, quoniam utrunq; eorum P. Mutius optime fecerit: eademq; ratione dicantur, & quos φυσικοὺς Græci nominant, iidem poetæ, quoniã Empedocles phyſicus egregiũ poema fecerit: at hoc ne philoſophi quidẽ ipſi, qui omnia ſicut propria ſua eſſe, atq; à ſe poßideri uolunt, dicere audent, geometriam aut muſicam philoſophi eſſe, quia Platonem omnes in illis artibus præſtantißimum fuiſſe fateantur. Ac ſi iam placet omnes artes oratori ſubiungere, tolerabilius eſt ſic potius dicere: ut quoniam dicendi facultas non debeat eſſe ieiuna atq; nuda, ſed aſperſa atq; diſtincta multarum rerum iucunda quadam uarietate, ſit boni oratoris multa auribus accepiſſe, multa uidiſſe, multa animo & cogitatione, multa etiam legendo percurriſſe: neq; ea ut ſua poſſediſſe, ſed ut aliena libaſſe. Fateor enim callidum quendam hunc, & nulla in re tyronem ac rudem, nec peregrinum atq; hoſpitem in agendo eſſe debere. Neq; uero iſtis tragœdijs tuis, quibus uti philoſophi maxime ſolent, Craſſe, perturbor, quòd ita dixiſti neminem poſſe eorum mẽtes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas reſtinguere, cum eo maxime uis oratoris magnitudoq; cernatur, niſi qui rerum omnium naturam, mores hominum atq; rationes penitus perſpexerit: in quo philoſophia ſit oratori neceſſario percipienda: quo in ſtudio hominum quoq; ingenioſißimorum otioſißimorumq; totas ætates uidemus eſſe cõtritas: quorum ego copiam magnitudinemq; cognitionis atq; artis non modo non contemno, ſed etiam uehementer admiror: nobis tamen qui in hoc populo foroq; uerſamur, ſatis eſt ea de moribus hominum & ſcire, & dicere, quæ non abhorrent ab homi-

num moribus. Quis enim unquã orator magnus & grauis, cum iratum aduerſario iudicem facere uellet, hæſitauit ob eam cauſam, quòd neſciret quid eſſet iracundia, feruor'ne mentis, an cupiditas puniendi doloris? Quis cum cæteros animorum motus aut iudicibus, aut populo dicendo miſcere atq; agitare uellet, ea dixit, quæ à philoſophis dici ſolent? qui partim omnino motus negant in animis ullos eſſe debere, quiq́; eos in iudicum mentibus concitet, ſcelus eos nefarium facere: partim qui tolerabiliores uolunt eſſe, & ad ueritatem uitæ propius accedere, permediocres ac potius leues motus debere eſſe dicunt. Orator autem omnia hæc, quæ putantur in communi uitæ conſuetudine mala ac moleſta & fugienda, multo maiora & acerbiora uerbis facit: itemq́; ea, quæ uulgo expetẽda atq; optabilia uidentur, dicendo amplificat atq; ornat: neque uult ita ſapiens inter ſtultos uideri, uti qui audiant, aut illum ineptum, aut græculum putent: aut etiam ſi ualde probent ingenium, oratoris ſapiẽtiam admirentur, ſe eſſe ſtultos moleſte ferant: ſed ita peragrat per animos hominum, ita ſenſus menteſq́; pertractat, ut non deſyderet philoſophorum deſcriptiones, neq; exquirat oratione, ſummum illud bonum in animo'ne ſit, an in corpore: uirtute an uoluptate definiatur: an hæc inter ſe iungi copularíq; poßint: an uero ut quibuſdam uiſum, nihil certum ſciri, nihil planè cognoſci & percipi poßit: quarum rerum fateor magnam multiplicemq́; eſſe diſciplinam, & multas, copioſas, uariaſq́; rationes. Sed aliud quiddã, longe aliud Craſſe quærimus, acuto homine nobis opus eſt, & natura, uſuq́; callido, qui ſagaciter peruestiget, quid ſui ciues, iíq; homines, quibus aliquid dicẽdo perſuadere uelit, cogitent, ſentiant, opinentur, expectent. Teneat oportet

uenas

uenas cuiuſq; generis, ætatis, ordinis, & eorũ, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, mentes ſenſusq; deguſtet. Philoſophorum autem libros reſeruet ſibi ad huiuſcemodi Tuſculani requiem atq; otium, ne ſiquando ei dicendum erit de iuſtitia & fide, mutuetur à Platone, qui, cum hæc exprimenda uerbis arbitraretur, nouam quandã finxit in libris ciuitatem: uſq; eò illa quæ dicenda de iuſtitia putabat, à uitæ conſuetudine, & à ciuitatum moribus abhorrebant. Quòd ſi ea probarentur in populis atq; in ciuitatibus, quis tibi Craſſe conceßiſſet clarißimo uiro & amplißimo principi ciuitatis, ut illa diceres in maxima concione tuorum ciuium, quæ dixiſti? Eripite nos ex miſerijs, eripite nos ex faucibus eorum, quorum crudelitas noſtro ſanguine nõ poteſt expleri: nolite ſinere nos cuiquam ſeruire, niſi uobis uniuerſis, quibus & poſſumus et debemus. Omitto miſerias, in quibus, ut illi aiunt, uir fortis eſſe non poteſt: omitto fauces, ex quibus te eripi uis, ne iudicio iniquo exorbeatur ſanguis tuus, quod ſapienti negant accidere poſſe: ſeruire uero non modo te, ſed uniuerſum ſenatum, cuius tum cauſam agebas, auſus es dicere? Poteſt'ne uirtus Craſſe ſeruire iſtis autoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris? quæ & ſemper & ſola libera eſt, quæq; etiam, ſi corpora capta ſint armis, aut conſtricta uinculis, tamen ſuum ius, atq; omniũ rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quæ uero addidiſti, non modo ſenatum ſeruire poſſe populo, ſed etiam debere, quis hoc philoſophus tam mollis, tam languidus, tam eneruatus, tam omnia ad uoluptatem corporis doloremq; referens probare poſſet? Senatum ſeruire populo, cui populus ipſe moderandi & regendi ſui poteſtatem quaſi quaſdã habenas tradidiſſet? Itaq; hæc cum

abs

abs te diuinitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo doctus & philoſophiæ deditus, non tantum parum commode, ſed etiam turpiter & flagitioſe dicta eſſe dicebat. Idem Q. Ser. Galbam, quem hominem probe noſſe & cōmeminiſſe ſe aiebat, pergrauiter reprehendere ſolebat, quòd is L. Scribonio quæſtionē in eum ferente populi miſericordiam concitaſſet, cum M. Cato Galbæ grauis atq; acer inimicus aſpere apud Po. Ro. & uehemēter eſſet locutus: quam orationem in Originibus ſuis expoſuit ipſe. Reprehēdebat igitur Galbam Rutilius, quòd is C. Sulpitij Galli propinqui ſui Q. pupillum filium ipſe penè in humeros ſuos extuliſſet, qui patris clariſsimi recordatione & memoria fletum populo moueret, & duos filios ſuos paruos tutelæ populi commendaſſet, ac ſe tanquam in procinctu teſtamētum faceret, ſine libra atq; tabulis Po. Ro. tutorem inſtituere dixiſſet illorum orbitati. Itaq; cum & inuidia & odio populi tum Galba premeretur, his quaſi eum tragœdijs liberatum ferebat: quod item apud Catonē ſcriptum eſſe uideo, niſi pueris & lacrymis uſus eſſet, pœnas eum daturum fuiſſe. Hæc Rutilius ualde uituperabat, & huic humilitati dicebat uel exilium fuiſſe, uel mortem anteponendam. Neq; uero hoc ſolum dixit, ſed ipſe & ſenſit & fecit: nā cum eſſet ille uir exemplum, ut ſcitis, innocētiæ: cumq; illo nemo neq; integrior eſſet in ciuitate, neq; ſanctior, non modo ſupplex iudicibus eſſe noluit, ſed ne ornatius quidem aut liberius cauſam dici ſuam, quàm ſimplex ratio ueritatis ferebat. Paulum huic Cottæ tribuit partium diſertiſsimo adoleſcenti ſororis ſuæ filio. Dixit item cauſam illam quadam ex parte Q. Mutius more ſuo, nullo apparatu, pure & dilucide. Quòd ſi tu tunc Craſſe dixiſſes, qui ſubſidium

dium oratori ex illis diſputationibus, quibus philoſophi utuntur, ad dicẽdi copiam petẽdum eſſe paulo ante diceбas, & ſi tibi pro P. Rutilio non philoſophorũ more, ſed tuo licuiſſet dicere, quãuis ſcelerati illi fuiſſent, ſicuti fuerunt, peſtiferi ciues ſupplicioq́; digni, tamẽ omnẽ eorũ importunitatẽ ex intimis mẽtibus euelliſſet uis orationis tuæ: nunc talis uir amiſſus eſt, dum cauſa ita dicitur, ut ſi in illa cõmẽtitia Platonis ciuitate res ageretur: nemo ingemuit, nemo inclamauit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo eſt queſtus, nemo remp. implorauit, nemo ſupplicauit. Quid multa? pedem nemo in illo iudicio ſupploſit, credo ne Stoicis renuntiaretur. Imitatus eſt homo Romanus & Conſularis ueterem illum Socratẽ, qui, quum omnium ſapientiſſimus eſſet, ſanctiſſimeq́; uixiſſet, ita in iudicio capitis pro ſe ipſe dixit, ut non ſupplex, aut reus, ſed magiſter, aut dominus uideretur eſſe iudicum. Quinctiã quũ ei ſcriptam orationẽ diſertiſſimus orator Lyſias attuliſſet, quã, ſi ei uideretur, ediſceret, ut ea pro ſe in iudicio uteretur, non inuitus legit, & cõmode ſcriptã eſſe dixit: ſed, inquit, ut ſi mihi calceos Sicyonios attuliſſes, non uterer, quãuis eſſent habiles & apti ad pedẽ, quia non eſſent uiriles: ſic illam orationẽ diſertam ſibi & oratoriam uideri, fortẽ & uirilem non uideri. Ergo ille quoq; damnatus eſt: neq; ſolum primis ſententijs, quibus tantum ſtatuebant iudices, damnarẽt an abſoluerent, ſed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis reo dãnato, ſi fraus capitalis non eſſet, quaſi pœnæ æſtimatio: ex ſententia, cum iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quaſi æſtimationem commeruiſſe ſe maxime confiteretur: quod cum interrogatus Socrates eſſet, reſpondit ſeſe meruiſſe, ut ampliſſimis honoribus & præmijs decoraretur, & ut ei

uictus quotidianus in Prytaneo publice præberetur, qui honos apud Græcos maximus haberetur. Cuius reſponſo ſic iudices exarſerunt, ut capitis hominem innocentiſſimũ condemnarent: qui quidem ſi abſolutus eſſet (quod mehercule etiam ſi nihil ad nos pertinet, tamen propter eius ingenij magnitudinem uellem) quonam modo iſtos philoſophos ferre poſſemus, qui nunc, cum ille damnatus eſt, nullam aliam ob culpam, niſi propter dicendi inſcitiam, tamẽ à ſe oportere dicunt peti præcepta dicendi? Quibuſcum ego non pugno, utrum ſit melius aut uerius: tantum dico & aliud illud eſſe atq; hoc, & hoc ſine illo ſummum eſſe poſſe. Nam quòd ius ciuile Craſſe tam uehementer amplexus es, uideo quid egeris: tum quum dicebas uidebã. Primum Scæuolæ te dedidiſti, quem omnes amare meritiſſimò pro eius eximia ſuauitate debemus: cuius artem cum indotatam eſſe atque incomitatam & incomptam uideres, uerborum eam dote locupletaſti & ornaſti. Deinde quòd in ea tu plus operæ laboriſq; conſumpſeras, cum eius ſtudij tibi & hortator & magiſter eſſet domi, ueritus es, niſi iſtam artem oratione exaggeraſſes, ne operam perdidiſſes. Sed ego ne cum iſta quidem arte pugno: ſit ſanè tanta quantam tu illam eſſe uis: etenim ſine controuerſia & magna eſt, & late patet, & ad multos pertinet, & ſummo in honore ſemper fuit, & clariſſimi ciues ei ſtudio etiam hodie præſunt: ſed uide Craſſe ne dum nouo & alieno ornatu uelis ornare iuris ciuilis ſcientiam, ſuo quoq; eam conceſſo & tradito ſpolies atq; denudes. Nam ſi ita diceres, qui iuriſconſultus eſſet, eſſe eum oratorem, itemq; qui eſſet orator, iuris ciuilis eundem eſſe conſultum, præclaras duas artes conſtitueres, atq; inter ſe pares, & eiuſdem ſocias dignitatis: nunc uerò iuriſconſultum ſine hac eloquẽtia,

tia,de qua quærimus,fateris eſſe poſſe,fuiſſeq; plurimos: oratorem negas,niſi illam ſciẽtiam aſſumpſerit,eſſe poſſe: ita & tibi iuriſconſultus ipſe per ſe nihil, niſi leguleius quidam cautus & acutus,præco actionum,cantor formularum, auceps ſyllabarum. Sed quia ſæpe utitur orator ſubſidio iuris in cauſis, idcirco iſtam iuris ſcientiam eloquentiæ tanquam ancillulam, pediſſequamq; adiunxiſti. Quòd uero impudentiam admiratus es eorum patronorũ, qui aut cum parua neſcirent, magna profiterentur, aut ea,quæ maxima eſſent in iure ciuili, tractare auderent in cauſis,cum ea neſcirent,nunquamq; didiciſſent, utriuſque rei facilis eſt & prompta defenſio. Nam neq; illud eſt mirandum,qui quibus uerbis coemptio fiat,neſciat, eundem eius mulieris,quæ coemptionem fecerit, cauſam poſſe defendere. Nec ſi parui nauigij & magni eadẽ eſt in gubernando ſcientia,idcirco qui quibus uerbis herciſceri oporteat,neſciat,idem herciſcundæ familiæ cauſam agere non poſſit. Nam quòd maximas Centumuirales cauſas in iure poſitas protuliſti, quæ tandem earum cauſa fuit, quæ ab homine eloquenti iuris imperito non ornatiſſime potuerit dici? quibus quidẽ in cauſis omnibus,ſicut in ipſa M. Curij,quæ abs te nuper eſt dicta,& in C. Hoſtilij Mancini cõtrouerſia,atq; in eo puero,qui ex altera natus erat uxore,non remiſſo nuntio ſuperiori,fuit inter peritiſſimos homines ſumma de iure diſſenſio. Quæro igitur quid adiuuerit oratorem in his cauſis iuris ſcientia, cum hic iuriſconſultus ſuperior fuerit diſceſſurus,qui eſſet non ſuo artificio,ſed alieno,hoc eſt non iuris ſcientia,ſed eloquentia ſuſtentatus. Equidem hoc ſæpe audiui,cum Aedilitatem P. Craſſus peteret,eumq; maior natu,etiam Conſularis,Sergius Galba aſſectaretur,quòd Craſſi filiam C. filio ſuo de-

ſpondiſſet, acceſſiſſe ad Craſſum conſulendi cauſa quendā ruſticanum, qui cum Craſſum ſeduxiſſet, atq; ad eum retuliſſet, reſponſumq́; ab eo uerum magis, quàm ad ſuam rem accommodatum abſtuliſſet, ut eum triſtem Galba uidit, nomine appellauit, quæſiuitq́; qua de re ad Craſſum retuliſſet: ex quo ut audiuit, commotumq́; ut uidit hominem, Suſpenſo, inquit, animo & occupato, Craſſum tibi reſpondiſſe uideo: deinde ipſum Craſſum manu prehēdit, Et heus tu, inquit, quid tibi in mentem uenit ita reſpondere? Tum ille fidenter homo peritiſſimus confirmare, ita ſe rem habere ut reſpondiſſet, nec dubium eſſe poſſe. Galba autem alludens uarie & copioſe multas ſimilitudines afferre, multaq́; pro æquitate contra ius dicere: atque illum cum diſſerendo par eſſe non poſſet, quāquam fuerit Craſſus in numero diſertorum, ſed par Galbæ nullo modo, ad autores confugiſſe, & id quod ipſe diceret, & in P. Mutij fratris ſui libris, & in Sex. Aelij commentarijs ſcriptum protuliſſe, ac tamen conceſſiſſe Galbæ diſputationem ſibi probabilem, & propè ueram uideri. Attamen quæ cauſæ ſunt eiuſmodi, ut de earum iure dubium eſſe non poſſit, omnino in iudicium uocari non ſolent. Num quis eo teſtamento, quod paterfamiliâs antè fecit, quàm ei filius natus eſt, hæreditatem petit? nemo: quia conſtat agnaſcendo rumpi teſtamentum. ergo in hoc genere iuris iudicia nulla ſunt. Licet igitur impune oratori omnē hanc partem iuris in cōtrouerſijs ignorare, quæ pars ſine dubio multo maxima eſt. In eo autem iure, quod ambigitur inter peritiſſimos, non eſſe difficile oratori eius partis, quācunq; defendat, autorem aliquem inuenire: à quo cum amentatas haſtas acceperit, ipſe eas oratoris lacertis uiribusq́; torquebit. Niſi uero (bona uenia huius optimi uiri dixerim

Scæuolæ)

Scæuolæ) tu libellis, aut præceptis ſoceri tui cauſam M. Curij defendiſti, non'ne arripuiſti patrocinium æquitatis, & defenſionem teſtamentorum ac uoluntatis mortuorũ? Ac mea quidem ſententia (frequens enim te audiui atque aſſui) multo maiorẽ partẽ ſententiarũ ſale tuo, & lepore, & politiſſimis facetijs pellexiſti, cum & illud nimiũ acumẽ illuderes, & admirarere ingeniũ Scæuolæ, qui excogitaſſet naſci prius oportere, quàm emori: cumq; multa colligeres, & ex legibus, & ex ſenatuſconſultis, & ex uita ac ſermone cõmuni, non modo acute, ſed etiã ridicule ac facete: ubi ſi uerba non rem ſequeremur, cõfici nihil poſſet. Itaq; hilaritatis plenũ iudiciũ ac lætitiæ fuit: in quo quid tibi iuris ciuilis exercitatio profuerit, non intelligo: dicẽdi uis egregia, ſumma feſtiuitate, & uenuſtate cõiuncta profuit. Ipſe ille Mutius paterni iuris defenſor, & quaſi patrimonij propugnator ſui, quid in illa cauſa cum cõtra te diceret, attulit, quod de iure ciuili depromptũ uideretur? quã legẽ recitauit? quid pateſecit dicẽdo, quod fuiſſet imperitis occultius? nẽpe eius omnis oratio uerſata eſt in eo, ut ſcriptũ plurimũ ualere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magiſtros exercẽtur oẽs, cũ in eiuſmodi cauſis aliàs ſcriptum, aliàs æquitatẽ defendere docentur. Et credo in illa militis cauſa, ſi tu aut hæredem, aut militem defendiſſes, ad Hoſtilianas te actiones, non ad tuam uim, & oratoriam facultatem contuliſſes: tu uerò uel ſi teſtamẽtum defenderes, ſic ageres, ut omne omnium teſtamentorũ ius in eo iudicio poſitum uideretur: uel ſi cauſam ageres militis, patrem eius, ut ſoles, dicẽdo à mortuis excitaſſes, ſtatuiſſes ante oculos, complexus eſſet filium, flensq; eum centumuiris commendaſſet: lapides mehercule omnes flere ac lamentari coëgiſſet, ut totum illud, uti lin=

gua nuncupaſſet, non in XII. *tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, ſed in magiſtri carmine ſcriptũ uidetur.* N*am quòd inertiam accuſas adoleſcentium, qui iſtã artem primum facilimam non ediſcant: quæ quàm ſit facilis, illi uiderint, qui eius artis arrogantia, quaſi difficilima ſit, ita ſubnixi ambulant: deinde etiam tu ipſe uideris, qui eam artem facilem eſſe dicis, quam concedis adhuc artem omnino non eſſe, ſed aliquando ſiquis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere poßet, tum eſſe illam artem futuram: deinde quòd ſit plena delectationis, in qua tibi remittunt omnes iſtam uoluptatem, & ea ſe carere patiuntur, nec quiſquam eſt eorum, qui ſi iam ſit ediſcendum ſibi aliquid, non* T*eucrum* P*acuuij malit, quàm* M*amilianas uenalium uendẽdorum leges ediſcere.* T*u autem, quòd amore patriæ cenſes nos noſtrorum maiorum inuenta noſſe debere, non uides ueteres leges, aut ipſas ſua uetuſtate conſenuiſſe, aut nouis legibus eſſe ſublatas?* Q*uòd uero uiros bonos iure ciuili fieri putas, quia legibus & præmia propoſita ſint uirtutibus, & ſupplicia uitijs, equidem putabam uirtutem hominibus (ſi modo tradi ratione poßit) inſtituendo & perſuadendo, non minis et ui ac metu tradi.* N*am ipſum quidem illud etiam ſine cognitione iuris, quàm ſit bellum cauere malum, ſcire poſſumus.* D*e me autem ipſo, cui uni tu concedis, ut ſine ulla iuris ſcientia tamen cauſis ſatisfacere poſſem, tibi hoc* C*raſſe reſpondeo, neque me unquàm ius ciuile didiciſſe, neque tamen in ijs cauſis, quas in iure poſſem defendere, unquam iſtam ſcientiam deſyderaſſe.* A*liud eſt enim eſſe artificem cuiuſdam generis atque artis, aliud in communi uita, & uulgari hominum conſuetudine nec hebetem nec rudem.* C*ui noſtrum non licet fundos noſtros obire, aut res ruſticas uel*

fructus

fructus cauſa uel delectationis inuiſere? tamen nemo tam ſine oculis, tam ſine mente uiuit, ut quid ſit ſementis ac meßis, quid arborum putatio ac uitium, quo tẽpore anni, aut quo modo ea fiant, omnino neſciat. Num igitur, ſicui fundus inſpiciendus, aut ſi mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum uillico ſit, Magonis Carthaginienſis ſunt libri perdiſcendi? an hac communi intelligentia contenti eſſe poßumus? Cur ergo non ijdem in iure ciuili, præſertim cum in cauſis, & in negotijs, & in foro conteramur, ſatis inſtructi eſſe poſſumus ad hoc duntaxat, ne in noſtra patria peregrini, atque aduenæ eſſe uideamur? Ac ſi iam ſit cauſa aliqua ad nos delata obſcurior, difficile credo ſit cum hoc Scæuola cõmunicare: quanquam ipſi omnia, quorum negotium eſt, conſulta ad nos & exquiſita deferunt. An uero ſi de re ipſa, ſi de finibus, cum in rem præſentem non uenimus, ſi de tabulis & præſcriptionibus controuerſia eſt, contortas res, & ſæpe difficiles neceſſariò perdiſcimus? ſi leges nobis, aut ſi hominum peritorum reſponſa cognoſcenda ſunt, ueremur ne ea, ſi ab adoleſcentia iuri ciuili minus ſtuduerimus, non queamus cognoſcere? Nihil'ne igitur prodeſt oratori iuris ciuilis ſcientia? Non poſſum negare prodeſſe ullam ſcientiam, ei præſertim, cuius eloquentia copia rerum debeat eſſe ornata: ſed multa & magna, & difficilia ſunt ea, quæ ſunt oratori neceſſaria, ut eius induſtriam in plura ſtudia diſtrahere nolim. Quis neget opus eſſe oratori in hoc oratorio motu ſtatu'que, Roſcij geſtum & uenuſtatem? tamen nemo ſuaſerit ſtudioſis dicendi adoleſcentibus in geſtu diſcendo hiſtrionum more elaborare. Quid eſt oratori tam neceſſarium, quàm uox? tamen me autore nemo dicendi ſtudioſus, Græcorum more, & Tragœdorũ uoci ſeruiet,

qui & annos complures ſedētes declamitant, & quotidie antequam pronuntient, uocem cubantes ſenſim excitant, eandemq; cum egerunt, ſedentes ab acutiſsimo ſono uſque ad grauißimum ſonum recipiunt, & quaſi quodammodo colligunt: hoc nos ſi facere uelimus, ante condemnentur ij, quorum cauſas receperimus, quam toties, quoties perſcribitur, Pæanem aut Munionem citarimus. Quòd ſi in geſtu, qui multum oratorem adiuuat, & in uoce, quæ una maxime eloquentiam uel commendat, uel ſuſtinet, elaborare nobis non licet: ac tantum in utroque aſſequi poſſumus, quantum in hac acie quotidiani muneris ſpatij nobis datur, quanto minus eſt ad iuris ciuilis perdiſcendi occupationem deſcendēdum? quod & ſummatim percipi ſine doctrina poteſt, & hanc habet ab illis rebus diſsimulitudinē: quòd uox & geſtus ſubito ſumi, & aliunde arripi non poteſt: iuris utilitas ad quanque cauſam quanuis repente uel à peritis, uel de libris deprimi poteſt. Itaque illi diſertiſsimi homines miniſtros habent in cauſis iuris peritos, cum ipſi ſint peritiſsimi, & qui, ut abs te paulo antè dictum eſt, Pragmatici uocantur. In quo noſtri omnino melius multo, quòd clariſsimorum hominum autoritate leges, & iura tecta eſſe uoluerunt. Sed tamen non fugiſſet hoc Græcos homines, ſi ita neceſſe eſſe arbitrati eſſent, oratorem ipſum erudire in iure ciuili, non ei pragmaticum adiutorem dare. Nam quod dicis ſenectutem a ſolitudine uindicari iuris ciuilis ſcientia, fortaſſe etiam pecuniæ magnitudine: ſed nos non quid nobis utile, uerum quid oratori neceſſarium ſit, quærimus: quanquam quoniam multa ad oratoris ſimilitudinem ab uno artifice ſumimus, ſolet idem Roſcius dicere, ſe quo plus ſibi ætatis accederet, eo tardioris tibicinis modos, & cantus remißiores eſſe facturum.

Quòd

Quòd ſi ille aſtrictus certa quadam numerorum moderatione & pedum, tamē aliquid ad requiem ſenectutis excogitat, quanto facilius nos non laxare modos, ſed totos mutare poſſumus? Neq; enim hoc te Craſſe fallit, quàm multa ſint, & quam uaria genera dicendi, & quod haud ſciam an tu primus oſtenderis, qui iandiu multo dicis remiſſius, & lenius quàm ſolebas: neq; minus hæc tamen tua grauiſſimi ſermonis lenitas, quam illa ſumma uis & contentio probatur: multiq; oratores fuerunt, ut illum Scipionem audiuimus, & Lælium, qui omnia ſermone conficerent paulo intentiore, nunquam ut Sergius Galba lateribus, aut clamore contenderent. Quòd ſi iam hoc facere non poteris, aut noles, uereris ne tua domus talis & uiri et ciuis, ſi à litigioſis hominibus nō colatur, à cæteris deſeratur? Equidem tantum abſum ab iſta ſententia, ut non modo non arbitrer ſubſidiū ſenectutis in eorum qui conſultum ueniant multitudine eſſe ponendum, ſed tanquam portum aliquem expectem iſtam, quam tu times, ſolitudinem. Subſidium enim belliſſimum exiſtimo eſſe ſenectuti otium. Reliqua uero etiam ſi adiuuāt, hiſtoriam dico, & prudentiam iuris publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam, ſiquando opus erit, à uiro optimo, & iſtis rebus inſtructiſſimo familiari meo Longo mutuabor. Neq; repugnabo quo minus (id quod modo hortatus es) omnia legant, omnia audiāt, in omni recto ſtudio atq; humanitate uerſentur: ſed mehercule non ita multum ſpatij mihi uidetur, ſi modo ea facere & perſequi uolēt, quæ à te Craſſe præcepta ſunt: qui mihi propè iam nimis duras leges imponere uiſus es huic ætati, ſed tamē ad id quod cupiunt adipiſcendū propè neceſſarias. Nam & ſubitæ ad propoſitas cauſas exercitationes, et accuratæ et meditatæ

commentationes, ac ſtylus ille tuus, quem tu uere dixiſti perfectorẽ dicẽdi eſſe ac magiſtrum, multi ſudoris eſt, & illa orationis ſuæ cum ſcriptis alienis comparatio, & de alieno ſcripto ſubita uel laudandi, uel uituperãdi, uel comprobandi, uel refellendi cauſa, diſputatio, non mediocris contẽtionis eſt, uel ad memoriã, uel ad imitandũ. Illud uero fuit horribile, quod mehercule uereor ne maiorẽ uim ad deterrendũ habuerit, quàm ad cohortandum. Voluiſti enim in ſuo genere unumquenq; noſtrum quaſi quẽdam eſſe Roſcium: dixiſtiq; non tam ea quæ recta eſſent probari, quàm quæ praua ſunt faſtidijs adhæreſcere: quod ego non tam faſtidioſe in nobis, quàm in hiſtrionibus ſpectari puto. Itaq; nos raucos ſæpe attentiſsime audiri uideo: tenet enim res ipſa atq; cauſa: at AEſopum, ſi paulũ irraucuerit, explodi. A' quibus enim nihil præter uoluptatem auriũ quæritur, in ijs offẽditur, ſimulatq; imminuitur aliquid de uoluptate. In eloquẽtia autem multa ſunt, quæ teneant: quæ ſi omnia ſumma non ſunt, & pleraq; tamen magna ſunt, neceſſe eſt ea ipſa, quæ ſunt, mirabilia uideri. Ergo ut ad primum illud reuertar, ſit orator nobis is, qui, ut Craſſus deſcripſit, accommodate ad perſuadendum poßit dicere: is autem concludatur in ea quæ ſunt in uſu ciuitatũ u[illegible]ri ac forenſi, remotisq; cæteris ſtudijs, quãuis ea ſunt ampla atq; præclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes & dies urgeatur, imiteturq; illum, cui ſine dubio ſumma uis dicendi conceditur, Athenienſem Demoſthenem, in quo tantum ſtudium fuiſſe, tantusq; labor dicitur, ut primũ impedimenta naturæ diligentia, induſtriaq; ſuperaret: cumq; ita balbus eſſet, ut eius ipſius artis cui ſtuderet, primam literam non poſſet dicere, perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur.

De

Deinde cum ſpiritus eius eſſet anguſtior, tantum continenda anima in dicendo eſt aſſecutus, ut una cõtinuatione uerborum (id quod eius ſcripta declarant) binæ ei contentiones uocis, & remiſſiones continerentur. Qui etiam (ut memoriæ proditum eſt) coniectis in os calculis, ſumma uoce uerſus multos uno ſpiritu pronuntiare conſueſcebat: neq; is conſiſtens loco, ſed inambulans atq; aſcenſu ingrediens arduo. Hiſce ego cohortationibus Craſſe ad ſtudium & ad laborem incitandos iuuenes uehemẽter aſſentior: cætera quæ collegiſti ex uarijs & diuerſis ſtudijs, & artibus, tametſi ipſe es omnia conſecutus, tamen ab oratoris proprio officio atq; munere ſeiuncta eſſe arbitror. Hæc cum Antonius dixiſſet, ſanè dubitare uiſus eſt Sulpitius & Cotta, utrius oratio propius ad ueritatem uideretur accedere. Tum Craſſus, Operariũ nobis quẽdam Antoni oratorem facis, atq; haud ſcio an aliter ſentias, & utare tua illa mirifica ad refellendum conſuetudine, qua tibi nemo unquam præſtitit: cuius quidem ipſius facultatis exercitatio oratorũ propria eſt, ſed iam in philoſophorum cõſuetudine uerſatur, maximeq; eorum qui de omni re propoſita in utranq; partem ſolent copioſiſſime dicere. Verum ego non ſolum arbitrabar, his præſertim audientibus, à me informari oportere, qualis eſſe poſſet is qui habitaret in ſubſellijs, neq; quicquam amplius afferret, quàm quod cauſarum neceſſitas poſtularet, ſed maius quiddam uidebam, cum cenſebam oratorem præſertim in noſtra repub. nullius ornamenti expertem eſſe oportere. Tu autem quoniam exiguis quibuſdam finibus totum oratoris munus circundediſti, hoc facilius nobis expones ea quæ abs te de officijs, præceptiſq; oratoris quæſita ſunt: ſed opinor ſecundum hunc diem, ſatis enim

multa

multa à nobis hodie dicta ſunt. Nunc *& Scæuola, quoniam in Tuſculanũ ire cõſtituit, paulum requieſcet, dum ſe calor frangat, & nos ipſi, quoniam id temporis eſt, ualetudini demus operã. Placuit ſic omnibus.* Tum *Scæuola, Sanè, inquit, uellem non conſtituiſſe in* Tuſculanũ *me hodie uenturum eſſe* Lælio, *libenter audirem* Antonium: *& cum exurgeret, ſimul arridẽs,* Neq; *enim, inquit, tam mihi moleſtus fuit, quòd ius noſtrum ciuile peruellit, quàm iucundus, quòd ſe id neſcire confeſſus eſt.*

M. TVL. CICERONIS DE ORATORE LIBER SECVNDVS.

MAGNA *nobis pueris* Q. *frater, ſi memoria tenes, opinio fuit,* L. Craſſum *non plus attigiſſe doctrinæ, quàm quantum prima illa puerili inſtitutione potuiſſet:* M. *autem* Antonium *omnino omnis eruditionis expertem atq; ignarum fuiſſe: erantq; multi, qui quanquã ita ſe rem habere arbitrarẽtur, tamen quo facilius nos incenſos ſtudio diſcẽdi à doctrina deterrerẽt, libẽter id quod dixi de illis oratoribus prædicarẽt, ut ſi homines nõ eruditi ſummã eſſent prudẽtiã atq; incredibilẽ eloquentiã conſecuti, inanis omnis noſter eſſe labor, & ſtultũ in nobis erudiendis, patris noſtri optimi ac prudentiſsimi uiri ſtudium uideretur.* Quos *tum ut pueri, refutare domeſticis teſtibus patre &* C. Aculeone *propinquo noſtro, &* L. Cicerone *patruo ſolebamus, quòd de* Craſſo *pater, &* Aculeo, *quocum erat noſtra matertera, quem* Craſſus

Craſſus dilexit ex omnibus plurimũ: & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus unà deceſſerat: multa nobis de eius ſtudio doctrinaq́; ſæpe narrauit: cumq́; nos cũ conſobrinis noſtris Aculconis filijs, et ea diſceremus, quæ Craſſo placerent, & ab his doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur, etiam illud ſæpe intelleximus (cũ eſſemus eiuſmodi, quod uel pueri ſentire poteramus) illũ & Græce ſic loqui, nullam ut noſſe aliam linguam uideretur, & doctoribus noſtris ea ponere in percontando, eaq́; ipſum omni in ſermone tractare, ut nihil eſſe ei nouum, nihil inauditum uideretur. De Antonio uerò, quanquam ſæpe ex humaniſsimo homine patruo noſtro acceperamus, quemadmodum ille uel Athenis, uel Rhodi ſe doctiſsimorũ hominum ſermonibus dediſſet: tamen ipſe adoleſcentulus, quantũ illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo ſæpe quæſiui. Non erit profecto tibi, quod ſcribo, hoc nouum (nam iam tum ex me audiebas) mihi illum ex multis uarijsq́; ſermonibus, nullius rei, quæ quidem eſſet in his artibus, de quibus aliquid exiſtimare poſſem, rudẽ aut ignarum eſſe uiſum. Sed fuit hoc in utroq; eorum, ut Craſſus non tam exiſtimari uellet non didiciſſe, quàm illa deſpicere, & noſtrorum hominũ in omni genere prudentiam Græcis anteferre. Antonius autem probabiliorẽ hoc populo orationẽ fore cenſebat ſuam, ſi omnino didiciſſe nunquam putaretur. Atq; ita ſe uterq; grauiorem fore, ſi alter contemnere, alter ne noſſe quidem Græcos uideretur. Quorum conſiliũ quale fuerit, nihil ſanè ad hoc tempus. Illud autem eſt huius inſtitutæ ſcriptionis ac temporis, neminem eloquẽtia, non modo ſine dicendi doctrina, ſed ne ſine omni quidem ſapientia florere unquam, & præſtare potuiſſe. Etenim cæteræ ferè artes ſe ipſæ per

ſe tuentur ſingulæ: bene dicere autem, quod eſt ſcienter & perite & ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cuius terminis ſepta teneatur. Omnia quæcunq; in hominum diſceptationem cadere poſſunt, bene ſunt ei dicenda, qui hoc ſe poſſe profitetur, aut eloquentiæ nomen relinquendum eſt. Quare equidem & in noſtra ciuitate, & in ipſa Græcia, quæ ſemper hæc ſumma duxit, multos & ingenijs, & magna laude dicendi ſine ſumma rerum omnium ſcientia fuiſſe fateor: talem uerò exiſtere eloquentiam, qualis fuerit in Craſſo & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ in tantam prudentiam pertinerent, tantamq́; dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuiſſe confirmo. Quo etiam feci libentius, ut eum ſermonem, quem illi quondam inter ſe de his rebus habuiſſent, mandarem literis: uel ut illa opinio, quæ ſemper fuiſſet, tolleretur, alterum non doctiſsimum, alterum planè indoctum fuiſſe: uel ut ea, quæ exiſtimarem à ſummis oratoribus de eloquentia diuinitus eſſe dicta, cuſtodirē literis, ſi ullo modo aſſequi complectiq; potuiſſem: uel mehercule etiam ut laudem eorum iam propè ſeneſcentem, quantum ego poſſem, ab obliuione hominum, atq; à ſilentio uindicarem. Nam ſi ex ſcriptis cognoſci ipſi ſuis potuiſſent, minus hoc fortaſſe mihi eſſe putaſſem laborandum: ſed cum alter nō multum, quod quidem extaret, & id ipſum adoleſcens, alter nihil admodum ſcripti reliquiſſet, deberi hoc à me tantis hominum ingenijs putaui: ut cum etiā nunc uiuam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderē, ſi poſſem. Quod hoc etiam ſpe aggredior maiore ad probandum, quia non de Sergij Galbæ aut C. Carbonis eloquētia ſcribo aliquid, in quo liceat mihi fingere, ſiquid uelim, nullius memoria iam refellente: ſed edo

hæc

hæc ijs cognoſcenda,qui eos ipſos,de quibus loquor,ſæpe audierunt:ut duos ſummos uiros,ijs qui neutrum illorum uiderint,eorum, quibus ambo illi oratores cogniti ſint,uiuorum & præſentium,memoria teſte,commendemus. Nec *uerò te chariſſime frater atq; optime,rhetoricis nunc quibuſdã libris,quos tu agreſtes putas,inſequor ut erudiam.* Quid *enim tua poteſt oratione aut ſubtilius, aut ornatius eſſe? ſed quoniam ſiue iudicio,ut ſoles dicere, ſiue ut ille pater eloquentiæ de ſe* Iſocrates *ſcripſit ipſe,pudore à dicendo & timiditate ingenua quadã refugiſti,ſiue ut ipſe iocari ſoles,unum putaſti ſatis eſſe non modo in una familia rhetorem, ſed penè in tota ciuitate: non tamẽ arbitror tibi hos libros in eo fore genere,quod merito propter eorum, qui de dicendi ratione diſputarunt,ieiunitatem bonarũ artium poßit illudi.* Nihil *enim mihi quidem uidetur in* Craßi *&* Antonij *ſermone eſſe præteritum,quod quiſquam ſummis ingenijs, acerrimis ſtudijs,optima doctrina,maximo uſu cognoſci ac percipi potuiſſe arbitraretur:quod tu facillime poteris iudicare, qui prudentiã rationemq́; dicẽdi per teipſum,uſum autẽ per nos percipere uoluiſti.* Sed *quo citius hoc quod ſuſcepimus,nõ mediocre munus cõficere poßimus,omiſſa noſtra adhortatione ad eorum, quos propoſuimus,ſermonẽ diſputationemq́; ueniamus.* Poſtero *igitur die,quàm illa erãt acta,hora ferè ſecũda,cum etiã tum in lecto* Craſſus *eſſet,et apud eũ* Sulpitius *ſederet,* Antonius *autẽ inambularet cũ* Cotta *in porticu,repẽte eò* Q.Catulus *ſenex cũ* C.Iulio *fratre uenit:quod ubi audiuit,commotus* Craſſus *ſurrexit,omneſq́; admirati,maiorem aliquam eſſe cauſam eorũ aduentus ſuſpicati ſunt.* Qui *cum inter ſe,ut ipſorũ uſus ferebat,amiciſsime conſalutaſſent,* Quid *uos tandem*

Craſſus?

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

Craſſus? nunquidnam, inquit, noui? Nihil *ſanè, inquit Catulus: etenim uides eſſe ludos: ſed uel tu nos ineptos licet, inquit, uel moleſtos putes: cum ad me in Tuſculanũ, inquit, heri ueſperi ueniſſet Cæſar de Tuſculano ſuo, dixit mihi à ſe Scæuolã hinc euntẽ eſſe conuentum, ex quo mira quædã ſe audiſſe dicebat, te, quẽ ego toties omni ratione tentans ad diſputandum elicere non potuiſſem, permulta de eloquentia cum Antonio diſſeruiſſe, & tanquã in ſchola propè ad Græcorum conſuetudinem diſputaſſe. Ita me frater exorauit meipſum non quidem à ſtudio audiendi nimis abhorrentem, ſed mehercule uerentem tamẽ ne moleſti uobis interueniremus, ut huc ſecum uenirem. Scæuolam enim ita dicere aiebat, bonam partem ſermonis in hunc diem eſſe dilatam. Hoc ſi tu cupidius factum exiſtimas, Cæſari attribues: ſi familiarius, utriq; noſtrum: nos quidem, niſi forte moleſti interuenimus, ueniſſe delectat.* Tum *Craſſus,* Equidem *quæcunq; cauſa uos huc attuliſſet, lætarer, cum apud me uiderẽ homines mihi chariſſimos & amiciſſimos: ſed tamen uerè dicam, quæuis mallem fuiſſet, quàm iſta quam dicis.* Ego *enim (ut quemadmodum ſentio loquar) nunquam mihi minus, quam heſterno die placui: magis adeò id facilitate, quàm alia ulla culpa mea contigit, qui dum obſequor adoleſcentibus, me ſenem eſſe ſum oblitus: fecique id quod ne adoleſcens quidem feceram, ut iis de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur, diſputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quòd tranſactis iam meis partibus, ad Antonium audiendum ueniſtis.* Tum *Cæſar,* Equidem, *Craſſe, ita ſum cupidus te in illa longiore, ac perpetua diſputatione audiendi, ut ſi id mihi minus contingat, uel hoc ſim quotidiano ſermone contentus.*

Itaq;

Itaq; experiar equidem illud, ut ne Sulpitius familiaris meus, aut Cotta plus quàm ego apud te ualere uideātur, & te exorabo profectò, ut mihi quoq; & Catulo tuæ ſuauitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit, non te urgebo, neq; committam, ut dum uereare ne tu ſis ineptus, me eſſe iudices. Tum ille, Ego mehercule, inquit, Cæſar, ex omnibus Latinis uerbis huius uerbi uim uel maximam ſemper putaui: quem enim nos ineptum uocamus, is mihi uidetur ab hoc nomen habere ductum, quòd nōn ſit aptus, idq; in ſermonis noſtri cōſuetudine perlate patet. Nam qui aut tempus quid poſtulet non uidet, aut plura loquitur, aut ſe oſtentat, aut eorum quibuscū eſt, uel dignitatis uel cōmodi rationē non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus eſt, is ineptus eſſe dicitur. Hoc uitio cumulata eſt eruditiſsima illa Græcorū natio: itaq; quòd uim huius mali Græci non uident, ne nomē quidem ei uitio impoſuerūt: ut enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent, non reperies. Omnium autem ineptiarū, quæ ſunt innumerabiles, haud ſcio an ulla ſit maior, quàm illorum qui ſolent quocunq; in loco, quoſcunq; inter homines uiſum eſt, de rebus aut difficillimis, aut non neceſſarijs argutiſsime diſputare: hoc nos ab iſtis adoleſcentibus facere inuiti & recuſantes heri coacti ſumus. Tum Catulus, Ne Græci quidē, inquit, Craſſe, qui in ciuitatibus ſuis clari & magni fuerūt, ſicuti tu es, nosq; omnes in noſtra repub. uolumus eſſe, horum Græcorū, qui ſe inculcāt auribus noſtris, ſimiles fuerunt, nec tamen in otio ſermones huiuſmodi diſputationesq; fugiebant. Ac ſi tibi uidentur, qui temporis, qui loci, qui hominū rationē non habent, inepti, ſicut debent uideri, num tandē aut locus hic non ido-

neus uidetur, in quo porticus hæc ipſa, ubi inambulamus, & palæſtra, & tot locis ſeßiones, gymnaſiorũ & Græcarum diſputationum memoriam quodãmodo commouent: aut importunum tempus in tanto otio, quod & raro datur, & nunc peroptatò nobis datũ eſt: aut homines ab hoc genere diſputationis alieni, qui omnes hi ſumus, ut ſine his ſtudijs nullam uitam eſſe ducamus? Omnia iſta, inquit Craſſus, ego alio modo interpretor, qui primũ palæſtrã, & ſedes, & porticus, etiam ipſos Catule Græcos, exercitationis & delectationis cauſa, nõ diſputationis inueniſſe arbitror. Nam & ſeculis multis antè gymnaſia inuẽta ſunt, quàm in his philoſophi garrire cœperunt, & hoc ipſo tempore, cum omnia gymnaſia philoſophi teneant, tamen eorum auditores diſcum audire, quàm philoſophũ malunt, qui ſimul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus & grauißimis diſputantẽ philoſophum omnes unctionis cauſa relinquũt: ita leuiſſimam delectationem grauißimæ, ut ipſi ferunt, utilitati anteponunt. Otium autẽ quod dicis eſſe, aſſentior: uerum otij fructus eſt, non contentio animi, ſed relaxatio. Sæpe ex ſocero meo audiui, cum is diceret ſocerum ſuum Lælium ſemper ferè cum Scipione ſolitũ ruſticari, eosq́; incredibiliter repuraſcere eſſe ſolitos, cũ rus ex urbe tanquam è uinclis euolauiſſent. Non audeo dicere de talibus uiris, ſed tamen ita ſolet narrare Scæuola, conchas eos & umbilicos ad Caietam & ad Laurentum legere conſueſſe, & ad omnẽ animi remißionẽ ludumq́; deſcendere. Sic enim ſe res habet, ut quẽadmodũ uolucres uidemus procreationis atq; utilitatis ſuæ cauſa effingere & cõſtruere nidos, eaſdẽ autẽ cum aliquid effecerint, leuãdi laboris ſui cauſa paßim ac liberè ſolutas opere uolitare: ſic noſtri

animi

animi forenſibus negotijs atq; urbano opere defeſſi, geſtiunt, ac uolitare cupiunt uacui cura atq; labore. Itaque illud quod ego in cauſa Curiana Scæuolæ dixi, non dixi ſecus ac ſentiebã. Nam ſi inquã Scæuola nullũ erit teſtamentũ recte factũ, niſi quod tu ſcripſeris, omnes ad te ciues cũ tabulis ueniemus, omniũ teſtamẽta tu ſcribes unus: quid igitur, inquã, quando ages negotiũ publicũ? quãdo amicorũ? quãdo tuum? quãdo deniq; nihil ages? Tum illud addidi, mihi enim liber eſſe nõ uidetur, qui nõ aliquãdo nihil agit. In qua permaneo Catule ſentẽtia, neq;, cũ huc ueni, hoc ipſum nihil agere, et planè ceſſare delectat. Nam quod addidiſti tertiũ, uos eos eſſe qui uitã inſuauẽ ſine his ſtudijs putaretis, id me nõ modo non hortatur ad diſputandũ, ſed etiã deterret. Nã ut C. Lucilius homo doctus & perurbanus dicere ſolebat, ea quæ ſcriberet, neq; ab indoctiſſimis, neq; ab doctiſſimis legi uelle, quòd alteri nihil intelligerẽt, alteri plus fortaſſe quàm ipſe de ſe: quo etiã ſcripſit, Perſiũ non curo legere: hic enim fuit, ut noramus, omniũ ferè noſtrorũ hominũ doctiſſimus. Lælium Decimũ uolo, quem cognouimus uirum bonum & non illiteratũ, ſed nihil ad Perſium: ſic ego, ſi iam mihi diſputandum ſit de his noſtris ſtudijs, nolim equidem apud ruſticos, ſed multo minus apud uos: malo enim non intelligi orationẽ meam quàm reprehendi. Tum Cæſar, Equidem, inquit, Catule iam mihi uideor nauaſſe operã, quòd huc uenerim: nam hæc ipſa recuſatio diſputationis diſputatio quædam fuit mihi quidẽ periucunda. Sed cur impedimus Antonium, cuius audio eſſe partes, ut de tota eloquentia diſſerat, quemq; iandudum Cotta & Sulpitius expectant? Ego uerò, inquit Craſſus, neque Antonium uerbum facere patiar, & ipſe obmuteſcam, niſi

prius à uobis impetraro. Quidnam inquit Catulus? Vt hic ſitis hodie. Tum cum ille dubitaret, quòd ad fratrem promiſerat, Ego, inquit Iulius, pro utroq; reſpondeo, ſic faciemus, atq; iſta quidē conditione, uel ut uerbū nullum faceres, me teneres. Hic Catulus arriſit: & ſimul præciſa, inquit, mihi quidem dubitatio eſt, quoniam neq; domi imperaram: & hic, apud quē eram futurus, ſine mea ſententia tam facile promiſit. Tum omnes oculos in Antonium coniecerūt, & ille, Audite uerò, audite, inquit: hominē enim audietis de ſchola, atq; à magiſtro & Græcis literis eruditū: & eò quidem loquor confidentius, quòd Catulus auditor acceſſit, cui nō ſolum nos Latini ſermonis, ſed etiā Græci ipſi ſolent ſuæ linguæ ſubtilitatē elegantiamq́; concedere. Sed tamē quoniam hoc totū, quicquid eſt, ſiue artificium ſiue ſtudium dicendi, niſi acceſſit os, nullum poteſt eſſe, docebo uos diſcipuli id quod ipſe non didici, quid de omni genere dicendi ſentiam. Hic poſtea quàm arriſerunt, Res mihi uidetur eſſe, inquit, facultate præclara, arte mediocris. Ars enim earū rerū eſt, quæ ſciuntur. Oratoris autem omnis actio opinionibus, non ſcientia cōtinetur. Nam & apud eos dicimus, qui neſciunt, & ea dicimus, quæ neſcimus ipſi: itaque & illi aliàs aliud iiſdem de rebus & ſentiunt & iudicant, & nos cōtrarias ſæpe cauſas dicimus, non modo ut Craſſus contra me dicat aliquando, aut ego cōtra Craſſum, cum alterutri neceſſe ſit falſum dicere, ſed etiam ut uterq; noſtrum eadem de re aliàs aliud defendat, cum plus uno uerū eſſe non poſſit. Vt igitur in eiuſmodi re, quæ mendacio nixa ſit, quæ ad ſcientiam non ſæpe perueniat, quæ opiniones hominum & ſæpe errores aucupetur, ita dicam, ſi cauſam putatis eſſe, cur audiatis. Nos uerò & ualde quidē,

Catulus inquit, putamus, atq; eò magis, quòd nulla mihi oſtentatione uideris eſſe uſurus. Exorſus es enim nō glorioſe magis, ut tu putas, à ueritate, quàm à neſcio qua dignitate. Vt igitur de ipſo genere ſum confeſſus, inquit Antonius, artem eſſe non maximā: ſic illud affirmo, præcepta poſſe quædam dari peracuta ad pertractandos animos hominū, & ad excipiendas eorum uoluntates. Huius rei ſcientiam ſiquis uolet magnam quandam artē eſſe dicere, non repugnabo. Etenim cum pleriq; temere, ac nulla ratione cauſas in foro dicant, nonnulli autem propter exercitationē, aut propter conſuetudinē aliquā callidius id faciant, non eſt dubium, quin ſiquis animaduerterit quid ſit, quare alij melius, quam alij dicant, id poßit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is ſi non plane artem, at quaſi artem quandā inuenerit. Atq; utinam ut mihi illa uidere uideor in foro atq; in cauſis, ita nūc quēadmodum ea reperirētur, poßim uobis exponere. Sed de me uidero: nunc hoc propono, quod mihi perſuaſi, quanuis ars non ſit, tamen nihil eſſe perfecto oratore præclarius. Nam ut uſum dicendi omittā qui in omni pacata & libera ciuitate dominatur, tanta oblectatio eſt in ipſa facultate dicendi, ut nihil hominū aut auribus, aut mentibus iucūdius percipi poßit. Qui enim cantus moderata pronuntiatione dulcior inueniri poteſt? quod carmen artificioſa uerborum cōcluſione aptius? qui actor in imitanda quàm orator in ſuſcipienda ueritate iucundior? Quid autem ſubtilius, quàm acutæ crebræq; ſentētiæ? quid admirabilius, quàm res ſplendore illuſtrata uerborum? quid plenius, quàm omni rerū genere cumulata oratio? Neq; enim ulla non propria oratoris eſt res; quæ quidem ornate dici grauiterq; debeat. Huius eſt in dando conſilio

de maximis rebus cum dignitate explicata ſentētia: eiuſdem & languentis populi incitatio, & effrænati moderatio. Eadem facultate fraus hominū ad perniciem, & integritas ad ſalutem uocatur. Quis cohortari ad uirtutem ardentius, quis à uitijs acrius reuocare, quis uituperare improbos aſperius, quis laudare bonos ornatius, quis cupiditatem uehementius frangere accuſando poteſt? quis mœrorem leuare mitius conſolando? Hiſtoria uerò teſtis temporum, lux ueritatis, uita memoriæ, magiſtra uitæ, nuntia uetuſtatis, qua uoce alia niſi oratoris, immortalitati cōmendatur? Nam ſiqua eſt ars alia quæ uerborum, aut faciendorū, aut deligendorū ſcientiā profiteatur, aut ſi quiſquā dicitur, niſi orator, formare orationem, eamq́; uariare, & diſtinguere quaſi quibuſdam uerborū ſentētiarumq́; inſignibus, aut ſi uia ulla niſi ab hac una arte traditur, aut argumētorum, aut ſententiarū, aut denique deſcriptionis atq; ordinis, fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur, alienū eſſe, aut cum aliqua alia arte eſſe cōmune: ſed ſi in hac una eſt ea ratio atq; doctrina, non ſiqui aliarū artium bene locuti ſunt, eo minus id eſt huius unius proprium: ſed ut orator de ijs rebus quæ cæterarum artium ſunt, ſi modo eas cognorit (ut heri Craſſus dicebat) optime poteſt dicere: ſic cæterarum artium homines ornatius illa ſua dicunt, ſiquid ab hac arte didicerunt. Neq; enim ſi de ruſticis rebus agricola quiſpiam, aut etiam id quod multi, medicus de mo[illegible] aut de pingendo pictor aliquis diſerte dixerit, aut ſcripſerit, idcirco illius artis putanda ſit eloquētia: in qua quia uis magna eſt in hominū ingenijs, eo multi etiam ſine doctrina aliquid omnium generum atq; artium conſequuntur: ſed quod cuiuſq; ſit propriū, etſi ex eo iudicari poteſt, cum uideris

uideris quid quæq; doceant, tamen hoc certius nihil eſſe poteſt, quàm quòd omnes artes aliæ ſine eloquētia ſuum munus præſtare poſſunt, orator ſine ea nomen ſuum obtinere non poteſt: ut cæteri ſi diſerti ſint, aliquid ab hoc habeant: hic niſi domeſticis ſe inſtruxerit copijs, aliunde dicēdi copiam petere non poßit. Tum Catulus, Etſi, inquit, Antoni minime impediendus eſt interpellatione iſte curſus orationis tuæ, patiere tamē, mihiq; ignoſces. Non enim poſſum quin exclamē, ut ait ille in Trinummo: ita mihi uim oratoris cum exprimere ſubtiliter uiſus es, tum laudare copioſißime: quod quidem eloquentē uel optime facere oportet, ut eloquētiam laudet: debet enim ad eam laudandam ipſam illam adhibere quam laudat. Sed perge porrò, tibi enim aſſentior, ueſtrum eſſe hoc totum diſerte dicere, idq; ſiquis in alia arte faciat, eum aſſumpto aliunde uti bono, non proprio, nec ſuo. Et Craſſus, Nox te, inquit, nobis Antoni expoliuit, hominemq; reddidit. nam heſterno ſermone unius cuiuſdam operis, ut ait Cæcilius, remigem aliquem aut baiulum nobis oratorē deſcripſeras, inopem quendā humanitatis atq; inurbanum. Tum Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi propoſuerā, ut ſi te refellißem, hos à te diſcipulos abducerem: nunc Catulo audiente & Cæſare uideor debere non tam pugnare tecum, quàm quid ipſe ſentiam dicere. Sequitur igitur quoniam nobis eſt hic, de quo loquimur, in foro atq; in oculis ciuium conſtituendus, ut uideamus quid ei negotij demus, cuiq; eum muneri uelimus eſſe præpoſitum. Nam Craſſus heri, cum uos Catule & Cæſar non adeſſetis, poſuit breuiter in artis diſtributione idem, quod Græci plerique poſuerunt: neque ſanè quid ipſe ſentiret, ſed quid ab illis diceretur, oſtendit: duo

prima genera quæſtionum eſſe, in quibus eloquẽtia uerſaretur, unum infinitum, alterum certum. Infinitum mihi uidetur id dicere, in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo: Expetendá ne eſſet eloquentia, expetendí ne honores. Certum autem, in quo quid in perſonis, & in cõſtituta re & definita quæreretur, cuiuſmodi ſunt quæ in foro, atq; in ciuiũ cauſis diſceptationibusq; uerſantur. Ea mihi uidẽtur, aut in lite ordinãda, aut in conſilio dando eſſe poſita: nam illud tertiũ quod & à Craſſo tactum eſt, & ut audio, ille ipſe Ariſtoteles, qui hæc maxime illuſtrauit, adiunxit, etiam ſi opus eſt, tamen minus eſt neceſſarium. Quidnam? inquit Catulus, an laudationes? id enim uideo poni genus tertium. Ita, inquit Antonius, & in eo quidem genere ſcio & me, & omnes, qui affuerunt, delectatos eſſe uehementer, cum abs te eſt Popilia mater ueſtra laudata, cui primum mulieri hunc honorem in noſtra ciuitate tributum puto: ſed non omnia quæcunque loquimur, mihi uidentur ad artẽ & ad præcepta eſſe reuocanda. Ex his enim fontibus, unde omnia ornate dicendi præcepta ſumuntur, licebit etiam laudationem ornare, neq; illa elementa deſyderare, quæ ut nemo tradat, quis eſt qui neſciat quæ ſint in homine laudãda? poſitis enim ijs rebus quas Craſſus in illius orationis ſuæ, quam cõtra collegam Cenſor habuit, principio dixit, quæ natura aut fortuna darẽtur hominibus, in ijs rebus ſe uinci poſſe animo æquo pati: quæ ipſi ſibi homines parare poſſent, in ijs rebus ſe pati uinci non poſſe, qui laudabit quempiã, intelliget exponenda ſibi eſſe fortunæ bona. Ea ſunt generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opũ, ualetudinis, formæ, uiriũ, ingenij, ceterarumq; rerum, quæ ſunt aut corporis, aut extraneæ: ſi habuerit,

bene

bene his uſum: ſi non habuerit, ſapienter caruiſſe: ſi amiſerit, moderate tuliſſe. Deinde quid ſapienter is, quẽ laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid iuſte, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid denique cũ aliqua uirtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc & quæ ſint eius generis facile uidebit, qui uolet laudare quẽpiam: & qui uituperare, cõtraria. Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniã ineſt in ratione rerum? non enim ſi eſt facilius, eo de numero quoq; eſt excerpendũ. Quia nolo, inquit, omnia quæ cadunt aliquando in oratorem, quãnuis exigua ſint, ea ſic tractare quaſi nihil poſſit dici ſine præceptis ſuis. Nam & teſtimonium ſæpe dicendum eſt, ac nonnunquam etiam accuratius, ut mihi neceſſe fuit in Sex. Titium ſeditioſum ciuem & turbulentum: explicaui in eo teſtimonio dicẽdo, omnia conſilia Conſulatus mei, quibus illi Trib. pl. pro repub. reſtitiſſem, quæq; ab eo contra rempu. facta arbitrarer, expoſui: diu retentus ſum, multa audiui, multa reſpondi. Num igitur placet, cum de eloquentia præcipias, aliquid etiam de teſtimonijs dicendis, quaſi in arte tradere? Nihil ſanè, inquit Catulus, neceſſe eſt. Quid ſi (quod ſæpe ſummis uiris accidit) mãdata ſint exponenda, aut in ſenatu ab Imperatore, aut ad Imperatorem, aut ad regẽ, aut ad populum aliquem à ſenatu? num quia genere orationis in huiuſmodi cauſis accuratiore eſt utendum, idcirco pars etiã hæc cauſarũ numeranda uidetur, aut proprijs præceptis inſtruenda? Minime uerò inquit Catulus: non enim deerit homini diſerto in eiuſmodi rebus facultas ex cæteris rebus & cauſis comparata. Ergo item, inquit, illa quæ ſæpe diſerte agenda ſunt, & quæ ego paulò antè (cum eloquentiam laudarem) dixi oratoris eſſe, neq; habent ſuũ locum

ullum in diuiſione partium, neq; certum præceptorum genus, & agenda ſunt nõ minus diſerte, quàm quæ in lite dicuntur, obiurgatio, cohortatio, conſolatio: quorum nihil eſt quod non ſumma dicendi ornamenta deſyderet, ſed ex artificio res iſtæ præcepta non quærunt. Plane, inquit Catulus, aſſentior. Age uerò, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas eſſe hiſtoriã ſcribere? Sicut Græci ſcripſerunt, ſummi, inquit Catulus: ſicut noſtri, nihil opus eſt oratore: ſatis eſt non eſſe mendacẽ. Atqui ne noſtros contemnas, inquit Antonius, Græci ipſi ſic initio ſcriptitarunt, ut noſter Cato, ut Pictor, ut Piſo. Erat enim hiſtoria nihil aliud, niſi annalium cõfectio: cuius rei memoriæq; publicæ retinendæ cauſa, ab initio rerum Romanarum uſq; ad P. Mutium Pon. Maxi. res omnes ſingulorum annorum mãdabat literis Pon. Max. efferebatq; in album, & proponebat tabulam domi, poteſtas ut eſſet populo cognoſcendi, ij qui etiã nunc Annales maximi nominantur. Hanc ſimilitudinẽ ſcribendi multi ſecuti ſunt, qui ſine ullis ornamentis monimenta ſolum temporum, hominum, locorum, geſtarumq; rerum reliquerunt. Itaq; qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, Acuſilas fuit, alijq; permulti, talis noſter Cato, & Pictor, & Piſo, qui neq; tenent quibus rebus ornatur oratio (modo enim huc iſta ſunt importata) & dum intelligatur quid dicãt, unam dicendi laudem putant eſſe breuitatem. Paululum ſe erexit, & addidit hiſtoriæ maiorem ſonum uocis uir optimus Craßi familiaris Antipater: cæteri non exornatores rerum, ſed tantũmodo narratores fuerunt. Eſt, inquit Catulus, ut dicis: ſed iſte ipſe Cælius neq; diſtinxit hiſtoriam uarietate locorũ, neq; uerborum collocatione, & tractu orationis leni, & æquabili perpoliuit

poliuit

poliuit illud opus:ſed ut homo neq; doctus, neq; maxime aptus ad dicendum, ſicut potuit, dolauit:uicit tamen, ut dicis, ſuperiores. Minime mirum, inquit Antonius, ſi iſta res adhuc noſtra lingua illuſtrata nō eſt. Nemo enim ſtudet eloquentiæ noſtrorum hominum, niſi ut in cauſis atque in foro eluceat:apud Græcos autē eloquentiſſimi homines remoti à cauſis forenſibus, cum ad cæteras res illuſtres, tum ad ſcribendam hiſtoriam maxime ſe applicauerunt. Nanq; & Herodotū illum, qui princeps genus hoc ornauit, in cauſis nihil omnino uerſatum eſſe accepimus: atqui tanta eſt eloquentia, ut me quidem (quantum ego Græce ſcripta intelligere poſſum) magnopere delectet. Et poſt illum, Thucydides omnes dicendi artificio mea ſententia facile uicit, qui ita creber eſt rerum frequentia, ut uerborum propè numerum ſententiarum numero conſequatur:ita porro uerbis aptus & preſſus, ut neſcias utrum res oratione, an uerba ſententijs illuſtrētur. Atqui ne hūc quidem, quanquam eſt in repub. uerſatus, ex numero accepimus eorum, qui cauſas dictitarunt: & hos libros tum ſcripſiſſe dicitur, cū à repu. remotus, atq;, id quod optimo cuiq; Athenis accidere ſolitū eſt, in exilium pulſus eſſet. Hunc conſecutus eſt Syracuſius Phyliſtus, qui cum Dionyſij tyrāni familiariſſimus eſſet, otium ſuū cōſumpſit in hiſtoria ſcribēda, maximeq; Thucydidē eſt, ſicut mihi uidetur, imitatus. Poſtea uerò quaſi ex clariſſima rhetoris officina duo præſtantes ingenio Theopōpus & Ephorus ab Iſocrate magiſtro impulſi ſe ad hiſtoriā cōtulerūt, cauſas omnino nunquā attigerunt. Deniq; etiā à philoſophia profectus princeps Xenophon Socraticus ille, pòſt ab Ariſtotele Calliſthenes comes Alexandri, ſcripſit hiſtoriā: & hic quidem rhetorico penè more, illè autem ſuperior

leuiore quodam ſono eſt uſus: & qui illum impetum oratoris non habeat, uehemens fortaſſe minus, ſed aliquanto tamen eſt, ut mihi quidem uidetur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timæus, quantum autē iudicare poſſum, longe eruditiſſimus, & rerum copia & ſentētiarum uarietate abundantiſſimus, & ipſa compoſitione uerborum non impolitus, magnam eloquētiam ad ſcribendum attulit, ſed nullum uſum forenſem. Hæc cum ille dixiſſet: Quid eſt, inquit Catulo, Cæſar? ubi ſunt qui Antoniū Græce ne gāt ſcire? quot hiſtoricos nominauit? quàm ſciēter? quàm proprie de unoquoq; dixit? Id mehercule, inquit Catulus, admirans illud iam mirari deſino, quod multo magis antè mirabar, hūc cū hæc neſciret, in dicēdo poſſe tantū. Atqui Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquā ad dicendum aucupans, horum libros & nonnullos alios, ſed delectationis cauſa, cum eſt otiū, legere ſoleo. Quid ergo eſt? fatebor aliquid tamen, ut cum in ſole ambulem, etiam ſi aliam ob cauſam ambulem, fieri natura tamen ut colorer: ſic cum iſtos libros ad Miſenū (nam Romæ uix licet) ſtudioſius legerim, ſentio orationem meam illorum cantu quaſi colorari. Sed ne latius hoc uobis patere uideatur, hæc dūtaxat in Græcis intelligo, quæ ipſi, qui ſcripſerūt, uoluerūt à uulgo intelligi. In philoſophos ueſtros ſiquādo incidi, deceptus indicibus librorum, quòd ſunt ferè inſcripti de rebus notis & illuſtribus, de uirtute, de iuſtitia, de honeſtate, de uoluptate, uerbum prorſus nullum intelligo, ita ſunt anguſtis & conciſis diſputationibus illigati. Poëtas omnino quaſi aliena quadam lingua locutos non conor attingere, cum his me (ut dixi) oblecto, qui res geſtas, aut qui orationes ſcripſerunt ſuas, aut qui ita loquuntur, ut uideantur uoluiſſe eſſe nobis, qui non ſumus

erudi

eruditiſſimi, familiares. Sed illuc redeo. Videtis'ne quantũ
munus ſit oratoris hiſtoria? haud ſcio an flumine oratio=
nis & uarietate maximum: neq; tamen eam reperio uſquã
ſeparatim inſtructam rhetorum præceptis: ſita ſunt enim
ante oculos. Nam quis neſcit primã eſſe hiſtoriæ legem,
nequid falſi dicere audeat, deinde nequid uerè nõ audeat,
nequa ſuſpicio gratiæ ſit in ſcribendo, nequa ſimultatis?
Hæc ſcilicet fundamenta nota ſunt omnibus. Ipſa autem
exædificatio poſita eſt in rebus & uerbis. Rerum ratio
ordinem temporum deſyderat, regionum deſcriptionem:
uult etiam, quoniam in rebus magnis memoriaq; dignis
conſilia primum, deinde acta, poſtea euẽtus expectantur,
& de conſilijs ſignificari quid ſcriptor probet, & in re=
bus geſtis declarari nõ ſolum qnid actum aut dictum ſit,
ſed etiam quomodo: & cum de euentu dicatur, ut cauſæ
explicentur omnes, uel caſus, uel ſapiẽtiæ, uel temeritatis,
hominumq; ipſorum non ſolum res geſtæ, ſed etiam qui
fama ac nomine excellãt, de cuiuſq; uita atq; natura. Ver=
borum autem ratio, & genus orationis fuſum atq; tractũ,
& cum lenitate quadam æquabili profluens, ſine hac iu=
diciali aſperitate, & ſine ſententiarum forenſium aculeis
proſequendum eſt. Harum tot tantarumq; rerũ uidetis'ne
nulla eſſe præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiãtur?
In eodem ſilentio multa alia oratorum officia iacuerunt,
cohortationes, cõſolationes, præcepta, admonita, quæ tra=
ctanda ſunt omnia diſertiſſime: ſed locum ſuũ in illis arti=
bus, quæ traditæ ſunt, habent nullum. Atq; in hoc genere
illa quoq; eſt infinita ſylua, quòd oratori pleriq; (ut etiã
Craſſus oſtendit) duo genera ad dicendũ dederunt. Vnum
de certa definitaq; cauſa, quales ſunt quæ in litibus, quæ
in deliberationibus uerſantur, addat ſiquis uolet etiam
lauda

laudationis. Alterum quod appellant omnes ferè ſcriptores, explicat nemo, infinitam generis ſine tẽpore & ſine perſona quæſtionem: hoc quid, & quantũ ſit, cum dicũt, intelligere mihi non uidentur. Si enim eſt oratoris, quæcunq; res infinite poſita ſit, de ea poſſe dicere, dicendum erit ei quãta ſit ſolis magnitudo, quæ forma terræ: de mathematicis, de muſicis rebus non poterit, quin dicat, hoc onere ſuſcepto, recuſare. Denique ei qui profitetur eſſe ſuum, non ſolum de ijs controuerſijs, quæ temporibus & perſonis notæ ſunt, hoc eſt de omnibus forenſibus, ſed etiã de generum infinitis quæſtionibus dicere, nullum poteſt eſſe genus orationis, quod ſit exceptum. Sed ſi illam quoque partem quæſtionum oratori uolumus adiungere uagam & liberam & late patentem, ut de rebus bonis aut malis, expetẽdis aut fugiendis, honeſtis aut turpibus, utilibus aut inutilibus, de uirtute, de iuſtitia, de continentia, de prudẽtia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de cæteris uirtutibus contrarijsq́; uitijs dicendum oratori putemus, itemq́; de repub. de imperio, de re militari, de diſciplina ciuitatis, de hominum moribus, aſſumamus eam quoq; partem, ſed ita ut ſit circunſcripta modicis regionibus. Equidem omnia, quæ pertinent ad uſum ciuium, morem hominũ, quæ uerſantur in conſuetudine uitæ, in ratione reipub. in hac ſocietate ciuili, in ſenſu hominum cõmuni, in natura, in moribus, comprehẽdenda eſſe oratori puto: ſi minus ut ſeparatim de his rebus philoſophorum more reſpondeat, at certe ut in cauſa prudenter poßit intexere. Hiſce autem ipſis de rebus ut ita loquatur, ut ij, qui iura, qui leges, qui ciuitates conſtituerunt, locuti ſunt, ſimpliciter & ſplendide, ſine ulla ſerie diſputationum, & ſine ieiuna

na

na concertatione uerborum. Hoc loco, *nequa ſit admiratio, ſi tot tantarum'que rerum nulla à me præcepta ponentur, ſic ſtatuo, ut in cæteris artibus cum tradita ſunt cuiuſque artis difficillima, reliqua quia aut faciliora aut ſimulia ſint, tradi non neceſſe eſſe: ut in pictura, qui hominis ſpeciem pingere perdidicerit, poſſe eum cuiuſuis uel formæ uel ætatis, etiam ſi non didicerit pingere: neque eſſe periculum qui leonem aut taurum pingat egregie, ne idem in multis alijs quadrupedibus facere non poßit: neque eſt omnino ars ulla, in qua omnia quæ illa arte effici poſſunt, à doctore tradantur, ſed qui primarum & certarum rerum genera ipſa didicerunt, reliqua perſequuntur: ſimiliter arbitror in hac ſiue ratione, ſiue exercitatione dicendi, qui illam uim adeptus ſit, ut eorum mentes, qui aut de republica, aut de ipſius rebus, aut de ijs contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua ſtatuendi poteſtate audiant, ad ſuum arbitrium mouere poßit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæſiturum eſſe quid dicat, quàm* Polycletum *illum, cum* Herculem *fingebat, quẽadmodum pellem aut hydrã fingeret, etiam ſi hæc nunquam ſeparatim facere didiciſſet.* Tum Catulus: *Præclare mihi uideris* Antoni *poſuiſſe ante oculos, quid diſcere oporteret eum, qui orator eſſet futurus, quid etiam ſi non didiciſſet, ex eo quod didiciſſet, aſſumeret: deduxiſti enim totum hominem in duo ſolum genera cauſarum, cætera innumerabilia exercitationi & ſimilitudini reliquiſti.* Sed *uideto, ne in iſtis duobus generibus hydra tibi ſit & pellis.* Hercules *autẽ & alia opera maiora ne in illis rebus, quas prætermittis, relinquãtur.* Nõ *enim mihi minus operis uidetur de uniuerſis generibus rerũ, q̃ de ſingulorum cauſis,*

cauſis, ac multo etiam maius de natura deorum, quàm de hominum litibus dicere. Non eſt ita, inquit Antonius: *dicam enim tibi Catule non tam doctus, quàm (id quod eſt maius) expertus.* Omnium *cæterarum rerum oratio, mihi crede, ludus eſt homini nõ hebeti, neq; inexercitato, neq; communium literarum & politioris humanitatis experti: in cauſarum contentionibus magnum eſt quoddã opus, atque haud ſciam an de humanis operibus lõge maximũ: in quibus uis oratoris plerunq; ab imperitis exitu & uictoria iudicatur, ubi adeſt armatus aduerſarius qui ſit & feriendus & repellendus: ubi ſæpe is, qui rei dominus futurus eſt, alienus atq; iratus, aut etiam amicus aduerſario, & inimicus tibi eſt, cum aut docendus is eſt aut dedocendus, aut reprimendus aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad cauſam oratione moderandus: in quo ſæpe beneuolentia ad odium, odium autem ad beneuolẽtiam deducendum eſt: qui tanquam machinatione aliqua, tum ad ſeueritatem, tum ad remiſsionem animi, tum ad triſtitiam, tum ad lætitiam eſt contorquendus.* Omnium *ſententiarũ grauitate, omnium uerborum ponderibus eſt utendum: accedat oportet actio uaria, uehemẽs, plena animi, plena ſpiritus, plena doloris, plena ueritatis.* In *his operibus ſiquis illam artem comprehenderit, ut tanquã* Phidias Mi*neruæ ſignum efficere poſsit, non ſanè quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere diſcat, laborabit.* Tũ Catulus: Q*uò iſta maiora ac mirabiliora feciſti, eò me maior expectatio tenet, quibuſnã rationibus, quibuſue præceptis ea tanta uis cõparetur, non quò mea quidem iam interſit (neq; enim ætas id mea deſyderat, & aliud quoddam genus dicendi nos ſecuti ſumus, qui nunquam ſententias de manibus iudicum ui quadam oratio*nis

nis extorſimus, ac potius placatis eorum animis, tantum, quantũ ipſi patiebantur, accepimus) ſed tamen iſta tua, nullum ad uſum meum, tantũ cognoſcendi ſtudio adductus requiro. Nec mihi opus eſt Græco aliquo doctore, qui mihi peruulgata præcepta decantet, cum ipſe nunquam forũ, nunquam ullum iudicium aſpexerit, ut Peripateticus ille dicitur Phormio: cum Annibal Carthagine expulſus Epheſum ad Antiochum ueniſſet exul: proq́; eo, quòd eius nomẽ erat magna apud omnes gloria, inuitatus eſſet ab hoſpitibus ſuis, ut eum, quem dixi, ſi uellet, audiret: cumq́; ſe non nolle dixiſſet, locutus eſſe dicitur homo copioſus aliquot horas de Imperatoris officio, & de omni re militari: tum, cũ cæteri, qui illum audierãt, uehementer eſſent delectati, quærebãt ab Annibale quidnã ille ipſe de illo philoſopho iudicaret. hîc Pœnus, nõ optime Græce, ſed tamen liberè reſpondiſſe fertur, Multos ſe deliros ſenes ſæpe uidiſſe: ſed qui magis quàm Phormio deliraret, uidiſſe neminem. Neq; mehercule iniuria: quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quàm Annibali, qui tot annos de imperio cũ Pop. Ro. omnium gentiũ uictore certaſſet, Græcũ hominẽ, qui nunquã hoſtem, nunquã caſtra uidiſſet, nunquã deniq; minimã partem ullius publici muneris attigiſſet, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes iſti, qui de arte dicẽdi præcipiunt, uidẽtur: quod enim ipſi experti non ſunt, id docent cæteros. ſed hoc minus fortaſſe errant, quòd nõ te, ut Annibalem, ſed pueros aut adoleſcentulos docere conantur. Erras Catule, inquit Antonius: nam egomet in multos iam Phormiones incidi. quis enim eſt iſtorũ Græcorũ, qui quẽquam noſtrũ quicquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidẽ non ita moleſti ſunt, facile omnes per-

petior et perfero:nam aut aliquid afferūt,quod mihi non diſpliceat:aut efficiunt, ut me non didiciſſe minus pœniteat:dimitto autē eos non tam cōtumelioſe,quàm philoſophum illum Annibal, *& eo fortaſſe plus habeo etiam negotij:ſed tamen eſt eorū doctrina,quantū ego iudicare poſſum,perridicula.*Diuidūt *enim totā rem in duas partes,in cauſæ cōtrouerſiam,& in quæſtionis.*Cauſam *appellant,rem poſitam in diſceptatione rerū & controuerſia.*Quæſtionē *autem,rem poſitam in infinita dubitatione.*De *cauſa præcepta dant,de altera parte dicēdi mirum ſilentiū eſt.*Deniq; *quinq; faciunt quaſi mēbra eloquentiæ,inuenire quid dicas,inuenta diſponere, deinde ornare uerbis,pòſt memoriæ mandare,tum ad extremū agere ac pronuntiare:rem ſanè nō reconditam.* Quis *enim hoc non ſua ſponte uiderit,neminē poſſe apte dicere,niſi & quid diceret,& quibus uerbis,et quo ordine diceret,haberet,& ea meminiſſet?* Atq; *hæc ego nō reprehēdo,ſed ante oculos poſita eſſe dico,ut eas item quatuor, quinq;, ſex'ue partes, uel etiam ſeptē (quoniā aliter ab alijs digeruntur) in quas eſt ab his omnis oratio diſtributa.*Iu*bent enim exordiri,ita ut eum qui audiat,beneuolū nobis faciamus & docilem & attentum.* Deinde *rem narrare, ita ut ueriſimilis narratio ſit,ut aperta,ut breuis.*Pòſt *autem diuidere cauſam aut proponere: noſtra confirmare argumētis ac rationibus,deinde cōtraria refutare.* Tum *autem alij concluſionē orationis,& quaſi perorationem collocant:alij iubent antequam peroretur, ornandi aut augendi cauſa digredi,deinde cōcludere ac perorare.*Ne *hæc quidem reprehendo,ſunt enim concinne diſtributa: ſed tamen,id quod neceſſe fuit hominibus expertibus ueritatis,non perite.* Quæ *enim præcepta principiorū &*

narra

narrationum eſſe uoluerunt, ea in totis orationibus ſunt conſeruanda. Nam ego mihi beneuolum iudicem facilius facere poſſum in curſu orationis, quàm cum omnia ſunt inaudita: docilem autem, non cum polliceor me demonſtraturū, ſed tum cum doceo & explano: attentū uero, crebro tota actione excitandis mentibus iudicum, non prima denuntiatione efficere poſſumus. Iam uero narrationem quòd iubent ueriſimilem eſſe & apertam & breuem, rectè nos admonent: quòd hæc narrationis magis putant eſſe propria, quàm totius orationis, ualde mihi uidentur errare: omninoq; in hoc omnis eſt error, quòd exiſtimāt artificium eſſe hoc quoddā non diſsimile cæterorum, cuiuſmodi de ipſo iure ciuili heſterno die Craſſus componi poſſe dicebat: ut genera rerum primū exponerentur, in quo uitium eſt, ſi genus ullum prætermittatur: deinde ſingulorum generū partes, in quo & deeſſe aliquam partem, & ſuperare mendoſum eſt: tum uerborum omnium definitiones, in quibus neq; abeſſe quicquā decet neq; redūdare. Sed hoc ſi in iure ciuili, ſi etiā in paruis aut mediocribus rebus doctores aſſequi poſſunt, non idem ſentio tanta hac in re, tamq; immenſa poſſe fieri. Sin autem qui arbitrantur, deducendi ſunt ad eos qui hæc docent, omnia iam explicata & perpolita aſſequentur. Sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi, neque obſcuri. Sed uideant quid uelint, ad ludendū'ne an ad pugnandum arma ſint ſumpturi. Aliud enim pugna & acies, aliud ludus campus'que noſter deſyderat. Attamen ars ipſa ludicra armorum & gladiatori & militi prodeſt aliquid, ſed animus acer & præſens, & acutus idem atque uerſutus inuictos uiros efficit, non difficilius arte coniuncta. Quare ego tibi oratorem

ſic iam inſtituam, ſi potuero, ut quid efficere poßit, antè perſpiciam. Sit enim mihi tinctus literis, audierit aliquid, legerit, iſta ipſa præcepta acceperit, tentabo quid deceat, quid uoce, quid uiribus, quid ſpiritu, quid lingua efficere poßit. Si intelligam poſſe ad ſummos peruenire, non ſolum cohortabor ut elaboret, ſed etiam ſi uir quoq; mihi bonus uidebitur, obſecrabo: tantũ ego in excellente oratore, & eodem uiro bono, pono eſſe ornamenti uniuerſæ ciuitati. Sin uidebitur, cum omnia ſumma fecerit, tamẽ ad mediocres oratores eſſe uenturus, permittã ipſi quid uelit, moleſtus magnopere non ero. Sin plane abhorrebit, & erit abſurdus, ut ſe cõtineat, aut ad aliud ſtudiũ trãſferat, admonebo: nam neq; is, qui optime poteſt, deſerendus ullo modo eſt à cohortatione noſtra, neq; is qui aliquid poteſt, deterrẽdus: quòd alterũ, diuinitatis mihi cuiuſdam uidetur: alterũ, uel nõ facere quod nõ optime poſſis, uel facere quod nõ peßime facias, humanitatis: tertiũ uero illud, clamare contrà quàm deceat, & quàm poßit, hominis eſt, ut tu Catule de quodã declamatore dixiſti, ſtultitiæ ſuæ quamplurimos teſtes domeſtico præconio colligentis. De hoc igitur qui erit talis ut cohortandus adiuuãduſq; ſit, ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat quæ nos uſus docuit, ut nobis ducibus ueniat eò quò ſine duce ipſi peruenimus, quoniã meliora docere non poſſumus. Atq; ut à familiari noſtro exordiar, hunc ego Catule Sulpitium, primũ in cauſa paruula adoleſcentulum audiui, uoce & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptũ ad hoc munus, de quo quærimus, oratione autẽ celeri & concitata, quod erat ingenij, & uerbis efferueſcentibus, & paulo nimium redundantibus, quod erat ætatis, non ſum aſpernatus. Volo enim ſe efferat in adoleſcente

leſcente fœcũditas: nam facilius, ſicut in uitibus, reuocantur ea quæ ſeſe nimium profuderunt, quàm ſi nihil ualet materies, noua ſarmenta cultura excitantur: ita uolo eſſe in adoleſcēte unde aliquid amputem: non enim poteſt in eo eſſe ſuccus diuturnus, quod nimis celeriter eſt maturitatem aſſecutũ. Vidi ſtatim indolem, neq; dimiſi tẽpus, & eum ſum cohortatus, ut forum ſibi ludum putaret eſſe ad diſcendũ, magiſtrũ autẽ quem uellet, eligeret, me quidem ſi audiret, L. Craſſum: quod iſte arripuit, & ita ſeſe factur ũ confirmauit, atq; etiã addidit, gratiæ ſcilicet cauſa, me quoq; ſibi magiſtrũ futurũ. Vix annus interceſſerat ab hoc ſermone cohortationis meæ, cum iſte accuſauit C. Norbanum defendente me: non eſt credibile quid intereſſe mihi ſit uiſum inter eum, qui tum erat, & qui anno antè fuerat. omnino in illud genus eum Craßi magnificũ atq; præclarũ natura ipſa ducebat: ſed ea nõ ſatis proficere potuiſſet, niſi eodem ſtudio atq; imitatione incidiſſet, atq; ita dicere cõſueſſet, ut tota mente Craſſum atq; omni animo intueretur. Ergo hoc ſit primũ in præceptis meis, ut demõſtremus quẽ imitetur, atq; ita ut quæ maxime excellant in eo quẽ imitabitur, ea diligentißime perſequatur: tum accedat exercitatio, qua illum quẽ antè delegerit, imitãdo effingat, atq; ita exprimat, nõ ut multos imitatores ſæpe cognoui, qui aut ea quæ facilia ſunt, aut etiam illa quæ inſignia ac penè uitioſa, conſectentur imitando. Nihil eſt facilius, quàm amictum imitari alicuius, aut ſtatũ, aut motũ. Si uero etiam uitioſe aliquid eſt, id ſumere, & in eo uitioſum eſſe, non magnum eſt, ut ille qui nũc etiam amiſſa uoce fuerit in repub. Fuſius neruos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non aſſequitur, oris prauitatem, & uerborũ latitudinẽ imitatur:

ſed tamen ille nec deligere ſciuit, cuius potiſſimum ſimilis eſſet, & in eo ipſo, quē delegerat, imitari etiam uitia uoluit. Qui autem ita faciet ut oportet, primum uigilet neceſſe eſt in deligendo: deinde quem probauit, in eo quæ maxime excellent, ea diligentiſſime proſequatur. Quid enim cauſæ cenſetis eſſe, cur ætates extulerint ſingulæ ſingula propè genera dicendi? quod non tam facile in noſtris oratoribus poſſumus iudicare, quia ſcripta, ex quibus iudicium fieri poſſet, nō multa ſanè reliquerūt, quàm in Græcis: ex quorū ſcriptis cuiuſq; ætatis, quæ dicendi ratio uolūtasq; fuerit, intelligi poteſt. Antiquiſſimi ferè ſunt, quorum quidem ſcripta cōſtent, Pericles atq; Alcibiades, & eadem ætate Thucydides, ſubtiles, acuti, breues, ſentētijs magis quàm uerbis abundātes. Non potuiſſet accidere, ut unum eſſet omnium genus, niſi aliquem ſibi proponerent ad imitandum. Conſecuti ſunt hos Critias, Theramenes, Lyſias: multa Lyſiæ ſcripta ſunt, nonnulla Critiæ, de Theramene audiuimus: omnes etiam tum retinebāt illum Periclis ſuccū, ſed erant paulo uberiore filo. Ecce tibi exortus eſt Iſocrates, magiſter iſtorum omnium, cuius è ludo tanquam ex equo Troiano meri principes exierunt: ſed eorū partim in pompa, partim in acie illuſtres eſſe uoluerunt. Itaque & illi Theopompi, Ephori, Phyliſti, Naucratæ, multiq; alij naturis differūt: uoluntate autem ſimiles ſunt inter ſeſe, & magiſtri, & ij qui ſe ad cauſas cōtulerunt, ut Demoſthenes, Hyperides, Lycurgus, Aeſchines, Dynarchus, aliiq; complures, &, ſi inter ſe pares non fuerūt, tamē ſunt omnes in eodem ueritatis imitandæ genere uerſati, quorum quandiu manſit imitatio, tandiu genus illud dicendi, ſtudiumq; uixit. Poſteaquam extinctis his, omnis eorū memoria ſenſim obſcurata

ſcurata eſt & euanuit, alia quædam dicendi molliora ac remiſsiora genera uiguerunt. Inde Demochares, quem aiunt ſororis filium fuiſſe Demoſthenis: tum Phalereus ille Demetrius omnium iſtorum mea ſententia politiſsimus, alijq́; eorum ſimiles extiterũt. Quæ ſi uolemus uſq; ad hoc tẽpus perſequi, intelligemus, ut hodie Alabandenſem illum Meneclem, & eius fratrẽ Hieroclem, quos ego audiui, tota imitetur Aſia: ſic ſemper fuiſſe aliquem, cuius ſe ſimiles pleriq; eſſe uellent. Hanc igitur ſimilitudinem qui imitatione aſſequi uolet, tum exercitationibus crebris atq; magnis, tum ſcribendo maxime perſequatur. quod ſi noſter Sulpitius faceret, multo eius oratio eſſet preſſior: in qua nunc interdum, ut in herbis ruſtici ſolent dicere, in ſumma ubertate ineſt luxuries quædam, quæ ſtylo depaſcenda eſt. Hic Sulpitius: Me quidem, inquit, recte mones, idq́; mihi gratum eſt: ſed ne te quidem Antoni multum ſcriptitaſſe arbitror. Tum ille: Quaſi uero, inquit, non ea præcipiam alijs, quæ mihi ipſi deſunt, ſed tamen ne tabulas quidem conficere exiſtimor: uerum & in hoc ex re familiari mea, & in illo ex eo quod dico, quantulum id cunq; eſt, quid faciam iudicari poteſt. Atq; eſſe tamen multos uidemus, qui neminem imitentur, & ſuapte natura quod uelint ſine cuiuſquã ſimilitudine cõſequãtur, quod & in uobis animaduerti recte poteſt Cæſar & Cotta, quorũ alter inuſitatum quidem noſtris oratoribus lepôrem quendam & ſalem, alter acutiſsimũ & ſubtiliſsimũ dicendi genus eſt cõſecutus. Neq; uero ueſter æqualis Curio, patre mea ſententia uel eloquentiſsimo temporibus illis, quenquã mihi magnopere uidetur imitari, qui tamen uerborum grauitate & elegantia & copia ſuam quandam expreſsit quaſi formam figuramq́ue

dicēdi: quod ego maxime potui iudicare in ea cauſa, quā ille cōtra me apud Centumuiros pro fratribus Coßis dixit. In qua nihil illi defuit, quod non modo copioſus, ſed etiam ſapiens orator habere deberet. Verū ut aliquando ad cauſas deducamus illum, quē conſtituimus, & eas quidem in quibus pluſculum negotij eſt, iudiciorum atq; litium (riſerit aliquis fortaſſe hoc præceptū, eſt enim non tam acutū quàm neceſſarium, magisq; monitoris non ſatui quàm eruditi magiſtri) hoc enim primum præcipiemus, quaſcunq; cauſas erit acturus, ut eas diligēter penitusq; cognoſcat. Hoc in ludo nō præcipitur: faciles enim cauſæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinū uetat in murum aſcendere, aſcendit, hoſtes repulit, accuſatur. Nihil eſt negotij huiuſmodi cauſam cognoſcere. Recte igitur nihil de cauſa diſcenda præcipiunt. Hæc eſt enim in ludo cauſarū fere formula. At uero in foro, tabulæ, teſtimonia, pacta, cōuenta, ſtipulationes, cognationes, affinitates, decreta, reſponſa, uita deniq; corū, qui in cauſa uerſantur, tota cognoſcenda eſt: quarū rerum negligentia pleraſq; cauſas & maxime priuatas (ſunt enim multo ſæpe obſcuriores) uidemus amitti. Ita nonnulli dum operā ſuam multam exiſtimari uolunt, ut toto foro uolitare, & à cauſa ad cauſam ire uideantur, cauſas dicunt incognitas. In quo eſt illa quidē magna offenſio, uel negligentiæ, ſuſceptis rebus: uel perfidiæ, receptis: ſed etiam illa maior opinione quòd nemo poteſt de ea re, quam non nouit, non turpißime dicere: ita dum inertiæ uituperationem, quæ maior eſt, cōtemnunt, aſſequuntur etiam illam, quam magis ipſi fugiunt, tarditatis. Equidem ſoleo dare operā, ut de ſua quisq; re me ipſe doceat, & ut nequis alius adſit, quo liberius loquatur, et agere aduerſarij cauſam, ut ille

agat

agat ſuam, & quicquid de ſua re cogitarit, in mediũ proferat: itaq; cum ille diſceßit, tres perſonas unus ſuſtineo ſumma animi æquitate, meam, aduerſarij, iudicis: qui locus eſt talis, ut plus habeat adiumenti quàm incommodi, hunc iudico eſſe dicendum: ubi plus mali quàm boni reperio, id totum abiudico atq; reijcio. Ita aſſequor, ut alio tẽpore cogitem quid dicam, & alio dicã: quæ duo pleriq; ingenio freti ſimul faciũt: ſed certe ijdem illi melius aliquãto dicerent, ſi aliud ſumendum ſibi tempus ad cogitandũ, aliud ad dicendum putarent. Cum rem penitus cauſamq; cognoui, ſtatim occurrit animo quæ ſit cauſa ambigui. Nihil eſt enim quod inter homines ambigatur, ſiue ex crimine cauſa conſtet, ut facinoris: ſiue ex controuerſia, ut hæreditatis: ſiue ex deliberatione, ut belli: ſiue ex perſona, ut laudis: ſiue ex diſputatione, ut de ratione uiuendi, in quo non aut quid factum ſit, aut fiat, futurũmue ſit, quæratur, aut quale ſit, aut quid uocetur. Ac noſtræ fere cauſæ, quæ quidem ſunt criminum, plerunq; inficiatione defenduntur. Nam & de pecunijs repetundis, quæ maximæ ſunt, neganda ferè ſunt omnia: & de ambitu raro illud datur, ut poßis liberalitatem ac benignitatem ab ambitu atq; largitione ſeiungere: de ſicarijs, de ueneficijs, de peculatu inficiari neceſſe eſt. Id eſt igitur genus primũ cauſarum in iudicijs, ex controuerſia facti. In deliberationibus plerunq; ex futuri, raro etiam ex inſtantis, aut facti. Sæpe autem res non ſit nec'ne, ſed qualis ſit, quæritur: ut cum L. Opimij cauſam defendebat apud populũ audiente me C. Carbo COS. nihil de C. Gracchi nece negabat, ſed id iure pro ſalute patriæ factum eſſe dicebat, ut eidem Carboni Trib. Pl. alia tum mẽte rempub. capeßenti P. Africanus de Tyberio Graccho interroganti reſpon-

derat, iure cæſum uideri. Iure autem omnia defenduntur, quæ ſunt eius generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut neceſſe fuerit, aut imprudentia, aut caſu facta eſſe uideantur. Iam quid uocetur quæritur, cum quo uerbo quid appellandum ſit, contenditur: ut mihi ipſi cum hoc Sulpitio fuit in Norbani cauſa ſumma contentio: pleraq; enim de ijs, quæ ab iſto obijciebantur, cum cõfiterer, tamen ab illo maieſtatem imminutam negabam, ex quo uerbo lege Apuleia tota illa cauſa pendebat. Atq; in hoc genere cauſarum nonnulli præcipiunt, ut uerbũ illud, quod cauſam facit, lucide, breuiter uterq; definiat. Quod mihi quidem perquam puerile uideri ſolet: alia eſt enim cum inter doctos homines de ijs ipſis rebus quæ uerſantur in artibus diſputatur, uerborum definitio: ut cum quæritur quid ſit ars, quid ſit lex, quid ſit ciuitas. In quibus hoc præcipit ratio atq; doctrina, ut uis eius rei, quam definias, ſic exprimatur, ut neque abſit quicquam, neq; ſuperſit. Quod quidem in illa cauſa neq; Sulpitius fecit, neque ego facere conatus ſum. Nam quantum uterq; noſtrum potuit, omni copia dicẽdi dilatauit, quid eſſet maieſtatem minuere. Etenim definitio primum reprehenſo uerbo uno, aut addito, aut dempto, ſæpe extorquetur è manibus: deinde genere ipſo doctrinam redolet, exercitationémque penè puerilem: tum & in ſenſum & in mentem iudicis intrare non poteſt: antè enim præterlabitur, quàm percepta eſt. Sed in eo genere, in quo quale ſit quid ambigitur, exiſtit etiam ex ſcripti interpretatione ſæpe cõtentio, in quo nulla poteſt eſſe niſi ex ambiguo controuerſia. Nam illud ipſum, cum ſcriptum à ſententia diſcrepat, genus quoddam habet ambigui: quod tum explicatur, cum ea uerba, quæ deſunt, ſuggeſta ſunt, quibus additis defenditur ſen-

tentiam

tentiam ſcripti perſpicuam fuiſſe: & ex contrarijs ſcriptis ſiquid ambigitur, non nouum genus naſcitur, ſed ſuperioris generis cauſa duplicatur. itaq; aut nunquam diiudicari poterit, aut ita dijudicabitur, ut referendis prætcritis uerbis id ſcriptum, quodcunque defendimus, ſuppleatur: ita fit ut unum genus in ijs cauſis, quæ propter ſcriptum ambigũtur, relinquatur, ſi eſt ſcriptum aliquid ambigue. Ambiguorum autẽ complura genera ſunt, quæ mihi uidentur melius noſſe, qui dialectici appellantur: ij autem noſtri ignorare, qui non minus noſſe debeant: tum illud eſt frequentiſsimum in omni cõſuetudine uel ſermonis uel ſcripti, cum idcirco aliquid ambigitur, quòd aut uerbum, aut uerba ſint prætermiſſa. Iterum autem peccant, cum genus hoc cauſarum, quod in ſcripti interpretatione uerſatur, ab illis cauſis, in quibus qualis quæq; res ſit, diſceptatur, ſeiungunt: nuſquam enim tam quæritur quale ſit genus ipſum rei, quàm in ſcripto, quòd totum à facti controuerſia ſeparatum eſt. Ita tria ſunt omnino genera, quæ in diſceptationẽ & controuerſiam cadere poſſunt, quid fiat, factum, futurum'ue ſit, aut quale ſit, aut quomodo nominetur: nam & illud quidem quod quidam Græci adiungũt, rectène factum ſit, totum in eo eſt, quod quale ſit, quærimus. Sed iam ad inſtitutũ reuertar meum. Cum igitur accepto cauſæ genere & cognito rem tractare cœpi, nihil prius cõſtituo, quàm quid ſit illud, quo mihi referẽda ſit omnis illa oratio, quæ ſit propria quæſtionis & iudicij: deindè illa duo diligẽtiſsime cõſydero, quorum alterum cõmendationẽ habet noſtrã, aut eorũ quos defendimus: alterũ eſt accõmodatũ ad eorũ animos, apud quos dicimus, ad id quod uolumus cõmouendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad perſuadendum rebus eſt nixa: ut probemus

probemus uera eſſe ea quæ defendimus: ut cõciliemus nobis eos qui audiunt:ut animos eorũ ad quencunque cauſa poſtulabit motum, uocemus. Ad probandum autem *duplex eſt oratori ſubiecta materies:una rerum earum,quæ nõ excogitantur ab oratore, ſed in re poſitæ ratione tractantur:ut tabulæ,teſtimonia,pacta,cõuenta, quæſtiones, leges,ſenatuſconſulta,res iudicatæ,decreta, reſponſa,& reliqua,ſiquæ ſunt,quæ non ab oratore pariuntur,ſed ad oratorem a cauſa atq; à reis deferũtur.* Altera *eſt quæ tota in diſputatiõe et argumẽtatione oratoris collocata eſt.* Ita *in ſuperiore genere de tractãdis argumẽtis, in hoc autem etiam de inuẽiendis cogitandũ eſt.* Atq; *iſti quidẽ qui docẽt,cũ cauſas in plura genera ſecuerũt,ſingulis generibus argumentorum copiam ſuggerunt:quod etſi ad inſtituẽdos adoleſcentulos magis aptum eſt,ut ſimulac poſita ſit cauſa,habeant quo ſe referant,unde ſtatim expedita poſſint argumenta depromere,tamen & tardi ingenij eſt riuulos conſectari,fõntes rerum non uidere:etiam ætatis eſt uſusq; noſtri, à capite quod uelimus arceſſere, & unde omnia manant,uidere.* Et *primum genus illud earum rerum,quæ ad oratorem deferuntur,meditatũ nobis in perpetuum ad omnẽ uſum ſimilium rerum eſſe debebit: nam pro tabulis & contra tabulas, & pro teſtibus & contra teſtes,pro quæſtionibus & contra quæſtiones, & item de cæteris rebus eiuſdem generis,uel ſeparatim dicere ſolemus de genere uniuerſo,uel definite de ſingulis temporibus, hominibus, cauſis: quos quidem locos (uobis hoc* Cotta & Sulpiti *dico) multa commentatione atque meditatione paratos atque expeditos habere debetis.* Lon*gum eſt enim nunc me explicare qua ratione aut confirmare, aut infirmare teſtes, tabulas, quæſtiones oportet.*

tet. Hæc ſunt omnia ingenij uel mediocris, exercitationis autem maxime: artem quidem & præcepta duntaxat hactenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur. itemq́; illa quæ ſunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illuſtrem perpolitamq́; deſyderant. Itaque cum hæc duo nobis quærenda ſint in cauſis, primum quid, deinde quomodo dicamus, alterũ quod totum arte tinctum uidetur, tametſi artem requirit, tamen prudentiæ eſt penè mediocris, quid dicendum ſit, uidere: alterum eſt in quo oratoris uis illa diuina uirtuſq́; cernitur, ea quæ dicenda ſunt, ornate, copioſe, uarieq́; dicere. Quare illam partem ſuperiorem, quoniam ſemel ita uobis placuit, non recuſabo, quo minus perpoliam atque conficiam: quantum cõſequar, uos iudicabitis, quibus ex locis ad eas tres res, quæ ad fidem faciendam ſolæ ualent, ducatur oratio, ut & concilientur animi, & doceantur, & moueantur. Hæc ſunt enim tria numero, ea uero quẽadmodum illuſtrentur, præſto eſt qui omnes docere poſſit, qui hoc primus in noſtros mores induxit, qui maxime auxit, qui ſolus effecit. Namq; ego Catule (dicam enim non reuerens aſſentandi ſuſpicionem) neminem eſſe oratorem paulo illuſtri orẽ arbitror, neq; Græcum, neq; Latinum, quem ætas noſtra tulerit, quem non & ſæpe & diligenter audierim. Itaque ſiquid eſt in me, quod iam ſperare uideor, quoniam quidem uos his ingenijs homines tantum operæ mihi ad audiendum datis, ex eo eſt, quòd nihil quiſquam unquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus inſederit. Atque ego is qui ſum, quantuſcunq; ſum ad iudicandum, omnibus auditis oratoribus, ſine ulla dubitatione ſic ſtatuo & iudico, ne-

minem

minem omnũ tot & tanta quanta ſunt in Craſſo babuiſſe ornamenta dicendi. Quamobrem ſi uos quoq; hoc idem exiſtimatis,nõ erit,ut opinor,iniqua partitio,ſi cum ego hunc oratorẽ,quem nunc fingo,ut inſtitui,crearo, aluero,confirmaro,tradam cum Craſſo & ueſtiendum & ornandum. Tum Craßus: Tu uerò,inquit, Antoni perge,ut inſtituiſti. Neq; enim boni eſt,neq; liberalis parẽtis, quẽ procrearit & eduxerit, eum non & ueſtire & ornare, præſertim cũ te locupletem eſſe negare non poßis. Quod enim ornamentum,quæ uis,qui animus, quæ dignitas illi oratori deſuit,qui in cauſa peroranda nõ dubitauit excitare reum Conſularem,& eius diloricare tunicã,& iudicibus cicatrices aduerſas ſenis Imperatoris oſtendere? qui idem hoc accuſante Sulpitio,cũ hominem ſeditioſum furioſumq́; defenderet,non dubitauit ſeditiones ipſas ornare ac demonſtrare grauißimis uerbis, multos ſæpe impetus populi non iniuſtos eſſe, quos præſtare nemo poßit: multas etiã è rep. ſeditiones ſæpe eſſe factas,ut cum reges eſſent exacti,ut cum Tribunitia poteſtas eſſet conſtituta. Illam Norbani ſeditionem ex luctu ciuium,& ex Cæpionis odio,qui exercitũ amiſerat,neq; reprimi potuiſſe, & iure eſſe cõflatam. Potuit hic locus tam anceps,tam inauditus,tam lubricus,tam nouus,ſine quadam incredibili ui, ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlij, quid de Q. Regis commiſeratione dicam? quid de alijs innumerabilibus? in quibus hoc nõ maxime enituit, quod tibi omnes dant,acumen quoddã ſingulare: ſed hæc ipſa, quæ nunc ad me delegare uis, ea ſemper in te eximia & præſtantia fuerũt. Tum Catulus: Ego uero,inquit,in uobis hoc maxime admirari ſoleo,quod cum inter uos in dicendo dißimillimi ſitis, ita tamen uterque ueſtrum dicat,

ut ei

ut ei nihil neque à natura denegatum, neque à doctrina, non delatũ eſſe uideatur. Quare Craſſe neque tu tua ſuauitate nos priuabis, ut ſiquid ab Antonio aut prætermiſſum, aut relictum ſit, non explices: neq; te Antoni, ſiquid non dixeris, exiſtimabimus non potuiſſe potius, quàm à Craſſo dici maluiſſe. Hic Craſſus: Quin tu, inquit, Antoni omittis iſta quæ propoſuiſti, quæ nemo horum deſiderat, quibus ex locis ea, quæ dicenda ſint in cauſis reperiantur: quæ quanquam abs te nouo quodam modo, præclareq́; dicuntur, ſunt tamen & re faciliora, & præceptis peruagata: illa depromc nobis, unde afferas quæ ſæpiſsime tractas, ſemperq́; diuinitus. Depromam equidem, inquit Antonius, & quo facilius id à te exigam quod peto, nihil tibi à me poſtulanti recuſabo. Meæ totius orationis, & iſtius ipſius in dicendo facultatis, quam modo Craſſus in cœlum uerbis extulit, tres ſunt rationes, ut antè dixi: una conciliandorum hominũ, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum trium partium prima lenitatem orationis, ſecũda acumen, tertia uim deſyderat: nam hoc neceſſe eſt, ut is qui nobis cauſam adiudicaturus ſit, aut inclinatione uolũtatis propẽdeat in nos, aut defenſionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quoniã illa pars, in qua rerum ipſarũ explicatio ac defenſio poſita eſt, uidetur omnẽ huius generis quaſi doctrinam cõtinere, de ea primum loquemur, & pauca dicemus. Pauca enim ſunt, quæ uſu iam tractata, & animo quaſi habere notata uideamur. Ac tibi ſapiẽter monenti L. Craſſe libenter aſſentiemur, ut ſingularũ cauſarum defenſiones, quas ſolent magiſtri pueris tradere, relinquamus: aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & cauſam & orationem diſputatio ducitur.

Neq;

Neq; enim quoties uerbum aliquod eſt ſcribẽdum nobis, toties eius uerbi literæ ſunt cogitatione conquirendæ: nec quoties cauſa dicẽda eſt, toties ad eius cauſæ ſepoſita argumenta reuolui nos oportet: ſed habere certos locos, qui ut literæ ad uerbum ſcribendum, ſic illi ad cauſam explicandam, ſtatim occurrant. Sed hi loci ei demum oratori prodeſſe poſſunt, qui eſt uerſatus in rebus, uel uſu, quem ætas deniq; affert: uel auditione & cogitatione, quæ ſtudio & diligentia præcurrit ætatem. Nam ſi tu mihi quãuis eruditum hominem adduxeris, quanuis acrem & acutum in cogitando, quanuis ad pronuntiandum expeditũ, ſi erit idem in conſuetudine ciuitatis, in exemplis, in inſtitutis, in moribus ac uoluntatibus ciuium ſuorum hoſpes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur: ſubacto mihi ingenio opus eſt, ut agro nõ ſemel arato, ſed nouato & iterato, quo meliores fœtus poſſit & grandiores edere. Subactio autem, eſt uſus, auditio, lectio, literæ. Ac primũ naturam cauſæ uideat, quæ nunquam latet, factúmne ſit quæratur, an quale ſit, an quod nomen habeat: quo perſpecto, ſtatim occurrit naturali quadam prudentia, non his ſubductionibus, quas iſti docent, quid faciat cauſam, id eſt, quo ſublato controuerſia ſtare non poßit: deinde quid ueniat in iudicium, quod iſti ſic iubẽt quærere: interfecit Opimius Gracchum, quid facit cauſam? quòd reip. cauſa, cũ ex s.c. ad arma uocaſſet: hoc tolle, cauſa non erit. At id ipſum negat contra leges licuiſſe Decius. Veniet igitur in iudicium, licuerit'ne ex s.c. ſeruandæ reipub. cauſa. Perſpicua ſunt hæc quidem, & in uulgari prudentia ſita, ſed illa quærẽda, quæ ab accuſatore & defenſore argumenta ad id, quod in iudicium uenit, ſpectantia debeant afferri. Atq; hic illud uidendum eſt,

eſt, in quo ſummus eſt error iſtorum magiſtrorũ, ad quos liberos noſtros mittimus, non quo hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, ſed tamen ut uideatis, quàm ſit genus hoc eorum, qui ſibi eruditi uidẽtur, hebes atq; impolitum. Conſtituunt enim in partiendis orationum modis duo genera cauſarum: unum appellant, in quo ſine perſonis atq; temporibus de uniuerſo genere quæratur: alterum quod perſonis certis & tẽporibus definiatur: ignari omnes controuerſias ad uniuerſi generis uim et naturam referri. Nam in ea ipſa cauſa, de qua antè dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimij perſona, nihil Decij. De ipſo enim uniuerſo genere infinita quæſtio eſt: num pœna uideatur eſſe afficiendus, qui ciuẽ ex S.C. patriæ conſeruandæ cauſa interemerit, cum id per leges non liceret. Nulla deniq; eſt cauſa, in qua id quod in iudicium uenit, ex reorum perſonis ac non generum ipſorum uniuerſa diſputatione quæratur. Quinetiam in ijs ipſis, ubi de facto ambigitur, cœperit'ne contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum & defenſionis reuocentur oportet ad genus, & ad naturã uniuerſam: quòd ſumptuoſus, de luxuria: quòd alieni appetens, de auaritia: quòd ſeditioſus, de turbulentis & malis ciuibus: quòd à multis arguitur, de genere teſtium: contráq; quæ pro reo dicentur, omnia neceſſario à tempore atq; homine ad communes rerum & generum ſummas reuoluentur. Atq; hæc forſitan homini non omnia, quæ ſunt in natura rerũ celeriter animo cõprehendenti, permulta uideãtur, quæ ueniant in iudicium tum, cum de facto quæratur, ſed tamen criminũ eſt multitudo, non defenſionum aut locorũ infinita. Quæ uero, cum de facto non ambigitur, quærũtur qualia ſint ea, ſi ex reis numeres, et inumerabilia

Neq; enim quoties uerbum aliquod eſt ſcribẽdum nobis, toties eius uerbi literæ ſunt cogitatione conquirendæ: nec quoties cauſa dicẽda eſt, toties ad eius cauſæ ſepoſita argumenta reuolui nos oportet: ſed habere certos locos, qui ut literæ ad uerbum ſcribendum, ſic illi ad cauſam explicandam, ſtatim occurrant. Sed hi loci ei demum oratori prodeſſe poſſunt, qui eſt uerſatus in rebus, uel uſu, quem ætas deniq; affert: uel auditione & cogitatione, quæ ſtudio & diligentia præcurrit ætatem. Nam ſi tu mihi quãuis eruditum hominem adduxeris, quamuis acrem & acutum in cogitando, quamuis ad pronuntiandum expeditũ, ſi erit idem in conſuetudine ciuitatis, in exemplis, in inſtitutis, in moribus ac uoluntatibus ciuium ſuorum hoſpes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur: ſubacto mihi ingenio opus eſt, ut agro nõ ſemel arato, ſed nouato & iterato, quo meliores fœtus poſſit & grandiores edere. Subactio autem, eſt uſus, auditio, lectio, literæ. Ac primũ naturam cauſæ uideat, quæ nunquam latet, factúmne ſit quæratur, an quale ſit, an quod nomen habeat: quo perſpecto, ſtatim occurrit naturali quadam prudentia, non his ſubductionibus, quas iſti docent, quid faciat cauſam, id eſt, quo ſublato controuerſia ſtare non poßit: deinde quid ueniat in iudicium, quod iſti ſic iubẽt quærere: interfecit Opimius Gracchum, quid facit cauſam? quòd reip. cauſa, cũ ex s. c. ad arma uocaſſet: hoc tolle, cauſa non erit. At id ipſum negat contra leges licuiſſe Decius. Veniet igitur in iudicium, licuerít'ne ex s. c. ſeruandæ reipub. cauſa. Perſpicua ſunt hæc quidem, & in uulgari prudentia ſita, ſed illa quærẽda, quæ ab accuſatore & defenſore argumenta ad id, quod in iudicium uenit, ſpectantia debeant afferri. Atq; hic illud uidendum

eſt,

eſt,in quo ſummus eſt error iſtorum magiſtrorũ,ad quos liberos noſtros mittimus,non quo hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat,ſed tamen ut uideatis, quàm ſit genus hoc eorum,qui ſibi eruditi uidẽtur, hebes atq; impolitum. Conſtituunt enim in partiendis orationum modis duo genera cauſarum:unum appellant,in quo ſine perſonis atq; temporibus de uniuerſo genere quæratur:alterum quod perſonis certis & tẽporibus definiatur:ignari omnes controuerſias ad uniuerſi generis uim et naturam referri. Nam in ea ipſa cauſa, de qua antè dixi,nihil pertinet ad oratoris locos Opimij perſona, nihil Decij. De ipſo enim uniuerſo genere infinita quæſtio eſt:num pœna uideatur eſſe afficiendus, qui ciuẽ ex S.C. patriæ conſeruandæ cauſa interemerit, cum id per leges non liceret. Nulla deniq; eſt cauſa,in qua id quod in iudicium uenit,ex reorum perſonis ac non generum ipſorum uniuerſa diſputatione quæratur. Quinetiam in ijs ipſis,ubi de facto ambigitur,cœperit'ne contra leges pecunias P. Decius,argumenta & criminum & defenſionis reuocentur oportet ad genus, & ad naturã uniuerſam:quòd ſumptuoſus,de luxuria:quòd alieni appetens, de auaritia:quòd ſeditioſus,de turbulentis & malis ciuibus:quòd à multis arguitur,de genere teſtium : contráq; quæ pro reo dicentur, omnia neceſſario à tempore atq; homine ad communes rerum & generum ſummas reuoluentur. Atq; hæc forſitan homini non omnia,quæ ſunt in natura rerũ celeriter animo cõprehendenti, permulta uideãtur,quæ ueniant in iudicium tum,cum de facto quæratur,ſed tamen criminũ eſt multitudo, non defenſionum aut locorũ infinita. Quæ uero,cum de facto non ambigitur,quærũtur qualia ſint ea,ſi ex reis numeres, et inumerabilia

rabilia ſunt & obſcura: ſi ex rebus, ualde & modica & illuſtria. Nam ſi Mancini cauſam in uno Mācino ponimus, quotieſcunq; is quem Paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties cauſa noua naſcetur. Sin illa controuerſia cauſam facit, uideatur'ne ei, quem Paterpatratus dediderit, ſi is non ſit receptus, poſtliminiū eſſe: nibil ad artē dicendi, nec ad argumēta defenſionis Mancini nomen pertinet. Ac ſiquid affert præterea hominis aut dignitas, aut indignitas, extra quæſtionem eſt, & ea tamen ipſa oratio ad uniuerſi generis diſputationem referatur neceſſe eſt. Hæc ego non eo conſilio diſputo, ut homines eruditos redarguam, quāquam reprehendēdi ſunt, qui in genere definiēdo iſtas cauſas deſcribunt in perſonis, & in tēporibus poſitas eſſe. Nam etſi incurrunt tempora & perſonæ, tamen intelligendum eſt, non ex ijs, ſed ex genere quæſtionis pēdere cauſas. Sed hoc nihil ad me. Nullum enim nobis certamen cum iſtis eſſe debet: tantū ſatis eſt intelligi, ne hoc quidem eos cōſecutos, quod in tanto otio, etiam ſine hac forenſi exercitatione efficere potuerunt, ut genera rerum diſcernerent, eaq; paulo ſubtilius explicarent. Verum hoc (ut dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam magis ad uos Cotta noſter & Sulpiti, quomodo nunc ſe iſtorum artes habent, pertimeſcenda eſt multitudo cauſarum: eſt enim infinita. Si in perſonis ponitur, quot homines, tot cauſæ: ſin ad generū uniuerſas quæſtiones referūtur, ita modicæ et paucæ ſunt, ut omnes eas diligētes & memores, & ſobrij oratores percurſas animo, & propè decantatas habere debeant: niſi forte exiſtimatis à Manio Curio cauſam didiciſſe L. Craſſum, & ea re multū attuliſſe, quāobrem poſthumo non nato Curium tamen hæredē Coponij eſſe oporteret.

Nihil

Nihil ad copiã argumẽtorũ,neq; ad cauſæ uim ac naturã nomẽ Coponij ac Curij pertinuit:in genere erat uniuerſo rei negotijq;,non in tempore ac nominibus omnis quæſtio,cũ ſcriptũ ita ſit,Si mihi filius gignitur,isq; prius moritur,& cætera,tum ut mihi ille ſit hæres. Si natus filius nõ ſit,uideatur'ne is,qui filio mortuo inſtitutus hæres ſit,hæres eſſe. perpetui iuris,et uniuerſi generis quæſtio non hominũ nomina,ſed rationẽ dicẽdi, & argumẽtorũ fontes deſyderat. In quo etiam iſti nos iuriſcõſulti impediunt,à diſcẽdoq; deterrẽt. Video enim in Catonis et Bruti libris nominatim ferè referri, quid alicui de iure uiro aut mulieri reſpõderint: credo ut putaremus in hominibus non in re cõſultationis, aut dubitationis cauſam aliquã fuiſſe,ut quòd homines eſſent innumerabiles, debilitati à iure cognoſcẽdo uoluntatẽ diſcẽdi ſimul cũ ſpe perdiſcẽdi abijceremus. Sed hæc Craſſus aliquãdo nobis expediet, & exponet deſcripta generatim. Eſt enim,ne forte neſcias,heri nobis ille hoc Catule pollicitus, ſe ius ciuile, quod nũc diffuſum et diſsipatũ eſt,in certa genera coacturũ,& ad artem facile redacturũ. Et quidẽ,inquit Catulus,haudquaquã id eſt difficile Craſso,qui & quod diſci potuit de iure,didicit:& quod ijs,qui eũ docuerũt, defuit,ipſe afferet,ut quæ ſint in iure,uel acute deſcribere,uel ornate illuſtrare poſsit. Ergo iſta,ĩquit Antonius, tum à Craſso diſcemus,cum ſe de turba,& à ſubſellijs in otium (ut cogitat) ſolitudinẽq; cõtulerit. Iam id quidẽ ſæpe,inquit Catulus,ex eo audiui,cum diceret ſibi certũ eſſe à iudicijs cauſisq; diſcedere: ſed ut ipſi ſoleo dicere, nõ licebit:neq; enim ipſe auxilium ſuũ ſæpe à uiris bonis fruſtra implorari patietur, neq; id æquo animo feret ciuitas:quæ ſi uoce L. Craſsi carebit,ornamẽto quodã ſeſe

ſpoliatã putabit. Nã hercle,inquit Antonius,ſi hæc uere à Catulo dicta ſunt, tibi mecum in eodem eſt piſtrino Craſſe uiuendũ, & iſtam oſcitantẽ & dormitantẽ ſapientiã, Scæuolarũ,& cæterorũ beatorũ otio concedamus. Arriſit hic Craſſus leuiter,& Pertexe modo,inquit, Antoni,quod exorſus es:me tamen iſta oſcitans ſapientia, ſimulatq; ad eam confugero,in libertatẽ uindicabit.Huius quidem loci,quẽ modo ſum exorſus, hic eſt finis,inquit Antonius:quoniam intelligitur non in hominũ innumerabilibus perſonis,neq; in infinita temporũ uarietate,ſed in generũ cauſis atq; naturis omnia ſita eſſe,quæ in dubium uocarẽtur:genera autem eſſe definita non ſolum numero,ſed etiam paucitate, ut eam materiem orationis,quæ cuiuſq; eſſet generis,ſtudioſi qui eſſent dicendi,omnibus locis deſcriptam,inſtructam,ornatamq; comprehenderent, rebus dico & ſententijs. Ea,ui ſua uerba parient,quæ ſemper ſatis ornata mihi quidem uideri ſolent,ſi eiuſmodi ſunt,ut ea res ipſa peperiſſe uideatur. Ac ſi uerũ quæritis,quod mihi quidem uideatur (nihil enim aliud affirmare poſſum niſi ſententiã & opinionẽ meã) hoc inſtrumentũ cauſarum,& generum uniuerſorum in forum deferre debemus,neque ut quæq; res delata ad nos erit,tum deniq; ſcrutari locos, ex quibus argumenta eruamus: quæ quidem omnibus,qui ea mediocriter modo conſyderarint, ſtudio adhibito, & uſu pertractata eſſe poſſunt.ſed tamen animus referendus eſt ad ea capita,& ad illos, quos ſæpe iam appellaui locos,ex quibus omnia ad omnẽ orationẽ inuenta ducuntur. Atq; hoc totum eſt ſiue artis,ſiue animaduerſionis,ſiue conſuetudinis, noſſe regiones,intra quas uenire debeas, & perueſtiges quod quæras. Vbi eum locum omnem cogitatione ſepſeris,ſi modo

modo uſum rerum percallueris, nihil te effugiet, atque omne quod erit in re, occurret atq; incidet. Et ſic cum ad inueniendum in dicendo tria ſint, acumen, deinde ratio, quā licet (ſi uolumus) appellemus artem, tertium diligentia, non poſſum equidem non ingenio primas concedere, ſed tamen ipſum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat. Diligentia, inquam, cum omnibus in rebus, tum in cauſis defendendis plurimum ualet: hæc præcipue colenda eſt nobis, hæc ſemper adhibenda, hæc nihil eſt, quod nō aſſequatur. Cauſa penitus, quod initio dixi, nota ſit: diligentia eſt, ut aduerſarium attente audiamus, atq; ut eius non ſolum ſententias, ſed etiam uerba omnia excipiamus, uultus deniq; perſpiciamus omnes, qui ſenſus animi plerunq; indicant. Id tamen diſsimulanter facere, ne ſibi ille aliquid proficere uideatur, prudentia eſt. Deinde ut in ijs locis, quos proponā paulo pòſt, peruoluatur animus, ut ſe penitus inſinuet in cauſam, ut ſit cura & cogitatione intentus, diligentia eſt: ut his rebus adhibeat, tanquā lumen aliquod, memoriam, ut uocē, ut uires: hæc magna ſunt. Inter ingenium quidē & diligentiam perpaululum loci reliquū eſt arti: ars demonſtrat tantum ubi quæras, atq; ubi ſit illud, quod ſtudeas inuenire: reliqua ſunt in cura, attentione animi, cogitatione, uigilantia, aſsiduitate, labore, complectar uno uerbo, quo ſæpe iam uſi ſumus, diligentia, qua una uirtute omnes uirtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copia uidemus ut abundent philoſophi, qui (ut opinor, ſed tu hæc Catule melius) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus quæcunque res propoſita eſt, ſuſcipiunt, de qua copioſe & abundanter loquātur. Tum Catulus: Eſt, inquit, ut dicis Antoni, ut pleriq; philoſophi nulla tra-

dant præcepta dicẽdi, & habeant paratũ tamen quid de quaq; re dicant. Sed Ariſtoteles is, quẽ maxime ego admiror, propoſuit quoſdam locos, ex quibus omnis argumentatio, non modo ad philoſophorũ diſputationem, ſed etiam ad hanc, qua in cauſis utimur, inueniretur: à quo quidẽ homine iandudum Antoni non aberrat oratio tua, ſiue tu ſimilitudine illius diuini ingenij in eadem incurris ueſtigia, ſiue etiã illa ipſa legiſti atq; didiciſti, quod quidem mihi magis ueriſimile uidetur. Plus enim te operæ Græcis dediſſe rebus uideo, quàm putarã. Tum ille: Verum, inquit, ex me audies Catule, ſemper ego exiſtimaui iucundiorẽ & probabiliorem huic populo oratorẽ fore, qui primũ quamminimã artificij alicuius, deinde nullam Græcarũ rerum ſignificationẽ daret: atq; ego idem exiſtimaui pecudis eſſe non hominis, cum tantas res Græci ſuſciperent, profiterẽtur, agerent, ſeſeq; & uidendi res obſcuriſsimas, & bene uiuendi, & copioſe dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admouere aurem, & ſi palàm audire eos non auderes, ne minueres apud tuos ciues authoritatẽ tuam, ſubauſcultando tamen excipere uoces eorũ, & procul quid narrarent attẽdere: itaq; feci Catule, & iſtorũ omnium ſummatim cauſas, & genera ipſa guſtaui. Valde hercule, inquit Catulus, timide tanquam ad aliquẽ libidinis ſcopulum, ſic tuam mentem ad philoſophiam appuliſti, quam hæc ciuitas aſpernata nunquam eſt. Nam & referta quondã Italia Pythagoreorũ fuit, tum cum erat in hac gente magna Græcia, ex quo etiam quidã Numam Pompilium regem noſtrũ fuiſſe Pythagoreũ ferunt, qui annis permultis antè fuit, quàm ipſe Pythagoras: quo etiam maior uir habendus eſt, cum illam ſapientiam conſtituendæ ciuitatis duobus

propè

propè ſeculis antè cognouit, quàm eam Græci natam eſſe ſenſerunt: & certe non tulit ullos hæc ciuitas aut gloria clariores, aut autoritate grauiores, aut humanitate politiores P. Aphricano, C. Lælio, L. Furio, qui ſecũ eruditiſsimos homines ex Græcia palàm ſemper habuerunt. Atq; ego ex iſtis ſæpe audiui, cum dicerent pergratum Athenienſes & ſibi feciſſe, & multis principibus ciuitatis, quòd cum ad ſenatum legatos de ſuis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobiliſsimos philoſophos miſiſſent Carneadẽ, & Critolaum, & Diogenẽ. Itaq; eos, dum Romæ eſſent, & à ſe, & ab alijs frequenter auditos: quos tu cũ haberes autores Antoni, miror cur philoſophiæ ſicut Zethus ille Pacuuianus propè bellum indixeris. Minime, inquit Antonius, ac ſic decreui philoſophari potius, ut Neoptolemus apud Ennium, paucis. Nã omnino haud placet. Sed tamẽ hæc eſt mea ſententia, quã uidebar expoſuiſſe: ego iſta ſtudia non improbo, moderata modo ſint: opinionẽ iſtorum ſtudiorũ, & ſuſpicionem artificij apud eos qui res iudicent, oratori aduerſariam eſſe arbitror: imminuit enim & oratoris autoritatẽ, & orationis fidem. Sed ut eò reuocetur unde huc declinauit oratio, ex tribus iſtis clariſsimis philoſophis, quos Romã ueniſſe dixiſti, uides'ne Diogenẽ fuiſſe, qui diceret, artẽ ſe tradere bene diſſerendi, & uera ac falſa dijudicandi, quam uerbo Græco Διαλεκτικὴν appellaret? In hac arte, ſi modo eſt hæc ars, nullũ eſt præceptũ quomodo uerum inueniatur, ſed tantum eſt quomodo iudicetur. Nã & omne, quod eloquimur, ſic ut aut eſſe dicamus id, aut non eſſe: & ſi ſimpliciter dictũ ſit, ſuſcipiunt dialectici, ut iudicẽt uerum'ne ſit an falſum: & ſi cõiuncte ſit elatũ, et adiuncta ſint alia, iudicẽt recte'ne adiuncta ſint,

& uera'ne ſumma ſit uniuſcuiuſq; rationis:& ad extremum ipſi ſe compungũt ſuis acuminibus, & multa quærendo reperiunt non modo ea, quæ iam non poßint ipſi diſſoluere,ſed etiã quibus antè exorſa, & potius detexta propè retexantur. Hic nos igitur Stoicus iſte nihil adiuuat,quoniam quemadmodum inueniam,quid dicã non docet,atq; idem etiam impedit, quòd & multa reperit, quæ neget ullo modo poſſe diſſolui, & genus ſermonis affert non liquidũ,non fuſum ac profluens,ſed exile,aridum,cõciſum ac minutũ:quòd ſiquid probabit, ita probabit ut oratori tamẽ aptũ non eſſe fateatur.Hæc enim noſtra oratio multitudinis eſt auribus accõmodãda, ad oblectãdos animos,ad impellendos,ad ea probãda, quæ nõ artificis ſtatera,ſed quadã populari trutina examinãtur. Quare iſtam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimium eſt,in iudicandis nimiũ loquax.Critolaum iſtum,quem ſimul cum Diogene ueniſſe commemoras,puto plus huic ſtudio noſtro prodeſſe potuiſſe.Erat enim ab iſto Ariſtotele,à cuius inuentis tibi ego uideor nòn longe aberrare: atq; inter hunc Ariſtotelem,cuius & illum legi librum,in quo expoſuit dicendi artes omnium ſuperiorum,& illos in quibus ipſe ſua quædam de eadem arte dixit,& hos germanos huius artis magiſtros,hoc mihi uiſum eſt intereſſe,quòd ille eadem acie mentis,qua rerum omnium uim naturamq; uiderat,hæc quoq; aſpexit,quæ ad dicẽdi artem,quam ille deſpiciebat,pertinebant:illi autem qui hoc ſolum colendum ducebant, habitarunt in hac una ratione tractanda non eadem prudentia,qua ille,ſed uſu in hoc uno genere ſtudioq; maiore.Carneadis uero uis incredibilis illa dicendi,& uarietas perquàm eſſet optãda nobis,qui nullã

unquam

unquam in illis ſuis diſputationibus rem defendit, quã nõ probarit: nullam oppugnauit, quam nõ euerterit. Sed hoc maius eſt quoddam, quàm ab ijs, qui hæc tradunt & docent, poſtulandum ſit. Ego autem, ſiquem nũc plane rudem inſtitui ad dicẽdum uelim, his potius tradam aßiduis uno opere eandem incudem diem noctemq́; tundentibus, qui omnes tenuißimas particulas, atq; omnia minima mãſa (ut aiunt nutrices infantibus pueris) in os inſerant. Sin ſit is, qui & doctrina mihi liberaliter inſtitutus, & aliquo iam imbutus uſu, & ſatis acri ingenio eſſe uideatur, illuc eum rapiam, ubi nõ ſecluſa aliqua aquula teneatur, ſed unde uniuerſum flumẽ erumpat, qui illi ſedes, & tanquam domicilia omnium argumentorum monſtret, & ea breuiter illuſtret, uerbisq; definiat. Quid enim eſt in quo hæreat, qui uiderit omne quod ſumatur in oratione, aut ad probandum, aut ad refellẽdum, aut ex ſua ſumi ui atq; natura, aut aſſumi foris? Ex ſua ui, cũ aut res, quæ ſit tota quæratur, aut pars eius, aut uocabulum quod habeat, aut quippiam rem illam quod attingat: extrinſecus autẽ, cum ea, quæ ſunt foris, neq; hærent in rei natura colligũtur. Si res tota quæritur, definitione uniuerſa uis explicanda eſt, ſic: Si maieſtas eſt amplitudo ac dignitas ciuitatis, is eam minuit, qui exercitũ hoſtibus Po. Ro. tradidit, non qui eum, qui id feciſſet, Po. Ro. poteſtati tradidit. Sin pars, partitione, hoc modo: Aut ſenatui parendum de ſalute reip. fuit, aut aliud conſiliũ inſtituendũ, aut ſua ſponte faciendum: aliud conſilium ſuperbum, ſuum arrogans: utendum igitur fuit conſilio ſenatus. Sin ex uocabulo, ut Carbo: Si COS. *eſt qui conſulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo quod rem attingat, plures ſunt argumentorum ſedes ac loci. Nam & coniuncta quærimus: &*

genera, & partes generibus ſubiectas, & ſimilitudines, & diſsimilitudines, & cōtraria, & cōſequētia, & cōſentanea, & quaſi præcurrētia, & repugnātia, & cauſas rerū ueſtigabimus, & ea, quæ ex cauſis orta ſunt, & maiora, paria, minora quæremus. Ex cōiunctis ſic argumēta ducū*tur:* Si *pietati ſumma tribuenda laus eſt, debetis moueri cum Q. Metellū tam pie lugere uideatis.* Ex genere au*tem:* Si *magiſtratus in* Po. Ro. *poteſtate eſſe debent, quid* Norbanum *accuſas, cuius* Tribunatus *uoluntati paruit ciuitatis?* Ex *parte autem ea quæ eſt ſubiecta generi:* Si *omnes qui reip. conſulunt, chari nobis eſſe debent, certe in primis* Imperatores, *quorum conſilijs, uirtute, periculis, retinemus & noſtram ſalutem & imperij dignitatem.* Ex *ſimilitudine autem:* Si *feræ partus ſuos diligunt, qua nos in liberos noſtros indulgentia eſſe debemus?* At *ex diſsimilitudine:* Si *barbarorum eſt in diem uiuere, noſtra conſilia ſempiternum tempus ſpectare debent.* Atq; *utroque in genere & ſimilitudinis & diſsimilitudinis, exempla ſunt ex aliorum factis aut dictis, aut euentis, & fictæ narrationes ſæpe ponendæ.* Iam *ex contrario:* Si Gracchus *nefarie, præclare* Opimius. Ex *conſequētibus:* Si *& ferro interfectus ille, & tu inimicus eius cū gladio cruento comprehenſus es in illo ipſo loco, & nemo præter te ibi uiſus eſt, & cauſa nemini, & tu ſemper audax, quid eſt quod de facinore dubitare poſsimus?* Ex *conſentaneis & præcurrētibus & repugnātibus, ut olim* Craſſus *adoleſcens:* Non *ſi* Opimium *defendiſti* Carbo, *idcirco te iſti bonū ciuem putabūt: ſimulaſſe te, & aliud quid quæſiſſe perſpicuum eſt, quòd* T. Grachi *mortē ſæpe in concionibus deploraſti, quòd* P. Africani *necis ſocius fuiſti, quòd eā legem in* Tribunatu *tuliſti, quòd ſemper à bonis diſſenſiſti.*

ſti. Ex cauſis autẽ rerum ſic: Auaritiã ſi tollere uultis, mater eius eſt tollenda luxuries. Ex ijs, autem, quæ ſunt orta de cauſis: Si ærarij copijs & ad belli adiumẽta & ad ornamenta pacis utimur, uectigalibus ſeruiamus. Maiora autẽ & minora & paria cõparabimus ſic. Ex maiore: Si bona exiſtimatio diuitijs præſtat, & pecunia tãtopere expetitur, quãto gloria magis eſt expetẽda? Ex minore ſic:

Hic paruæ conſuetudinis
Cauſa huius mortem fert tam familiariter:
Quid ſi ipſe amaſſet? quid mihi hic faciet patri?

Ex pari ſic: Eſt eiuſdem & eripere cõtra rẽp. & largiri pecunias. Foris autẽ aſſumũtur ea, quæ nõ ſua ui, ſed extranea ſubleuantur, ut hæc: Hoc uerum eſt, dixit enim Q. Luctatius: Hoc falſum eſt, habita enim quæſtio eſt: Hoc ſequi neceſſe eſt, recito enim tabulas. de quo genere toto paulo ante dixi. Hæc ut breuiſsime dici potuerũt, ita à me dicta ſunt. Vt enim ſi aurũ cui, quod eſſet multifariã defoſſum, cõmonſtrare uellẽ, ſatis eſſe deberet, ſi ſigna & notas oſtenderẽ locorum, quibus cognitis ille ſibi ipſe foderet, & id quod uellet, paruulo labore, nullo errore inueniret: ſic has ego argumẽtorũ noui notas, quæ illa mihi quærẽti demonſtrãt ubi ſint: reliqua cura & cogitatione eruũtur. Quod autẽ argumẽtorũ genus cuiq; cauſarũ generi maxime cõueniat, nõ eſt artis exquiſitæ præſcribere, ſed eſt mediocris ingenij iudicare. Neq; enim nũc id agimus, ut artem aliquã dicẽdi explicemus, ſed ut doctiſsimis hominibus uſus noſtri quaſi quædã monita tradamus. His igitur locis in mẽte & cogitatione defixis, & in omni re ad dicẽdum poſita excitatis, nihil erit qđ oratorẽ effugere poſsit, nõ modo in forẽſibus diſceptatiõibus, ſed omnino in ullo gñe dicẽdi. Si uero aſſequetur ut talis uideatur, qualẽ

ſe ui

ſe uideri uelit, & animos eorum ita afficiat, apud quos aget, ut eos, quocunq; uelit, uel trahere uel rapere poſſit, nihil profecto præterea ad dicendum requiret. Iam illud uidemus nequaquam ſatis eſſe reperire quid dicas, niſi id inuentum tractare poſſis. Tractatio autem uaria eſſe debet, ne aut cognoſcat artem qui audiat, aut defatigetur ſimilitudinis ſatietate. Proponi oportet quid afferas, & id quare ita ſit, oſtēdere: & ex iiſdem illis locis interdum concludere, relinquere aliàs, alioq; tranſire: ſæpe nō proponere, ac ratione ipſa afferenda, quid proponendū fuerit declarare: ſicui quid ſimile dicas, prius ut ſimile cōfirmes: deinde quod agitur, adiungas: puncta argumētorum plerunq; ut occulas, ne quis ea numerare poſſit, ut re diſtinguantur, uerbis cōfuſa eſſe uideantur. Hæc ut & properans, & apud doctos, & ſemidoctus ipſe percurro, ut aliquando ad illa maiora ueniamus. Nihil eſt enim in dicēdo Catule maius, quàm ut faueat oratori is qui audiet, utq; ipſe ſic moueatur, ut impetu quodam animi & perturbatione magis, quàm iudicio aut cōſilio regatur. Plura enim multo homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut ſpe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mētis, quàm ueritate, aut præſcripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicij formula, aut legibus. Quare, niſi quid uobis aliud placet, ad illa pergamus. Paulum, inquit Catulus, etiam nunc deeſſe uidetur iis rebus Antoni, quas expoſuiſti, quod ſit tibi antè explicandum, quàm illuc proficiſcare, quò te dicis intendere. Quidnam, inquit? Qui ordo tibi placet, inquit Catulus, & quæ diſpoſitio argumētorum, in qua tu mihi ſemper deus uideri ſoles. Vide quàm ſim in iſto genere, inquit, Catule deus: non mehercule mihi niſi admonito

nito ueniſſet in mentem,ut poßis exiſtimare me in ea, in quibus nonnunquam aliquid efficere uideor,uſu ſolere in dicendo,uel caſu potius incurrere. Ac res quidem iſta,quã ego,quia non noram,ſic tanquam ignotũ hominem præteribam,tantum poteſt in dicendo,ut ad uincendum nulla plus poßit. Sed tamẽ mihi uideris ante tempus à me rationem ordinis & diſponendarum rerum requiſiſſe. Nam ſi ego omnem uim oratoris in argumentis,& in re ipſa per ſe comprobãda poſuiſſem, tempus eſſet iam de ordine argumentorũ,& de collocatione aliquid dicere:ſed cũ tria ſint à me propoſita,de uno dictum, cũ de duobus reliquis dixero,tum erit denique de diſponẽda tota oratiõe quærendum. Valet igitur multum ad uincẽdum, probari mores,inſtituta & facta,& uitam eorum, qui agent cauſas, & eorum pro quibus:& item improbari aduerſariorum, animosq́; eorum,apud quos agitur, conciliari quammaxime ad beneuolentiam,cum erga oratorem,tum erga illum,pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis,rebus geſtis,exiſtimatione uitæ: quæ facilius ornari poſſunt, ſi modo ſunt, quàm fingi, ſi nulla ſunt. Sed hæc adiuuãt in oratore,lenitas uocis,uultus,pudoris ſignificatio,uerborum comitas. Siquid perſequare acrius,ut inuitus & coactus facere uideare: facilitatis,liberalitatis,manſuetudinis,pietatis,grati animi,non appetentis,non auidi,ſigna proferri perutile eſt:eáque omnia quæ proborum,demiſſorum,non acrium,non pertinaciũ, non litigioſorum,non acerborum ſunt,ualde beneuolentiam conciliant, abalienant'que ab iјs, in quibus hæc nõ ſunt. Itaque eadem ſunt in aduerſarios ex contrario conferenda. Sed genus hoc totum orationis in iјs cauſis excellet, in quibus minus poteſt inflammari animus iudicis

acri

acri & uehemēti quadam incitatione. Non enim ſemper fortis oratio quæritur, ſed ſæpe placida, ſummiſſa, lenis, quæ maxime commēdat reos. Reos autem appello nō eos modo, qui arguuntur, ſed omnes quorum de re diſceptatur. Sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratiōe, iuſtos, integros, religioſos, timidos, perferentes iniuriarum, mirum quiddam ualet: & hoc uel in principijs, uel in re narranda, uel in perorandа tantā habet uim, ſi eſt ſuauiter & cum ſenſu tractatum, ut ſæpe plus quàm cauſa ualeat. Tantū autē efficitur ſenſu quodam ac ratione dicendi, ut quaſi mores oratoris effingat oratio. Genere enim quodam ſententiarū & genere uerborum, adhibita etiam actione leni facilitateq; ſignificandi, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni uiri eſſe uideantur. Huic autem eſt illa diſpar adiuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes iudicum permouet impellitq;, ut aut oderint aut diligant, aut inuideant, aut ſaluum uelint, aut metuāt, aut ſpernant, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut miſereantur, aut punire uelint, aut ad eos motus adducantur, ſiqui finitimi ſunt & propinqui his ac talibus animi perturbationibus. Atq; illud optandum eſt oratori, ut aliquā permotionē animorū ſua ſponte ipſi afferant ad cauſam iudices ad id quod utilitas oratoris feret accommodatam. Facilius eſt enim currentem (ut aiunt) incitare, quàm commouere languentem. Sin id aut non erit, aut erit obſcurius: ſicut medico diligenti priuſquam conetur ægro adhibere medicinam, non ſolum morbus eius cui mederi uolet, ſed etiā conſuetudo ualentis & natura corporis cognoſcenda eſt: ſic equidem cum aggredior ancipitem cauſam, & grauem ad animos iudicum pertractandos, omni mente

in ea

in ea cogitatione curáq; uerſor, ut odorer quàm ſagaciſsime poſsim, quid ſentiant, quid exiſtimẽt, quid expectent, quid uelint, quò deduci oratione facillime poſſe uideantur. Si ſe dant, & ut antè dixi, ſua ſponte, quò impellimus, inclinant atque propendent, accipio quod datur, & ad id, unde aliquis flatus oſtenditur, uela do. Sin eſt integer quietusq; iudex, plus eſt operis. Sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adiuuante natura. Sed tantam uim habet illa, quæ recte à bono poeta dicta eſt flexanima, atq; omnium regina rerum oratio, ut non modo inclinantem erigere aut ſtantem inclinare, ſed etiã aduerſantẽ & repugnantem, ut Imperator bonus ac fortis, capere poſsit. Hæc ſunt illa, quæ me ludens Craſſus modo flagitabat, quæ à me diuinitus tractari ſolere diceret, & in cauſa M. Aquilij Caijq; Norbani, nonnullisq; alijs, quaſi præclare acta laudaret: quæ mehercule ego Craſſe, cum à te tractantur in cauſis, horrere ſoleo: tanta uis animi, tantus impetus, tantus dolor, oculis, uultu, geſtu, digito deniq; iſto tuo ſignificari ſolet: tantum eſt flumen grauiſsimorũ optimorumq; uerborum, tam integræ ſententiæ, tam ueræ, tam nouæ, tam ſine pigmentis fucoq; puerili, ut mihi non ſolum tu incendere iudicem, ſed ipſe ardere uidearis. Neq; fieri poteſt, ut doleat is, qui audit, ut oderit, ut inuideat, ut pertimeſcat aliquid, ut ad fletum miſericordiamq; deducatur, niſi omnes ij motus, quos orator adhibere uolet iudici, in ipſo oratore impreſsi eſſe atque inuſti uidebuntur. Quòd ſi fictus aliquis dolor ſuſcipiendus eſſet, & ſi in eiuſmodi genere orationis nihil eſſet, niſi falſum atque imitatione ſimulatum, maior ars aliqua forſitan eſſet requirenda: nunc ego quid tibi Craſſe, quid cæteris accidat, neſcio: de me autem

cauſa

cauſa nulla eſt, cur apud homines prudentißimos atque amicißimos mentiar: non mehercle unquam apud iudices, aut dolorem, aut miſericordiam, aut inuidiam, aut odium excitare dicendo uolui, quin ipſe in commouendis iudicibus, ijs ipſis ſenſibus, ad quos illos adducere uellē, permouerer. Neq; enim facile eſt perficere, ut iraſcatur, cui tu uelis iudex, ſi tu ipſe id lente ferre uideare: neque ut oderit eum quem tu uelis, niſi teipſum flagrantem odio antè uiderit: neq; ad miſericordiam adducetur, niſi ei tu ſigna doloris tui uerbis, ſententijs, uoce, uultu, collacrymatione deniq; oſtenderis. Vt enim nulla materies tam facilis ad exardeſcendum eſt, quæ niſi admoto igni, ignem cōcipere poßit: ſic nulla mens eſt tam ad comprehēdendam uim oratoris parata, quæ poßit incendi, niſi inflammatus ipſe ad eam & ardens acceſſeris. Ac ne forte hoc magnum ac mirabile eſſe uideatur, hominem toties iraſci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præſertim in rebus alienis, magna uis eſt earum ſententiarum atq; eorum locorum, quos agas, tractesq́; dicēdo, ut nihil opus ſit ſimulatione & fallacijs. Ipſa enim natura orationis eius, quæ ſuſcipitur ad aliorū animos permouēdos, oratorem ipſum magis etiam, quàm quenquam eorum, qui audiūt, permouet. Et ne hoc in cauſis, in iudicijs, in amicorū periculis, in concurſu hominum, in ciuitate, in foro accidere miremur, cum agitur non ſolū ingenij noſtri exiſtimatio (nam id eſſet leuius: quanquam cum profeſſus ſis te id poſſe facere, quod pauci, ne id quidem negligendum eſt) ſed alia ſunt maiora multo, fides, officium, diligentia: quibus rebus adducti, etiam cum alienißimos defendimus, tamē eos alienos, ſi ipſi uiri boni uolumus haberi, exiſtimare non poſſumus. Sed ut dixi, ne hoc in nobis mirum eſſe uideatur,

tur, quid poteſt eſſe tam fictum, quàm uerſus, quàm ſcena, quàm fabulæ? tamen in hoc genere ſæpe ipſe uidi, cum ex perſona mihi ardere oculi hominis hiſtrionis uiderentur ſpondalia illa dicentis,

Segregare abs te auſus, aut ſine illo Salamina ingredi,
Neque paternum aſpectum es ueritus.

Nunquam illum aſpectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filij uideretur. Vt idem inflexa ad miſerabilem ſonum uoce,

Quem ætate exacta indigem
Liberum laceraſti, orbaſti, extinxti, neq; fratris necis,
Neq; gnati eius parui, qui tibi in tutelam eſt traditus:

flens ac lugens dicere uidebatur.

Quæ ſi ille hiſtrio quotidie cum ageret, tamen recte agere ſine dolore non poterat, quid Pacuuium putatis in ſcribendo leni animo ac remiſſo fuiſſe? Fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audiui, poëtam bonũ neminẽ (id quod à Democrito & Platone in ſcriptis relictũ eſſe dicunt) ſine inflammatione animorũ exiſtere poſſe, & ſine quodam afflatu quaſi furoris. Quare nolite exiſtimare me ipſum, qui non heroum ueteres caſus fictosq; luctus uellem imitari, atq; adumbrare dicẽdo: neq; actor eſſem alienæ perſonæ, ſed autor meæ, cum mihi M. Aquilius in ciuitate retinendus eſſet, quæ in illa cauſa peroranda fecerim, ſine magno dolore feciſſe. Quem enim ego COS. fuiſſe, Imperatorẽ ornatum à ſenatu, ouantẽ in Capitolium aſcendiſſe meminiſſem, hunc cum afflictum, debilitatum, mœrentẽ, in ſummũ diſcrimẽ adductum uiderem, non prius ſum conatus miſericordiam alijs commouere, quàm miſericordia ſum ipſe captus. Senſi equidem tum magnopere moueri iudices, cum excitaui mœſtũ ac ſor-

didatum ſenem, & cum iſta feci, quæ tu Craſſe laudas, non arte, de qua quid loquar neſcio, ſed motu magno animi ac dolore, ut diſcinderem tunicam, ut cicatrices oſtenderē, cum C. Marius mœrorē orationis meæ præſens ac ſedens multum lacrymis ſuis adiuuaret: cumq́; ego illum crebro appellans, collegam ei ſuum commendarem, atq; ipſum aduocatū ad cõmunem Imperatorū fortunam defendendam inuocarem, non fuit hæc ſine meis lacrymis, non ſine dolore magno miſeratio, omniumq́; deorū & hominū, & ciuium, & ſociorum imploratio: quibus omnibus uerbis, quæ à me tum ſunt habita, ſi dolor abfuiſſet meus, non modo nõ miſerabilis, ſed etiam irridenda fuiſſet oratio mea. Quãobrem hoc uos doceo Sulpiti, bonus ego uidelicet atq; eruditus magiſter, ut in dicendo iraſci, ut dolere, ut flere poßitis: quanquam te quidem quid hoc doceam, qui in accuſando ſodali & Quæſtore meo tantum incendium non oratione ſolum, ſed multo etiam magis ui & dolore & ardore animi concitaras, ut ego ad id reſtinguendum uix conarer accedere? Habueras enim tum omnia in cauſa ſuperiora, uim, fugam, lapidationē, crudelitatem Tribunitiam in Cæpionis graui miſerabiliq; caſu, in iudicium uocabas: deinde principem & ſenatus & ciuitatis M. Aemilium lapide percuſſum eſſe cõſtabat: ui pulſum ex templo L. Cottam & T. Didium, cum intercedere uellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat ut hæc tu adoleſcens pro repub. queri ſumma cum dignitate exiſtimarere: ego homo Cenſorius uix ſatis honeſte uiderer ſeditioſum ciuē, & in hominis conſularis calamitate crudelem poſſe defendere. Erant optimi ciues iudices, bonorū uirorū plenum forū, uix ut mihi tenuis quædam uenia daretur excuſationis, quòd

tamen

tamen eum defendere͂, qui mihi Quæſtor fuiſſet. Hîc ego quid dicam me arte͂ aliquā adhibuiſſe? quid fecerim, narrabo: ſi placuerit, uos meam defenſionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium ſeditionū genera, uitia, pericula collegi, eamq́; oratione͂ ex omni reip. noſtræ temporum uarietate repetiui, cōcluſiq́; ita, ut dicere͂, etſi omnes moleſtæ ſemper ſeditiones fuiſſent, iuſtas tamen fuiſſe nonnullas & propè neceſſarias. Tum illa, quæ modo Craſſus cōmemorabat, egi, neq; reges ex hac ciuitate exigi, neq; Tribb. pl. creari, neq; plebiſcitis toties cōſulare͂ poteſtatem minui, neq; prouocatione͂ patronā illam ciuitatis ac uindicem libertatis Po. Ro. dari ſine nobilium diſſenſione potuiſſe: ac ſi illæ ſeditiones ſaluti huic ciuitati fuiſſent, non continuo ſiquis motus populi factus eſſet, id C. Norbano in nefario crimine, atq; in fraude capitali eſſe ponendum. Quòd ſi unquam Po. Rom. cōceſſum eſſet, ut iure concitatus uideretur, id quod docebam ſæpe eſſe cōceſſum, nullam illa cauſam iuſtiorem fuiſſe. Tum omnem orationem traduxi & conuerti in increpandā Cæpionis fugam, in deplorandum interitū exercitus: ſic & eorum dolorem, qui lugebant ſuos, oratione refricabā, & animos Equitum Romanorū, apud quos tum iudices cauſa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, à quo erant ipſi propter iudicia abalienati, renouabam atq; reuocabā. Quod ubi ſenſi me in poſſeſſione iudicij ac defenſionis meæ cōſtitiſſe, quòd & populi beneuolentiam mihi conciliaram, cuius ius etiam cum ſeditionis coniunctione defenderam, & iudicum animos totos uel calamitate ciuitatis, uel luctu ac deſyderio propinquorū, uel odio proprio in Cæpionem ad cauſam noſtrā conuerteram, tunc admiſcere huic generi orationis uehementi atque atroci

genus illud alterum, de quo antè diſputaui, lenitatis & manſuetudinis cœpi, me pro meo ſodali, qui mihi in liberûm loco more maiorũ eſſe deberet, & pro mea omni fama propè fortuniſq; decernere: nihil mihi ad exiſtimationẽ turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere poſſe, quàm ſi ii, qui ſæpe alieniſſimis à me, ſed meis tamẽ ciuibus ſaluti exiſtimarer fuiſſe, ſodali meo auxiliũ ferre non potuiſſem. Petebam à iudicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus geſtis, ſi iuſto, ſi pio dolore me eſſe affectum uiderent, cõcederent: præſertim ſi in alijs cauſis intellexiſſent, omnia me ſemper pro amicorũ periculis, nihil unquã pro meipſo deprecatũ. Sic in illa omni defenſione atq; cauſa, quod eſſe in arte poſitũ uidebatur, ut de lege Apuleia dicerẽ, ut quid eſſet minuere maieſtatẽ explicarem, perquam breuiter perſtrinxi atq; attigi. His duabus partibus orationis, quarũ altera concitationẽ habet, altera cõmendationẽ, quæ minime præceptis artium ſunt perpolitæ, omnis eſt à me illa cauſa tractata, ut & acerrimus in Cæpionis inuidia renouãda, & in meis moribus erga meos neceſſarios declarandis manſuetiſſimus uiderer: ita magis affectis animis iudicũ quàm doctis, tua Sulpiti eſt à nobis tum accuſatio uicta. Hîc Sulpitius, Vere hercule, inquit, Antoni iſta commemoras: nam ego nihil unquã uidi, quod tam è manibus elaberetur, quàm mihi tum eſt elapſa illa cauſa. Cũ enim (quẽadmodũ dixiſti) tibi ego non iudicium, ſed incendium tradidiſſem, quod tuũ principium dij immortales fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæſitatio tractuſq; uerborum? Vt illud initio, quod tibi unũ ad ignoſcendũ homines dabant, tenuiſti, te pro homine perneceſſario Quæſtore tuo dicere? quam tibi primũ muniſti ad te audiendũ uiam? Ecce

autem

autem cum te nihil aliud proficiſſe arbitrarer, niſi ut homines tibi ciuem improbũ defendenti ignoſcendum propter neceßitudinẽ arbitrarentur, ſerpere occulte cœpiſti nihil dum alijs ſuſpicãtibus, me uero iam pertimeſcente, ut illam non Norbani ſeditionẽ, ſed illam Po. Ro. iracũdiam, neq; eam iniuſtam, ſed meritam ac debitã fuiſſe defenderes. deinde qui locus abs te prætermiſſus eſt in Cæpionẽ? ut tu illa omnia odio, inuidia, miſericordia miſcuiſti? Neq; hæc ſolum in defenſione, ſed etiam in Scauro, cæteriſq; meis teſtibus, quorũ teſtimonia non refellendo, ſed ad eundẽ impetũ populi confugiendo refutaſti. Quæ cum abs te modo cõmemorarentur, equidem nulla præcepta deſyderabã. Iſtam enim ipſam demonſtrationẽ defenſionũ tuarum abs te ipſo cõmemoratam doctrinã eſſe non mediocrẽ puto. Atqui ſi ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos ſequi in dicẽdo, quæq; maxime ſpectare ſolemus: docuit enim iam nos longa uita uſuſq; rerum maximarũ, ut quibus rebus animi hominũ mouerentur, teneremus. Equidem primum conſyderare ſoleo, poſtulet'ne cauſa: nam neque paruis in rebus adhibendæ ſunt hæ dicendi faces, neq; ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere poßimus, ne aut irriſione, aut odio digni putemur, ſi aut tragœdias agamus in nugis, aut conuellere adoriamur ea, quæ non poßint cõmoueri. Nam quoniam hæc ferè maxime ſunt in iudicũ animis, aut quicunq; illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracũdia, inuidia, miſericordia, ſpes, lætitia, timor, moleſtia, ſentimus amorem conciliari, ſi id uelle uideare, quod ſit utile ipſis, apud quos agas, defendere: ſi aut pro bonis uiris, aut certe pro ijs, qui illis boni atq; utiles ſint, laborare:

nanq; hæc res amorē magis conciliat, illa uirtutis defenſio charitatem: pluſq; proficit, ſi proponitur ſpes utilitatis futuræ, quàm præteriti beneficij commemoratio. Enitendum eſt, ut oſtendas in ea re, quam defendas, aut dignitatem ineſſe aut utilitatem, eumq; cui concilies hunc amorē, ſignifices nihil ad utilitatem ſuam retuliſſe, ac nihil omnino feciſſe cauſa ſua. Inuidetur enim cōmodis hominum ipſorū, ſtudijs autem eorum cæteris cōmodandi fauetur. Videndumq; hoc loco eſt, ne quos ob benefacta diligi uolemus, eorum laudem atq; gloriam, cui maxime inuideri ſolet, nimis efferre uideamur. Atq; ijs em his ex locis & odium in alios ſtruere diſcemus, & à nobis ac noſtris dimouere: eademq; hæc genera tractanda ſunt in iracundia uel excitanda uel ſedanda. Nam ſi, quod ipſis, qui audiunt, pernicioſum aut inutile ſit, id factū augeas, odium creatur: ſin quod aut in bonos uiros, aut in eos, quos quiſq; minime debuerit, aut in rempub. tum excitatur ſi non tam acerbum odium, tamē aut inuidiæ, aut odij non diſsimilis offenſio. Item timor incutitur aut ex ipſorum periculis, aut ex communibus: interior eſt ille proprius, ſed hic quoq; cōmunis ad eandem ſimilitudinē eſt perducēdus. Par atq; una ratio eſt ſpei, lætitiæ, moleſtiæ. Sed haud ſciam an acerrimus longe ſit omnium motus inuidiæ, nec minus uirium opus ſit in ea comprimenda, quàm in excitanda. Inuident autē homines maxime paribus aut inferioribus, cum ſe relictos ſentiunt, illos autē dolent euolaſſe: ſed etiā ſuperioribus inuidetur ſæpe uehementer, & eo magis, ſi intolerantius ſe iactant, & æquabilitatē cōmunis iuris, præſtantia dignitatis aut fortunæ ſuæ tranſeunt: quæ ſi inflammanda ſunt, maxime dicendum eſt non eſſe uirtute parta: deinde etiam uitijs

atq;

atq; peccatis. tum ſi erunt honeſtiora atq; grauiora, tamen non eſſe tanti ulla merita, quãta inſolentia hominis, quãtumq; faſtidium. Ad ſedandum autem, magno illa labore magnis periculis eſſe parta, nec ad ſuum cõmodum, ſed ad aliorũ eſſe collata, ſeſeq; ſiquam gloriam peperiſſe uideatur, tametſi ea non ſit iniqua merces periculi, tamẽ ea non delectari, totamq; abijcere atq; deponere: omninoq; perficiendum eſt (quoniam pleriq; ſunt inuidi, maximeq; eſt hoc cõmune uitium & peruagatũ: inuidetur autem præſtanti florentiq; fortunæ) ut hæc opinio minuatur, et illa excellens opinione fortuna cum laboribus & miſerijs permiſta eſſe uideatur. Iam miſericordia mouetur, ſi is, qui audit, adduci poteſt ut illa, quæ de altero deplorẽtur, ad ſuas res reuocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat, aut intuens alium crebro ad ſeipſum reuertatur. Ita cum ſinguli caſus humanarũ miſeriarum grauiter accipiuntur, ſi dicũtur dolenter, tum afflicta & proſtrata uirtus maxime luctuoſa eſt: & ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni uiri debet ſpeciem tueri, lenis (ut ſæpe iam dixi) atq; ſummiſſa: ſic hæc, quæ ſuſcipitur ab oratore ad cõmutandos animos, atq; omni ratione flectendos, intenta ac uehemens eſſe debet. Sed eſt quædam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum uehemens eſſe uolumus, difficilis ad diſtinguendum ſimilitudo. Nam ex illa lenitate, qua conciliamur ijs, qui audiunt, ad hanc uim acerrimam, qua eoſdem excitamus, influat oportet aliquid, & ex hac ui nonnunquam animi aliquid influendum eſt illi lenitati: neq; eſt ulla temperatior oratio, quàm illa in qua aſperitas contentionis oratoris ipſius humanitate conditur: remiſſio autem lenitatis quadam

grauitate & contentione firmatur. In utroq; autẽ gene-re dicẽdi, & illo in quo uis atq; contentio quæritur, & hoc quod ad uitam & mores accõmodatur, & principia tarda ſunt, & exitus tamẽ ſpiſsi & producti eſſe debent. Nam neq; aſsiliendum ſtatim eſt ad illud genus orationis (abeſt enim totum à cauſa) & homines prius ipſum illud, quod proprium ſui iudicij eſt, audire deſyderãt, nec cum in eam rationẽ ingreſſus ſis, celeriter diſcedendum eſt. Non enim ſicut argumentũ ſimul atq; poſitũ eſt, arripitur, alterumq; & tertium poſcitur: ita miſericordiã, aut inuidiam, aut iraçundiam ſimulatq; intuleris, poſsis cõmouere. Argumentũ enim ratio ipſa cõfirmat, quæ ſimulatq; emiſſa eſt, adhæreſcit. Illud autẽ genus orationis non cognitionẽ iudicis, ſed magis perturbationẽ requirit, quã cõſequi niſi multa, & uaria, & copioſa oratione, & ſimili contẽtione actionis nemo poteſt. Quare qui aut breuiter, aut ſummiſſe dicunt, docere iudicẽ poſſunt, cõmouere non poſſunt, in quo ſunt omnia. Iam illud perſpicuũ eſt, omniũ rerum in contrarias partes facultatẽ ex ijſdem ſuppeditari locis. Sed argumẽto reſiſtẽdum eſt, aut ijs, quæ comprobãdi eius cauſa ſumũtur, reprehẽdendis, aut demonſtrando id, quod cõcludere illi uelint, nõ effici ex propoſitis, nec eſſe conſequens: aut ſi ita non refellas, afferendum eſt in cõtrariam partẽ, quod ſit aut grauius, aut æque graue. Illa autem, quæ aut conciliationis cauſa leuiter, aut permotionis uehementer aguntur, contrarijs commotionibus inferenda ſunt, ut odio beneuolentia, miſericordia inuidia tollatur. Suauis autẽ eſt, & uehementer ſæpe utilis iocus & facetiæ: quæ etiam ſi alia omnia tradi arte poſſunt, naturæ ſunt propria certe, neq; ullam artem deſyderant: in quibus tu longe alijs mea ſententia

Cæſar

Cæſar excellis, quo magis mihi etiam teſtis eſſe potes, aut nullam eſſe artem ſalis, aut ſiqua eſt, eam nos tu potiſsimũ docebis. Ego uero, *inquit* Cæſar, *omni de re facetius puto poſſe ab homine non inurbano, quàm de ipſis facetijs diſputari. Itaq; cum quoſdã Græcos inſcriptos libros eſſe uidiſſem de ridiculis, nõnullam in ſpem ueneram poſſe me aliquid ex iſtis diſcere, inueni autẽ ridicula & ſalſa multa Græcorum: nam & Siculi in eo genere, & Rhodij & Byzantij, & præter cæteros Attici excellũt: ſed qui eius rei rationem quandã conati ſunt artemq; tradere, ſic inſulſi extiterũt, ut nihil aliud eorum niſi ipſa inſulſitas rideatur. Quare mihi nullo uidetur modo doctrina iſta res poſſe tradi. Etenim cum duo genera ſint facetiarum, alterum æquabiliter in omni ſermone fuſum, alterũ peracutum & breue: illa à ueteribus ſuperior cauillatio, hæc altera dicacitas nominata eſt. Leue nomen habet utraq; res: quippe leue enim eſt totum hoc, riſum mouere. Verũtamẽ (ut dicis Antoni) multum in cauſis perſæpe lepôre & facetijs profici uidi. Sed cũ in illo genere perpetuæ feſtiuitatis ars non deſyderetur, natura enim fingit homines & creat, imitatores & narratores facetos, & uultu adiuuãte & uoce, & ipſo genere ſermonis: tum uero in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, cum antè illud facetum dictum emiſſum hærere debeat, quã cogitari potuiſſe uideatur? Quid enim hic meus frater ab arte adiuuari potuit, cum à Philippo interrogatus quid latraret, Furem ſe uidere reſpondit? Quid in omni oratione Craſſus uel apud Centumuiros contra Scæuolam, uel contra accuſatorem Brutum, cũ pro Cn. Planco diceret? Nam id quod tu mihi tribuis Antoni, Craſſo eſt omnium ſententia concedendum. Non enim ferè quiſquam reperietur, præter*

hunc in utroq; genere leporis excellens, & illo quod in perpetuitate ſermonis, & hoc quod in celeritate atque dicto eſt. Nam hæc perpetua cõtra Scæuolam Curiana defenſio, tota redundauit hilaritate quadam & ioco, dicta illa breuia non habuit. Parcebat enim aduerſarij dignitati, in quo ipſo ſeruabat ſuam, quod eſt hominibus facetis & dicacibus difficilimum, habere hominum rationem & temporum, & ea quæ occurrant, cum ſalſiſſime dici poſſint, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipſum non inſulſe interpretantur. Dicere enim aiunt Ennium, flammam à ſapiente facilius ore in ardẽte opprimi, quàm bona dicta teneat, hæc ſcilicet bona dicta, quæ ſalſa ſint. Nam ea dicta appellãtur proprio iam nomine. Sed ut in Scæuolam continuit ea Craſſus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, cauſam illam diſputationémque luſit: ſic in Bruto quem oderat, & quẽ dignum contumelia iudicabat, utroque genere pugnauit. Quàm multa de balneis, quas nuper ille uẽdiderat, quàm multa de amiſſo patrimonio dixit? atque illa breuia, cum ille diceret ſe ſine cauſa ſudare, Minime mirum, inquit: modo enim exiſti de balneis. Innumerabilia huiuſcemodi fuerũt, ſed non minus illa iucunda perpetua. Cum enim Brutus duos lectores excitaſſet, & alteri de colonia Narbonenſi Craſſi orationem legendam dediſſet, alteri de lege Seruilia, & cum contraria inter ſeſe de repub. capita contuliſſet, noſter hic facetiſſime tres patris Bruti de iure ciuili libellos tribus legendos dedit. Ex libro primo, Fortè euenit ut in Priuernati eſſemus. Brute teſtificatur pater ſe tibi Priuernatem fundum reliquiſſe. Deinde in libro ſecundo, In Albano eramus ego & Marcus filius. Sapiẽs uidelicet homo cum primis noſtræ ciuitatis, norat hunc

gurgitem,

gurgitem, metuebat ne cum is nihil haberet, nihil eſſe ei relictum putaretur. Tum ex libro tertio, in quo finem ſcribendi fecit (tot enim, ut audiui Scæuolam dicere, ſunt ueri Bruti *libri)* In T*iburti forte aſſedimus ego & Marcus filius. Vbi ſunt ij fundi* Brute*, quos tibi pater publicis commentarijs conſignatos reliquit? Quòd niſi puberem te, inquit, iam haberet, quartum librum compoſuiſſet, & ſe etiam in balneis locutum cum filio ſcriptum reliquiſſet. Quis eſt igitur, qui non fateatur hoc lepôre, atque ijs facetijs non minus refutatum eſſe* Brutum*, quàm illis tragœdijs, quas egit idem. cum caſu in eadem cauſa cum funere efferretur anus* Iunia*? Prò Dij immortales, quæ fuit illa, quanta uis, quàm inexpectata, quàm repentina? cum coniectis oculis, geſtu omni imminenti, ſumma grauitate & celeritate uerborum,* Brute *quid ſedes? quid illam anum patri nuntiare uis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci uides? quid maioribus tuis? quid* L. Bruto*, qui hunc populum dominatu regio liberauit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui uirtuti ſtudere? Patrimonio'ne augendo? at id non eſt nobilitatis. ſed fac eſſe, nihil ſupereſt, libidines totum diſsipauerunt. an iuri ciuili? eſt paternum. ſed dicet te, cùm ædes uenderes, ne in rutis quidem & cæſis ſolium tibi paternum recepiſſe. an rei militari? qui nunquam caſtra uideris. an eloquentiæ? quæ nulla eſt in te: & quicquid eſt uocis ac linguæ, omne in iſtum turpiſsimum calumniæ quæſtum contuliſti. Tu lucem aſpicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in ciuium eſſe conſpectu? tu illam mortuam, tu imagines ipſas non perhorreſcis? quibus non modo imitandis, ſed ne collocandis quidem tibi*

ullum

ullum locum reliquiſti. Sed hæc tragica atq; diuina, face-ta autem & urbana innumerabilia ex una concione meminiſtis: nec enim concio maior unquã fuit, nec apud populum grauior oratio, quàm huius cõtra collegã in cenſura nuper, neq; lepôre & feſtiuitate cõditior. Quare tibi Antoni *utrunq; aſſentior, & multum facetias in dicẽdo prodeſſe ſæpe, & eas arte nullo modo poſſe tradi: & illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuiſſe tantum, & nõ huius rei quoq; palmam, ut cæterarum,* Craſ*ſo detuliſſe.* Tum Antonius, Ego *uero ita feciſſem, inquit, niſi interdum in hoc,* Craſſo *paulum inuiderem. nam eſſe quamuis facetum atq; ſalſum, non nimis eſt per ſeipſum inuidendum: ſed cum omnium ſis uenuſtiſsimus & urbaniſsimus, omnium grauiſsimum & ſeueriſsimum & eſſe, & uideri, quod iſti cõtigit uni, id mihi uix ferendũ uidebatur.* Hîc *cum arriſiſſet ipſe* Craſſus, Attamẽ, *inquit* Antonius, *cum artem eſſe facetiarum* Iuli *negares, aperuiſti quiddam, quod præcipiendum uideretur.* Haberi *enim dixiſti rationem oportere hominum, rei, temporis, nequid iocus de grauitate decerperet, quod quidem in primis à* Craſſo *obſeruari ſolet.* Sed *hoc præceptum prætermittendum eſt facetiarum, quòd his nihil opus ſit: nos autẽ quomodo utamur, cum opus ſit, quærimus: ut in aduerſarium, & maxime ſi eius ſtultitia poterit agitari, in teſtem ſtultum, cupidum, leuem, ſi facile homines audituri uidebuntur.* Omnino *probabiliora ſunt, quæ laceſsiti dicimus, quàm quæ priores: nam & ingenij celeritas maior eſt, quæ apparet in reſpondendo, & humanitatis eſt reſponſio.* Videremur *enim quieturi fuiſſe, niſi eſſemus laceſsiti, ut in iſta ipſa concione nihil ferè dictum eſt ab hoc, quod quidem facetius dictum uideretur, quod non prouocatus*

reſpon

reſponderit. Erat autem tanta grauitas in Domitio, tanta autoritas, ut quod eſſet ab eo obiectum, lepôre magis eleuandum, quàm contentione frangendum uideretur. Tum Sulpitius, Quid igitur, inquit, patiemur Cæſarē, qui quanquam Craſſo facetias concedit, tamen multo in eo ſtudio magis ipſe elaborat, nō explicare totum nobis genus hoc iocandi quale ſit, & unde deducatur, præſertim cum tātam uim & utilitatem ſalis & urbanitatis eſſe fateamur? Quid ſi, inquit Iulius, aſſentior Antonio dicenti nullam eſſe artem ſalis? Hîc cum Sulpitius reticuiſſet, Quaſi uero, inquit Craſſus, horum ipſorū, de quibus Antonius tandiu loquitur, ars ulla ſit: obſeruatio quædā eſt, ut ipſe dixit, earum rerum, quæ in dicendo ualent: quæ ſi eloquētes facere poſſet, quis eſſet non eloquēs? Quis enim hæc uel nō facile, uel certe aliquo modo poſſet ediſcere? Sed ego in his præceptis hanc uim & hanc utilitatem eſſe arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus arte ducamur, ſed ut ea, quæ natura, quæ ſtudio, quæ exercitatione cōſequimur, aut recta eſſe confidamus, aut praua intelligamus, cum quò referenda ſint, didicerimus. Quare Cæſar ego quoq; à te hoc peto, ut ſi tibi uidetur, diſputes de hoc toto iocandi genere quid ſentias, ne qua fortę dicendi pars, quoniam ita uoluiſtis, in hoc tali cœtu, atq; in tam accurato ſermone præterita eſſe uideatur. Ego uero, inquit ille, quoniam collectam à conuiua Craſſe exigis, non committam, ut ſi defugerim, tibi cauſam aliquam dem recuſandi: quanquam ſoleo ſæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in ſcena geſtum ſpectante Roſcio. quis enim ſeſe commouere poteſt, cuius ille uitia non uideat? Sic ego nunc Craſſo audiente primum loquar de facetijs, & docebo ſus (ut aiunt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper

per audiſſet, fœnum alios aiebat eſſe oportere. Tum ille, Iocabatur, inquit Catulus, præſertim cum ita dicat ipſe, ut ambroſia alēdus eſſe uideatur: uerum te Cæſar audiamus, ut ad Antonij reliqua redeamus. Et Antonius, Perpauca quidem mihi reſtant, inquit, ſed tamen defeſſus iam labore atque itinere diſputationis, requieſcam in Cæſaris ſermōe, quaſi in aliquo peropportuno diuerſorio. Atqui, inquit Iulius, nō nimium liberale hoſpitium meum dices: nam te in uiam, ſimul ac perpaululum guſtaris, extrudam & eijciam. Ac ne diutius uos demorer, de omni iſto genere, quid ſentiam, perbreuiter exponam. De riſu quinq; ſunt quæ quærantur, unum quid ſit, alterum unde ſit, tertium ſit'ne oratoris uelle riſum mouere, quartum quatenus, quintum quæ ſint genera ridiculi. Atq; illud primum, quid ſit ipſe riſus, quo pacto concitetur, ubi ſit, quomodo exiſtat, atq; ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, & quomodo ſimul latera, os, uenas, uultum, oculos occupet, uiderit Democritus: neque enim ad hunc ſermonem hoc pertinet: & ſi pertineret, neſcire me tamen id non puderet, quod ne ipſi quidem illi ſcirent, qui pollicentur. Locus autem & regio quaſi ridiculi (nam id proxime quæritur) turpitudine & deformitate quadam continetur. Hæc enim ridentur uel ſola, uel maxime, quæ notant & deſignant turpitudinem aliquam non turpiter. Eſt autem, ut ad illud tertium ueniā, eſt plane oratoris mouere riſum: uel quòd ipſa hilaritas beneuolētiam conciliat ei, per quem excitata eſt: uel quòd admirantur omnes acumen uno ſæpe in uerbo poſitum, maxime reſpondentis, nonnunquam etiam laceſſentis: uel quòd frangit aduerſarium, quòd impedit, quòd eleuat, quòd deterret, quòd refutat, uel quòd ipſum oratorem

politum

politum eſſe hominem ſignificat, quòd eruditum, quòd urbanum, maximeq; quòd triſtitiam ac ſeueritatem mitigat & relaxat, odioſasq; res ſæpe, quas argumentis dilui non facile eſt, ioco riſuq; diſſoluit. Quatenus autem ſint ridicula tractanda oratori, perquam diligẽter uidendum eſt, id quod in quarto loco quærendi poſueramus: nam nec inſignis improbitas, & ſcelere iuncta, nec rurſus miſeria inſignis agitata ridetur. facinoroſos maiore quadam ui quàm ridiculi uulnerari nolunt: miſeros illudi nolunt, niſi ſi ſe forte iactant. Parcendum eſt autem maxime charitati hominum, ne temere in eos dicas, qui diliguntur. Hæc igitur adhibenda eſt primum in iocando moderatio. itaque ea facillime luduntur, quæ neque odio magno, nec miſericordia maxima digna ſunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum eſt in iſtis uitijs, quæ ſunt in uita hominum neq; charorũ, neq; calamitoſorum, neq; eorum, qui ob facinus ad ſupplicium rapiendi uidentur, eaq; belle agitata ridẽtur. Eſt etiam deformitatis & corporis uitiorũ ſatis bella materies ad iocandũ. Sed quærimus idem, quod in cæteris rebus maxime quærendum eſt, quatenus. In quo non modo illud præcipitur, nequid inſulſe, ſed etiam ſiquid perridicule poßis: uitandum eſt oratori utrũq;, ne aut ſcurrilis iocus ſit, aut mimicus. Quæ cuiuſmodi ſint, facilius iam intelligemus, cũ ad ipſa ridiculorũ genera uenerimus. Duo enim ſunt genera facetiarũ, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, ſiquando quid tanquam aliqua fabella narratur, ut olim tu Craſſe in Memmium, comediſſe eum lacertum Largij, cum eſſet cum eo Tarracinæ de amicula rixatus: ſalſa, attamen à teipſo ficta tota narratio: addidiſti clauſulã, tota Tarracina, tum omnibus in parietibus inſcriptas fuiſſe literas,

tria

tria L L L, *duo* M M .*Cum quæreres id quid eſſet, ſenem tibi quendam oppidanum dixiſſe, Lacerat lacertum Largij mordax Memmius.Perſpicitis hoc genus quàm ſit facetum,quàm elegans,quàm oratorium,ſiue habeas uere,quod narrare poßis, quod tamen eſt mendaciunculis aſpergendũ,ſiue fingas.Eſt autem hæc huius generis uirtus,ut ita facta demonſtres,ut mores eius, de quo narres, ut ſermo,ut uultus omnes exprimantur,ut ijs,qui audiũt, tum geri illa,fieriq; uideantur.* In *re eſt item ridiculum, quod ex quadam deprauata imitatione ſumi ſolet,ut idem Craſſus,Per tuam nobilitatem,per ueſtram familiã. Quid aliud fuit in quo concio rideret, niſi illa uultus & uocis imitatio?Per tuas ſtatuas uero cum dixit,& extento brachio paululum etiam de geſtu addidit, uehementius riſimus.* Ex *hoc genere eſt illa Roſciana imitio ſenis,*

Tibi ego Antipho aſſero,inquit,ſeniumeſt cum audio.

Atque ita eſt totũ hoc ipſo genere ridiculũ, ut cautißime tractandum ſit.Mimorũ eſt enim ethologorũ,ſi nimia eſt imitatio,ſicut obſcœnitas:orator ſurripiat oportet imitationem,ut is,qui audiat,cogitet plura quàm uideat,præſtet idem ingenuitatem & ruborem ſuum uerborum turpitudine & rerũ obſcœnitate uitanda.Ergo hæc duo genera ſunt eius ridiculi, quod in te poſitum eſt, quæ ſunt propria perpetuarũ facetiarũ,in quibus deſcribuntur hominum mores,& ita effingũtur,ut aut re narrata aliqua, quales ſunt,intelligantur, aut imitatione breui iniecta in aliquo inſigni ad irridendum uitio reperiantur. In *dicto autem ridiculũ eſt id,quod uerbi aut ſentẽtiæ quodã acumine mouetur:ſed ut in illo ſuperiore genere, uel narrationis,uel imitationis uitanda eſt mimorũ ethologorum ſimilitudo,ſic in hoc ſcurrilis oratori dicacitas magnopere*

fugien

ſugienda eſt. Quî igitur diſtinguemus à Craſſo, à Catulo, à cæteris familiarem ueſtrum Graniū, aut Vargulam amicum meum? non mehercule in mentem mihi quidem uenit: ſunt enim dicaces, Granio quidem nemo dicacior. Hoc opinor primùm, ne quotieſcunque potuerit dictum dici, neceſſe habeamus dicere. Puſillus teſtis proceſſit, Licet, inquit, rogare Philippus? Tum quæſitor properans, Modo breuiter. Hic ille, Non accuſabis, perpuſillum rogabo. Ridicule. Sed ſedebat iudex L. Aurifex breuior etiā quàm ipſe teſtis: omnis eſt riſus in iudicem conuerſus: uiſum eſt totum ſcurrile iudicium. Ergo hæc, quæ cadere poſſunt in quos nolis, quanuis ſint bella, ſunt tamen ipſo genere ſcurrilia, ut iſte, qui ſe uult dicacem, & mehercule eſt, Appius, ſed nonnunquam in hoc uitiū ſcurrile delabitur. Cœnabo, inquit, apud te huic luſco familiari meo C. Sextio: uni enim locū eſſe uideo. Eſt hoc ſcurrile, & quòd ſine cauſa laceßiuit: & tamen id dixit, quod in omnes luſcos conueniret. Ea quia meditata putantur eſſe, minus ridentur. Illud egregium Sextij, & ex tempore, Manus laua, inquit, & cœna. Temporis igitur ratio, & ipſius dicacitatis moderatio & temperantia, & raritas dictorum diſtinguet oratorem à ſcurra, & quod nos cum cauſa dicimus, nō ut ridiculi uideamur, ſed ut proficiamus aliquid, illi totum diē & ſine cauſa. Quid enim eſt Vargula aſſecutus, cum eum cādidatus A. Sempronius cum Marco ſuo fratre complexus eſſet, Puer abige muſcas? Riſum quæſiuit, qui eſt mea ſententia uel tenuißimus ingenij fructus. Tempus igitur dicendi prudentia & grauitate moderabimur, quarum utinam artem aliquam haberemus, ſed domina natura eſt. Nunc exponamus genera ipſa ſummatim, quæ riſum maxime moueāt. Hæc igitur ſit prima partitio,

quod facete dicatur, id aliàs in re habere, aliàs in uerbo facetias: maxime autem homines delectari, ſiquando riſus coniuncte re uerboq; moueatur. Sed hoc mementote, quoſcunque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iiſdem locis ferè etiam graues ſententias poſſe duci: tantum intereſt, quòd grauitas honeſtis in rebus ſeuere, iocus in turpiculis, & quaſi deformibus ponitur, uelut in iiſdem uerbis & laudare frugi ſeruũ poßumus, & ſi eſt nequam, iocari. Ridiculum eſt illud Neronianum uetus in furace ſeruo, Solum eſſe cui domi nihil ſit nec obſignatum, nec occluſum: quod idem in bono ſeruo dici ſolet, ſed hoc iiſdem etiam uerbis. Ex iiſdem autem locis omnia naſcuntur. Nam quod Sp. Caruilio grauiter claudicanti ex uulnere ob remp. accepto, & ob eam cauſam uerecundanti in publicum prodire, mater dixit, Quin prodis mi Spuri? quotieſcunq; gradum facies, toties tibi tuarum uirtutum ueniet in mentem. præclarum & graue eſt. Quod Caluino Glaucia claudicanti, ubi eſt uetus illud? num claudicat? at hic clodicat, hoc ridiculum eſt: & utrunq; ex eo, quod in claudicatione animaduerti potuit, eſt ductum. Quid hoc Næuio ignauius? ſeuere Scipio. At in male olentem, Video me à te circunueniri. ſubridicule Philippus. At utrunq; genus continet uerbi ad literam immutati ſimilitudo. Ex ambiguo dicta, uel argutißima putantur, ſed nõ ſemper in ioco, ſæpe etiam in grauitate uerſantur. Africano illi maiori coronam ſibi in cõuiuio ad caput accõmodanti, cum ea ſæpius rumperetur, P. Licinius Varus, Noli mirari, inquit, ſi non conuenit: caput enim magnum eſt. laudabile & honeſtum. At ex eodẽ genere eſt, Caluus ſatis eſt, quod dicit. Parum'ne multa? Nullũ genus eſt ioci, quo non ex eodẽ ſeuera & grauia ſumãtur. Atq; hoc etiã

animaduertendum, non eſſe omnia ridicula faceta. Quid enim poteſt tam ridiculũ, quàm Sannio eſt? ſed ore, uultu, imitandis moribus, uoce, deniq; corpore ridetur ipſo, ſalſum hunc poſſum dicere, atq; ita, non ut eiuſmodi oratorem eſſe uelim, ſed ut mimum. Quare primum genus hoc, quod riſum uel maxime mouet, nõ eſt noſtrum, moroſum, ſuperſtitioſum, ſuſpicioſum, glorioſum, ſtultum. naturæ ridentur ipſæ, quas perſonas agitare ſolemus non ſuſtinere. Alterum genus eſt imitatione admodum ridiculum, ſed nobis tantum licet furtim, ſiquando & curſim. Alterum minime eſt liberale. Tertium, oris deprauatio non digna nobis. Quartum obſcœnitas, non ſolum non foro digna, ſed uix conuiuio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ ſunt, quæ aut in re, ut antè diuiſi, poſitæ uidentur eſſe, aut in uerbo. Nam quod quibuſcunque uerbis dixeris, facetum tamen eſt, re continetur: quod mutatis uerbis ſalem amittit, in uerbis habet lepôrem omnem. Ambigua ſunt in primis acuta, atque in uerbo poſita, non in re, ſed non ſæpe magnum riſum mouent, magis ut belle & literate dicta laudantur: ut in illum Titium, qui cum ſtudioſe pila luderet, & idem ſigna ſacra noctu frangere putaretur, gregalesq; eum in campum non ueniſſe requirerent, excuſauit Veſpa Terentius, quòd eum brachium fregiſſe diceret. Vt illud Africani, quod eſt apud Lucilium, Quid Decius Nuculam, an confixum uis facere, inquit? Vt tuus amicus Craſſe Granius, non eſſe ſextantis. Et ſi quæritis, is qui appellatur dicax, hoc genere maxime excellit, ſed riſus mouẽt alia maiores. Ambiguum per ſeipſum, probatur id quidem, ut antè dixi uel maxime: ingenioſi enim uidetur uim uerbi in aliud, atq; cæteri accipiãt, poſſe ducere: ſed admirationem

magis quàm riſum mouet, niſi ſiquãdo incidit in aliud genus ridiculi. Quæ genera percurrã equidem: ſed ſcitis eſſe notiſsimum ridiculi genus, cum aliud expectamus, aliud dicitur: hic nobiſmetipſis noſter error riſum mouet: quod ſi admixtum eſt etiam ambiguum, fit ſalſius: ut apud Neuium, uidetur eſſe miſericors ille, qui iudicatũ duci uidet, percontatur ita, Quanti addictus? mille nummûm. Si adidiſſet tantummmodo, Ducas licet, eſſet illud genus ridiculi præter expectationem: ſed quia addidit, Nihil addo, ducas licet: addito ambiguo altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidẽ uidetur, ſalſiſsimus. Hoc tum eſt uenuſtiſsimum, cum in altercatione arripitur ab aduerſario uerbum, & ex eo, ut à Catulo in Philippum, in eum ipſum aliquid, qui laceſsiuit, infligitur. Sed cum plura ſint ambigui genera, de quibus eſt doctrina quædam ſubtilior, attendere & aucupari uerba oportebit: in quo ut ea, quæ ſint frigidiora uitemus: etenim cauendum eſt, ne arceſsitum dictũ putetur, permulta tamẽ acute dicemus. Alterum genus eſt, quod habet paruam uerbi immutationem, quod in litera poſitum Græci uocant παρονομασίαν, ut nobiliorẽ mobiliorẽ Cato: aut ut idẽ, cũ cuidã dixiſſet, Eamus deambulatũ, & ille, Quid opus fuit de? imò uero, inquit, Quid opus fuit te? aut eiuſdẽ reſponſio illa, Si tu & aduerſus & auerſus impudicus es. Etiam interpretatio nominis habet acumẽ cum ad ridiculum conuertas, quamobrem ita quis uocetur, ut ego nuper Nummium diuiſorem, ut Neoptolemum ad Troiam, ſic illum in campo Martio nomen inueniſſe. Atque hæc omnia uerbo continentur. Sæpe etiam uerſus facete interponitur, uel ut eſt, uel paululum immutatus, aut aliqua pars uerſus, ut Satius Scauro ſtomachanti, ex quo ſunt nonnulli, qui tuam legem de ciuitate natam

Craſſe

Craſſe dicant:

St, tacete, quid hoc clamoris eſt? quibus nec pater, nec mater ſit.

Tanta confidentia eſtis? auferte iſtam enim ſuperbiam.

Nam in Cælio ſane etiam ad cauſam utile fuit tuum illud, Antoni, cum ille à ſe pecuniam profectam diceret teſtis, & haberet filium delicatiorem, abeunte iam illo, Sentin' ſenem eſſe tactum triginta minis?

In hoc genus conijciuntur prouerbia: ut illud Scipionis, cum Aſellus omneis prouincias ſtipendia merentem ſe peragraſſe gloriaretur, Agas Aſellum, & cætera. Quare ea quoq;, quoniã mutatis uerbis nõ poſſunt retinere eandem uenuſtatem, non in re, ſed in uerbis poſita ducantur. Eſt etiam in uerbo poſitum non inſulſum genus ex eo, cũ ad uerbum, non ad ſententiam rem accipere uideare, ex quo uno genere totus eſt tutor mimus uetus oppido ridiculus. Sed abeo à mimis, tantũ genus huius ridiculi inſigni aliqua & nota re notari uolo. Eſt autem ex hoc genere illud, quod tu Craſſe nuper ei, qui te rogaſſet, num tibi moleſtus eſſet futurus, ſi ad te bene ante lucem ueniſſet: tu uero, inquiſti, Moleſtus non eris: Iubebis igitur te, inquit, ſuſcitari? & tu, Certe negaras te moleſtum futurum. Ex eodem hoc uetus illud eſt, quod aiunt Malugineſem illum M. Scipionem, cum ex cẽturia ſua renuntiaret Accidinum COS. præcoq; dixiſſet, Dic de L. Manlio, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem eſſe arbitror. Ridicule etiam illud L. Portius Naſica CENS. Catoni cum ille, Ex tui animi ſententia tu uxorem habes? Non hercule, inquit, ex animi mei ſentẽtia. Hæc aut frigida ſunt, aut tum ſalſa, cum aliud eſt expectatum: natura enim nos (ut antè dixi) noſter delectat error, ex quo cum quaſi

decepti ſumus expectatione, ridemus. In uerbis etiam illa ſunt, quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius uerbi translatione, aut ex inuerſione uerborum. Ex *immutatione, ut olim* Ruſca *cum legem ferret annalem, diſſuaſor* M. *Seruilius,* Dic *mihi, inquit,* M. Pinnari, *num ſi contra te dixero, mihi male dicturus es, ut cæteris feciſti?* Vt *ſementem feceris, ita metes, inquit.* Ex *translatione autem, ut cum Scipio ille maior Corinthijs ſtatuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum eſſent* Imperatorum, *turmales dixit diſplicere.* Inuertuntur *autem uerba, ut* Craſſus *apud* M. Perpennam *iudicem pro* Aculeone *cum diceret, aderat contra* Aculeonem Gratidiano L. Heluius Lamia *deformis, ut noſtis, qui cum interpellaret odioſe,* Audiamus, *inquit, pulchellum puerũ* Craſſus. Cum *eſſet arriſum,* Non *potui mihi, inquit* Lamia, *formam ipſe fingere, ingenium potui.* Tum *hic,* Audiamus, *inquit, diſertum: multo etiam arriſum eſt uehementius. Sunt etiam illa uenuſta, ut in grauibus ſententijs, ſic in facetijs.* Dixi *enim dudum materiã aliam eſſe ioci, aliam ſeueritatis, grauium autem & iocorum unam eſſe rationem. Ornant igitur in primis orationem uerba relata contrarie, quod idem genus ſæpe eſt etiam facetum: ut Seruius ille* Galba, *cum iudices* L. *Scribonio* Trib.pl. *ferret familiares ſuos, & dixiſſet* Libo, Quãdo *tandem* Galba *de triclinio tuo exibis? Cum tu, inquit, de cubiculo alieno.* A *quo genere ne illud quidem plurimum diſtat,* Glaucia Metello, Villam *in* Tyburte *habes, cortem in* Palatio. Ac *uerborum quidem genera, quæ eſſent faceta, dixiſſe me puto: rerum plura ſunt, eaq́; magis (ut dixi ante) ridentur, in quibus eſt narratio, res ſane difficilis* Exprimenda *enim ſunt, & ponenda ante oculos ea, quæ uideantur & ueriſimilia, quod eſt*

pro

propriũ narrationis,& quæ ſint,quod ridiculi proprium eſt,ſubturpia: cuius exemplum ut breuiſsimum,ſit ſanè illud,quod antè poſui,Craſſi de Memmio. Et ad hoc genus aſcribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiã aliquid ex hiſtoria,ut cum Sex. Titius ſe Caſſandram eſſe diceret, Multos, inquit Antonius, poſſum tuos Aiaces Oileos nominare. Eſt etiam ex ſimilitudine,quæ aut collationem habet,aut tanquam imaginem. Collationem:ut ille Gallus olim teſtis in Piſonem,cum innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixiſſet datam, idq; Scaurus tenuitate Magij redargueret, Erras, inquit, Scaure: ego enim Magium non conſeruaſſe dico,ſed tanquam nudus nuces legeret in uentrem abſtuliſſe. Vt illud M. Cicero ſenex huius uiri optimi noſtri familiaris pater, noſtros homines ſimiles eſſe Syrorum uænalium, ut quiſque optime Græce ſciret,ita eſſe nequiſsimum. Valde autem ridentur etiam imagines,quæ ferè in deformitatem, aut in aliquod uitium corporis ducuntur cum ſimilitudine turpioris: ut meum illud in Helmium Manciam, Iam oſtendam cuiuſmodi ſis:cum ille,Oſtende,quæſo, demonſtraui digito pictum Gallum in Mariano ſcuto Cimbrico ſub nodis diſtortum,eiecta lingua,buccis fluentibus, Riſus eſt commotus,nihil tam Manciæ ſimile uiſum eſt.ut cum Teſtio Penario mentum in dicendo intorquenti, tum ut diceret ſi quid uellet,ſi nucem fregiſſet. Etiam illa,quæ minuẽdi aut augendi cauſa ad incredibilem admirationem efferuntur, uelut tu Craſſe in concione, ita ſibi ipſum magnum uideri Memmium, ut in forum deſcendens caput ad fornicem Fabij demitteret. Ex quo genere etiam illud eſt, quod Scipio apud Numantiam, cum ſtomacharetur cum C. Metello dixiſſe dicitur,Si quintũ pareret mater eius, aſinum

num fuiſſe pariturам. Arguta etiam ſignificatio eſt, cum parua re, & ſæpe uerbo res obſcura & latens illuſtratur: ut cum C. Fabritio P. Cornelius homo, ut exiſtimabatur auarus & furax, ſed egregie fortis & bonus Imperator gratias ageret, quòd ſe homo inimicus c o s. feciſſet, bello præſertim magno & graui: Nihil eſt quo mihi gratias agas, inquit, ſi malui compilari, quàm uænire. Vt Aſello Africanus obijcienti luſtrum illud infelix, Noli, inquit, mirari: is enim qui te ærarijs exemit, luſtrũ cõdidit, & taurum immolauit. Tanta ſuſpicio eſt, ut religione ciuitatem obſtrinxiſſe uideatur Mummius, quòd Aſellum ignominia leuarit. Vrbana etiã diſsimulatio eſt, cum alia dicuntur ac ſentias, non illo genere, de quo antè dixi, cum contraria dicas, ut Lanuæ Craſſus, ſed cum toto genere orationis ſeuere ludas, cum aliter ſentias ac loquare: ut noſter Scæuola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repenſum, roganti, ut ſe in Aſiam præfectum ducеret, Quid tibi uis, inquit, inſane? tanta malorum eſt multitudo ciuium, ut tibi ego hoc cõfirmem, ſi Romæ manſeris, te paucis annis ad maximas pecunias eſſe uẽturum. In hoc genere Fannius in annalibus ſuis Africanum hunc Aemilianum dicit fuiſſe, & eum Græco uerbo appellat εἴρωνα: ſed uti ferunt, qui melius hæc norunt, Socratem opinor in hac ironia diſsimulantiáque longe lepôre & humanitate omnibus præſtitiſſe. genus eſt perelegans & cum grauitate ſalſum, cuḿque oratorijs dictionibus, tum urbanis ſermonibus accommodatum. Et hercule omnia hæc, quæ à me de facetijs diſputantur, non maiora forenſium actionum, quàm omnium ſermonum condimenta ſunt. Nam quod apud Catonem eſt, qui multa retulit, ex quibus à me exempli cauſa multa ponuntur, per mihi citum uidetur

*detur, C. Publicium ſolitū dicere, P. Mummiū cuiuis tem-
pori hominem eſſe. Sic profectò res ſe habet, nullum ut ſit
uitæ tempus, in quo non deceat lepôrem humanitatemq́;
uerſari. Sed redeo ad cætera. Eſt huic finitimum diſsimu
lationi, cum honeſto uerbo uitioſa res appellatur: ut cum
Africanus* CENS. *tribu mouebat eum centurionem, qui
in Pauli pugna non affuerat: cum ille ſe cuſtodiæ cauſa
diceret in caſtris remanſiſſe, quæreretq́; cur ab eo notare-
tur, Non amo, inquit, nimium diligētes. Acutum etiam
illud eſt, cum ex alterius oratione aliud excipias atq; ille
uult, ut Salinatori Maximus, cum Tarento amiſſo arcem
tamen Liuius retinuiſſet, multaq́; ex ea prælia præclara
feciſſet, cum aliquot poſt annos Maximus id oppidū re-
cepiſſet, rogaretq́; eū Salinator, ut meminiſſet opera ſua
ſe Tarentum recepiſſe, Quid ni, inquit, meminerim? nun-
quam ego recepiſſem, niſi tu perdidiſſes. Sunt etiam illa
ſubabſurda, ſed eo ipſo nomine ſæpe ridicula, non ſolum
mimis perappoſita, ſed etiam quodāmodo nobis: homo fa-
tuus poſtquam rem habere cœpit, eſt mortuus. Quid eſt
tibi iſta mulier? uxor? ſimilis mediusfidius. quandiu ad
aquas fuit, nunquam eſt mortuus. Genus hoc leuius, & ut
dixi, mimicum: ſed habet nonnunquam aliquid etiā apud
nos loci, ut uel non ſtultus quaſi ſtulte cum ſale dicat ali-
quid: ut tibi Antoni Mancia, cum audiſſet te* CENS. *à
M. Duronio de ambitu poſtulatum, Aliquando, inquit,
tibi tuum negotium agere licebit. Valde hæc ridentur,
& hercule omnia, quæ à prudentibus, quaſi per diſsimu-
lationem non intelligendi ſubabſurde ſalſeq́; dicūtur. Ex
quo genere eſt etiam non uideri intelligere quod intelli-
gas, ut Pontidius, Qualem exiſtimas, qui in adulterio de-
prehenditur? tardum. Vt ego, qui in delectu Metello cum*

excuſationem oculorum à me non acciperet, & dixiſſet, Tu igitur nihil uides? Ego uero inquam a porta Exquilina uideo uillam tuam. Vt illud Naſicæ, qui cum ad poëtam Ennium ueniſſet, eiq; ab oſtio quærenti Ennium, ancilla dixiſſet domi non eſſe, Naſica ſenſit illam domini iuſſu dixiſſe, & illum intus eſſe. paucis poſt diebus cum ad Naſicam ueniſſet Ennius, & eum à ianua quæreret, exclamat Naſica, ſe domi non eſſe: tum Ennius, Quid? ego non cognoſco uocem, inquit, tuam? Hic Naſica, Homo es impudens: ego cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non eſſe, tu mihi non credis ipſi? Eſt bellum illud quoq;, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipſo genere, quod dixit, ut cum Q. Opimius Conſularis, qui adoleſcentulus male audiſſet, feſtiuo homini Egilio, qui uideretur mollior, nec eſſet, dixiſſet,

-Quid tu Egilia mea,
Quando ad me uenis cum tua colu & lana?
-Non pol, inquit, audeo:
Nam me ad famoſas uetuit mater accedere.

Salſa ſunt etiam, quæ habent ſuſpicionem ridiculi abſconditam, quo in genere eſt illud Siculi, cui cum familiaris quidam quereretur, quòd diceret uxorem ſuam ſuſpendiſſe ſe de ficu, Amabo te, inquit, da mihi ex iſta arbore quos ſeram ſurculos. In eodem genere eſt, quod Catulus dixit cuidam oratori malo, qui cum in epilogo miſericordiam ſe mouiſſe putaret, poſtquã aſſedit, rogauit hunc uideretur'ne miſericordiã mouiſſe: Ac magnã quidem, inquit: neminẽ enim puto eſſe tam durum, cui nõ oratio tua miſeranda uiſa ſit. Me quidẽ hercule ualde illa mouent ſtomachoſa, & quaſi ſubmoroſa ridicula, non cum à moroſo dicũtur: tum enim nõ ſal, ſed natura ridetur. In quo, ut

ut mihi uidetur, perſalſum illud eſt apud Næuium,
Quid ploras pater? mirum ni cantem, condemnatus ſum.

Huic generi quaſi contrariũ eſt ridiculi genus patientis ac lenti: ut cum Cato percuſſus eſſet ab eo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, Caue: rogauit nũquid aliud ferret præter arcam. Etiam ſtultitiæ ſalſa reprehenſio, ut ille Siculus, cui Prætor Scipio patronum cauſæ dabat hoſpitem ſuum hominem nobilem, ſed admodum ſtultum: Quæſo, inquit, Prætor aduerſario meo da iſtum patronum, deinde mihi neminem dederis. Mouent illa etiam quæ coniectura explanantur longe aliter atq; ſunt, ſed acute atq; concinne: ut cum Scaurus accuſaret Rutilium ambitus, cum ipſe COS. eſſet factus, ille repulſam tuliſſet, & in eius tabulis oſtẽderet literas, A. F. P. R. idq; diceret eſſe, actum fide P. Rutilij: Rutilius autẽ, ante factum poſt relatum: C. Cannius eques Ro. cum Rufo adeſſet, exclamat neutrum illis literis declarari. Quid ergo, inquit, Scaurus? AEmilius fecit, plectitur Rutilius. Ridentur etiam diſcrepantia. quid huic abeſt, niſi res & uirtus? Bella etiam eſt familiaris reprehenſio quaſi errantis: ut cum obiurgauit Albius Granium, quòd cum eius tabulis quiddam Albutio probatũ uideretur, & ualde abſoluto Scæuola gauderet, neq; intelligeret contra ſuas tabulas eſſe iudicatum. Huic ſimilis eſt etiam admonitio in conſilio dando familiaris, ut cum patrono malo, cum uocẽ in dicendo obtudiſſet, ſuadebat Granius, ut mulſum frigidũ biberet ſimulac domũ rediſſet, Perdam, inquit, uocẽ, ſi id fecero. melius eſt, inquit, quam reum. Bellum etiã eſt cum quid cuiq; ſit cõſentaneum dicitur: ut cum Scaurus nonnullam haberet inuidiã ex eo quòd Phrygionis Pompeij locupletis hominis bona ſine teſtamento poſſederat, ſederetq;

retq; aduocatus reo Beſtiæ, cum funus quoddam duceretur, accuſator C. Memmius, Vide, inquit, Scaure, mortuus rapitur, ſi potes eſſe poſſeſſor. Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quam quod eſt præter expectationẽ, cuius innumerabilia ſunt exempla, uel Appij maioris illius, qui in ſenatu, cũ ageretur de agris publicis, & de lege Thoria, & premeretur Lucilius ab ijs qui à pecore eius depaſci agros publicos dicerent, Non eſt, inquit, Lucili pecus illud, erratis (defendere Luciliũ uidebatur) ego liberũ puto eſſe, qua lubet paſcitur. Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui T. Gracchũ perculit, cũ ei M. Flaccus multis probris obiectis P. Mutium iudicem tuliſſet, Eiero, inquit, iniquus eſt. cum eſſet admurmuratum, Ah, inquit, P. C. non ego mihi illum iniquum eiero, uerum omnibus. Ab hoc uero Craſſo nihil facetius, cum læſiſſet teſtis Silus Piſonem, quòd ſe in eum audiſſe dixiſſet, Poteſt fieri, inquit, Sile, ut is unde te audiſſe dicis, iratus dixerit: annuit Silus. poteſt etiam ut tu non recte intellexeris: id quoq; toto capite annuit, ut ſe Craſſo daret. poteſt etiam fieri, inquit, ut omnino quod te audiſſe dicis, nunquam audieris: hoc ita præter expectationem accidit, ut teſtem omnium riſus obrueret. Huius generis eſt plenus Næuius, & iocus eſt familiaris,

Sapiens ſi algebit, tremes. & alia permulta.

Sæpe etiam facete concedas aduerſario idipſum quod tibi ille detrahit, ut C. Lælius, cum ei quidã malo genere natus diceret indignum eſſe ſuis maioribus, At hercule, inquit, tu tuis dignus. Sæpe etiam ſentẽtioſe ridicula dicuntur: ut M. Cincius, quo die legem de donis & muneribus tulit, cum C. Cento prodiſſet, & ſatis cõtumelioſe, quid fers Cinciole? quæſiſſet, Vt emas, inquit, Cai, ſi uti uelis.

uelis. Sæpe etiam ſalſe quæ fieri non poſſunt, optantur: ut M. Lepidus cum cæteris in campo exercentibus in herba ipſe recubuiſſet, Vellem hoc eſſet, inquit, laborare. Salſum eſt etiam quærentibus, & quaſi percontantibus lente reſpondere quod nollent: ut CENS. Lepidus, cum M. Antiſtio Pyrgẽſi equum ademiſſet, amiciq; cũ uociferarentur, & quærerent quid ille patri ſuo reſponderet, cur ademptum ſibi equum diceret, cum optimus colonus, parciſſimus, modeſtiſſimus, frugaliſſimus eſſet, Me iſtorũ, inquit, nihil credere. Colliguntur à Græcis alia nonnulla, execrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipſa nimis mihi uideor multa in genera deſcripſiſſe: nam illa quæ uerbi ratione, & ui continẽtur, certa ferè ac definita ſunt, quæ plerunq;, ut antè dixi, laudari magis, quàm rideri ſolent. hæc autem quæ ſunt in re, & in ipſa ſentẽtia, partibus ſunt innumerabilia, generibus pauca. Expectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridẽdis, ipſorum ridicule indicãdis, & ſimilitudine turpioris, & diſſimulatione, & ſubabſurda dicẽdo, & ſtulta reprehendendo, riſus mouentur. Itaq; imbuendus eſt is qui iocoſe uult dicere, quaſi natura quadam apta ad hæc genera & moribus, ut ad cuiuſquemodi genus ridiculi, uultus etiam accommodetur: qui quidẽ quo ſeuerior eſt & triſtior, ut in te Craſſe, hoc illa, quæ dicuntur, ſalſiora uideri ſolent. Sed iam tu Antoni, qui hoc diuerſorio ſermonis tui libenter acquieturũ te eſſe dixiſti, tanquam in Pontinũ diuerteris, neq; amœnum, neq; ſalubrem locum, cenſeo ut ſatis diu te putes requieſſe, & iter reliquum conficere pergas. Ego uero atq; hilare quidem à te acceptus, inquit, & cũ doctior per te, tum etiam audacior factus ſum ad iocandum. Nõ enim uereor, ne quis me in iſto genere leuiorem

iam

iam putet, quoniam quidẽ tu Fabritios mihi autores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protuliſti. Sed habetis ea quæ uoluiſtis ex me audire, de quibus quidem accuratius dicendum & cogitandũ fuit: nam cætera faciliora ſunt, atq; ex ijs, quæ iam dicta ſunt, reliqua naſcuntur omnia. Ego enim cum ad cauſam ſum aggreſſus, atq; omnia cogitando, quoad facere potui, perſecutus, cum & argumenta cauſæ, & eos locos, quibus animi iudicũ conciliantur, & illos quibus permouẽtur, uidi atq; cognoui: tum conſtituo quid habeat quæq; cauſa boni, quid mali. Nulla enim ferè res poteſt in dicendi diſceptationem aut controuerſiã uocari, quæ non habeat utrunq;: ſed quantũ habeat, id refert. Mea autem ratio in dicendo hæc eſſe ſolet, ut boni quod habeat, id amplectar, exornẽ, exaggerẽ, ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream: à malo autem uitioq; cauſæ ita recedam, non ut id me defugere appareat, ſed ut totum bono illo ornando & augendo diſsimulatũ obruatur. Et ſi cauſa eſt in argumentis, firmiſsima quæq; maxime tueor, ſiue plura ſunt, ſiue aliquod unum. Sin autem in conciliatione, aut in permotione cauſa eſt, ad eam me potiſsimum partem, quæ maxime commouere animos hominum poteſt, confero. Summa deniq; huius generis hæc eſt, ut ſi in refellendo aduerſario firmior eſſe oratio, quàm in confirmãdis noſtris rebus poteſt, omnia in illum conferam tela: ſin noſtra facilius probari, quàm illa redargui poſſunt, abducere animos à contraria defenſione, & ad noſtram conor traducere. Duo deniq; illa, quæ facillima uidentur, quoniam quæ difficiliora ſunt, non poſſum, mihi pro meo iure ſumo. Vnum, ut moleſto, aut difficili argumento, aut loco nonnunquam omnino nihil reſpondeam, quod forſitan aliquis iure irriſerit, Quis

enim eſt, qui id facere non poßit? ſed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate diſputo, confiteorq; me, ſi quæ premat res uehementius, ita concedere ſolere, ut non modo non abiecto, ſed ne reiecto quidem ſcuto fugere uidear, ſed adhibere quandam in dicendo ſpeciem atq; pompam, & pugnæ ſimilem fugam: conſiſtere uero in meo præſidio, ſic ut non fugiendi hoſtis, ſed capiendi loci cauſa ceßiſſe uidear. Alterum eſt illud quod ego oratori maxime cauendum & prouidendum puto, quodq; me ſolicitare ſumme ſolet, nō tam ut proſim cauſis, elaborare ſoleo, quam ut nequid obſim: non quin enitendum ſit in utroq;: ſed tamen multo eſt turpius oratori, nocuiſſe uideri cauſæ, quàm non profuiſſe. Sed quid hoc loco uos inter uos Catule? an hæc, ut ſunt contemnenda, contemnitis? Minime inquit ille: ſed Cæſar de iſto ipſo quiddam uelle dicere uidebatur. Me uero lubente, inquit Antonius, dixerit, ſiue refellendi cauſa, ſiue quærendi. Tum Iulius, Ego mehercule, inquit, Antoni, ſemper is fui, qui de te oratore ſic prædicarem, unum te in dicendo mihi uideri lectißimum, propriumq; hoc eſſe laudis tuæ, nihil à te unquam eſſe dictum, quod obeſſet ei, pro quo diceres: idq; memoria teneo, cum mihi ſermo cum hoc ipſo Craſſo multis audientibus eſſet de te inſtitutus, Craſſusq; plurimis uerbis eloquentiam laudaret tuam, dixiſſe me, cum cæteris tuis laudibus hanc eſſe uel maximam, quòd non ſolum quod opus eſſet, diceres, ſed etiam quod non opus eſſet, non diceres: tum illum mihi reſpondere memini: cætera in te ſumme eſſe laudanda, illud uero improbi eſſe hominis, & perfidioſi, dicere quod alienum eſſet, & noceret ei pro quo quiſq; diceret. quare non ſibi eum diſertum, qui id non faceret, uideri, ſed im-

pro

probum, qui faceret. Nunc, ſi tibi uidetur Antoni, demonſtres uelim, quare tu hoc ita magnum putes, nihil in cauſa mali facere, ut nihil tibi in oratore maius eſſe uideatur. Dicam equidem Cæſar, inquit, quid intelligã: ſed & tu, & uos omnes hoc, inquit, mementote, non me de perfecti oratoris diuinitate quadam loqui, ſed de exercitationis & conſuetudinis meæ mediocritate. Craßi quidem reſponſum excellentis cuiuſdam eſt ingenij ac ſingularis, cui quidem portenti ſimile eſſe uiſum eſt, poſſe aliquem inueniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicẽdo, obeſſetq; ei quem defenderet. Facit enim de ſe coniecturã, cuius tanta uis ingenij eſt, ut neminem niſi conſulto putet, quod contra ſeipſum ſit dicere: ſed ego non de præſtanti quadam & eximia, ſed propè de uulgari & cõmuni prudentia diſputo. Vt apud Græcos fertur incredibi quadã magnitudine conſilij atq; ingenij Athenienſis ille fuiſſe Themiſtocles, ad quem quidam doctus homo, atq; in primis eruditus acceßiſſe dicitur, eiq; artem memoriæ, quæ tum primùm proferebatur, pollicitum eſſe ſe traditurum: cum ille quæſiſſet, quidnam illa ars efficere poſſet, dixiſſe illum doctorem, ut omnia meminiſſet: & ei Themiſtoclẽ reſpondiſſe, gratius ſibi illum eſſe facturum, ſi ſe obliuiſci quæ uellet, quàm ſi meminiſſe docuiſſet. Vides'ne quæ uis in homine acerrimi ingenij, quàm potens, & quanta mens fuerit? qui ita reſponderit, ut intelligere poſſemus, nihil ex illius animo, quod ſemel eſſet infuſum, unquam effluere potuiſſe: cum quidem ei fuerit optabilius obliuiſci poſſe potius, quòd meminiſſe nollet, quàm quod ſemel audiſſet uidiſſet'ue, meminiſſe. Sed neq; propter hoc Themiſtoclis reſponſum, memoriæ nobis opera danda non eſt, neq; illa mea cautio & timiditas in cauſis pro-

pter

pter præſtantem prudentiam Craßi negligenda eſt. Vterque enim iſtorum non mihi attulit aliquam, ſed ſuā ſignificauit facultatem. Etenim permulta ſunt in cauſis, in omni parte orationis circunſpicienda, nequid offendas, nequò irruas. Sæpe aliquis teſtis aut nō lædit, aut minus lædit, niſi laceſſatur: orat reus, urgēt aduocati, ut inuehamur, ut male dicamus, deniq; ut interrogemus: nō moueor, nō obtēpero, nō ſatiſfacio, neque tamen ullam aſſequor laudē. Homines enim imperiti facilius quod ſtulte dixeris reprehendere, quàm quod ſapienter tacueris, laudare poſſunt. Hic quantum ſit mali, ſi iratum, ſi non ſtultum, ſi non leuem teſtem læſeris: habet enim & uoluntatem nocendi in iracundia, & uim in ingenio, & pondus in uita: nec ſi hoc Craſſus non committit, ideo non multi, & ſæpe committunt: quo quidem mihi uideri turpius nihil ſolet, quàm cum ex oratoris dicto aliquo, aut reſponſo, aut rogatu, ſermo ille ſequitur, Occidit ille aduerſarium'ne? immò uero aiunt ſe, & eum quem defendit. Hoc Craſſus non putat niſi perfidia accidere poſſe: ego autem ſæpißime uideo in cauſis aliquid mali facere homines minime malos. Quid? illud quod ſuprà dixi, ſolere me cedere, et ut planius dicā, fugere ea, quæ ualde cauſam meam premerent? cum id non faciunt alij, uerſantur'que in hoſtium caſtris, ac ſua præſidia dimittunt, mediocriter'ne cauſis nocent? cum aut aduerſariorum adiumenta confirmant, aut ea quæ ſanare nequeunt, exulcerant? Quid? cum perſonarum, quas defendunt, rationem non habent? ſiquæ ſunt in his inuidioſa, non mitigant extenuando, ſed laudando & efferendo inuidioſiora faciunt, quantum eſt in eo tandem mali? Quid? ſi in homines charos, iudicibus'que iucundos ſine ulla præmunitione orationis

acerbius, & cõtumelioſius inuehare, non'ne abs te iudices abalienes? Quid? ſi quæ uitia, aut incommoda ſunt in aliquo iudice uno, aut pluribus: ea tu in aduerſarijs exprobrãdo nõ intelligas te in iudices inuehi, mediocre peccatũ eſt? Quid? ſi cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut læſus efferare iracũdia, cauſam relinquas, nihil'ne noceas? In quo ego non quo libenter male audiam, ſed quia ego cauſam non libenter relinquo, nimium patiens & lentus exiſtimor: ut cum te ipſum Sulpiti obiurgabam, quòd miniſtratorem peteres non aduerſarium. Ex quo etiam illud aſſequor, ut ſiquis mihi male dicat, petulans aut planè inſanus eſſe uideatur. In ipſis autem argumentis ſiquid poſueris, aut aperte falſum, aut ei quod dixeris, dicturus'ue ſis contrarium, aut genere ipſo remotum ab uſu iudiciorum ac foro, nihil'ne noceas? Quid multa? omnis cura mea ſolet in hoc uerſari ſemper (dicam enim ſæpius) ſi poſſim, ut boni aliquid efficiam dicendo: ſin id minus, ut certe nequid mali. Itaque nunc illuc redeo Catule, in quo tu me paulo antè laudabas, ad ordinem, collocationem'que rerum ac locorum. Cuius ratio eſt duplex: altera, quã affert natura cauſarum: altera, quæ oratorum iudicio & prudentia comparatur. Nam ut aliquid ante rem dicamus, deinde ut rem exponamus, poſt ut eam probemus noſtris præſidijs confirmandis, contrarijs refutandis, deinde ut cõcludamus, atque ita peroremus, hoc dicendi genus natura ipſa præſcribit. Vt uero ſtatuamus ea quæ probandi, docendi, perſuadendi cauſa dicenda ſunt, quẽadmodum componamus, id eſt uel maxime proprium oratoris prudentiæ. Multa enim occurrunt argumenta, multa quæ in dicendo profutura uideantur: ſed eorum partim ita leuia ſunt ut contemnenda ſint, partim etiam ſiquid habent adiumenti, ſunt

nonnunquam

nonnunquam eiuſmodi, ut inſit in ijs aliquid uitij: neque tanti ſit illud quod prodeſſe uideatur, ut cum aliquo malo coniungatur. Quæ autē ſunt utilia atque firma, ſi ea tamē (ut ſæpe fit) ualde multa ſunt, ea quæ ex ijs aut leuiſsima ſunt, aut alijs grauioribus cōſimilia, ſecerni arbitror oportere, atque ex oratione remoueri. Equidē cum colligo argumenta cauſarum, non tam ea numerare ſoleo quàm expendere. Et quoniam, quod ſæpe iam dixi, tribus rebus omnes ad noſtram ſententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permouendo, una ex tribus his rebus res præ nobis eſt ferenda, ut nihil aliud niſi docere uelle uideamur: reliquæ duæ ſicuti ſanguis in corporibus, ſic ille in perpetuis orationibus fuſæ eſſe debebunt. Nam & principia, & cæteræ partes orationis, de quibus paulo pòſt pauca dicemus, habere hanc uim magnopere debent, ut ad eorum mentes, apud quos agetur, mouendas permanare poſſint. Sed his partibus orationis, quæ etſi nihil docent argumentando, perſuadendo tamen & commouēdo proficiunt plurimum, quanquam maxime proprius eſt locus, & in exordiendo, & in perorando: digredi tamen ab eo quod propoſueris atque agas, permouendorum animorum cauſā, ſæpe utile eſt. Itaque uel narratione expoſita ſæpe datur ad commouendos animos digrediendi locus, uel argumentis noſtris confirmatis, uel cōtrarijs refutatis, uel utroque loco, uel omnibus, ſi habet eam cauſa dignitatem atque copiam, recte id fieri poteſt: hæque cauſæ ſunt ad agendum, & ad ornandum grauiſsimæ atque pleniſsimæ, quæ plurimos exitus dant ad eiuſmodi digreſsionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur. Atque etiam in illo reprehendo eos, qui quæ minime firma

ſunt, ea prima collocant. In quo illos quoque errare arbitror, qui ſiquando (id quod mihi nunquam placuit) plureis adhibent patronos, ut in quoq; eorum minimum putant eſſe, ita eum primum uolunt dicere. Res enim hoc poſtulat, ut eorum expectationi, qui audiunt, quamcellerrime occurratur: cui ſi initio ſatiſfactum nō ſit, multo plus ſit in reliqua cauſa laborandum. Male enim ſe res habet, quæ non ſtatim, ut dici cœpta eſt, melior fieri uidetur. Ergo ut in oratore optimus quiſq;, ſic et in oratione firmiſſimum quodq; ſit primum: dum illud tamen in utroq; teneatur, ut ea, quæ excellant, ſeruentur etiam ad perorandum: ſi quæ erunt mediocria (nam uitioſis nuſquam eſſe oportet locum) in mediam turbam atq; in gregem conijciantur. Hiſce omnibus rebus conſyderatis, tum deniq; id quod primum eſt dicendum, poſtremò ſoleo cogitare, quo utar exordio. Nam ſiquādo id primum inuenire uolui, nullum mihi occurrit, niſi aut exile, aut nugatorium, aut uulgare atq; commune. Principia autem dicendi ſemper cum accurata & acuta & inſtructa ſententijs, apta uerbis, tum uero cauſarum propria eſſe debent. Prima eſt enim quaſi cognitio & commendatio orationis in principio, quæ continuo eum, qui audit, permulcere atque allicere debet. In quo admirari ſoleo non equidem iſtos, qui nullam huic rei operam dederunt: ſed hominem in primis diſertum atque eruditum Philippum, qui ita ſolet ad dicendum ſurgere, ut quod primum uerbū habiturus ſit, neſciat: & ait idem, cum brachium concaleſcerit, tum ſe ſolere pugnare: neq; attēdit eos ipſos, unde hoc ſimile ducat, illas primas haſtas ita iactare leniter, ut et uenuſtati uel maxime ſeruiant, & reliquis uiribus ſuis conſulant. Neq; eſt dubium, quin exordium dicendi uehemēs,

& pugnax

& pugnax non ſæpe eſſe debeat:ſed ſi in ipſo illo gladiatorio uitæ certamine,quo ferro decernitur,tamen ante cōgreſſum multa fiunt,quæ non ad uulnus,ſed ad ſpeciē ualere uideantur:quanto hoc magis in oratione expectandū eſt,in qua non uis potius,ſed delectatio poſtulatur? Nihil *eſt denique in natura rerum omnium, quod ſe uniuerſum profundat,& quod totum repente euolet: ſic omnia quæ fiunt,quæq; aguntur acerrime,leuioribus principijs natura ipſa prætexuit.* Hæc *autem in dicendo non extrinſecus alicunde quærenda, ſed ex ipſis uiſceribus cauſæ ſumenda ſunt:idcirco tota cauſa pertentata,atque perſpecta,locis omnibus inuentis atque inſtructis, conſyderandum eſt quo principio ſit utendum:ſic & facile reperietur. Sumentur enim ex ijs rebus quæ erunt uberrimæ, uel in argumentis, uel in ijs partibus,ad quas dixi digredi ſæpe oportere. Ita & momenti aliquid afferent, cum erunt pene ex intima defenſione depromptæ,& apparebit eas non modo nō eſſe communeis,nec in alias cauſas poſſe transferri,ſed penitus ex ea cauſa,quæ tum agatur,defluxiſſe.* Omne *autem principium aut rei totius,quæ agetur, ſignificationem habere debebit,aut aditum ad cauſam & munitionem,aut quodam ornamentum & dignitatem. Sed oportet, ut ædibus ac tēplis ueſtibula & aditus,ſic cauſis principia pro portione rerum præponere. Itaque in paruis atq; in frequētibus cauſis ab ipſa re eſt exordiri ſæpe commodius. Sed cum erit utendum principio (quod plerumque erit) aut ex reo, aut ex aduerſario, aut ex re,aut ex eis,apud quos agitur, ſententias duci licebit.* Ex *reo (reos appello, quorum res eſt) quæ ſignificent uirum bonum, quæ liberalem,quæ calamitoſum,quæ miſericordia dignū, quæ ualeant contra falſam criminationem.* Ex *aduerſario,*

iiſdem ex locis ferè contraria. Ex re, ſi crudelis, ſi infanda, ſi præter opinionem, ſi immerito, ſi miſera, ſi ingrata, ſi indigna, ſi noua, ſi quæ reſtitui ſanariq; non poſsit. Ex iis autem apud quos agetur, ut beneuolos, beneq; exiſtimantes efficiamus, quod agendo efficitur melius quàm rogando. eſt id quidem in totam orationem confundendum, nec minime in extremam, ſed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. Nam & attentũ, monent Græci, ut principio faciamus iudicem, & docilem: quæ ſunt utilia, ſed nõ principij magis propria quàm reliquarum partium: faciliora etiam in principiis, quòd & attenti tum maxime ſunt, cum omnia expectant, & dociles magis initiis eſſe poſſunt. Illuſtriora enim ſunt, quæ in principiis, quam quæ in mediis cauſis dicuntur, aut arguẽdo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorum ad iudicem aut alliciendum, aut incitandũ, ex iis locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in cauſa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, ſed tantum impelli primo iudicem leuiter, ut iam inclinato reliqua incumbat oratio. Connexum autem ita ſit principium conſequẽti orationi, ut nõ tanquã citharœdi procemium affictũ aliquod, ſed cohærens cum omni corpore membrum eſſe uideatur. Nam nonnulli cum illud meditati ediderunt, ſic ad reliqua tranſeunt, ut audientiam ſibi fieri uelle uideantur. Atque eiuſmodi illa proluſio debet eſſe, non ut Samnitum, qui uibrant haſtas ante pugnã, quibus in pugnando nihil utuntur: ſed ut ipſis ſententiis, quibus proluſerunt, uel pugnare poßint. Narrare uerò rem quòd breuiter iubent, ſi breuitas appellanda eſt, cum uerbum nullum redundet, breuis eſt L. Craßi oratio: ſi tum eſt breuitas, cum tantum uerborum eſt, quantum neceſſe eſt, aliquando id opus eſt: ſed ſæpe

obeſt

obeſt uel maxime in narrando,non ſolum quòd obſcuritatem affert,ſed etiam quòd eam uirtutem, que narrationis eſt maxima,ut iucunda, & ad perſuadēdum accommodata ſit,tollit:uidelicet illa,

Nam is poſtquam exceßit ex ephebis,

quam longa eſt narratio? mores adoleſcentis ipſius & ſeruilis percontatio, mors Chryſidis, uultus & forma,& lamentatio ſororis:reliqua peruarie iucundeq; narrantur. Quòd ſi hanc breuitatem quæſiſſet,

Effertur,imus, ad ſepulchrum uenimus,

In ignem poſita eſt,_in his ferè decem uerſiculis totum conficere potuiſſet:quanquam hoc ipſum, Effertur, imus, conciſum eſt,ita ut non breuitati ſeruitum ſit, ſed magis uenuſtati. Quòd ſi nihil fuiſſet,niſi,In ignem poſita eſt,tamen res tota cognoſci facile potuiſſet. Sed & feſtiuitatem habet narratio diſtincta perſonis & interpuncta ſermonibus:& eſt probabilius quod geſtum eſſe dicas,cùm quēadmodum actum ſit exponas:& multo apertius ad intelligendum eſt,ſi ſic conſtituitur aliquando,ac non iſta breuitate percurritur. Apertam enim narrationē tam eſſe oportet,quàm cæteras: & hoc magis in hac elaborandum eſt, quòd & difficilius eſt,non eſſe obſcurum in re narranda, quàm aut in principio,aut in argumēto, aut in purgādo, aut perorādo.& maiore periculo hæc pars orationis obſcura eſt quàm cæteræ:uel quia ſiquo alio in loco eſt dictū quid obſcurius,tantum id perit,quod ita dictum eſt:narratio obſcura totam obcæcat orationem:uel quòd alia poßis, ſemel ſi obſcurius dixeris, dicere alio loco planius, narrationis unus eſt in cauſa locus. Erit autem perſpicua narratio, ſi uerbis uſitatis, ſi ordine temporum conſeruato, ſi non interrupte narrabitur. Sed quando

utendum ſit, aut non ſit narratione, id eſt conſilij: neque enim ſi nota res eſt, nec ſi dubiũ ſit quid geſtum ſit, narrari oportet, nec ſi aduerſarius narrauit, niſi ſi refellemus: ac ſiquando erit narrandum, ne illa, quæ ſuſpicionẽ & crimẽ efficiẽt, contráq; nos erunt, acriter perſequamur, & quicquid poterit, detrahamus: ne illud quod Craſſus, ſiquando fiat, perfidia nõ ſtultitia fieri putat, ut cauſæ noceamus, accidat: nam ad ſummam totius cauſæ pertinet, caute an cõtrà demonſtrata res ſit, quòd omnis orationis reliquæ fons eſt narratio. Sequitur ut cauſa ponatur, in quo uidendum eſt, quid in controuerſiam ueniat. Tunc ſuggerenda ſunt firmamenta cauſæ coniunctè & infirmandis contrarijs & tuis cõfirmandis. nanq; una in cauſis ratio quædã eſt eius orationis, quæ ad probandam argumentationem ualet: ea autem & cõfirmationem & reprehenſionem quærit: ſed quia neq; reprehendi quæ contra dicũtur, poſſunt, niſi tua confirmes: neque hæc confirmari, niſi illa reprehendas, idcirco hæc & natura, & utilitate, & tractatione coniũcta ſunt. Omnia autem concludenda plerunque rebus augẽdis, uel inflammando iudice, uel mitigando: omniáq; cum ſuperioribus orationis locis, tum maxime extremo ad mẽtes iudicum quàm maxime permouendas, & ad utilitatem noſtram uocandas, conferenda ſunt. Neque ſane iam cauſa uidetur eſſe, cur ſecernamus ea præcepta, quæ de ſuaſionibus tradenda ſunt, aut laudationibus: ſunt enim pleraque communia, ſed tamen ſuadere aliquid aut diſſuadere, grauiſſimæ mihi uidetur eſſe perſonæ. Nam & ſapientis eſt, conſilium explicare ſuum de maximis rebus, & honeſti, & diſerti, ut mente prouidere, autoritate probare, oratione perſuadere poßit. Atque hæc in ſenatu minore apparatu agenda ſunt.

ſunt. Sapiens enim eſt conſilium, multisq́; alijs dicendi re linquendus locus, uitanda etiam ingenij oſtentationisq́; ſuſpicio. Concio capit omnem uim orationis, & grauitatem uarietatemq́; deſyderat. Ergo in ſuadendo nihil eſt optabilius quam dignitas: nam qui utilitatem putat, non quid maxime uelit ſuaſor, ſed quid interdum magis ſequatur, uidet. Nemo eſt enim, præſertim in tam clara ciuitate, quin putet expetendam maxime dignitatē: ſed uincit utilitas plerunq;, cum ſubeſt ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidem poſſe retineri. Cōtrouerſia autem inter hominum ſententias, aut in illo eſt, utrum ſit utilius: aut etiam cum id conuenit, certatur utrum honeſtati potius, an utilitati conſulendū ſit. Quæ quia pugnare ſæpe inter ſe uidentur, qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potētiæ, pecuniæ, uectigalium, præſidij, militum, utilitates cæterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemq́; incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet, maiorum exēpla, quæ erunt uel cum periculo glorioſa, colliget, poſteritatis immortalem memoriam augebit, utilitatē ex laude naſci defendet, ſemperq́; eam cum dignitate eſſe coniunctam. Sed quid fieri poßit, aut non poßit, quidq́; etiam ſit neceſſe, aut non ſit, in utraq; re maxime eſt quærendum. Inciditur enim omnis iam deliberatio, ſi intelligitur non poſſe fieri, aut ſi neceßitas affertur, & qui id docuit non uidentibus alijs, is plurimum uidit. Ad conſilium autem de rep. dandum caput eſt, noſſe rempub. ad dicendum uero probabiliter, noſſe mores ciuitatis: qui quia crebro mutantur, genus quoq; orationis eſt ſæpe mutandum. & quanquam una ferè uis eſt ſæpe eloquentiæ, tamen quia ſumma dignitas eſt populi, grauißima cauſa reip. maximi motus multitu-

dinis, genus quoq; dicendi grandius quoddam & illuſtrius eſſe adhibendum uidetur, maximaq; pars orationis admouẽda eſt ad animorũ motus, nonnũquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in ſpem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos: ſæpe etiam à temeritate, iracundia, ſpe, iniuria, inuidia, crudelitate reuocandos. Fit autem ut quia maxima quaſi oratori ſcena uideatur concio, natura ipſa ad ornatius dicendi genus excitetur. Habet enim multitudo uim quandam talem, ut quemadmodum tibicen ſine tibijs canere, ſic orator niſi multitudine audiente eloquens eſſe non poßit. Et cum ſint populares multi uarijq; lapſus, uitanda eſt acclamatio aduerſa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, ſi aſpere, ſi arroganter, ſi turpiter, ſi ſordide, ſi quoquo animi uitio dictum eſſe aliquid uideatur, aut hominum offenſione uel inuidia, quæ aut iuſta eſt, aut ex criminatione atq; fama, aut res ſi diſplicet, aut ſi eſt in aliquo motu ſuæ cupiditatis, aut metus multitudo: hisq; quatuor cauſis totidem medicinæ opponũtur. Tum obiurgatio, ſi eſt autoritas, tum admonitio quaſi lenior obiurgatio, tum promißio ſi audierint probaturos, tum deprecatio, quod eſt infimum, ſed nonnunquam utile. Nullo autem loco plus facetiæ proſunt, & celeritas, & breue aliquod dictum, nec ſine dignitate & cum lepore. Nihil enim tam facile, quàm multitudo à triſtitia & ſæpe acerbitate, commode ac breuiter, & acute, & hilare dicto deducitur. Expoſui ferè, ut potui, uobis in utroq; genere cauſarum quæ ſequi ſolerem, quæ fugere, quæ ſpectare, quaq; omnino in cauſis ratione uerſari. Nec illud tertium laudationum genus eſt difficile, quod ego initio quaſi à præceptis noſtris ſecreueram, ſed & quia

*quia multa ſunt orationum genera & grauiora & maio
ris copiæ, de quibus nemo ferè præciperet, & quòd nos
laudationibus non ita multum uti ſoleremus, totum hunc
ſegregabam locum. Ipſi enim Græci magis legendi, &
delectationis aut hominis alicuius ornandi, quàm utilita-
tis huius forenſis cauſa, laudationes ſcriptitauerunt: quo-
rum ſunt libri quibus Themiſtocles, Ariſtides, Ageſilaus,
Epaminondas, Philippus, Alexander, aliiq́; laudantur.
Noſtræ laudationes, quibus in foro utimur, aut teſtimo-
nij breuitatem habent nudam atq; incrnatam, aut ſcribun
tur ad funebrem concionē, quæ ad orationis laudem mini
me accommodata eſt. Sed tamen quoniam eſt utendum ali
quando, nonnunquam etiam ſcribendum, uelut P. Tube-
roni Africanum auunculum laudanti ſcripſit C. Lælius:
uel ut noſmetipſi ornandi cauſa Græcorum more, ſi quos
uelimus, laudare poßimus, ſit à nobis quoq; tractatus is
locus. Perſpicuum eſt igitur alia eſſe in homine optanda,
alia laudanda. Genus, forma, uires, opes, diuitiæ, cæteraq́;
quæ fortuna det, aut extrinſecus, aut corpori, non habent
in ſe ueram laudē, quæ deberi uirtuti uni putatur: ſed ta-
men quòd ipſa uirtus in earum rerum uſu ac moderatio-
ne maxime cernitur, tractanda etiã in laudationibus hæc
ſunt naturæ & fortunæ bona, in quibus eſt ſumma laus
non extuliſſe ſe in poteſtate, non fuiſſe inſolentem in pe-
cunia, non ſe prætuliſſe alijs propter abundantiam fortu
næ, ut opes & copiæ non ſuperbiæ uideantur ac libidi-
ni, ſed bonitati ac moderationi facultatem & materiam
dediſſe. Virtus autem, quæ eſt per ſe ipſa laudabilis, &
ſine qua nihil laudari poteſt, tamen habet plures partes,
quarum alia eſt ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ
uirtutes quæ uidentur in moribus hominum, & quadam*

comitate ac beneficētia poſitæ:aliæ quæ in ingenij aliqua facultate aut animi magnitudine ac robore. Nam clementia,iuſtitia,benignitas,fides, fortitudo in periculis communibus, iucunda eſt auditu in laudationibus. Omnes enim hæ uirtutes non tam ipſis,qui eas in ſe habēt,quam generi hominum fructuoſæ putantur: ſapientia & magnitudo animi,qua omnes res humanæ geruntur,tenues & pro nihilo putantur, & in excogitando uis quædam ingenij, & ipſa eloquentia admirationis habet non minus, iucunditatis minus. Ipſos enim magis uidetur,quos laudamus, quam illos, apud quos laudamus, ornare ac tueri:ſed tamen in laudando iungenda ſunt etiam hæc genera uirtutum. Feriunt enim aures hominū cum illa quæ iucunda & grata, tum etiam illa quæ mirabilia ſunt in uirtute laudari. Et quoniam ſingularum uirtutum ſunt certa quædam officia ac munera,& ſua cuiq; uirtuti laus propria debetur,erit explicādum in laude iuſtitiæ,quid cum fide,quid cum æquabilitate,quid cum eiuſmodi aliquo officio is,qui laudabitur,fecerit. Itemq; in cæteris res geſtæ ad cuiuſq; uirtutis genus & uim & nomē accommodabuntur. Gratiſſima autem laus eorum factorum habetur,quæ ſuſcepta uidentur à uiris fortibus ſine emolumento ac præmio:quæ uero etiam cum labore & periculo ipſorum,hæc habent uberrimam copiam ad laudandum,quòd & dici ornatiſſime poſſunt,& audiri facillime. Ea enim deniq; uirtus eſſe uidetur præſtātis uiri,quæ eſt fructuoſa alijs,ipſi autē laborioſa,aut periculoſa,aut certe gratuita. Magna etiā illa laus & admirabilis uideri ſolet,tuliſſe caſus ſapienter aduerſos,non fractum eſſe fortuna,retinuiſſe in rebus aſperis dignitatem. Neq; tamen illa non ornant,habiti honores,decreta uirtutis præmia,

res

res geſtæ iudicijs hominum comprobatæ: in quibus etiã felicitatẽ ipſam deorum immortaliũm iudicio tribui, laudationis eſt. Sumendæ autem res erunt, aut magnitudine præſtabiles, aut nouitate primæ, aut genere ipſo ſingulares: neq; enim paruæ, neq; uſitatæ, neq; uulgares, admiratione aut omnino laude dignæ uideri ſolent. Eſt etiam cum cæteris præſtantibus uiris comparatio in laudatione præclara. De quo genere libitum eſt mihi paulo plura quàm oſtenderam dicere, non tam propter uſum forẽſem, qui eſt à me in omni hoc ſermone tractatus, quàm ut hoc uideretis, ſi laudationes eſſent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori uirtutum omnium cognitionẽ, ſine qua laudatio effici non poßit, eſſe neceſſariam. Iam uituperandi præcepta contrarijs ex uitijs ſumenda eſſe perſpicuum eſt. ſimul eſt illud ante oculos, nec bonum uirum proprie & copioſe laudari, ſine uirtutum, nec improbũ notari ac uituperari, ſine uitiorum cognitione, ſatis inſigniter atq; aſpere poſſe. Atq; his locis & laudandi & uituperandi ſæpe nobis eſt utendum in omni genere cauſarum. Habetis de inueniendis rebus diſponendisq; quid ſentiam: adiungam etiam de memoria, ut labore Craſſum leuem, neq; ei quicquam aliud, de quo diſſerat, relinquã, niſi ea quibus rebus hæc exornentur. Perge uero, inquit Craſſus: libenter enim te cognitũ iam artificem, aliquandoq; euolutum illis integumentis dißimulationis tuæ, nudatumq; perſpicio: & quòd mihi nihil, aut quòd nõ multum relinquis, percommode facis, eſtq; mihi gratum. Iam iſtuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua poteſtate. Si enim uere agere uolueris, omnia tibi relinquo: ſin dißimulare, tu quemadmodum his ſatisfacias, uideris. Sed ut ad rem redeam, non ſum tanto

ego,

ego,inquit,ingenio,quanto Themiſtocles fuit, ut obliuionis artẽ quam memoriæ malim: gratiamq́; habeo Simonidi illi Chio, quem primum ferunt artem memoriæ protuliſſe. Dicunt enim cum cœnaret Cranone in Theſſalia Simonides apud Scopam fortunatum hominem, & nobilem, ceciniſſetq́; id carmen, quod in eum ſcripſiſſet, in quo multa ornandi cauſa poetarum more in Caſtorẽ ſcripta & Pollucem fuiſſent, nimis illum ſordide Simonidi dixiſſe, ſe dimidium eius ei, quod pactus eſſet pro illo carmine, daturũ: reliquum à ſuis Tyndaridis, quos æque laudaſſet, peteret, ſi ei uideretur. Paulo pòſt eſſe ferunt nuntiatum Simonidi, ut prodiret, iuuenes ſtare ad ianuã duos quoſdam, qui eum magnopere euocarent: ſurrexiſſe illum ipſum, prodiſſe, uidiſſe neminem. Hoc interim ſpatio conclaue illud, ubi epularetur Scopas, concidiſſe, ea ruina ipſum oppreſſum cum ſuis interiſſe: quos cum humare uellent ſui, neq; poſſent obtritos internoſcere ullo modo, Simonides dicitur ex eo quòd meminiſſet, quo eorum loco quiſq; cubuiſſet, demonſtrator uniuſcuiuſq; ſepeliendi fuiſſe. Hac tum re admonitus inueniſſe fertur, ordinem eſſe maxime, qui memoriæ lumẽ afferret. Itaq; ijs, qui hanc partem ingenij exercerent, locos eſſe capiendos, & ea quæ memoria tenere uellent, effingenda animo, atq; in his locis collocanda: ſic fore, ut ordinẽ rerum locorum ordo conſeruaret, res autem ipſas rerum effigies notaret, atq; ut locis pro cera, ſimulacris pro literis uteremur. Qui ſit autem oratori memoriæ fructus, quanta utilitas, quanta uis, quid me attinet dicere? tenere quæ didiceris in accipienda cauſa, quæ ipſe cogitaris, omnes fixas eſſe in animo ſentẽtias, omnem deſcriptum uerborũ apparatũ, ita audire uel eum unde dicas, uel eum cui reſpon

ſpondendum ſit, ut illi non infundere in aures tuas orationem, ſed in animo uideantur inſcribere. Itaq; ſoli qui memoria uigent, ſciunt quid, & quatenus, & quomodo dicturi ſunt, cui reſponderint, quid ſuperſit: ijdemq; multa ex alijs cauſis aliquando à ſe acta, multa ab alijs audita meminerunt. Quare confiteor equidem huius boni naturam eſſe principem, ſicut earum rerum, de quibus antè locutus ſum omniũ: ſed hæc ars tota dicendi, ſiue artis imago quædã eſt & ſimilitudo, habet hanc uim, non ut totũ aliquid, cuius in ingenijs noſtris pars nulla ſit, pariat & procreet: uerũ ut ea quæ ſunt orta iam in nobis & procreata, educet atq; confirmet. Veruntamen neq; tam acri memoria ferè quiſquam eſt, ut non diſpoſitis notatiſq; rebus, ordinem uerborum aut ſententiarum complectatur: neque uerò tam hebeti, ut nihil hac conſuetudine & exercitatione adiuuetur. Vidit enim hoc prudenter ſiue Simonides, ſiue alius quis inuenit, ea maxime animis effingi noſtris, quæ eſſent à ſenſu tradita atq; impreſſa: acerrimum autem ex omnibus noſtris ſenſibus eſſe ſenſum uidendi: quare faciliime animo teneri poſſe ea, quæ perciperentur auribus aut cogitatione, ſi etiam oculorum commendatione animis traderentur, ut res cæcas & ab aſpectus iudicio remotas confirmatio quædam & imago & figura ita notaret, ut ea, quæ cogitando cõplecti uix poſſemus, intuendo quaſi teneremus. His autem formis atque corporibus, ſicut omnibus, quæ ſub aſpectum ueniunt ſedes, opus eſt: etenim corpus intelligi ſine loco non poteſt. quare ne in re nota & peruulgata multus & inſolens ſim, locis eſt utendum multis, illuſtribus, explicatis, modicis interuallis. Imaginibus autem agentibus, acribus, inſignitis, quæ occurrere celeriterque percutere animum

poßint

poſſint. Quam facultatem & exercitatio dabit, ex quâ conſuetudo gignitur, ſimilium uerborum conſeruata & immutata caſibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, & unius uerbi imagine totius ſentẽtiæ informatio, pictoris cuiuſdam ſummi ratione & modo, formarum uarietate locos diſtinguẽtis. Sed uerborum memoria, quæ minus eſt nobis neceſſaria, maiore imaginũ uarietate diſtinguitur. Multa enim ſunt uerba, quæ quaſi articuli connectũt mẽbra orationis, quæ formari ſimilitudine nulla poſſunt: eorum fingendæ nobis ſunt imagines, quibus ſemper utamur. Rerum memoria propria eſt oratoris: eam ſingulis perſonis bene poſitis notare poſſumus, ut ſententias imaginibus, ordinem locis comprehendamus. Neq; uerum eſt, quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere, et obſcurari etiam id, quod per ſe natura tenere potuiſſet. Vidi enim ego ſummos homines, et diuina propè memoria, Athenis Carneadem, in Aſia, quem uiuere hodie aiunt, Sceptium Metrodorum, quorum uterq; tanquã literis in cera, ſic ſe aiebat imaginibus in ijs locis, quos haberet, quæ meminiſſe uellet, perſcribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria eſt, ſi eſt ulla naturalis: ſed certe, ſi latet, euocãda eſt. Habetis ſermonem bene longum hominis utinam nõ impudentis, illud quidẽ certe non nimis uerecundi: qui quidem cum te Catule, tum etiã L. Craſſo audiente de dicendi ratione tam multa dixerim, nam iſtorum ætas minus me fortaſſe mouere debuit: ſed mihi ignoſcetis profecto, ſi modo quæ cauſa me ad hanc inſolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis. Nos uerò, inquit Catulus (etenim pro me hoc, & pro meo fratre reſpõdeo) nõ modo tibi ignoſcimus, ſed te diligimus, magnamq; tibi habemus gratiam: & cum humanitatem

& faci

& facilitatem agnoſcimus tuam, tum admiramur iſtam
ſcientiam & copiam. Equidem hoc me aſſecutum puto,
quòd magno ſum leuatus errore, & illa admiratione li-
beratus, quòd multis cum alijs ſemper admirari ſolebam,
unde eſſet illa tāta tua in cauſis diuinitas: nec enim te iſta
attigiſſe arbitrabar, quæ diligentiſsime cognoſſe, & un-
diq; collegiſſe, uſuq; doctum partim correxiſſe uideo, par
tim comprobaſſe. Neque eò minus eloquentiam tuam, &
multo magis uirtutem & diligentiam admiror, & ſimul
gaudeo iudicium animi mei comprobari, quòd ſemper ſta
tui, neminem ſapientiæ laudem & eloquentiæ ſine ſum-
mo ſtudio & labore & doctrina conſequi poſſe. Sed ta-
men quidnam eſt id quod dixiſti, fore ut tibi ignoſcere-
mus, ſi cognoſſemus, quæ te cauſa in ſermonē impuliſſet?
Quæ eſt enim alia cauſa, niſi quòd nobis & horum ado-
leſcentium ſtudio, qui te attentiſsime audierunt, morem
gerere uoluiſti? Tum ille, Adimere, inquit, omnem re-
cuſationem Craſſo uolui, quem ego paulo ſciebam uel pu
dentius uel inuitius (nolo enim dicere de tam ſuaui homi-
ne faſtidioſius) ad hoc genus ſermonis accedere. Quid e-
nim poterit dicere? Conſularem ſe eſſe hominem & Cen-
ſorium? eadem noſtra cauſa eſt. An ætatem afferet? qua-
driennio minor eſt. An ſe neſcire? quæ ego ſero, quæ cur-
ſim arripui, quæ ſucciſiuis operis (ut aiunt) iſte à puero
ſummo ſtudio, ſummis doctoribus. Nihil dicam de inge-
nio, cui par nemo fuit: etenim me dicentem qui audierit,
nemo unquam tam ſui deſpiciens fuit, qui ſperaret aut
melius, aut eodem modo ſe poſſe dicere: Craſſo dicente ne
mo tam arrogans, qui ſimiliter ſe unquam dicturum eſſe
confideret. Quamobrem ne fruſtra hi tales uiri uene-
rint, te aliquando Craſſe audiamus. Tum ille, Vt ita

iſta eſſe concedam,inquit,Antoni,quæ ſunt longe ſecus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici poßit,reliquiſti? Dicam enim uere, amicißimi homines,quod ſentio:ſæpe ego doctos homines, quid dico ſæpe? imò nonnunquam: ſæpe enim qui potui, qui puer in forum uenerim, neq; inde unquã diutius quàm Quæſtor abfuerim? ſed tamen audiui, ut heri dicebam, & Athenis cum eſſem, doctißimos uiros, & in Aſia iſtũ ipſum Sceptium Metrodorum, cum de his ipſis rebus diſputaret, neq; uero mihi quiſquam copioſius unquã uiſus eſt, neq; ſubtilius in hoc genere dicendi,quàm iſte hodie, eſſe uerſatus: quod ſi eſſet aliter,& aliquid intelligerem ab Antonio prætermiſſum, non eſſem tam inurbanus ac penè inhumanus, uti eo grauarer, quod uos cupere ſentirem. Tum Sulpitius,An ergo,inquit oblitus es Craſſe, Antonium ita partitum eſſe tecum, ut ipſe inſtrumentum oratoris exponeret,tibi eius diſtinctionem atque ornatum relinqueret? Hic ille,Primũ quis Antonio permiſit,inquit, ut & partes faceret,& utram uellet prior ipſe ſumeret? deinde, ſi ego recte intellexi, cum ualde libenter audirem,mihi coniuncte eſt uiſus de utraq; re dicere. Ille uero,inquit Cotta,ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipſum inuenit. Verba igitur, inquit Craſſus,mihi reliquit Antonius,rem ipſe ſumpſit. Tum Cæſar,Si quod difficilius eſt, id tibi reliquit: eſt nobis, inquit, cauſa, cur te audire cupiamus: ſin quod facilius,tibi cauſa non eſt, cur recuſes. Et Catulus,Quid quod dixiſti,inquit,Craſſe,ſi hic hodie apud te maneremus,te morem nobis eſſe geſturum, nihil'ne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens,Poſſem tibi,inquit,Craſſe concedere,ſed uide nequid Catulus attulerit

tulerit religionis. opus hoc cenſorium eſt:id autem committere, uide quàm ſit homini turpe cenſorio. Agite uero, ille inquit, ut uultis: ſed nunc quidem, quoniam id temporis eſt, ſurgendum cenſeo, & requieſcendum: poſt meridiem, ſi ita uobis eſt commodum, loquemur aliquid, niſi fortè in craſtinum differre mauultis. Omnes ſe uel ſtatim, uel ſi ipſe poſt meridiem mallet, quamprimum tamen audire uelle dixerunt.

M. TVLLII CICERONIS DE ORATORE

LIBER III.

INSTITVENTI *mihi* Quinte *frater eum ſermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem poſt* Antonij *diſputationem* Craſſus *habuiſſet, acerba ſanè recordatio ueterem animi curã moleſtiam'que renouauit.* Nam *illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa uirtus* L. *Craſſi morte extincta ſubita eſt, uix diebus decem poſt eum diem, qui hoc & ſuperiore libro continetur.* Vt *enim* Romam *rediit extremo* Scenicorum *ludorum die, uehementer cõmotus ea oratione, quæ ferebatur habita eſſe in concione à* Pilippo, *quem dixiſſe conſtabat, uidendum ſibi aliud eſſe conſilium, illo ſenatu ſe rempub. gerere non poſſe: mane* Idibus Septembris, *& ille, & ſenatus frequens uocatu* Druſi *in curiam uenit.* Ibi *cum* Druſus *multa de* Philippo *queſtus eſſet, retulit ad ſenatũ de illo ipſo quòd* COS. *in eum ordinem tam grauiter in concione eſſet inuectus.* Hîc *ut ſæpe inter homines ſapientiſſimos conſtare uidi, quanquam hoc* Craſſo, *cum aliquid ac-*

curatius dixiſſet, ſemper ferè contigiſſet, ut nunquam dixiſſe melius putaretur: tamen omnium conſenſu ſic eſſe tum iudicatum, cæteros à Craſſo ſemper omnes, illo autem die etiam ipſum à ſeſe ſuperatum. Deplorauit enim caſum atq; orbitatem ſenatus, cuius ordinis à COS. qui quaſi parēs bonus aut tutor fidelis eſſe deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis: neque uero eſſe mirandum, ſi cum ſuis conſilijs rempub. profligaſſet, conſilium ſenatus à repub. repudiaret. Hic cum homini & uehementi & diſerto, & in primis forti ad reſiſtendum Philippo quaſi quaſdam uerborum faces admouiſſet, non tulit ille, & grauiter exarſit, pignoribusq; ablatis Craſſū inſtituit coercere. Quo quidem ipſo in loco multa à Craſſo diuinitus dicta efferebātur, cum ſibi illum COS. eſſe negaret, cui ſenator ipſe non eſſet. An tu, cum omnem autoritatem uniuerſi ordinis propugnare putares, eamq; in conſpectu Pop. Rom. concideres, me his pignoribus exiſtimas poſſe terreri? nō tibi illa ſunt cedenda, ſi Craſſum uis coercere: hæc tibi eſt excidenda lingua, qua uel euulſa ſpiritu ipſo libidinem tuam libertas mea refutabit. Permulta tum uehementiſſima contentione animi, ingenij, uirium, ab eo dicta eſſe conſtabat: ſententiamq; eam, quam ſenatus frequens ſecutus eſt ornatiſſimis & grauiſſimis uerbis, ut Pop. Ro. ſatisfieret, nunquam ſenatus, neque conſilium reip. nec fidē defuiſſe ab eo dictam: & eundem (id quod in autoritatibus perſcriptus extat) ſcribendo affuiſſe. Illa tanquam cygnea fuit diuini hominis uox & oratio, quam quaſi expectantes poſt eius interitum ueniebamus in curiam, ut ueſtigium illud ipſum, in quo ille poſtremum inſtitiſſet, contueremur. Nanq; tum latus ei dicenti condoluiſſe: ſudoremq;

doremq́; multum conſecutũ eſſe audiebamus: ex quo cum cohorruiſſet, cum febri domum rediјt, dieq́; ſeptimo eſt lateris dolore conſumptus. O fallacem hominum ſpem, fragilemq́; fortunam, & inanes noſtras cõtentiones, quæ in medio ſpatio ſæpe frangũtur et corruunt, & antè in ipſo curſu obruuntur, quàm portũ conſpicere potuerunt. Nam quãdiu Craßi fuit ambitionis labore uita diſtracta, tandiu priuatis magis officiјs & ingeniј laude floruit, quàm fructu amplitudinis aut reip. dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditũ omniũ conceſſu ad ſummam autoritatem dabat, is eius omnem ſpem, atque omnia uitæ conſilia morte peruertit. Fuit hoc luctuoſum ſuis, acerbum patriæ, graue bonis omnibus: ſed iј tamen remp. caſus ſecuti ſunt, ut mihi non erepta L. Craßo à diјs immortalibus uita, ſed donata mors eſſe uideatur. Non uidit flagrantem bello Italiam, non ardentem inuidia ſenatum, non ſceleris nefariј principes ciuitatis reos, non luctum filiæ, non exilium generi, non acerbißimam C. Mariј fugam, non illam poſt reditum eius cædem omnium crudelißimam, non denique in omni genere deformatam eam ciuitatem, in qua ipſe florentißima multum omnibus gloria præſtitiſſet. Sed quoniam attigi cogitatione uim uarietatemq́; fortunæ, non uagabitur oratio mea longius, atque eis ipſis definietur uiris, qui hoc ſermone, quem referre cœpimus, continentur. Quis enim non iure beatam L. Craßi mortem illam, quæ eſt à multis ſæpe defleta, dixerit, cum horũ ipſorum ſit, qui tum cum illo poſtremum ferè collocuti ſunt, euentum recordatus? Tenemus enim memoria Q. Catulũ uirum omni laude præſtantem, cum ſibi non incolumem fortunam, ſed exiliũ & fugam deprecaretur, eſſe coactũ

ut uita ſe ipſe priuaret. Iam M. Antonij in his ipſis ro-ſtris,in quibus ille remp.conſtantiſſime C O S.*defenderat, quæq́;* C E N S. *imperatorijs manubijs ornarat, poſitum caput illud fuit, à quo erant multorum ciuium capita ſeruata. Neque uero longe ab eo C. Iulij caput hoſpitis Hetruſci ſcelere proditum cum L. Iulij fratris capite ia-cuit, ut ille qui hæc non uidit, & uixiſſe cum repub. pa-riter, & cum illa ſimul extinctus eſſe uideatur. Neque enim propinquum ſuum maximi animi uirum P. Craßum ſuapte interfectum manu, neq; collegæ ſui Pontificis Ma-ximi ſanguine ſimulacrũ Veſtæ reſperſum eſſe uidit: cui, mœrori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbo-nis inimiciſſimi hominis eodem illo die mors nefaria fuiſ-ſet. Non uidit eorum ipſorum, qui tum adoleſcẽtes Craſ-ſo ſe dicarant, horribiles miſerosq́; caſus. Ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus poſt mortem Craßi depulſus per inuidiã tribunatu, non mul-tis ab eo tempore menſibus eiectus eſt è ciuitate. Sulpitius autem, qui in eadem inuidiæ flamma fuiſſet, quibuſcum priuatus coniunctiſſime uixerat, hos in tribunatu ſpolia-re inſtituit omni dignitate: cui quidem ad ſummam glo-riam eloquentiæ floreſcẽti, ferro erepta uita eſt, & pœna temeritatis non ſine magno reipub. malo conſtituta. Ego uero te Craſſe, cum uitæ flore, tum mortis opportunitate, diuino conſilio & ortum & extinctũ eſſe arbitror. nam tibi aut pro uirtute animi conſtantiaq́; tua ciuilis ferri ſubeunda fuit crudelitas, aut ſiqua te fortuna ab atroci-tate mortis uendicaſſet, eadem eſſe te funerum patriæ ſpe-ctatorẽ coegiſſet: neq; ſolum tibi improborum domina-tus, ſed etiam propter admiſtam ciuium cædem bono-rum, uictoria mœrori fuiſſet. Mihi quidẽ Quinte frater,*

& eo

& eorum caſus, de quibus antè dixi, & ea quæ noſmetipſi ob amorem in rempub. incredibilem & ſingularem pertulimus ac ſenſimus, cogitanti, ſententia ſæpe tua uera ac ſapiens uideri ſolet, qui propter tot, tantos, tamq́; præcipites caſus clariſsimorum hominum, atque optimorum uirorum, me ſemper ab omni contentione ac dimicatione reuocaſti. Sed quoniam hæc iam neque in integro nobis eſſe poſſunt, & ſummi labores noſtri magna compenſati gloria mitigantur, pergamus ad ea ſolatia, quæ non modo ſedatis moleſtijs iucunda, ſed etiam hærentibus ſalutaria nobis eſſe poſſunt, ſermonemq́; L. Craßi reliquum ac penè poſtremum memoriæ prodamus: atq; ei etſi nequaquam parẽ illius ingenio, at pro noſtro tamen ſtudio meritam gratiam debitamq́; referamus. Neq; enim quiſquam noſtrum cum libros Platonis mirabiliter ſcriptos legit, in quibus ferè Socrates exprimitur, non, quanquam illa ſcripta ſunt diuinitus, tamen maius quiddam de illo, de quo ſcripta ſunt, ſuſpicatur: quod item nos poſtulamus non à te quidem, qui nobis ſumma omnia tribuis, ſed à cæteris, qui hæc in manus ſument, ut maius quiddam de L. Craſſo, quàm quantum à nobis exprimetur, ſuſpicentur. Nos enim qui ipſi ſermoni non interfuiſſemus, & quibus C. Cotta tantummodo locos ac ſententias huius diſputationis tradidiſſet, quo in genere orationis utrunque oratorem cognoueramus, idipſum ſumus in eorum ſermone adumbrare conati. Quòd ſiquis erit, qui ductus opinione uulgi, aut Antonium ieiuniorem, aut Craſſum fuiſſe pleniorem putet, quàm quomodo à nobis uterque inductus eſt, is erit ex ijs, qui aut illos non audierit, aut iudicare non poßit. Nam fuit uterque (ut expoſui antea) cum ſtudio atque ingenio & doctrina præſtans

omnibus, tum in ſuo genere perfectus, ut neq; in Antonio deeſſet hic ornatus orationis, neque in Craſſo redundaret. Vt igitur ante meridiem diſceſſerunt, paululumq; requierunt, in primis hoc à ſe Cotta animaduerſum eſſe dicebat, omne illud tempus meridianum, Craſſum in acerrima atque attentiſſima cogitatione poſuiſſe, ſeſeq;, qui uultum eius, cum ei dicendum eſſet, obtutumq; oculorum in cogitando probe noſſet, atque in maximis cauſis ſæpe uidiſſet, cum dedita opera quieſcentibus alijs in eam hexedram ueniſſet, in qua Craſſus lectulo poſito recubuiſſet: cumq; eum in cogitatione defixũ eſſe ſenſiſſet, ſtatim receſſiſſe, atq; in eo ſilentio duas horas ferè eſſe cõſumptas. Deinde cum omnes inclinato iam in poſtmeridianum tempus die ueniſſent ad Craſſum, Quid eſt Craſſe, inquit Iulius, imus'ne ſeſſum? etſi admonitũ uenimus te, non flagitatum. Tum Craſſus, An me tam impudentem eſſe exiſtimatis, ut uobis, hoc præſertim munus putem diutius poſſe debere? Quinam igitur, inquit, ille locus? an in media ſylua placet? Eſt enim is maxime & opacus & frigidus. Sanè inquit Craſſus: etenim eſt in eo loco ſedes huic noſtro non inopportuna ſermoni. Cum placuiſſet idem cæteris, in ſyluam uenitur, & ibi magna cum audiendi expectatione conſiditur. Tum Craſſus, Cum autoritas atque amicitia ueſtra, tum Antonij facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea cauſa libertatem recuſandi: quanquam in partienda diſputatione noſtra, cum ſibi de ijs quæ dici ab oratore oporteret, ſumeret, mihi autem relinqueret ut explicarem quemadmodum illa ornari oporteret, ea diuiſit, quæ ſeiuncta eſſe non poſſunt. Nam cum omnis ex re atque uerbis conſtet oratio, neque uerba

ſedem

ſedem habere poßunt ſi rē ſubtraxeris, neque res lumē ſi uerba ſemoueris. Ac mihi quidem ueteres illi maius quiddā animo complexi, plus multo etiam uidiſſe uidentur, quàm quantum noſtrorum ingeniorum acies intueri poteſt: qui omnia hæc quæ ſuprà & ſubter, unum eſſe, & una ui, atque una conſenſione naturæ cōſtricta eſſe dixerūt. Nullum eſt enim genus rerum, quod aut auulſum à cæteris per ſeipſum cōſtare, aut quo cætera, ſi careant, uim ſuā atque æternitatem conſeruare poßint. Sed hæc maior eſſe ratio uidetur, quàm ut hominum poßit ſenſu aut cogitatione comprehendi. eſt etiam illa Platonis uera, & tibi Catule certe non inaudita uox, Omnem doctrinam harum ingenuarum & humanarum artium uno quodam ſocietatis uinculo contineri. ubi enim perſpecta uis eſt rationis eius qua cauſæ rerū atque exitus cognoſcuntur, mirus quidam omnium quaſi conſenſus doctrinarum concentuſq; reperitur. Sed ſi hoc quoque uidetur eſſe altius, quàm ut id nos humi ſtrati ſuſpicere poßimus, illud certe tamen, quod amplexi ſumus, quod profitemur, quod ſuſcepimus, noſſe & tenere debemus. Vna eſt enim, quod & ego heſterna die dixi, & aliquot locis antemeridiano ſermone ſignificauit Antonius, eloquentia, quaſcunque in oras diſputationis regiones'ue delata eſt. Nam ſiue de cœli natura loquitur, ſiue de terræ, ſiue de diuina ui, ſiue de humana, ſiue ex inferiore loco, ſiue ex æquo, ſiue ex ſuperiore, ſiue ut impellat homines, ſiue ut doceat, ſiue ut deterreat, ſiue ut concitet, ſiue ut reflectat, ſiue ut incendat, ſiue ut leniat, ſiue ad paucos, ſiue ad multos, ſiue inter alienos, ſiue cum ſuis, ſiue ſecum, riuis eſt diducta oratio, non fontibus: & quocunque ingreditur, eodem eſt inſtructu ornatuq; comitata. Sed quoniā oppreßi iā ſumus opinionibus non

modo uulgi, uerumetiam hominum leuiter eruditorũ, qui quæ cõplecti tota nequeunt, hæc facilius diuulſa & quaſi diſcerpta cõtrectãt: et qui tanquam ab animo corpus, ſic à ſententijs uerba ſeiungunt, quorum ſine interitu fieri neutrum poteſt, nõ ſuſcipiã oratione mea plus quàm mihi imponitur: tantum ſignificabo breui, neque uerborũ ornatum inueniri poſſe non partitis expreßiſq; ſententijs, neque eſſe ullam ſententiam illuſtrem ſine luce uerborum. Sed prius quàm illa conor attingere, quibus orationẽ ornari atque illuminari putem, proponã breuiter quid ſentiam de uniuerſo genere dicendi. Natura nulla eſt (ut mihi uidetur) quæ non habeat in ſuo genere res complures dißimiles inter ſe, quæ tamen conſimili laude dignentur. Nam & auribus multa percipimus, quæ etſi nos uocibus delectant, tamen ita ſunt uaria ſæpe, ut id quod proximum audias, iucundißimum eſſe uideatur: & oculis colligũtur penè innumerabiles uoluptates, quæ nos ita capiunt, ut unum ſenſum dißimili genere delectent, & reliquos ſenſus uoluptates oblectent diſpares, ut ſit difficile iudicium excellentis maxime ſuauitatis. At hoc idem, quod eſt in naturis rerum, transferri poteſt etiam ad artes. Vna fingendi eſt ars, in qua præſtantes fuerunt Myro, Polycletus, Lyſippus, qui omnes inter ſe dißimiles fuerunt, ſed ita tamen ut neminem ſui uelis eſſe dißimilem. Vna eſt ars ratioq; picturæ, dißimillimiq; tamen inter ſe Zeuſis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quiſquam eſt, cui quicquam in arte ſua deeſſe uideatur. Et ſi hoc in his, quaſi mutis artibus eſt mirandum, & tamen uerum: quãto admirabilius in oratione atq; in lingua, quæ cũ in iiſdem ſentẽtijs uerbiſq; uerſetur, ſummas habet dißimilitudines, nõ ſic ut alij uituperãdi ſint, ſed ut ij, quos conſtet eſſe laudãdos, in diſpari

ſpari tamen genere laudentur. Atque id primum in poetis cerni licet, quibus eſt proxima cognatio cum oratoribus, quàm ſint inter ſeſe Ennius, Pacuuius, Acciuſq; diſsimiles: quàm apud Græcos Aeſchylus, Sophocles, Euripides, quanquam omnibus par penè laus in diſsimili ſcribẽdi genere tribuatur. Aſpicite nunc eos homines atque intuemini, quorum de facultate quærimus, quid interſit inter oratorum ſtudia atque naturas: ſuauitatem Iſocrates, ſubtilitatem Lyſias, acumen Hyperides, ſonitum Aeſchines, uim Demoſthenes habuit: quis eorum non egregius? tamẽ quis cuiuſquam niſi ſui ſimilis? Grauitatẽ Africanus, lenitatem Lælius, aſperitatẽ Galba, profluens quiddam habuit Carbo & canorum. quis horum non princeps temporibus illis fuit? & ſuo tamẽ quiſque in genere princeps. Sed quid ego uetera cõquiram, cũ mihi liceat uti præſentibus exẽplis atque uiuis? Quid iucundius auribus noſtris unquam accidit huius oratione Catuli? quæ eſt pura ſic, ut Latine loqui penè ſolus uideatur: ſic autẽ grauis, ut in ſingulari dignitate omnis tamẽ adſit humanitas ac lepos. Quid multa? iſtum audiẽs equidem ſic iudicare ſoleo, quicquid aut addideris, aut mutaueris, aut detraxeris, uitioſius & deterius futurũ. Quid noſter hic Cæſar? non'ne nouã quãdam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit propè ſingulare? Quis unquam res præter hunc tragicas penè comice, triſtes remiſſe, ſeueras hilare, forenſes ſcenica propè uenuſtate tractauit: atque ita, ut neque iocus magnitudine rerum excluderetur, nec grauitas facetijs minueretur? Ecce præſentes duo propè æquales Sulpitius & Cotta. quid tã inter ſe diſsimile? quid tam in ſuo genere præſtans? limatus alter & ſubtilis, rẽ explicãs proprijs aptiſq; uerbis, hæret in cauſa ſemper: & quid iudici probandum

bandum ſit, cũ acutiſsime uidit, omiſsis cæteris argumẽtis in eo mentem orationemq́; defigit. Sulpitius autẽ fortiſsimo quodã animi impetu, pleniſsima et maxima uoce, ſumma contentione corporis, & dignitate motus, uerborum quoque ea grauitate & copia eſt, ut unus ad dicendũ inſtructiſsimus à natura eſſe uideatur. Ad noſmetipſos iam reuertor (quoniam ſic fuimus ſemper comparati, ut hominum ſermonibus quaſi in aliquod contentionis iudicium uocaremur) quid tam diſsimile, quàm ego in dicendo, & Antonius? cũ ille is ſit orator, ut nihil eo poſsit eſſe præſtantius: ego autẽ quãquam memet mei pœnitet, cum hoc maxime tamẽ in cõparatione cõiungar. Videtis'ne genus hoc quod ſit Antonij? forte, uehemens, cõmotum in agendo, præmunitũ, et ex omni parte cauſæ ſeptum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re cõmorans, honeſte cedens, acriter inſequẽs, terrens, ſupplicans, ſumma orationis uarietate, nulla noſtrarum aurium ſatietate. Nos autẽ, quicunque in dicendo ſumus (quoniã eſſe aliquo in numero uobis uidemur) certe tamen ab huius multũ genere diſtamus, quod quale ſit, nõ eſt meũ dicere, propterea quòd minime ſibi quiſque notus eſt, & difficillime de ſe quiſq; ſentit: ſed tamen diſsimulitudo intelligi poteſt & ex motus mei mediocritate, & ex eo, quòd quibus ueſtigijs primum inſtiti, in ijs ferè ſoleo perorare: & quòd aliquãto me maior in uerbis, & in ſententijs eligendis, quàm eũ labor & cura torquet, uerentem, ne, ſi paulo obſoletior fuerit oratio, non digna expectatione & ſilentio fuiſſe uideatur. Quòd ſi in nobis, qui adſumus, tantæ diſsimulitudines, tam certæ res cuiuſque propriæ, & in ea uarietate ferè melius à deteriore facultate magis, quàm genere deſtinguitur, atque omne laudatur quod in ſuo genere perfectũ eſt, quid cen-

cenſetis, ſi omnes, qui ubique ſunt aut fuerunt oratores, amplecti uoluerimus, num'ne fore ut quot oratores, totidem penè reperiantur genera dicendi? Ex qua mea diſputatione forſitan occurrat illud, ſi penè innumerabiles ſint quaſi formæ figuræq; dicendi, ſpecie diſpares, genere laudabiles, non poſſe ea, quæ inter ſe diſcrepant, iiſdem præceptis atque in una inſtitutione formari. Quod nõ eſt ita, diligentiſſimeq; hoc eſt eis qui inſtituunt aliquos atque erudiunt uidendum, quò ſua quenque natura maxime ferre uideatur. Etenim uidemus ex eodem quaſi ludo ſummorum in ſuo cuiuſque genere artificũ & magiſtrorũ exiſſe diſcipulos diſsimiles inter ſe, attamen laudandos, cum ad cuiuſque naturam inſtitutio doctoris accommodaretur. Cuius eſt uel maxime inſigne illud exemplum (ut cæteras artes omittamus) quod dicebat Iſocrates doctor ſingularis, ſe calcaribus in Ephoro, contrà autem in Theopompo frænis uti ſolere: alterum enim exultantem uerborum audacia reprimebat, alterum cunctantem & quaſi uerecundantem incitabat. Neque eos ſimiles effecit inter ſe, ſed tantum alteri affinxit, de altero limauit, ut id confirmaret in utroque, quod utriuſque natura pateretur. Hæc eo mihi prædicenda fuerunt, ut ſi non omnia, quæ proponerẽtur à me ad omnium ueſtrum ſtudium, & ad genus id quod quiſque ueſtrum in dicendo probaret, adhæreſcerent, id à me genus exprimi ſentiretis, quod maxime mihiipſi probaretur. Ergo hæc & agenda ſunt ab oratore, quæ explicauit Antonius, & dicenda quodammodo. Quinam igitur dicẽdi eſt modus melior (nã de actione pòſt uidero) quàm ut Latine, ut plane, ut ornate, ut ad id quodcũque agetur apte, congruenterq; dicamus? Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem nõ arbitror expectari à me pu-

ri dilucidiq; ſermonis: neque enim conamur docere cū dicere, qui loqui neſciat: nec ſperare qui Latine non poßit, hunc ornate eſſe dicturum: neque uero qui nō dicat quod intelligamus, hūc poſſe, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionē habent facilem, uſum neceſſarium: nam alterum traditur literis doctrinaq; puerili: alterum adhibetur ob eam cauſam, ut intelligatur, quid quiſque dicat: quod uidemus ita eſſe neceſſarium, ut tamen eo munus nihil eſſe poßit. Sed omnis loquendi elegantia, quanquam expolitur ſcientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus & poetis: ſunt enim illi ueteres qui ornare nondum poterant ea quæ dicebant, omnes propè præclare locuti: quorum ſermone aſſuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui niſi Latine. Neque tamen erit utendum uerbis ijs, quibus iam cōſuetudo noſtra non utitur, niſi quando ornandi cauſa parcè, quod oſtendam, ſed uſitatis ita poterit uti lectißimis, ut utatur is, qui in ueteribus erit ſcriptis ſtudioſe & multum uolutatus. Atque ut Latine loquamur, non ſolum uidendum eſt, ut & uerba efferamus ea, quæ nemo iure reprehendat: & ea ſic & caſibus & temporibus, & genere, & numero cōſeruemus, ut nequid perturbatum ac diſcrepans, aut præpoſterum ſit, ſed etiam lingua, & ſpiritus, & uocis ſonus eſt ipſe moderandus. Nolo exprimi literas putidius, nolo obſcurari neglig ētius, nolo uerba exiliter exanimata exire, nolo inflata & anhelata grauius: nam de uoce nōdum ea dico, quæ ſunt actionis, ſed hoc quod mihi cum ſermone quaſi coniunctum uidetur. Sunt enim certa uitia, quæ nemo eſt quin effugere cupiat, mollis uox, ut muliebris, aut quaſi extra modum abſona atque abſurda. eſt autem uitium quod nonnulli de induſtria conſectantur. Ruſtica

uox

uox & agreſtis quoſdam delectat, quo magis antiquitatem, ſi ita ſonet, eorum ſermo retinere uideatur, ut tuus Catule ſodalis L. Cotta gaudere mihi uidetur grauitate linguæ ſonoq; uocis agreſti, & illud quod loquitur, priſcum uiſum iri putat, ſi plane fuerit ruſticanum. Me autem tuus ſonus & ſuauitas iſta delectat, omitto uerborum, quanquam eſt caput, uerum id affert ratio, docent literæ, confirmat conſuetudo & legendi & loquendi: ſed hanc dico ſuauitatem, quæ exit ex ore, quæ quidem ut apud Græcos Atticorum, ſic in Latino ſermone huius eſt urbis maxime propria. Athenis iandiu doctrina ipſorum Athenienſium interijt, domicilium tantum in illa urbe remanet ſtudiorum, quibus uacant ciues, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine urbis & autoritate: tamen eruditiſſimos homines Aſiaticos quiuis Athenienſis indoctus, non uerbis, ſed ſono uocis, nec tam bene quàm ſuauiter loquendo facile ſuperabit. Noſtri minus ſtudent literis quàm Latini, tamen ex iſtis, quos noſtis, urbanis, in quibus minimum eſt literarum, nemo eſt quin literatiſſimum togatorum omnium Q. Valerium Soranum lenitate uocis atque ipſo oris preſſu & ſono facile uincat. Quare cum ſit quædam certa uox Romani generis urbisq; propria, in qua nihil offendi, nihil diſplicere, nihil animaduerti poſſit, nihil ſonare aut olere peregrinum, hãc ſequamur: neque ſolum ruſticam aſperitatem, ſed etiam peregrinam inſolentiam fugere diſcamus. Equidem cum audio ſocrum meam Læliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatẽ conſeruant, quòd multorũ ſermonis expertes, ea tenent ſemper quæ prima didicerunt) ſed eam ſic audio, ut Plautum mihi aut Næuium uidear audire: ſono ipſo uocis ita recto & ſimplici eſt, ut nihil oſtentationis

tationis aut imitationis afferre uideatur : ex quo ſic locutum eſſe eius patrem iudico, ſic maiores, non aſpere, ut ille quem dixi, non uaſte, non ruſtice, non hiulce, ſed preſſe, & æquabiliter, & leniter. Quare Cotta noſter, cuius tu illa lata Sulpiti nonnunquam imitaris, ut iotam literam tollas, & e, pleniſſimum dicas, non mihi oratores antiquos, ſed meſſores uideris imitari. Hîc cum arriſiſſet ipſe Sulpitius, Sic agam uobiſcum, inquit Craſſus, ut quoniam me loqui uoluiſtis, aliquid de ueſtris uitijs audiatis. Vtinã quidem, inqui ille : id enim ipſum uolumus, idq́; ſi feceris, multa (ut arbitror) hîc hodie uitia ponemus. At enim non ſine meo periculo, Craſſus inquit, poſſum Sulpiti te reprehendere, quoniam Antonius mihi te ſimillimum dixit ſibi uideri. Tum ille, Tum quod monuit idem, ut ea, quæ in quoque maxima eſſent, imitaremur? ex quo uereor ne nihil ſim tui niſi ſupploſionem pedis imitatus, & pauca quædam uerba, & aliquem ſi forte motum. Ergo iſta, inquit Craſſus, quæ habes à me, non reprehendo, ne meipſum irrideam : ſunt autem mea multo & plura & maiora quàm dicis : quæ autẽ ſunt aut tua planè, aut imitatione ex aliquo expreſſa, de ijs te ſiqui me forte locus admonuerit, commonebo. Prætereamus igitur præcepta Latine loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, & ſubtilior cognitio ac ratio literarũ alit, aut cõſuetudo ſermonis quotidiani ac domeſtici libri confirmãt, & lectio ueterũ oratorum & poetarũ. Neque uero in illo altero diutius cõmoremur, ut diſputemus quibus rebus aſſequi poſſimus, ut ea quæ dicamus, intelligantur, Latine ſcilicet dicẽdo uerbis uſitatis ac proprie demonſtrantibus ea quæ ſignificari ac declarari uolemus, ſine ambiguo uerbo aut ſermone, nõ nimis longa continuatione uerborũ, nõ ualde

produ

productis iis, quæ ſimilitudinis cauſa ex alijs rebus trãſferuntur, non diſcerptis ſentẽtijs, non præpoſteris tẽporibus, non cõfuſis perſonis; non perturbato ordine. quid multa? tam facilis eſt tota res, ut mihi permirum ſæpe uideatur, cũ difficilius intelligatur quid patronus uelit dicere, quàm ſi ipſe ille, qui patronũ adhibet, de re ſua diceret. Iſti enim; qui ad nos cauſas deferunt, ita nos plerunq; ipſi docent, ut non deſyderes planius dici. Eaſdem res autem ſimulac Fuſius, aut ueſter æqualis Pomponius agere cœpit, non æque quid dicant, niſi admodum attẽdi, intelligo: ita confuſa eſt oratio, ita perturbata, nihil ut ſit primum, nihil ut ſecundum, tantáq; inſolentia ac turba uerborũ, ut oratio quæ lumen adhibere rebus debet, ea obſcuritatẽ & tenebras afferat, atq; ut quodammodo ipſi ſibi in dicendo obſtrepere uideantur. Verũ ſi placet, quoniam hæc ſatis ſpero uobis quidem certe maioribus moleſta & putida uideri, ad reliqua aliquanto odioſiora pergamus. Atqui uides, inquit Antonius, cum alias res agamus, quàm te inuiti audiamus, qui adduci poſſumus, de me enim conijcio, relictis ut rebus omnibus te ſectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de peruulgatis noua quædã eſt oratio tua. Faciles enim, inquit, Antoni partes eæ fuerunt duæ, quas modo percucurri, uel potius penè præterij, Latine loquẽdi, planéq; dicendi: reliquæ ſunt magnæ, implicatæ, uariæ, graues, quibus omnis admiratio ingenij, omnis laus eloquẽtiæ cõtinetur. Nemo enim unquã eſt oratorẽ, quòd Latine loqueretur, admiratus: ſi eſt aliter, irrident: neq; eum oratorẽ tantummodo, ſed hominẽ non putant. nemo extulit eum uerbis, qui ita dixiſſet, ut qui adeſſent, intelligerent quid diceret, ſed contempſit eum qui minus id facere

cere potuiſſet. In quo igitur homines exhorreſcunt? quē ſtupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicā, inter homines putant? qui diſtincte, qui explicate, qui abūdanter, qui illuminate et rebus & uerbis dicunt, & in ipſa oratione quaſi quendam numerum uerſumq; cōficiunt, id eſt quod dico ornate. Qui idem ita moderantur, ut rerum, ut perſonarū dignitates ferunt, ij ſunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum & congruens nominē: qui ita dicerent, eos negauit adhuc ſe uidiſſe Antonius, & ijs hoc nomen dixit eloquētiæ ſolis eſſe tribuendum. Quare omnes iſtos me autore deridete, atq; contemnite, qui ſe horum, qui nunc ita appellantur, rhetorū præceptis omnem oratorum uim complexos eſſe arbitrantur, neq; adhuc quam perſonā teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerūt. Verum enim oratori, quæ ſunt in hominum uita, quandoquidem in ea uerſatur orator, atq; ea eſt ei ſubiecta materies, omnia quæſita, audita, lecta, diſputata, tractata, agitata eſſe debent. Eſt enim eloquentia una quædā de ſummis uirtutibus, quanquam ſunt omnes uirtutes æquales & pares, ſed tamē eſt ſpecies alia magis alia formoſa & illuſtris, ſicut hæc uis, quæ ſcientiam complexa rerum, ſenſa mentis & conſilia ſic uerbis explicat, ut eos, qui audiunt, quocūq; incubuerit, poßit impellere: quæ quo maior eſt uis, hoc eſt magis probitate iungenda ſummaq; prudentia: quarū uirtutum expertibus, ſi dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, ſed furentibus quædam arma dederimus. Hanc inquam cogitandi pronuntiandiq; rationem, uimq; dicendi ueteres Græci ſapientiam nominabant: hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones, atq; ab hac ſimilitudine Coruncanij noſtri, Fabricij, Catones,

nes, Scipiones fuerunt, non tam fortaſſe docti, ſed impetu mentis ſimili & uoluntate. Eadem autem alij prudentia, ſed conſilio ad uitæ ſtudia diſpari, quietem atque otium ſecuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, *à regendis ciuitatibus totos ſe ad cognitionem rerum tranſtulerunt, quæ uita propter tranquillitatem, & propter ipſius ſcientiæ ſuauitatem, qua nihil eſt hominibus iucundius, plures quàm utile fuit rebus publicis, delectauit. Itaque ut ei ſtudio ſe excellentiſſimis ingenijs homines dediderũt, ex ea ſumma facultate uacui ac liberi temporis, multo plura quàm erat neceſſe, doctiſſimi homines otio nimio, & ingenijs uberrimis affluentes, curanda ſibi eſſe ac quærenda & inueſtiganda duxerũt. Nam uetus quidem illa doctrina eadem uidetur & recte faciendi & bene dicendi magiſtra: neque dijuncti doctores, ſed ijdem erant uiuendi præceptores atque dicendi: ut ille apud* Homerum Phœnix, *qui ſe à* Peleo *patre* Achilli *iuueni comitem eſſe datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem uerborum actoremq; rerum. Sed ut homines labore aſſiduo & quotidiano aſſueti, cum tempeſtatis cauſa opere prohibentur, ad pilam ſe, aut ad talos, aut ad teſſeras conferunt, aut etiam nouum ſibi ipſi aliquem excogitant in otio ludum: ſic illi à negotijs publicis, tanquam ab opere, aut temporibus excluſi, aut uoluntate ſua feriati, totos ſe alij ad poëtas, alij ad geometras, alij ad muſicos contulerunt, alij etiam, ut dialectici, nouum ſibi ipſi ſtudium ludumq; pepererunt, atque in ijs artibus, quæ repertæ ſunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur atq; uirtutem, omne tempus atq; ætates ſuas conſumpſerunt. Sed quòd erant quidam, ij que multi, qui aut in republica propter*

ancipitē, quæ non poteſt eſſe ſeiuncta, faciendi dicendiq́; ſapientiam floreret, ut Themiſtocles, ut Pericles, ut Theramenes, aut qui minus ipſi in repub. uerſarentur, ſed ut huius tamen eiuſdem ſapientiæ doctores eſſent, ut Gorgias, Thraſymachus, Iſocrates: inuenti ſunt, qui cum ipſi doctrina & ingenijs abundarent, à re autem ciuili, & à negotijs animo quodam iudicio abhorrerent, hanc dicēdi exercitationem exagitarent atq; contemnerent: quorum princeps Socrates fuit is, qui omnium eruditorū teſtimonio, totiusq́; iudicio Græciæ, cum prudētia, & acumine, & uenuſtate, & ſubtilitate, tum uero eloquentia, uarietate, copia, quam ſe cunq; in partē dediſſet, omnium fuit facile princeps. Is, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerēt, cum nomine appellarētur uno, quòd omnis rerū optimarū cognitio, atq; in ijs exercitatio philoſophia nominaretur, hoc cōmune nomē eripuit, ſapienterq́; ſentiendi & ornate dicendi ſcientiam re cohærentes, diſputationibus ſuis ſeparauit: cuius ingenium uariosq́; ſermones immortalitati ſcriptis ſuis Plato tradidit, cum ipſe literā Socrates nullā reliquiſſet. Hinc diſcidium illud extitit quaſi linguæ atq; cordis, abſurdum ſanè & inutile & reprehendendum, ut alij nos ſapere, alij dicere docerent. Nam cum eſſent plures orti ferè à Socrate, quòd ex illius uarijs & diuerſis, & in omnem partē diffuſis diſputationibus alius aliud apprehēderat, proſeminatæ ſunt quaſi familiæ diſſentientes inter ſe, & multum diſiunctæ & diſpares, cum tamē omnes ſe philoſophi Socraticos & dici uellent, & eſſe arbitrarētur. Ac primo ab ipſo Platone Ariſtoteles & Xenocrates, quorū alter Peripateticorū, alter Academiæ nomen obtinuit: deinde ab Antiſthene, qui patientiam & duritiam

in Socratico ſermone maxime adamarat, Cynici primũ, deinde Stoici: tum ab Ariſtippo, quẽ illæ magis uoluptariæ diſputationes delectarãt, Cyrenaica philoſophia manauit: quam ille & eius poſteri ſimpliciter defenderant, iј qui nunc uoluptate omnia metiuntur, dum uerecũdius id agunt, nec dignitati ſatisfaciunt, quam non aſpernantur, nec uoluptatẽ tuentur, quam amplexari uolunt. Fuerunt etiam alia genera philoſophorũ, qui ſe omnes ferè Socraticos eſſe dicebãt. Eretricorũ, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorũ: ſed ea horum ui & diſputationibus ſunt iandiu fracta & extincta. Ex illis autem quæ remanent, ea philoſophia, quæ ſuſcepit patrocinium uoluptatis, etſi cui uera uideatur, procul abeſt tamen ab eo uiro, quem quærimus, & quem autorẽ publici cõſilij, & regendæ ciuitatis ducem, & ſententiæ atque eloquentiæ principẽ in ſenatu, in populo, in cauſis publicis eſſe uolumus: nec ulla tamen ei philoſophiæ fiet iniuria à nobis: nõ enim repelletur inde, quò aggredi cupiet, ſed in hortulis quieſcet ſuis, ubi uult, ubi etiam recubans molliter & delicate, nos auocat à roſtris, à iudicijs, à curia, fortaſſe ſapienter, ac præſertim a repub. Verũ ego nõ quæro nunc, quæ ſit philoſophia uerißima, ſed quæ oratori cõiuncta maxime. Quare iſtos ſine ulla cõtumelia dimittamus, ſunt enim & boni uiri, & quoniã ſibi ita uidẽtur beati: tantumq; eos admoneamus, ut illud etiam ſi eſt uerißimũ, tacitum tamen tanquã myſterium teneant, quòd negant uerſari in repub. eſſe ſapientis. Nam ſi hoc nobis atq; optimo cuiq; perſuaſerint, non poterunt ipſi eſſe, id quod maxime cupiunt, otioſi. Stoicos autem, quos minime improbo, dimitto tamen, nec eos iratos uereor, quoniam omnino iraſci neſciunt: atq; hanc ab ijs habeo gra-

tiam, quòd ſoli ex omnibus eloquentiam uirtutem ac ſapientiam eſſe dixerũt: ſed utrunq; eſt in his quod ab hoc, quem inſtruimus, oratorem ualde abhorreat: uel quòd omnes, qui ſapientes non ſint, ſeruos, latrones, hoſtes, inſanos eſſe dicunt: neq; tamen quenquam eſſe ſapientem. ualde autem eſt abſurdum ei concionẽ, aut ſenatum, aut ullum cœtum hominũ cõmittere, cui nemo illorũ, qui adſint, ſanus, nemo ciuis, nemo liber eſſe uideatur. Accedit quòd orationis etiam genus habent fortaſſe ſubtile, & certe acutum: ſed ut in oratore exile, inuſitatũ, abhorrens ab auribus uulgi, obſcurum, inane, ieiunum, attamẽ eiuſmodi, quo uti ad uulgus nullo modo poßit. Alia enim & bona & mala uidentur Stoicis, & cæteris ciuibus, uel potius gẽtibus: alia uis honoris, ignominiæ, præmij, ſupplicij: uere an ſecus, nihil ad hoc tempus: ſed ea ſi ſequamur, nullam unquã rem dicendo expedire poßimus. Reliqui ſunt Peripatetici & Academici, quãquam Academicorũ nomẽ eſt unum, ſententiæ duæ. nam Speuſippus Platonis ſororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem Polemo, & Crantor, nihil ab Ariſtotele, qui unà audierat Platonẽ, magnopere diſſenſit, copia fortaſſe & uarietate dicẽdi pares non fuerunt. Arceſilas primũ, qui Polemonẽ audierat, ex uarijs Platonis libris, ſermonibusq; Socraticis hoc maxime arripuit, nihil eſſe certi, quod aut ſenſibus, aut animo percipi poſſit: quẽ ferunt eximio quodam uſum lepôre dicẽdi, aſpernatum eſſe omne animi ſenſusq; iudicium, primumq; inſtituiſſe (quanquã id fuit Socraticum maxime) non quid ipſe ſentiret oſtendere, ſed contra id quod quisq; ſe ſentire dixiſſet, diſputare. Hinc hæc recẽtior Academia emanauit, in qua extitit diuina quadam celeritate ingenij

dicen

dicendiq; copia Carneades: cuius ego etſi multos auditores cognoui Athenis, tamē autores certiſſimos laudare poſſum, & ſocerū meum Scæuolam, qui eum Romæ audiuit adoleſcens, & Q. Metellū L. F. familiarē meū, clariſſimū uirū, qui illum à ſe adoleſcente Athenis, iam affectum ſenectute, multos dies auditū eſſe dicebat. Hæc autem, ut ex Apēnino fluminum, ſic ex cōmuni ſapientiū iugo ſunt doctrinarum facta diuortia, ut philoſophi tanquam in ſuperum mare Ionium defluerent, Græcū quiddam, & portuoſum: oratores autem in inferum hoc Thuſcum, & Barbarum, ſcopuloſum, atq; infeſtum laberentur, in quo etiam ipſe Vlyſes errasſet. Quare ſi hac eloquentia, atq; hoc oratore contenti ſumus, qui ſciat aut negare oportere quod arguere, aut ſi id non poßis, tum oſtendere quod is fecerit, qui inſimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa, aut iniuria, aut ex lege, aut nō contra legem, aut imprudentia, aut neceſſario, aut nō eo nomine uſurpandum quo arguatur, aut non ita agi, ut debuerit ac licuerit: & ſi ſatis eſſe putatis, ea quæ iſti ſcriptores artis docent, diſcere, quæ multo tamen ornatius, quàm ab illis dicuntur, & uberius explicauit Antonius: ſed ſi his contenti eſtis, atque ijs etiam, quæ dici uoluiſtis à me, ex ingenti quodam oratorem, immenſoq; campo in exiguum ſanè gyrum compellitis. Sin ueterem illum Periclem, aut hunc etiā, qui familiarior nobis propter ſcriptorū multitudinē eſt, Demoſthenē ſequi uultis, & ſi illam præclarā, & eximiā ſpeciē oratoris perfecti, & pulchritudinem adamaſtis, aut uobis hæc Carneadia, aut illa Ariſtotelia uis comprehendenda eſt. Nanque (ut antè dixi) ueteres illi uſque ad Iſocratem omnem omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad

uitam, quæ ad uirtutē, quæ ad remp. pertinebant, cognitionem & ſciētiam cum dicendi ratione iungebant: poſtea diſsociati (ut expoſui) à Socrate, diſerti à doctis, & deinceps à Socraticis item omnibus, philoſophi eloquentiam deſpexerūt, oratores ſapientiam: neq; quicquā ex alterius parte tetigerunt, niſi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur, ex quo promiſcue haurirent; ſi manere in priſtina cōmunione uoluiſſent. Sed ut Pontifices ueteres propter ſacrificiorū multitudinē tres uiros epulones eſſe uoluerūt, cum eſſent ipſi à Numa, ut etiam illud ludorum epulare ſacrificium facerēt, inſtituti: ſic Socratici à ſe cauſarum actores à cōmuni philoſophiæ nomine ſeparauerunt, cum ueteres dicendi & intelligendi mirificam ſocietatē eſſe uoluiſſent. Quæ cum ita ſint, paululum equidem de me deprecabor, & petam à uobis, ut ea quæ dicam, non de memet ipſo, ſed de oratore dicere putetis. Ego enim ſum is, qui cum ſummo ſtudio patris in pueritia doctus eſſem, & in forum ingenij tantum quantū ipſe ſentio, non tantū quantum ipſe forſitan uobis uidear, detuliſſem, non poſſim dicere me hæc, quæ nunc cōplector, perinde ut dicam diſcenda eſſe, didiciſſe: quippe qui omniū maturrime ad publicas cauſas acceſſerim, annosq; natus unum & uiginti nobiliſsimum hominē & eloquētiſſimum in iudicium uocarim, cui diſciplina fuerit forū, magiſter uſus, & leges, & inſtituta Po. Ro. mosq; maiorum. Paulum, ſitiens iſtarū artium, de quibus loquor, guſtaui Quæſtor in Aſia, cum eſſem, æqualem ferè meum ex Academia rhetorum nactus Metrodorum illum, de cuius memoria cōmemorauit Antonius: et inde decedens, Athenis: ubi ego diutius eſſem moratus, niſi Athenienſibus, quòd myſteria non referrent, ad quæ biduo ſerius uene-

ram,

Iam, ſuſcenſuiſſem. Quare hoc, quòd complector tantam ſcientiam uimq; doctrinæ, non modo non pro me, ſed cõtra me eſt potius: nõ enim quid ego, ſed quid orator poſſit, diſputo: atq; hos omnes, qui artes rhetoricas exponũt, perridiculos. Scribunt enim de litium genere, & de principijs, & de narrationibus: illa uis autem eloquentiæ tanta eſt, ut omnium rerum, uirtutum, officiorum, omniſq; naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ uitam cõtinet, originem, uim, mutationesq; teneat: eadem mores, leges, iura deſcribat, rempub. regat, omnia, quæ ad quancunque rem pertineant, ornate copioſeq; dicat. In quo genere nos quidem uerſamur tantum, quãtum poſſumus, quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum uſu ualemus: neq; tamẽ iſtis, qui in una philoſophia quaſi tabernaculum uitæ ſuæ collocarunt, multum ſanè in diſputatione cõcedimus. Quid enim meus familiaris C. Velleius afferre poteſt, quamobrem uoluptas ſit ſummum bonum, quod ego non copioſius poßim uel tutari, ſi uelim, uel reſellere ex illis locis, quos expoſuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velleius eſt rudis, unuſquiſq; noſtrum uerſatus? Quid eſt quod aut Sex. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio uixit, M. Vigellius, de uirtute hominum Stoici poßint dicere, qua in diſputatione ego his debeam, aut ueſtrum quiſquã concedere? Non eſt enim philoſophia ſimilis artium reliquarum. nam quid faciet in geometria, qui non didicerit? quid in muſicis? aut taceat oportebit, aut ne ſanus quidem iudicetur. Hæc uero, quæ ſunt in philoſophia, ingenijs eruuntur ad id quod in quoque uериſimile eſt eliciendum acutis atque acribus, eaque exercitata oratione poliuntur. Hic hic noſter uulgaris orator, ſi minus erit do-

ctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipſa exercitatione communi, iſtos quidem noſtros uerberabit, neque ſe ab ijs contemni ac deſpici ſinet. Sin aliquis extiterit aliquando, qui Ariſtotelio more de omnibus rebus in utrãque ſententiam poßit dicere, & in omni cauſa duas contrarias orationes præceptis illius cognitis, explicare, aut hoc Arceſilæ modo & Carneadi, contra omne quod propoſitum ſit, diſſerat: quiq; ad eam rationẽ adiungat hunc rhetoricum uſum, moremq;, exercitationémque dicendi, is ſit uerus, is perfectus, is ſolus orator. Nam neq; ſine forenſibus neruis ſatis uehemens & grauis, nec ſine uarietate doctrinæ ſatis politus, & ſapiens eſſe orator poteſt. Quare Coracem iſtum ueſtrum patiamur nos quidem pullos ſuos excludere in nido, qui euolent clamatores odioſi ac moleſti, Pamphilumq; neſcio quẽ ſinamus in infulis tantam rem, tanquam pueriles delicias aliquas depingere: noſq; ipſi hac tam exigua diſputatione heſterni & hodierni diei totum oratoris munus explicemus, dummodo illa res tanta ſit, ut omnibus philoſophorũ libris, quos nemo oratorum iſtorum unquam attigit, comprehenſa eſſe uideatur. Tum Catulus, Haud quaquam hercle, inquit, Craſſe mirandũ eſt, eſſe in te tantam dicendi uel uim, uel ſuauitatem, uel copiam: quem quidẽ antea natura rebar ita dicere, ut mihi non ſolum orator ſummus, ſed etiã ſapientißimus homo uidererer: nũc intelligo illa te ſemper etiam potiora duxiſſe, quæ ad ſapientiam ſpectarent, atq; ex his hanc dicendi copiam fluxiſſe: ſed tamen cum omnis gradus ætatis recordor tuæ, cúmque uitam tuam ac ſtudia conſydero, neque quo tempore iſta didiceris, uideo, nec magnopere te iſtis ſtudijs, hominibus, libris intelligo deditum: neque tamen poſſum ſtatuere, utrum magis mirer,

te

te illa quæ mihi perſuades maxima eſſe adiumenta,po-tuiſſe in tuis tantis occupationibus perdiſcere, an ſi non potueris, poſſe iſto modo dicere. Hic Craſſus, Hoc tibi, inquit, Catule primum perſuadeas uelim, me non multo ſecus facere,cum de oratore diſputem,ac facerem, ſi eſſet mihi de hiſtrione dicendum:negarem enim poſſe eum ſa-tisfacere in geſtu, niſi palæſtram, niſi ſaltare didiciſſet: neque ea cum dicerem,me eſſe hiſtrionē neceſſe eſſet, ſed fortaſſe non ſtultum alieni artificij exiſtimatorem. Simili-ter nunc de oratore,ueſtro impulſu loquor, ſummo ſcili-cet. Semper enim quacunque de arte,aut facultate quæri-tur,de abſoluta & perfecta quæri ſolet. Quare ſi iam me uultis eſſe oratorem,ſi etiam ſat bonum,ſi bonum deniq;, non repugnabo:(quid enim nunc ſim ineptus? ita me exi-ſtimari ſcio) quod ſi ita eſt,ſummus tamen certe non ſum. neque enim apud homines res eſt ulla difficilior, neque maior,neque quæ plura adiumenta doctrinæ deſyderet. Attamen quoniam de oratore nobis diſputandum eſt, de ſummo oratore dicam neceſſe eſt. Vis enim & natura rei, niſi perfecta ante oculos ponitur,qualis & quāta ſit, in-telligi non poteſt. Me autem Catule fateor, neque hodie in iſtis libris, & cum iſtis hominibus uiuere: nec uero id quod tu recte cōmeminiſti,ullū unquam habuiſſe ſepoſitū tempus ad diſcendum,ac tantum tribuiſſe doctrinæ tēpo-ris,quantum mihi puerilis ætas, forenſes feriæ conceſſe-rint. At ſi quæris Catule de doctrina iſta quid ego ſentiā, nō tantū ingenioſo homini,& ei,qui forum,qui curiam, qui cauſas,qui remp. ſpectet,opus eſſe arbitror temporis, quantū ſibi ij ſumpſerūt,quos diſcētes uita defecit. omnes enim artes aliter ab ijs tractantur,qui eas ad uſum tranſ-ferunt:aliter ab ijs, qui ipſarum artiū tractatu delectati,

nihil

nihil in uita ſunt aliud acturi. Magiſter hic Samnitium ſumma iam ſenectute eſt, & quotidie commentatur: nihil enim curat aliud, atque uelocius puer addidicerat. ſed quòd erat aptus ad illud, totúmque cognorat, fuit: ut eſt apud Lucilium,

Quamuis bonus ipſe
Samnis in ludo ac rudibus cuiuis ſatis aſper.

Sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat, erat enim ſcenicus. quid faceret aliud? At Numerius Furius noſter familiaris, cum eſt cõmodum, cantat: eſt enim paterfamiliâs, eſt Eques Romanus, puer didicit, quod diſcendum. Eadem ratio eſt harum artium maximarum: dies & noctes uirum ſumma uirtute & prudentia uidebamus philoſopho cum operam daret Q. Tuberonem: at eius auunculum uix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Aphricanum. Iſta dicuntur facile, ſi & tantum ſumas, quantũ opus ſit, & habeas qui docere fideliter poßit, & ſcias etiam ipſe diſcere. Sed ſi tota uita nihil uelis aliud agere, ipſa tractatio & quæſtio quotidie ex ſe gignit aliquid, quod cũ deſidioſa delectatione ueſtiges: ita fit ut agitatione rerum ſit infinita cognitio, facilis uſus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria ſtudiumq́; permaneat. Libet autem ſemper diſcere, ut ſi uelim ego talis optime ludere, aut pilæ ſtudio tenear, etiã fortaſſe ſi aſſequi non poßim: at alij, quia præclare faciunt, uehementius quàm cauſa poſtulat, delectantur, ut Titius pila, Brulla talis. Quare nihil eſt, quòd quiſquam magnitudinem artium ex eo, quòd ſenes diſcunt, pertimeſcat: nanque aut ſenes ad eas acceſſerũt, aut uſq; ad ſenectutem in ſtudijs detinentur, aut ſunt tardißimi. Res quidem ſe mea ſentẽtia ſic habet, ut niſi quod

quiſq;

quiſq; cito potuerit, nunquam omnino poßit perdiſcere. Iamiam, inquit Catulus, intelligo Craſſe quid dicas, & hercule aſſentior: ſatis uideo tibi homini ad perdiſcẽdum acerrimo, ad ea cognoſcenda quæ dicis, fuiſſe temporis. Pergis'ne, inquit Craſſus, me quæ dicam, de me non de re putare dicere? Sed iam ſi placet ad inſtituta redeamus. Mihi uero, Catulus inquit, placet. Tum Craſſus, Quorſum igitur hæc ſpectat, inquit, tam longa, & tam alte repetita oratio? hæ duæ partes, quæ mihi ſuperſunt, illuſtrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici poſtulat ornate, altera apte, hanc habent uim, ut ſit quammaxime iucunda, quammaxime in ſenſus eorum, qui audiunt, influat, & quamplurimis ſit rebus inſtructa. Inſtrumẽtum autem hoc forenſe, litigioſum, acre, tractũ ex uulgi opinionibus, exiguum ſanè atque mendicum eſt: illud rurſus ipſum, quod tradunt iſti, qui profitentur ſe dicendi magiſtros, non multum eſt maius, quàm illud uulgare ac forenſe. Apparatu nobis opus eſt, & rebus exquiſitis undiq;, & collectis, arceßitis, cõportatis, ut tibi Cæſar faciendum eſt ad annum, ut ego in Aedilitate laboraui. quòd quotidianis & uernaculis rebus ſatisfacere me poſſe huic populo non putabam. Verborum eligẽdorum & collocandorum & concludendorum facilis eſt uel ratio, uel ſine ratione ipſa exercitatio. Rerum eſt ſylua magna, quam cum Græci iam non tenerent, ob eamq; cauſam iuuentus noſtra dediſceret penè diſcendo, etiam Latini, ſi dijs placet, hoc biennio magiſtri dicendi extiterũt, quos ego CENS. *edicto meo ſuſtuleram, non quo (ut neſcio quos dicere aiebant) acui ingenia adoleſcentium nollem, ſed contrà ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud Græcos, qui cuiuſmodi eſſent*

uidebam,

uidebam, tamen eſſe præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam, & humanitatem dignam ſcientia: hos uero nouos magiſtros, nihil intelligebam poſſe docere niſi ut auderent, quod etiam cum bonis rebus coniunctum, per ſe ipſum eſt magnopere fugiendũ. Hoc cum *unum traderetur, & cum impudentiæ ludus eſſet, putaui eſſe cenſoris, ne longius id ſerperet, prouidere: quanquam non hæc ita ſtatuo atque decerno, ut deſperem* Latine *ea, de quibus diſputauimus, tradi ac perpoliri: patitur enim & lingua noſtra, & natura rerum, ueterem illam, excellentémque prudentiam Græcorum ad noſtrum uſum, moremque transferri, ſed hominibus opus eſt eruditis, qui adhuc in hoc quidem genere noſtri nulli fuerunt: ſin quãdo extiterint, etiam* Græcis *erunt anteponendi.* Ornatur *igitur oratio genere primum, & quaſi colore quodã, & ſucco ſuo: nam ut grauis, ut ſuauis, ut erudita ſit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut ſenſus, ut dolores habeat, quantum opus ſit, non eſt ſingulorum articulorum, in toto ſpectantur hæc corpore.* Vt *porrò conſperſa ſit quaſi uerborum ſententiarumq; floribus, id non debet eſſe fuſum æquabiliter per omnem orationem, ſed ita diſtinctum, ut ſint quaſi in ornatu diſpoſita quædam inſignia & lumina.* Genus *igitur dicendi eſt eligẽdum, quod maxime teneat eos, qui audiant, & quod nõ ſolum delectet, ſed etiam ſine ſatietate delectet. non enim à me iam expectari puto, ut moneam ut caueatis, ne exilis, ne inculta ſit ueſtra oratio, ne uulgaris, ne obſoleta: aliud quiddam magis & ingenia me hortantur ueſtra & ætates.* Difficile *enim dictu eſt, quænam cauſa ſit, cur ea, quæ maxime ſenſus noſtros impellunt, uoluptate, & ſpecie prima acerrime commouent, ab ijs celerrime faſtidio quodam & ſa-*

tietate

tietate abalienemur. Quanto colorum pulchritudine, & uarietate floridiora ſunt in picturis nouis pleraq;, quàm in ueteribus? quæ tamen etiam ſi primo aſpectu nos ceperunt, diutius non delectant, cum ijdem nos in antiquis tabulis illo ipſo horrido obſoletóque teneamur. Quanto molliores ſunt, & delicatiores in cantu flexiones, & falſæ uoculæ, quàm certæ & ſeueræ? quibus tamen non modo auſteri, ſed, ſi ſæpius fiunt, multitudo ipſa reclamat. Licet hoc uidere in reliquis ſenſibus, unguentis minus diu nos delectari ſumma & acerrima ſuauitate cõditis, quàm his moderatis: & magis laudari quod terram, quàm quod crocum olere uideatur. In ipſo tactu eſſe modum & mollitudinis & læuitatis. Quinetiam guſtatus, qui eſt ſenſus ex omnibus maxime uoluptarius, quique dulcitudine præter cæteros ſenſus commouetur, quàm cito id quod ualde dulce eſt, aſpernatur ac reſpuit? quis potione uti, aut cibo dulci diutius poteſt? Quàm utroq; in genere ea, quæ leuiter ſenſum uoluptate moueant, facillime fugiant ſatietatem: ſic omnibus in rebus uoluptatibus maximis faſtidium finitimum eſt. Quo hoc minus in oratione miremur, in qua uel ex poëtis, uel ex oratoribus poſſumus iudicare, concinnam, diſtinctam, ornatam, feſtiuam, ſine intermiſſione, ſine reprehenſione, ſine uarietate, quamuis claris ſit coloribus picta uel poëſis, uel oratio, nõ poſſe in delectatione eſſe diuturna, atque eò citius in oratoris, aut in poëtæ cincinnis ac fuco offenditur, quòd ſenſus in nimia uoluptate natura non mente ſatiantur: in ſcriptis & in dictis non aurium ſolum, ſed animi iudicio etiam magis, infucata uitia noſcuntur. Quare bene & præclare, quanuis nobis ſæpe dicatur, belle & feſtiue, nimiũ ſæpe nolo. quãquã illa ipſa exclamatio, Nõ põt melius, ſit uelim crebra: ſed

ſed habeat tamē illa in dicendo admiratio ac ſumma laus umbram aliquam & receſſum, quo magis id quod erit illuminatum, extare atque eminere uideatur. Nunquam agit hunc uerſum Roſcius eo geſtu, quo poteſt,

Nam ſapiens uirtuti honorē præmiū, haud prædā petit:

Sed abijcit prorſus, ut in proximos,

Ecquid uideo? ferro ſeptus poßidet ſedes ſacras,

Incidat, aſpiciat, admiretur, ſtupeſcat. Quid ille alter: Quid petam præſidij? Quàm leniter, quàm remiſſe, quàm non actuoſe? inſtat enim,

O pater, ô patria, ô Priami domus.

In quo tanta commoueri actio non poſſet, ſi eſſet conſumpta ſuperiore motu & exhauſta. Neque id actores prius uiderunt, quàm ipſi poëtæ, quàm deniq; illi etiā, qui fecerūt modos, à quibus utriſq; ſummittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, uariatur, diſtinguitur. Ita ſit nobis igitur ornatus & ſuauis orator, nec tamen poteſt aliter eſſe, ut ſuauitatem habeat auſteram & ſolidam, non dulcem atque decoctam. nam ipſa ad ornandum præcepta, quæ dantur, eiuſmodi ſunt, ut ea, quamuis uitioſißimus orator, explicare poßit. Quare, ut antè dixi, primum ſylua rerum ac ſententiarum comparanda eſt, qua de parte dixit Antonius: hæc formanda filo ipſo & genere orationis, illuminanda uerbis, uarianda ſententijs. Summa autem laus eloquentiæ eſt, amplificare rem ornando, quod ualet non ſolum ad augendum aliquid & tollendum altius dicendo, ſed etiam ad extenuandum atque abijciendum. Id deſyderatur omnibus ijs in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, uel cum explanamus aliquid, uel cum conciliamus animos, uel cum cōcitamus. Sed in hoc, quod poſtremum

mum dixi, amplificatio poteſt plurimum, eaq́; una laus oratoris eſt, & propria maxime. Etiam maior eſt illa exercitatio, quã extremo ſermone inſtruxit Antonius (primo reijciebat) laudandi & uituperandi. Nihil eſt enim ad exaggerãdam & amplificandam orationẽ accommodatius, quàm utrunq; horum cumulatiſſime facere poſſe. Conſequentur etiam illi loci, qui quãquam proprij cauſarum, & inhærentes in eorum neruis eſſe debent, tamen quia de uniuerſa re tractari ſolent, communes à ueteribus nominati ſunt: quorum partim habent uitiorum & peccatorũ acrem quãdam cum amplificatione incuſationem, aut querelam, cõtra quã dici nihil ſolet, nec poteſt, ut in depeculatorẽ, in proditorem, in parricidam, quibus uti cõfirmatis criminibus oportet: aliter enim ieiuni ſunt atq; inanes. Alij autem habent deprecationẽ aut miſerationẽ: alij uero ancipites diſputationes, in quibus de uniuerſo genere in utrãq; partem diſſeri copioſe licet. Quæ exercitatio nunc propria duarũ philoſophiarũ, de quibus antè dixi, putatur: apud antiquos erat eorum, à quibus omnis de rebus forẽſibus dicendi ratio & copia petebatur. De uirtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, honore, ignominia, præmio, pœna, ſimilibusq́; de rebus in utranq; partem dicendi, animos & uim & artem habere debemus. Sed quoniam de noſtra poſſeſſione depulſi in paruo & eo litigioſo prædiolo relicti ſumus, & aliorũ patroni noſtra tenere tueriq́; non potuimus, ab ijs (quod indigniſſimũ eſt) qui in noſtrũ patrimonium irruperunt, quod opus eſt nobis, mutuemur. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particula parua urbis, ac loci nomẽ habent, & Peripatetici philoſophi, aut Academici nominantur, olim autẽ propter eximiam rerũ

maximarũ ſciẽtiam à Græcis Politici philoſophi appellati uniuerſarũ rerum publicarum nomine uocabantur, omnẽ ciuilem orationẽ in horũ alterutro genere uerſari, aut definita controuerſia certis temporibus ac reis, hoc modo, placeat'ne à Carthaginienſibus captiuos noſtros redditis ſuis recuperari: aut infinitè de uniuerſo genere quærentis, quid omnino de captiuo ſtatuendum, ac ſentiendum ſit: atq; horum ſuperius illud genus cauſam, aut cõtrouerſiã appellant, eamq; tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: hæc autẽ altera quæſtio infinita & quaſi propoſita, cõſultatio nominatur. atq; hactenus loquantur. Etiam hac inſtituendo diuiſione utuntur, ſed ita non ut iure aut iudicio, ut deniq; recuperare amiſſam poſſeßionẽ, ſed ut ex iure ciuili ſurculo defringendo uſurpare uideantur. Nam illud alterum genus, quod eſt temporibus, locis, reis definitũ, obtinent, atque idipſum lacinia. Nunc enim apud Philonẽ, quẽ in Academia maxime uigere audio, etiam harũ iam cauſarum cognitio exercitatioq; celebratur. Alterum uero tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris eſſe dicunt: ſed neq; uim, neq; naturã eius, nec partes, nec genera proponunt, ut præteriri omnino fuerit ſatius, quàm attentatum deſeri. nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum iudicio uiderẽtur. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quæri & diſceptari poteſt, ſiue in infinitis conſultationibus diſceptatur, ſiue in ijs cauſis, quæ in ciuitate et in forenſi diſceptatione uerſantur: neq; eſt ulla, quæ non aut ad cognoſcendi, aut ad agendi uim rationemq; referatur. nam aut ipſa cognitio rei ſcientiaq; perquiritur, ut Virtus ſuam'ne propter dignitatẽ, an propter fructus aliquos expetatur, aut agendi

con

conſilium exquiritur, ut Sit'ne ſapienti capeſſenda reſpublica. Cognitionis autẽ tres modi, coniectura, definitio, & , ut ita dicam, conſecutio. Nam quid in re ſit, coniectura quæritur, ut illud, Sit'ne in humano genere ſapiẽtia. Quam autem uim quæq; res habeat, definitio explicat, ut ſi quæratur, quid ſit ſapientia. Conſecutio autem tractatur, cum quid quanq; rem ſequatur, inquiritur, ut illud, Sit'ne aliquando mentiri boni uiri. Redeunt rurſus ad coniecturam, eamq; in quatuor genera diſpertiunt: nã aut quid ſit, quæritur, hoc modo: Natura'ne ſit ius inter homines, an opinionibus: aut quæ ſit origo cuiuſque rei, ut quod ſit initium legum aut rerũ publicarum: aut cauſa & ratio, ut ſi quæratur, cur doctiſsimi homines de maximis rebus diſſentiant: aut de immutatione, ut ſi diſputetur, num interire uirtus in homine, aut num in uitium poſsit cõuerti. Definitionis autem ſunt diſceptationes, ut cum quæritur, quid in communi mente quaſi impreſſum ſit: ut ſi diſſeratur, id'ne ſit ius, quod maxime parti ſit utile: aut cum quid cuiusq; ſit propriũ exquiritur, ut ornate dicere proprium'ne ſit oratoris, an id etiam aliquis præterea poſsit: aut cum res diſtribuitur in partes, ut ſi quæratur, quot ſint genera rerũ expetendarũ, ut ſint'ne tria, corporis, animi, externarumq; rerum: aut cũ quæ forma & quaſi naturalis nota cuiuſq; ſit, deſcribitur, ut ſi quæratur auari ſpecies, ſeditioſi, glorioſi. Conſecutionis autem duo prima quæſtionum genera ponũtur. nam aut ſimplex eſt diſceptatio, ut ſi diſſeratur, expetenda'ne ſit gloria: aut ex comparatione, laus an diuitiæ magis expetendæ ſint. Simpliciũ autẽ ſunt tres modi, de expetẽdis fugiendis'ue rebus, ut expetendi'ne honores ſint, num fugiẽda paupertas: de æquo aut iniquo, æquũ'ne ſit ulciſci

iniurias etiam propinquorũ: de honeſto aut turpi, ut hoc, ſit'ne honeſtum gloriæ cauſa mortẽ obire. Comparationis autẽ duo ſunt modi: unus, cum idem'ne ſit, an aliquid interſit, quæritur: ut metuere & uereri, ut rex & tyrannus, ut aſſentator & amicus: alter, cùm quid præſtet aliud alij quæritur: ut illud, optimi'ne cuiuſq; ſapientes, an populari laude ducantur. Atq; eæ quidẽ diſceptationes, quæ ad cognitionẽ referuntur, ſic ferè à doctiſsimis hominibus deſcribuntur. Quæ uero referũtur ad agẽdum, aut in officij diſceptatione uerſantur, quo in genere quid rectum faciendumq; ſit quæritur, cui loco omnis uirtutũ & uitiorum eſt ſylua ſubiecta: aut in animorũ aliqua permotione, aut gignenda, aut ſedanda tollenda'ue tractantur: huic generi ſubiectæ ſunt cohortationes, obiurgationes, cõſolationes, miſerationes, omniſq; ad omnẽ animi motum & impulſio, &, ſi ita res feret, mitigatio. Explicatis igitur his generibus ac modis diſceptationũ omnium, nihil ſanè ad rem pertinet, ſiqua in re diſcrepauit ab Antonij diuiſione noſtra partitio: eadem enim ſunt membra in utriſq; diſputationibus, ſed paulo ſecus à me, atq; ab illo partita ac diſtributa. Nunc ad reliqua progrediar, meq; ad meum munus penſumq; reuocabo. Nam ex illis locis, quos expoſuit Antonius, omnia ſunt ad quæq; genera quæſtionũ argumenta ſumenda: ſed alijs generibus alij loci magis erunt apti: de quo non tam quia longum eſt, quàm quia perſpicuũ, dici nihil eſt neceſſe. Ornatiſſimæ ſunt igitur orationes eæ, quæ latiſsime uagantur, & à priuata ac ſingulari controuerſia ſe ad uniuerſi generis uim explicandam conferunt & conuertunt, ut ij, qui audiant, natura & genere & uniuerſa re cognita, de ſingulis reis & criminibus & litibus ſtatuere poſsint.

Hanc

Hanc ad cõſuetudinẽ exercitationis uos adoleſcentes eſt cohortatus Antonius, atq; à minutis anguſtisq; concertationibus ad omnem uim uarietatemq; uos diſſerendi traducendos putauit. Quare non eſt paucorũ libellorũ hoc munus, ut ij, qui ſcripſerunt de dicendi ratione, arbitrati ſunt, neq; Tuſculani atq; huius ambulationis antemeridianæ, aut noſtræ pomeridianæ ſeßionis. Nõ enim ſolum acuenda nobis neq; procudenda lingua eſt, ſed onerandum complendumq; pectus maximarũ rerum & plurimarũ ſuauitate, copia, uarietate. Noſtra eſt enim (ſi modo nos oratores ſumus, ſi in ciuium diſceptationibus, ſi in periculis, ſi in deliberationibus publicis adhibẽdi autores & principes ſumus) noſtra eſt, inquam, omnis iſta prudentiæ doctrinæq; poſſeßio, in quam homines quaſi caducam atq; uacuã abundantes otio nobis occupatis inuolauerunt, atq; etiam aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgia Socrates cauillatur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eosq; rhetoricos inſcribunt, quaſi non illa ſint propria rhetorũ, quæ ab iiſdem de iuſtitia, de officio, de ciuitatibus inſtituendis & regendis, de omni uiuendi, deniq; etiam de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniam iam aliunde non poſſumus, ſumenda ſunt nobis ab ijs ipſis, à quibus expilati ſumus, dummodo illa ad hanc ciuilem ſcientiam, quò pertinent, & quam intuentur, transferamus: neq; (ut antè dixi) omnẽ teramus in his diſcendis rebus ætatem, ſed cum fontes uiderimus, quos niſi qui celeriter cognorit, nunquam cognoſcet omnino: tum quotieſcunq; opus erit, ex ijs tantum, quantum res petet, hauriemus. Nam neque tam eſt acris acies in naturis hominum & ingenijs, ut res tantas quiſquam, niſi monſtratas poßit uidere, neq; tanta tamen in

rebus obſcuritas,ut eas non penitus acri uir ingenio cer-
nat,ſi modo aſpexerit.In hoc igitur tanto,tamq; imme-
ſo campo,cum liceat oratori uagari liberè,atq; ubicunq;
conſtiterit,conſiſtere in ſuo, facile ſuppeditat omnis ap-
paratus ornatusq; dicendi.Rerum enim copia uerborum
copiã gignit:& ſi eſt honeſtas in rebus ipſis, de quibus
dicitur,exiſtit ex rei natura quidã ſplendor in uerbis. ſit
modo is,qui dicet aut ſcribet,inſtitutus liberaliter educa
tiõe doctrinaq; puerili, & flagret ſtudio, & à natura
adiuuetur, & in uniuerſorum generum infinitis diſce-
ptationibus exercitatus, ornatiſſimos ſcriptores orato-
resq; ad cognoſcendum imitandumq; cognorit, næ ille
haud ſanè,quemadmodũ uerba ſtruat & illuminet, à ma
giſtris iſtis requiret.Ita facile in rerũ abundantia ad ora
tionis ornamenta ſine duce,natura ipſa, ſi modo eſt exer
citata,labetur.Hic Catulus,Dij immortales,inquit, quan-
tam rerũ uarietatem,quantam uim,quantam copiã Craſſe
complexus es, quantisq; ex anguſtijs oratorem educere
auſus es,& in maiorum ſuorum regno collocare. Nanq;
illos ueteres doctores autoresq; dicendi nullum genus
diſputationis à ſe alienum putaſſe accepimus,ſemper que
eſſe in omni orationis ratione uerſatos. ex quibus He-
leus Hippias,cum Olimpiam ueniſſet,maxima illa quin-
quennali celebritate ludorum,gloriatus eſt cuncta penè
audiente Græcia, nihil eſſe ulla in arte rerum omnium,
quod ipſe neſciret:nec ſolum has artes, quibus liberales
doctrinæ atq; ingenuæ continerẽtur,geometriã, muſicã,
literarum cognitionem & poetarum, atq; illa, quæ de
naturis rerum,quæ de hominum moribus, quæ de rebuſ-
publicis dicerentur: ſed annulum quem haberet, palliũ
quo amictus, ſoccos quibus indutus eſſet, ſe ſua manu
cõfeciſſe

cõſciſſe:ſcilicet nimis hic quidem eſt progreſſus, ſed ex eo ipſo eſt coniectura facilis, quantum ſibi illi ipſi oratores de præclariſſimis artibus appetierint, qui ne ſordidiores quidem repudiarint. Quid de Prodico Cio? quid de Thraſymacho Chalcedonio, de Protagora Abderita *loquar? quorũ unuſquiſq; plurimum temporibus illis etiã de natura rerum & diſſeruit & ſcripſit.* Ipſe ille Leontinus Gorgias, *quo patrono* (ut Plato uoluit) *philoſopho ſuccubuit orator, qui aut nõ eſt uictus unquam à* Socrate, *neque ſermo ille* Platonis *uerus eſt: aut ſi eſt uictus, eloquẽtior uidelicet fuit, & diſertior* Socrates, *&, ut tu appellas, copioſior & melior orator. Sed hic in illo ipſo* Platonis *libro, de omni re, quæcunque in diſceptationem quæſtionemq; uocaretur, ſe copioſiſſime dicturũ eſſe profitetur: isq; princeps ex omnibus auſus eſt in conuentu poſcere, qua de re quiſque uellet audire: cui tantus honos habitus eſt à Græcia, ſoli ut ex omnibus,* Delphis *non inaurata ſtatua, ſed aurea ſtatueretur.* Atq; ij, *quos nominaui, multiq; præterea ſummi dicẽdi doctores uno tẽpore fuerunt, ex quibus intelligi poteſt, ita ſe rem habere, ut tu Craſſe dicis. oratoriſq; nomen apud antiquos in Græcia maiore quadã uel copia uel gloria floruiſſe.* Quo qui*dem magis dubito, tibi'ne plus laudis, an Græcis uituperationis eſſe tribuendũ ſtatuã: cũ tu in alia lingua ac moribus natus, occupatiſſima in ciuitate uel priuatorum negotijs penè omnibus, uel orbis terræ procuratiõe: ac ſummi imperij gubernatione diſtrictus, tantam uim rerum cognitionem'que comprehenderis, eam'que omnem cum eius, qui conſilio & oratione in ciuitate ualeat, ſcientia atque exercitatione ſociaris: illi nati in literis, ardentes'que his ſtudijs, otio uero defluentes, non*

modo nihil acquiſierint, ſed ne relictum quidem, & traditum & ſuum conſeruauerint. Tum Craſſus, Non *in hac, inquit, una* Catule *re, ſed in alijs etiam cōpluribus, diſtributione partium ac ſeparatione magnitudines ſunt artium diminutæ.* An *tu exiſtimas, cum eſſet* Hippocrates *ille* Cous, *fuiſſe tum alios medicos qui morbis, alios qui uulneribus, alios qui oculis mederentur? num geometriam* Euclide *aut* Archimede, *num muſicam* Damone *aut* Ariſtoxeno, *num ipſas literas* Ariſtophane *aut* Callimacho *tractante tam diſcerptas fuiſſe, ut nemo genus uniuerſum complecteretur, atq; ut alius aliam ſibi partem, in qua elaboraret, ſeponeret?* Equidem *ſæpe hoc audiui de patre & de ſocero meo, noſtros quoq; homines, qui excellere ſapientiæ gloria uellent, omnia, quæ quidem tum hæc ciuitas noſſet, ſolitos eſſe cōplecti.* Meminerant *illi* Sex. AElium, M. *uero* Manlium *nos etiam uidimus tranſuerſo ambulantem foro: quod erat inſigne, eum, qui id faceret, facere ciuibus omnibus cōſilij ſui copiam: ad quos olim & ita ambulantes, & in ſolio ſedentes domi ſic adibatur, non ſolum ut de iure ciuili ad eos, uerumetiā de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni deniq; aut officio aut negotio referretur.* Hæc *fuit* P. Craſſi *illius ueteris, hæc* T. Coruncani, *hæc proaui generi mei* Scipionis *prudentiſſimi hominis ſapiētia, qui omnes pōtifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus diuinis atq; humanis rebus referretur: ijdēq; & in ſenatu, et apud populū, et in cauſis amicorū, et domi, & militiæ conſiliū ſuum fidemq; præſtabant.* Quid *enim* M. Catoni *præter hanc politiſſimam doctrinam tranſmarinam atque aduentitiam defuit? num quia ius ciuile didicerat, cauſas nō dicebat? aut quia poterat dice*

re, iuris ſcientiam negligebat? at utroq; in genere & la-borauit & præſtitit. num propter hanc ex priuatorum negotijs collectam gratiam tardior in repub. capeſſenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior ſenator, idem facile optimus Imperator: deniq; nihil in hac ciuitate temporibus iſtis ſciri diſci'ue potuit, quod ille non cum inueſtigarit & ſcierit, tum etiam conſcripſerit. Nunc contrà pleriq; ad honores adipiſcendos, & ad rempublicam gerendam nudi ueniunt atque inermes, nulla cognitione rerum, nulla ſcientia ornati. Sin aliquis excellet unus è multis, effert ſe, ſi unum aliquid affert ut bellicam uirtutem, aut uſum aliquem militarem, quæ ſanè nunc quidem obſoleuerunt. aut iuris ſcientiã, ne eius quidem uniuerſi: nam pontificium, quod eſt coniunctum, nemo diſcit. aut eloquentiam, quam in clamore & in uerborum curſu poſitam putant: omnium uero bonarum artium, denique uirtutum ipſarum ſocietatem cognationemq; non norunt. Sed ut ad Græcos referam orationem (quibus carere in hoc quidem ſermonis genere nõ poſſumus: nam ut uirtutis à noſtris, ſic doctrinæ ſunt ab illis exempla repetenda) ſeptem fuiſſe dicuntur uno tempore, qui ſapientes & haberẽtur & uocarẽtur: hi omnes præter Mileſium Thalem ciuitatibus ſuis præfuerunt. Quis doctior iiſdem illis temporibus, aut cuius eloquentia literis instructior fuiſſe traditur, quàm Piſiſtrati? qui primus Homeri libros confuſos antea, ſic diſpoſuiſſe dicitur ut nunc habemus. Non fuit ille quidem ciuibus ſuis utilis, ſed ita eloquentia floruit, ut literis doctrináque præſtaret. Quid Pericles? de cuius dicendi copia ſic accepimus, ut cum contra uoluntatem Athenienſium loqueretur pro ſalute patriæ, ſeuerius tamen idipſum, quod ille cõtra po-

pulares homines diceret, populare omnibus & iucundum uideretur: cuius in labris ueteres comici, etiam cum illi maledicerent (quod tum Athenis fieri licebat) lepórem habitaſſe dixerunt: tantamq; in eo uim fuiſſe, ut in eorum mentibus, qui audiſſent, quaſi aculeos quoſdam relinqueret. At hunc non declamator aliquis ad clepſydram latrare docuerat, ſed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, uir ſummus in maximarum rerum ſcientia. Itaq; hic doctrina, conſilio, eloquentia excellens, quadraginta annos præfuit Athenis, & urbanis eodem tēpore & bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades? ciuitatibus ſuis quidem non boni, ſed certe docti atque eloquentes, nonne Socraticis erāt diſputationibus eruditi? Quis Dionem Syracuſium doctrinis omnibus expoliuit? nō Plato? atq; eum idem ille non linguæ ſolum, uerum etiam animi ac uirtutis magiſter, ad liberandam patriam impulit, inſtruxit, armauit. Alijs'ne igitur artibus hunc Dionem inſtituit Plato? alijs Iſocrates clariſſimum uirum Timotheum Cononis præſtantiſſimi Imperatoris filium, ſummum ipſum Imperatorem hominémque doctiſſimum? aut alijs Pythagoreus ille Lyſias Thebanum Epaminōdam, haud ſcio an ſummū uirum unū omnis Græciæ? aut Xenophon Ageſilaum? aut Philolaū Archytas Tarentinus? aut ipſe Pythagoras totum illam ueterem Italiæ Græciā, quæ quondam magna uocitata eſt? Equidem nō arbitror. Sic enim uideo unam quandam omnium rerū, quæ eſſent homine erudito dignæ, atq; eo, qui in repub. uellet excellere, fuiſſe doctrinam: quam qui accepiſſent, ſi iidem ingenio ad pronuntiandum ualuiſſent, & ſe ad dicendū quoque non repugnante natura dediſſent, eloquentia præſtitiſſe. Itaq; ipſe Ariſtoteles, cū florere Iſocratem nobilitate di

te diſcipulorũ uideret, quòd ipſe ſuas diſputationes à cauſis forenſibus & ciuilibus ad inanem ſermonis elegãtiam tranſtuliſſet, mutauit repente totam formam propè diſciplinæ ſuæ, uerſumq; quendã de Philocteta paulo ſecus dixit. Ille enim turpe ſibi ait eſſe tacere cũ Barbaris: hic autem, cum Iſocratẽ pateretur dicere. Itaq; ornauit & illuſtrauit doctrinam illam omnem: rerumq; cognitionẽ cum orationis exercitatione coniunxit. Neq; uero hoc fugit ſapientiſſimũ regem Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem acciuerit, à quo eodem ille & agendi acciperet præcepta & loquẽdi. Nunc ſiue, qui uolet, eum philoſophum, qui copiã nobis rerum orationisq; tradat, per me appellet oratorem licet: ſiue hunc oratorem, quẽ ego dico ſapientiam iunctam habere eloquẽtiæ, philoſophum appellare malit, non impediam: dũmodo hoc conſtet, neq; infantiam eius, qui rem norit, ſed eam explicare dicẽdo nõ queat: neq; inſcitiam illius, cui res non ſuppetit, uerba nõ deſint, eſſe laudandam: quorum ſi alterum ſit optandum, malim quidem indiſertam prudentiam, quàm ſtultitiam loquacem. Sin quærimus, quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma dãda eſt: quem ſi patiũtur eundem eſſe philoſophũ, ſublata cõtrouerſia eſt: ſin eos diſiungent, hoc erũt inferiores, quòd in oratore perfecto ineſt illorũ omnis ſciẽtia, in philoſophorũ autẽ cognitione non cõtinuo ineſt eloquẽtia: quæ quãuis cõtẽnatur ab eis, neceſſe eſt tamẽ aliquẽ cumulũ illorũ artibus afferre uideatur. Hæc cũ Craſſus dixiſſet, parũper & ipſe cõticuit, & cæteris ſilentiũ fuit. Tum Cotta, Equidẽ, inquit, Craſſe, nõ poſſum queri, quòd mihi uideare aliud quiddã, & nõ id quod ſuſceperis, diſputaſſe: plus enim aliquãto attuliſti, quàm tibi eſſet tributũ à nobis ac denũtiatũ. Sed certe hæ

partes

partes fuerunt tuæ,de illuſtranda oratione ut diceres, & eras ipſe iam ingreſſus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem deſcripſeras: cum'que de duabus primis nobis quidem ſatis,ſed,ut ipſe dicebas, celeriter exiguéque dixiſſes,duas tibi reliquas feceras, quemadmodũ primum ornate,deinde etiam apte diceremus:quò cũ ingreſſus eſſes,repente te quaſi quidẽ æſtus ingenij tui procul à terra abripuit,atque in altum à conſpectu penè omnium abſtraxit,omnemq; rerum ſcientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidiſti(neque enim fuit tam exigui temporis)ſed apud hos quid profeceris, neſcio:me quidẽ in Academiam totũ compuliſti:in qua uelim ſit illud quod ſæpe poſuiſti,ut non neceſſe ſit conſumere ætatem, atque ut poßit is illa omnia cernere,qui tantummodo aſpexerit: ſed etiam ſi eſt aliquanto ſpiſſius, aut ſi ego ſum tardior, profectò nunquam conquieſcam,neque defatigabor antè quàm illorum ancipites uias rationesq;,& pro omnibus, & cõtra omnia diſputandi percepero. Tum Cæſar, Vnũ, inquit, me ex tuo ſermone maxime Craſſe commouit, quòd eum negaſti,qui non cito quid didiciſſet, unquam omnino poſſe perdiſcere:ut mihi non ſit difficile periclitari,& aut ſtatim percipere iſta, quæ tu uerbis ad cœlum extuliſti: aut ſi non potuerim,tempus non perdere, cum tamen his noſtris poßim eſſe contentus. Hic Sulpitius, Ego uero,inquit,Craſſe,neque Ariſtotelem iſtum,neque Carneadem, nec philoſophorum quẽquam deſydero,uel me licet exiſtimes deſperare poſſe iſta perdiſcere, uel id quod facio, contemnere: mihi rerum forenſium & communium uulgaris hæc cognitio ſatis magna eſt ad eam, quam ſpecto, eloquentiam: ex qua ipſa tamen permulta neſcio,quæ tum denique,cum cauſa aliqua,quæ à me dicenda

cenda eſt, deſyderat, quæro. Quamobrem niſi forte es iam defeſſus, & ſi tibi non graues ſumus, refer ad illa te, quæ ad ipſius orationis laudem ſplendoremq; pertinent: quæ ego ex te audire uolui, non ut deſperarem me eloquentiam conſequi poſſe, ſed ut aliquid addiſcerem. Tum Craſſus, Peruulgatas res requiris, inquit, & tibi non incognitas Sulpiti. quis enim de iſto genere non docuit, non inſtituit, non etiam ſcriptum reliquit? ſed geram morem, & ea duntaxat, quæ mihi nota ſunt, breuiter exponam tibi: cenſebo tamen ad eos, qui autores & inuentores ſunt harum ſanè minutarum rerum, reuertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex uerbis, quorum primũ nobis ratio ſimpliciter uidenda eſt, deinde coniunctè. Nam eſt quidam ornatus orationis, qui ex ſingulis uerbis eſt: alius qui ex continuatis coniunctisq; conſtat. Ergo utemur uerbis aut ijs, quæ propria ſunt, & certa quaſi uocabula rerum, penè unà nata cum rebus ipſis: aut ijs, quæ transferuntur, & quaſi alieno in loco collocantur: aut ijs, quæ nouamus & facimus ipſi. In proprijs eſt igitur uerbis illa laus oratoris, ut abiecta atque obſoleta fugiat, lectis atque illuſtribus utatur, in quibus plenũ quiddam & ſonans ineſſe uideatur. Sed in hoc uerborum genere propriorum delectus eſt quidam habendus, atque is aurium quodam iudicio ponderandus, in quo conſuetudo etiam bene loquendi ualet plurimum. Etiam hoc quod uulgo de oratoribus ab imperitis dici ſolet, bonis is uerbis, aut aliquis non bonis utitur, non arte aliqua perpenditur, ſed quodam quaſi naturali ſenſu iudicatur: in quo non magna laus eſt uitare uitium (quanquam id eſt magnum) uerum hoc quaſi ſolum quoddam atque fundamẽtum eſt, uerborum uſus & copia bonorum. Sed quid ipſe

ædificet

ædificet orator, & in quo adiungat artem, id eſſe à nobis quærendum atq; explicandum uidetur. Tria ſunt igitur in uerbo ſimplici, quæ orator afferat ad illuſtrandam atq; exornandam orationem, aut inuſitatum uerbum, aut nouatum, aut tranſlatum. Inuſitata ſunt priſca ferè ac uetuſta, & ab uſu quotidiani ſermonis iãdiu intermiſſa, quæ ſunt poetarum licentiæ liberiora, quàm noſtra: ſed tamen raro habet etiam in oratione poeticum aliquod uerbum dignitatem. neq; enim illud fugerim dicere, ut Cælius, qua tempeſtate Pœnus in Italiam uenit: nec prolem aut ſobolem, aut effari aut nuncupari: aut, ut tu ſoles Catule, non rebar aut opinabar: & alia multa, quibus loco poſitis, grandior atque antiquior oratio ſæpe uideri ſolet. Nouantur autem uerba, quæ ab eo, qui dicit, ipſo gignuntur ac fiunt: uel coniungendis uerbis, ut hæc,

Tum pauor ſapientiã mihi omnem ex animo expectorat.
Num non uis huius me uerſutiloquas malitias.

Videtis enim & uerſutiloquas, & expectorat ex cõiunctiõe facta eſſe uerba, nõ nata. Vel ſæpe ſine cõiunctione uerba nouãtur, ut ille ſenſus diſertus ĩdigenitalis, ut, Baccarum ubertate incuruescere.*

Tertius ille modus trãſferendi uerbi late patet, quem neceßitas genuit inopia coacta & anguſtijs: pòſt autem delectatio iucunditasq; celebrauit. nam ut ueſtis frigoris depellendi cauſa reperta primo, pòſt adhiberi cœpta eſt ad ornatum etiã corporis & dignitatẽ: ſic uerbi trãslatio inſtituta eſt inopiæ cauſa, frequẽtata delectatiõis. Nã gẽmare uites, luxuriẽ eſſe in herbis, lætas ſegetes, etiã ruſtici dicunt. quod enim declarari uix uerbo proprio poteſt, id trãslato cũ eſt dictũ, illuſtrat id, quod intelligi uolumus, eius rei, quam alieno uerbo poſuimus, ſimilitudo. Ergo hæ

tranſla

tranſlationes quaſi mutuationes ſunt, cum quod nõ habeas, aliunde ſumas. Illæ paulo audaciores, quæ nõ inopiã indicant, ſed orationi ſplendoris aliquid accerſunt. quarũ ego, quid uobis aut inueniendi rationem, aut genera ponam? Similitudinis eſt ad uerbum unum contracta breuitas, quod uerbum in alieno loco tãquam in ſuo poſitum, ſi agnoſcetur, delectat: ſi ſimile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia: Inhorreſcit mare,

Tenebræ conduplicantur, noctiſ'que & nimbûm occæcat nigror,
Flamma inter nubes coruſcat, cœlum tonitru contremit,
Grando miſta imbri largifluo ſubita præcipitans cadit,
Vndique omnes uenti erumpunt, ſæui exiſtunt turbines,
Feruet æſtu pelagus.

Omnia ferè quò eſſent clariora, translatis per ſimilitudinem uerbis dicta ſunt. Aut quò ſignificetur magis res tota, ſiue facti alicuius, ſiue conſilij, ut ille, qui occultantẽ conſulto, ne id, quod ageretur, intelligi poſſet, duobus translatis uerbis ſimilitudine ipſa indicat,

Quandoquidem iſte circunueſtit dictis, ſepit ſedulo.

Nonnunquam etiam breuitas translatione cõficitur, ut illud, Si telum manu fugit. Imprudentia teli emiſſi breuius proprijs uerbis exponi non potuit, quàm eſt uno ſignificata translato. Atq; hoc in genere perſæpe mihi admirandum uidetur, quid ſit, quòd omnes trãslatis & alienis magis delectantur uerbis, quàm proprijs & ſuis. Nã ſi res ſuũ nomen & propriũ uocabulum nõ habet, ut pes in naui, ut nexum, quod per librã agitur, ut in uxore diuortium, neceſſitas cogit, quod nõ habeas, aliunde ſumere: ſed in ſuorum uerborum maxima copia, tamẽ homines

aliena multo magis, ſi ſunt ratione tranſlata, delectant. Id accidere credo, uel quòd ingenij ſpecimen eſt quoddã tranſilire ante pedes poſita, & alia longe repetita ſumere: uel quòd is qui audit, aliò ducitur cogitatione, neq; tamen aberrat, quæ maxima eſt delectatio: uel quòd ſingulis uerbis res, ac totum ſimile conficitur: uel quòd omnis tranſlatio, quæ quidẽ ſumpta ratione eſt, ad ſenſus ipſos admouetur, maxime oculorum, qui eſt ſenſus acerrimus. Nam & odor urbanitatis, & mollitudo humanitatis, & murmur maris, & dulcedo orationis, ſunt ducta à cæteris ſenſibus. Illa uero oculorũ multo acriora, quæ ponunt penè in conſpectu animi, quæ cernere & uidere nõ poſſimus. Nihil eſt enim in rerum natura cuius nos non in alijs rebus poſſimus uti uocabulo & nomine: unde enim ſimile duci poteſt (poteſt autẽ ex omnibus) indidem uerbum unũ, quod ſimilitudinẽ cõtinet, trãſlatũ, lumen affert orationi. Quo in genere primũ fugienda eſt diſſimilitudo,

Cæli ingentes fornices.

Quanuis ſphæram in ſcenam (ut dicitur) attulerit Ennius, tamen in ſphæra fornicis ſimilitudo nõ poteſt ineſſe.

Viue Vlyſſes dum licet:

Oculis poſtremum lumen radiatum rape.

Non dixit cape, non pete: haberet enim moram ſperantis diutius eſſe ſeſe uicturum. ſed rape: hoc uerbum eſt ad id aptatum, quod antè dixerat, dum licet. Deinde uidendum eſt, ne longe ſimile ſit ductum, Syrtim patrimonij, ſcopulum libentius dixerim: Charybdim bonorũ, uoraginem potius: facilius enim ad ea, quæ uiſa, quàm ad illa, quæ audita ſunt, mentis oculi feruntur. Et quoniã hæc uel ſumma laus eſt uerbi trãſferendi, ut ſenſum feriat id, quod trãſlatũ ſit, fugienda eſt omnis turpitudo earũ rerũ,

ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet ſimilitudo. Nolo morte dici Africani caſtratam eſſe rempub. nolo ſtercus curiæ dici Glauciam: quãuis ſit ſimile, tamen eſt in utroq; deformis cogitatio ſimilitudinis. Nolo eſſe aut maius, quàm res poſtulet, Tempeſtas comeſſationis: aut minus, comeſſatio tempeſtatis. Nolo eſſe uerbũ anguſtius id quod translatũ ſit, quàm fuiſſet illud propriũ ac ſuũ, Quidnam eſt obſecro? quid te adiri abnutas?

Melius eſſet, uetas, prohibes, abſterres: quoniam ille dixerat,

Illico iſtic,

Ne contagio mea bonis, umbra'ue obſit.

Atq; etiam ſi uereare, ne paulo durior translatio eſſe uideatur, mollienda eſt præpoſito ſæpe uerbo. ut ſi olim M. Catone mortuo pupillum ſenatũ quis relictum diceret, paulo durius: ſin, ut ita dicam, pupillum, aliquanto mitius eſt. Etenim uerecunda debet eſſe translatio, ut deducta eſſe in alienũ locum, non irruiſſe: atq; ut precario, non ui, ueniſſe uideatur. Modus autẽ nullus eſt florentior in ſingulis uerbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud quod ex hoc genere profluit, non eſt in uno uerbo translato, ſed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum ſit,

–Neque me patior

Iterum ad unum ſcopulum, & telum claſſem Achiuûm offendere. Atque illud,

Erras, erras: nam exultantem te, & præfidentem tibi
Reprimẽt ualidæ legũ habenæ, atq; imperij inſiſtẽt iugo.

Sumpta re ſimili, uerba eius rei propria deinceps in rem aliam (ut dixi) transferũtur. Eſt hoc magnũ ornamentũ orationis, in quo obſcuritas fugienda eſt. Etenim ex hoc

genere ſiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. non eſt autē in uerbo modus hic, ſed in oratione, id eſt in continuatione uerborum. Ne illa quidem traductio atq; immutatio in uerbo quandam fabricationem habet, ſed in oratione,
Africa terribili tremit horrida terra tumultu.
Pro Afris eſt ſumpta Africa. neq; factum uerbum eſt, ut, –Mare ſaxifragis undis. neq; translatum, ut,
Mollitur mare. ſed ornandi cauſa proprium proprio commutatum,
Deſine Roma tuos hoſtes,–
Teſtes ſunt campi magni.–
Grauis eſt modus in ornatu orationis, & ſæpe ſumēdus, ex quo genere hæc ſunt, Martē belli eſſe cōmunem, Cererē pro frugibus, Liberū appellare pro uino, Neptunū pro mari, curiam pro ſenatu, campū pro comitijs, togam pro pace, arma ac tela pro bello. Quo itē in genere & uirtutes, & uitia pro ipſis, in quibus illa ſunt, appellantur, luxuries quā in domū irrupit, & quò auaritia penetrauit, aut fides ualuit, iuſtitia cōjecit. Videtis profectò genus hoc totū, cum inflexo cōmutatoq; uerbo res eadē enuntiatur, ornatius: cui ſunt finitima illa minus ornata, ſed tamē non ignoranda, cum intelligi uolumus aliquid, aut ex parte totum, ut pro ædificijs, cum parietes, aut tecta dicimus: aut ex toto partem, ut cum unam turmam, equitatum Pop. Rom. dicimus: aut ex uno plures,
At Romanus homo, tamen, etſi res bene geſta eſt,
Corde ſuo trepidat.–
aut cum ex pluribus intelligitur unum,
Nos ſumu' Romani, qui fuimus Rutuli.
aut quocunque modo non ut dictum eſt, in eo genere intelligitur, ſed ut ſenſum eſt. Abutimur ſæpe etiam uerbo non

non tam elegãter, quàm in transferendo, ſed etiam ſi licentius, tamẽ interdũ non impudenter: ut cum grandem orationẽ pro magna, minutũ animũ pro paruo dicimus. Verũ illa uidetis'ne eſſe non uerbi, ſed orationis, quæ ex pluribus, ut expoſui, trãslationibus cõnexa ſunt: hæc autem, quæ aut immutata eſſe dixi, aut aliter intelligẽda ac dicerentur, ſunt translata quodam modo. Ita fit, ut omnis ſingulorũ uerborum uirtus atq; laus tribus exiſtat ex rebus, ſi aut uetuſtũ uerbũ ſit, quod tamen conſuetudo ferre poßit: aut factũ uel cõiunctione, uel nouitate, in quo item eſt auribus cõſuetudiniq; parcendum: aut trãslatũ, quod maxime tanquã ſtellis quibuſdã notat & illuminat orationẽ. Sequitur cõtinuatio uerborũ, quæ duas res maxime, collocationẽ primũ, deinde modũ quendam formamq; deſyderat. Collocationis eſt componere & ſtruere uerba ſic, ut ne'ue aſper eorũ cõcurſus, ne'ue hiulcus ſit, ſed, quodã modo coagmẽtatus & leuis. In quo lepide ſoceri mei perſona luſit is, q elegãtißime id facere potuit, Lucilius,

Quàm lepide lexeis compoſtæ, ut teſſerulæ omnes
Arte pauimento, atq; emblemate uermiculato.

Quæ cũ dixiſſet i Albutiũ illudẽs, ne à me quidẽ abſtinuit
Craſſum habeo generum, ne rhetoricotero' tu ſis.

Quid ergo iſte Craſſus, quoniã eius abuteris nomine, quid efficit: idẽ illud ſcilicet, ut ille uoluit, & ego uellem, melius aliquanto, quàm Albutius: uerũ in me quidẽ luſit ille, ut ſolet. Sed eſt tamẽ collocatio cõſeruanda uerborũ, de qua loquor, quæ iunctam orationẽ efficit, quæ cohærentem, quæ lenem, quæ æquabiliter fluentem: id aſſequemini, ſi uerba extrema cum conſequentibus primis ita iungetis, ut ne'ue aſpere concurrant, ne'ue uaſtius deducantur. Hanc diligentiam ſubſequitur modus etiam,

& forma uerborũ, quod iam uereor ne huic Catulo uideatur eſſe puerile. Verſus enim ueteres illi in hac ſoluta oratione propemodum, hoc eſt numeros quoſdam nobis eſſe adhibẽdos putauerũt: interſpirationis enim, non defatigationis noſtræ, neq; librariorũ notis, ſed uerborũ & ſententiarum modo interpunctas clauſulas in orationibus eſſe uoluerunt: idq; princeps Iſocrates inſtituiſſe fertur, ut inconditam antiquorũ dicendi conſuetudinẽ delectationis atq; aurium cauſa (quemadmodum ſcribit diſcipulus eius Naucrates) numeris aſtringeret. Nanque hæc duo muſici, qui erant quondam ijdem poetæ, machinati ad uoluptatẽ ſunt, uerſum atq; cantum, ut & uerborum numero, & uocum modo delectatione uincerent aurium ſatietatẽ. Hæc igitur duo, uocis dico moderationẽ & uerborũ concluſionẽ, quoad orationis ſeueritas pati poſſit, à poëtica ad eloquentiam traducẽda duxerunt. In quo illud eſt uel maximũ, quòd uerſus in oratione ſi efficitur coniunctione uerborum, uitium eſt: & tamen eam coniunctionẽ, ſicuti uerſum numeroſe cadere et quadrare & perfici uolumus. neque eſt ex multis res una, quæ magis oratorem ab imperito dicẽdi ab ignaroq; diſtinguat, quàm quòd ille rudis incondite fundit, quantũ poteſt, & id quod dicit, ſpiritu, nõ arte determinat: orator autem ſic illigat ſententiam uerbis, ut eam numero quodam cõplectatur, & aſtricto & ſoluto. Nam cum uinxit modis, forma & relaxat, & liberat immutatione ordinis, ut uerba neq; alligata ſint, quaſi certa aliqua lege uerſus, neq; ita ſoluta, ut uagentur. Quonam igitur modo tantũ munus inſiſtemus, ut arbitremur nos hanc uim numeroſe dicendi cõſequi poſſe? Non eſt res tam difficilis, quàm neceſſaria: nihil eſt enim tam tenerũ, neq; tam flexibile,

neq;

neq; quod tam facile ſequatur, quocunq; ducas, quàm oratio. ex hac uerſus, ex eadem diſpares numeri coficiuntur: ex hac hæc etiam ſoluta uarijs modis, multorũq; generũ oratio. nõ enim ſunt alia ſermonis, alia contẽtionis uerba: neq; ex alio genere ad uſum quotidianum, alio ad ſcenam pompamq; ſumũtur: ſed ea nos cum iacentia ſuſtulimus è medio, ſicut molliſsimã ceram ad noſtrũ arbitrium formamus & fingimus. itaq; tũ graues ſumus, tum ſubtiles, tum mediũ quiddam tenemus: ſic inſtitutam noſtram ſentẽtiam ſequitur orationis genus, idq; ad omnẽ rationẽ, & aurium uoluptatẽ, & animorũ motũ mutatur & uertitur. Sed ut in pleriſque rebus incredibiliter hoc natura eſt ipſa fabricata, ſic in oratione, ut ea, quæ maximam utilitatẽ in ſe continerent, eadem haberent plurimũ uel dignitatis, uel ſæpe etiam uenuſtatis. Incolumitatis ac ſalutis omnium cauſa uidemus hunc ſtatũ eſſe huius totius mundi atq; naturæ, rotundũ ut cælum, terraq; ut media ſit, eaq; ſua ui nutuq; teneatur: ſol ut circunferatur, ut accedat ad brumale ſignũ, & inde ſenſim aſcendat in diuerſam partẽ: ut luna acceſſu & receſſu ſuo ſolis lumen accipiat: ut eadem ſpatia quinque ſtellæ diſpares motu curſuq; cõficiant. hæc tantã habent uim, ut paulum immutata cohærere non poſsint: tantam pulchritudinẽ, ut nulla ſpecies ne excogitari quidẽ poſsit ornatior. Referte nunc animũ ad hominũ uel etiam cæterarũ animantiũ formam & figurã: nullam partẽ corporis ſine aliqua neceſsitate affictam, totamq; formam quaſi perfectam reperietis arte, non caſu. Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia ſunt deniq;, niſi ad ſuã retinendam conſeruãdamq; naturam? nuſquam tamẽ eſt ulla pars, niſi uenuſta. Linquamus naturam, arteſq; uideamus.

mus.quid tam in nauigio neceſſarium,quàm latera,quàm carinæ,quàm prora,quàm puppis,quàm antemnæ,quàm uela,quàm mali,quàm reliqua? quæ tamē hanc habent in ſpecie uenuſtatē,ut non ſolum ſalutis,ſed etiam uoluptatis cauſa inuenta eſſe uideantur. Columnæ & templa & porticus ſuſtinent,tamē habent non plus utilitatis, quàm dignitatis. Capitolij faſtigium illud & cæterarū ædium, non uenuſtas,ſed neceßitas ipſa fabricata eſt. Nam cum eſſet habita ratio,quemadmodum ex utraque parte tecti aqua delaberetur,utilitatē templi, faſtigij dignitas cōſecuta eſt:ut etiam ſi in cælo Capitolium ſtatueretur, ubi imber eſſe non poſſet, nullam ſine faſtigio dignitatē habiturū fuiſſe uideatur. Hoc in omnibus itē partibus orationis euenit,ut utilitatem ac propè neceßitatem ſuauitas quædam & lepos cōſequatur. Clauſulas enim atq; interpuncta uerborū,animæ intercluſio atq; anguſtiæ ſpiritus attulerunt. Id inuentum eſt ita ſuaue,ut ſicui ſit infinitus ſpiritus datus, tamen eum perpetuare uerba nolimus: id enim auribus noſtris gratū eſt inuentū,quod hominū lateribus non tolerabile ſolum, ſed etiam facile eſſe poßit. Longißima eſt igitur complexio uerborū,quæ uolui uno ſpiritu poteſt. Sed hic naturæ modus eſt,artis alius: nam cum ſint numeri plures,iambum & trochæum frequentem ſegregat ab oratore Ariſtoteles Catule ueſter, qui natura tamē incurrunt ipſi in orationē ſermonemq; noſtrum,ſed ſunt inſignes percußiones eorū numerorū & minuti pedes. Quare primum ad heroum nos dactyli & anapæſti & ſpondæi pedem inuitat, in quo impune progredi licet duos duntaxat pedes,aut paulò plus, ne plane in uerſum,aut ſimilitudinē uerſuum incidamus. Aliæ ſunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia continuando

nuandorum uerborum ſatis decore cadunt. Probatur autem ab eodem illo maxime pæan, qui eſt duplex. Nam aut à longa oritur, quam tres breues conſequuntur, ut hæc uerba, deſinite, incipite, comprimite: aut à breuibus deinceps tribus extrema producta atque longa: ſicut illa ſunt, domuerant, ſonipedes. Atque illi philoſopho ordiri placet à ſuperiore pæane, poſteriore finire. eſt autem pæan hic poſterior non ſyllabarum numero, ſed aurium menſura, quod eſt acrius iudicium & certius, par ferè Cretico, qui eſt ex longa & breui & longa: ut,

Quid petam præſidij, aut exequar? quoue nunc.

A quo numero exorſus eſt Fannius, Si Quirites minas illius. Hunc ille clauſulis aptiorem putat, quas uult longa plerunq; ſyllaba terminari. Neque uero hæc tam acrem curam diligentiam'que deſyderant, quàm eſt illa poëtarum, quos neceßitas cogit, & ipſi numeri ac modi, ſic uerba uerſu includere, ut nihil ſit, ne ſpiritu quidem minimo breuius aut longius, quàm neceſſe eſt. Liberior eſt oratio, & planè, ut dicitur, ſic & eſt uere ſoluta, non ut fugiat tamen aut erret, ſed ut ſine uinculis ſibi ipſa moderetur. Nanque ego illud aſſentior Theophraſto, qui putat orationem, quæ quidem ſit polita, atque facta quodammodo, non aſtricte, ſed remißius numeroſam eſſe oportere. Etenim ſicut ille ſuſpicatur ex illis modis, quibus hic uſitatus uerſus efficitur, poſt anapæſtus procerior quidam numerus effloruit, inde ille licentior & diuitior fluxit dithyrambus, cuius membra & pedes, ut ait idem, ſunt in omni locupleti oratione diffuſa. Et ſi numeroſum eſt id in omnibus ſonis atque uocibus, quod habet quaſdam im-

preſſiões,& quod metiri poſſumus interuallis æqualibus, recte genus hoc numerorum, dummodo ne continuũ ſit, in orationis laude ponetur. Nam ſi rudis & indocta putanda eſt illa ſine interuallis loquacitas perẽnis & profluens, quid eſt aliud cauſæ cur repudietur, niſi quòd hominum aures uocem naturæ modulantur ipſæ? quod fieri, niſi ineſt numerus in uoce, non poteſt. Numerus autẽ in continuatione nullus eſt: diſtinctio & æqualium & ſæpe uariorum interuallorum percuſſio numerum conficit: quẽ in cadentibus guttis, quòd interuallis diſtinguuntur, notare poſſumus, in amni præcipitante nõ poſſumus. Quòd ſi cõtinuatio uerborũ hæc ſoluta multo eſt aptior atq; iucundior, ſi eſt articulis membrisq; diſtincta, quàm ſi continuata ac producta, uerba illa modificata eſſe debebunt: quæ ſi in extremo breuiora ſunt, infringitur ille quaſi uerborum ambitus: ſic enim has orationis conuerſiones Græci nominant. Quare aut paria eſſe debent poſteriora ſuperioribus, extrema primis, aut, quod etiam eſt melius & iucundius, longiora. Atq; hæc quidẽ ab ijs philòſophis, quos tu maxime diligis Catule, dicta ſunt: quod cò ſæpius teſtificor, ut autoribus laudandis ineptiarũ crimen effugiam. Quarum tandem, inquit Catulus? aut quid diſputatione iſta afferri poteſt elegãtius? aut omnino dici ſubtilius? At enim uereor, inquit Craſſus, ne hæc aut difficiliora iſtis ad perſequendum eſſe uideantur, aut quia non traduntur in uulgari iſta diſciplina, nos ea maiora ac difficiliora uideri uelle uideamur. Tũ Catulus, Erras, inquit, Craſſe, ſi aut me, aut horum quẽquam putas à te hæc opera quotidiana & peruagata expectare: iſta quæ dicis, dici uolumus: neq; tã dici, quàm iſto dici modo: neq; tibi hoc pro me ſolũ, ſed pro his omnibus ſine ulla dubitatione

tatione reſpõdeo. Ego uero, inquit Antonius, inueni tandem quem negarẽ in eo, quem ſcripſi, libello me inueniſſe eloquentem: ſed eò te ne laudandi quidem cauſa interpellaui, nequid de hoc tam exiguo ſermonis tui tempore uerbo uno meo diminueretur. Hãc igitur, Craſſus inquit, ad legem cum exercitatione, tum ſtylo, qui & alia & hoc maxime ornat ac limat, formanda uobis oratio eſt. Neq; tamen hoc tanti laboris eſt, quanti uidetur, nec ſunt hæc rhythmicorum ac muſicorum acerrima norma dirigẽda: & efficiendum eſt illud modo uobis, ne fluat oratio, ne uagetur, ne inſiſtat interius, ne excurrat longius: ut membris diſtinguatur, ut conuerſiones habeat abſolutas. Neq; ſemper utendũ eſt perpetuitate, & quaſi conuerſione uerborũ, ſed ſæpe capienda membris minutioribus oratio eſt, quæ tamen ipſa membra ſunt numeris uinciẽda. Neq; uos pæan, aut herous ille cõturbet, ipſi occurrẽt orationi, ipſi inquam ſe offerent & reſpondebunt non uocati: conſuetudo modo illa ſit ſcribendi atq; dicẽdi, ut ſententiæ uerbis finiantur, eorumq; uerborum iunctio naſcatur à proceris nũeris ac liberis, maxime heroo & pæane priore aut Cretico, ſed uariè diſtinctèq; cõſidat. Notatur enim maxime ſimilitudo in cõquieſcendo: & ſi primi & poſtremi illi pedes ſunt hac ratione ſeruati, medij poſſunt latere, modo ne circuitus ipſe uerborũ ſit aut breuior, quàm aures expectent: aut longior, quàm uires atq; anima patiatur. Clauſulas autem diligentius etiam ſeruandas eſſe arbitror, quàm ſuperiora, quòd in his maxime perfectio, atque abſolutio iudicatur. nam uerſus æque prima & media, & extrema pars attenditur, qui debilitatur in quacunq; ſit parte titubatum: in oratione autem prima pauci cernunt, poſtrema pleriq;, quæ quoniam apparent &

intelliguntur, uariāda ſunt, ne aut animorum iudicijs re-pudientur, aut auriū ſatietate. Duo enim aut tres ſunt fe-rè extremi ſeruandi & notandi pedes, ſi modo non bre-uiora & præciſa erunt ſuperiora, quos aut chorios, aut heroos, aut alternos eſſe oportebit, aut in pæane illo po-ſteriore, quem Ariſtoteles probat, aut ei pari Cretico. Ho rum uiciſſitudines efficient, ut neq; ij ſatiētur, qui audiēt, faſtidio ſimilitudinis, nec nos id quod faciemus, opera de-dita facere uideamur. Quòd ſi Antipater ille Sidonius, ille quem tu probe Catule meminiſti, ſolitus eſt uerſus hexa-metros aliosq; uarijs modis atq; numeris fundere ex tē-pore, tantūq; hominis ingenioſi ac memoris ualuit exer-citatio, ut cum ſe mente ac uolūtate conieciſſet in uerſum, uerba ſequerentur, quanto id facilius in oratione, exerci-tatione, & conſuetudine adhibita cōſequemur? Illud au-tem nequis admiretur, quonam modo hæc uulgus imperi-torum in audiēdo notet, cum in omni genere, tum in hoc ipſo magna quædam eſt uis, incredibilisq; naturæ. Omnes enim tacito quodam ſenſu ſine ulla arte, aut ratione, quæ ſint in artibus, ac rationibus recta ac praua dijudicāt: idq; cùm faciunt in picturis & in ſignis & in alijs operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habent inſtru-menti, tum multo oſtendūt magis in uerborum, numero-rum, uocumq; iudicio, quòd ea ſunt in cōmunibus infixa ſenſibus, neq; earum rerum quēquam funditus natura uo-luit eſſe expertem. Itaq; nō ſolum uerbis arte poſitis mo-uentur omnes, uerum etiam numeris ac uocibus. Quotus enim quisq; eſt, qui teneat artem numerorū ac modorū? At in his ſi paulum modo offenſum eſt, ut aut cōtractio-ne breuius fieret, aut productione lōgius, theatra tota re-clamant. Quid hoc, non idem fit in uocibus? ut à multitu-

dine

dine & populo, non modo cateruæ atque conuentus, ſed etiam ipſi ſibi ſinguli diſcrepantes eijciantur? Mirabile eſt, cum plurimum in faciendo interſit inter doctum & rudem, quàm non multum differat in iudicãdo. Ars enim, cum à natura profecta ſit, niſi naturam moueat ac delectet, nihil ſanè egiſſe uideatur. Nihil eſt autẽ tam cognatum mentibus noſtris, quam numeri atque uoces, quibus & excitamur & incendimur & lenimur & langueſcimus, & ad hilaritatem & ad triſtitiam ſæpe deducimur: quorum illa ſumma uis carminibus eſt aptior & cãtibus, non neglecta, ut mihi uidetur, à Numa rege doctißimo, maioribusq; noſtris, ut epularum ſolennium fides ac tibiæ, Saliorumq; uerſus indicant, maxime autem à Græcia uetere celebrata: quibus utinam, ſimilibusq; de rebus diſputari, quàm de puerilibus his uerborum translationibus maluiſſetis. Verũ ut in uerſu uulgus, ſi eſt peccatũ, uidet: ſic ſiquid in noſtra oratione claudicat, ſentit: ſed poetæ non ignoſcit, nobis concedit, tacite tamen omnes non eſſe illud, quod diximus, aptum perfectumque cernũt. Itaque illi ueteres, ſicut hodie etiam nonnullos uidemus, cum circuitum & quaſi orbem uerborum conficere non poſſent (nam id quidem nuper uel poſſe uel audere cœpimus) terna aut bina, aut nõnulli ſingula etiam uerba dicebant: qui in illa infantia naturali illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen, ut & illa eſſent paria, quæ dicerent, & æqualibus interſpirationibus uterentur. Expoſui ferè, ut potui, quæ maxime ad ornatum orationis pertinere arbitrabar: dixi enim de ſingulorum laude uerborum, dixi de coniunctione eorum, dixi de numero atque forma. Sed ſi habitum etiam orationis, & quaſi colorem aliquem requiritis, eſt plena quædam,

dam, & tamen teres & tenuis, & nõ ſine neruis ac uiribus: & ea quæ particeps utriuſq; generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris inſidere quidam uenuſtatis non fuco illitus, ſed ſanguine diffuſus debet color. Tum deniq; nobis hic orator ita cõformandus eſt & uerbis & ſententijs, ut quẽadmodum qui utuntur armis aut palæſtra, non ſolum ſibi uitandi aut feriẽdi rationem eſſe habendam putant, ſed etiam ut cum uenuſtate moueãtur: ſic uerbis quidem ad aptam compoſitionem & condecentiam, ſententijs uero ad grauitatem orationis utatur, ut ij, qui in armorum tractatione uerſantur. Formãtur autem & uerba & ſentẽtiæ penè innumerabiles, quod ſatis ſcio notum eſſe uobis: ſed inter cõformationem uerborum & ſententiarum hoc intereſt, quòd uerborum tollitur, ſi uerba mutaris: ſententiarũ permanet, quibuſcunq; uerbis uti uelis. Quod quidẽ uos etſi facitis, tamen admonendos puto, nequid eſſe aliud oratoris putetis, quod quidẽ ſit egregium atq; mirabile, niſi in ſingulis uerbis illa tria tenere, ut trãslatis utamur freqũeter, interdumq́; factis, raro autem etiam peruetuſtis: in perpetua autem oratione, cũ & coniunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum eſt quaſi luminibus diſtinguenda & frequentanda omnis oratio ſententiarum atq; uerborum. Nam & cõmoratio una in re permultum mouet, & illuſtris explanatio: rerumq́;, quaſi gerantur, ſub aſpectũ penè ſubiectio, quæ & in exponenda re plurimum ualet, & ad illuſtrandum id quod exponitur, & ad amplificãdum, ut ijs, qui audient, illud quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum eſſe uideatur: & huic contraria ſæpe præciſio eſt, & plus ad intelligendum, quàm dixeris, ſignificatio, & diſtincte conciſa breuitas, & extenuatio

*tenuatio,& huic adiuncta illuſio à præceptis Cæſaris nõ abhorrens,& ab re non longa digreſsio: in qua cũ fuerit delectatio,tum reditus ad rem aptus & cõcinnus eſſe debebit:propoſitioq́; quid ſis dicturus,& ab eo quod eſt dictum,ſeiunctio,& reditus ad propoſitum,& iteratio,& rationis apta concluſio:tum augendi minuendi'ue cauſa ueritatis ſuperlatio atq; traiectio & rogatio,atq; huic finitima quaſi percuntatio expoſitioq́; ſententiæ ſuæ, tum illa quæ maxime quaſi irrepit in hominum mentes,alia dicentis ac ſignificãtis diſsimulatio, quæ eſt periucunda, cum in oratione,non contentione,ſed ſermone tractatur: deinde dubitatio,tum diſtributio,tum correctio,uel antè, uel poſtquam dixeris, uel cum aliquid à teipſo reijcias: præmunitio eſt etiam ad id quod aggrediare,& reiectio in alium:cõmunicatio,quæ eſt quaſi cum ijs ipſis, apud quos dicas,deliberatio,morũ,ac uitæ imitatio uel in perſonis,uel ſine illis,magnum quoddam ornamẽtum orationis,& aptum ad animos conciliandos, uel maxime, ſæpe autem etiam ad cõmouendos.*Perſonarum *ficta inductio, uel grauiſsimum lumen augendi,deſcriptio,erroris inductio,& in hilaritatem impulſio,antè occupatio : tum duo illa,quæ maxime mouent,ſimilitudo & exemplum,digeſtio,interpellatio,contentio,reticentia,cõmendatio , uox quædam libera atq; etiam effrænatior augendi cauſa,iracundia,obiurgatio,promiſsio,deprecatio, obſecratio,declinatio breuis à propoſito,nõ ut ſuperior illa digreſsio, purgatio,conciliatio,læſio,optatio,atq; execratio.*His *ferè luminibus illuſtrãt orationem ſententiæ.*Orationis *autem ipſius tanquam armorum eſt, uel ad uſum cõminatio & quaſi petitio,uel ad uenuſtatem ipſa tractatio.* Nã *& geminatio uerborũ habet interdũ uim, lepôrem aliàs, &*

paulum

paulum immutatum uerbum atq; deflexum: & eiuſdem uerbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremũ conuerſio, & in eadem uerba impetus, & concurſio & adiunctio & progreßio, & eiuſdem uerbi crebrius poſiti quædam diſtinctio & reuocatio uerbi, & illa quæ ſimiliter deſinunt, aut quæ cadunt ſimiliter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ ſunt inter ſe ſimilia. Eſt etiam gradatio quædam, & conuerſio, & uerborum concinna tranſgreßio, & cõtrarium, & diſſolutum, & declinatio, & reprehẽſio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis caſibus ponitur, & quod de ſingulis rebus propoſitis ductum, refertur ad ſingula, & ad propoſitum ſubiecta ratio, & item in diſtributis ſuppoſita ratio & permiſſio, & rurſum alia dubitatio, & improuiſum quiddã, & dinumeratiõ, & alia correctio, & diſputatio, & quod continuatũ, & interruptum, & imago, & ſibi ipſi reſpõſio, & immutatio, & diſiunctio, & ordo, & relatio, & digreßio, & circunſcriptio. Hæc enim ſunt ferè, atq; horum ſimilia uel plura etiã eſſe poſſunt, quæ ſentẽtijs orationem, uerborumq; conformationibus illuminẽt. Quæ quidem te Craſſe uideo, inquit Cotta, quòd nota eſſe nobis putes, ſine definitionibus & ſine exemplis effudiſſe. Ego uero, inquit Craſſus, ne illa quidem, quæ ſupra dixi, noua uobis eſſe arbitrabar, ſed uoluntati ueſtrum omnium parui. His autẽ de rebus ſol me ille admonuit ut breuior eſſem, qui ipſe iam præcipitãs, me quoq; hæc præcipitẽ penè euoluere coegit. Sed tamẽ huius generis demonſtratio eſt, & doctrina ipſa uulgaris, uſus autem grauißimus, & in hoc toto dicẽdi ſtudio difficilimus. Quã ob rem quoniã de ornatu omni orationis, ſi non ſunt omnes patefacti, at certe cõmonſtrati loci, nunc quid aptum ſit, hoc eſt quod

maxime

maxime deceat in oratione, uideamus: quanquam id quidem perſpicuũ eſt, nõ omni cauſæ, nec auditori, neq; perſonæ, neq; tempori cõgruere orationis unũ genus. Nã *& cauſæ capitis aliũ quendã uerborum ſonũ requirũt, alium rerum priuatarum atq; paruarum: & aliud dicẽdi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud ſermones, aliud cõſolatio, aliud obiurgatio, aliud diſputatio, aliud hiſtoria deſyderat.* R*efert etiam qui audiant, ſenatus, an populus, an iudices: frequẽtes, an pauci, an ſinguli: & quales ipſi quoq; oratores, qua ſint ætate, honore, autoritate, debet uideri: tempus pacis an belli, feſtinationis an otij.* I*taq; hoc loco nihil ſanè eſt quod præcipi poſſe uideatur, niſi ut figurã orationis plenioris & tenuioris, & item illius mediocris, ad id quod agimus accõmodatam deligamus: ornamentis iiſdem uti ferè licebit, aliàs cõtentius, aliàs ſummiſſius: omniq; in re poſſe quod deceat facere, artis & naturæ eſt: ſcire quid, quãdoq; deceat, prudentiæ.* S*ed hæc ipſa omnia perinde ſunt, ut aguntur.* A*ctio inquam in dicẽdo una dominatur: ſine hac ſummus orator eſſe in numero nullo poteſt, mediocris hac inſtructus ſummos ſæpe ſuperare.* H*uic primas dediſſe* D*emoſthenes dicitur, cũ rogaretur quid in dicendo eſſet primũ, huic ſecũdas, huic tertias.* Q*uo mihi melius etiam illud ab* A*eſchine dictum uideri ſolet, qui cum propter ignominiã iudicij ceſſiſſet* A*thenis, & ſe* R*hodũ cõtuliſſet, rogatus à* R*hodijs, legiſſe fertur orationẽ illam egregiam, quam in* C*teſiphontem contra* D*emoſthenẽ dixerat: qua perlecta, petitũ eſt ab eo poſtridie, ut legeret illam etiam, quæ erat contrà à* D*emoſthene pro* C*teſiphonte edita: quam cum ſuauiſſima & maxima uoce legiſſet, admirantibus oĩbus,* Q*uãto, inquit, magis admiraremini, ſi audiſſetis ipſum?*

Ex quo

Ex quo ſatis ſignificauit, quantũ eſſet in actione, qui orationem eandem aliam eſſe putaret autore mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu Catule melius meminiſti, quod me puero tantopere ferretur? Quò me miſer conferã? quò uertam? in Capitolium'ne? at fratris ſanguine redundat. an domum? matrem'ne ut miſeram lamentantemq; uideam & abiectam? Quæ ſic ab illo acta eſſe conſtabat, oculis, uoce, geſtu, inimici ut lacrymas tenere non poſſent. Hæc eò dico pluribus, quòd genus hoc totũ oratores, qui ſunt ueritatis ipſius actores reliquerũt: imitatores autem ueritatis hiſtriones occupauerunt. Ac ſine dubio in omni re uincit imitationem ueritas: ſed ea ſi ſatis in actione efficeret ipſa per ſeſe, arte profecto non egeremus: uerũ quia animi permotio, quæ maxime aut declaranda, aut imitanda eſt actione, perturbata ſæpe ita eſt, ut obſcuretur atq; penè obruatur, diſcutienda ſunt ea quæ obſcurant, & ea quæ ſunt eminentia & prompta ſumenda. Omnis enim motus animi, ſuum quendam à natura habet uultũ & ſonum & geſtum: totumq; corpus hominis, & eius omnis uultus, omnesq; uoces, ut nerui in fidibus ita ſonant, ut à motu animi quoq; ſunt pulſæ. Nam uoces, ut chordæ ſunt intentæ, quæ ad quenq; tractum reſpondeant, acuta, grauis, cita, tarda, magna, parua: quas tamen inter omnes eſt ſuo quoq; in genere mediocris. Atq; etiam illa ſunt ab his delapſa plura genera, lene, aſperũ, contractum, diffuſum, continenti ſpiritu, intermiſſo, fractum, ſciſſum, flexo ſono, attenuatum, inflatum. Nullum eſt enim horum ſimilium generum, quod non arte ac moderatione tractetur: hi ſunt actori, ut pictori expoſiti ad uariandum colores. Aliud enim uocis genus iracundia ſibi ſumat, acutum, incitatum, crebro incidens.

Impius

Impius hortatur me frater, ut meos malis miſer
Manderē natos. – & *ea quæ tu dudū* Antoni *protuliſti,*
Segregare abs te auſus: &
Ecquis hoc animaduertit? uincite. – & Atreus *ferè totus.* Aliud *miſeratio ac mœror, flexibile, plenum, interruptum, flebili uoce,*
Quò nunc me uertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternam'ne? an'ne ad Peliæ *filias?* & *illa,*
O pater, ô patria, ô Priami *domus:* & *quæ ſequuntur,*
Hæc omnia uidi inflammari,
Priamo ui uitam euitari.

Aliud metus, demiſſum, & hæſitans, & abiectum,
Multi' modis ſum circūuētus, morbo, exilio atq; inopia,
Tum pauor ſapientiā mihi omnē ex animo expectorat,
Alter terribilem minitatur uitæ cruciatum & necem,
Quæ nemo eſt tam firmo ingenio & tanta confidentia,
Quin refugiat timido ſanguen, atque exalbeſcat metu.
Aliud uis, contentum, uehemens, imminens, quadam incitatione grauitatis,
Iterum Thyeſtes Atreum *attractum aduenit,*
Iterum iam aggreditur me, & quietum exuſcitat,
Maior mihi moles, maius miſcendum eſt malum:
Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.
Aliud uoluptas, effuſum, lene, tenerū, hilaratū ac remiſſū,
Sed mihi cum tetulit coronam ob collocandas nuptias,
Tibi ferebat, cum ſimulabat ſeſe alteri dare,
Tum ad te ludibunda docte & delicate detulit.
Aliud moleſtia, ſine commiſeratione graue quiddam, & uno preſſu ac ſono obductum,
Qua tempeſtate Paris Helenam *innuptis iunxit nuptijs,*
Ego tū grauida expletis iam ferè ad pariendū menſibus,

Per idem tẽpus Polydorũ Hecuba partu poſtremo parit.

Omnes autẽ hos motus ſubſequi debet geſtus, non hic uerba exprimens ſcenicus, ſed uniuerſam rem & ſententiam non demonſtratione, ſed ſignificatione declarans, laterũ inflexione, hac forti ac uirili, non ab ſcena & hiſtrionibus, ſed ab armis, aut etiam à palæſtra. Manus autem minus arguta, digitis ſubſequens uerba, non exprimens: brachium procerius proiectũ quaſi quoddã telum orationis: ſupploſio pedis in cõtentionibus aut incipiendis aut finiẽdis. Sed in ore ſunt omnia. In eo autem ipſo dominatus eſt omnis oculorũ, quo melius noſtri illi ſenes qui perſonatum, ne Roſcium quidem magnopere laudabant. Animi eſt enim omnis actio, & imago animi uultus eſt, indices oculi. nã hæc eſt una pars corporis, quæ quot animi motus ſunt, tot ſignificationes & commutationes poßit efficere: neq; uero eſt quiſquã, qui eadem contuens efficiat. Theophraſtus quidẽ Tauriſcum quendam dixit actorẽ auerſum ſolitũ eſſe dicere, qui in agendo cõtuens aliquid, pronuntiaret. Quare oculorũ eſt magna moderatio: nam oris non eſt nimium mutanda ſpecies, ne aut ad ineptias, aut ad prauitatem aliquam deferamur. Oculi ſunt quorũ tum intẽtione, tum remißione, tum coniectu, tum hilaritate, motus animorũ ſignificemus apte cum genere ipſo orationis: eſt enim actio quaſi ſermo corporis, quo magis menti congruens eſſe debet. Oculos autẽ natura nobis, ut equo & leoni ſetas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos dedit. Quare in hac noſtra actione ſecundum uocẽ uultus ualet, is autem oculis gubernatur. Atque in ijs omnibus, quæ ſunt actionis, ineſt quædã uis à natura data, quare etiam hac imperiti, hac uulgus, hac deniq; barbari maxime commouentur: uerba

enim neminem mouent, niſi eum qui eiuſdem linguæ ſocietate cõiunctus eſt, ſentẽtiæq; ſæpe acutæ, non acutorũ hominum ſenſus prœteruolant, actio quæ præ ſe motum animi fert, omneis mouet: iiſdem enim omniũ animi motibus cõcitantur, & eos iiſdem notis et in alijs agnoſcũt, & in ſe ipſi iudicant. Ad actionis autẽ uſum atq; laudem maximam ſine dubio partem uox obtinet, quæ primum eſt optanda nobis: deinde, quæcũq; erit, ea tuenda: de quo illud iam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum uoci ſeruiatur, equidem magnopere cenſeo ſeruiendum. Sed illud uidetur ab huius noſtri ſermonis officio non abhorrere, quòd, ut dixi paulo antè, plurimis in rebus, quod maxime eſt utile, id neſcio quo pacto etiam decet maxime: nam ad uocem in dicendo obtinendam nihil eſt utilius, quàm crebra mutatio: nihil pernicioſius, quàm effuſa ſine intermiſſione cõtentio. Quid? ad aures noſtras, & actionis ſuauitatem, quid eſt uiciſſitudine, & uarietate, & commutatione aptius? Itaq; idem Gracchus, quod potes audire Catule ex Licinio cliente tuo literato homine, quem ſeruum ſibi ille habuit ad manũ, cum eburneola ſolitus eſt habere fiſtula, qui ſtaret occulte poſt ipſum cum concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum ſonum, quo illum aut remiſſum excitaret, aut à contentione reuocaret. Audiui mehercule, inquit Catulus, & ſæpe ſum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam & ſcientiam. Ego uero, inquit Craſſus, ac doleo quidem illos uiros in eam fraudem in republica eſſe delapſos, quanquam ea tela texitur, & ea incitatur in ciuitate ratio uiuendi, ac poſteritati oſtenditur, ut eorum ciuium, quos noſtri patres non tulerunt, iam ſimiles habere cupiamus. Mitte

obſecro, inquit Craſſe Iulius ſermonem iſtum, & te ad Gracchi fiſtulam refer, cuius ego nondũ planè rationem intelligo. In omni uoce, inquit Craſſus, eſt quiddã mediũ, ſed ſuũ cuiq; uoci: hinc gradatim aſcẽdere uocem utile & ſuaue eſt. Nam à principio clamare, agreſte quiddam eſt, & illud idem ad firmandum eſt uocẽ ſalutare. Deinde eſt quiddam cõtentionis extremum, quod tamen inferius eſt, quàm acutiſsimus clamor, quò te fiſtula progredi non ſinet, & tamẽ ab ipſa cõtentione reuocabit. Eſt item cõtrà quiddã in remiſsione grauiſsimũ, quoq; tanquã ſonorum gradibus deſcenditur. Hæc uarietas, et hic per omnes ſonos uocis curſus, & ſe tuebitur, & actioni afferet ſuauitatem, ſed fiſtulatorẽ domi relinquetis, ſenſum huius cõſuetudinis uobiſcum ad forum deferetis. Edidi quæ potui, non ut uolui, ſed ut me temporis anguſtiæ coegerunt. Scitum eſt enim, cauſam conferre in tempus, cum afferre plura ſi cupias, non queas. Tu uero, inquit Catulus, collegiſti omnia, quantũ ego poſſum iudicare, ita diuinitus, ut non à Græcis didiciſſe, ſed eos ipſos hæc docere poſſe uideare. Me quidem iſtius ſermonis participem factũ eſſe gaudeo, ac uellem ut meus gener ſodalis tuus Hortenſius affuiſſet, quẽ quidẽ ego confido omnibus iſtis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentẽ fore. Et Craſſus, Fore dicis, inquit? ego uero eſſe iam iudico, & tũ iudicaui, cum me COS. in ſenatu cauſam defendit Africæ, nuperq; etiam magis cum pro Bithyniæ rege dixit. Quã ob rem rectè uides Catule: nihil enim iſti adoleſcẽti neq; à natura, neque à doctrina deeſſe ſentio. Quo magis eſt tibi Cotta, & tibi Sulpiti uigilandum ac laborandum: non enim ille mediocris orator ueſtræ quaſi ſuccreſcit ætati, ſed & ingenio peracri, & ſtudio flagranti, & doctrina

ctrina eximia, & memoria ſingulari. cui quanquam faueo, tamen illum ætati ſuæ præſtare cupio: uobis uero illum tanto minorẽ præcurrere uix honeſtum eſt. Sed iam ſurgamus, inquit, noſq; curemus, & aliquãdo ab hac cõtentione diſputationis animos noſtros curamq; laxemus.

M. TVL. CICERONIS DE CLARIS ORATORIBVS LIBER, QVI DICITVR BRVTVS.

CVM è Cilicia decedens Rhodum ueniſſem, & eò mihi de Q. Hortenſij morte eſſet allatũ, opinione omnium maiorẽ animo cepi dolorem. Nam & amico amiſſo, cùm cõſuetudine iucunda, tum multorum officiorum coniunctione me priuatũ uidebam, & interitu talis auguris dignitatẽ noſtri collegij diminutam dolebam: qua in cogitatione, & cooptatum me ab eo in collegium recordabar, in quo iuratus iudicium dignitatis meæ fecerat: & inauguratũ ab eodem, ex quo augurum inſtitutis in parentis eum loco colere debebam. Augebam etiam moleſtiam, quòd magna ſapientium ciuium, bonorumq; penuria, uir egregius, coniunctiſſimusq; mecum conſiliorum omnium ſocietate, alieniſſimo reipub. tempore extinctus, & autoritatis, & prudentiæ ſuæ triſte nobis deſyderium reliquerat: dolebamq; quòd non, ut pleriq; putabant, aduerſarium, aut obtrectatorem laudum mearum, ſed ſocium potius,

& conſortem glorioſi laboris amiſeram. Etenim ſi in leuiorum artium ſtudio memoriæ proditum eſt, poëtas nobileis poëtarũ æqualium morte doluiſſe: quo tandem animo eius interitũ ferre debui, cum quo certare erat glorioſius, quàm omnino aduerſarium nõ habere? cum præſertim non modo nunquã ſit aut illius à me curſus impeditus, aut ab illo meus, ſed cõtrà ſemper alter ab altero adiutus & communicando, & monendo, & fauendo. Sed quoniam perpetua quadã felicitate uſus ille ceßit è uita, ſuo magis quàm ſuorũ ciuium tempore, & tum occidit, cum lugere facilius rempub. poſſet, ſi uiueret, quàm iuuare: uixitq; tandiu, quàm licuit in ciuitate bene beateq; uiuere, noſtro incõmodo detrimentoq;, ſi eſt ita neceſſe, doleamus: illius uero mortis opportunitatem beneuolentia potius, quàm miſericordia proſequamur, ut quotieſcũq; de clarißimo & beatißimo uiro cogitemus, illum potius, quàm noſmetipſos diligere uideamur. Nã ſi id dolemus, quòd eo iam frui nobis non licet, noſtrum eſt id malum, quod modice feramus, ne id non ad amicitiam, ſed ad domeſticam utilitatẽ referre uideamur: ſin tanquam illi ipſi acerbitatis aliquid acciderit, angimur, ſummam eius felicitatem non ſatis grato animo interpretamur. Etenim ſi uiueret Q. Hortẽſius, cætera fortaſſe deſyderaret unà cũ reliquis bonis & fortibus ciuibus: hunc autem & præter cæteros, aut cum paucis ſuſtineret dolorem, cum forum Pop. Rom. quod fuiſſet quaſi theatrũ ingenij, uoce erudita, & Romanis Græcis'que auribus digna, ſpoliatum atque orbatum uideret. Equidem angor animo, non conſilij, non ingenij, non autoritatis armis egere rempub. quæ didiceram tractare, quibusq; me aſſuefeceram, quæq; erant propria cum præſtantis in repub. uiri,

tum

tum bene moratæ & bene conſtitutæ ciuitatis. Quòd ſi fuit in repub. tempus ullum, cum extorquere arma poſſet è manibus iratorū ciuium boni ciuis autoritas & oratio, tum profectò fuit, cum patrocinium pacis excluſum eſt aut errore hominū, aut timore. Ita nobiſmetipſis accidit, ut quanquam eſſent multo magis alia lugenda, tamē hoc doleremus, quòd quo tempore ætas noſtra perfuncta rebus ampliſsimis tanquā in portū confugere deberet, non inertiæ neque deſidiæ, ſed otij moderati atque honeſti: cumq; ipſa oratio iam noſtra caneſceret, haberetq; ſuam quandam maturitatem, & quaſi ſenectutem: tum arma ſunt ea ſumpta, quibus illi ipſi qui didicerant eis uti glorioſe, quemadmodum ſalutariter uterentur, non reperiebant. Itaque ij mihi uidentur fortunatè beateq; uixiſſe, cum in cæteris ciuitatibus, tum maxime in noſtra, quibus cum autoritate, rerumq; geſtarum gloria, tum etiam ſapientiæ laude perfrui licuit. Quorum memoria & recordatio in maximis noſtris grauiſsimiſque curis iucunda ſanè fuit, cum in eam nuper ex ſermone quodam incidiſſemus. Nam cum inambularem in xyſto, & eſſem otioſus domi, M. ad me Brutus, ut conſueuerat, cum Tito Pomponio uenerat, homines cum inter ſe cōiuncti, tum mihi ita chari, itaq; iucundi, ut eorum aſpectu omnis, quæ me angebat, de repub. cura conſederit. Quos poſtquam ſalutaui, Quid uos, inquam, Brute, & Attice nunc? quid tandem noui? Nihil ſanè, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire uelis, aut ego pro certo dicere audeam. Tum Atticus, Eo, inquit, ad te animo uenimus, ut de republica eſſet ſilentium, & aliquid audiremus potius ex te, quam te afficeremus ulla moleſtia. Vos uero, inquam, Attice, & præſentem me

cura leuatis, & abſenti magna ſolatia dediſtis: nam ueſtris primũ literis recreatus, me ad priſtina ſtudia reuocaui. Tum ille, Legi, inquit, perlubẽter epiſtolã, quam ad te Brutus miſit ex Aſia, qua mihi uiſus eſt & monere te prudẽter, & conſolari amiciſſime. Recte, inquã, eſt uiſus: nam me iſtis ſcito literis, ex diuturna perturbatione totius ualetudinis tanquã ad aſpiciendam lucẽ eſſe reuocatum. Atq; ut poſt Cannenſem illam calamitatẽ primum Marcelli ad Nolam prælio populus ſe Romanus erexit, poſteaq; proſperæ res deinceps multæ cõſecutæ ſunt: ſic poſt rerum noſtrarũ, & communium grauiſſimos caſus, nihil ante epiſtolam Bruti mihi accidit, quod uellem, aut quod aliqua ex parte ſolicitudines alleuaret meas. Tum Brutus, Volui id quidẽ efficere certe, & capio magnum fructum, ſi quidem quod uolui, tanta in re cõſecutus ſum. Sed ſcire cupio quæ te Attici literæ delectauerint. Iſtæ uero, inquã, Brute non modo delectationẽ mihi, ſed etiã ut ſpero, ſalutem attulerunt. Salutẽ? inquit ille. quodnam tandem genus iſtuc tam præclarũ literarũ fuit? An mihi potuit, inquam, eſſe aut gratior ulla ſalutatio, aut ad hoc tempus aptior, quàm illius libri, quo me hic affatus, quaſi iacentem excitauit? Tum ille, Nempe eum dicis, inquit, quo iſte omnẽ rerũ memoriam breuiter, &, ut mihi quidẽ uiſum eſt, perdiligenter complexus eſt? Iſtum ipſum, inquam, Brute dico librũ mihi ſaluti fuiſſe. Tum Atticus, Optatiſſimũ mihi quidem eſt quod dicis: ſed quid tandem habuit liber iſte, quod tibi aut nouũ, aut tanto uſui poſſet eſſe? Ille uero & noua, inquã, mihi quidẽ multa, & eam utilitatẽ, quam requirebam, ut explicatis ordinibus temporum, uno in conſpectu omnia uiderem: quæ cum ſtudioſe tractare cœpiſſem, ipſa mihi tractatio literarum

ſaluta

ſalutaris fuit, admonuitq; Pomponi, ut à te ipſo ſumerem aliquid ad me reficiendum, teq; remunerãdum, ſi nõ pari, at grato tamen munere: quanquam illud Heſiodium laudatur à doctis, quod eadem mẽſura reddere iubet qua acceperis, aut etiam cumulatiore, ſi poßis. Ego autem uoluntatem tibi profectò emetiar, ſed rem ipſam nõdum poſſe uideor, idq; ut ignoſcas à te peto. Nec enim ex nouis (ut agricolæ ſolent) fructibus eſt unde tibi reddam quod accepi: ſic omnis fœtus repreſſus, exuſtusq; flos ſiti ueteris ubertatis exaruit: nec ex conditis, qui iacent in tenebris, & ad quos omnis nobis aditus, qui penè ſolis patuit, obſtructus eſt. Seremus igitur aliquid tanquam in inculto & derelicto ſolo, quod ita diligenter colemus, ut impendijs etiam augere poßimus largitatem tui muneris, modo idẽ noſter animus efficere poßit, quod ager, qui cum multos annos quieuit, uberiores efferre fruges ſolet. Tum ille, Ego uero & expectabo ea quæ polliceris, neq; exigam, niſi tuo cõmodo, & erunt mihi pergrata, ſi ſolueris. Mihi quoq;, inquit Brutus, & expectanda ſunt ea quæ Attico polliceris, etſi fortaſſe ego à te huius uoluntarius procurator petam, quod ipſe, cui debes, incõmodo exacturum negat. At uero, inquam, tibi ego Brute non ſoluam, niſi prius à te cauero, amplius eo nomine neminem, cuius petitio ſit, petiturum. Non mehercule, inquit, tibi repromittere iſtuc quidem auſus ſim. nam hũc, qui negat, uideo flagitatorem, non illum quidem tibi moleſtum, ſed aßiduũ tamen & acrẽ fore: Tum Pomponius, Ego uero, inquit, Brutum nihil mentiri puto. Videor enim iam te auſurus eſſe appellare: quoniam longo interuallo modo primum animaduerti paulo te hilariorẽ. Itaq; quoniam hic quod mihi deberetur, ſe exacturum profeſſus eſt: quod huic de-

bes,ego à te peto. Quidnã id inquã? Vt ſcribas,inquit, aliquid:iampridem enim cõticuerunt tuæ literæ. Nam ut illos de repub.libros edidiſti,nihil à te ſanè poſtea accepimus,eisq; noſmetipſi ad rerũ memoriam comprehendẽdam impulſi atq; incenſi ſumus.Sed illa cum poteris,atq; ut poßis,rogo. Nũc uero,inquit,ſi es animo uacuo,expone nobis quod quærimus. Quidnã eſt id,inquam? Quod mihi nuper in Tuſculano inchoaſti de oratoribus, quãdo eſſe cœpiſſent,qui etiã,& quales fuiſſent. Quem ego ſermonem cum ad Brutum tuũ, uel noſtrum potius detuliſſem,magnopere hic audire ſe uelle dixit. Itaq; hunc elegimus diem,cũ te ſciremus eſſe uacuũ. Quare,ſi tibi eſt commodũ,ede illa,quæ cœperas,& Bruto & mihi. Ego uero,inquã,ſi potuero,faciam uobis ſatis. Poteris, inquit: relaxa modo paulũ animũ,aut ſane(ſi potes)libera. Nempe igitur hinc tum Pomponi ductus eſt ſermo, quòd erat à me mentio facta,cauſam Deiotari fideliſsimi atq; optimi regis ornatiſsime & copioſiſsime à Bruto me audiſſe defenſam. Scio,inquit,ab iſto initio tractum eſſe ſermonẽ, teq; Bruti dolentem uicem, quaſi defleuiſſe iudiciorũ uaſtitatem & fori. Feci,inquam,iſtuc quidem, & ſæpe facio. Nam mihi Brute in te intuenti crebro in mentẽ uenit uereri,ecquodnam curriculum aliquãdo ſit habitura tua & natura admirabilis,& exquiſita doctrina,& ſingularis induſtria. Cum enim in maximis cauſis uerſatus eſſes, & cũ tibi ætas noſtra iam cederet, faſces'que ſummitteret,ſubito in ciuitate, cum alia ceciderunt, tum etiam ea ipſa,de qua diſputare ordimur, eloquentia obmutuit. Tum ille,Cæterarum rerum cauſa,inquit,iſtuc & doleo, & dolendum puto: dicendi autem me, non tam fructus & gloria, quam ſtudium ipſum, exercitatioq; delectat:

quòd

quod mihi nulla res eripiet, te præſertim tam ſtudioſo. Etenim dicere bene nemo poteſt, niſi qui prudenter intelligit. Quare qui eloquentiæ ueræ dat operam, dat prudentiæ, qua ne maximis quidem in bellis æquo animo carere quiſquam poteſt. Præclare, inquam, Brute dicis, eoq́ magis iſta dicendi laude delector, quòd cætera quæ ſunt quondã habita in ciuitate pulcherrima, nemo eſt tam humilis, qui ſe non aut poſſe adipiſci, aut adeptum putet. Eloquentem neminem uideo factum eſſe uictoria. Sed quò facilius ſermo explicetur, ſedentes, ſi uidetur, agamus. Cum idem placuiſſet illis, tum in pratulo propter Platonis ſtatuam conſedimus.

HIC ego, Laudare igitur eloquentiam, & quãta uis ſit eius expromere, quãtamq; ijs, qui ſint eam cõſecuti, dignitatem afferat, neque propoſitum nobis eſt hoc loco, neque neceſſarium. Hoc uero ſine ulla dubitatione confirmauerim, ſiue illa arte pariatur aliqua, ſiue exercitatione quadam, ſiue natura, rem unam eſſe omnium difficilimam: quibus enim ex quinq; rebus conſtare dicitur, earum unaquæq; eſt ars ipſa magna per ſeſe. Quare quinque artium concurſus maximarum, quantam uim, quantamq; difficultatem habeant, exiſtimari poteſt. Teſtis eſt Græcia, quæ cum eloquentiæ ſtudio ſit incenſa, iandiuq; excellat [illegible]ta, præſtet'que cæteris, tamen omneis artes uetuſtio[illegible] habet, & multo antè non inuentas ſolum, ſed [illegible]n perfectas, quàm hæc eſt à Græcis elaborata dic[illegible] uis atque copia. In quam cum intueor, maxim[illegible]mihi occurrunt Attice, & quaſi lucent Athenæ tuæ, q[illegible]a in urbe primum ſe orator extulit, primúmque etiam monimentis & literis oratio eſt cæpta mandari: tamen ante Periclem, cuius ſcripta quædam ferun=

ſcruntur, & Thucydidem, qui non naſcentibus Athenis, ſed iam adultis fuerunt, litera nulla eſt, quæ quidem ornatum aliquem habeat, & oratoris eſſe uideatur. Quanquã opinio eſt, & eum, qui multis annis ante hos fuerit, Piſiſtratum, & paulo ſeniorem etiam Solonem, poſteaq; Cliſthenem, multum, ut temporibus illis, ualuiſſe dicẽdo. Poſt hanc ætatem aliquot annis, ut ex Atticis monimentis poteſt perſpici, Themiſtocles fuit, quem conſtat cum prudẽtia, tum etiam eloquentia præſtitiſſe. Pòſt Pericles, qui cũ floreret omni genere uirtutis, hac tamen fuit laude clariſſimus. Cleonem etiam temporibus illis turbulentum illum quidem ciuem, ſed tamen eloquentem conſtat fuiſſe. Huic ætati ſuppares Alcibiades, Critias, Theramenes: quibus temporibus quod dicendi genus uiguerit, ex Thucydidis ſcriptis, qui ipſe tum fuit, intelligi maxime poteſt: grãdes erant uerbis, crebri ſententijs, compreſſione rerum breues, & ob eam ipſam cauſam interdum ſubobſcuri. Sed ut intellectum eſt, quantam uim haberet accurata, & facta quodam modo oratio, tum etiam magiſtri dicẽdi multi ſubito extiterunt: tum Leontinus Gorgias, Thraſymachus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Prodicus Cius, Hippias Eleus, in honore magno fuit, alijq; multi temporibus eiſdem docere ſe profitebantur, arrogantibus ſanè uerbis, quemadmodum cauſa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri ſuperior poſſet. Iis oppoſuit ſeſe Socrates, qui ſubtilitate quadam diſputandi refellere eorum inſtituta ſolebat uerbis. Huius ex uberrimis ſermonibus extiterunt doctiſſimi uiri: primumq; tum philoſophia, nõ illa de natura, quæ fuerat antiquior, ſed hæc, in qua de bonis rebus & malis, deq; hominum uita & moribus diſputatur, inuenta dicitur. quod quoniam genus ab hoc, quod

propo

propoſuimus, abhorret, philoſophos aliud in tempus reijciamus, ad oratores, à quibus digreßi ſumus, reuertamur. Extitit igitur iam ſenibus illis, quos paulo antè diximus, Iſocrates, cuius domus cunctæ Græciæ quaſi ludus quidã patuit, atq; officina dicendi, magnus orator, & perfectus magiſter, quãquã forẽſi luce caruit, intraq; parietes aluit eam gloriam, quam nemo quidem meo iudicio eſt poſtea conſecutus. is & ipſe ſcripſit multa præclare, & docuit alios: & cum cætera melius quàm ſuperiores, tum primus intellexit, etiam in ſoluta oratione, dum uerſum effugeres, modum tamen & numerum quendam oportere ſeruari. Ante hunc enim uerborum quaſi ſtructura, & quædam ad numerum concluſio nulla erat: aut ſiquando erat, non apparebat eam dedita opera eſſe quæſitam, quæ forſitan laus ſit: ueruntamen, natura magis, tum caſu nonnunquam, quàm aut ratione aliqua, aut obſeruatione fiebat. Ipſa enim natura circunſcriptione quadam uerborum comprehendit concluditq́ue ſententiam. quæ cum aptis conſtricta uerbis eſt, cadit etiam plerunque numeroſe. Nam & aures ipſæ quid plenum, quid inane ſit, iudicant, & ſpiritu quaſi neceßitate aliqua, uerborum comprehenſio terminatur: in quo non modo defici, ſed etiã laborare turpe eſt. Tum fuit Lyſias ipſe quidem in cauſis forenſibus non uerſatus, ſed egregie ſubtilis ſcriptor atque elegans, quem iam propè audeas oratorẽ perfectum dicere: nam planè quidẽ perfectum, & cui nihil admodum deſit, Demoſthenẽ facile dixeris. nihil acute inueniri potuit in eis cauſis, quas ſcripſit, nihil (ut ita dicam) ſubdole, nihil uerſute, quod ille non uiderit: nihil ſubtiliter dici, nihil preſſe, nihil enucleate, quo fieri poßit aliquid limatius: nihil contrà grãde, nihil incitatum, nihil orna

ornatum uel uerborum grauitate, uel ſententiarum, quo quicquã eſſet elatius. Huic Hyperides proximus, & Aeſchines fuit, & Lycurgus, & Dinarchus, & is, cuius nulla extant ſcripta, Demades, aliiq; plures. Hæc enim ætas effudit hanc copiam, &, ut opinio mea fert, ſuccus ille, & ſanguis incorruptus uſq; ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis ineſſet, nõ fucatus nitor. Phalereus enim ſucceßit eis ſenibus adoleſcens, eruditißimus ille quidem horum omnium, ſed non tam armis inſtitutus, quàm palæſtra: itaq; delectabat magis Athenienſes, quàm inflãmabat: proceſſerat enim in ſolem & puluerem, non ut è militari tabernaculo, ſed ut è Theophraſti doctißimi hominis umbraculis. hic primus inflexit orationẽ, & eam mollem teneramq; reddidit, & ſuauis, ſicut fuit, uideri maluit, quàm grauis: ſed ſuauitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret: & tantum ut memoriam concinnitatis ſuæ, non (quemadmodũ de Pericle ſcripſit Eupolis) cũ delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorũ, à quibus eſſet auditus. Vides'ne igitur ut in ea ipſa urbe, in qua & nata & alta ſit eloquentia, quàm ea ſero prodierit in lucem? Siquidem ante Solonis ætatem & Piſiſtrati, de nullo ut diſerto memoriæ proditum eſt. At hi quidem, ut Pop. Rom. ætas eſt, ſenes: ut Athenienſium ſecula numerantur, adoleſcentes debent uideri. Nam etſi Seruio Tullo regnante uiguerunt, tamen multo diutius Athenæ iam erant, quàm eſt Roma ad hodiernum diem: nec tamen dubito quin habuerit uim magnã ſemper oratio. Neq; enim iam Troicis tẽporibus tantum laudis in dicendo Vlyßi tribuiſſet Homerus, & Neſtori (quorũ alterum uim habere uoluit, alterum ſuauitatem) niſi iam tum eſſet honos eloquentiæ: neq; ipſe poeta hic tam idẽ ornatus in

tus in dicendo, ac planè orator fuiſſet: cuius etſi incerta ſunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum: ſiquidem non infra ſuperiorem Lycurgũ fuit, à quo eſt diſciplina Lacedæmoniorum aſtricta legibus. Sed ſtudium eius generis, maiorq; uis agnoſcitur in Piſiſtrato. Deniq; hunc proximo ſeculo Themiſtocles inſecutus eſt, ut apud nos perantiquus: ut apud Athenienſes, non ita ſanè uetus. Fuit enim regnante iam Græcia, noſtra autem ciuitate nõ ita pridem dominatu regio liberata. nam bellum Volſcorũ illud grauiſſimum, cui Coriolanus exul interfuit, eodem ferè tempore, quo Perſarum bellum fuit, ſimiliſq; fortuna clarorum uirorũ. Siquidẽ uterq;, cum ciuis egregius fuiſſet, populi ingrati pulſus iniuria, ſe ad hoſtes cõtulit, conatumq; iracundiæ ſuæ morte ſedauit. nam etſi aliter eſt apud te Attice de Coriolano, concede tamen, ut huic generi mortis potius aſſentiar. At ille ridens, Tuo uero, inquit, arbitratu: quoniam quidem cõceſſum eſt rhetoribus ementiri in hiſtorijs, ut aliquid dicere poſſint argutius. ut enim tu nunc de Coriolano, ſic Clitarchus, ſic Stratocles de Themiſtocle finxit. Nam quem Thucydides, qui & Athenienſis erat, & ſummo loco natus, ſummuſq; uir, & paulo ætate poſterior, tantum mortuũ ſcripſit, & in Attica clàm humatum, addidit fuiſſe ſuſpicionem ueneno ſibi conſciuiſſe mortem: hunc iſti aiunt, cum taurum immolauiſſet, excepiſſe ſanguinem patera, & eo poto, mortuum concidiſſe. Hanc enim mortem rhetorice & tragice ornare potuerunt: illa mors uulgaris nullam præbebat materiem ad ornatum. Quare quoniam tibi quadrat, omnia fuiſſe in Themiſtocle paria & Coriolano, pateram quoque à me ſumas licet: præbebo etiam hoſtiam, ut Coriolanus ſit planè alter Themiſtocles.

Sit

*Sit ſanè,inquam,ut lubet, de iſto: & ego cautius poſt=
hac hiſtoriam attingam te audiente,quem rerum* Roma=
*narum autorem laudare poſſum religioſiſsimum.*Sed *tum
ferè* Pericles Xantippi *filius,de quo antè dixi,primus ad=
hibuit doctrinam:quæ quāquam tum nulla erat dicendi,
tamen ab* Anaxagora *phyſico eruditus exercitationem
mentis à recōditis abſtruſisq; rebus ad cauſas forenſes po
pularesq; facile traduxerat.Huius ſuauitate maxime hila=
ratæ ſunt* Athenæ,*huius ubertatem & copiam admiratæ,
eiuſdem uim dicendi terroremq; timuerunt. Hæc igitur
ætas prima* Athenis *oratorem propè perfectum tulit.* Nec
*enim in conſtituentibus remp.nec in bella gerentibus,nec
in impeditis ac regum dominatione deuinctis,naſci cupi=
ditas dicendi ſolet.*Pacis *eſt comes, otijq; ſocia,& iam be
ne conſtitutæ ciuitatis,quaſi alumna quædam eloquentia.*
I*taq; ait* Ariſtoteles,*cum ſublatis in* Siciliam *tyrānis res
priuatæ longo interuallo iudicijs repeterentur, tum pri=
mum(quòd eſſet acuta illa gens & controuerſa natura)
artem & præcepta* Siculos Coracem *&* Tiſiam *conſcri=
pſiſſe.* Nam *antea neminem ſolitum uia nec arte, ſed ac=
curate tamen & de ſcripto pleroſq; dicere:ſcriptasq; fuiſ
ſe & paratas à* Protagora *rerū illuſtrium diſputationes,
quæ nunc communes appellantur loci.* Quod *idem feciſ=
ſe* Gorgiam,*cum ſingularum rerum laudes uituperatio=
nesq; conſcripſiſſet:quòd iudicaret hoc oratoris eſſe ma=
xime proprium,rem augere poſſe laudando, uituperan=
doq; rurſus affligere.* Huic Antiphontē Rhamnuſium *ſi=
milia quædam habuiſſe conſcripta,quò neminem unquam
melius ullam oraviſſe capitis cauſam,cum ſe ipſe defende=
ret,ſe audiente locuples autor ſcripſit* Thucydides. Nam
Lyſiam *primo profiteri ſolitum artem eſſe dicēdi:deinde*

quòd

quòd Theodorus eſſet in arte ſubtilior, in orationibus autem ieiunior, orationes eum ſcribere alijs cœpiſſe, artem remouiſſe. Similiter Iſocratẽ primo artem dicẽdi eſſe negauiſſe, ſcribere autem alijs ſolitũ orationes, quibus in iudicijs uterentur: ſed cum ex eo (quia quaſi committeret contra legem, quo quis iudicio circũueniretur) ſæpe ipſe in iudicium uocaretur, orationes alijs deſtitiſſe ſcribere, totumq́; ſe ad artes componendas tranſtuliſſe. Et Græciæ quidem oratorũ partus, atq; fontes uides ad noſtrorũ annalium rationem ueteres, ad ipſorũ ſanè recentes. Nam antequam delectata eſt Athenienſium ciuitas hac laude dicendi, multa iam memorabilia & in domeſticis & in bellicis rebus effecerat. Hoc autem ſtudium non erat commune Græciæ, ſed proprium Athenarum. Quis enim aut Argiuum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum ſcit fuiſſe temporibus illis? niſi quid de Epaminunda docto homine ſuſpicari libet. Lacedæmonium uero uſq; ad hoc tempus audiui fuiſſe neminẽ. Menelaũ ipſum, dulcem illum quidem tradit Homerus, ſed pauca dicentẽ. Breuitas autem, laus eſt interdum in aliqua parte dicendi, in uniuerſa eloquentia laudem non habet. At uero extra Græciam magna dicendi ſtudia fuerunt, maximiq́; huic laudi habiti honores illuſtre oratorũ nomen reddiderunt. Nam ut ſemel è Peireæo eloquentia euecta eſt, omnes peragrauit inſulas, atque ita peregrinata tota Aſia eſt, ut ſe externis oblineret moribus, omnemq́; illam ſalubritatem Atticæ dictionis, quaſi ſanitatẽ perderet ac loqui penè dediſceret. Hinc Aſiatici oratores non contemnẽdi quidem nec celeritate, nec copia, ſed parũ preſſi & nimis redundãtes. Rhodij ſaniores, & Atticorum ſimiliores. Sed de Græcis hactenus: etenim hæc ipſa for-

ſitan fuerint non neceſſaria. Tum Brutus, Iſta uero, inquit, quàm neceſſaria fuerint, non facile dixerim: iucūda certe mihi fuerūt, neq; ſolū non longa, ſed etiā breuiora quàm uellem. Optime, inquā: ſed ueniamus ad noſtros, de quibus difficile eſt plus intelligere, quàm quantū ex monimentis ſuſpicari licet. Quis enim putet aut celeritatem ingenij L. Bruto illi nobilitatis ueſtræ principi defuiſſe? qui de matre ſuauianda ex oraculo Apollinis tam acute arguteq; cōiecerit, qui ſummam prudentiā ſimulatione ſtultitiæ texerit, qui potentiſſimū regē clariſſimi regis filium expulerit: ciuitatemq; perpetuo dominatu liberatā, magiſtratibus annuis, legibus, iudicijsq; deuinxerit: qui collegæ ſuo imperium abrogauerit, ut è ciuitate regalis nominis memoriā tolleret: quod certe effici nō potuiſſet, niſi eſſet oratione perſuaſum. Videmus item paucis annis poſt reges exactos, cū plebes prope ripā Anienis ad tertium milliariū cōſediſſet, eumq; montē, qui Sacer appellatus eſt, occupauiſſet, M. Valeriū Dictatorē dicendo ſedauiſſe diſcordias, eiq; ob eam rem honores ampliſſimos habitos, & eum primū ob eam ipſam cauſam maximum eſſe appellatū. Ne L. Valerium quidem potitū, arbitror non aliquid potuiſſe dicendo, qui poſt Decemuiralē inuidiam plebē in patres incitatam legibus & concionibus ſuis mitigauerit. Poſſumus Appium Claudium ſuſpicari diſertū, quia ſenatum iamiam inclinatum à Pyrrhi pace reuocauerit. Poſſumus C. Fabritium, quia ſit ad Pyrrhū de captiuis recuperādis miſſus orator: T. Coruncanium, quòd ex Pontificū commētarijs longe plurimum ingenio ualuiſſe uideatur: M. Curium, quòd is Trib. pl. interrege Appio Cæco diſerto homine comitia cōtra leges habente, cum de plebe COS. non accipiebat, patres ante

autores

autores fieri coegerit: quod fuerit permagnum nondum lege Menia lata. Licet aliquid etiã de M. Popilij ingenio ſuſpicari, qui cum COS. eſſet, eodemq́; tempore ſacrificium publicum cum læna faceret, quòd erat flamẽ Carmentalis, plebis contra patres concitatione & ſeditione nuntiata, ut erat læna amictus, ita uenit in concionẽ, ſeditionemq́; cum autoritate, tum oratione ſedauit. Sed eos oratores habitos eſſe, aut omnino tum ullũ eloquẽtiæ præmium fuiſſe, nihil ſanè mihi legiſſe uideor, tantũmodo coniectura ducor ad ſuſpicãdum. Dicitur etiam C. Flaminius is, qui Trib. pl. legem de agro Gallico & Piceno uiritim diuidendo tulerit, qui COS. apud Traſimenũ ſit interfectus, ad populum ualuiſſe dicendo. Quintus etiam Maximus Verrucoſus orator habitus eſt tẽporibus illis: & Q. Metellus is, qui bello Punico ſecũdo cũ L. Veturio Philone cos. fuit. Quẽ uero extet, & de quo ſit memoriæ proditũ eloquentem fuiſſe, & ita eſſe habitũ, primus eſt M. Cornelius Cethegus, cuius eloquẽtiæ eſt autor & idoneus quidem mea ſententia Q. Ennius, præſertim cum & ipſe eum audiuerit, & ſcribat de mortuo: ex quo nulla ſuſpicio eſt, amicitiæ cauſa eſſe mentitum. Eſt igitur ſic apud illum in nono (ut opinor) annali:

Additur orator Cornelius ſuauiloquenti
Ore Cethegus, Veturio collega Philoni,
Filius. – & oratorem appellat, & ſuauiloquentiam tribuit: quæ nunc quidem non tam eſt in pleriſq; : latrant enim iam quidam oratores, non loquuntur: ſed eſt ea laus eloquentiæ certe maxima.

–Is dictus, ollis popularibus olim
Qui tum uiuebant homines, atq; æuum agitabant,
Flos delibatus populi.

ſtrarum eſt facta mendoſior. Multa enim ſcripta ſunt in eis, quæ facta non ſunt, falſi triumphi, plures Cõſulatus, genera etiã falſa, & ad plebem tranſitiones, cum homines humiliores in alienũ eiuſdem nominis infunderentur genus: ut ſi ego me à M. Tullio eſſe dicerẽ, qui patricius cum Ser. Sulpitio COS. *anno* X. *poſt exactos reges fuit. Catonis autẽ orationes non minus multæ ferè ſunt, quàm Attici Lyſiæ, cuius arbitror plurimas eſſe. Eſt enim Atticus, quoniam certe Athenis eſt & natus & mortuus, & functus omni ciuium munere: quanquam Timæus eum, quaſi Licinia & Mutia lege repetit Syracuſas: & quodammodo eſt nõnulla in ijs etiam inter ipſos ſimilitudo: acuti ſunt, elegantes, faceti, breues. Sed ille Græcus ab omni laude felicior. Habet enim certos ſui ſtudioſos, qui nõ tam habitus corporis opimos, quàm gracilitates cõſectẽtur: quos ualetudo (modo bona ſit) tenuitas ipſa delectat. quanquã in Lyſia ſunt ſæpe etiã lacerti, ſic ut & fieri nihil poſſit ualentius: uerũ, eſt certe genere toto ſtrigoſior, ſed habet tamẽ ſuos laudatores, qui hac ipſa eius ſubtilitate admodũ gaudeãt. Catonẽ uero quis noſtrorum oratorũ, qui quidẽ nunc ſunt, legit? aut quis nouit omnino? At quem uirũ, dij boni mitto ciuem aut Senatorẽ, aut Imperatorẽ: oratorẽ enim hoc loco quærimus. Quis illo grauior in laudando? acerbior in uituperãdo? in ſentẽtijs argutior? in docẽdo ediſſerẽdoq; ſubtilior? Refertæ ſunt orationes amplius centũ quinquaginta (quas quidẽ adhuc inuenerim & legerim) & uerbis & rebus illuſtribus: licet ex his eligant ea, quæ notatione et laude digna ſint, omnes oratoriæ uirtutes in eis reperiẽtur. Iam uero Origines eius quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habẽt? Amatores huic deſunt, ſicuti multis iam antè*

ſeculis & Philiſto Syracuſio, & ipſi Thucydidi. Nam ut horum conciſis ſententijs, interdum etiam non ſatis apertis cum breuitate, tum nimio acumine, officit Theopompus elatione atq; altitudine orationis ſuæ, quod idẽ Lyſiæ Demoſthenes: ſic Catonis luminibus obſtruxit hæc posteriorũ quaſi exaggerata altius oratio. Sed & in noſtris inſcitia eſt, quòd ij ipſi, qui in Græcis antiquitate delectantur, eáq; ſubtilitate, quam Atticã appellant, hanc in Catone non nouerunt quidem. Hyperidæ uolunt eſſe & Lyſiæ: laudo. ſed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi ſe gaudere dicunt. ſapienter id quidem, atq; utinam imitarentur, nec oſſa ſolũ, ſed etiam ſanguinẽ: gratũ eſt tamen quod uolunt. Cur igitur Lyſias & Hyperides amatur, cũ penitus ignoretur Cato? Antiquior eſt huius ſermo, et quædam horridiora uerba. ita enim tum loquebantur. Id muta quòd tum ille non potuit, & adde numeros, & aptior ſit oratio: ipſa uerba cõpone, & quaſi coagmenta, quod ne Græci quidẽ ueteres factitauerunt: iam neminẽ antepones Catoni. Ornari orationem Græci putãt, ſi uerborũ immutationibus utãtur, quos appellant τρόπους: *& ſententiarum orationiſq; formis, quæ uocant* σχήματα: *non ueriſimile eſt, quàm ſit in utroq; genere & creber & diſtinctus Cato. Nec uero ignoro nondũ eſſe ſatis politũ hunc oratorẽ, & quærendũ eſſe aliquid perfectius: quippe cum ita ſit ad noſtrorũ temporũ rationem uetus, ut nullius ſcriptum extet dignum quidem lectione, quod ſit antiquius, ſed maiore honore in omnibus artibus, quàm in hac una dicendi, uerſatur antiquitas. Quis enim eorum, qui hæc minora animaduertũt, non intelligit Canachi ſigna rigidiora eſſe, quàm ut imitentur ueritatem? Calamidis dura illa quidem, ſed tamen molliora,*

quàm

quàm Canachi. Nondū Myronis ſatis ad ueritatē adducta, iam tamē quæ non dubites pulchra dicere. Pulchriòra etiam Polycleti, & iam planè perfecta, ut mihi quidē uideri ſolent. Similis in pictura ratio eſt, in qua Zeuſim, & Polygnotū, & Timantem, & eorū qui non ſunt uſi plus quàm quatuor coloribus, formas & liniamenta laudamus. At in Aetione, Nicomacho, Protogene, Apelle, iam perfecta ſunt omnia, & neſcio àn reliquis in rebus omnibus idem eueniat. Nihil eſt enim ſimul & inuentū & perfectum. Nec dubitari debet quin fuerint ante Homerum poetæ: quod ex eis carminibus intelligi poteſt, quæ apud illum, & in Phæacum, & in procorum epulis canuntur. Quid, noſtri ueteres uerſus ubi ſunt?

Quos olim Fauni, uatesq; canebant,
Cum neq; muſarum ſcopulos quiſquam ſuperarat,
Nec dicti ſtudioſus erat.

Ante hunc:

Ait ipſe de ſe, nec mentitur in gloriando. ſic enim ſeſe res habet: nam & Odyſſea Latina eſt. Sic tanquam opus aliquod Dædali, & Liuianæ fabulæ non ſatis dignæ, quæ iterum legantur. Atque hic Liuius, qui primus fabulam, C. Clodio Cæci filio, & M. Tuditano, c o s. docuit anno ipſo antequam natus eſt Ennius: poſt Romam conditam autem quartodecimo & quingenteſimo ut hic ait, quem nos ſequimur. Eſt enim inter ſcriptores de numero annorum controuerſia. Accius autem à Q. Maximo quintum c o s. captum Tarento ſcripſit Liuium annis x x x. poſtquam eum fabulam docuiſſe & Atticus ſcribit, & nos in antiquis commentarijs inuenimus. Docuiſſe autem fabulam annis poſt x i. C. Cornelio, Q. Minutio c o s s. ludis

Iuuentatis, quos Salinator Senenſi prælio uouerat. In quo tantus error Accij fuit, ut his C O S S. X L. *annos natus* Ennius *fuerit: cui cum æqualis fuerit* Liuius, *minor fuit aliquanto is qui primus fabulam dedit, quàm ij qui multas docuerant ante hos* C O S S. *&* Plautus *&* Næuius. Hæc *ſi minus apta uidentur huic ſermoni* Brute, Attico *aſsigna, qui me inflammauit ſtudio illuſtriũ hominũ ætates & tẽpora perſequẽdi.* Ego *uero, inquit* Brutus, *et delector iſta quaſi notatione temporũ, & ad id quod inſtituiſti, oratorũ genera diſtinguere ætatibus, iſtã diligẽtiã eſſe accõmodatã puto.* Recte, *inquã,* Brute *intelligis, atq; utinã extarẽt illa carmina, quæ multis ſeclis ante ſuã ætatẽ in epulis eſſe cantitata à ſingulis cõuiuis de clarorũ uirorũ laudibus in originibus ſcriptũ reliquit* Cato: *tamẽ illius quem in uatibus, &* Faunis *enumerat* Ennius, *bellum* Punicum, *quaſi* Myronis *opus delectat.* Sit Ennius *ſanè, ut eſt certe, perfectior: qui ſi illũ, ut ſimulat, cõtemneret, nõ omnia bella perſequẽs primũ illud* Punicũ *acerrimũ bellũ reliquiſſet. Sed ipſe dicit cur id faciat, -Scripſere, inquit, alij rem* Verſibus, *- & luculẽte quidẽ ſcripſerunt, etiã ſi minus quàm tu, polite.* Nec *uero tibi aliter uideri debet, qui à* Næuio *uel ſumpſiſti multa, ſi fateris; uel ſi negas, ſurripuiſti.* Cum *hoc* Catone *grandiores natu fuerũt* C. Flaminius, C. Varro, Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lẽtulus, P. Craſſus, *qui cum ſuperiore* Africano C O S. *fuit.* Ipſum *Scipionem accepimus non infantem fuiſſe. filius quidem eius, is qui hunc minorẽ* Scipionem *à* Paulo *adoptauit, ſi corpore ualuiſſet, in primis habitus eſſet diſertus: indicant cum oratiunculæ, tum hiſtoria quædam* Græca *ſcripta dulciſsime.* Numero'que *eodem fuit* Sex. Aelius, *iuris quidem ciuilis omnium peri-*

tiſsimus

tiſsimus,ſed etiam ad dicẽdum paratus. De minoribus autem C. Sulpitius Gallus, qui maxime omnium nobilium Græcis literis ſtuduit,isq; & oratorum in numero eſt habitus,& fuit reliquis rebus ornatus,atq; elegãs. Iam enim erat unctior quædam ſplendidiorq; conſuetudo loquendi. Nam hoc Prætore ludos Apollini faciente, cum Thyeſtem fabulam docuiſſet,Q. Martio,Cn. Seruilio COS. mortem obijt Ennius. Erat iiſdem temporibus T. Gracchus P. F. qui bis COS. & CENS. fuit,cuius eſt oratio Græca apud Rhodios: quẽ ciuem cum grauem,tum etiam eloquentem conſtat fuiſſe. P. etiam Scipionem Naſicã,qui eſt Corculum appellatus,qui item bis COS. & CENS. fuit,habitum eloquentem. M. alium illius qui ſacra acceperit filium,dicunt etiam L. Lentulum,qui cum C. Figulo COS. fuit,Q. Nobiliorem M. filium iam patrio inſtituto deditum ſtudio literarum, qui etiam Q. Ennium, qui cum patre eius in Aetolia militauerat, ciuitate donauit,cum Triumuir coloniam deduxiſſet: & T. Annium Luſcum huius Q. Fuluij collegam, non indiſertum dicũt fuiſſe. Atque etiam L. Paulus Africani pater, perſonam principis ciuis facile dicẽdo tuebatur. At uero etiam tum Catone uiuo,qui annos quinque & LXXX. natus exceſſit è uita, cum quidem eo ipſo anno contra Ser. Galbam,ad populum ſumma contentione dixiſſet, quã etiam orationem ſcriptam reliquit. Sed uiuo Catone minores natu multi uno tempore oratores floruerunt. Nam & A. Albinus is qui Græce ſcripſit hiſtoriam, qui COS. cum L. Lucullo fuit, & literatus & diſertus fuit: & tenuit cum hoc locum quendam etiam Ser. Fuluius, & unà Ser. Fabius Pictor,& iuris & literarum & antiquitatis bene peritus. Quintusq; Fabius Labeo fuit ornatus iiſdem

ſere laudibus. Nam Q. Metellus, is cuius quatuor filij cõſulares fuerunt, in primis eſt habitus eloquens, qui pro L. Cotta dixit, accuſante Africano, cuius & aliæ ſunt orationes, & contra T. Gracchum expoſita eſt in C. Fannij annalibus. Tum ipſe L. Cotta ueterator habitus, ſed C. Lælius & P. Africanus in primis eloquentes, quorum extant oratiões, ex quibus exiſtimari de ingenijs oratorum poteſt. Sed inter hos ætate paulum his antecedens ſine cõtrouerſia Ser. Galba eloquentia præſtitit: & nimirum is princeps ex Latinis illa oratorum propria, & quaſi legitima opera tractauit, ut egrederetur à propoſito ornandi cauſa, ut delectaret animos, aut permoueret, ut augeret rem, ut miſerationibus, ut communibus locis uteretur: ſed neſcio quomodo huius, quem conſtat eloquẽtia præſtitiſſe, exiliores orationes ſunt, & redolentes magis antiquitatem, quàm aut Lælij, aut Scipionis, aut etiam ipſius Catonis. Itaq; exaruerunt, uix iam ut appareant. De ipſius Lælij & Scipionis ingenio, quanquam ea eſt iam, ut plurimum tribuatur ambobus, dicendi tamen laus eſt in Lælio illuſtrior. At oratio Lælij de collegis nõ melior, quàm de multis, quam uoles, Scipionis: non quò illa Lælij quicquam ſit dulcius, aut quod de religione dici poſſit auguſtius: ſed multo tamen uetuſtior & horridior ille quàm Scipio. & cum ſint in dicendo uariæ uoluntates, delectari mihi magis antiquitate uidetur, & lubenter uerbis etiã uti paulo magis priſcis Lælius. Sed eſt mos hominum, ut nolint eundem pluribus rebus excellere. Nam ut ex bellica laude aſpirare ad Africanũ nemo poteſt, in qua ipſa egregium Viriati bello reperimus fuiſſe Lælium: ſic ingenij, literarum, eloquentiæ, ſapientiæ deniq;, etſi utriq; primas, priores tamen libenter deferunt Lælio. Nec mihi

cætero

exterorum iudicio ſolum uidetur, ſed etiã ipſorum inter ipſos conceſſu ita tributum fuiſſe. Erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, ſic in hoc ipſo humanior: ut faciles eſſent in ſuum cuiq; tribuendo. Memoria teneo Smyrnæ, me ex P. Rutilio Rufo audiſſe, cum diceret adoleſcentulo ſe accidiſſe, ut ex s. c. *Publius Scipio & D. Brutus (ut opinor)* c o s s. *de re atroci magnaq; quærerent. Nam cùm in ſylua ſua facta cædes eſſet, notiq; homines interfecti, inſimulareturq; familia, partim etiam liberi ſocietatis eius, quæ picarias de P. Cornelio, L. Mummio* c e n s s. *redemiſſet, decreuiſſe ſenatum, ut de ea re cognoſcerent & ſtatuerent* c o s s. *cauſam pro publicanis accurate, ut ſemper ſolitus eſſet, eleganterq; dixiſſe Lælium. Cum* c o s s. *re audita amplius de conſilij ſententia pronũtiauiſſent, paucis interpoſitis diebus iterum Lælium multo diligentius meliusq; dixiſſe: iterumq; eodem modo à* c o s s. *rem eſſe prolatam: tum Lælium, cũ eum ſocij domum reduxiſſent, egiſſentq; gratias, & ne defatigaretur orauiſſent, locutum eſſe ita, ſe, quæ feciſſet honoris eorum cauſa, ſtudioſe accurateq; feciſſe: ſed ſe arbitrari cauſam illam à Ser. Galba, quòd is in dicendo ornatior, acriórque eſſet, grauius & uehementius poſſe defendi. Itaque autoritate C. Lælij publicanos cauſam detuliſſe ad Galbam. Illum autem, quòd ei uiro ſuccedendum eſſet, uerecunde & dubitanter recepiſſe: unum, quaſi comperendinatus, medium diem fuiſſe, quem totum Galbam in conſyderanda cauſa componendáque poſuiſſe. & cum cognitionis dies eſſet, & ipſe Rutilius rogatu ſociorum domum ad Galbam mane ueniſſet, ut eum admoneret, & ad dicendi tempus adduceret, uſque illum quoad ei nuntiatum eſſet, Conſules deſcendiſſe,*

diſſe, omnibus excluſis commentatum in quadam teſtudine cum ſeruis literatis fuiſſe, quorum aliud dictare eodem à tē pore ſolitus eſſet: interim cum eſſet ei nuntiatū tempus eſſe, exiſſe in ædes eo colore & ijs oculis, ut egiſſe cauſam non cōmentatum putares. Addebat etiam, idq́; ad rem pertinere putabat, ſcriptores illos male multatos exiſſe cum Galba. Ex quo ſignificabat illum non in agendo ſolum, ſed etiam in meditando uehementem atq; incēſum fuiſſe. Quid multa? magna expectatione, plurimis audientibus coram ipſo Lælio ſic illam cauſam, tanta ui, tantaq́; grauitate dixiſſe Galbam, ut nulla ferè pars orationis ſilentio præteriretur. Itaque multis querelis, multaq́; miſeratione adhibita, ſocios, omnibus approbantibus, illa die quæſtione liberatos eſſe. Ex hac Rutiliana narratione ſuſpicari licet, cum duæ ſummæ ſint in oratore laudes, una ſubtiliter diſputandi ad docendum, altera grauiter agendi ad animos audientium permouēdos: multoq́; plus proficiat is qui inflammet iudicem, quàm ille qui doceat: elegantiam in Lælio, uim in Galba fuiſſe. Quæ quidem uis tum maxime cognita eſt, cum Luſitanis à Ser. Galba Præt. contra interpoſitam, ut exiſtimabatur, fidem, interfectis T. Libone Trib. pl. populum incitante, & rogationem in Galbam priuilegij ſimilē ferēte, ſumma ſenectute (ut antè dixi) M. Cato legem ſuadens in Galbam multa dixit: quam orationem in Origines ſuas retulit, paucis antequam mortuus eſt, an diebus an menſibus? Tum igitur recuſans Galba pro ſeſe, & Pop. Rom. fidē implorās, cum ſuos pueros, tum C. Galli etiam filium flens commēdabat: cuius orbitas & fletus mire miſerabilis fuit propter recentem memoriam clariſſimi patris: isq́; ſe tum eripuit flamma propter pueros miſericordia populi cōmota,

ta,ſicut idem ſcriptũ reliquit Cato. Atq; etiam ipſum Libonem non infantem uideo fuiſſe, ut ex orationibus eius intelligi poteſt. Cum hæc dixiſſem, & paulum interquieuiſſem, Quid igitur, inquit, eſt cauſæ Brutus, ſi tanta uirtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus eius apparet? quod mirari non poßum in eis, qui nihil omnino ſcripti reliquerunt. Nec enim eſt eadem, inquam, Brute, cauſa non ſcribendi, & non tam bene ſcribendi quàm dixerint. Nam uidemus alios oratores inertia nihil ſcripſiſſe, ne domeſticus etiam labor accederet ad forenſem: pleræque enim ſcribuntur orationes habitæ iam, non ut habeantur. Alios non laborare ut meliores fiant: nulla enim res tantum ad dicendum proficit quantum ſcriptio. memoriam autem in poſterum ingenij ſui nõ deſyderãt, cum ſe putant ſatis magnam adeptos eſſe dicendi gloriã, eamq; etiam maiorem uiſum iri ſi in exiſtimantium arbitrium ſua ſcripta non uenerint. Alios quòd melius putent dicere ſe poſſe quàm ſcribere, quod peringenioſis hominibus neq; ſatis doctis plerunq; contigit, ut ipſi Galbæ: quem fortaſſe uis non ingenij ſolum, ſed etiam animi, & naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebatq; ut & incitata & grauis & uehemens eſſet oratio: dein cum otioſus ſtylum prehenderat, motuſq; omnis animi, tanquam uentus hominem defecerat, flacceſcebat oratio: quod ijs, qui limatius dicendi cõſectantur genus accidere non ſolet, propterea quòd prudentia nunquam deficit oratorem, qua ille utens eodem modo poßit & dicere & ſcribere. Ardor animi non ſemper adeſt, iſq; cum cõſedit, omnis illa uis & quaſi flãma oratoris extinguitur. Hanc igitur ob cauſam uidetur Lælij mens ſpirare etiã in ſcriptis, Galbæ autem uis occidiſſe. Fuerunt etiam in oratorũ

numero

numero mediocrium L. & Sp. M*ummij fratres, quorum extant amborum orationes: ſimplex quidem* Lucius & *antiquus,*Spurius *autem nihilo ille quidem ornatior, ſed tamen aſtrictior: fuit enim doctus ex diſciplina* Stoicorũ. M*ultæ ſunt* Sp. Albini *orationes. Sunt etiã* L. & C. Au*reliorũ* Oreſtarum, *quos aliquo uideo in numero oratorũ fuiſſe.* P. *etiam* Popilius *cũ ciuis egregius, tum non indiſertus fuit.* C. *uero filius eius diſertus.* Caiusq; Tuditanus *cũ omni uita atq; uictu excultus, atq; expolitus, tũ eius elegans eſt habitum etiam orationis genus.* Eodemq; *in genere eſt habitus is, qui iniuria accepta fregit* T. Gracchũ *patientia, ciuis in rebus optimis conſtantiſſimus* M. Octa*uius. At uero* M. Aemilius *Lepidus, qui eſt* Porcina *dictus, iiſdem tẽporibus ferè, quibus* Galba, *ſed paulo minor natu, & ſummus orator eſt habitus: & fuit, ut apparet ex orationibus, ſcriptor ſanè bonus.* Hoc in *oratore* Latino *primum mihi uidetur & lenitas apparuiſſe illa* Græcorũ, & *uerborum comprehenſio, etiam artifex (ut ita dicam) ſtylus.* Hunc *ſtudioſe duo adoleſcentes ingenioſiſſimi & propè æquales* C. Carbo & Ti. Gracchus *audire ſoliti ſunt: de quibus iam dicendi locus erit, cum de ſenioribus pauca dixero.* Q. *enim* Pompeius *non contemptus orator temporibus illis fuit, qui ſummos honores homo per ſe cognitus, ſine ulla cõmendatione maiorum eſt adeptus.* Tum L. Caſſius *multum potuit, non eloquentia, ſed dicẽdo tamen: homo non liberalitate utalij, ſed ipſa triſtitia & ſeueritate popularis: cuius quidem legi tabellariæ* M. Antius Briſo *Trib. pl. diu reſtitit,* M. Lepido cos. *adiuuante. Eaq; res* P. Africano *uituperationi fuit, quòd eius autoritate de ſententia deductus* Briſo *putabatur.* Tum *duo* Cæpiones *multum ualentes cõſilio & lingua,*

plus

plus autoritate tamen & gratia ſubleuabant. Sed Pom*peij ſunt ſcripta nec nimus extenuata (quanquam ueterum eſt ſimilis) & plena prudentiæ.* P. *Craſſum ualde probatum oratorem, ijdem ferè temporibus accepimus, qui & ingenio ualuit, & ſtudio, & habuit quaſdam etiam domeſticas diſciplinas.* Nam *& cum ſummo illo oratore* Seruio *Galba, cuius* C. *filio filiam ſuam collocauerat, affinitate ſeſe deuinxerat: & cum eſſet* P. Mu*tij filius, fratrémque haberet* P. Scæuolam, *domi ius ciuile cognouerat: in eo induſtriam conſtat ſummam fuiſſe, maximámque gratiam, cum & conſuleretur plurimum, & diceret.* Horum *ætatibus adiuncti duo* C. Fan*nij,* C. Marci *filij fuerunt: quorum* C. Filius, *qui* cos. *cum* Domitio *fuit, unam orationem de ſocijs & nomine* Latino, *contra* Gracchum *reliquit, ſanè & bonam & nobilem.* Tum Atticus, *Quid ergo? eſt'ne iſta* Fannij? *nam uaria opinio pueris nobis erat, alij à* C. Perſio *literato homine ſcriptam eſſe aiebant, illo, quem ſignificabat ualde doctum eſſe* Lucilius: *alij multos nobiles, quod quiſque potuiſſet, in illam orationem contuliſſe.* Tum ego, Audiui *equidem iſta inquam de maioribus natu, ſed nunquam ſum adductus ut crederem: eam'que ſuſpicionem propter hanc cauſam credo fuiſſe, quòd* Fannius *in mediocribus oratoribus habitus eſſet: oratio autem uel optima eſſet illo quidem tempore orationum omnium. ſed nec eiuſmodi eſt, ut à pluribus confuſa uideatur: unus enim ſonus eſt totius orationis, & idem ſtylus. nec de* Perſio *reticuiſſet* Gracchus, *cum &* Fannius *de* Menelao Maratheno, *& de cæteris obieciſſet, præſertim cum* Fannius *nunquam ſit habitus elinguis, nam & cauſas defenſitauit, & tribunatus*

eius,

eius, arbitrio & autoritate P. Africani geſtus nõ obſcurus fuit. Alter autem C. Fannius M. F. C. *Lælij gener, & moribus, & ipſo genere dicendi durior.* Is *ſoceri inſtituto, quem quia cooptatus in augurum collegium non erat, nõ admodũ diligebat, præſertim cum ille Q. Scæuolam ſibi minorem natu generum prætuliſſet: cui tamen Lælius ſe excuſans, non genero minori dixit ſe illud, ſed maiori filiæ detuliſſe.* Is *tamen inſtituto Lælij Panætiũ audiuerat.* E*ius omnis in dicendo facultas ex hiſtoria ipſius non inelegãter ſcripta perſpici poteſt: quæ neq; nimis eſt infans, neq; perfecte diſerta.* Mutius *autem augur, quod per ſe opus erat, ipſe dicebat, ut de pecunijs repetundis contra* T. *Albutium: is oratorum in numero non fuit: iuris ciuilis intelligentia, atq; omni prudentiæ genere præſtitit.* L. *Cælius* Antipater *ſcriptor (quemadmodum uidetis) fuit, ut temporibus illis luculentus, iuris ualde peritus, multorum etiam, ut* L. *Craßi magiſter.* V*tinã in* T*yberio Gracchο, Caioq; Carbone talis mens ad remp. bene gerendam fuiſſet, quale ingenium ad bene dicendũ fuit, profecto nemo his uiris gloria præſtitiſſet. Sed eorum alter propter turbulentißimum tribunatum, ad quem ex inuidia fœderis* N*umantini bonis iratus acceſſerat, ab ipſa rep. eſt interfectus. Alter propter perpetuã in populari ratione leuitatem, morte uoluntaria ſe à ſeueritate iudicum uindicauit. Sed fuit uterq; ſummus orator, atq; hoc memoria patrum teſte dicimus.* N*am & Carbonis & Gracchi habemus orationes, nõdum ſatis ſplendidas uerbis, ſed acutas, prudentiæq; plenißimas.* Fuit *Gracchus diligẽtia Corneliæ matris à puero doctus, & Græcis literis eruditus.* N*ã ſemper habuit exquiſitos è Græcia magiſtros, in eis iam adoleſcẽs* Diophanẽ Mitylenæũ *Græciæ temporibus illis*

diſertiſ-

diſertiſſimum: ſed & breue tempus ingenij augendi & declarandi fuit. Carbo, quod uita ſuppeditauit, eſt in multis iudicijs cauſis'que cognitus. Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noſter L. Gellius, qui ſe illi contubernalem in conſulatu fuiſſe narrabat, canorum oratorem, & uolubilem, & ſatis acrem, atque eundem & uehementem, & ualde dulcē, & perfacetum fuiſſe dicebat: addebat induſtrium etiam, & diligentem, & in exercitationibus commentationibus'que multum operæ ſolitum eſſe ponere. Hic optimus illis temporibus eſt patronus habitus, eo'que forum tenente plura fieri iudicia cœperūt. Nam et quæſtiones perpetuæ, hoc adoleſcente conſtitutæ ſunt, quæ antea nullæ fuerunt. L. enim Piſo Trib. pl. legem primus de pecunijs repetundis Cenſorino & Manilio COSS. tulit. ipſe etiam Piſo & cauſas egit, & multarum legum aut autor aut diſſuaſor fuit: isq; & orationes reliquit, quæ iam euanuerūt, & annales ſanè exiliter ſcriptos: & iudicia populi, quibus aderat Carbo, iam magis patronum deſyderabant, tabella data, quam legem L. Caſſius Lepido & Mancino COSS. tulit. Veſter etiam D. Brutus M. filius, ut ex familiari eius L. Accio poeta ſum audire ſolitus, & dicere nō inculte ſolebat, & erat cum literis Latinis, tum etiam Græcis, ut temporibus illis, eruditus. Quæ tribuerat idem Accius etiam Q. Maximo L. Pauli nepoti. Et uero ante Maximum illum Scipionem, quo duce priuato T. Gracchus occiſus eſſet, cum omnibus in rebus uehemētem tum acrem aiebat in dicendo fuiſſe. Tum etiam P. Lentulus ille princeps, ad remp. duntaxat quod opus eſſet, ſatis habuiſſe eloquentiæ dicitur. Iiſdemq; tēporibus L. Furius Pilus perbene Latine loqui putabatur, literatiusq; quàm

cæteri.P.Scæuola ualde prudenter & acute;paulo etiam copioſius, Nec multo minus prudenter M. Manilius. Appij Claudij uolubilis, ſed paulo feruidior erat oratio. In aliquo numero etiam M.Fuluius Flaccus, & C.Cato Africani ſororis filius, mediocres oratores: etſi Flacci ſcripta ſunt,ſed ut ſtudioſi literarum. Flacci autem æmulus P.Decius fuit, non infans ille quidem: ſed ut uita, ſic oratione etiam turbulētus M. Druſus C.filius,qui in tribunatu C.Gracchum Collegam iterum Trib.fecit,uir & oratione grauis, & autoritate: eiq; proxime adiūctus C. Druſus frater fuit. Tuus etiam gentilis Brute M. Pennus facile agitauit in tribunatu C. Gracchum paulum ætate antecedens. Fuit enim M. Lepido & L.Oreſte COS. Quæſtor Gracchus. Trib.Fennus illius M.filius qui cum Q.Aelio COS.fuit:ſed omnia is ſumma ſperans, Aedilitius eſt mortuus. Nam de T.Flaminio,quē ipſe uidi, nihil accepi,niſi Latine diligenter locutum. Iis adiuncti ſunt C.Curio, M.Scaurus, P.Rutilius, C.Gracchus. De Scauro & Rutilio breuiter licet dicere,quorum neuter ſummi oratoris habuit laudem,& uterq; in multis cauſis uerſatus erat. In quibuſdam laudandis uiris etiam ſi maximi ingenij non eſſent,probabilis tamen induſtria: quāquam ijs quidem non omnino ingenium,ſed oratorium ingeniū defuit. Neq; enim refert uidere quid dicendum ſit,niſi id queas ſolute & ſuauiter dicere: ne id quidem ſatis eſt, niſi id quod dicitur, ſit uoce, uultu, motuq; conditius. Quid dicam opus eſſe doctrina? ſine qua etiam ſiquid bene dicitur adiuuante natura,tamen id quia fortuito fit, ſemper paratum eſſe non poteſt. In Scauri oratione ſapientis hominis & tecti grauitas ſumma, & naturalis quædam inerat autoritas, non ut cauſam, ſed ut teſtimonium

monium dicere putares, cum pro reo diceret. Hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum uidebatur: ad ſenatoriam uero ſententiam, cuius erat ille princeps, uel maxime (ſignificabat enim non prudentiam ſolum, ſed quod maxime rem continebat, fidem) habebat hoc à natura ipſa, quod à doctrina non facile poſſet: quanquam huius quoq; ipſius rei, quemadmodũ ſcis, præcepta ſunt. Huius & orationes ſunt, & tres ad L. Fufidiũ libri ſcripti de uita ipſius acta, ſane utiles, quos nemo legit. at Cyri uitam & diſciplinam legunt, præclaram illam quidem, ſed neque tam rebus noſtris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam. Ipſe etiam Fufidius in aliquo patronorum numero fuit. Rutilius autem in quodam triſti & ſeuero genere dicendi uerſatus eſt, & uterque natura uehemens & acer. Itaque cum unà Conſulatum petiuiſſent, non ille ſolum, qui repulſam tulerat, accuſauit ambitus deſignatum competitorem, ſed Scaurus etiam abſolutus, Rutilium in iudicium uocauit: multaq; opera, multaq; induſtria Rutilius fuit, quæ erat propterea gratior, quòd idem magnum munus de iure reſpondendi ſuſtinebat. Sunt eius orationes ieiunæ, multa præclara de iure, doctus uir & Græcis literis eruditus, Panætij auditor, propè perfectus in Stoicis, quorum peracutũ & artis plenum orationis genus, ſed tamen exile, nec ſatis populari aſſenſioni accõmodatum. Itaq; illa, quæ propria eſt huius diſciplinæ, philoſophorum de ſe ipſorũ opinio, firma in hoc uiro & ſtabilis inuenta eſt: qui quum innocẽtiſſimus in iudicium uocatus eſſet, quo iudicio cõuulſam penitus ſcimus eſſe remp. cum eſſent eo tẽpore eloquẽtiſſimi uiri L. Craſſus & M. Antonius Cõſulares, eorũ adhibere neutrũ uoluit: dixit ipſe pro ſeſe, et pauca C. Cotta, quòd

ſororis erat filius,& is quidem tamen ut orator, quanquam erat admodũ adoleſcens. Sed Q. Mutius enucleate ille quidem,& polite,ut ſolebat,nequaquam autem ea ui atque copia,quam genus illud iudicij & magnitudo cauſæ poſtulabat. Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium,Scaurum in antiquis:utrunq; tamen laudemus, quoniam per illos,ne hæc quidem in ciuitate genera, hac oratoria laude caruerũt. Volo enim ut in ſcena, ſic etiam in foro, non eos modo laudari,qui celeri motu & difficili utantur,ſed eos etiam quos ſtatarios appellant,quorum ſit illa ſimplex in agendo ueritas non moleſta. Et quoniam Stoicorum eſt facta mentio,Q. AElius Tubero fuit illo tempore,L. Pauli nepos,nullo in oratorũ numero,ſed uita ſeuerus,et congruens cum ea diſciplina, quam colebat,paulo etiam durior: qui quidem in Triumuiratu iudicauerit contra P. Africani auunculi ſui teſtimonium, uacationem Augures,quo minus iudicijs operam darent, non habere:ſed ut uita,ſic oratione durus,incultus, horridus. itaq; honoribus maiorum reſpondere non potuit. Fuit autem conſtans ciuis et fortis,& in primis Graccho moleſtus,quod indicat Gracchi in eum oratio. ſunt etiam in Gracchum Tuberonis. Is fuit mediocris in dicẽdo,doctiſsimus in diſputando. Tũ Brutus, Quàm hoc idem in noſtris cõtingere intelligo,quòd in Græcis,ut omnes ferè Stoici prudentiſsimi in diſſerendo ſint, & id arte faciant,ſintq; architecti penè uerborum: ijdem traducti à diſputando ad dicendum,inopes reperiantur. Vnum excipio Catonem, in quo perfectiſsimo Stoico ſummã eloquentiã non deſyderem: quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tuberone nullam uideo fuiſſe. Et ego, Non,inquam,Brute ſine cauſa, propterea quòd

quòd iſtorum in dialecticis omnis cura conſumitur, uagũ illud orationis & fuſum & multiplex nõ adhibetur genus. Tuus autem auunculus, quemadmodum ſcis, habet à Stoicis id quod ab illis petendum fuit, ſed dicere didicit à dicendi magiſtris, eorumq; more ſe exercuit. Quòd ſi omnia à philoſophis eſſent petenda, Peripateticorum inſtitutis commodius fingeretur oratio. Quo magis tuum Brute iudicium probo, qui eorum, id eſt ex uetere Academia philoſophorum, ſectam ſecutus es, quorũ in doctrina atq; præceptis diſſerendi ratio cõiungitur cũ ſuauitate dicendi & copia: quanquã ea ipſa Peripateticorum, Academicorumq; conſuetudo in ratione dicendi talis eſt, ut nec perficere oratorem poſſit ipſa per ſeſe, nec ſine ea orator eſſe perfectus. Nam ut Stoicorũ aſtrictior eſt oratio, aliquãtoq; contractior, quàm aures populi requirũt: ſic illorũ liberior & latior, quàm patitur conſuetudo iudiciorũ & fori. Quis enim uberior in dicendo Platone? Iouẽ ſic, ut aiunt philoſophi, ſi Græce loquatur, loqui. Quis Ariſtotele neruoſior? Theophraſto dulcior? Lectitauiſſe Platonẽ ſtudioſe, audiuiſſe etiã Demoſthenes dicitur: idq; apparet ex genere & granditate uerborũ. dicit etiã in quadã epiſtola hoc ipſe de ſeſe. Sed & huius oratio in philoſophiã tranſlata pugnacior (ut ita dicã) uidetur, et illorum in iudicia pacatior. Nunc reliquorũ oratorum ætates, ſi placet, & gradus perſequamur. Nobis uero, inquit Atticus, & uehemẽter quidẽ, ut pro Bruto etiã reſpõdeã. Curio fuit igitur eiuſdẽ ætatis ferè, ſanè illuſtris orator, cuius de ingenio ex orationibus eius exiſtimari poteſt. Sũt enim et aliæ, et pro Seruio Fuluio de inceſtu nobilis oratio. Nobis quidẽ pueris hæc omniũ optima p̃tabatur, quæ uix iam comparet in hac turba no-

norum uoluminum. Præclare,inquit Brutus, *teneo qui iſtam turbam uoluminum effecerit.* Et ego,inquam,in= telligo Brute *quem dicas:certe enim & boni aliquid at= tulimus iuuentuti,magnificentius quàm fuerat genus di= cendi & ornatius:& nocuimus fortaſſe, quòd ueteres o= rationes poſt noſtras, non à me quidem (meis enim illas antepono)ſed à pleriſq; legi ſunt deſitæ.* Enumera, in= *quit,me in pleriſq;,quanquam uideo mihi multa legenda iam te autore,quæ antea contemnebam.* Atqui hæc, in= *quam, de inceſtu laudata oratio,puerilis eſt locis multis: de amore,de tormentis, de rumore, loci ſanè inanes:ue= runtamē nondum tritis noſtrorum hominum auribus,nec erudita ciuitate tolerabiles.Scripſit etiā alia nonnulla,& multa dixit & illuſtria,& in numero patronorum fuit: ut eum mirer,cum & uita ſuppeditauiſſet,& ſplendor ei non defuiſſet,*COS.*nō fuiſſe.Sed ecce in manibus uir & præſtantißimo ingenio,& flagranti ſtudio, & doctus à puero* C.Gracchus. Noli *enim putare quenquam* Brute *pleniorem & uberiorem ad dicendum fuiſſe.* Et ille,Sic *prorſus,inquit,ſic exiſtimo,atque iſtum de ſuperioribus penè ſolum lego.* Imò planè, *inquam,* Brute *legas cen= ſeo.*Damnum *enim, illius immaturo interitu res* Romanæ Latinæq; *literæ fecerūt:utinam non tam fratri pietatem, quàm patriæ præſtare uoluiſſet: quam ille facile tali inge nio,diutius ſi uixiſſet,uel paternam eſſet, uel auitam glo= riam conſecutus.* Eloquentia *quidem neſcio an habuiſſet parem neminem:grandis eſt uerbis,ſapiens ſententijs,ge= nere toto grauis: manus extrema non acceßit operibus eius,præclare inchoata multa,perfecta non planè.* Legē= *dus inquam eſt hic orator* Brute, *ſi quiſquam alius iuuē= tuti:non enim ſolū acuere,ſed etiam alere ingeniū poteſt.*

Huic

Huic ſucceßit ætati P. Galba Seruij illius eloquentißimi uiri filius, P. Craßi eloquentis & iuriſperiti gener. Laudabant hunc patres noſtri, fauebāt etiam propter patris memoriā, ſed cecidit in curſu. Nam rogatione Manilia, Iugurthinæ cōiurationis inuidia cum pro ſeſe ipſe dixiſſet, oppreßus eſt. Extat eius peroratio, qui epilogus dicitur, qui tanto in honore pueris nobis erat, ut eum etiam ediſceremus. hic qui in collegio ſacerdotum eſſet, primus poſt Romam conditam iudicio publico eſt cōdemnatus, P. Scipio, qui eſt in Conſulatu mortuus, non multum ille quidē, nec ſæpe dicebat, ſed et Latine loquēdo, cuiuis erat par, & omnes ſale facetijsq́; ſuperabat. eius Collega L. Beſtia bonis initijs orſus tribunatus: nam P. Popiliū ui C. Gracchi expulsū ſua rogatione reſtituit, uir & acer & non indiſertus, triſtes exitus habuit cōſulatus. Nam inuidioſa lege Manilia quæſtio C. Galbam ſacerdotē, & quatuor Cōſulares, L. Beſtiam, C. Catonem, Sp. Albinum, ciuemq́; præſtantißimum L. Opimium Gracchi interfectorem á populo abſolutum, cum is contra populi ſtudium ſtetiſſet, Gracchani iudices ſuſtulerūt. Huius dißimilis in tribunatu, reliquaq́; omni uita, cuius improbus C. Licinius Nerua nō indiſertus fuit. C. Fimbria tēporibus iiſdem ferè, ſed lōgius ætate prouectus, habitus eſt ſanè (ut ita dicam) luculentus patronus, aſper, maledicus, genere toto paulo feruidior atq; cōmotior, diligētia tamē & uirtute animi atq; uita bonus autor in ſenatu. Idē tolerabilis patronus, nec rudis in iure ciuili, & cum uirtute, tum etiam ipſo orationis genere liber: cuius orationes pueri legebamus, quas iā reperire uix poſſumus. Atq; etiā ingenio, et ſermone elegāti, ualetudine incōmoda, C. Sextius Caluinus fuit: qui etſi cum remiſerāt dolores pedū, non deerat

in cauſis,tamen id non ſæpe faciebat. Itaq; conſilio eius, cum uolebant,homines utebãtur:patrocinio,cum licebat. Iiſdem temporibus M.Brutus,in quo magnum fuit Brute dedecus generi ueſtro,qui cùm tanto nomine eſſet,patremq; optimum uirum habuiſſet,& iuris peritiſsimum, accuſationem factitauerit, ut Athenis Lycurgus.is magiſtratus non petiuit, ſed fuit accuſator uehemens & moleſtus,ut facile cerneres naturale quoddã ſtirpis bonum, degenerauiſſe uitio deprauatæ uoluntatis. Atq; eodẽ tempore accuſator de plebe L.Cæſulenus fuit,quẽ ego audiui iam ſenem, cũ ab L. Sabelio multã lege Aquilia de iuſtitia petiuiſſet. Non feciſſem hominis penè infimi mentionem,niſi iudicarẽ, qui ſuſpicioſius aut criminoſius diceret,audiuiſſe me neminẽ.Doctus etiam Græcis T.Albu ius,uel potius penè Græcus: loquor ut opinor, ſed licet orationibus iudicare.Fuit autem Athenis adoleſcens, ectus Epicureus euaſerat,minime aptum ad dicendũ us.Iamq; Q.Catulus,non antiquo illo more,ſed hoc oſtro(niſi quid fieri poteſt perfectius) eruditus, multæ literæ,ſumma nõ uitæ ſolũ atq; naturæ,ſed orationis etiã comitas,incorrupta quædam Latini ſermonis integritas: quæ perſpici cũ ex orationibus eius poteſt, tum facillime ex eo libro,quẽ de conſulatu,& de rebus geſtis ſuis conſcriptum molli & Xenophonteio genere ſermonis miſit ad A. Furium poetã familiarẽ ſuum: qui liber nihilo notior eſt,quàm illi tres, de quibus antè dixi, Scauri libri. Tum Brutus, Mihi quidem nec iſte notus eſt, nec illi: ſed hæc mea culpa eſt, nunquam enim in manus inciderunt. Nunc autem & à te ſumam, & conquiram iſta poſthac curioſius. Fuit igitur in Catulo ſermo Latinus,quæ laus dicendi non mediocris, ab oratoribus pleriſque

neglecta

neglecta eſt. nam de ſono uocis, & ſuauitate appellandarum literarum, quoniam filium cognouiſti, noli expectare quid dicam: quanquam filius quidem non fuit in oratorum numero, ſed non deerat ei tamen in ſententia dicenda cum prudentia, tum elegãs quoddam & eruditum orationis genus. Nec *habitus eſt tamen pater ipſe* Catu*lus princeps in numero patronorũ: ſed erat talis, ut cum quoſdam audires, qui tum erant præſtantes, uideretur eſſe inferior: cum autem ipſum audires ſine comparatione, non modo contentus eſſes, ſed melius non quæreres.* Q. Metellus Numidicus, *&* eius *Collega* M. *Syllanus, dicebant de* R. P. *quod eſſet illis uiris, &* Conſulari *dignitati ſatis.* M. Aurelius *Scaurus non ſæpe dicebat, ſed polite:* Latine *uero in primis eſt elegãter locutus.* Quæ *laus eadem in* A. Albino *bene loquendi fuit.* Nam *flamen* Albi*nus etiam in numero eſt habitus diſertorum.* Q. *etiam* Cæ*pio uir acer, & fortis, cui fortuna belli crimini: inuidia populi, calamitati fuit.* Tum *etiam* C. L. Memmij *fuerunt oratores mediocres, accuſatores acres atque acerbi.* Itaque *in iudicium capitis multos uocauerũt, pro reis nõ ſæpe dixerunt.* Sp. Torius *ſatis ualuit in populari genere dicendi, is qui agrum publicum uitioſa & inutili lege, uectigale leuauit.* M. Marcellus Aeſernini *pater, non ille quidem in patronis, ſed & in promptis tamen, & nõ inexercitatis ad dicendum fuit, ut filius eius* P. Lentulus.

L. *etiam* Cotta Prætorius *in mediocriũ oratorũ numero, dicendi non ita multum laude proceſſerat, ſed de induſtria, cum uerbis, tum etiam ipſo ſono quaſi ſubruſtico proſequebatur atque imitabatur antiquitatem.* Atque *ego & in hoc ipſo* Cotta, *& in alijs pluribus intelligo me nõ ita diſertos homines & retuliſſe in oratorum numerũ, &*

relaturum. Eſt enim propoſitum colligere eos, qui hoc munere in ciuitate functi ſint, ut tenerent oratorũ locum: quorum quidem quæ fuerit aſſenſio, & quàm in omnibus rebus difficilis optimi perfectio atque abſolutio, ex eo quod dicam, exiſtimari poteſt. Quàm multi enim iã oratores commemorati ſunt, & quandiu in eorum enumeratione uerſamur, cum tamen ſpiſſe atque uix, ut dudum ad Demoſthenem & Hyperidem, ſic nunc ad Antoniũ Craſſumq; peruenimus. Nam ego ſic exiſtimo, hos oratores fuiſſe maximos, & in his primum cum Græcorum gloria Latine dicendi copiam æquatam. Omnia ueniebant Antonio in mentem, eáq; ſuo quæque loco, ubi plurimum proficere & ualere poſſent. ut ab Imperatore equites, pedites, leuis armatura: ſic ab illo in maxime opportunis orationis partibus collocabantur. Erat memoria ſumma, nulla meditationis ſuſpicio, imparatus ſemper aggredi ad dicendum uidebatur, ſed ita erat paratus, ut iudices illo dicente nonnunquam uiderentur non ſatis parati ad cauẽdum fuiſſe. Verba ipſa, non illa quidem elegantiſſimo ſermone: itaque diligenter loquendi laude caruit, neque tamẽ eſt admodum inquinate locutus. ſed illa quæ proprie laus oratoris eſt in uerbis: nã ipſum Latine loqui eſt illud quidem (ut paulo antè dixi) in magna laude ponendum: ſed non tam ſua ſponte, quàm quòd eſt à pleriſq; neglectum. Non enim tam præclarum eſt ſcire Latine, quàm turpe neſcire: neque tam id mihi oratoris boni, quàm ciuis Romani proprium uidetur. ſed tamen Antonius in uerbis & eligendis (neque idipſum tam lepòris cauſa, quàm ponderis) & collocandis et compreſſione deuinciendis, nihil nõ ad rationẽ, & tanquã ad artem dirigebat: uerum multo magis hoc idem in ſententiarum ornamẽtis, & cõformationibus.

tionibus. quo genere quia præſtat omnibus Demoſthenes idcirco à doctis oratorum eſt princeps iudicatus. χήματα enim quæ uocant Græci, ea maxime ornant oratorẽ: eaq́; non tam in uerbis pingendis habent pondus, quàm in illuminandis ſententijs. Sed cum hæc magna in Antonio, tum actio ſingularis: quæ ſi partiẽda eſt in geſtum atque uocem, geſtus erat non uerba exprimens, ſed cum ſententijs congruens, manus, humeri, latera, ſupploſio pedis, ſtatus, inceſſus, omnisq́; motus cum uerbis ſententijsq́; conſentiens. uox permanens, uerum ſubrauca natura: ſed hoc uitium huic uni in bonum conuertebat. habebat enim flebile quiddam in quæſtionibus, aptumq́; cum ad fidem faciendam, tum ad miſericordiam commouendam: ut uerum uideretur in hoc illud, quod Demoſthenem ferunt ei, qui quæſiuiſſet quid primum eſſet in dicendo, actionem: quid ſecundum, idem, & idem tertium, reſpondiſſe. Nulla res magis penetrat in animos, eosq́; fingit, format, flectit: talesq́; oratores uideri facit, quales ipſi ſe uideri uolũt. Huic alij parem eſſe dicebant, alij anteponebant L. Craſſum. Illud quidẽ certe omnes ita iudicabant, neminem eſſe, qui horum alterutro patrono, cuiuſquam ingenium requireret. Equidem quanquam Antonio tantum tribuo, quãtum ſuprà dixi, tamen Craſſo nihil ſtatuo fieri potuiſſe perfectius: erat ſumma grauitas, erat cum grauitate iunctus facetiarum & urbanitatis oratorius non ſcurrilis lepos: Latine loquendi accurata, & ſine moleſtia diligens elegantia: in diſſerendo mira explicatio: cum de iure ciuili, cum de æquo & bono diſputaretur, argumentorum & ſimilitudinum copia. Nam ut Antonius coniectura mouenda, aut ſedanda ſuſpicione, aut excitanda, incredibilem uim habebat: ſic in interpretando, in difiniendo, in explicãda

æquita

æquitate, nihil erat Craſſo copioſius: idq́; cum ſæpe aliàs, tum apud Centumuiros in M. Curij cauſa cognitum eſt. Ita enim multa, tum contra ſcriptum pro æquo & bono dixit, ut hominem acutiſſimum Q. Scæuolam & in iure, in quo illa cauſa uertebatur, paratiſſimum obrueret argumentorum exemplorumq́; copia: atque ita tum ab his patronis æqualibus, etiam Conſularibus, cauſa illa dicta eſt, cum uterque ex contraria parte ius ciuile defenderet, ut eloquentium iuriſperitiſſimus Craſſus, iuriſperitorum eloquentiſſimus Scæuola putaretur: qui quidem cum peracutus eſſet ad excogitandum quid in iure, aut in æquo uerum aut eſſet, aut nõ eſſet, tum uerbis erat ad rem cum ſumma breuitate mirabiliter aptus. Quare ſit nobis orator in hoc interpretandi explanandiq́; & diſſerendi genere mirabilis, ſic ut ſimile nihil uiderim: in augendo, in ornãdo, in refellendo magis exiſtimator metuendus, quàm admirandus orator. Verum ad Craſſum reuertamur. Tum Brutus, Etſi ſatis, inquit, mihi uidebar habere cognitum Scæuolam ex ijs rebus, quas audiebam ſæpe ex C. Rutilio, quo utebatur propter familiaritatem Scæuolæ noſtri, tamen iſta mihi eius dicendi tanta laus nota non erat. Itaque cepi uolu ptatem, tam ornatum uirum, tamq́; excellẽs ingenium fuiſſe in noſtra repub. Hic ego, Noli, inquam, Brute exiſtimare his duobus quicquam fuiſſe in noſtra ciuitate præſtantius. Nam (ut paulo antè dixi) conſultorum alterum diſertiſſimum, diſertorum alterum conſultiſſimũ fuiſſe, ſic in reliquis rebus ita diſſimiles erãt inter ſeſe, ſtatuere ut tamen non poſſes utrius te malles ſimiliorem. Craſſus erat elegantium parciſſimus, Scæuola parcorum elegantiſſimus. Craſſus in ſumma comitate habebat etiam ſeueritatis ſatis: Scæuolæ multa in ſeueritate non deerat

tamen

tamen comitas. Licet *omnia hoc modo:ſed uereor ne fingi uideantur hæc,ut dicantur à me quodammodo:res ſe tamē ſic habet,cum omnis uirtus ſit, ut ueſtra* Brute *uetus* Aca*demia dixit,mediocritas: uterque horum medium quiddā uolebat ſequi :ſed ita cadebat, ut alter ex alterius laude partem,uterque autem ſuam totam haberet.* Tum Bru*tus,*C*um ex tua oratione mihi uideor,inquit, bene Craſſum et Scæuolam cognouiſſe,tum de te & de* Seruio Sul*pitio cogitans eſſe quandam uobis cum illis ſimilitudinem iudico.* Q*uonam,inquam,iſtuc modo?* Q*uia mihi et tu uideris,inquit,tantum iuris ciuilis ſcire uoluiſſe,quantum ſatis eſſet oratori: &* Seruius *eloquentiæ tantum aſſumpſiſſe,ut ius ciuile facile poßit tueri : ætatesq; ueſtræ, ut illorum,nihil,aut non ferè multum differunt.* Et ego De *me,inquam, dicere nihil eſt neceſſe : de* Seruio *autem & tu probe dicis, & ego dicam quod ſentio .* Non *enim facile quem dixerim plus ſtudij,quàm illum,& ad dicendum,& ad omnes bonarum rerum diſciplinas adhibuiſſe:nam & in iiſdem exercitationibus ineūte ætate fuimus, & poſtea* R*hodum unà ille etiā profectus eſt, quo melior eſſet & doctior:& inde,ut rediit,uidetur mihi in ſecunda arte primus eſſe maluiſſe,quàm in prima ſecundus.* At*que haud ſcio an par principibus eſſe potuiſſet,ſed fortaſſe maluit,id quod eſt adeptus,longe omnium, nō eiuſdem modo ætatis,ſed eorū etiam,qui fuiſſent, in iure ciuili eſſe princeps.* Hic Brutus, *Ain' tu,inquit? etiam'ne* Q*. Scæuolæ Seruium noſtrum anteponis ? Sic enim , inquam,* Brute *exiſtimo,iuris ciuilis magnum uſum & apud Scæuolam,& apud multos fuiſſe , artem , in hoc uno : quod nunquam effeciſſet ipſius iuris ſcientia, niſi eam præterea didiciſſet artem , que doceret rem uniuerſam tribuere*

in par

in partes, latentem explicare definiendo, obſcuram explanare interpretando, ambiguam primum uidere, deinde diſtinguere, poſtremo habere regulam, qua uera & falſa iudicarentur, & quæ quibus propoſitis eſſent, quæq; non eſſent conſequentia. Hic enim attulit hanc artẽ omniũ artium maximam quaſi lucem ad ea, quæ confuſe ab alijs aut reſpondebantur, aut agebantur. Dialecticam mihi uideris dicere, inquit. Recte, inquam, intelligis, ſed adiunxit etiam & literarum ſcientiam, & loquendi elegantiam, quæ ex ſcriptis eius, quorum ſimilia nulla ſunt, facillime perſpici poteſt. Cumq; dicendi cauſa duobus peritiſsimis operam dediſſet L. Lucilio Balbo, C. Aquilio Gallo, Galli hominis acuti & exercitati promptam in agendo, & in reſpondendo celeritatem ſubtilitate diligentiaq; ſuperauit: Balbi docti & eruditi hominis in utraque re conſyderatam tarditatem uicit, expediendis conficiendisq; rebus: ſic & habet quod uterque eorum habuit, & expleuit quod utrique defuit. Itaque ut Craſſus mihi uidetur ſapientius feciſſe quàm Scæuola (hic enim cauſas ſtudioſe recipiebat, in quibus à Craſſo ſuperabatur: ille ſe conſuli ſolebat, nequa in re inferior eſſet, quàm Scæuola) ſic Seruius ſapientiſſime. cum enim duæ ciuiles artes ac forenſes plurimum & laudis haberent, & gratiæ, perfecit ut altera præſtaret omnibus: ex altera tantum aſſumeret, quantum eſſet & ad tuendum ius ciuile, & ad obtinendam conſularẽ dignitatem ſatis. Tum Brutus, Ita prorſus, inquit, & antea putabam. Audiui enim nuper eũ ſtudioſe, & frequenter Sami, cum ex eo ius noſtrum põtificium, qua ex parte cũ iure ciuili coniunctum eſſet, uellem cognoſcere, & nunc meum iudicium multo magis cõfirmo teſtimonio & iudicio tuo: ſimul illud gaudeo, quòd et

æqua

æqualitas ueſtra & pares honorum gradus, & artium ſtudiorumq́; quaſi finitima uicinitas, tantum abeſt ab obtrectatione inuidiæ, quæ ſolet lacerare pleroſque, uti ea non modo non exulcerare ueſtram gratiam, ſed etiã cõciliare uideatur. quali enim te erga illum perſpicio, tali illum in te uoluntate iudicioq́; cognoui. Itaque doleo & illius conſilio, & tua uoce Po. Ro. *carere tandiu: quod cũ per ſe dolendum eſt, tũ multo magis cõſyderanti ad quos iſta non tranſlata ſint, ſed neſcio quo pacto deuenerint.*

Hic Atticus, Dixerã, inquit, à principio de rep, ut ſileremus, itaq́; faciamus: nam ſi iſto modo uolumus ſingulas res deſyderare, non modo quærendi, ſed ne lugendi quidẽ finem reperiemus. Pergamus ergo, inquam, ad reliqua, & inſtitutum ordinem perſequamur. Paratus igitur ueniebat Craſſus, expectabatur, audiebatur à principio ſtatim, quod erat apud eum ſemper accuratum: expectatione dignus uidebatur, non multa iactatio corporis, nõ inclinatio uocis, nulla inambulatio, nõ crebra ſupploſio pedis, uehemens & interdum irata & plena iuſti doloris oratio, multæ & cũ grauitate facetiæ, quodq́; difficile eſt, idem & perornatus, & perbreuis. Iam in altercando inuenit parem neminem, uerſatus eſt in omni ferè genere cauſarum, mature in locum principum oratorum uenit. Accuſauit C. Carbonem eloquentiſsimum hominem admodum adoleſcens, ſummam ingenij non laudem modo, ſed etiam admirationẽ eſt cõſecutus. Defendit poſtea Liciniam uirginem, cũ annos XXVII. *natus eſſet: in ea ipſa cauſa fuit eloquentiſsimus, orationisq́; eius ſcriptas quaſdã partes reliquit. Voluit adoleſcẽs in colonia Narbonẽſi cauſæ popularis aliquid attingere, eamq́; coloniã (ut fecit) ipſe deducere. Extat in eam legẽ ſenior (ut ita dicam)*

quàm

quàm illa ætas ferebat, oratio. M*ultæ deinde cauſæ, ſed ita tacitus* Tribunatus, *ut niſi in eo magiſtratu cœnauiſſet apud præconem* Granium, *idq́; nobis bis narrauiſſet* Lucilius, Trib. pleb. *neſciremus fuiſſe.* I*ta prorſus, inquit* Brutus*: ſed ne de* Scæuolæ *quidem* Tribunatu *quicquam audiuiſſe uideor, & eum collegam* Craßi *credo fuiſſe.* O*mnibus quidem alijs, inquam, in magiſtratibus, ſed* Tribunus *anno pòſt fuit, eoq́; in roſtris ſedente ſuaſit* Seruiliam *legem* Craſſus. N*am* Cenſuram *ſine* Scæuola *geßit: eum enim magiſtratum nemo unquam* Scæuolarum *petiuit. ſed hæc* Craßi *cũ edita oratio eſt, quam te ſæpe legiſſe certo ſcio, quatuor & triginta tum habebat annos, totidemq́; annis mihi ætate præſtabat.* H*is enim* C O S S. *eam legem ſuaſit, quibus nati ſumus, cum ipſe eſſet* Q. Cæpione C O S. *natus, &* C. Lælio, *trienio ipſo minor, quàm* Antonius. *quod idcirco poſui, ut dicēdi* Latinæ *prima maturitas, in qua ætate extitiſſet, poſſet notari; & intelligeretur iam ad ſummũ penè eſſe perductam, ut eò nihil ferme quiſquam addere poſſet, niſi qui à philoſophia, à iure ciuili, ab hiſtoria fuiſſet inſtructior.* E*rit, inquit* M. Brutus, *aut iam eſt iſte quem expectas?* N*eſcio, inquam. Sed eſt etiam* L. Craßi *in* Cõſulatu, *pro* Q. Cæpione, *defenſione iuncta non breuis ut laudatio, ut oratio autem, breuis, poſtrema* C E N S. *oratio, qua ãno duodequinquageſimo uſus eſt.* I*n his omnibus ineſt quidã ſine ullo fuco ueritatis color, quinetiam comprehenſio, & ambitus ille uerborũ (ſi ſic periodum appellari placet) erat apud illum contractus & breuis, & in membra quædam, quæ* κῶλα *Græci uocant, diſpertiebat orationẽ lubẽtius.* H*oc loco* Brutus, Q*uandoquidem tu iſtos oratores, inquit, tantopere laudas, uellẽ aliquid* Antonio

tonio præter illum de ratione dicendi ſane exilem libellum, plura Craſſo libuiſſet ſcribere: cũ enim omnibus memoriam ſui, tum etiam diſciplinam dicẽdi, nobis reliquiſſent. Nam Scæuolæ dicendi elegantiam ſatis ex ijs orationibus, quas reliquit, habemus cognitam. Et ego, Mihi quidem à pueritia quaſi magiſtra fuit, inquam, illa in legem Cæpionis oratio, in qua & autoritas ornatur ſenatus, quo pro ordine illa dicuntur: & inuidia concitatur in iudicum, & in accuſatorum factionem, contra quorũ potentiam populariter tum dicendum fuit, multa in illa oratione grauiter, multa leniter, multa aſpere, multa facete dicta ſunt: plura etiã dicta, quàm ſcripta, quod ex quibuſdam capitibus expoſitis nec explicatis intelligi poteſt. Ipſa illa cenſoria contra Cn. Domitium collegã non eſt oratio, ſed quaſi capita rerum, & orationis commentarium paulo plenius. nulla eſt enim altercatio clamoribus unquam habita maioribus. Et uero fuit in hoc & popularis dictio excellens. Antonij genus dicendi multo aptius iudicijs, quàm concionibus. Hoc loco ipſum Domitiũ non relinquo. Nã etſi nõ fuit in oratorũ numero, tamen pono ſatis in eo fuiſſe orationis atq; ingenij, quo & magiſtratus perſonam, & conſularẽ dignitatẽ tueretur: quod idẽ de C. Cœlio dixerim, induſtriam in eo ſummam fuiſſe, ſummasq; uirtutes, eloquẽtiæ tantum, quod eſſet in rebus priuatis amicis eius, in rep. ipſius dignitati ſatis. Eodẽ tẽpore M. Herẽnius in mediocribus oratoribus Latine & diligẽter loquẽtibus numeratus eſt, qui tamen ſumma nobilitate hominẽ, cognatione, ſodalitate, collegio, ſumma etiã eloquẽtia, L. Philippũ in Cõſulatus petitione ſuperauit. Eodem tẽpore C. Clodius, etſi propter ſummã nobilitatẽ, & ſingularẽ potentiã magnus erat, tamen etiam

eloquentiæ quandam mediocritatem afferebat. Eiuſdem *ferè temporis fuit* Eques Romanus C. Titius, *qui meo iudicio, eò perueniſſe uidetur, quò potuit ferè* Latinus *orator ſine* Græcis *literis, & ſine multo uſu peruenire.* Huius *orationes tantum argutiarum, tantum exemplorũ, tantum urbanitatis habent, ut penè* Attico *ſtylo ſcriptæ eſſe uideantur.* Eaſdem *argutias in tragœdias ſatis quidẽ ille accute, ſed parum tragice tranſtulit.* Quem *ſtudebat imitari* L. Afranius *poëta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, ut ſcitis, diſertus.* Fuit *etiam* Q. Rubrius Varro, *qui à ſenatu hoſtis cũ* C. Mario *iudicatus eſt, acer & uehemens accuſator.* In *eo genere ſanè probabilis, doctus autem* Græcis *literis, propinquus noſter, factus ad dicendum* M. Gratidius, M. Antonij *perfamiliaris, cuius præfectus cum eſſet in* Cilicia, *eſt interfectus: qui accuſauit* C. Fimbriam, M. Marij Gratidiani *patrem. Atq; etiã apud ſocios, &* Latinos *oratores habiti ſunt* Q. Vectius Vectianus *è* Marſis, *quem ipſe cognoui, prudẽs uir, & in dicendo breuis:* Q. D. Valerij Sorani *uicini, & familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, quàm docti &* Græcis *literis &* Latinis: C. Ruſticellus Bononienſis, *is quidem & exercitatus, & natura uolubilis.* Omniũ *autẽ eloquentiſſimus, extra hanc urbem* T. Betutius Barrus Aſculanus, *cuius ſunt aliquot orationes* Aſculi *habitæ.* Illa Romæ *cõtra* Cæpionem, *nobilis ſanè, cui orationi* Cæpionis *ore reſpõdit* Aelius, *q ſcriptitauit oratiões multas, orator ipſe nunquam fuit.* Apud *maiores autem noſtros uideo diſertiſſimũ habitũ ex* Latio L. Papyriũ Fregellanum, T. Gracchi, P. F. *ferè ætate: eius autẽ oratio eſt pro* Fregellanis *coloniſq;* Latinis *habita in ſenatu.* Tũ Brutus, *Quid tu igitur, inquit, tribuis iſtis externis qua-*

ſi ora

ſi oratoribus? Quid cenſes, inquam, niſi idem quod urbanis præter unum, quòd non eſt corũ urbanitate quadã quaſi colorata oratio? Et Brutus, Qui eſt, inquit, iſte tandem urbanitatis color? Neſcio, inquam: tantum eſſe quẽdam ſcio. Id tu Brute iam intelliges, cum in Galliam ueneris: audies tu quidã etiam uerba quædã non trita Romæ, ſed hæc mutari, dediſciq; poſſunt. Illud eſt maius, quòd in uocibus noſtrorum oratorum recinit quiddam, & reſonat urbanius. nec hoc in oratoribus modo apparet, ſed etiam in cæteris. Ego memini T. Tincam Placentinum hominẽ facetiſſimũ cum familiari noſtro Q. Granio præcone dicacitate certare. Eón', inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Iſto ipſo: ſed Tincã non minus multa ridicule dicentem Granius obruebat neſcio quo ſapore uernaculo: ut ego iam non mirer illud Theophraſto accidiſſe, quod dicitur, cum percontaretur ex anicula quadam, quanti aliquid uenderet: & reſpondiſſet illa atque addidiſſet, Hoſpes non pote minoris: tuliſſe eum moleſte, ſe non effugere hoſpitis ſpeciẽ, cum ætatem ageret Athenis, optimeq; loqueretur. Omnium (ſicut opinor) in noſtris eſt quidam urbanorum, ſicut ille Atticorum ſonus: ſed domum redeamus, id eſt ad noſtros reuertamur. Duobus igitur ſummis Craſſo & Antonio, L. Philippus proximus accedebat, ſed longo interuallo, tamen proximus. Itaque eum, etſi nemo intercedebat qui ſe illi anteferret, neq; ſecundum tamen, neq; tertium dixerim. Nec enim in quadrigis eum ſecundum numerauerim, aut tertium, qui uix è carceribus exierit, cum palmã iam primus acceperit: nec in oratoribus, qui tantum abſit à primo, uix ut in eodem curriculo eſſe uideatur: ſed tamen erant ea in Philippo, quæ, qui ſine cõparatione illorũ ſpectaret, ſatis ma

gna diceret, ſumma libertas in oratione, multæ facetiæ, ſatis creber in reperiendis, ſolutus in explicandis ſentẽtijs: erat etiam in primis, ut tẽporibus illis, Græcis doctrinis inſtitutus, in altercãdo cũ aliquo aculeo, & maledicto facetus. Horũ ætati propè cõiunctus L. Gellius nõ tam uendibilis orator, quàm ut neſcires quid ei deeſſet: nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandũ, nec Romanarum rerum immemor, & uerbis ſolutus ſatis, ſed in magnos oratores inciderat eius ætas: multã tamẽ operam amicis, & utilem præbuit: atq; ita diu uixit, ut multarum ætatũ oratoribus implicaretur, multum etiam in cauſis uerſaretur. Iiſdẽ ferè tẽporibus D. Brutus is, qui cos. cũ Mamerco fuit homo et Græcis doctus literis, & Latinis. Dicebat etiã L. Scipio non imperite, Cneusq; Pompeius Sex. F. aliquẽ numerũ obtinebat: nã Sex. frater eius præſtantiſſimũ ingeniũ contulerat ad ſummam iuris ciuilis, & ad perfectam geometriæ, rerum Stoicarum ſcientiam. Item in iure, & ante hos M. Brutus, & paulò poſt eũ C. Bilienus homo per ſe magnus, propè ſimili ratione ſummus euaſerat, qui cos. factus eſſet, niſi in Marianos Cõſulatus, & in eas petitionis anguſtias incidiſſet. Cn. autẽ Octauij eloquentia, quæ fuerat ante Conſulatum ignorata, in Conſulatu multis concionibus eſt uehemẽter probata. Sed ab eis, qui tantum in dicentium numero, non in oratorum fuerunt, iam ad oratores reuertamur. Cenſeo, inquit Atticus: eloquenteis enim uidebare, nõ ſedulos uelle conquirere. Feſtiuitate igitur, & facetijs, inquam, C. Iulius, L. F. & ſuperioribus & æqualibus ſuis omnibus præſtitit, oratorq; fuit minime ille quidem uehemens, ſed nemo unquam urbanitate, nemo lepõre, nemo ſuauitate conditior. Sunt eius aliquot orationes, ex quibus, ſicut

ex

ex eiuſdem tragœdijs, lenitas eius ſine neruis perſpici poteſt. Eius æqualis P. Cethegus, cui de rep. ſatis ſuppeditabat oratio: totã enim tenebat eam, penitusq́; cognorat. Itaq; in ſenatu Conſularium autoritatem aſſequebatur, ſed in cauſis publicis nihil, priuatis ſatis ueterator uidebatur. Erant in priuatis cauſis Q. Lucretius Viſpillo & acutus & iuriſperitus: nam Aphilia aptior concionibus, quàm iudicijs. prudens etiam T. Annius Velina, & in eius generis cauſis orator ſanè tolerabilis. In eodem genere cauſarum multum erat T. Iuuentius, nimis ille quidem lentus in dicendo, & penè frigidus, ſed & callidus, & in capiendo aduerſario uerſutus, & præterea nec indoctus, & magna cum iuris ciuilis intelligentia. Cuius auditor P. Orbius, meus ferè æqualis, in dicẽdo non nimis exercitatus, in iure autem ciuili nõ inferior, quàm magiſter fuit. Nam T. Aufidius, qui uixit ad ſummam ſenectutem, uolebat eſſe ſimilis horũ, eratq́; & bonus uir, & innocens, ſed dicebat parum. Nec ſanè plus frater eius M. Vergilius, qui Trib. pleb. L. Syllæ Imperatori diem dixit. Eius collega P. Magius, in dicendo paulo tamẽ copioſior. Sed omniũ oratorum, ſiue rabularum, qui & planè indocti, aut inurbani, aut ruſtici etiam fuerũt, quos quidẽ ego cognouerim, ſolutiſſimũ in dicẽdo, & acutiſſimũ iudico noſtri ordinis Q. Sertoriũ, equeſtris C. Gorgonium. Fuit etiam facilis, & expeditus ad dicendũ, & uitæ ſplendore multo, & ingenio ſanè probabili, T. Iunius L. filius Tribunitius, quo accuſãte P. Sextius Pr. deſignatus, dãnatus eſt ambitus: is proceſſiſſet honoribus longius, niſi ſemper infirma atq; etiã ægra ualetudine fuiſſet. Atq; ego præclare intelligo, me in eorum cõmemoratione uerſari, qui nec habiti ſint oratores, neq; fuerint, prætseririq́; à me a-

liquot ex ueteribus commemoratione, aut laude dignos: ſed hoc quidem ignoratione. quid enim eſt ſuperioris ætatis, quod ſcribi poßit de ijs, de quibus nulla monimenta loquuntur, nec aliorũ, nec ipſorũ? De ijs autem quos ipſi uidimus, neminẽ ferè prætermittimus eorũ, quos aliquando dicentes uidimus. Volo enim ſciri in tanta, & tam uete re rep. maximis præmijs eloquentiæ propoſitis, omneis cupiſſe dicere non plurimos auſos eſſe, potuiſſe paucos. Ego tamẽ ita de unoquoq; dicam, ut intelligi poßit, quẽ exiſtimẽ clamatorẽ, quem oratorẽ fuiſſe. Iiſdem ferè temporibus, ætate inferiores paulo quàm Iulius, ſed æquales propemodũ fuerunt C. Cotta, P. Sulpitius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fuſius, M. Druſus Patiſtius, nec ulla ætate uberior oratorũ fœtus fuit. Ex his Cotta et Sul pitius cũ meo iudicio, tum omniũ, facile primas tulerunt. Hic Atticus, Quomodo iſtuc dicis, inqt, cũ tuo iudicio, tũ omniũ? ſemper'ne in oratore probando aut improbando uulgi iudiciũ, cum intelligentiũ iudicio congruit? An alij probantur multitudine, alij autẽ ab ijs, qui intelligunt? Recte requiris, inquam, Attice: ſed audies ex me fortaſſe, quod non omnes probẽt. An tu inquit, adlaboraſſe huic modo Bruto probaturus es? Planè, inquã, Attice diſputationem hanc de oratore probãdo, aut improbãdo multo malim tibi, & Bruto placere: eloquentiam autem meam populo probari uelim. Etenim neceſſe eſt, qui ita dicat ut à multitudine probetur, eũdem doctis probari. nam quid in dicendo rectum ſit aut prauum ego iudicabo, ſi modo is ſum, qui id poßim, aut ſciam iudicare: qualis uero ſit orator, ex eo quod is dicendo efficiet, poterit intelligi. Tria ſunt enim (ut quidem ego ſentio) quæ ſint efficienda dicẽdo: ut doceatur is apud quẽ dicetur, ut delectetur,

ut mo

ut moueatur uehementius: quibus uirtutibus oratoris, quidq; efficiatur, aut quibus uitijs orator aut nõ aſſequatur hæc, aut etiam in his labatur & cadat, artifex aliquis iudicabit. Efficiatur autẽ ab oratore, nec'ne, ut ij, qui audiunt, ita efficiantur ut orator uelit, uulgi aſſenſu, & populari approbatione iudicari ſolet. Itaq; nunquam de bono oratore, aut non bono doctis hominibus cum populo diſſenſio fuit. An cenſes, dum illi uiguerũt, quos antè dixi, nõ eoſdem gradus oratorum uulgi iudicio & doctorum fuiſſe? De populo ſiquem ita rogauiſſes, Quis eſt in hac ciuitate eloquentiſſimus? in Antonio & Craſſo, aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret: nemo'ne Philippum tam ſuauem oratorem, tam grauem, tam facetum his anteferret, quem noſmetipſi, qui hæc arte aliqua uolumus expendere, proximũ illis fuiſſe diximus? Nemo profecto: id enim ipſum eſt ſummi oratoris, ſummum oratorẽ populo uideri. Quare, tibicen Antigenidas dixerit diſcipulo ſanè frigenti ad populum, Mihi cane, & muſis: ego huic Bruto dicẽti, ut ſolet, apud multitudinem, Mihi cane, & populo mi Brute dixerim: ut qui audient quid efficiatur, ego etiam cur id efficiatur, intelligam. Credit ijs quæ dicuntur, qui audit oratorem, uera putat, aſſentitur, probat, fidẽ facit oratio. Tu artifex, quid quæris amplius? delectatur audiẽs multitudo, & ducitur oratione, & quaſi uoluptate quadã perfunditur. quid habes ꝙ diſputes? gaudet, dolet, ridet, plorat, fauet, odit, cõtemnit, inuidet, ad miſericordiã inducitur, ad pudendũ, ad pigẽdum, iraſcitur, miratur, ſperat, timet: hæc perinde accidunt, ut eorũ, ꝗ adſunt, mẽtes uerbis & ſentẽtijs & actione tractãtur. Quid eſt quod expectetur docti alicuius ſentẽtia? quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probãdum

 eſt.

*eſt. deniq; hoc ſpecimẽ eſt popularis iudicij, in quo nunquam fuit populo cum doctis intelligentibusq; diſſenſio. Cum multi eſſent oratores in uario genere dicendi, quis unquam ex his excellere iudicatus eſt uulgi iudicio, qui non idem à doctis probaretur? Quãdo autem dubiũ fuiſſet apud patres noſtros eligendi cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Craſſum? Aderant multi alij: tamẽ utrũ de his potius, dubitaſſet aliquis: quin alterum, nemo. Quid, adoleſcẽtibus nobis, cum eſſet Cotta & Hortenſius, num quis, cui quidem eligendi poteſtas eſſet, quẽquam his anteponebat? Tum Brutus, Quid tu, inqt, quæris alios? de te ipſo nonne quid optarẽt rei, qd ipſe Hortenſius iudicaret, uidebamus? qui cum partiretur tecũ cauſas (ſæpe enim interfui) perorandi locum ubi plurimum pollet oratio, ſemper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam, & mihi beneuolentia credo ductus tribuebat omnia. Sed ego, quæ de me populi ſit opinio, neſcio: de reliquis hoc affirmo, qui uulgi opinione diſertiſsimi habiti ſint, eoſdem intelligentium quoque iudicio fuiſſe probatiſsimos. Nec enim poſſet idem Demoſthenes dicere, quod dixiſſe Antimachũ Clariũ poëtam ferũt, qui cum conuocatis auditoribus legeret eis magnũ illud quod noniſtis, uolumen ſuum, & eum legentem omnes præter Platonẽ reliquiſſent, Legam, inquit, nihilo minus: Plato * enim mihi unus inſtar eſt omniũ. me illum. & recte. Poëma enim reconditum paucorum approbatione, oratio popularis ad ſenſum uulgi debet moueri. At ſi eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demoſthenes, cum eſſet relictus à cæteris, uerbum facere non poſſet. Quid tu Brute poſſes, ſi te ut Curionem quondam concio reliquiſſet? Ego uero, inquit ille, ut me tibi*

indicem

iudicem,in eis etiam cauſis, in quibus omnis res nobis cũ iudicibus eſt,non cum populo, tamen ſi à corona relictus ſim,non queam dicere. Ita ſe, inquam, res habet: ut ſi tibiæ inflatæ non referant ſonum, abijciendas eas ſibi tibicen putet: ſic oratori populi aures tanquam tibiæ ſunt: eæ ſi inflatum non recipiunt, aut ſi auditor omnino tanquam equus non facit,agitandi finis faciendus eſt. Hoc ta*men intereſt, quòd uulgus interdum nõ probandum oratorem probat,ſed probat ſine comparatione, cum à mediocri,aut etiam à malo delectatur:eo eſt contentus, eſſe melius non ſentit: illud quod eſt, qualecunque eſt, probat. Tenet enim aures uel mediocris orator, ſit modo aliquid in eo: nec res ulla plus apud animos hominum, quàm ordo & ornatus orationis ualet.* Q*uare quis ex populo cum* Q. *Scæuolam pro* M. Coponio *dicentem audiret in ea cauſa,de qua antè dixi,quicquam politius,aut elegãtius,aut omnino melius aut expectaret, aut poſſe fieri putaret? Cum is hoc probare uellet,* M, *Curium,cum ita hæres inſtitutus eſſet, ſi pupillus antè mortuus eſſet, quàm in ſuam tutelam ueniſſet, pupillo nõ nato hæredem eſſe non poſſe: quid ille non dixit de teſtamentorum iure, de antiquis formulis, quemadmodum ſcribi oportuiſſet,ſi etiam filio non nato hæres inſtitueretur?* Q*uàm captioſum eſſe populo,quod ſcriptũ eſſet negligi, & opinione quæri uoluntates,& interpretatione diſertorum, ſcripta ſimplicium hominum peruertere.* Q*uàm ille multa de autoritate patris ſui, qui ſemper ius illud eſſe defenderat? quàm omnino multa de conſeruando iure ciuili? quæ quidem omnia cum perite & ſcienter,tũ ita breuiter & preſſe & ſatis ornate & perelegãter diceret, quis eſſet in populo,qui aut expectaret, aut fieri poſſe quicquam melius*

putaret? At uero ut contrà Craſſus ab adoleſcente delicato, qui in litore ambulans ſcalmum reperiſſet, ob eamq; rem ædificare nauem concupiuiſſet, exorſus eſt, ſimiliter Scæuolam ex uno ſcalmo captionis Centumuirale iudiciũ hæreditatis effeciſſe: hoc in illo initio conſecutus, multis eiuſdem generis ſentẽtijs delectauit, animosq; omniũ, qui aderant, in hilaritatem à ſeueritate traduxit: quod eſt unũ ex tribus, quæ dixi ab oratore effici debere. Deinde hoc uoluiſſe eum, qui teſtamentum feciſſet, hoc ſenſiſſe, quoquo modo filius non eſſet: qui in ſuam tutelam ueniret, ſiue non natus, ſiue antè mortuus, Curius hæres ut eſſet: ita ſcribere pleroſque, & id ualere, & ualuiſſe ſemper. Hæc & multa eiuſmodi dicens, fidem faciebat: quod eſt ex tribus oratoris officijs alterum. Deinde æquum bonum teſtamentorum ſententias uoluntatesq; tutatus eſt, quanta eſſet in uerbis captio, cum in cæteris rebus, tum in teſtamentis, ſi negligerentur uoluntates: quantam ſibi potentiam Scæuola aſſumeret, ſi nemo auderet teſtamentum facere poſtea, niſi de illius ſententia. Hæc cum grauiter, tum ab exemplis copioſe, tum uarie, tum etiam ridicule, & facete explicans, eam admirationem aſſenſionemq; commouit, dixiſſe ut cõtrà nemo uideretur. hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum. Hic ille de populo iudex, qui ſeparatim alterũ admiratus eſſet, idem audito altero, iudicium ſuum contemneret: at uero intelligens & doctus, audiens Scæuolam, ſentiret eſſe quoddã uberius dicẽdi genus & ornatius. ab utroque autem cauſa perorata, ſi quæreretur uter præſtaret orator, nunquam profectò ſapientis iudicium à iudicio uulgi diſcreparet. Quî præſtat igitur intelligens imperito? magna re et difficili: ſiquidem magnum eſt ſcire quibus rebus efficiatur,

amit

amittatur´ue dicendo illud quicquid eſt, quod aut effici dicẽdo oportet, aut amitti non oportet. Præſtat etiã illo doctus auditor indocto, quòd ſæpe, cũ oratores duo, aut plures populi iudicio probantur, quod dicendi genus optimum ſit intelligit. nam illud quod populo non probatur, ne intelligenti quidem auditori probari poteſt. Vt enim ex neruorum ſono in fidibus, quàm ſcienter ij pulſi ſint, intelligi ſolet: ſic ex animorum motu cernitur quid tractandis his perficiat orator. Itaq; intelligens dicendi existimator non aſsidens, & attente audiens, ſed uno aſpectu, & præteriens, de oratore ſæpe iudicat. uidet oſcitantem iudicem loquentẽ cum altero, nõnunquã etiam circulantem, mittentẽ ad horas quæſitorem, ut dimittat rogantem: intelligit oratorem in ea cauſa non adeſſe, qui poßit animis iudicum admouere orationẽ, tanquam fidibus manum. Idem ſi præteriens aſpexerit erectos intuentes iudices, ut aut doceri de re, idq; etiã uultu probare uideãtur: aut ut auem cantu aliquo, ſic illos uiderit oratione quaſi ſuſpenſos teneri: aut id quod maxime opus eſt, miſericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos eſſe uehemẽtius: ea ſi præteriens (ut dixi) aſpexerit, ſi nihil audierit, tamen oratorẽ uerſari in illo iudicio, & opus oratoriũ fieri, aut perfectũ iam eſſe, profecto intelliget. Cum hæc diſſeruiſſem, uterq; aſſenſus eſt, & ego tanquã de integro ordiens, Quando igitur, inquam, à Cotta & Sulpitio hæc omnis fluxit oratio, cum hos maxime iudicio illorum hominum, & illius ætatis dixiſſem probatos, reuertar ad eos ipſos: tum reliquos, ut inſtitui, deinceps perſequar. Quoniam ergo oratorum bonorum (hos enim quærimus) duo genera ſunt, unũ attenuate preſſeq;, alterum ſublate ampleq; dicentiũ: etſi id melius eſt, quod ſplendidius & magnifi

gnificentius, tamen in bonis omnia, quæ ſumma ſunt, iure laudantur. Sed cauēda eſt preſſo illi oratori, inopia & ieiunitas: amplo autē, inflatum & corruptum orationis genus. Inueniebat igitur acute Cotta, dicebat pure ac ſolute: & ut ad infirmitatem laterum perſcienter contentionem omnē remiſerat, ſic ad uirium imbecillitatem dicendi accōmodabat genus. Nihil erat in eius oratione niſi ſyncerum, nihil niſi ſiccum atque ſanum: illudq; maximum, quòd cum contentione orationis flectere animos iudicū uix poſſet, nec omnino eo genere diceret, tractando tamē impellebat ut idem facerent à ſe cōmoti, quod à Sulpitio concitati. Fuit enim Sulpitius uel maxime omnium, quos quidem ego audiuerim, grandis, & ut ita dicam, tragicus orator. uox cum magna, tum ſuauis & ſplendida: geſtus, & motus corporis ita uenuſtus, ut tamen ad forum, nō ad ſcenam inſtitutus uideretur. incitata & uolubilis, nec ea redundans tamen, nec circunfluens oratio. Craſſum hic uolebat imitari, Cotta malebat Antoniū: ſed ab hoc uis aberat Antonij, Craßi ab illo lepos. O magnam, inquit, artem Brutus: ſiquidem iſtis, cū ſummi eſſent orarores, duæ res maximæ altera alteri defuit. Atque in his oratoribus illud animaduertendum eſt, poſſe eſſe ſummos, qui inter ſe ſint dißimiles. Nihil enim tam dißimile, quàm Cotta Sulpitio, & uterque æqualibus ſuis plurimū præſtitit. Quare hoc doctoris intelligentis eſt, uidere quò ferat natura ſua quēque: & ea duce utentem ſic inſtituere, ut Iſocratē in acerrimo ingenio Theopompi, & lenißimo Ephori dixiſſe traditum eſt, alteri ſe calcaria adhibere, alteri fræ nos. Sulpitij orationes, quæ feruntur, eas poſt mortē eius ſcripſiſſe P. Canutius putatur æqualis meus, homo extra noſtrum ordinem, meo iudicio diſertißimus. Ipſius Sulpi-

tij

tij nulla oratio eſt:ſæpeq́; ex eo audiui, cum ſe ſcribere neque cõſueſſe, neque poſſe diceret. Cottæ pro ſe lege Varia quæ inſcribitur, eam L. Aelius ſcribit Cottæ rogatu. Fuit is omnino uir egregius & Eques Romanus cum primis honeſtus, idemq́; eruditiſsimus & Græcis literis & Latinis: antiquitatisq́; noſtræ & in inuentis rebus & in actis, ſcriptorumq́; ueterum literate peritus. quam ſcientiam Varro noſter acceptam ab illo, auctamq́; per ſeſe uir ingenio præſtans, omniq́; doctrina, pluribus & illuſtrioribus literis explicauit. ſed idem Aelius Stoicus uoluit, orator autem nec ſtuduit unquam, nec fuit: ſcribebat tamen orationes quas alij dicerent, ut Q. Metello F. ut Q. Cæpioni, ut Q. Pompeio Rufo: quanquam is etiam ipſe ſcripſit eas, quibus pro ſe eſt uſus, ſed nõ ſine Aelio. His enim ſcriptis etiam ipſe interfui, cum eſſem apud Aelium adoleſcens, eumq́; audire perſtudioſe ſolerem. Cottam autem miror ſummum ipſum oratorem, minimeq́; ineptũ, Aelianas leueis oratiunculas, uoluiſſe exiſtimari ſuas. His duobus eiuſdem ætatis annumerabatur nemo tertius: ſed mihi placebat Pomponius maxime, uel dicam minime diſplicebat. Locus erat omnino in maximis cauſis præter eos de quibus ſuprà dixi, nemini: propterea quòd Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in cauſis recipiendis erat, faſtidioſior Craſſus, ſed tamẽ recipiebat: horũ qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum ferè, aut ad Cæſarem: Cotta & Sulpitius expetebantur. ita ab ijs ſex patronis cauſæ illuſtres agebantur: neque tam multa, quàm noſtra ætate, iudicia fiebant: neque hoc quod nunc fit, ut cauſæ ſingulæ defenderentur à pluribus, quo nihil eſt uitioſius. Reſpondemus ijs, quos non audiuimus: in quo primũ ſæpe aliter eſt dictũ, aliter ad nos relatũ: deinde magni intereſt

coràm uidere me, quemadmodum aduerſarius de quaque re aſſeueret, maxime autem quemadmodum quæque res audiatur. Sed nihil uitioſius, quàm cum unum corpus debeat eſſe defenſionis, naſci de integro cauſam, cum ſit ab altero perorata. Omnium enim cauſarum, unum eſt naturale principium, una peroratio: reliquæ partes, quaſi mẽbra ſuo quæque loco locata, ſuam & uim & dignitatem tenent. Cum autem difficile ſit in longa oratione nõ aliquando aliquid ita dicere ut ſibi ipſe non cõueniat, quanto difficilius cauere nequid dicas quod non cõueniat eius orationi, qui ante te dixerit? Sed quia & labor multo maior eſt totam cauſam quàm partem dicere, & quia plures ineuntur gratiæ ſi uno tempore dicas pro pluribus, idcirco hanc conſuetudinem lubenter aſciuimus. Erant tamen quibus uideretur illius ætatis tertius Curio, quia ſplendidioribus fortaſſe uerbis utebatur: & quia Latine nõ peſſime loquebatur, uſu credo aliquo domeſtico, nam literarum admodum nihil ſciebat. Sed magni intereſt quos quiſque audiat quotidie domi, quibuſcum loquatur à puero: quemadmodũ patres, pædagogi, matres etiam loquãtur. Legimus epiſtolas Corneliæ matris Gracchorum: apparet filios non tam in gremio educatos, quàm in ſermone matris. Auditus eſt nobis Læliæ Caij filiæ ſæpe ſermo: ergo illam patris elegantia tinctam uidimus: & filias eius Mutias ambas, quarum ſermo mihi fuit notus: & neptes Licinias, quas nos quidem ambas: hanc uero Scipionis etiam tu Brute credo aliquando audiſti loquentẽ. Ego uero ac lubenter quidem, inquit Brutus: & eò lubentius, quòd L. Craßi erat filia. Quid Craſſum, inquam, illum cenſes iſtius Liciniæ filium, Craßi teſtamento qui fuit adoptatus? Summo iſte quidem dicitur ingenio fuiſſe, inquit.

Et

Et uero hic Scipio collega meus, mihi ſane bene & loqui uidetur, & dicere. Recte, inquam, iudicas Brute. Etenim iſtius genus eſt ex ipſius ſapientiæ ſtirpe generatū. Nam & de duobus auis iam diximus, Scipione & Craſſo: et de tribus proauis, Q. Metello, cuius quatuor filij, P. Scipione, qui ex dominatu T. Gracchi priuatus in libertatē rēp. uindicauit: Q. Scæuola augure, qui peritiſsimus iuris, idemq́; perconus eſt habitus. Iam duorum abauorū quàm eſt illuſtre nomen, P. Scipionis, qui bis c o s. fuit, qui eſt Corculū dictus: alterius omnium ſapientiſsimi C. Lælij? O generoſam, inquit, ſtirpem, & tanquam in unam arborē plura genera: ſic in iſtam domum multorū inſitam atque illuminatam ſapiētiam. Similiter igitur ſuſpicor (ut cōferamus parua magnis) Curionis, etſi pupillus relictus eſt, patrio fuiſſe inſtituto puro ſermone aſſuefactam domum: & eò magis hoc iudico, quòd neminem ex ijs quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognoui in omni genere honeſtarum artium tam indoctum, tam rudem. Nullum ille poetam nouerat, nullum legerat oratorem, nullam memoriam antiquitatis collegerat: non publicum ius, non priuatū, & ciuile cognouerat: quanquā id quidem fuit etiam in alijs, et magnis quidem oratoribus, quos parum his inſtructos artibus uidimus, ut Sulpitiū, ut Antonium. Sed ij tamē unū illud habebant, dicēdi opus elaboratum: idq́; cū conſtaret ex quinque notiſsimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat. in quacunque enim una plane claudicaret, orator eſſe non poſſet. Sed tamen alius in alia excellebat: magis reperiebat quid dici opus eſſet, & quomodo præparare, & quo loco locari, memoriáq; ea comprehendebat Antonius, excellebat autem actione: eratq; ei quædam ex his paria cum Craſſo, quædam etiam ſupe

ſuperiora. At Craßi magis enitebat oratio. Nec uero Sulpitio, neque Cottæ dicere poßumus, neque cuiquam bono oratori rem ullam ex illis quinque partibus plane atque omnino defuiſſe. Itaque in Curione hoc uerißime iudicari poteſt, nulla re una magis oratorem commendari, quàm uerborum ſplendore & copia. Nam cum tardus in cogitando, tum in inſtruendo dißipatus fuit. Reliqua duo ſunt, agere & meminiſſe: in utroque cachinnos irridentium commouebat. Motus erat is, quem & C. Iulius in perpetuum notauit, cum ex eo in utranque partem toto corpore uacillante quæſiuit, quis loqueretur è lintre. Et Cn. Sicinius homo impurus, ſed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris ſimile quicquam: is cum Trib. pleb. Curionem & Octauium COSS. produxiſſet, Curioq; multa dixiſſet ſedente Cn. Octauio collega, qui deuinctus erat faſcijs, & multis medicamentis propter dolorem artuum delibutus, Nunquam (inquit) Octaui, collegæ tuo gratiam referes, qui niſi ſe ſuo more iactauiſſet, hodie te iſtic muſcæ comediſſent. Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties, tria cum propoſuiſſet, aut quartum adderet, aut tertium quæreret. qui in iudicio priuato uel maximo, cum ego pro Titinia Cottæ perorauiſſem, ille contra me pro Seruio Næuio diceret, ſubito totam cauſam oblitus eſt, idq; ueneficijs & cantionibus Titiniæ factum eſſe dicebat. Magna hæc immemoris ingenij ſigna: ſed nihil turpius, quàm quòd etiam in ſcriptis obliuiſceretur quid paulo antè poſuiſſet, ut in eo libro, ubi ſe exeuntem è ſenatu, & cum Panſa noſtro, & cum Curione filio colloquentem facit, cum ſenatum Cæſar COS. habuiſſet, omnisq; ille ſermo ductus è percunctatione filij, quid in ſenatu eſſet actum. In quo multis uerbis cum inuehe-

retur in Cæſarem Curio, diſputatioq́; eſſet inter eos, ut eſt conſuetudo dialogorum, cum ſermo eſſet inſtitutus ſenatu miſſo, quem ſenatum Cæſar C O S. *habuiſſet, reprehendit eas res, quas idem Cæſar anno poſt, & deinceps reliquis annis adminiſtrauiſſet in Gallia.* Tū *Brutus admirans, Tantam'ne fuiſſe obliuionem, inquit, in ſcripto præſertim, ut ne legens quidem unquã ſenſerit quantum flagitij cõmiſiſſet? Quid autem, inquam Brute ſtultius, q̃ ſi ea uituperare uolebat, quæ uituperauit, nõ eo tẽpore inſtituere ſermonem, cum illarũ rerum iam tempora præterijſſent? Sed ita totus errat, ut in eodem ſermone dicat in ſenatu ſe Cæſare* C O S. *non accedere, ſed id dicat ipſo* C O S. *exiens è ſenatu. Iam qui hac parte animi, quæ cuſtos eſt cæterarum ingenij partium, tam debilis eſſet, ut ne in ſcripto quidem meminiſſet quid paulo antè poſuiſſet, huic minime mirum eſt ex tempore dicenti ſolitam effluere mẽtem. Itaq; cum ei nec officium deeſſet, & flagraret ſtudio dicendi, perpaucæ ad eum cauſæ deferebantur. Orator autem uiuis eius æqualibus proximus optimis numerabatur propter uerborum bonitatem, ut ante dixi, & expeditam, ac profluentem quodammodo celeritatem. Itaque eius orationes aſpiciendas tamen cenſeo: ſunt illæ quidẽ languidiores, uerũtamen poſſunt augere & quaſi alere id bonũ, quod in illo mediocriter fuiſſe concedimus: quod habet tantam uim, ut ſolũ ſine alijs in Curione ſpeciem oratoris alicuius effecerit. Sed ad inſtituta redeamus. In eodem igitur numero eiuſdem ætatis C. Carbo fuit, illius eloquentiſſimi uiri filius, non ſatis acutus orator, ſed tamen orator numeratus eſt. Erat in uerbis grauitas, & facile dicebat, & autoritatem naturalem quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inuenien-*

dis, nec minus uerbis expeditus, fortis uero actor & uehemens, & uerbis nec inops nec abiectus, & quem planè oratorem dicere auderes. Cn. Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminoſus. Multũ ab ijs aberat L. Fuſius, tamen ex accuſatione M. Aquilij diligentiæ fructum ceperat. Nam M. Druſum tuum magnum auunculũ, grauem oratorẽ, ita duntaxat cum de repub. diceret. L. autem Lucullũ etiam acutũ, patremq; tuũ, Brute iuris quoque & publici & priuati ſanè peritum, M. Lucullum: M. Octauium Cn. filios (qui tantum autoritate dicendoq; ualuit, ut legem Semproniam frumentariam populi frequentis ſuffragijs abrogauerit) M. Octauium M. filiũ. M. Catonem patrem, Q. etiam Catulum filiũ abducamus ex acie, id eſt à iudicijs, & in præſidijs reipub. cui facile ſatisfacere poßint collocemus. Eodẽ Q. Cæpionem referrem, niſi nimis Equeſtri ordini deditus, à ſenatu diſſediſſet. Cn. Carbonem, M. Marium, & ex eodem genere complureis minime dignos elegantis conuẽtus auribus, aptißimos cognoui turbulentis concionibus. quo in genere (ut in ijs perturbem ætatum ordinem) nuper L. Quintius fuit, aptior autem etiam Palicanus auribus imperitorum. Et quoniam huius generis facta mentio eſt, ſeditioſorum omnium poſt Gracchos, L. Apuleius Saturninus eloquentißimus uiſus eſt: magis ſpecie tamen & motu atq; ipſo amictu capiebat homines, quàm aut dicẽdi copia, aut mediocritate prudentiæ. Longe autem poſt natos homines improbißimus C. Seruilius Glaucia, ſed peracutus & callidus, cum primiſq; ridiculus. Is ex ſummis & fortunæ & uitæ ſordibus in Prætura COS. factus eſſet, ſi rationem eius haberi licere iudicatum eſſet. Nam & plebem tenebat, & Equeſtrem ordinem benefici

ſicio legis deuinxerat. Is Prætor eodem die, quo Saturninus Trib. ple. Mario et Flacco COSS. publice eſt interfectus, homo ſimilimus Athenienſis Hyperboli, cuius improbitatẽ ueteres Atticorũ comœdiæ notauerũt. Quos Sex. Titius cõſecutus, homo loquax ſanè & ſatis acutus, ſed tam ſolutus & mollis in geſtu, ut ſaltatio quædam naſceretur, cui ſaltationi Titius nomen eſſet. Ita cauendum eſt, nequid in agendo dicendoùe facias, cuius imitatio rideatur. Sed ad paulo ſuperiorem ætatem reuecti ſumus: nunc ad eam, de qua aliquantum locuti ſumus, reuertamur. Coniunctus igitur Sulpitij ætati P. Antiſtius fuit, rabula ſane probabilis, qui multos cum tacuiſſet annos, neque contemni ſolum, ſed irrideri etiam ſolitus eſſet, in Tribunatu primum contra C. Iulij illam Conſulatus petitionem extraordinariam, ueram cauſam agens eſt probatus: & eo magis, quòd eandem cauſam cũ ageret eius collega ille ipſe Sulpitius, hic plura & acutiora dicebat. Itaque poſt Tribunatum primo multæ ad eum cauſæ, deinde omnes, maximæ quæcunq; erant, deferebantur. Rem uidebat acute, componebat diligẽter, memoria ualebat: uerbis non ille quidem ornatis utebatur, ſed tamen non abiectis. Expedita autem erat, & perfacile currens oratio. Et erat eius quidem tanquam habitus nõ inurbanus: actio paulum cum uitio uocis, tum etiam ineptijs claudicabat. Hic temporibus floruit ijs, quibus inter profectionem reditumq́; L. Syllæ ſine iure fuit, & ſine ulla dignitate reſpub. Hoc etiam autem magis probabatur, quòd erat ab oratoribus quædam in foro ſolitudo. Sulpitius occiderat, Cotta aberat & Curio: uiuebat è reliquis patronis eius ætatis nemo præter Carbonem & Pomponium, quorum utrunq; facile ſuperabat. Inferioris

autem ætatis erat proximus L. Siſenna *doctus uir, & ſtudijs optimis deditus, bene* Latine *loquens, gnarus reip. non ſine facetijs: ſed neq; laboris multi, nec ſatis uerſatus in cauſis: interiectusq; inter duas ætates,* Hortẽſij *&* Sulpitij, *nec maioris conſequi poterat, & minori neceſſe erat cedere.* Huius *omnis facultas ex hiſtoria ipſius perſpici poteſt: quæ cum facile omnes uincat ſuperiores, tum indicat tamen quãtum abſit à ſummo, quamq; genus hoc ſcriptionis nõdum ſit ſatis* Latinis *literis illuſtratũ.* Nam Q. Hortenſij *admodũ adoleſcentis ingeniũ, ut* Phidiæ *ſignum, ſimul aſpectum & probatum eſt.* Is L. Craſſo, Q. Scæuola COSS. *primũ in foro dixit, & apud hos ipſos quidem* COSS. *& cum eorum, qui affuerũt, tum ipſorum* COSS. *qui omneis intelligentia anteibant, iudicio diſceßit probatus.* Vndeuiginti *annos natus erat eo tempore.* Eſt *autem* L. Paulo, C. Marcello COSS. *mortuus: ex quo uidemus eum in patronorum numero annos quatuor &* XL *fuiſſe.* Hoc *de oratore paulo pòſt plura dicemus. hoc autem loco uoluimus ætatem eius in diſparem oratorum ætatem includere: quanquam id quidẽ omnibus uſu uenire neceſſe fuit, quibus paulo lõgior uita cõtigit, ut & cum multo maioribus natu quàm eſſent ipſi, & cum aliquanto minoribus cõpararentur. ut* Accius *ijſdẽ* Aedilibus *ait ſe &* Pacuuium *docuiſſe fabulã, cum ille octoginta ipſe triginta annos natus eſſet.* Sic Hortẽſius *nõ cum ſuis æqualibus ſolum, ſed & mea cum ætate, & cum tua* Brute, *& cum aliquanto ſuperiore coniungitur.* Siquidem *&* Craßo *uiuo dicere ſolebat: & magis iam etiã uigebat* Antonio, *& cum* Philippo *iam ſene pro* Cn. Põpeij *bonis dicente: in illa cauſa adoleſcens cum eſſet, princeps fuit, & in eorum, quos in* Sulpitij *ætate poſui, numerũ*

numerũ facile peruenerat: & ſuos inter æquales M.Piſo*nẽ*, M.*Craßũ*, Cn.Lentul*ũ*, P.Lentul*ũ Suram longe præſtitit: & me adoleſcẽtem nactus octo annis minorẽ, quàm erat ipſe, multos annos in ſtudio eiuſdẽ laudis exercuit: & tecum ſimul, ſicut ego pro multis, ſic ille pro* Appio *Claudio dixit, paulo ante mortẽ.* V*ides igitur ut ad te oratorem* Brute *peruenerimus, tam multis inter noſtrum, tuumq́; initiũ dicendi interpoſitis oratoribus: ex quibus, quoniã in hoc ſermone noſtro ſtatui neminem eorum, qui uiuerẽt, nominare, ne uos curioſius eligeretis ex me quid de quoq; iudicarem, eos, qui iam ſunt mortui, nominabo.* Tum Brutus, Non *eſt, inquit, iſta cauſa quam dicis quãobrem de ijs, qui uiuunt, nihil uelis dicere.* Q*uænã igitur, inquã, eſt?* V*ereri te inquit, arbitror, ne per nos hic ſermo tuus emanet, & ij tibi ſuccenſeant, quos præterieris.* Q*uid uos inquã, tacere non poteritis?* N*os quidẽ, inquit, facilime: ſed tamen te arbitror malle idipſum tacere, quàm taciturnitatem noſtrã experiri.* T*ũ ego,* V*ere, inquam, tibi* Brute *dicam: non me exiſtimaui in hoc ſermone uſq; ad hanc ætatem eſſe uenturum: ſed ita traxit ordo ætatum orationẽ, ut iam ad minores etiam peruenerim.* I*nterpone igitur, inquit, ſiquos uidetur, deinde redeamus ad te & ad* Hortenſium. I*mò uero, inquam, ad* Hortenſium: *de me alij dicẽt, ſiqui uolẽt.* M*inime uero, inquit: nam etſi me facile omni tuo ſermone tenuiſti, tamẽ is mihi longior uidetur, quòd propero audire de te: nec uero tam de uirtutibus dicendi tuis, quæ cum omnibus, tum certe mihi notißimæ ſunt, quàm quòd gradus tuos, & quaſi proceßus dicendi ſtudeo cognoſcere.* G*eretur, inquam, tibi mos: quoniam me non ingenij prædicatorem eſſe uis, ſed laboris mei.* V*erum interponam, ut pla-*

cet, alios, & à M. Craſſo, qui fuit æqualis Hortẽſij exordiar. Is igitur mediocriter à doctrina inſtructus, anguſtius etiã a natura, labore & induſtria, & quòd adhibebat ad obtinendas cauſas curam etiã & gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. In huius oratione ſermo Latinus erat, uerba non abiecta, res compoſitæ diligenter: nullus flos tamen, neq; lumẽ ullum: animi magna, uocis parua contentio, omnia ferè ut ſimiliter atque uno modo dicerentur. Nam huius æqualis & inimicus C. Fimbria non ita diu iactare ſe potuit, qui omnia magna uoce dicens, uerborum ſanè bonorũ curſu quodam incitato: ita furebat tamen, ut mirarere tam alias res agere populũ, ut eſſet inſano inter diſertos locus. Cn. autẽ Lentulus multo maiorem opinionẽ dicendi actione faciebat, quàm quãta in eo facultas erat: qui cum eſſet nec peracutus (quanquã & ex facie & ex uultu uidebatur) nec abundans uerbis, etſi fallebat in eo ipſo: ſic interuallis, exclamationibus, uoce ſuaui & canora, admirando irridebat, calebat in agẽdo, ut ea quæ deerant, non deſyderarentnr. Ita tanquam Curio copia nõnulla uerborum, nullo alio bono tenuit oratorum locũ: ſic Lentulus cæterarum uirtutum dicendi mediocritatem actione occultauit, in qua excellens fuit. Neq; multo ſecus P. Lẽtulus, cuius & excogitandi, & loquẽdi tarditatem tegebat formæ dignitas, corporis motus plenus & artis, & uenuſtatis, uocis & ſuauitas & magnitudo: ſic in hoc nihil præter actionem fuit, cætera etiã minora quàm in ſuperiore. M. Piſo quicquid habuit, habuit ex diſciplina, maximeq; ex omnibus qui antè fuerunt, Græcis doctrinis eruditus fuit. Habuit à natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limauerat, quod erat in reprehendendis uerbis uerſutum & ſolers, ſed

ſæpe

ſæpe ſtomachoſum, nonnunquam frigidum, interdum etiam facetum. Is laborem quaſi curſum forenſem diutius non tulit, quòd & corpore erat infirmo, & hominum ineptias ac ſtultitias, quæ deuorandæ nobis ſunt, non ferebat: iracundiusq; reſpuebat, ſiue moroſe, ut putabatur, ſiue ingenio liberoq; faſtidio. Is cum ſatis floruiſſet adoleſcens, minor haberi eſt cœptus poſtea. deinde ex uirginũ iudicio magnam laudem eſt adeptus, & ex eo tempore quaſi reuocatus in curſum, tenuit locũ tandiu, quàm ferre potuit laborem: poſtea quantum detraxit ex ſtudio, tantum amiſit ex gloria. P. Muræna mediocri ingenio, ſed magno ſtudio rerum ueterum: literarũ & ſtudioſus, & nõ imperitus: multæ induſtriæ, & magni laboris fuit. C. Cenſorinus Græcis literis ſatis doctus, quod propoſuerat explicans expedite, non inuenuſtus actor, ſed iners & inimicus fori. L. Turius paruo ingenio, ſed multo labore, quoquo modo poterat, ſæpe dicebat. Itaq; ei paucæ Centuriæ ad Conſulatum defuerunt. C. Macer autoritate ſemper eguit, ſed fuit patronus propemodum diligentiſſimus. huius ſi uita, ſi mores, ſi uultus deniq; non omnem commendationem ingenij euerteret, maius nomen in patronis fuiſſet: non erat abundans, non inops tamen: non ualde nitens, non plane horrida oratio: uox, geſtus, & omnis actio ſine lepôre, at in inueniendis cõponendisq; rebus mira accuratio: ut non facile in ullo diligentiorem maioremq; cognouerim, ſed eam ut citius ueteratoriam, quàm oratoriam diceres. hic etſi etiam in publicis cauſis probabatur, tamen in priuatis illuſtriorem obtinebat locum. C. deinde Piſo ſtatarius & ſermonis plenus orator, minime ille quidem tardus in excogitando, ueruntamen uultu & ſimulatione, multo etiam acutior,

quàm erat uidebatur. Nam eius æqualem M. Glabrionē bene inſtitutū aui Scæuolæ diligentia, ſocors ipſius natura, negligensq́; tardauerat. Etiā L. Torquatus elegans in dicēdo, in exiſtimādo admodū prudēs, toto genere perurbanus. Meus autē æqualis Cn. Pōpeius uir ad omnia ſumma natus, maiorē dicendi gloriā habuiſſet, niſi eum maioris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abſtraxiſſet. erat oratione ſatis amplus, rem prudenter uidebat: actio uero eius habebat & in uoce magnum ſplēdorem, & in motu ſummā dignitatem. Noſter item æqualis D. Syllanus uitricus tuus, ſtudij ille quidem habuit non multū, ſed acuminis & orationis ſatis. Q. Pōpeius A. F. qui Bithynicus dictus eſt, biennio quàm nos fortaſſe maior, ſummo ſtudio dicendi, multaq́; doctrina, incredibili labore, atque induſtria, quod ſcire poſſum: fuit enim mecum, & cum M. Piſone, cum amicitia, tum ſtudijs exercitationibusq́; coniunctus. huius actio non ſatis commendabat orationem: in hac enim ſatis erat copiæ, in illa autem lepôris parum. Erat eius æqualis P. Antronius, uoce peracuta atque magna, nec alia re ulla probabilis. Et L. Octauius Reatinus, qui cum multas iam cauſas diceret, adoleſcens eſt mortuus: is tamen ad dicēdum ueniebat magis audacter, quàm parate. Et C. Staienus, qui ſe ipſe adoptauerat, & de Staieno Aelium fecerat, feruido quodam & petulanti & furioſo genere dicendi: quod quia multis gratum erat, & probabatur, aſcēdiſſet ad honores, niſi in facinore manifeſto deprehenſus, pœnas legibus & iudicio dediſſet. Eodem tempore C. L. Cæpaſij fratres fuerunt, qui multa opera ignoti homines & repentini, Quæſtores celeriter facti ſunt oppidano quodam, & incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem uocalem præterijſſe

uideamur

uideamur, C. Coſconium Calidianum, qui nullo acumine, eam tamen uerborum copiam, ſi quam habebat, præbebat populo cũ multa concurſatione, magnoq; clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit M. Craßi quaſi ſecundarius. Is omnibus exemplo debet eſſe, quantũ in hac urbe polleat multorum obedire tempori, multorumq; uel hõnori, uel periculo ſeruire. His enim rebus infimo loco natus, & honores & pecuniam & gratiam conſecutus, etiam in patronorũ ſine doctrina, ſine ingenio, aliquẽ in numerum peruenerat. ſed ut pugiles inexercitati etiam ſi pugnos & plagas Olympiorũ cupidi ferre poſſunt, ſolem tamen ſæpe ferre nõ poſſunt: ſic ille, cum omni iam fortuna proſpere functus, labores etiam magnos excepiſſet, illius iudicialis anni ſeueritatẽ, quaſi ſolem, nõ tulit. Tũ Atticus, Tu quidem de fæce, inquit, hauris, idq; iandudũ, ſed tacebam: hoc uero non putabam, te uſque ad Staienos & Antronios eſſe uenturum. Non puto, inquam, exiſtimare te ambitione me labi, quippe de mortuis: ſed ordinẽ ſequens in memoriam notam & æqualem neceßario incurro. Volo autem hoc perſpici, omnibus conquiſitis, qui in multitudine dicere auſi ſint, memoria quidem dignos perpaucos: uerum qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuiſſe. ſed ad ſermonem inſtitutum reuertamur. T. Torquatus T. filius & doctus uir ex Rhodia diſciplina Molonis, & à natura ad dicẽdum ſatis ſolutus atque expeditus: cui ſi uita ſuppeditauiſſet, ſublato ambitu COS. factus eſſet: plus facultatis habuit ad dicendum, quàm uoluntatis. Itaque ſtudio huic non ſatisfecit: officio uero nec in ſuorum neceſſariorum cauſis, nec in ſententia ſenatoria defuit. Etiam M. Pontidius municeps noſter multas priuatas cauſas actitauit, celeriter ſanè uerba uoluẽs, nec

hebes in cauſis, uel dicam plus etiam quàm non hebes, ſed efferueſcens in dicendo ſtomacho ſæpe, iracundiaq; uehementius: ut non cum aduerſario ſolum, ſed etiam (quod mirabile eſſet) cum iudice ipſo, cuius delinitor eſſe debet orator, iurgio ſæpe contenderet. M. Meſſala minor natu, quàm nos, nullo modo inops, ſed non nimis ornatus genere uerborum, prudens, acutus, minime incautus, patronus in cauſis cognoſcendis, componendisq; diligens, magni laboris, multæ operæ, multarumq; cauſarum. Duo etiã Metelli, Celer & Nepos, nihil in cauſis uerſati, nec ſine ingenio, nec indocti, hoc erant populare dicẽdi genus aſſecuti. C. autem Lentulus Marcellinus, nec unquam indiſertus, & in Conſulatu pereloquens uiſus eſt, non tardus ſententijs, non inops uerbis, uoce canora, facetus ſatis. C. Memmius L. filius perfectus literis, ſed Græcis, faſtidioſus ſanè Latinarum: argutus orator, uerbisq; dulcis, ſed fugiens non modo dicendi, uerumetiam cogitandi laborem, tantum ſibi de facultate detraxit, quantum imminuit induſtriæ. Hoc loco Brutus, *Quàm uellem, inquit, de his etiã oratoribus, qui hodie ſunt, tibi dicere luberet: et ſi de alijs minus, de duobus tamen quos à te ſcio laudari ſolere, Cæſare & Marcello, audirem non minus lubenter, quàm audiui de ijs qui fuerunt. Cur tandem, inquam? an expectas quid ego iudicem de iſtis, qui tibi ſunt æque noti ac mihi? Mihi mehercule, inquit, Marcellus ſatis eſt notus, Cæſar autem parum: illum enim ſæpe audiui: hic, cũ ego iudicare iam aliquid poſſem, abfuit. Quid igitur de illo iudicas, quem ſæpe audiſti? Quid cenſes, inquit, niſi id, quòd habiturus es ſimilem tui? Næ ego, inquam, ſi ita eſt, uelim tibi eum placere quammaxime. Atqui & ita eſt, inquit, & uehementer placet, nec uero ſine cauſa: nam & didi*

didicit, & omiſsis cæteris ſtudijs, unum id egit, ſeſeq; quotidianis commentationibus acerrime exercuit. Itaque & lectis utitur uerbis & frequentibus, & ſplendore uocis, dignitate motus, fit ſpecioſum & illuſtre, quod dicitur. Omniaq; ſic ſuppetunt, ut ei nullam deeſſe uirtutem oratoris putem: maximeq; laudandus eſt, qui hoc tēpore ipſo cum liceat, in hoc communi noſtro, & quaſi fatali malo conſoletur ſe, cum conſcientia optimæ mentis, tum etiam uſurpatione & renouatione doctrinæ. Vidi enim Mitylenis nuper uirum, atque (ut dixi) uidi planè uirū. Itaque cum eum antea tui ſimilem in dicendo uiderim, tum uero nunc à doctiſsimo uiro, tibiq;, ut intellexi, amiciſsimo Cratippo inſtructum omni copia, multo uidebam ſimiliorem.

Hic ego, Etſi, inquam, de optimi uiri, nobiſq; amiciſsimi laudibus lubenter audio, tamen incurro in memoriam communium miſeriarum, quarū obliuionem quærens hūc ipſum ſermonem produxi longius. Sed de Cæſare cupio audire quid tandem Atticus iudicet. Et ille, Præclare, inquit, tibi conſtas, ut de ijs, qui nunc ſint, nihil uelis ipſe dicere: & hercle ſi ſic ageres, ut de ijs egiſti qui iam mortui ſunt, neminem ut prætermitteres, næ tu in multos Antronios & Staienos incurreres. Quare ſiue hanc turbam effugere uoluiſti, ſiue ueritus ne quis ſe aut præteritum, aut non ſatis laudatum queri poſsit: de Cæſare tamen potuiſti dicere, præſertim cum et tuum de illius ingenio notiſsimū iudicium eſſet, nec illius de tuo obſcurum. Sed tamē Brute inquit Atticus, de Cæſare & ipſe ita iudico, & de hoc huius generis acerrimo æſtimatore ſæpiſsime audio, illum omnium, ferè oratorum Latine loqui elegātiſsime: nec id ſolum domeſtica conſuetudine, ut dudum de Læliorum & Mutiorum familijs audiebamus: ſed quāquam id quoque

que credo fuiſſe,tamen ut eſſet perfecta illa bene loquendi laus,multis literis, & ijs quidem recõditis & exquiſitis, ſummoq; ſtudio & diligentia eſt conſecutus. Quinetiã *in maximis occupationibus,cum ad te ipſum (inquit, in me intuens) de ratione Latine loquendi accuratiſsime ſcripſerit : primoq; in libro dixerit uerborum delectum originem eſſe eloquentiæ : tribueritq;,mi* Brute, *huic noſtro,qui me de illo maluit,quàm ſe dicere, laudem ſingularem (nam ſcripſit his uerbis,cum hunc nomine eſſet affatus, ac ſi cogitata præclare eloqui poſſent,nonnulli ſtudio & uſu elaborauerunt, cuius te penè principem copiæ atque inuentorem bene de nomine, ac dignitate* Pop. Ro. *meritum eſſe exiſtimare debemus) hunc facilem & quotidianum nouiſſe ſermonem, nunc pro relicto eſt habendum.* Tum Brutus, *Amice hercule,inquit,& magnifice te laudatum puto, quem non ſolum principem atque inuentorem copiæ dixerit,quæ erat magna laus,ſed etiam benemeritum de* Po. Ro. *nomine & dignitate. quo enim uno uincebamur à uicta* Græcia*, id aut ereptum illis eſt, aut certe nobis cum illis communicatum.* Hanc autem, *inquit,gloriam,teſtimoniumq;* Cæſaris,*tuæ quidem ſupplicationi non ſolum, ſed triumphis multorum antepono.* Et *recte quidem,inquam,*Brute,*modo ſit hoc* Cæſaris *iudicij,non beneuolentiæ teſtimonium:plus enim certe attulit huic populo dignitatis,quiſquis eſt ille,ſi modo eſt aliquis,qui non illuſtrauit modo: ſed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam,quàm illi, qui* Ligurum *caſtella expugnauerunt,ex quibus multi ſunt,ut ſcitis,triumphi.* Verum *quidem ſi audire uolumus (omiſsis illis diuinis conſilijs) quibus ſæpe conſtituta eſt* Imperatorum *ſapientia,ſalus ciuitatis, aut belli,aut domi,multo magnus orator*

tor præſtat minutis Imperatoribus. At prodeſt plus Imperator. Quis negat? ſed tamen non metuo ne mihi acclametis: eſt autem quod ſentias dicendi liber locus. Malim mihi L. Craßi unam pro M. Curio dictionem, quàm caſtellanos triumphos duos. At plus interfuit reip. caſtellum capi Ligurum, quàm bene defendi cauſam M. Curij. Credo. Sed Athenienſium quoque plus interfuit firma tecta in domicilijs habere, quàm Mineruæ ſignum ex ebore pulcherrimum: tamen ego me Phidiam eſſe mallem, quàm uel optimum fabrum tignarium. quare non quantũ quiſque proſit, ſed quanti quiſque ſit ponderandum eſt: præſertim cum pauci pingere egregie poßint, aut fingere: operarij autẽ aut baiuli deeſſe non poßint. Sed perge Põponi de Cæſare, & redde quæ reſtant. Solum quidem, inquit ille, & quaſi fundamentum oratoris uides locutionem emẽdatam & Latinam, cuius penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut ſcientiæ, ſed quaſi bonæ conſuetudinis. Mitto C. Lælium, P. Scipionem: ætatis illius iſta fuit laus, tanquam innocentiæ: ſic Latine loquendi, nec omnium tamen. nam illorum æquales Cæcilium & Pacuuium male locutos uidemus: ſed omnes tum ferè, qui nec extra urbem hanc uixerant, nec eos aliqua barbaries domeſtica infuſcauerat, recte loquebantur. Sed hanc certe rẽ deteriorem uetuſtas fecit, & Romæ & in Græcia. confluxerunt enim & Athenas, & in hanc urbem multi inquinate loquentes ex diuerſis locis: quo magis expurgandus eſt ſermo, & adhibenda, quamobtruſa ratio, quæ mutari non poteſt, nec utendum prauißima conſuetudinis regula. T. Flaminium, qui cum Q. Metello COS. fuit, pueri uidimus. exiſtimabatur bene Latine, ſed literas neſciebat. Catulus erat ille quidem minime indoctus, ut à te

pau

paulo eſt antè dictum: ſed tamen ſuauitas uocis, & lenis appellatio literarum, bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia ſe ualde dilatandis literis à ſimilitudine Græcæ locutionis abſtraxerat, ſonabatq; contrarium Catulo, ſubagreſte quiddam, planeq; ſubruſticum, alia quidem quaſi inculta & ſylueſtri uia ad eandem laudem peruenerat. Siſenna autem quaſi emendator ſermonis uſitati cũ eſſe uellet, ne à C. Ruſio qdẽ accuſatore deterreri potuit quo minus inuſitatis uerbis uteretur. Quidnã iſtuc eſt, inquit, Brutus? aut quis eſt iſte C. Ruſius? Et ille, Fuit accuſator, inquit, uetus, quo accuſante Chritilium, Siſenna defendens dixit quædã eius ſputatilica eſſe crimina. Tũ C. Ruſius, Circumuenior, inquit, Iudices, niſi ſubuenitis. Siſenna quid dicas neſcio, metuo inſidias: ſputatilica quid eſt hoc? ſputa quid ſit ſcio, tilica neſcio. Maximi riſus: ſed ille tamen familiaris meus recte loqui putabat eſſe, inuſitate loqui. Cæſar autem rationem adhibens, conſuetudinem uitioſam & corruptam, pura & incorrupta conſuetudine emendat. Itaque cum ad hanc elegantiam uerborum Latinorum (quæ etiam ſi orator non ſis, & ſis ingenuus ciuis Romanus, tamen neceſſaria eſt) adiungit illa oratoria ornamenta dicendi: tum uidetur tanquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. hanc cum habeat præcipuam laudem in communibus, non uideo cui debeat cedere: ſplendidam quandam minimeq; ueteratoriam rationem dicendi tenet, uoce, motu, forma etiam magnifica, & generoſa quodammodo. Tum Brutus, Orationes quidẽ eius mihi uehementer probantur, complureis autem legi. Atque etiam commentarios quoſdam ſcripſit rerum ſuarum: ualde quidem, inquam, probandos: nudi enim ſunt, recti & uenuſti, omni ornatu orationis tanquam ueſte

detracta:

detracta: ſed dum uoluit alios habere parata, unde ſume-
rent, qui uellent ſcribere hiſtoriam, ineptis gratum fortaſ
ſe fecit, qui uolunt illa calamiſtris inurere, ſanos quidem
homines à ſcribendo deterruit. Nihil enim eſt in hiſtoria
pura & illuſtri breuitate dulcius. Sed ad eos, ſi placet, qui
uita exceſſerunt, reuertamur. C. Sicinius igitur Q. Pom-
peij illius, qui CENS. fuit, ex filia nepos, Quæſtorius
mortuus eſt, probabilis orator: iam uero etiam probatus
ex hac inopi ad ornandum, ſed ad inueniendum expedita
Hermagoræ diſciplina. ea dat rationes certas, & præce-
pta dicendi: quæ ſi minorē habent apparatum (ſunt enim
exilia) tamen habent ordinem, & quaſdam errare dicēdo
non patientes uias. has ille tenens, & paratus ad cauſas
ueniens, uerborum non egens, ipſa illa comparatione di-
ſciplinaq; dicendi iam in patronorum numerum perue-
nerat. Erat etiam uir doctus in primis C. Viſellius Varro
conſobrinus meus, qui fuit cum Sicinio ætate coniunctus.
is cum poſt curulem Aedilitatem iudex quæſtionis eſſet,
eſt mortuus: in quo fateor uulgi iudicium à iudicio meo
diſſenſiſſe. nam populo non erat ſatis uendibilis: præceps
quædam, & cum idcirco obſcura, quia peracuta, tum ra-
pida, & celeritate cæcata oratio: ſed neque uerbis aptio-
rem cito alium dixerim, neque ſentētijs crebriorem. Præ-
terea perfectus in literis, iuriſq; ciuilis iam à patre Acu-
leone traditam tenuit diſciplinam. Reliqui ſunt, qui mor-
tui ſint, L. Torquatus, quem tu non tam cito rhetorem di
xiſſes (etſi non deerat oratio) quàm ut Græci dicūt, πολι-
τικόν. Erant in eo plurimæ literæ, nec eæ uulgares, ſed in-
teriores quædā & recōditæ, diuina memoria, ſumma uer-
borū & grauitas & elegantia: atque hæc omnia uitæ de-
corabat grauitas & integritas. Me quidē admodū dele-
ctabat

ſtabat etiã Triarij in illa ætate plena literatæ ſenectutis oratio: quanta ſeueritas in uultu, quantũ põdus in uerbis, quàm nihil non conſyderatum exibat ex ore. Tũ Brutus, Torquati & Triarij mentione commotus (utrunque enim eorum admodũ dilexerat) Næ ego, inquit (ut omittam cætera quæ ſunt innumerabilia) de iſtis duobus cum cogito, doleo nihil tuam perpetuam autoritatem de pace ualuiſſe: nam nec iſtos excellentes uiros, nec multos alios præſtanteis ciues reſpub. perdidiſſet. Sileamus, inquam, Brute de iſtis, ne augeamus dolorem: nam & præteritorũ recordatio eſt acerba, & acerbior expectatio reliquorũ. Itaque omittamus lugere, & tantum quid quiſque dicendo potuerit (quoniam id quærimus) prædicemus. Sunt etiã ex ijs, qui eodẽ bello occiderunt, M. Bibulus, qui & ſcriptitauit accurate, cum præſertim nõ eſſet orator, & egit multa conſtanter. Appius Claudius ſocer tuus, collega, & familiaris meus: hic iam & ſatis ſtudioſus, & ualde cum doctus, tum etiam exercitatus orator, & cum auguralis, tum omnis publici iuris, antiquitatisq; noſtræ bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, ſed Latine tamen, & multa cum libertate dicebat. Duo præterea Lentuli Conſulares, quorum Publius ille noſtrarũ iniuriarum ultor, autor ſalutis, quicquid habuit, quantũcunque fuit, illud totum habuit è diſciplina, inſtrumenta naturæ deerant: ſed tantus animi ſplẽdor, & tanta magnitudo, ut ſibi omnia, quæ clarorũ uirorum eſſent, non dubitaret aſciſcere, eaq; omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus ſatis erat fortis orator, ſi modo orator, ſed cogitãdi nõ ferebat laborem: uox canora, uerba nõ horrida ſanè, ut plena eſſet animi & terroris oratio. Quæreres in iudicijs fortaſſe melius: in repub. quod erat, eſſe iudicares ſatis. Ne Titus quidem

quidem Poſthumius contemnendus in dicendo, de repub. uero non minus uehemens orator quàm bellator fuit: effrænatus, & acer nimis, ſed bene iuris publici leges atq; inſtituta cognouerat. Hoc loco Atticus, Putarem te, inquit, ambitioſum eſſe, ſi (ut dixiſti) ij, quos iandiu colligis, uiuerent. Omnes enim commemoras, qui auſi aliquãdo ſunt ſtantes loqui: ut mihi imprudens M. Seruiliũ præterijſſe uideare. Non inquã, ego iſtuc ignoro Pomponi, multos fuiſſe qui uerbum nunquam in publico feciſſent, cum melius aliquanto poſſent, quàm iſti oratores quos colligo, dicere: ſed his cõmemorãdis etiam illud aſſequor, ut intelligatis primum ex omni numero, quàm non multi auſi ſint dicere, deinde ex ijs ipſis quàm pauci fuerint laude digni. Itaq; ne hos quidem equites Romanos amicos noſtros, qui nuper mortui ſunt, P. Cominium Spoletinum, quo accuſante defendi C. Cornelium, in quo & compoſitum dicendi genus, & acre, & expeditum fuit: T. Accium Piſaurenſem, cuius accuſationi reſpondi pro A. Cluentio, qui & accurate dicebat, & ſatis copioſe: eratq; præterea doctus Hermagoræ præceptis, quibus etſi ornamenta non ſatis opima dicendi, tamẽ ut haſtæ uelitibus amentatæ, ſic apta quædam & parata ſingulis cauſarum generibus argumenta traduntur. ſtudio autem neminem, nec induſtria maiore cognoui. Quanquam ne ingenio quidem qui præſtiterit, facile dixerim C. Piſoni genero meo: nullũ tempus illi unquam uacabat aut à forẽſi dictione, aut à commentatione domeſtica, aut à ſcribendo, aut à cogitando. itaq; tantos proceſſus efficiebat, ut euolare, non excurrere uideretur: eratq; uerborum & delectus elegans, & apta, & quaſi rotunda conſtructio, cũq; argumenta excogitabantur ab eo multa & firma ad pro-

bandũ,tum concinnæ acutæq; ſententiæ,geſtuq; natura ita uenuſtus, ut ars etiam quæ non erat, & è diſciplina motus quidam uideretur accedere. Vereor ne amore uidear plura,quàm fuerint in illo, dicere(quod non ita eſt: alia enim de illo maiora dici poßunt)nã nec continentia, nec pietate, nec ullo genere uirtutis quenquam eiuſdem ætatis,cum illo conferendum puto. Nec uero M. Cælium prætereundum arbitror, quæcunq; eius in exitu uel fortuna, uel mens fuit, qui quandiu autoritati meæ paruit, talis Trib. pleb. fuit,ut nemo contra ciuium perditorum popularem turbulentamq; dementiam à ſenatu, & à bonorũ cauſa ſteterit conſtantius: quam eius actionẽ,multũ tamen & ſplendida & grandis & eadẽ in primis faceta, & perurbana cõmendabat oratio. Graues eius conciones aliquot fuerunt, acres accuſationes tres, eæq; omnes ex reip. contentione ſuſceptæ: defenſiones, etſi illa erant in eo meliora quæ dixi, non cõtemnendæ tamen, ſaneq; tolerabiles. Hic cùm ſumma uoluntate bonorũ Aedilis Curulis factus eſſet,neſcio quomodo diſceſſu meo diſceßit à ſeſe,ceciditq; poſtea,cum eos imitari cœpit quos ipſe peruerterat. Sed de M. Callidio dicamus aliquid, qui non fuit orator unus è multis, potius inter multos propè ſingularis fuit: ita reconditas exquiſitasq; ſententias mollis & pellucens ueſtiebat oratio: nihil tam tenerum, quàm illius comprehenſio uerborum, nihil tam flexibile, nihil quod magis ipſius arbitrio fingeretur,ut nullius oratoris æque in poteſtate fuerit: quæ primũ ita pura erat, ut nihil liquidius: ita liberè fluebat, ut nuſquam adhæreſceret: nullum niſi loco poſitũ, & tanquam in uermiculato emblemate,ut ait Lucilius,ſtructum uerbũ uideres. nec uero ullum aut durum, aut inſolens,aut humile, aut in lõgius ductum,

ductum, ac non propria uerba rerum, ſed pleraq; tra-lata: ſic tamen, ut ea non irruiſſe in alienum locum, ſed immigraſſe in ſuum deceres. nec uero hæc ſoluta, nec diffluētia, ſed aſtricta numeris, non aperte, nec eodem modo ſemper, ſed uarie diſsimulanterq; concluſis. Erant autem & uerborum, & ſententiarum illa lumina, quæ uocant Græci σχήματα, quibus tanquam inſignibus in ornatu diſtinguebatur omnis oratio. qua de re agitur autem illud, quod multis locis in iuriſconſultorum includitur formulis, & ubi eſſet uidebat. Accedebat ordo rerū plenus artis, actio liberalis, totumq; dicendi placidum & ſanum genus. Quod ſi eſt optimū ſuauiter dicere, nihil eſt quod melius hoc quærēdum putes. Sed cum à nobis paulo antè dictum ſit, tria uideri eſſe, quæ orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moueret: duo ſumme tenuit, ut & rem illuſtraret diſſerendo, & animos eorum qui audirent, deuinciret uoluptate. Aberat tertia illa laus, qua permoueret atq; incitaret animos, quam plurimum pollere diximus. nec erat ulla uis atq; contentio, ſiue conſilio, quòd eos, quorum altior oratio, actioq; eſſet ardentior, furere & bacchari arbitraretur: ſiue quòd natura nō eſſet ita factus, ſiue quòd non conſueſſet, ſiue quòd nō poſſet. hoc unum illi, ſi nihil utilitatis habebat, abfuit: ſi opus erat, defuit. Quinetiam memini, cum in accuſatione ſua Q. Gallio crimini dediſſet, ſibi eum uenenū parauiſſe, idq; à ſe eſſe deprehenſum, ſeſeq; chirographa, teſtificationes, indicia, quæſtiones, manifeſtam rem, deferre diceret, deq; eo crimine accurate & exquiſite diſputauiſſet, me in reſpōdendo, cum eſſem argumētatus quantū res ferebat, hoc ipſum etiam poſuiſſe pro argumento, quòd ille cum peſtem capitis ſui, cum indicia mortis ſe comperiſſe

manifeſto, & manu tenere diceret, tam ſolute egiſſet, tam leniter, tam oſcitanter. Tu iſtuc M.Callidi, *niſi fingeres, ſic ageres? præſertim cum iſta eloquentia; alienorum hominum pericula defendere acerrime ſoleas, tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi? qui etiam ex infantium ingenijs elicere uoces, & querelas ſolet: nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percuſſa, non femur, pedis (quod minimum eſt) nulla ſupploſio. Itaq; tantū abfuit ut inflāmares noſtros animos, ſomnum iſto loco uix tenebamus. Sic nos ſummi oratoris uel ſanitate, uel uitio pro argumento ad diluendum crimen uſi ſumus.* Tum Brutus, *Atqui dubitamus, inquit, utrū iſta ſanitas fuerit, an uitium? quis enim non fateatur, cum ex omnibus oratoris laudibus longe iſta ſit maxima, inflammare animos audientium, & quocunq; res poſtulet modo flectere: qui hac uirtute caruerit, id ei, quod maximum fuerit, defuiſſe? Sit ſanè ita, inquam: ſed redeamus ad eum, qui iam unus reſtat,* Hortenſium: *tum de nobiſmetipſis, quoniam id etiam* Brute *poſtulas, pauca dicemus. quanquam facienda mentio eſt, ut quidem mihi uidetur, duorum adoleſcentiū: qui ſi diutius uixiſſent, magnam eſſent eloquentiæ laudē conſecuti.* C.Curionem *te, inquit* Brutus, & C. Liciniū Caluum *arbitror dicere.* Recte, *inquam, arbitraris: quorum quidem alter, quid uerſimile dixiſſet, ita facile ſoluteq; uerbis uoluebat ſatis interdum acutas, crebras quidē certe ſententias, ut nihil poſſet ornatius eſſe, nihil expeditius. Atq; hic à magiſtris parum inſtitutus naturā habuit admirabilem ad dicendum, induſtriam non ſum expertus, ſtudiū certe fuit: qui ſi me audire uoluiſſet, ut cœperat, honores, quàm opes conſequi maluiſſet.* Quidnam *eſt, inquit, iſtuc? & quemadmodū diſtinguis?* Hoc modo

modo,inquam. Cum honos ſit præmium uirtutis,iudicio, ſtudioq; ciuium delatum ad aliquem: qui eum ſententijs, qui ſuffragijs adeptus eſt, is mihi & honeſtus & honoratus uidetur. Qui autē occaſione aliqua etiam inuitis ſuis ciuibus nactus eſt imperium, ut ille cupiebat:hunc nomē honoris adeptum, non honorem puto. Quæ ſi ille audire uoluiſſet,maxima cum gratia & gloria ad ſummam amplitudinem perueniſſet,aſcendens gradibus magiſtratuū, ut pater eius fecerat,ut reliqui clariores uiri. Quæ quidē etiam cum P.Craſſo M.F.cum initio ætatis ad amicitiam ſe meam cōtuliſſet,ſæpe egiſſe me arbitror, cum eum uehemēter hortarer, ut eam laudis uiam rectiſsimam eſſe duceret,quam maiores eius ei tritam reliquiſſent.Erat enim cum inſtitutus optime,tum etiam perfecte planeq; eruditus,ineratq; & ingenium ſatis acre,& orationis non inelegans copia:prætereaq; ſine arrogantia grauis eſſe uidebatur,& ſine ſegnitia uerecundus.Sed hunc quoq; abſorbuit æſtus quidam non inſolitæ adoleſcentibus gloriæ: qui quia nauarat miles operam Imperatori, Imperatorē ſe ſtatim eſſe cupiebat, cui muneri mos maiorum ætatem certam,ſortem incertam reliquit. Ita grauiſsimo ſuo caſu dum Cyri & Alexandri ſimilis eſſe uoluit,qui ſuum curſum tranſcurrerant,& L.Craſsi, & multorum Craſſorū inuentus eſt diſsimillimus. Sed ad Caluum (is enim nobis erat propoſitus)reuertamur,qui orator fuiſſet cum literis eruditior quàm Curio, tum etiam accuratius quoddam dicendi & exquiſitius afferebat genus, quod quanquam ſcienter eleganterq; tractabat, nimium tamen inquirens in ſe, atque ipſe ſeſe obſeruans, metuensq; ne uitioſum colligeret, etiam uerum ſanguinem dependebat. Itaque eius oratio nimia religione attenuata, doctis & attente

audientibus erat illuſtris: à multitudine autem & à foro, cui nata eloquentia eſt, deuorabatur. Tũ Brutus, Atticũ *ſe inquit,* Caluus *noſter dici oratorem uolebat: inde erat iſta exilitas, quam ille de induſtria conſequebatur.* Dice*bat, inquã, ita: ſed & ipſe errabat, & alios etiã errare cogebat.* Nam *ſi quis eos, qui nec inepte dicũt, nec odioſe, nec putide,* Attice *putat dicere, is recte niſi* Atticũ *probat neminem.* I*nſulſitatem enim & inſolentiam tanquam inſaniam quandam orationis odit, ſanitatem autẽ & integritatem quaſi religionem, & uerecundiam oratoris probat: hæc omnium debet oratorum eadem eſſe ſententia.* Si *autem ieiunitatem & ſiccitatem & inopiam, dummodo ſit polita, dum urbana, dum elegans, in* Attico *genere ponit, hoc recte duntaxat: ſed quia ſunt in* Atticis *alia meliora, uideat ne ignoret & gradus & diſsimilitudines & uim & uarietatem* Atticorum. Atticos, *inquit, uolo imitari. quos? nec enim eſt unum genus.* Nam *quid eſt tam diſsimile, quàm* Demoſthenes *&* Lyſias*? quàm idem &* Hyperides*? quàm omnium horum* Aeſchines*?* Q*uem igitur imitaris? Si aliquem, cæteri ergo* Attice *non dicebant: ſi omneis, quî potes, cum ſint ipſi diſsimilimi inter ſe?* I*n quo illud etiã quæro,* Phalereus *ille* Demetrius Attice*'ne dixerit. mihi quidem ex illius orationibus redolere ipſæ* Athenæ *uidentur.* At *eſt floridior, ut ita dicam, quàm* Hyperides, *quàm* Lyſias*: natura quædam aut uoluntas ita dicendi fuit.* Et *quidem duo fuerũt per idem tempus diſsimules inter ſe, ſed* Attici *tamen, quorum* Chariſius *multarum orationum, quas ſcribebat alijs, cum cupere uideretur imitari* Lyſiam*:* Demochares *autem, qui fuit* Demoſthenis *ſororis filius, & orationes ſcripſit aliquot: & earũ rerũ hiſtoriam, quæ erant*

Athenis

Athenis ipſius ætate geſtæ, non tam hiſtorico, quàm oratorio genere perſcripſit. At Chariſij uult Hegeſias eſſe ſimilis, isq́; ſe ita putat Atticum, ut ueros illos præ ſe penè agreſteis putet. At quid eſt tam fractum, tam minutũ, tam in ipſa (quam tamen conſequitur) concinnitate puerile? Atticorum ſimiles eſſe uolumus. Optime. Sunt'ne igitur ij Attici oratores? Quis negare poteſt? Hos imitamur. Quo modo? qui ſunt & inter ſe diſsimiles, & aliorum: Thucididẽ, inquit, imitamur. Optime, ſi hiſtoriã ſcribere, non ſi cauſas dicere cogitatis. Thucydides enim rerum geſtarum pronuntiator ſyncerus & grandis etiam fuit: hoc forenſe concertatoriũ iudiciale non tractauit genus. Orationes autem quas interpoſuit (multæ enim ſunt) eas ego laudare ſoleo, imitari neq; poſsim ſi uelim, nec uelim fortaſſe ſi poſsim: ut ſi quis Falerno uino delectetur, ſed eo nec ita nouo, ut proximis COS. *natum uelit: nec rurſus ita uetere, ut Opimiũ aut Anitiũ* COS. *quærat. Atqui eæ notæ ſunt optimæ, credo: ſed nimia uetuſtas nec habet eã quam quærimus, ſuauitatem, nec eſt iam ſanè tolerabilis. Num igitur qui hoc ſentiat, ſi is potare uelit, de dolio ſibi hauriendũ putet? Minime: ſed quandam ſequatur ætatem. Sic ego iſtis cenſuerim, & nouã iſtam quaſi de muſto ac lacu feruidam orationem fugiẽdam, nec illam præclaram Thucydidi nimis ueterẽ tanquam Anitianã notã perſequẽdam. Ipſe enim Thucydides ſi poſterius fuiſſet, multo maturior fuiſſet & mitior. Demoſthenẽ igitur imitemur. O dij boni, quid quaſi nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? at nõ aſſequimur. Iſti enim uidelicet Attici noſtri, quod uolũt, aſſequũtur: ne illud quidẽ intelligũt, non modo ita memoriæ proditũ eſſe, ſed ita neceſſe fuiſſe, cum Demoſthenes dicturus eſſet, ut concurſus, audiendi*

cauſa,ex tota Græcia fieret. At cum iſti Attici dicunt,nō modo à corona(quod eſt ipſum miſerabile)ſed etiam ab aduocatis relinquũtur. Quare ſi anguſte et exiliter dicere eſt Atticorũ, ſint ſanè Attici: ſed in comitiũ ueniāt,ad ſtantem iudicē dicant. Subſellia grandiorem & pleniorē uocem deſyderant. Volo hoc oratori contingat, ut cum auditum ſit eum eſſe dicturum,locus in ſubſellijs occupetur,complcatur tribunal, gratioſi ſcribæ ſint in dādo & cedēdo loco,corona multiplex, iudex erectus:cum ſurgit is qui dicturus ſit,ſignificetur à corona ſilentium, deinde crebræ aſſenſiones,multæ admirationes,riſus cum uelit,cum uelit fletus:ut qui hæc procul uideat,etiamſi quid agatur neſciat,at placere tamen, & in ſcena eſſe Roſciũ intelligat. Hæc cui contingant,eum ſcito Attice dicere,ut de Pericle audiuimus,ut de Hyperide,ut de Aeſchine,de ipſo quidem Demoſthene maxime. Sinautē acutum, prudens,& idem ſyncerum, & ſolidũ, & exiccatum genus orationis probant,nec illo grauiore ornatu oratorio utũtur, & hoc primũ eſſe Atticorũ uolũt: recte laudāt. (Eſt enim in arte tanta tamq; uaria, etiā huic minutæ ſubtilitati locus)ita fiet,ut nō omnes qui Attice, ijdem bene,ſed ut omnes qui bene,ijdem etiam Attice dicant. Sed redeamus rurſus ad Hortēſium. Sanè quidem, inquit Brutus: quanquam iſta mihi tua fuit periucunda à propoſita oratione digreſſio. Tum Atticus, Aliquoties ſum, inquit, conatus,ſed interpellare uolui. Nunc quoniam ad perorandum ſpectare uidetur ſermo tuus,dicam opinor, quod ſentio. Tu uero, inquam, Tite. Tum ille, Ego, inquit,ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuiſſe, qua ille in Platonis,& Xenophontis,& Aeſchinis libris utitur, facetam & elegantem puto. eſt enim & minime

inepti

inepti hominis,& eiuſdem etiam faceti, cum de ſapientia diſceptetur,hanc ſibi ipſum detrahere,eis tribuere illudētem,qui eam ſibi arrogant.ut apud Platonem Socrates *in cœlum effert laudibus* Protagoram, Hippiam, Prodicum Gorgiam,*cæteros, ſe autem omnium rerū inſcium fingit & rudem:decet hoc neſcio quomodo illum, nec* Epicuro, *qui id reprehendit, aſſentior. Sed in hiſtoria, qua tu es uſus in omni ſermone, cum qualis quiſque orator fuiſſet, exponeres,uide quæſo,inquit, ne tam reprehendenda ſit ironia,quàm in teſtimonio. Quorſus,inquam,iſtuc? nō enim intelligo. Quia primū,inquit,ita laudauiſti quoſdam oratores, ut imperitos poſſes in errorem inducere. Equidem in quibuſdam riſum uix tenebam, cum* Attico Lyſiæ Catonem *noſtrum comparabas, magnum mehercule hominem,uel potius ſummum & ſingularem uirū, nemo dicet ſecus:ſed oratorem,ſed etiam* Lyſiæ *ſimilem,quo nihil poteſt eſſe pictius,bella ironia ſi iocaremur:ſin aſſeueramus,uide ne religio nobis tam adhibenda ſit,quàm ſi teſtimonium diceremus.* Ego *enim* Catonem *tuum,ut ciuem,ut ſenatorem, ut* Imperatorem, *ut uirum denique cū prudentia & diligentia, tum omni uirtute excellentem probo:orationes autem eius,ut illis temporibus,ualde laudo:ſignificant enim quandam formam ingenij,ſed admodum impolitam & plane rudem.* Origines *uero cū omnibus oratoris laudibus refertas diceres,&* Catonem *cū* Philiſto *&* Thucydide *comparares,* Brutó'ne *id cenſebas, an mihi probaturum? quos enim ne è Græcis quidē quiſquam imitari poteſt, ijs tu comparas hominem* Tuſculanum,*nondum ſuſpicantem quale eſſet copioſe & ornate dicere?* Galbam *laudas:ſi ut illius ætatis principem,aſſentior.ſic enim accepimus.ſin ut oratorem,cedò quæſo ora-*

tiones (ſunt enim) & dic hunc, quē tu plus quàm te amas, Brutū, uelle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes: paulū hic tibi aſſētior, modo ita laudes, ut antiquas: quod item de Africano, de Lælio, cuius tu oratione negas fieri quicquam poſſe dulcius. addis etiā neſcio quid anguſtius, nomine nos capi uolens ſummi uiri, uitæq; elegantiſſimæ ueriſſimis laudibus. Remoue hæc, ne iſta dulcis oratio ita ſit abiecta, ut eam aſpicere nemo uelit. Carbonem in ſummis oratoribus habitū ſcio, ſed cum in cæteris rebus, tū in dicendo ſemper, quo nihil eſt melius: id laudari, qualecūque eſt, ſolet. Dico idē de Gracchis: etſi de eis ea ſunt à te dicta, quibus ego aſſentior. omitto cæteros: uenio ad eos, in quibus iam perfectam putas eſſe eloquētiam, quos ego audiui ſine cōtrouerſia magnos oratores, Craſſum & Antonium. de horū laudibus tibi prorſus aſſentior: ſed tamē non iſto modo, ut Polycleti Doryphorum ſibi Lyſippus aiebat: ſic tu ſuaſionē legis Seruiliæ tibi magiſtram fuiſſe. hæc germana ironia eſt. cur ita ſentiam, non dicam, ne me tibi aſſentari putes. Omitto igitur, quæ de ijs ipſis, quæ de Cotta, quæ de Sulpitio, quæ modo de Cælio dixeris: ij enim fuerunt certe oratores: quanti autem & quales, tu uideris. Nam illud minus curo, quòd congeſſiſti operarios omneis, ut mihi uideantur mori uoluiſſe nonnulli, ut à te in oratorū numerum referrentur. *Hæc cum ille dixiſſet, Longi ſermonis initium depuliſti, inquā Attice, remq; cōmouiſti noua diſputatione dignam, quam in aliud tempus differamus. Voluendi enim ſunt libri cum aliorum, tum in primis Catonis: intelliges nihil illius lineamentis, niſi eorū pigmentorum, quæ inuenta nondum erant, florem & colorē defuiſſe. Nam de Craſſi oratione ſic exiſtimo, ipſum fortaſſe melius potuiſſe ſcribere, alium ut arbitror neminem.*

nem. Nec in hoc ironiam duxeris eſſe, quòd eam orationẽ mihi magiſtram fuiſſe dixerim. nam etſi tu melius exiſtimare uideris de ea, ſiquam nunc habemus, facultate, tamen adoleſcentes, quid in Latinus potius imitaremur, non habebamus. Quòd autem plures à nobis nominati ſunt, cò pertinuit (ut paulo antè dixi) quòd intelligi uolui in eo, cuius omnes cupidiſsimi eſſent, quàm pauci digni nomine euaderent. Quare ἴρωνα me, ne ſi Africanus quidem fuit (ut ait in hiſtoria ſua C. Fannius) exiſtimari uelim. Vt uoles, inquit Atticus. Ego enim nõ alienum à te putabam, quod et in Africano fuiſſet & in Socrate. Tum Brutus, De iſto poſtea: ſed tu (inquit, me intuens) orationes nobis ueteres explicabis? Vero, inquam, Brute: ſed in Cumano, aut in Tuſculano aliquando, ſi modò licebit: quoniam utroque in loco uicini ſumus. Sed iam ad id, unde digreſsi ſumus, reuertamur. Hortenſius igitur cum admodum adoleſcens orſus eſſet in foro dicere, celeriter ad maiores cauſas adhiberi cœptus eſt: quanquam inciderat in Cottæ & Sulpitij ætatem, qui annis decem maiores, excellente tum Craſſo & Antonio, deinde Philippo, pòſt Iulio, cum ijs ipſis dicendi gloria comparabatur. Primum memoria tanta, quanta in uiro cognouiſſe me arbitror, ut quæ ſecum commentatus eſſet, ea ſine ſcripto uerbis eiſdem redderet quibus cogitauiſſet: hoc adiumento ille tanto ſic utebatur, ut ſua & commentata & ſcripta, & nullo referente, omnia aduerſariorum dicta meminiſſet. Ardebat autem cupiditate ſic, ut in nullo unquam flagrãtius ſtudium uiderim. nullum enim patiebatur eſſe diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum: ſæpiſsime autem eodem die utrunque faciebat. Attuleratq; minime uulgare genus dicendi, duas quidem res, quas nemo alius: partitiones,

titiones, quibus de rebus dicturus eſſet: & collectiones, memor & quæ eſſent dicta contra, quæq; ipſe dixiſſet. Erat *in uerborum ſplẽdore elegans, compoſitione aptus, facultate copioſus, eaq; erat cum ſummo ingenio, tum exercitationibus maximis conſecutus: rem complectebatur memoriter, diuidebat acute, nec prætermittebat ferè quicquam quod eſſet in cauſa aut ad confirmãdum, aut ad refellendum: uox canora & ſuauis, motus & geſtus etiam plus artis habebat, quàm erat oratori ſatis.* Hoc igitur *floreſcẽte* Craſſus *eſt mortuus,* Cotta *pulſus, iudicia intermiſſa bello, nos in forum uenimus.* Erat Hortenſius *in bello primo anno miles, altero* Tribunus *militum:* Sulpitius Legatus *aberat, etiam* M. Antonius: *exercebatur una lege iudicium* Varia, *cæteris propter bellum intermiſſis: qui frequentes aderant (quanquam pro ſe ipſi dicebant) oratores non illi quidem principes,* L. Memmius *&* Q. Põpeius, *ſed oratores tamen teſte diſerto uterque* Philippo, *cuius in teſtimonio contentio, & uim accuſatoris habebat & copiam.* Reliqui *qui tum principes numerabãtur, in magiſtratibus erant, quotidieq; ferè à nobis in concionibus audiebantur.* Erat *enim* Tribunus *pleb. tum* C. Curio: *quanquam is quidem ſilebat, ut erat ſemel à concione uniuerſa relictus.* Q. Metellus Celer, *non ille quidẽ orator, ſed tamen non infans: diſerti autẽ* Q. Varius, C. Carbo. Cn. Pomponius, *& ij quidem habitabant in roſtris.* C. *etiam* Iulius, *Aedilis curulis quotidie ferè accuratas conciones habebat: ſed me cupidiſſimum audiendi primus dolor percuſſit,* Cotta *cum eſt expulſus. reliquos frequenter audiens acerrimo ſtudio tenebar, quotidieq; & ſcribens & legens & commentans, oratorijs tantum exercitationibus contentus non eram.* Iam *conſequente anno* Q.

Varius ſua lege damnatus exceſſerat. Ego autem iuris ciuilis ſtudio multum operæ dabam Q. Scæuolæ P. F. qui quanquam nemini ſe ad docendum dabat, tamen conſulentibus reſpondĕdo ſtudioſos audiendi docebat. Atque huic anno proximus Sylla cos. & Pompeio fui, tum P. Sulpitij in Tribunatu quotidie concionantis totum genus dicendi penitus cognouimus. eodemq; tempore cum princeps Academiæ Philo cum Athenienſium optimatibus Mithridatico bello domo profugiſſet, Romamq; ueniſſet, totum ei me tradidi admirabili quodam ad philoſophiam ſtudio concitatus: in quo etiam commorabar attĕtius, etſi rerum ipſarū uarietas & magnitudo ſumma me delectatione retinebat: ſed tamen ſublata iam eſſe in perpetuum ratio iudiciorum uidebatur. Occiderat Sulpitius illo anno, tresq; proximo trium ætatum oratores erant crudeliſsime interfecti, Q. Catulus, M. Antonius, C. Iulius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, & actori ſummo cauſarum & magiſtro. Hæc etſi uidentur eſſe à propoſita ratione diuerſa, tamen idcirco à me proferuntur, ut noſtrum curſum perſpicere, quoniam uoluiſti, Brute poſsis (nam Attico hæc nota ſunt) & uidere quemadmodum ſimus in ſpatio Q. Hortenſiū ipſius ueſtigijs perſecuti. Triennium ferè fuit urbs ſine armis, ſed oratorum aut interitu, aut diſceſſu, aut fuga (nam aberant etiam adoleſcentes M. Craſſus & Lentuli duo) primas in cauſis agebat Hortenſius, magis magisq; quotidie probabatur. Antiſtius Piſo ſæpe dicebat, minus ſæpe Pŏponius, raro Carbo, ſemel aut iterū Philippus. At uero ego hoc tĕpore omni noctes & dies in omniū doctrinarū meditatione uerſabar. Eram cum Stoico Diodoto: qui cum habitauiſſet apud me, cumq; uixiſſet, nuper eſt domi meæ

mor

mortuus. à quo cum in alijs rebus, tum ſtudioſiſſime in dialectica exercebar, quæ quaſi contracta & aſtricta eloquentia putanda eſt: ſine qua etiam tu Brute, iudicauiſti te illam iuſtam eloquentiam, quam dialecticam dilatatam eſſe putant, conſequi non poſſe. Huic ego doctori, & eius artibus uarijs atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratorijs nullus dies uacuus eſſet. Commentabar declamitans (ſic enim nunc loquuntur) ſæpe cum M. Piſone, & cũ Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie: idq; faciebam multum etiam Latine, ſed Græce ſæpius: uel quòd Græca oratio plura ornamenta ſuppeditans conſuetudinem ſimiliter Latine dicendi afferebat: uel quod à Græcis ſummis doctoribus niſi Græce dicerem, neque corrigi poſſim, neque doceri. Tumultus interim pro recuperanda republica, & crudelis interitus oratorũ trium, Scæuolæ, Carbonis, Antiſtij: reditus Cottæ, Curionis, Craſſi, Lentulorum, Pompeij: leges & iudicia conſtituta, recuperata reſpub. ex numero autem oratorum Pomponius, Cenſorinus, Muræna ſublati: tum primum nos ad cauſas & priuatas & publicas adire cœpimus, non ut in foro diſceremus, quod plerique fecerunt, ſed ut quantum nos efficere potuiſſemus, docti in forum ueniremus. Eodẽ tempore Moloni dedimus operam. Dictatore enim Sylla Legatus ad ſenatum de Rhodiorum præmijs uenerat. Itaque prima cauſa publica pro Sex. Roſcio dicta tantum commendationis habui, ut non ulla eſſet, quæ non noſtro digna patrocinio uideretur: deinceps inde multæ, quas non minus diligenter elaboratas, etiam quàm elucubratas afferebamus. Nunc quoniam totum me non næuo aliquo, aut crepundijs, ſed corpore omni uideris uelle cognoſcere, complectar nonnulla etiã, quæ fortaſſe uideantur minus

ne-

neceſſaria. Erat eo tempore in nobis ſumma gracilitas & infirmitas corporis, procerum & tenue collum: qui habitus, & quæ figura non procul abeſſe putatur à uitæ periculo, ſi accedit labor & laterum magna contentio. Eoq; magis hoc eos, quibus eram charus, commouebat, quòd omnia ſine remiſsione, ſine uarietate, ui ſumma uocis, et totius corporis contentione dicebam. Itaque cum me & amici & medici hortarentur, ut cauſas agere deſiſterem, quoduis potius periculum mihi adeundum, quàm à ſperata dicendi gloria diſcedendum putaui. Sed cum cenſerem remiſsione & moderatione uocis, & commutato genere dicendi, me & periculum uitare poſſe, & temperatius dicere: ut conſuetudinem dicendi mutarem, ea cauſa mihi in Aſiam proficiſcendi fuit. Itaque cum eſſem biennium uerſatus in cauſis, & iam in foro celebratum meum nomē eſſet, Roma ſum profectus. Cū ueniſſem Athenas, ſex mēſes cum Antiocho ueteris Academiæ nobiliſsimo & prudentiſsimo philoſopho fui, ſtudiumq; philoſophiæ nunquam intermiſſum, à primaq; adoleſcētia cultum & ſemper auctum, hoc rurſus ſummo autore & doctore renouaui. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetriū Syrum ueterem & non ignobilem dicendi magiſtrum ſtudioſe exerceri ſolebam. Pòſt à me Aſia tota peragrata eſt, cum ſummis quidē oratoribus, quibuſcū exercebar ipſis lubentibus: quorum erat princeps Menippus Stratonicenſis, meo iudicio tota Aſia illis temporibus diſertiſsimus: & ſi nihil habere moleſtiarum, nec ineptiarū, Atticorum eſt, hic orator in illis numerari recte poteſt. Aſsiduiſsime autem mecū fuit Dionyſius Magnes, erat etiam Aeſchylus Gnidius, Adramytenus Xenocles: hi tum in Aſia rhetorum principes numerabantur. Quibus non contentus

Rhodum ueni, meq́; ad eundem, quem Romæ audiueram Molonem applicaui: cum actorem in ueris cauſis, ſcriptoremq́; præſtantem, tum in notandis animaduertẽdisq́; uitijs, & inſtituendo docendoq́; prudentiſſimum. Is dedit operam (ſi modo id conſequi potuit) ut nimis redundãtes nos, & ſuperfluentes iuuenili quadam dicendi impunitate & licẽtia reprimeret, & quaſi extra ripas diffluẽtes coerceret. Ita recepi me biennio pòſt, non modo exercitatior, ſed propè mutatus. Nam & contentio nimia uocis reciderat, & quaſi referuerat oratio, lateribusq́; uires, & corporis mediocris habitus acceſſerat. Duo tum excellebant oratores, qui me imitandi cupiditate incitarẽt, Cotta & Hortenſius: quorum alter remiſſus & lenis, & proprijs uerbis comprehendens ſolute & facile ſententiam: alter ornatus, acer, & non talis, qualem tu eum Brute iam defloreſcentem cognouiſti, ſed uerborum & actionis genere commotior. Itaque cum Hortenſio mihi magis arbitrabar rem eſſe, quod et dicendi ardore eram propior, & ætate cõiunctior. Etenim uideram in ijſdem cauſis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella Conſulari, cum Cotta princeps adhibitus eſſet, priores tamen agere partes Hortenſium. Acrem enim oratorem, incenſum & agentem, & canorum, concurſus hominum, foriq́; ſtrepitus deſyderat. Vnum igitur annum cum rediſſemus ex Aſia, cauſas nobileis egimus, cum Quæſturam nos, Cõſulatum Cotta, Aedilitatem peteret Hortenſius. Interim me Quæſtorem Sicilienſis excepit annus, Cotta ex Conſulatu eſt profectus in Galliam, princeps et erat & habebatur Hortẽſius. Cum autem anno pòſt è Sicilia me recepiſſem, iam uidebatur illud in me, quicquid eſſet, eſſe perfectum, & habere maturitatem quandam ſuam. Nimis multa uideor

de me,

de me, ipſe præſertim: ſed omni huic ſermoni propoſitum eſt, non ut ingenium & eloquentiam meam perſpicias, unde longe abſum, ſed ut laborem & induſtriam. Cum igitur eſſem in plurimis cauſis, & in principibus patronis quinquēnium ferè uerſatus, tum in patrocinio Siculienſi maxime in certamen ueni deſignatus Aedilis cum deſignato C O S. Hortenſio. Sed quoniam omnis hic ſermo noſter non ſolum enumerationē oratoriā, uerumetiam præcepta quædā deſyderat: quid tanquam notandum & animaduertendum ſit in Hortenſio, breuiter licet dicere. Nam is poſt Conſulatū (credo quòd uideret ex Conſularibus neminē eſſe ſecum comparandum, negligeret autem eos, qui C O S. non fuiſſent) ſummum illud ſuum ſtudium remiſit, quo à puero fuerat incenſus, atq; in omnium rerū abundantia uoluit beatius, ut ipſe putabat, remiſſius certe uiuere. Primus & ſecūdus annus, & tertius tantum quaſi de picturæ ueteris colore detraxerat, quantū non quiuis unus ex populo, ſed exiſtimator doctus, & intelligēs poſſet cognoſcere. Longius autem procedens, & in cæteris eloquentiæ partibus, tum maxime in celeritate & continuatione uerborū adhæreſcens, ſui diſſimilior uidebatur fieri quotidie. Nos autem non deſiſtebamus, cum omni genere exercitationis, tum maxime ſtylo, noſtrū illud quod erat, augere, quantumcunq; erat. Atq; (ut multa omittam) in hoc ſpatio, & in ijs poſt Aedilitatē annis, & Prætor primus, & incredibili populari uoluntate ſum factus. Nam cū propter aſſiduitatem in cauſis & induſtriam, tum propter exquiſitius, & minime uulgare orationis genus, animos hominum ad me dicendi nouitate conuerterā. Nihil de me dicam: dicā de cæteris, quorū nemo erat qui uideretur ex-

quiſitius, quàm uulgus hominum, ſtuduiſſe literis, quibus fons perfectæ eloquentiæ continetur. nemo qui philoſophiam cõplexus eſſet, matrẽ omnium benefactorũ beneq; dictorum: nemo qui ius ciuile didiciſſet, rem ad priuatas cauſas, & ad oratoris prudentiam maxime neceſſariam: nemo qui memoriam rerum Romanarũ *teneret, ex qua ſiquando opus eſſet, ab inferis locupletiſsimos teſtes excitaret: nemo qui breuiter argutéq; incluſo aduerſario laxaret iudicũ animos, atq; à ſeueritate paulisper ad hilaritatẽ, riſumq́; traduceret: nemo qui dilatare poſſet, atq; à propria ac definita diſputatione hominis, ac temporis, ad communẽ quæſtionẽ uniuerſi generis orationẽ traduceret: nemo qui delectandi gratia digredi parumper à cauſa, nemo qui ad iracundiam magnopere iudicẽ, nemo qui ad fletũ poſſet adducere: nemo qui animũ eius (quod unum eſt oratoris maxime proprium) quocunq; res poſtularet, impelleret.* I*taq; cum iam penè euanuiſſet* Hortenſius, *& ego anno meo, ſexto autem poſt illum* cos. cos. *factus eſſem, reuocare ſe ad induſtriã cœpit: ne cum pares honore eſſemus, aliqua re ſuperiores uideremur.* Sic *duodecim poſt meum* Conſulatũ *annos in maximis cauſis, cum ego mihi illum, ſibi me ille anteferret, coniunctiſsime uerſati ſumus.* Conſulatusq́; *meus, qui illum primo leuiter perſtrinxerat, idem nos rerũ mearũ geſtarũ, quas ille admirabatur, laude coniunxerat.* Maxime *uero perſpecta eſt utriusq; noſtrũ exercitatio, paulo antequã perterritũ armis hoc ſtudium* Brute *noſtrum conticuit ſubito, & obmutuit: cum lege* Pompeia *ternis horis ad dicendum datis, ad cauſas ſimillimas inter ſe, uel potius eaſdem, noui ueniebamus quotidie. quibus quidem cauſis tu etiam* Brute *præſto fuiſti, complureisq́; & nobiſcum,*

& ſolus egiſti:ut qui non ſatis diu uixerit Hortēſius,tamen hunc curſum confecerit. Annis ante decem cauſas agere cœpit quàm tu es natus:idem quarto & ſexageſimo anno perpaucis ante mortē diebus unà tecum ſocerum tuum defendit Appium. Dicendi autem genus quod fuerit in utroq;, orationes utriusq; etiam poſteris noſtris indicabunt. Sed ſi quærimus,cur adoleſcens magis floruerit dicēdo,quàm ſenior Hortēſius:cauſas reperiemus uerißimas duas.Primum, quòd genus erat orationis Aſiaticum, adoleſcentiæ magis conceſſum, quàm ſenectuti.Genera autem Aſiaticæ dictionis duo ſunt. Vnum ſententioſum & argutum, ſententijs non tam grauibus & ſeueris,quàm concinnis & uenuſtis: qualis in hiſtoria Timæus,in dicendo autē pueris nobis Hierocles Alabandeus,magis etiam Menecles frater eius fuit: quorum utriusq; orationes ſunt in primis,ut Aſiatico in genere, laudabiles.Aliud autem genus eſt non tam ſententijs frequentatum,quàm uerbis uolucre atq; incitatum:quali eſt nunc Aſia tota,nec flumine ſolū orationis, ſed etiam exornato & faceto genere uerborū:in quo fuit Aeſchylus Gnidius,& meus æqualis Mileſius Aeſchines.in ijs erat admirabilis orationis curſus,ornata ſentētiarū concinnitas non erat. Hæc autē (ut dixi) genera dicendi aptiora ſunt adoleſcentibus, in ſenibus grauitatem non habent. Itaque Hortenſius utroque genere florens, clamores faciebat adoleſcens. Habebat enim & Meneclium illud ſtudium crebrarum uenuſtarum'que ſententiarū: in quibus ut in illo Græco, ſic in hoc erant quædam magis uenuſtæ dulces'que ſententiæ, quàm aut neceſſariæ, aut interdum utiles. Et erat oratio cum incitata & uibrans, tum etiam accurata & polita. Non probantur

hæc ſenibus: ſæpe uidebam cum irridentẽ, tum etiam iraſcentẽ & ſtomachantem Philippũ: ſed mirabantur adoleſcentes, multitudo mouebatur. Erat excellens iudicio uulgi, & facile primas tenebat adoleſcẽs. Etſi enim genus illud dicendi autoritatis habebat parũ, tamen aptum eſſe ætati uidebatur: & certe quòd et ingenij quædã forma lucebat, & exercitatione perfecta erat, uerborumq; aſtricta comprehenſio, ſummã hominum admirationem excitabat. Sed cum iam honores, & illa ſenior autoritas grauius quiddã requireret, remanebat idem, nec decebat idem: quodq; exercitationem ſtudiumq; dimiſerat, quod in eo fuerat acerrimũ, cõcinnitas illa crebritasq; ſententiarũ priſtina manebat, ſed ea ueſtitu illo orationis, quo conſueuerat, ornata non erat. hoc tibi ille Brute minus fortaſſe placuit, quàm placuiſſet, ſi illum flagrantem ſtudio, & florentẽ facultate audire potuiſſes. Tum Brutus, Ego uero, inquit, & iſta quæ dicis uideo qualia ſint, & Hortenſium magnum oratorẽ ſemper putaui, maximeq; probaui pro Meſſala dicentẽ, cum tu abfuiſti. Sic ferunt, inquam, idq; declarat totidem, quot dixit (ut aiunt) ſcripta uerbis oratio. Ergo ille à Craſſo COS. *& Scæuola uſq; ad Paulũ & Marcellũ* COSS. *floruit: nos in eodem curſu fuimus à Sulla Dictatore, ad eoſdem ferè* COSS. *Sic Q. Hortensij uox extincta fato ſuo eſt, noſtra publico. Melius quæſo ominare, inquit Brutus. Sit ſanè ut uis, inquam: & id non tam mea cauſa, quàm tua: ſed fortunatus illius exitus, qui ea non uidit cum fierent, quæ prouidit futura. Sæpe enim inter nos impendentes caſus defleuimus, cum belli ciuilis cauſas in priuatorum cupiditatibus incluſas, pacis ſpem à publico conſilio eſſe excluſam uideremus. Sed illum uidetur felicitas ipſius, quæ*

ſemper eſt uſus,ab eis miſerijs quæ conſecutæ ſunt,morte uindicaſſe. Nos autē Brute quoniam poſt Hortenſij *clariſſimi oratoris mortem orbæ eloquentiæ quaſi tutores relicti ſumus, domi teneamus eam ſeptam liberali custodia,& hos ignotos atq; impudentes procos repudiemus, tueamurq; ut adultam uirginem caſte,& ab armatorum impetu,quantum poſſumus, prohibeamus.* Equidem *etſi doleo,me in uitam paulo ſerius tanquam in uiam ingreſſum,priuſquam confectum iter ſit,in hanc reipub.noctē incidiſſe:tamen ea conſolatione ſuſtentor, quam tu mihi* Brute *adhibuiſti tuis ſuauiſſimis literis: quibus me forti ahimo eſſe oportere cenſebas,quòd ea geſſiſſem, quæ de me etiam me tacente ipſa loquerentur,mortuoq; uiuerēt.* Quæ *ſi recte eſſet, ſaluti reipub. ſin ſecus, interitu ipſo teſtimonium meorum de repub. conſiliorum darent.ſed in te intuens* Brute *doleo,cuius in adoleſcētiam,per medias laudes quaſi quadrigis uehentem, tranſuerſa incurrit miſera fortuna reip.hic me dolor tangit, hæc me cura ſollicitat,& hunc mecum,ſocium eiuſdem & amoris & iudicij.* Tibi *fauemus,te tua frui uirtute cupimus:tibi optamus eam rempub. in qua duorum generum ampliſſimorum renouare memoriam, atq; augere poſſis.* Tuum *enim forum,tuum erat illud curriculum, tu illuc ueneras unus,qui non linguam modo acuiſſes exercitatione dicēdi,ſed & ipſam eloquentiam locupletauiſſes grauiorum artium inſtrumento, & iiſdem artibus decus omne uirtutis cum ſumma eloquentiæ laude iunxiſſes.* Ex *te duplex nos afficit ſolicitudo,quòd et ipſe repub.careas,& illa te.* Tu *tamen (etſi curſum ingenij tui* Brute *premūt hæc importuna clades ciuitatis) cōtine te in tuis perennibus ſtudijs,& effice id quod iam propemodū, uel pla=*

*nè potius effeceras:ut te eripias ex ea, quam ego congeſſi in hunc ſermonem, turba patronorum. Nec enim decet te ornatum uberrimis artibus, quas cum domo haurire non poſſes, arceſsiuiſti ex urbe ea, quæ domus eſt ſemper habita doctrinæ, numerari in uulgo patronorum. Nam quid te exercuit Pammenes, uir longe eloquentiſsimus Græciæ? quid illa uetus Academia, atq; eius hæres Ariſtus hoſpes, & familiaris meus, ſi quidem ſimiles maioris partis oratorum futuri ſumus? non'ne cernimus uix ſingulis ætatibus binos oratores laudabileis cõſtitiſſe? Galba fuit inter tot æquales unus excellens, cui (quemadmodum accepimus) & Cato cedebat ſenior, & qui temporibus illis ætate inferiores fuerunt: Lepidus poſtea, deinde Carbo. Nam Gracchi in concionibus multo faciliore & liberiore genere dicendi: quorum tamen ipſorum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta nondum fuit. Antonius, Craſſus, pòſt Cotta, Sulpitius, Hortenſius, nihil dico amplius. tantum dico, ſi mihi accidiſſet, ut numerarer in multis, * ſi operoſa eſt concurſatio magis opportunorum.*

M. TVLLII CICERONIS AD MARCVM BRVTVM ORATOR.

VTRVM difficilius aut maius eſſet negare tibi ſæpius idem roganti, an efficere id quod rogares, diu multumq́; Brute dubitaui. Nam & negare ei, quem unice diligerē, cuiq́; me chariſſimum eſſe ſentirē, præſertim & iuſta petenti, & præclara cupienti, durum admodum mihi uidebatur: & ſuſcipere tantam rem, quantam non modo facultate conſequi difficile eſſet, ſed etiam cogitatione cōplecti, uix arbitrabar eſſe eius, qui uereretur reprehenſionem doctorum atque prudentium. Quid enim eſt maius, quàm cum tanta ſit inter oratores bonos diſſimilitudo, iudicare quæ ſit optima ſpecies, & quaſi figura dicendi? Quod quoniam me ſæpius rogas, aggrediar, non tam perficiundi ſpe, quàm experiundi uoluntate. Malo enim, cum ſtudio tuo ſim obſecutus, deſyderari à te prudentiam meam, quàm, ſi id non fecerim, beneuolentiam. Quæris igitur, idq́; iam ſæpius, quod eloquentiæ genus probem maxime, & quale mihi uideatur illud cui nihil addi poſſit, quod ego ſummum & perfectiſſimum iudicem. In quo uereor, ne ſi id quod uis effecero, eumq́; oratorem quem quæris, expreſſero: tardem ſtudia multorum, qui deſperatione debilitati, experiri id nolent quod ſe aſſequi poſſe diffidāt. Sed par eſt omneis omnia experiri, qui res magnas & magno opere expetendas concupiuerunt. Quòd ſi quem

aut natura ſua, aut illa præſtantis ingenij uis forte deficiet, aut minus inſtructus erit magnarum artium diſciplinis, teneat tamen eum curſum quem poterit. Prima enim ſequentem, honeſtum eſt in ſecundis tertijsq; conſiſtere. Nam in poëtis, non Homero ſoli locus eſt (ut de Græcis loquar) aut Archilocho, aut Sophocli, aut Pindaro: ſed horũ uel ſecundis, uel etiam infra ſecũdos. Nec uero Ariſtotelem in philoſophia deterruit à ſcribendo amplitudo Platonis: nec ipſe Ariſtoteles admirabili quadam ſcientia & copia cæterorũ ſtudia reſtinxit. Nec ſolũ ab optimis ſtudijs excellentes uiri deterriti nõ ſunt, ſed ne opifices quidẽ ſe artibus ſuis remouerũt, qui aut Ialyſi (quẽ Rhodi uidimus) non potuerunt, aut Coæ Veneris pulchritudinem imitari. Nec ſimulachro Iouis Olympij, aut Doryphori ſtatua deterriti reliqui, minus experti ſunt quid efficere aut quò progredi poſſent: quorũ tanta multitudo fuit, tanta in ſuo cuiusq; genere laus, ut cum ſumma miraremur, inferiora tamen probaremus. In oratoribus uero, Græcis quidem, admirabile eſt quantũ inter omneis unus excellat. Attamen cum eſſet Demoſthenes, multi oratores magni & clari fuerunt, & antea fuerãt, nec poſtea defecerunt. Quare non eſt cur eorum, qui ſe ſtudio eloquentiæ dediderunt, ſpes infringatur, aut langueſcat induſtria. Nam neq; illud ipſum quod eſt optimum, deſperandum eſt: & in præſentibus rebus magna ſunt ea quæ ſunt optimis proxima. Atq; ego in ſummo oratore fingendo talem informabo, qualis fortaſſe nemo fuit. Non enim quæro quis fuerit, ſed quid ſit illud, quo nihil poſſit eſſe præſtantius, quod in perpetuitate dicendi non ſæpe, atque haud ſcio an unquam, in aliqua autem parte eluceat aliquando, idem apud alios denſius,

denſius, apud alios fortaſſe rarius. Sed ego ſic ſtatuo, nihil eſſe in ullo genere tam pulchrum, quo nō pulchrius id ſit, unde illud ut ex ore aliquo quaſi imago exprimatur, quod neq; oculis, neq; auribus, neq; ullo ſenſu percipi poteſt, cogitatione tantū & mente complectimur. Itaq; & Phidiæ ſimulacris, quibus nihil in illo genere perfectius uidemus, & his picturis quas nominaui, cogitare tamen poſſumus pulchriora. Nec uero ille artifex, cū faceret Iouis formā aut Mineruæ, contemplabatur aliquem è quo ſimilitudinem duceret: ſed ipſius in mente inſidebat ſpecies pulchritudinis eximia quædam, quam intuens, in eaq; defixus, ad illius ſimilitudinem artem & manum dirigebat. Vt igitur in formis & figuris eſt aliquid perfectū & excellens, cuius ad excogitatam ſpeciem imitando referuntur ea quæ ſub oculos ipſa cadunt: ſic perfectæ eloquentiæ ſpeciem animo uidemus, effigiem auribus quærimus. Has rerū formas appellat Ideas ille non intelligendi ſolum, ſed etiam dicendi grauiſſimus autor & magiſter Plato: eaſq; gigni negat, & ait ſemper eſſe, ac ratione & intelligentia contineri: cætera naſci, occidere, fluere, labi, nec diutius eſſe uno & eodem ſtatu. Quicquid eſt igitur de quo ratione & uia diſputetur, id eſt ad ultimam ſui generis formam ſpeciemq; redigendum. Ac uideo hanc primam ingreſſionem meam nō ex oratoris diſputationibus ductam, ſed è media philoſophia repetitam, & eam quidem cum antiquam, tum ſubobſcuram, aut reprehenſionis aliquid, aut certe admirationis habituram. Nam aut mirabuntur quid hæc pertineant ad ea quæ quærimus: quibus ſatisfaciet res ipſa cognita, ut nō ſine cauſa alte repetita uideatur. aut reprehendent quòd inuſitatas uias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem & me ſæpe noua uideri

dicere intelligo, cum peruetera dicam, ſed inaudita pleriſque: & fateor me oratorē, ſi modo ſim, aut etiam quicunque ſim, non ex rhetorum officinis, ſed ex Academiæ ſpatijs extitiſſe. Illa enim ſunt curricula multiplicium uariorumq; ſermonum, in quibus Platonis primum impreſſa ſunt ueſtigia, ſed & huius & aliorum philoſophorum diſputationibus & exagitatus maxime orator eſt, & adiutus. Omnis enim ubertas & quaſi ſylua dicendi ducta ab illis eſt, nec ſatis tamen inſtructa ad forenſes cauſas, quas ut illi ipſi dicere ſolebant, agreſtioribus muſis reliquerunt. Sic eloquentia hæc forenſis, ſpreta à philoſophis & repudiata, multis quidem illa adiumentis magniſq; caruit, ſed tamen ornata uerbis atque ſententijs iactationem habuit in populo, nec paucorum iudicium reprehenſionemq; pertimuit. Ita & doctis eloquentia popularis, & diſertis elegans doctrina defuit. Poſitum ſit igitur in primis (quod pòſt magis intelligetur) ſine philoſophia non poſſe effici quem quærimus eloquentem. Non ut in ea tamen omnia ſint, ſed ut ſic adiuuet, ut palæſtra hiſtrionem: parua enim magnis ſæpe rectiſſime conferuntur. nam nec latius, nec copioſius de magnis uarijsq; rebus ſine philoſophia poteſt quiſquam dicere. Siquidem etiam in Phædro Platonis hoc Periclem præſtitiſſe cæteris dicit oratoribus Socrates, quòd is Anaxagoræ phyſici fuerit auditor: à quo cenſet eum, cū alia præclara quædam & magnifica didiciſſet, uberem & fœcundum fuiſſe, gnarumq; (quod eſt eloquentiæ maximum) quibus orationis modis quæque animorum partes pellerentur. quod idem de Demoſthene exiſtimari poteſt, cuius ex epiſtolis intelligi licet quàm frequens fuerit Platonis auditor. Nec uero ſine philoſophorum diſciplina genus &

ſpeciem

ſpeciem cuiuſque rei cernere, neque eám definiendo explicare, nec tribuere in partes poſſumus: nec iudicare quæ uera, quæ falſa ſint: neq; cernere cõſequentia, repugnantia uidere, ambigua diſtinguere. Quid dicam de natura rerum, cuius cognitio magnam orationis ſuppeditat copiam, de uita, de officijs, de uirtute, de moribus, ſine multa earum ipſarum rerum diſciplina, aut dici, aut intelligi poſſe? Ad has tot, tantasq; res adhibenda ſunt ornamenta innumerabilia, quæ ſola tum quidem tradebantur ab ijs, qui dicendi numerabantur magiſtri. Quo fit, ut ueram illam & abſolutam eloquentiam nemo conſequatur, quòd alia intelligendi, alia dicendi diſciplina eſt: & ab alijs rerum, ab alijs uerborum doctrina quæritur. Itaq; M. Antonius, cui uel primas eloquẽtiæ patrum noſtrorum tribuebat ætas, uir natura peracutus & prudens, in eo libro quem unũ reliquit, diſertos ait ſe uidiſſe multos, eloquentem omnino neminem. Inſidebat uidelicet in eius mente ſpecies eloquentiæ, quam cernebat animo, re ipſa non uidebat. Vir autem acerrimo ingenio (ſic enim fuit) multa & in ſe, & in alijs deſyderans neminem planè qui recte appellari eloquens poſſet, uidebat. Quòd ſi ille nec ſe, nec L. Craſſum eloquentem putauit, habuit profecto comprehenſam animo quandam formam eloquentiæ: cui quoniam nihil deerat, eos quibus aliquid, aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Inueſtigemus hunc igitur Brute, ſi poſſumus, quem nunquam uidit Antonius, aut qui omnino nullus unquam fuit: quem ſi imitari atque exprimere non poſſumus, quod idem ille uix deo conceſſum eſſe dicebat, at qualis eſſe debeat, poterimus fortaſſe dicere. Tria ſunt omnino genera dicendi, quibus in ſingulis quidam floruerunt:

ruerunt:peræque autem(id quod uolumus) perpauci in omnibus. Nam & grandiloqui,ut ita dicam,fuerunt cum ampla & ſentẽtiarum grauitate & maieſtate uerborum, uehementes,uarij,copioſi,graues,ad permouẽdos & con uertẽdos animos inſtructi & parati.quod ipſum alij aſpe ra,triſti,horrida oratione, neq; perfecta, neq; concluſa: alij leui & inſtructa & terminata.Et contrà tenues,acuti,omnia docentes,& dilucidiora,non ampliora faciẽtes, ſubtili quadam & preſſa oratione limati.In eodemq; genere alij callidi,ſed impoliti,& conſulto rudium ſimiles & imperitorum : alij in eadem ieiunitate concinniores, id eſt faceti,florentes etiam & leuiter ornati. Eſt autem quidam interiectus intermedius,& quaſi temperatus,nec acumine poſteriorum, nec fulmine utens ſuperiorum,uicinus amborum, in neutro excellens, utriuſq; particeps, uel utriuſq;(ſi uerum quærimus)potiusexpers.Is'que uno tenore,ut aiunt,in dicendo fluit, nihil afferens præter facilitatem & æquabilitatem:aut addit aliquos ut in corona toros,omnemq; orationem ornamẽtis modicis uerborum ſententiarumq; diſtinguit.Horum ſingulorum generum quicunq; uim ſingulis conſecuti ſunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt.Sed quærẽdum eſt,ſatis'ne id,quod uolumus,effecerint.Videmus enim fuiſſe quoſdã, qui ijdem ornate ac grauiter,ijdem uerſute & ſubtiliter dicerent. Atq; utinam in Latinis talis oratoris ſimulacrũ reperire poſſemus: eſſet egregium non quærere externa, domeſticis eſſe contẽtos.Sed ego idem, qui in illo ſermone noſtro,qui eſt expoſitus in Bruto, multum tribuerim Latinis,uel ut hortarer alios, uel quòd amarem meos,recordor longe omnibus unum anteferre Demoſthenẽ, qui uim accommodarit ad eam quam ſentiam eloquentiam,

non

non ad eam quam in aliquo ipſe cognouerim. Hoc nec grauior extitit quiſquam, nec callidior, nec temperatior. Itaq; nobis monendi ſunt ij, quorum ſermo imperitus increbuit, qui aut dici ſe deſyderant Atticos, aut ipſi Attice uolunt dicere, ut mirentur hunc maxime, quo Athenas quidem ipſas magis credo fuiſſe Atticas. quid enim ſit Atticum, diſcant: eloquentiamq́;, ipſius uiribus, nō imbecillitate ſua metiantur. nunc enim tantum quiſque laudat, quātum ſe poſſe ſperat imitari. Sed tamen eos ſtudio optimo, iudicio minus firmo præditos, docere quæ ſit propria laus Atticorum, nō alienum puto. Semper oratorum eloquentiæ moderatrix fuit auditorum prudentia. Omnes enim qui probari uolunt, uoluntatem eorum qui audiunt, intuentur, ad eamq́; & ad eorum arbitrium & nutum totos ſe fingunt & accommodant. Itaq; Caria & Phrygia & Myſia, quòd minime politæ, minimeq́; elegantes ſunt, aſciuerunt aptum ſuis auribus opimum quoddam, & tanquam adipatæ dictionis genus: quod eorum uicini (non ita lato interiecto mari) Rhodij nunquam probauerunt, Græci autem multo minus, Athenienſes uero funditus repudiauerunt: quorum ſemper fuit prudens ſyncerumq́; iudicium, nihil ut poſſent niſi incorruptum audire & elegans. eorum religioni cum ſeruiret orator, nullum uerbum inſolens, nullum odioſum ponere audebat. Itaque hic, quem præſtitiſſe diximus cæteris, in illa pro Cteſiphonte oratione longe optima, ſummiſſius à primo: deinde dum de legibus diſputat, preſſius: poſt ſenſim incendens, iudices ut uidit ardentes, in reliquis exultauit audacius. Ac tamen in hoc ipſo diligenter examinātе uerborum omnium pondera, reprehēdit Aeſchines quædam, & exagitat: illudénſque, dura, odioſa, intollerabilia eſſe dicit.

dicit. Quinetiam quærit ab ipſo, cum quidem eum beluam appellet, utrū illa uerba, an portēta ſint: ut Aeſchini ne Demoſthenes quidem uideatur Attice dicere. Facile eſt enim uerbum aliquod ardens (ut ita dicam) notare, idq; reſtinctis iam animorum incendijs, irridere. Itaque ſe purgans iocatur Demoſthenes, negat in eo poſitas eſſe fortunas Græciæ, in hoc in eum huc, an illuc manum porrexerit. Quonam igitur modo audiretur Myſus, aut Phryx Athenis, cum etiam Demoſthenes exagitetur ut putidus? Cum uero inclinata, ululantiq; uoce, more Aſiatico, canere cœpiſſet, quis eum ferret? aut quis potius non iuberet auferri? Ad Atticorum igitur aures teretes & religioſas qui ſe accommodant, ij ſunt exiſtimandi Attice dicere. Quorum genera plura ſunt, hi unum modo quale ſit, ſuſpicantur. Putant enim qui horride inculteq; dicat, modo id eleganter enucleatéque faciat eum ſolum Attice dicere. Errant, quòd ſolum: quòd Attice, non falluntur. Iſtorum enim iudicio ſi ſolum illud eſt Atticum, ne Pericles quidem dixit Attice, cui primæ ſine controuerſia deferebantur. Qui ſi tenui genere uteretur, nunquā ab Ariſtophane poëta fulgurare, tonare, permiſcere Græciam dictus eſſet. Dicat igitur Atticè uenuſtiſſimus ille ſcriptor ac politiſſimus Lyſias. Quis enim id poſſit negare? dum intelligamus, hoc eſſe Atticum in Lyſia, non quòd tenuis ſit atque inornatus, ſed quòd nihil habeat inſolēs aut ineptum. Ornate uero & grauiter & copioſe dicere, aut Atticorum ſit, aut ne ſit Aeſchines, ne'ue Demoſthenes Atticus. Ecce autem aliqui ſe Thucydidios eſſe profitentur, nouum quoddam, imperitorum, & inauditum genus. Nam qui Lyſiam ſequuntur, cauſidicū quendam ſequuntur: non illum quidem amplum atq; grādem, ſubtilem & elegan

elegantem tamen, & qui in forenſibus cauſis poßit præclare conſiſtere. Thucydides autẽ res geſtas & bella narrat & prælia, grauiter ſanè & probe, ſed nihil ab eo transferri poteſt ad forenſem uſum & publicum. Ipſæ illæ conciones ita multas habent obſcuras abditasq; ſentẽtias, uix ut intelligantur: quod eſt in oratione ciuili uitium uel maximum. Quæ eſt autẽ in hominibus tanta peruerſitas, ut inuentis frugibus, glande ueſcantur? An uictus hominum, Athenienſium beneficio excoli potuit, oratio non potuit? Quis porrò unquã Græcorum rhetorum à Thucydide quicquam duxit? At laudatus eſt ab omnibus. fateor: ſed ita ut rerum explicator prudens, ſeuerus, grauis: non ut in iudicijs uerſaret cauſas, ſed ut in hiſtorijs bella narraret. Itaque nunquam eſt numeratus orator. Nec uero ſi hiſtoriam nõ ſcripſiſſet, nomen eius extaret, cũ præſertim fuiſſet honoratus & nobilis. Huius tamen nemo neque uerborum, neque ſententiarum grauitatem imitatur: ſed cum mutila quædam & hiantia locuti ſunt, quæ uel ſine magiſtro facere potuerunt, germanos ſe putant eſſe Thucydidas. Nactus ſum etiam qui Xenophontis ſimilem eſſe ſe cuperet, cuius ſermo eſt ille quidem melle dulcior, ſed à forenſi ſtrepitu remotißimus. Referamus nos igitur ad eum quem uolumus inchoandum, & eadem eloquentia informandum, quam in nullo cognouit Antonius.

MAGNVM opus omnino & arduum Brute conamur, ſed nihil difficile amanti puto. Amo autẽ, & ſemper amaui ingeniũ, ſtudia, mores tuos. Incendor porrò quotidie magis, non deſyderio ſolum (quo quidem conficior) congreſſus noſtros, conſuetudinem uictus, doctißimos ſermones requirens tuos, ſed etiam admirabili fama

uirtu

uirtutum incredibilium, quæ ſpecie diſpares, prudentia coniunguntur. Quid enim tam diſtans, quàm a ſeueritate comitas? Quis tamen unquam te aut ſanctior eſt habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quàm in plurimorum controuerſijs dijudicandis ab omnibus diligi? conſequeris tamen, ut eos ipſos quos contra ſtatuas, æquos, placatoſq; dimittas. itaq; efficis, ut cum gratiæ cauſa nihil facias, omnia tamẽ ſint grata quæ facis. Ergo omnibus terris, una Gallia cõmuni non ardet incendio: in qua frueris ipſe te, cum in Italiæ luce cognoſceris, uerſariſq; in optimorum ciuium uel flore uel robore. Iam quantum illud eſt, quod in maximis occupationibus nunquam intermittis ſtudia doctrinæ, ſemper aut ipſe ſcribis aliquid, aut me uocas ad ſcribẽdum? Itaque hoc ſum aggreſſus ſtatim Catone abſoluto: quem ipſum nunquam attigiſſem, tempora timens inimica uirtuti, niſi tibi hortanti, & illius memoriam mihi charam excitanti, nõ parere nefas eſſe duxiſſem. ſed teſtificor me à te rogatum, & recuſantem hæc ſcribere eſſe auſum. Volo enim mihi tecum commune eſſe crimen, ut ſi ſuſtinere tantam quæſtionem non potuero, iniuſti oneris impoſiti tua culpa ſit, mea recepti. in quo tamẽ iudicij noſtri errorem, laus tibi dati muneris compenſabit. Sed in omni re difficillimum eſt formam (quod χαρακτὴρ Græce dicitur) exponere optimi: quòd aliud alijs uidetur optimum. Ennio delector, ait quiſpiam: quòd non diſcedit à communi more uerborum. Pacuuio, inquit alius: omnes apud hunc ornati elaboratiq; ſunt uerſus, multa apud alterum negligentius. Fac alium Accio: uaria enim ſunt iudicia, ut in Græcis: nec facilis explicatio quæ forma maxime excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita & opaca: contrà alios nitida, læta, colluſtrata delectat. Quid

eſt

eſt quo præſcriptum aliquod, aut formulam exprimas,
cum in ſuo quodq; genere præſtet,et genera plura ſint?
Hac ego religione non ſum ab hoc conatu repulſus:exi-
ſtimauiq; in omnibus rebus eſſe aliquid optimũ, etiam ſi
lateret:idq; ab eo poſſe,qui eius rei gnarus eſſet,iudicari.
Sed quoniam plura ſunt orationũ genera, eaq; diuerſa,
neq; in unam formã cadunt omnia,laudationũ, ſcriptio-
num,& historiarum,& talium ſuaſionum,qualem Iſo-
crates fecit Panegyricum,multiq; alij qui ſunt nominati
Sophiſtæ, reliquarumq; rerum formam quæ abſunt ab
forenſi contentione, eiuſq; totius generis quod Græce
ἐπιδεικτικὸν nominatur,quod quaſi ad inſpiciendum,de-
lectationis cauſa comparatũ eſt:non cõplectar hoc tem-
pore.non quò negligenda ſit :eſt enim illa quaſi nutrix
eius oratoris,quem informare uolumus, & de quo moli-
mur aliquid exquiſitius dicere. Ab hac & uerborũ co-
pia alitur,& eorũ cõſtructio,& numerus liberiore qua-
dam fruitur licentia. Datur etiam uenia cõcinnitati ſen-
tentiarum,& arguti,certiq; & circunſcripti uerborum
ambitus conceduntur:de induſtriaq;, non ex inſidijs,ſed
aperte ac palàm elaboratur,ut uerba uerbis quaſi demẽ-
ſa & paria reſpondeant, ut crebro cõferantur pugnan-
tia,cõparenturq; contraria: & ut pariter extrema ter-
minentur,eundemq; referant in cadendo ſonum: quæ in
ueritate cauſarũ,et rarius multo facimus,& certe occul-
tius. In Panathenaico autem Iſocrates ea ſtudioſe con-
ſectatum fatetur.non enim ad iudiciorum certamen, ſed
ad uoluptatem aurium ſcripſerat. Hæc tractaſſe Thra-
ſymachum Chalcedonium primũ,& Leontinum ferunt
Gorgiam: Theodorũ inde Byzantium, multoſq; alios,
quos λογοδαιδάλους appellat in Phædro Socrates:quorum

ſatis arguta multa, ſed ut modo primumq́; naſcentia, minuta, & uerſiculorũ ſimilia quædam, nimiumq́; depicta. Quo magis ſunt Herodotus, Thucydidesq́; mirabiles: quorum ætas cum in eorũ tempora, quos nominaui, incidiſſet, longiſsime tamen ipſi à talibus delicijs, uel potius ineptijs abſuerunt. alter enim ſine ullis ſalebris quaſi ſedatus amnis fluit: alter incitatior fertur, & de bellicis rebus canit etiam quodammodo bellicum: primisq́; ab his (ut ait Theophraſtus) hiſtoria commota eſt, ut auderet uberius quàm ſuperiores, & ornatius dicere. Horũ ætati ſucceſsit Iſocrates, qui præter cæteros eiuſdem generis laudatur ſemper à nobis, nonnunquam Brute, leuiter & eruditè repugnante te: ſed credas mihi fortaſſe, ſi quid in eo laudem, cognoueris. Nam cum cõciſus ei Thraſymachus minutis numeris uideretur & Gorgias, qui tamen primi traduntur arte quadam uerba iunxiſſe: Thucydides autem præfractior, nec ſatis (ut ita dicam) rotundus: primus inſtituit dilatare uerbis, & mollioribus numeris explere ſentẽtias. In quo cum doceret eos, qui partim in dicendo, partim in ſcribendo principes extiterũt, domus eius officina habita eloquentiæ eſt. Itaque ut ego cum à noſtro Catone laudabar, uel reprehẽdi me à cæteris facile patiebar: ſic Iſocrates uidetur teſtimonio Platonis aliorũ iudicia debere contemnere. Eſt enim (ut ſcis) quaſi in extrema pagina Phædri his ipſis uerbis loquẽs Socrates, Adoleſcens etiam nunc ô Phædre Iſocrates eſt: ſed quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem, inquit ille? Maiore mihi ingenio uidetur eſſe, quàm ut cũ orationibus Lyſiæ compararetur: præterea ad uirtutem maior indoles: ut minime mirum futurum ſit, ſi cum ætate proceſſerit, aut in hoc orationum genere, cui nunc ſtudet,

tantum

tantum quantũ pueris,reliquis præſtet omnibus, qui unquam orationes attigerunt:aut ſi contentus his non fuerit,diuino aliquo animi motu maiora concupiſcat. Ineſt enim natura philoſophia in huius uiri mente quædam. Hæc de adoleſcente Socrates auguratur. At ea de ſeniore ſcribit Plato,& ſcribit æqualis,& quidem exagitator omnium Rhetorum hunc miratur unum: me autem qui Iſocratẽ non diligunt,unà cum Socrate & cum Platone errare patiantur. Dulce igitur orationis genus,& ſolutum & effluens,ſententijs argutum,uerbis ſonans eſt in illo epidictico genere:quod diximus proprium Sophiſtarum,pompæ quàm pugnæ aptius, gymnaſijs & palæſtræ dicatum,ſpretum & pulſum foro. Sed quòd educata huius nutrimẽtis eloquentia eſt, ipſa ſe poſtea colorat & roborat,non alienum fuit de oratoris quaſi incunabulis dicere. Verum hæc,ludorum atq; pompæ: nos autem iam in aciem dimicationemq; ueniamus. Quoniam tria uidenda ſunt oratori, quid dicat, & quo quidque loco, & quomodo: dicendum omnino eſt quid ſit optimum in ſingulis, ſed aliquanto ſecus, atque in tradenda arte dici ſolet.nulla præcepta ponemus (neque enim id ſuſcepimus) ſed excellentis eloquentiæ ſpeciem & formam adumbrabimus:nec quibus rebus ea paretur, exponemus, ſed qualis nobis eſſe uideatur. Ac duo breuiter prima: ſunt enim non tam inſignia ad maximam laudem,quàm neceſſaria, & tamen cum multis penè communia.nam & inuenire & iudicare quid dicas, magna illa quidem ſunt, & tanquam animi inſtar in corpore,ſed propria magis prudentiæ quàm eloquentiæ:qua tamen in cauſa eſt uacua prudentia? Nouerit igitur hic quidem orator quem ſummum eſſe uolumus, argu-

mentorum & rationum locos. Nam quoniam quicquid eſt quod in controuerſia aut in contentione uerſetur, in eo aut ſit'ne, aut quid ſit, aut quale ſit, quæritur. ſit'ne? ſignis. quid ſit? definitionibus. quale ſit? recti prauiq; partibus: quibus ut uti poßit orator, nō ille uulgaris, ſed hic excellens, à proprijs perſonis & temporibus ſemper, ſi poteſt, auocat controuerſiam. Latius enim de genere, quàm de parte diſceptare licet: ut quod in uniuerſo ſit probatũ, id in parte ſit probari neceſſe. Hæc igitur quæſtio à proprijs perſonis & tēporibus, ad uniuerſi generis orationē traducta appellatur Theſis. In hac Ariſtoteles adoleſcentes, non ad philoſophorũ morem tenuiter diſſerendi, ſed ad copiam rhetorũ in utranq; partem, ut ornatius et uberius dici poßit, exercuit. Idemq; locos (ſic enim appellat) quaſi argumentorũ notas tradidit, unde omnis in utranq; partem traheretur oratio. Facile igitur hic noſter (non enim declamatorē aliquem de ludo, aut rabulam de foro, ſed doctißimũ & perfectißimum quærimus) quoniam loci certi traduntur, percurret omneis, utetur aptis generatim, diſcet ex quo emanant etiam qui cōmunes appellantur loci. Nec uero utetur imprudenter hac copia, ſed omnia expēdet & ſeliget. Non enim ſemper, nec in omnibus cauſis, ex ijſdem eadem argumentorum momēta ſunt. Iudiciũ igitur adhibebit: nec inueniet ſolum quid dicat, ſed etiam expendet. Nihil enim eſt feracius ingenijs, ijs præſertim, quæ diſciplinis exculta ſunt. Sed ut ſegetes fœcũdæ & uberes, non ſolũ fruges, uerũ herbas etiam effundũt inimicißimas frugibus: ſic interdũ ex illis locis, aut leuia quædã, aut cauſis aliena, aut non utilia gignuntur: quorũ ab oratoris iudicio delectus magnus adhibebitur. Quonã modo ille in bonis hærebit

& ha

& habitabit ſuis? ut molliet dura: aut occultabit quæ dilui non poterunt, atq; omnino opprimet, ſi licebit: aut abducet animos: aut aliud afferet, quod oppoſitũ probabilius ſit, quàm illud quod obſtabit? Iam uero ea quæ inuenerit, qua diligentia collocabit? quoniam id ſecundum erat de tribus. Veſtibula nimirũ honeſta, aditusq; ad cauſam faciet illuſtres: cumq; animos prima aggreßione occupauerit, infirmabit excludetq; cõtraria, de firmißimis alia prima ponet, alia poſtrema, inculcabitq; leuiora. Atq; in primis duabus dicendi partibus qualis eſſet, ſummatim breuiterq; deſcripſimus. Sed ut antè dictum eſt, in his partibus (etſi graues atq; magnæ ſunt) minus & artis eſt & laboris. Cum autem quid & quo loco dicat, inuenerit, illud eſt longe maximũ, uidere quonam modo. Scitum eſt enim quod Carneades noſter dicere ſolebat, Clitomachum eadem dicere, Carneadẽ autẽ eodem etiam modo dicere. Quòd ſi in philoſophia tantum intereſt quemadmodum dicas, ubi res ſpectatur, non uerba penduntur: quid tandem in cauſis exiſtimandum eſt, quibus totis moderatur oratio? Quod quidem ego Brute ex tuis literis ſentiebam, non te id ſcitari, qualem ego in inueniendo & in collocãdo ſummum eſſe oratorẽ uellem: ſed id mihi quærere uidebare, quod genus ipſius orationis optimum iudicarẽ. Rem difficilem (dij immortales) atque omnium difficillimã. Nam cum eſt oratio mollis et tenera, & ita flexibilis, ut ſequatur quocunq; torqueas: tum & naturæ uariæ & uoluntates, multũ inter ſe diſtantia effecerunt genera dicendi. Flumen alijs uerborũ, uolubilitasq; cordi eſt, qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam. Diſtincta alios & interpuncta interualla, moræ, reſpirationesq; delectant. Quid poteſt eſſe tam diuer-

ſum? tamē eſt in utroq; aliquid excellens. Elaborant alij lenitate & æquabilitate, & puro quaſi quodam & candido genere dicendi. Ecce aliqui duritatē & ſeueritatem quandam uerbis, & orationis quaſi mœſtitiam ſequuntur: quodq; paulo antè diuiſimus, ut alij graues, alij tenues, alij temperati uellent uideri, quot orationū genera eſſe diximus, totidem oratorū reperiuntur. Et quoniam cœpi iam cumulatius hoc munus augere, quàm à te poſtulatū eſt (tibi enim tantū de orationis genere quærenti, reſpondi etiam breuiter de inueniendo & collocando) ne nunc quidem ſolum de orationis modo dicā, ſed etiam de actionis: ita prætermiſſa pars nulla erit. quandoquidē de memoria nihil eſt hoc loco dicendum, quæ communis eſt multarum artium. Quo modo autem dicatur, id eſt in duobus, in agendo & in eloquēdo. Eſt enim actio quaſi corporis quædā eloquentia, cum cōſtet è uoce atq; motu. Vocis mutationes totidē ſunt, quot animorū, qui maxime uoce commouentur. Itaq; ille perfectus, quem iandudum noſtra indicat oratio, utcunq; ſe affectum uideri, & animū audientis moueri uolet, ita certū uocis admouebit ſonū: de quo plura dicerē, ſi hoc præcipiendi tēpus eſſet, aut ſi tu hoc quæreres. dicerē etiam de geſtu, cū quo iunctus eſt uultus. quibus omnibus dici uix poteſt, quantum interſit quemadmodum utatur orator. Nam & infantes, actionis dignitate, eloquentiæ ſæpe fructum tulerunt: & diſerti, deformitate agendi multi, infantes putati ſunt. ut iam non ſine cauſa Demoſthenes tribuerit & primas & ſecundas & tertias actioni. Si enim eloquentia nulla ſine hac, hæc autem ſine eloquentia tanta eſt, certe plurimum in dicendo poteſt. Volet igitur ille, qui eloquentiæ principatum petet, & cōtenta uoce atrociter dicere,

& ſum

& ſummiſſa leniter, & inclinata uideri grauis, & infle-xa miſerabilis. Mira eſt enim quædā natura uocis, cuius quidem è tribus omnino ſonis, inflexo, acuto, graui, tanta ſit, & tam ſuauis uarietas perfecta in cantibus. Eſt autem in dicendo etiam quidam cantus obſcurior, non hic è Phrygia & Caria rhetorū epilogus penè canticū, ſed ille quē ſignificat Demoſthenes & Aeſchines, cum alter alteri obijcit uocis flexiones. Dicit plura etiam Demoſthenes, illumq́; ſæpe dicit uoce dulci & clara fuiſſe. In quo illud etiam notandū mihi uidetur ad ſtudium perſequēdæ ſuauitatis in uocibus. ipſa enim natura quaſi modularetur hominū orationē, in omni uerbo poſuit acutam uocem, nec una plus, nec à poſtrema ſyllaba citra tertiā, quo magis naturā ducem ad aurium uoluptatem ſequatur induſtria. Ac uocis quidem bonitas optanda eſt: non eſt enim in nobis, ſed tractatio atq; uſus in nobis. Ergo ille princeps uariabit & mutabit, omnes ſonorum tum intendens, tum remittens perſequetur gradus: idem'que motu ſic utetur, nihil ut ſuperſit in geſtu. Status erectus & celſus, rarus inceſſus, nec ita longus, excurſio moderata ea'que rara, nulla mollitia ceruicum, nullæ argutiæ, digitorum, non ad numerum articulus cadens, trunco magis toto ſe ipſe moderans, & uirili laterum flexione, brachij proiectione in contentionibus, contractione in remiſſis. Vultus uero, qui ſecundum uocem plurimum poteſt, quantam affert tum dignitatem, tum uenuſtatem? in quo cum effeceris nequid ineptum aut uultuoſum ſit, tum oculorum eſt quædam magna moderatio. Nam ut imago eſt animi uultus, ſic indices oculi: quorum & hilaritatis & uiciſſim triſtitiæ modum res ipſæ, de quibus agetur, temperabunt. Sed iam illius

perfecti oratoris, & ſummæ eloquentiæ ſpecies exprimenda eſt, quē hoc uno excellere, id eſt oratione, cætera in eo latêre, indicat nomē ipſum. Non enim inuētor aut compoſitor, aut actor, hæc complexus eſt omnia, ſed & Græce ab eloquēdo ῥήτωρ, & Latine eloquens dictus eſt. Cæterarum enim rerum quæ ſunt in oratore, partem aliquam ſibi quisq; uendicat: dicendi autem, id eſt eloquēdi maxima uis, ſoli huic cōceditur. Quanquā enim & philoſophi quidam ornate locuti ſunt (ſiquidem & Theophraſtus diuinitate loquendi nomen inuenit, & Ariſtoteles Iſocratem ipſum laceſsiuit, & Xenophontis uoce Muſas quaſi locutas ferunt: & longe omnium, quicunq; ſcripſerunt aut locuti ſunt, exitit & grauitate princeps Plato) tamen horū oratio neq; neruos, neq; aculeos oratorios ac forenſes habet. Loquuntur cum doctis, quorum ſedare animos malunt, quàm incitare. ſic de rebus placatis, ac minime turbulentis docēdi cauſa, non capiendi loquuntur: ut in eo ipſo quòd delectationē aliquam dicēdo aucupentur, plus nonnullis quàm neceſſe ſit, facere uideantur. Ergo ab hoc genere non difficile eſt hanc eloquētiam, de qua nunc agitur, ſecernere. Mollis eſt enim oratio philoſophorū & umbratilis, nec ſententijs, nec uerbis inſtructa popularibus, nec iuncta numeris, ſed ſoluta liberius: nihil iratū habet, nihil inuidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil aſtutū: caſta, uerecūda, uirgo incorrupta quodāmodo. itaq; ſermo potius, quàm oratio dicitur. Quanquam enim omnis locutio oratio eſt, tamen unius oratoris locutio hoc proprio ſignata nomune eſt. Sophiſtarum, de quibus ſuprà dixi, magis diſtinguenda ſimilitudo uidetur, qui omnes eoſdem uolunt flores, quos adhibet orator in cauſis, perſequi. Sed hoc differunt, quòd cum

cum ſit his propoſitum non perturbare animos, ſed placare potius: nec tam perſuadere, quàm delectare: & apertius id faciunt, quàm nos, & crebrius: concinnas magis ſententias exquirunt, quàm probabiles, à re ſæpe diſcedunt, intexunt fabulas, uerba apertius transferunt, eaq; ita diſponunt ut pictores uarietatem colorum, paria paribus referunt, aduerſa cõtrarijs, ſæpiſſimeq; ſimuliter extrema definiunt. Huic generi hiſtoria finitima eſt, in qua & narratur ornate, & regio ſæpe, aut pugna deſcribitur: interponuntur etiam conciones & hortationes: ſed in his tracta quædam, & fluens expetitur, non hæc contorta & acris oratio. Ab his non multo ſecus, quàm à poetis hæc eloquentia, quam quærimus, ſeuocanda eſt. Nam etiã poëtæ quæſtionem attulerunt, quidnam eſſet illud, quo ipſi differrent ab oratoribus. numero maxime uidebãtur antea & uerſu, nũc apud oratores iam ipſe numerus increbuit. Quicquid eſt enim, quod ſub aurium menſuram aliquam cadit, etiam ſi abeſt à uerſu (nam id quidem orationis eſt uitium) numerus uocatur, qui Græce ῥυθμὸς dicitur. Itaq; uideo uiſum eſſe nonnullis, Platonis & Democriti locutionem, etſi abſit à uerſu, tamen quòd incitatius feratur, & clariſſimis uerborum luminibus utatur, potius poëma putandum, quàm comicorũ poëtarum: apud quos, niſi quòd uerſiculi ſunt, nihil eſt aliud quotidiani diſſimile ſermonis. nec tamen id eſt poëtæ maximum, etſi eſt eo laudabilior, quòd uirtutes oratoris perſequitur, cum uerſu ſit aſtrictior. Ego autem etiam ſi quorundam grandis & ornata uox eſt poëtarum, tamen in ea cum licentiã ſtatuo maiorem eſſe, quàm in nobis faciendorum iungendorumq; uerborum, tum etiam nonnullorum uoluptati uocibus magis, quàm rebus inſeruiunt. Nec uero ſiquid eſt

unum inter eos ſimile(id autem eſt iudiciū electioq́; uerborum)propterea cæterarum rerum diſsimilitudo intelligi non poteſt:ſed id nec dubiū eſt,& ſiquid habet quæſtionis,hoc tamen ipſum ad id quod propoſitum eſt, non eſt neceſſarium.Seiunctus igitur orator à philoſophorum eloquentia,à ſophiſtarum, ab hiſtoricorum, à poetarum, explicādus eſt nobis qualis futurus ſit.Erit igitur eloquēs (hunc enim autore Antonio quærimus)is qui in foro cauſiſque ciuilibus ita dicet,ut probet,ut delectet, ut flectat. probare neceſsitatis eſt,delectare ſuauitatis, flectere uictoriæ.nam id unum ex omnibus ad obtinēdas cauſas poteſt plurimum. Sed quot officia oratoris,tot ſunt genera dicendi. Subtile in probādo,modicum in delectando, uehemens in flectendo,in quo uno uis omnis oratoris eſt. Magni igitur iudicij,ſummæ etiam facultatis eſſe debebit moderator ille,& quaſi temperator huius tripertitæ uarietatis. nam & iudicabit quid cuiq; opus ſit: & poterit, quocunque modo poſtulabit cauſa,dicere.Sed eſt eloquētiæ,ſicut reliquarum rerum,fundamentum ſapientia. Ut enim in uita,ſic in oratiōe nihil eſt difficilius, quàm quid deceat uidere: πρέπον appellant hoc Græci, nos dicamus ſanè decorum.de quo præclare, & multa præcipiuntur, & res eſt cognitione digniſsima. Huius ignoratione non modo in uita,ſed ſæpiſsime & in poëmatis, & in oratione peccatur. Eſt autem quid deceat oratori uidendum, non in ſententijs ſolum,ſed etiam in uerbis. Non enim omnis fortuna,non omnis honos,non omnis autoritas,non omnis ætas,nec uero locus,aut tēpus, aut auditor omnis, eodem aut uerborum genere tractandus eſt, aut ſententiarum:ſemperq́; in omni parte oratiōis,ut uitæ,quid deceat eſt conſyderādum:quod & in re,de qua agitur, poſitum

eſt,

eſt, & in perſonis, & eorum qui dicunt, & eorũ qui audiant. Itaq; hunc locum longe & late patentem philoſophi ſolent in officijs tractare, nõ cum de recto ipſo diſputant: nam id quidem unum eſt grammatici in poëtis, eloquentis in omni & genere & parte cauſarum. Quàm enim indecorum eſt, de ſtillicidijs cum apud unũ iudicem dicas, ampliſsimis uerbis, & locis uti communibus, de maieſtate Pop. Ro. *ſummiſſe & ſubtiliter?* Hic *genere toto: at perſona alij peccant, aut ſua, aut iudicum, aut etiã aduerſariorum: nec re ſolum, ſed ſæpe uerbo: & ſi ſine re nulla uis uerbi eſt, tamẽ eadem res ſæpe aut probatur, aut reijcitur, alio atque alio elata uerbo. In omnibusq; rebus uidendum eſt quatenus: etſi enim ſuus cuiq; modus eſt, tamen magis offendit nimium, quàm parum. In quo* Apelles *pictores quoque eos peccare dicebat, qui non ſentirẽt quid eſſet ſatis. Magnus eſſet locus hic* Brute, *quod te fugit, & magnum uolumen aliud deſyderat: ſed ad id quod agitur, illud ſatis: cum hoc decere, quod ſemper uſurpamus in omnibus dictis & factis minimis & maximis: cum hoc, inquam, decere dicimus, illud nõ decere, & id uſquequaque quantum ſit, appareat, in alioq; ponatur, aliudq; totũ ſit utrũ decere, an oportere dicas. Oportere enim, perfectionem declarat officij, quo & ſemper utendum eſt & omnibus. decere, quaſi aptũ eſſe, cõſentaneumq; tẽpori & perſonæ: quod cum in factis ſæpiſsime, tum in dictis ualet, in uultu deniq; & geſtu & inceſſu, cõtraq; itẽ dedecere. Quod ſi poëta fugit ut maximũ uitiũ, qui peccat etiam, cũ probam orationẽ affingit improbo, ſtulto'ue ſapientis: ſi deniq; pictor ille uidit, cũ immolãda Iphigenia triſtis* Chalcas *eſſet, mœſtior* Vlyſſes, *mœreret* Menelaus, *obuoluendum caput* Agamemnonis *eſſe, quoniam ſummum*

mum illum luctum penicillo non poſſet imitari. ſi deniq; hiſtrio quid deceat quærit, quid faciendum oratori putemus? Sed cum hoc tantũ ſit, quid in cauſis, earumq́; quaſi membris faciat, orator uiderit. Illud quidem perſpicuum eſt, non modo partes orationis, ſed etiam cauſas totas, alias alia forma dicendi eſſe tractandas. Sequitur, ut cuiuſq; generis nota quæratur & formula, magnum opus & arduum (ut ſæpe iam diximus) ſed ingredientibus conſyderandum fuit, quid ageremus: nunc quidem iam quocunque feremur, danda nimirũ uela ſunt. Ac primum informandus eſt ille nobis, quem ſolum quidam uocant Atticum. Summiſſus eſt & humilis, conſuetudinem imitans, ab indiſertis re plus, quàm opinione differens. Itaq; eum qui audiunt, quanuis ipſi infantes ſint, tamen illo modo confidunt ſe poſſe dicere. Nam orationis ſubtilitas imitabilis illa quidem uidetur eſſe exiſtimanti, ſed nihil eſt experienti minus. Etſi enim nõ plurimi ſanguinis eſt, habeat tamen ſuccum aliquem oportet, ut etiam ſi illis maximis uiribus careat, ſit (ut ita dicam) integra ualetudine. Primum igitur eum tanquam è uinculis numerorum eximamus. Sunt enim quidam (ut ſcis) oratori numeri (de quibus mox agemus) obſeruandi ratione quadam. ſed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi: ſolutum quiddam ſit, nec uagum tamen, ut ingredi liberè, non ut licenter uideatur errare. Verba etiam uerbis quaſi coagmentare negligat. Habet enim ille tanquam hiatus concurſu uocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam de re hominis, magis quàm de uerbis laborantis. Sed erit uidẽdum de reliquis, cum hæc duo ei liberiora fuerint, circuitus, conglutinatioq́; uerborum. Illa enim ipſa contracta & minuta non negligenter tractanda

ſtanda ſunt,ſed quædam etiam negligentia eſt diligens. Nam ut mulieres eſſe dicuntur nonnullæ inornatæ, quas idipſum deceat:ſic hæc ſubtilis oratio etiam incompta delectat. Fit enim quiddam in utroq;, quo ſit uenuſtius, ſed non ut appareat. Tum remouebitur omnis inſignis ornatus, quaſi margaritarum: ne calamiſtri quidem adhibebuntur. Fucati uero medicamenta candoris & ruboris, omnia repellentur: elegantia modo & munditia remanebit. Sermo purus erit & Latinus, dilucide planeq́; dicetur, quid deceat circunſpicietur. Vnum aderit, quod quartum numerat Theophraſtus in orationis laudibus, ornatum illud ſuaue & affluens: acutæ crebræq́; ſententiæ ponentur, & neſcio unde ex abdito erutæ, atq; in hoc oratore dominabitur. Verecundus erit uſus oratoriæ quaſi ſupellectilis. Supellex eſt enim quodammodo noſtra, quæ eſt in ornamentis, alia rerum, alia uerborum. Ornatus autem uerborum duplex: unus ſimplicium, alter collocatorum. Simplex probatur in proprijs uſitatiſq́; uerbis, quod aut optime ſonat, aut rem maxime explanat. In alienis, aut tranſlatum, aut factum aliunde, ut mutuo: aut factum ab ipſo, aut nouum, aut priſcum & inuſitatum. Sed etiam inuſitata ac priſca ſunt in proprijs, niſi quòd raro utimur. Collocata autem uerba habent ornatum, ſi aliquid concinnitatis efficiunt, quod uerbis mutatis non maneat, manente ſententia. Nam ſententiarum ornamenta, quæ permanēt etiam ſi uerba mutaueris, ſunt illa quidem permulta, ſed quæ emineant pauciora. Ergo ille tenuis orator modo ſit elegans, nec in faciendis uerbis erit audax, & in tranſferendis uerecundus & parcus, & in priſcis reliquiſq́; ornamentis & uerborum & ſentētiarum demiſſior: tranſlatione fortaſſe crebrior, qua frequentiſſime ſermo omnis utitur

utitur non modo urbanorum,ſed etiam ruſticorũ. ſiquidem eſt eorum gemmare uites,ſitire agros, lætas eſſe ſegetes,luxurioſa frumẽta. Nihil horum parum audacter, ſed aut ſimile eſt illi,unde transferas: aut ſi res ſuum nullum habet nomen,docendi cauſa ſumptum, non ludendi uidetur. Hoc ornamẽto liberius paulo, quàm cæteris utetur hic ſummiſſus:nec tam licenter tamen,quàm ſi genere dicendi uteretur ampliſsimo. Itaq; illud indecorum (quod quale ſit,ex decoro debet intelligi) hic quoque apparet, cum uerbum aliquod altius transfertur, idq; in oratione humili ponitur,quod idem in alia deceret. Illam autẽ concinnitatem, quæ uerborum collocationem illuminat his luminibus, quæ Græci quaſi aliquos geſtus orationis σχήματα *appellant (quod idem uerbũ ab his etiam in ſententiarum ornamẽta transfertur) adhibet quidam hic ſubtilis,quem,niſi quod ſolum, cæteroquin recte quidam uocant Atticum,ſed paulo parcius. Nam ſic ut in epularum apparatu à magnificentia recedens, non ſe parcũ ſolum, ſed etiam elegãtem uideri uolet,eliget quibus utatur. Sunt enim pleræq; aptæ huius ipſius oratoris, de quo loquor, perſimoniæ. Nam illa,de quibus antè dixi,huic acuto fugienda ſunt, paria paribus relata, & ſimiliter concluſa, eodemq; pacto cadẽtia: & immutatione literæ quaſi quæſitæ uenuſtates,ne elaborata concinnitas, & quoddã aucupium delectationis manifeſto deprehenſum appareat. Itemq; ſiquæ uerborum iterationes cõtentionem aliquã, & clamorem requirent, erunt ab hac ſummiſſione orationis alienæ:cæteris promiſcue poterit uti, continuatione uerborum,modo relaxet & diuidat, utaturque uerbis quàm uſitatiſsimis,translationibus quammolliſsimis:etiam illa ſententiarum lumina aſſumat, quæ non erunt uehementer*

menter illuſtria. Non faciet rempu. loquentem, nec ab inferis mortuos excitabit, nec aceruatim multa frequẽtans, una complexione deuinciet. Valentiorum hæc laterum ſunt, nec ab hoc quẽ informamus, aut expectanda, aut poſtulãda: erit enim ut uoce, ſic etiam oratione ſuppreßior. Sed pleraque ex illis conuenient etiam huic tenuitati: quãquam iiſdem ornamentis utetur horridius: talem enim inducimus. Accedit actio non tragica, nec ſcenæ, ſed modica iactatione corporis, uultu tamen multa conficiens: non hoc quo dicuntur os ducere, ſed illo, quo ſignificant ingenue quo ſenſu quidque pronuntiẽt. Huic generi orationis aſpergentur etiam ſales, qui in dicendo nimium quantum ualent: quorum duo genera ſunt, unum facetiarum, alterum dicacitatis. utetur utroq; , ſed altero in narrando aliquid uenuſte, altero in iaciendo mittendoq́; ridiculo, cuius genera plura ſunt: ſed nũc aliud agimus. Illud admonemus tamen, ridiculo ſic uſurum oratorem, ut nec nimis frequenti, ne ſcurrile ſit: nec ſubobſcœno, ne mimicum: nec petulãti, ne improbum: nec in calamitatem, ne inhumanum: nec in facinus, ne odij locum riſus occupet: neq; aut ſua perſona, aut iudicum, aut tempore alienum. hæc enim ad illud indecorũ referuntur. Vitabit etiam quæſita, nec ex tempore ficta, ſed domo allata, quæ plerũque ſunt frigida. parcet & amicitijs & dignitatibus: uitabit inſanabiles contumelias: tantummodo aduerſarios figet, nec eos tamen ſemper, nec omneis, nec omni modo: quibus exceptis ſic utetur ſale & facetijs, ut ego ex iſtis nouis Atticis talẽ cognouerim neminem, cũ id certe ſit uel maxime Atticũ. Hanc ego iudico formã ſummißi oratoris, ſed magni tamen & germani Attici: quoniã quicquid eſt ſalſum, aut ſalubre in oratiõe, id propriũ Atticorũ eſt. è

quibus tamen non omnes faceti, Lyſias ſatis & Hyperides, Demades præter cæteros fertur, Demoſthenes minus habetur: quo quidem mihi nihil uidetur urbanius, ſed nõ tam dicax fuit, quàm facetus. Eſt autem illud acrioris ingenij, hoc maioris artis. Vberius eſt aliud, aliquantoq; robuſtius, quàm hoc humile, de quo dictum eſt: ſummiſsius autem, quàm illud, de quo iam dicetur, ampliſsimum. Hoc in genere, neruorum uel minimũ, ſuauitatis autem eſt uel plurimum. Eſt enim plenius, quàm hoc enucleatum: quàm autem illud ornatũ, copioſumq;, ſummiſsius. Huic omnia dicendi ornamenta conueniunt, plurimumq; eſt in hac orationis forma, ſuauitatis. in qua multi floruerunt apud Græcos: ſed Phalereus Demetrius meo iudicio præſtitit cæteris, cuius oratio cum ſedate palcideq; loquitur, tum illuſtrant eam, quaſi ſtellæ quædã, tralata uerba, atq; immutata. Tralata ea dico, ut ſæpe iam, quæ per ſimilitudinem ab alia re aut ſuauitatis, aut inopiæ cauſa tranſferuntur. Mutata, in quibus pro uerbo proprio ſubijcitur aliud, quod idem ſignificet, ſumptum ex re aliqua conſequenti. Quod quanquam tranſferendo fit, tamen alio modo tranſtulit, cum dixit Ennius arcem & urbem orbas: alio modo, ſi pro patria arcem dixiſſet: & horridam Africam terribili tremere tumultu cum dicit, pro Afris immutat Africam. Hanc Hypallagen rhetores, quia quaſi ſummutãtur uerba pro uerbis: Metonomian grammatici uocant, quòd nomina tranſferuntur. Ariſtoteles autem translationi hæc ipſa ſubiungit, & abuſionem, quam κατάχρησιν uocant: ut cum minutum dicimus animum pro paruo, & abutimur uerbis propinquis, ſi opus eſt, uel quòd delectat, uel quòd licet. Iam cum fluxerunt plures continuæ tralationes, alia plane fit

oratio

oratio. Itaq; genus hoc Græci appellant ἀλληγορίαν, nomine recte, genere melius ille qui iſta omnia translationes uocat. Hæc frequentat Phalereus maxime, ſuntq; dulciſſima: & quanquam translatio eſt apud eum multa, tamen immutationes nuſquam crebriores. In idem genus orationis (loquor enim de illa modica, ac temperata) uerborum cadunt lumina omnia, multa etiam ſententiarũ, latæ eruditæq; diſputationes ab eodem explicantur, & loci communes ſine cõtentione dicuntur. Quid multa? è philoſophorum ſcholis tales ferè euadunt: & niſi coràm erit cõparatus ille fortior, per ſe hic, quem dico, probabitur. Eſt enim quoddã etiã inſigne, & florens orationis, pictũ, & expolitum genus, in quo omnes uerborum, omnes ſentẽtiarum illigantur lepores. Hoc totum è ſophiſtarum fontibus defluxit in forum, ſed ſpretũ à ſubtilibus, repulſum à grauibus, in ea de qua loquor, mediocritate conſedit. Tertius eſt ille amplus, copioſus, grauis, ornatus, in quo profecto uis maxima eſt. Hic eſt enim cuius ornatũ dicendi, & copiam admiratæ gentes, eloquentiã in ciuitatibus plurimum ualere paſſæ ſunt: ſed hanc eloquentiam quæ curſu magno ſonituq; ferretur, quam ſuſpicerent omnes, quam admirarentur, quam ſe aſſequi poſſe diffiderent. Huius eloquentiæ eſt tractare animos, huius omni modo permouere. hæc modo perfringit, modo irrepit in ſenſus: inſerit nouas opiniones, euellit inſitas. Sed multũ intereſt inter hoc dicendi genus, & ſuperiora. Qui in illo ſubtili & acuto elaborauit, ut callide argutèq; diceret, nec quicquam altius cogitaret: hoc uno perfecto magnus orator eſt, ſi non maximus: minimeq; in lubrico uerſabitur, & ſi ſemel conſtiterit, nunquam cadet. Medius ille autem, quem modicũ & temperatum uoco, ſi modo ſuum

illud ſatis inſtruxerit, non extimeſcit ancipites dicendi incertoſq; caſus: etiam ſiquando minus ſuccedet, ut ſæpe fit, magnum tamen periculũ non adibit, alte enim cadere non poteſt. At uero hic noſter, quem principẽ ponimus, grauis, acer, ardens, ſi ad hoc unum eſt natus, aut in hoc ſolo ſe exercuit, aut huic generi ſtudet uni, nec ſuam copiam cum illis duobus generibus temperauit, maxime eſt contẽnẽdus. ille enim ſummiſſus, quòd acute & ueteratorie dicit, ſapiẽs iã: medius, ſuauis: hic autẽ copioſiſſimus, ſi nihil eſt aliud, uix ſatis ſanus uideri ſolet. Qui enim nihil poteſt tranquille, nihil leniter, nihil partite, definite, diſtincte, facete dicere, præſertim cum cauſæ partim totæ ſint eo modo, partim aliqua ex parte tractandæ: ſi is non præparatis auribus inflammare rem cœpit, furere apud ſanos, & quaſi inter ſobrios bacchari uinolẽtus uidetur. Tenemus igitur Brute, quem quærimus, ſed animo. Nam manu ſi prehendiſſem, ne ipſe quidem ſua tanta eloquẽtiã mihi perſuaſiſſet ut ſe dimitterem. Sed inuentus profecto eſt ille eloquẽs, quem nunquam uidit Antonius. Quis eſt igitur is? Cõplectar breui, diſſeram pluribus. is enim eſt eloquens, qui & humilia ſubtiliter, & magna grauiter, & mediocria temperate poteſt dicere. Nemo is, inquies, unquam fuit. Ne fuerit: ego enim quid deſyderem, non quid uiderim, diſputo: redeoq; ad illam Platonis, de qua dixerã, rei formam, & ſpeciem: quam etſi non cernimus, tamẽ animo tenere poſſumus. Nõ enim eloquentẽ quæro, neq; quicquam mortale & caducũ, ſed illud ipſum, cuius qui ſit compos, ſit eloquens: quod nihil eſt aliud niſi eloquentia ipſa, quam nullis niſi mentis oculis uidere poſſumus. Is erit igitur eloquens (ut idem illud iteremus) qui poterit parua ſummiſſe, modica temperate, magna grauiter

uiter dicere. Tota mihi cauſa pro Cecinna de uerbis interdicti fuit: res inuolutas definiendo explicauimus: ius ciuile laudauimus: uerba ambigua diſtinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompeius, temperata oratione ornandi copiam perſecuti ſumus. Ius omne retinendæ maieſtatis Rabirij cauſa continebatur. ergo in omni genere amplificationis exarſimus. At hæc interdum temperanda & uarianda ſunt. Quod igitur in accuſationis ſeptem libris non reperitur genus? quod in Habiti? quod in Cornelij? quod in plurimis noſtris defenſionibus? quæ exempla ſelegiſſem, niſi uel nota eſſe arbitrarer, uel poſſe eligere qui quærerent. Nulla eſt enim ullo in genere laus oratoris, cuius in noſtris orationibus non ſit aliqua, ſi nõ perfectio, at conatus tamẽ atq; adumbratio. non aſſequimur: at qd deceat uidemus. nec enim nũc de nobis, ſed de re dicimus: in quo tantũ abeſt ut noſtra miremur, ut uſq; eò difficiles ac moroſi ſimus, ut nobis non ſatisfaciat ipſe Demoſthenes: qui quanquã unus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamẽ nõ ſemper implet aures meas: ita ſunt auidæ & capaces, & ſemper aliquid immenſum infinitumq; deſyderant. Sed tamen, quoniam & hunc tu oratorẽ cum eius ſtudioſiſſimo Pammene, cum eſſes Athenis, totum diligentiſſime cognouiſti: neq; eum dimittis è manibus, & tamen noſtra etiam lectitas: uides profectò illũ multa perficere, nos multa conari. illũ poſſe, nos uelle, quocũq; modo cauſa poſtulet, dicere. Sed ille magnus: nã & ſucceſſit ipſe magnis, & maximos oratores habuit æquales. nos magnũ feciſſemus, ſi quidem potuiſſemus quò cõtẽdimus peruenire, in ea urbe, in qua (ut ait Antonius) auditus eloquẽs nemo erat. Atqui ſi Antonio Craſſus eloquens uiſus non eſt, aut ſibi ipſe: nunquam Cotta uiſus

 eſſet,

eſſet; nunquam Sulpitius, nunquam Hortenſius. nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpitius, non multa grauiter Hortenſius. Superiores magis ad omne genus apti, Craſſum dico, & Antonium. Ieiunas igitur huius multiplicis, & æquabiliter in omnia genera fuſæ orationis aureis ciuitatis accepimus: easq; nos primi quicunque eramus, & quantulumcunque dicebamus, ad huius generis dicendi, audiendi incredibilia ſtudia conuertimus. Quantis illa clamoribus adoleſcentuli diximus de ſupplicio parricidarum? quæ nequaquam ſatis deferbuiſſe poſt aliquanto ſentire cœpimus. Quid enim tam commune, quàm ſpiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? Ita uiuunt, dum poßūt, ut ducere animam de cœlo non queant: ita moriuntur, ut eorum oſſa terra non tangat: ita iactantur fluctibus, ut nunquam abluantur: ita poſtremo eijciuntur, ut ne ad ſaxa quidem mortui conquieſcant. & quæ ſequūtur. Sunt enim omnia, ſicut adoleſcentis non tam re & maturitate, quàm ſpe & expectatione laudati. Ab hac indole iam illa matura, Vxor generi, nouerca filij, filiæ pellex. Nec uerò hic unus erat ardor in nobis, ut hoc modo omnia diceremus: ipſa enim illa pro Roſcio iuuenilis redundantia, multa habet attenuata, quædā etiam paulo hilariora. At pro Habito, pro Cornelio, cōpluresq; aliæ (nemo enim orator tam multa, ne in Græco quidem otio, ſcripſit, quàm multa ſunt noſtra) eaq; hanc ipſam habent quam probo, uarietatem. An ego Homero, Ennio, reliquis poetis, & maxime Tragicis concederem, ut ne omnibus locis eadem contentione uterentur, crebroq; mutarent, nonnunquam etiam ad quotidianum genus ſermonis accederent: ipſe nunquam ab illa acerrima contentione di-

ſederem? Sed quid poëtas diuino ingenio profero? Hiſtriones eos uidimus, quibus nihil poſſet in ſuo genere eſſe præſtantius, qui non ſolũ in diſſimilimis perſonis ſatisfaciebant, cum tamen in ſuis uerſarentur, ſed & comœdum in tragœdijs, & tragœdum in comœdijs admodum placere uidimus: ego non elaborem? Cum dico me, te Brute dico: nam in me quidem iampridem effectum eſt quod futurum fuit. Tu autem eodem modo omneis cauſas ages? aut aliquod cauſarum genus repudiabis? aut in ijſdẽ cauſis perpetuum, & eundẽ ſpiritum ſine ulla cõmutatione obtinebis? Demoſthenes quidem, cuius nuper inter imagines tuas, ac tuorum (quòd eum credo amares) cum ad te in Tuſculanum ueniſſem, imaginem ex ære uidi, nihil Lyſiæ ſubtilitate cedit, nihil argutijs & acumine Hyperidi, nihil lenitate Aeſchini, & ſplẽdore uerborũ. Multæ ſunt eius totæ orationes ſubtiles, ut contra Leptinem: multæ & totæ graues, ut quædã Philippicæ: multæ uariæ, ut contra Aeſchinem: falſæ legationis, ut cõtra eundẽ pro cauſa Cteſiphontis. Iam illud medium quoties uult arripit, & à grauiſſimo diſcedens, eò potiſſimum delabitur. Clamores tamen tum mouet, & tum in dicendo plurimum efficit, cum grauitatis locis utitur. Sed ab hoc parumper abeamus (quandoquidem de genere, non de homine quærimus) rei potius, id eſt eloquentiæ uim & naturam explicemus. Illud tamen, quod iam antè diximus, meminerimus, nil nos præcipiendi cauſa eſſe dicturos: atque ita potiùs acturos, ut exiſtimatores uideamur loqui, non magiſtri. in quo tamen longius progredimur, quòd uidemus nõ te hæc ſolum eſſe lecturum, qui ea multo, quàm nos, qui quaſi docere uideamur, habeas notiora: ſed hunc librum etiam ſi minus noſtra commendatione, tuo

tamen nomine diuulgari neceſſe eſt. Eſſe igitur perfectæ eloquentis puto, non eam ſolum facultatem habere, quæ ſit eius propria, fuſe lateq; dicẽdi, ſed etiam uicinam eius, atq; finitimam dialecticorum ſcientiam aſſumere: quanquam aliud uidetur oratio eſſe, aliud diſputatio: nec idem loqui eſſe, quod dicere: attamẽ utrunq; in diſſerendo eſt. diſputandi ratio & loquendi, dialecticorum ſit: oratorũ autẽ, dicẽdi & ornãdi. Zeno quidẽ ille, à quo diſciplina Stoicorũ eſt, manu demõſtrare ſolebat quid inter has artes intereſſet. nã cum cõpreſſerat digitos, pugnumq; fecerat, dialecticam aiebat eiuſmodi eſſe: cum autem diduxerat, & manum dilatauerat, palmæ illius ſimilem eloquentiam eſſe dicebat. Atq; etiã ante hunc Ariſtoteles principio artis rhetoricæ dicit, illam artem quaſi ex altera parte reſpondere dialecticæ: ut hoc uidelicet differant inter ſe, quòd hæc ratio dicendi latior ſit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic ſummo, omnem, quæ ad dicendum trahi poſſet, loquendi rationẽ eſſe notam: quæ quidem res (quod te his artibus eruditum minime fallit) duplicem habuit docendi uiam. Nam & ipſe Ariſtoteles tradidit præcepta plurima diſſerendi, & poſtea qui dialectici dicuntur, ſpinoſiora multa pepererunt. Ergo eum cenſeo, qui eloquentiæ laude ducatur, non eſſe earum rerum omnino rudem: ſed uel illa antiqua, uel hac Chryſippi diſciplina inſtitutũ, nouerit primũ uim, naturam, genera uerborum, & ſimplicium, & copulatorum. deinde quot modis quidq; dicatur, qua ratione uerum falſum'ne ſit iudicetur: quid efficiatur è quoque: quod cui conſequens ſit, quod'que contrarium. cum'que ambigue multa dicantur, quomodo quidque eorum diuidi explanari'que oporteat. Hæc tenenda ſunt oratori: ſæpe enim

occur

occurrunt. ſed quia ſua ſponte ſqualidiora ſunt, adhibē-dus erit in his explicandis quidā orationis nitor. Et quoniam in omnibus quæ ratione docentur & uia, primum conſtituendū eſt quid quidq; ſit (niſi enim inter eos qui diſceptent, conuenit quid ſit illud de quo ambigitur, nec rectè diſſeri, nec unquam ad exitum perueniri poteſt) explicanda eſt ſæpe uerbis mens noſtra de quaq; re, atq; inuolutæ rei notitia definiendo aperienda eſt. ſiquidem definitio, eſt oratio, quæ quid ſit id de quo agitur, oſtendit quābreuiſſime. Tum, ut ſcis, explicato genere cuiuſq; rei, uidendū eſt quæ ſint eius generis ſiue formæ, ſiue partes, ut in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur hæc facultas in eo quem uolumus eſſe eloquētem, ut definire rē poſſit, neq; id faciat tam preſſe & anguſte, quàm in illis eruditiſſimis diſputationibus fieri ſolet: ſed cum explanatius, tum etiam uberius, & ad cōmune iudicium popularemq; intelligentiam accommodatius. Idemq; etiam, cum res poſtulabit, genus uniuerſum in ſpecies certas, ut nulla neq; prætermittatur, neq; redundet, partietur ac diuidet. quando autē, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tempus. quoniam (ut ſuprà dixi) iudicem me eſſe, non doctorem uolo. Nec uero dialecticis modo ſit inſtructus, ſed habeat omneis philoſophiæ notos et tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de charitate patriæ, nihil de bonis rebus aut malis, nihil de uirtutibus aut uitijs, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de uoluptate, nihil de perturbationibus animi & erroribus, quæ ſæpe cadunt in cauſas, ſed ieiunius aguntur: nihil, inquā, ſine ea ſcientia, quā dixi, grauiter, ample, copioſe dici et explicari poteſt. De materia loquor orationis etiā nunc, non ipſo de genere dicendi: uolo enim prius habeat

orator rem de qua dicat, dignam auribus eruditis, quàm cogitet quibus uerbis quidq; dicat, aut quomodo. Quę *etiam quo grandior ſit, & quodammodo excelſior (ut de Pericle dixi ſuprà) ne phyſicorum quidem eſſe ignarum uolo.* Omnia *profectò, cum ſe à cœleſtibus rebus referet ad humanas, excelſius magnificentiusq; & dicet & ſentiet. Cumq; illa diuina cognouerit, nolo ne ignoret, ne hæc quidem humana.* Ius *ciuile teneat, quo egent cauſæ forenſes quotidie.* Quid *eſt enim turpius, quàm legitimarum & ciuilium controuerſiarum patrocinia ſuſcipere, cum ſis legum & ciuilis iuris ignarus?* Cognoſcat *etiam rerum geſtarum, & memoriæ ueteris ordinem, maximè ſcilicet noſtræ ciuitatis, ſed & imperioſorum populorũ, & regum illuſtrium: quem laborem nobis Attici noſtri leuauit labor, qui conſeruatis, notatisq; temporibus, nihil cum illuſtre prætermitteret, annorum ſeptingentorũ memoriam uno libro colligauit.* Neſcire *autem quid antea, quàm natus ſis, acciderit, id eſt ſemper eſſe puerũ.* Quid *enim eſt ætas hominis, niſi quum memoria rerum ueterũ, cum ſuperiorum ætate contexitur?* Cõmemoratio *autem antiquitatis, exemplorumq; prolatio ſumma cum delectatione & autoritatem orationi affert & fidem.* Sic *igitur inſtructus ueniet ad cauſas, quarum habebit genera primũ ipſa cognita.* Erit *enim ei perſpectũ, nihil ambigi poſſe, in quo non aut res cõtrouerſiã faciat, aut uerba.* Res, *aut de uero, aut de recto, aut de nomine.* Verba, *aut de ambiguo, aut de contrario.* Nam *ſi quãdo aliud in ſentẽtia uidetur eſſe, aliud in uerbis, genus eſt quoddã ambigui, quod ex præterito uerbo fieri ſolet, in quo, quod eſt ambiguorũ propriũ, res duas ſignificari uidemus.* Cũ *tam pauca ſint genera cauſarũ, etiam argumentorũ præcepta*

pauca

pauca ſunt. Traditi ſunt, è quibus ea ducantur, duplices loci: uni è rebus ipſis, alteri aſſumpti. Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorem orationem: nam ipſæ quidẽ res in perfacili cognitione uerſantur. quid enim iã ſequitur, quod qdẽ artis ſit, niſi ordiri orationẽ, in quo aut cõcilietur auditor, aut erigatur, aut paret ſe ad diſcendum? rem breuiter exponere & probabiliter et aperte, ut quid agatur intelligi poßit: ſua confirmare, aduerſaria euertere: eaq; efficere non perturbate, ſed ſingulis argumentationibus ita concludendis, ut efficiatur quod ſit conſequens ijs, quæ ſumentur ad quanque rem cõfirmandam? poſt omnia perorationem inflammantẽ, reſtinguentem'ue concludere? Has parteis quemadmodum tractet ſingulas, difficile dictu eſt hoc loco: nec enim ſemper tractantur uno modo. Quoniam autem non quem doceam quæro, ſed quem probem: probabo primum eum, qui quid deceat, uidebit. Hæc enim ſapiẽtia maxime adhibenda eloquẽti eſt, ut ſit temporum perſonarumq; moderator. Nam nec ſemper, nec apud omneis, nec contra omneis, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendum arbitror. Is erit ergo eloquens, qui ad id quodcunque decebit, poterit accommodare orationem. Quod cum ſtatuerit, tum ut quidque erit dicendum, ita dicet: nec ſatura ieiune, nec grandia minute, nec item contra, ſed erit rebus ipſis par, & æqualis oratio. Principia uerecunda, nõ elatis intenſa uerbis, ſed acuta ſententijs, uel ad offenſionem aduerſarij, uel ad commendationem ſui. Narrationes credibiles, nec hiſtorico, ſed propè quotidiano ſermone explicatæ dilucide. Dein ſi tenues cauſæ, tum etiam argumentandi tenue filum & in docendo, & in refellendo: idq; ita tenebitur, ut quãta ad rem, tanta ad orationem fiat acceßio.

Cum uero cauſa ea inciderit, in qua uis eloquentiæ poſſit expromi, tum ſe latius fundet orator, tum reget, & fleſctet animos, & ſic afficiet ut uolet, id eſt ut cauſæ natura & ratio temporis poſtulabit. Sed erit duplex omnis eius ornatus ille admirabilis, propter quem aſcendit in tantum honorem eloquentia. Nam cum omnis pars orationis eſſe debet laudabilis, ſic ut uerbũ nullum, niſi aut graue, aut elegans excidat: tum ſunt maxime luminoſæ, & quaſi actuoſæ partes duæ: Quarum alteram in uniuerſi generis quæſtione pono, quam (ut ſuprà dixi) Græci appellant θέσιν. Alteram in augendis amplificandisq; rebus, quæ ab eiſdem αὔξησις eſt nominata. Quæ etſi æquabiliter toto corpore orationis fuſa eſſe debet, tamen in communibus locis maxime excellet: qui cõmunes appellati quòd uidentur multarum ijdem eſſe cauſarum, ſed proprij ſingulorum eſſe debebunt. Ac uero illa pars orationis, quæ eſt de genere uniuerſo, totas cauſas ſæpe continet. Quicquid eſt enim illud in quo quaſi certamen eſt controuerſiæ, quod Græcè κρινόμενον dicitur, id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuam quæſtionem: atque de uniuerſo genere dicatur, niſi cũ de uero ambigetur, quod quæri coniectura ſolet. Dicetur autem nõ Peripateticorum more (eſt enim illorum exercitatio elegans iam inde ab Ariſtotele conſtituta) ſed aliquanto neruoſius, & ita de re communia dicentur, ut & pro reis multa leniter dicantur, & in aduerſarios aſpere. Augendis uero rebus, & contrà abijciendis nihil eſt quod nõ perficere poſſit oratio: quod & inter media argumenta faciendum eſt, quotieſcunque dabitur uel amplificandi, uel minuendi locus, & penè infinite in perorando. Duo ſunt, quæ bene tractata ab oratore, admirabilem eloquentiã faciant. Quorũ alterum

alterum eſt,quod Græci ἠθικὸν uocant, ad naturas, & ad mores,& ad omnem uitæ conſuetudinem accõmodatum: alterum quod ijdem παθητικὸν nominant,quo perturbantur animi & concitantur, in quo uno regnat oratio. Illud ſuperius,come,iucundum, ad beneuolentiam conciliandam paratum:hoc,uehemens,incenſum,incitatum,quo cauſæ eripiuntur: quod cum rapide fertur,ſuſtineri nullo pacto poteſt. Quo genere nos,mediocres,aut multo etiam minus: ſed magno ſemper uſi impetu,ſæpe aduerſarios de ſtatu omni deiecimus. Nobis pro familiari reo ſummus orator non reſpondit Hortenſius. A nobis homo audaciſſimus Catilina in ſenatu accuſatus obmutuit. Nobis priuata in cauſa magna & graui,cum cœpiſſet Curio pater reſpondere, ſubito aſſedit, cum ſibi uenenis ereptã memoriam diceret. Quid ego de miſerationibus loquar? quibus eo ſum uſus pluribus,quòd etiam ſi plures dicebamus,perorationem mihi tamen omnes relinquebãt. in quo ut uiderer excellere, non ingenio, ſed dolore aſſequebar. Quæ qualiacunque in me ſunt (me enim ipſum non pœnitet quanta ſint) ſed apparent in orationibus: etſi carent libri ſpiritu illo propter quem maiora eadẽ illa cum aguntur,quàm cum leguntur,uideri ſolent. Nec uero miſeratione ſolum mens iudicum permouenda eſt (qua nos ita dolenter uti ſolemus, ut puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus,ut alia in cauſa excitato reo nobili, ſublato etiam filio paruo, plangore & lamentatione compleremus forum) ſed etiam eſt faciendum,ut iraſcatur iudex,mitigetur,inuideat,faueat, contemnat, admiretur, oderit,diligat,cupiat,ſatietate afficiatur, ſperet,metuat, lætetur,doleat: qua in uarietate,duriorum,accuſatio ſuppeditabit exẽpla:mitiorum,defenſiones meæ. Nullo enim

modo

modo animus audientis aut incitari, aut leniri poteſt, qui modus à me non tentatus ſit: dicerem perfectum, ſi ita iudicarem, nec in ueritate crimen arrogãtiæ extimeſcerem. Sed (ut ſuprà dixi) nulla me ingenij, ſed magna uis animi inflammat, ut me ipſe non teneam: nec unquam is qui audiret incenderetur, niſi ardens ad eum perueniret oratio. Vterer exemplis domeſticis, niſi ea legiſſes: uterer alienis, uel Latinis, ſi ulla reperirem: uel Græcis, ſi deceret. ſed Craßi perpauca ſunt, nec ea iudiciorum: nihil Antonij, nihil Cottæ, nihil Sulpitij: dicebat melius quàm ſcripſit Hortenſius. Verum hæc uis quam quærimus, quanta ſit ſuſpicemur: quoniam exemplum non habemus: aut ſi exempla ſequimur, à Demoſthene ſumamus, & quidem perpetuæ dictionis ex eo loco, unde in Cteſiphõtis iudiciõ de ſuis factis, conſilijs, meritis in rempub. aggreſſus eſt dicere. Ea profectò oratio in eam formam, quæ eſt inſita in mentibus noſtris, includi ſic poteſt, ut maior eloquẽtia non requiratur. Sed iam forma ipſa reſtat, & character ille qui dicitur: qui qualis eſſe debeat, ex ipſis quæ ſuprà dicta ſunt, intelligi poteſt. Nam & ſingulorum uerborum, & collocatorum lumina attigimus: quibus ſic abundauit, ut uerbum ex ore nullum niſi aut elegans, aut graue exeat: ex omniq; genere frequentiſſimæ translationes erunt, quòd eæ propter ſimilitudinem transferunt animos, & referunt ac mouent huc et illuc: qui motus cogitationis celeriter agitatus per ſe ipſe delectat. Et reliqua ex collocatione uerborũ, quæ ſumũtur quaſi lumina, magnum afferunt ornatum orationi. Sunt enim ſimilia illis, quæ in amplo ornatu ſcenæ aut fori appellantur inſignia: nõ quòd ſola ornent, ſed quòd excellant. Eadẽ ratio eſt horũ, quæ ſunt orationis lumina, & quodammodo inſignia,

ſignia: cum aut duplicantur, iteranturq́; uerba, aut breuiter cõmutata ponuntur, aut ab eodẽ uerbo ducitur ſæpius oratio, aut in idem conijcitur, aut in utrũque, aut adiungitur idem iteratũ, aut idem ad extremũ refertur, aut cõtinenter unum uerbũ nõ in eadem ſententia ponitur: aut cum ſimiliter uel cadunt uerba, uel deſinũt: aut multis modis contrarijs relata contraria: aut cum gradatim ſurſum uerſus reditur, aut cum demptis coniunctionibus diſſolute plura dicuntur: aut cum aliquid prætereuntes, cur id faciamus oſtendimus: aut cũ corrigimus noſmetipſos quaſi reprehendentes: aut ſi eſt aliqua exclamatio uel admirationis uel conqueſtionis: aut cum eiuſdem nominis caſus ſæpius cõmutantur. Sed ſententiarũ ornamẽta maiora ſunt; quibus quia frequentiſſime Demoſthenes utitur, ſunt qui putent idcirco eius eloquentiam maxime eſſe laudabilem. Et uero nullus fere ab eo locus ſine quadam conformatione ſententiæ edicitur: nec aliud quicquam eſt dicere, niſi omnes, aut certe pleraſque aliqua ſpecie illuminare ſententias: quas cum tu optime Brute teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantum notetur locus. Sic igitur dicet ille quem expetimus, ut uerſet ſæpe multis modis eandem & unam rem, et hæreat in eadẽ, cõmoreturq́; ſententia. ſæpe etiam ut extenuet aliquid, ſæpe ut irrideat: ut declinet à propoſito, deflectatq́; ſententiam: ut proponat quid dicturus ſit, ut cum tranſegerit iã aliquid, definiat: ut ſe ipſe reuocet, ut quod dixit iteret, ut argumentum ratione concludat, ut interrogando urgeat, ut rurſus quaſi ad interrogata ſibi ipſe reſpondeat, ut contrà ac dicat accipi & ſentiri uelit, ut addubitet quid potius aut quomodo dicat, ut diuidat in parteis, ut aliquid relinquat ac negligat, ut antè præmuniat, ut in eo ipſo in quo reprehen

prehendatur, culpā in aduerſarium conferat: ut ſæpe cum ijs qui audiunt, nōnunquā etiā cum aduerſario quaſi deliberet: ut hominum ſermones moresq; deſcribat, ut muta quædam eloquētia inducat, ut ab eo quod agitur, auertat animos: ut ſæpe in hilaritatē riſum'ue conuertat, ut antè occupet quod uideat opponi: ut cōparet ſimilitudines, ut utatur exemplis, ut aliud alij tribuens diſpertiat, ut interpellatorē coerceat, ut aliquid reticere ſe dicat, & denunciet quid caueāt: ut liberius quid audeat, ut iraſcatur etiā, ut obiurget aliquando, ut deprecetur, ut ſupplicet, ut medeatur, ut à ꝓpoſito declinet aliquantulū, ut optet, ut execretur, ut fiat ijs apud quos dicet, familiaris. Atq; alias etiam dicēdi quaſi uirtutes ſequatur: breuitatē, ſi res petet. Sæpe etiā rē dicēdo ſubijciet oculis: ſæpe ſuprà feret quàm fieri poßit: ſignificatio ſæpe erit maior quàm oratio, ſæpe hilaritas, ſæpe uitæ, naturarumq; imitatio. Hoc in genere (nam quaſi ſyluam uides) omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo: ſed hæc niſi collocata, & quaſi ſtructa & nexa uerbis, ad eam laudem quam uolumus, aſpirare non poſſunt. De quo cum mihi deinceps uiderē eſſe dicendum, etſi nō mouebant iam me illa quæ ſuprà dixerā, tamen ijs quæ ſequūtur perturbabar magis. Occurrebat enim poſſe reperiri non inuidos ſolum, quibus referta ſunt omnia, ſed fautores etiam mearū laudum, qui non cenſerent eius uiri eſſe de cuius meritis tanta ſenatus iudicia feciſſet, comprobante Po. Ro. quanta de nullo, de artificio dicendi literis tam multa mandare. Quibus ſi nihil aliud reſpondere, niſi me M. Bruto negare roganti noluiſſe, iuſta eſſet excuſatio, cum & amicißimo, & præſtantißimo uiro, & recta & honeſta petenti ſatisfacere uoluiſſem. Sed ſi profitear (quod utinam poſſem) me ſtudioſis dicendi præcepta, &

quaſi

quaſi uias, quæ ad eloquentiam ferrent tradíturum: quis tandem id iuſtus rerum æſtimator reprehenderet? Nam quis unquam dubitauit, quin in repub. noſtra primas eloquentia tenuerit ſemper urbanis pacatisq; rebus, ſecũdas, iuris ſcientia? cum in altera gratiæ, gloriæ, præſidij plurimum eſſet: in altera perſecutionum cautionumq; præceptio. quæ quidem ipſa auxilium ab eloquentia ſæpe peteret, ea uero repugnante uix ſuas regiones finesq; defen deret. Cur igitur ius ciuile docere ſemper pulchrum fuit? hominumq; clariſsimorum diſcipulis floruerunt domus? ad dicendum ſiquis acuat, aut adiuuet in eo iuuentutem, uituperetur? Nam ſi uitioſum eſt dicere ornate, pellatur omnino è ciuitate eloquentia: ſin ea non modo eos ornat penes quos eſt, ſed etiam uniuerſam rempub. cur aut diſcere turpe eſt, quod ſcire honeſtum eſt: aut quod nõſſe pulcherrimum eſt, id non glorioſum docere? At alterum factitatum eſt, alterum nouum. Fateor, ſed utriuſque rei cauſa eſt. Alteros enim reſpondentes audire ſat erat, ut ij qui docerent; nullum ſibi ad eam rem tempus ipſi ſeponerent, ſed eodem tempore & diſcentibus ſatisfacerent & conſulentibus. Alteri, cum domeſticum tempus in cognoſcendis componendisq; cauſis, foréſe in agendis, reliquum in ſeipſis reficiendis omne conſumerent, quem habebant inſtituendi, aut docendi locum? Atque haud ſcio an plerique noſtrorum oratorum ingenio plus ualuerint, quàm doctrina: itaque illi dicere melius quàm præcipere, nos contrà fortaſſe poſſumus. At dignitatem docere nõ habet. Certe, ſi quaſi in ludo: ſed ſi monendo, ſi cohortando, ſi percuntando, ſi communicando, ſi interdum etiam unà legendo, audiẽdo: neſcio cur non docẽdo etiã aliquid aliquando, ſi poſsis meliores facere, cur nolis? An quibus

uerbis ſacrorum alienatio fiat, docere honeſtum eſt (ut eſt) quibus ipſa ſacra retineri defendiq; poßint, non honeſtum eſt? At ius profitentur etiam qui neſciunt: eloquentia autem illi ipſi, qui conſecuti ſunt, tamen ſe ualere dißimulant, propterea quòd prudẽtia hominibus grata eſt, lingua ſuſpecta. Num igitur aut latere eloquentia poteſt, aut id quod dißimulat effugit: aut eſt periculum nequis putet in magna arte & glorioſa, turpe eſſe docere alios, id quod ipſi fuerit honeſtißimum diſcere? Ac fortaſſe cæteri tectiores: ego ſemper me didiciſſe præ me tuli. Quid enim poſſem? cum & abfuiſſem adoleſcens, & horum ſtudiorum cauſa mare tranſiſſem, & doctißimis hominibus referta domus eſſet, & aliquæ fortaſſe ineſſent in ſermone noſtro doctrinarum notæ: cumq; uulgo ſcripta noſtra legerentur, dißimularẽ me didiciſſe? Quid erat cur probarem, niſi quòd parum fortaſſe profeceram? Quod cum ita ſit, tamen ea quæ ſuprà dicta ſunt, plus in diſputando: quàm ea, de quibus dicendum eſt, dignitatis habuerunt. De uerbis enim componendis, & de ſyllabis propemodum dinumerandis & dimetiendis loquemur: quæ etiam ſi ſunt, ſicuti mihi uidentur neceſſaria, tamen fiunt magnificentius, quàm docẽtur. Eſt id omnino uerũ, ſed proprie in hoc dicitur: nam omnium magnarum artium, ſicut arborum, altitudo nos delectat, radices ſtirpes'que non item: ſed eſſe illa ſine his non poteſt. Me autem ſiue peruagatißimus ille uerſus, qui uetat,

Artem pudere proloqui, quam factites,

dißimulare non ſinit quin delecter: ſiue tuum ſtudium hoc à me uolumen expreßit: tamen eis quos aliquid reprehenſuros ſuſpicabar, reſpondendum fuit. Quòd ſi ea quæ dixi, non ita eſſent, quis tamen ſe tam durum agreſtemq;

ſtemq; præberet, qui hanc mihi non daret ueniam, ut cum meæ forenſes artes, & actiones publicæ concidiſſent, non me aut deſidiæ, quod facere non poſſum: aut mœſtitiæ, cui reſiſto, potius, quàm literis dederem? quæ quidem me antea in iudicia atque in curiam deducebant, nunc oblectant domi. Nec uero talibus modo rebus, quales hic liber continet, ſed multo etiam grauioribus & maioribus: quæ ſi erunt perfectæ, profectò forenſibus noſtris rebus etiam domeſticæ literæ reſpondebunt. Sed ad inſtitutam diſputationem reuertamur. Collocabuntur igitur uerba aut ut inter ſe quamaptiſsime cohæreant extrema cum primis, eáq; ſint quàm ſuauiſsimis uocibus: aut ut forma ipſa concinnitasq; uerborum conficiat orbem ſuum: aut ut comprehenſio numeroſe & apte cadat. Atque illud primum uideamus quale ſit, quod uel maxime deſyderat diligentiam (eſt enim quaſi ſtructura quædam) nec id tamen fiet operoſe: nam eſſet cum infinitus, tum puerilis labor, quod apud Lucilium ſcite exagitat in Albutio Scæuola,

Quàm lepide lexeis compoſtæ, ut teſſerulæ omnes
Arte pauimento, atq; emblemate uermiculato.

Nolo tam minuta hæc conſtructio appareat, ſed tamen ſtylus exercitatus efficiet facile hanc uiam componendi. Nam ut in legendo oculus, ſic animus in dicendo proſpiciet quid ſequatur, ne extremorum uerborum cum inſequentibus primis concurſus, aut hiulcas uoces efficiat aut aſperas. Quanuis enim ſuaues, graues'ue ſententiæ, tamen ſi inconditis uerbis efferuntur, offendent aures, quarum eſt iudicium ſuperbiſsimũ. Quod quidem Latina lingua ſic obſeruat, nemo ut tam ruſticus ſit, qui uocaleis nolit cõiungere. In quo quidam etiam Theopom-

pum reprehĕdunt, quòd eas literas tāto opere fugerit: & ſi id magiſter eius Iſocrates, at non Thucydides: ne ille quidem haud paulò maior ſcriptor Plato: nec ſolū in his ſermonibus, qui dialogi dicuntur, ubi etiam de induſtria id faciendum fuit, ſed in populari oratione, qua mos eſt Athenis laudari in concione eos qui ſint in prælijs interfecti: quæ ſic probata eſt, ut eam quotānis (ut ſcis) illo die recitari neceſſe ſit: in ea eſt crebra iſta uocum concurſio, quam magna ex parte, ut uitioſam fugit Demoſthenes. Sed Græci uiderint: nobis ne ſi cupiamus quidem, diſtrahere uoces conceditur. Indicant orationes illæ ipſæ horridulæ Catonis, indicant omnes poëtæ, præter eos qui ut uerſum facerent, ſæpe hiabant: ut Næuius,

Vos, qui accolitis Hiſtrum fluuiū atq; Algidā. Et ibidē,

Quā nūquā uobis Grai atq; Barbari. At Ennius ſemel,

Scipio inuicte.– Et quidem nos,

Hoc motu radiantis Eteſiæ in uada ponti.

Hoc idem noſtri ſæpius non tuliſſēt, quod Græci laudare etiant ſolent. Sed quid ego? uocales ſine uocalibus ſæpe breuitatis cauſa contrahebant, ut ita dicerent, multi' modis, uas' argenteis, palm' & crinibus, tecti' fractis. Quid uero licentius, quàm quòd hominum etiam nomina contrahebant, quo eſſent aptiora (nam ut duellum bellum, & duis bis: ſic Duellium eum, qui Pœnos claſſe deuicit, Bellium nominauerunt, cum ſuperiores appellati eſſent ſemper Duellij. Quinetiam uerba ſæpe contrahuntur, non uſus cauſa, ſed aurium. Quomodo enim ueſter Axilla ala factus eſt, niſi fuga literæ uaſtioris? Quam literam etiam è maxillis, è taxillis, & uexillo, & paxillo, conſuetudo elegans Latini ſermonis euellit. Libenter etiam copulādo uerba iungebant, ut ſodes, pro ſi audes: ſis, pro ſi uis. Iam

in uno capſis tria uerba ſunt: ain', pro aiſne: nequire, pro non quire: malle, pro magis uelle: nolle, pro non uelle. Dein etiam ſæpe & exin, pro deinde & pro exinde dicimus. Quid illud, non olet unde ſit, quòd dicitur cum illis, cum autem nobis non dicitur, ſed nobiſcum? quia ſi ita diceretur, obſcœnius concurrerent literæ, ut etiã modo: niſi AVTEM *interpoſuiſſem, concurriſſet. Ex eo eſt mecũ, & tecũ: non, cum me, & cum te, ut eſſet ſimile illis uobiſcũ atq; nobiſcum. Atq; etiam à quibuſdam ſero iam emendatur antiquitas, qui hæc reprehendunt: nam Proh deûm atq; hominum fidem, deorum aiunt. Ita credo, hoc illi neſciebant: an dabat hanc licentiam conſuetudo? Itaq; idem poëta, qui inuſitatius contraxerat,*

–Patris mei meûm factûm pudet, pro, meorũ factorũ: &,
Texitur exitiûm examen rapit,– *pro, exitiorum: non dicit liberûm, ut pleriq; loquimur, cum Cupidos liberûm, aut In liberûm loco dicimus. Sed ut iſti uolunt,*

Neque tuum unquam in gremium extollas liberorum ex te genus. & idem,

Nanque Aeſculapij liberorum.–

At ille aliter in Chryſe, non ſolum

Ciues antiqui amici maiorum meûm,

quod erat uſitatum, ſed durius etiam,

Conſiliûm ſocij, auguriûm, atq; extûm interpretes.

Idemq; pergit,

Poſtquam prodigiûm horrificûm portentûm pauos,
quæ non ſanè ſunt in omnibus neutris uſitata. Nec enim dixerim tam libẽter armûm iudiciũ: etſi eſt apud eundem,

Nihil'ne ad te de iudicio armûm accidit?
quàm centuriam (ut Cenſoriæ tabulæ loquuntur) fabrûm & procûm audeo dicere, non fabrorũ & procorũ.

planeq́; Duorum uirorum iudicium, aut Trium uirorum capitalium, aut Decem uirorũ litibus iudicandis dico nunquam. Atqui dixit Accius,

Video ſepulchra dua duorum corporum. Idemq́;,

–Mulier una duûm uirûm.

Quid uerum ſit intelligo, ſed aliàs ita loquor, ut conceſſum eſt, ut hoc uel Prob deûm dico, uel Prob deorũ: aliàs ut neceſſe eſt, cum Triumuirûm, non uirorũ: cum ſeſtertiûm numûm, non numorum: quòd in his conſuetudo uaria non eſt. Quid, quòd ſic loqui, noſſe, iudicaſſe, uetant: nouiſſe iubent, & iudicauiſſe? quaſi uero neſciamus in hoc genere & plenum uerbum rectè dici, & imminutum uſitate. Itaque utrunq́; Terentius,

Eho tu cognatum tuum non noras?– Pòſt idem,

–Stilphonem, inquam, noueras. Si et, plenum eſt: ſit, imminutum: licet utare utroq́;: ergo ibidem,

Quàm cara ſintq́; pòſt carendo intelligunt,

Quamq́; attinendi magni dominatus ſient.

Nec uero reprehenderim, Scripſere alij rem.

& Scripſerunt eſſe uerius ſentio, ſed conſuetudini auribus indulgenti libenter obſequor.

Idem campus habet,– inquit Ennius: &,

In templis iſdem,– probauit: *at eiſdem erat uerius: nec tamen eiſdem opimius: malè ſonabat ijſdem. Impetratum eſt à conſuetudine, ut peccare ſuauitatis cauſa liceret: & pomeridianas quadrigas, quàm poſtmeridianas libentius dixerim, & mehercule quàm mehercules. Non ſcire quidem barbarum iam uidetur, neſcire dulcius. Ipſum meridiem, cur non medidiem? credo quòd erat inſuauius. Vna præpoſitio eſt* A B, *eaq́; nunc tantum in accepti tabulis manet, ne his quidem omnium: in reliquo ſermone mutata eſt.*

ta eſt. Nam amouit dicimus, & abegit, & abſtulit, ut iam neſcias, ab'ne uerum ſit, an abs. Quid ſi etiam abfugit? turpe uiſũ eſt: & abfer noluerũt, aufer maluerũt: quæ præpoſitio præter hæc duo uerba, nullo alio in uerbo reperitur. Noti erant, & naui, et nari, quibus cũ IN *præponi oporteret, dulcius uiſum eſt ignoti, ignaui, ignari dicere; quàm ut ueritas poſtulabat. Ex uſu dicũt, et è repub. quòd in altero uocalis excipiebat, in altero eſſet aſperitas, niſi literã ſuſtuliſſes: ut exegit, edixit, refecit, retulit, reddidit, adiuncti uerbi primam literam præpoſitio commutauit, ut ſubegit, ſummutauit, ſuſtulit. Quid in uerbis iunctis? quàm ſcite inſipientẽ, non inſapiẽtẽ? iniquũ, nõ inæquũ? tricipitem, non tricapitem? conciſum, non concæſum? Ex quo quidã pertiſum etiam uolũt: quod eadem cõſuetudo non probauit. Quid uero hoc elegantius quod non fit natura, ſed quodam inſtituto? inclytus dicimus breui prima litera, inſanus producta: inhumanus breui, infelix longa. & ne multis, quibus in uerbis eæ primæ literæ ſunt quæ in ſapiente atq; felice, producte dicitur, in cæteris omnibus breuiter. itemq; compoſuit, conſueuit, concrepuit, cõfecit: conſule ueritatem, reprehendet: refer ad aures, probabunt. quære cur. ita ſe dicent iuuari: uoluptati autem aurium morigerari debet oratio. Quin ego ipſe, cum ſcirem ita maiores locutos eſſe ut nuſquam niſi in uocali aſpiratione uterentur, loquebar ſic, ut pulchros, & Cetegos, triumpos, Cartaginem dicerem: aliquando, idq; ſero, conuitio aurium, cum extorta mihi ueritas eſſet, uſum loquendi populo conceßi, ſcientiam mihi reſeruaui. Orciuios tamen, & Matones, Otones, Cæpiones, ſepulcra, coronas, lacrymas dicimus, quia per aurium iudicium ſemper licet. Purrum ſemper Ennius,*

 nunquam

nunquam Pyrrhum. Vi pateſecerũt Fruges. non Phryges, ipſius antiqui declarant libri: nec enim Græcam literam adhibebant, nunc autem etiam duas: & cum Phrygum, & cum Phrygibus dicẽdum eſſet, abſurdũ erat aut tantum Barbaris caſibus Græcam literam adhibere, aut recto caſu ſolum Græce loqui, tamẽ & Phryges & Pyrrhum aurium cauſa dicimus. Quinetiam, quod iam ſubruſticum uidetur, olim autem politius, eorum uerborum, quorum eadem erant poſtremæ duæ literæ, quæ ſunt in optumus, poſtremam literam detrahebãt, niſi uocalis inſequebatur. Ita non erat ea offenſio in uerſibus, quam nũc fugiunt poëtæ noui. Ita enim loquebamur,

Qui eſt omnibuˀ princeps. non omnibus princeps. &,
Vita illa dignuˀ locoq́;. non, dignus.

Quòd ſi indocta conſuetudo tam eſt artifex ſuauitatis, quid ab ipſa tandem arte & doctrina poſtulari putamus? Hæc dixi breuius, quàm ſi hac de re una diſputarem: eſt enim hic locus late patens, de natura, uſuq́; uerborũ: longius autem quàm inſtituta ratio poſtulabat. Sed quia rerum uerborumq́; iudicium prudentiæ eſt, uocum autem, & numerorum aures ſunt iudices: & quòd illa ad intelligentiam referuntur, hæc ad uoluptatem: in illis ratio inuenit, in his ſenſus artem. aut enim negligenda nobis fuit uoluptas eorum, quibus probari uolebamus, aut ars eius conciliandæ reperienda. Duæ ſunt igitur res quæ permulceant aures, ſonus, & numerus. De numero mox, nũc de ſono quærimus. Verba (ut ſuprà diximus) legẽda ſunt potiſſimum bene ſonantia, ſed ea non, ut poëtæ, exquiſita ad ſonum, ſed ſumpta de medio.

Qua pontus Helles. – ſuperat modum. At
Auratus Aries Colchorum –

ſplendi

ſplendidis nominibus illuminatus eſt uerſus: ſed proximus inquinatus inſuauiſſima litera infinitus,

Frugiferæ & fertæ arua Aſiæ tenet.

Quare bonitate potius noſtrorum uerborum utamur, quàm ſplendore Græcorum, niſi forte ſic loqui pœnitet,

Qua tempeſtate Paris Helenam.–

& quæ ſequuntur. imò uero iſta ſequamur, aſperitatemq; fugiamus,

Habeo iſtam ego perterricrepam.– Idemq;,

Verſutiloquas malitias.

Nec ſolum componentur uerba ratione, ſed etiam finientur, quoniam id iudicium eſſe alterũ aurium diximus. Sed finiuntur aut compoſitione ipſa & quaſi ſua ſponte, aut quodam genere uerborum, in quibus ipſis concinnitas ineſt: quæ ſiue caſus habent in exitu ſimiles, ſiue paribus paria redduntur, ſiue opponuntur contraria, ſuapte natura numeroſa ſunt, etiam ſi nihil eſt factũ de induſtria. In huius concinnitatis conſectatione Gorgiã fuiſſe principem accepimus, quo de genere illa noſtra ſunt in Miloniana, Eſt enim iudices hæc non ſcripta, ſed nata lex: quã non didicimus, ſed accepimus: non legimus, uerum ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus: ad quam nõ docti, ſed facti: nõ inſtituti, ſed imbuti ſumus. Hæc enim talia ſunt, ut quia referuntur ad ea ad quæ debent referri, intelligamus non quæſitum eſſe numerum, ſed ſecutum. Quod fit item in contrarijs referẽdis: ut illa ſunt, quibus non modo numeroſa oratio, ſed etiam uerſus efficitur,

Eam quam nihil accuſas, damnas.

condemnas diceret, qui uerſum effugere uellet.

Bene quam meritam eſſe autumas, dicis male mereri.

Id quod ſcis, prodeſt: nihil id quod neſcis, obeſt.

Verſum efficit ipſa relatio contrariorum: id eſſet in oratione numeroſum,

Quod ſcis, nihil prodeſt: quod neſcis, multum obeſt.

Semper hæc quæ Græci ἀντίθετα nominant, cum contrarijs opponuntur contraria, numerum oratorium neceſſitate ipſa efficiunt, & eum ſine induſtria. Hoc genere antiqui, iam ante Iſocratem delectabātur, & maxime Gorgias, cuius in oratione plerunq; efficit numerum ipſa concinnitas. Nos etiam in hoc genere frequentes, ut illa ſunt in quarto accuſationis, Conferte hanc pacē cum illo bello: huius Prætoris aduentum, cum illius Imperatoris uictoria: huius cohortem impurā, cum illius exercitu inuicto: huius libidines, cum illius continentia: ab illo qui cepit, conditas: ab hoc qui conſtitutas accepit, captas dicetis Syracuſas. Ergo & hi numeri ſint cogniti. Genus illud tertium explicetur quale ſit numeroſæ & aptæ orationis. quod qui non ſentiunt, quas aureis habeāt, aut quid in his hominis ſimile ſit, neſcio. Meæ quidē & perfecto completoq; uerborū ambitu gaudent, & curta ſentiunt, nec amant redundantia. quid dico meas? conciones ſæpe exclamare uidi, cum apte uerba cecidiſſent: id enim expectant aures, ut uerbis colligentur ſentētiæ. Non erat hoc apud antiquos. Et quidem nihil aliud ferè non erat. nam & uerba eligebant, & ſententias graueis, & ſuaueis reperiebant, ſed eas haud uinciebāt, haud explebant. Parum hoc me ipſum delectat, inquiunt. Quid ſi antiquiſſima illa pictura paucorum colorum magis quàm hæc iam perfecta delectet? illa nobis ſit, credo, repetenda, hæc ſcilicet repudiāda. Nominibus ueterum gloriantur. Habet autem ut in ætatibus autoritatem ſenectus, ſic in exemplis antiquitas, quæ quidem apud me ipſum

ualet

ualet plurimum:nec ego id quod deeſt antiquitati,flagito potius,quàm laudo quod eſt:præſertim cum ea maiora iudicem quæ ſunt, quàm illa quæ deſunt. Plus eſt enim in uerbis,& in ſententijs boni,quibus illi excellunt,quàm in concluſione ſententiarum,quam non habent. Pòſt inuenta concluſio eſt, qua credo uſuros ueteres illos fuiſſe, ſi iam nota atque uſurpata res eſſet:qua inuenta omneis uſos magnos oratores uidemus. Sed habet nomen inuidiam,cum in oratione iudiciali & forenſi numerus Latine Græce ῥυθμὸς ineſſe dicitur. Nimis enim inſidiarum ad capiendas aures adhiberi uidetur, ſi etiam in dicẽdo numeri ab oratore quæruntur. Hoc freti iſti, & ipſi infracta & amputata loquuntur,& eos uituperant qui apta & finita pronuntiant. ſi inanibus uerbis,leuibuſq; ſententijs,iure: ſin probæ res,lecta uerba,quid eſt cur claudicare,aut inſiſtere orationem malint, quàm cum ſententia pariter excurrere? Hic enim inuidioſus numerus nihil affert aliud, niſi ut ſit apte uerbis comprehenſa ſententia: quod fit etiam ab antiquis, ſed plerumque caſu, ſæpe natura: & quæ ualde laudantur apud illos,ea ferè quia ſunt cõcluſa,laudantur. Et apud Græcos quidem iam anni propè CCCC ſunt cum hoc probatur,nos nuper agnouimus. Ergo Ennio licuit uetera contemnenti dicere,

Verſibu' quos olim Fauni,uateſq; canebant.

mihi de antiquis eodem modo non licebit, præſertim cum dicturus non ſim,

Ante hunc, – ut ille:nec quæ ſequuntur,

Nos auſi reſerare. – legi enim, audiuiq; nonnullos, quorum propemodum abſolute concluderetur oratio. Quod qui non poſſunt,non eſt eis ſatis non cõtemni,laudari etiam uolunt. Ego autem illos ipſos laudo, idq; merito,

rito, quorum ſe iſti imitatores eſſe dicunt, etſi in eis aliquid deſydero: hos uero minime, qui nihil illorum niſi uitium ſequuntur, cum à bonis abſint longiſsime. Quòd ſi aures tam inhumanas, tamq́; agreſtes habent, ne doctiſsimorum quidem uirorum eos mouebit autoritas. Omitto Iſocratem, diſcipulosq́; eius, Ephorum & Naucratem: quanquam orationis faciendæ & ornandæ autores locupletiſsimi, ſummiq́; ipſi oratores, eſſe debeant. Sed quis omnium doctior? quis acutior? quis in rebus uel inueniendis uel iudicandis acrior Ariſtotele fuit? quis porrò Iſocrati eſt aduerſatus infenſius? Is igitur uerſum in oratione uetat eſſe, numerum iubet. Eius auditor Theodectes inprimis (ut Ariſtoteles ſæpe ſignificat) politus ſcriptor, atque artifex, hoc idem & ſentit, & præcipit. Theophraſtus uero, ijſdem de rebus etiã accuratius. Quis ergo iſtos ferat, qui hos autores non probent? niſi omnino hæc eſſe ab his præcepta neſciunt. Quod ſi ita eſt (nec uero aliter exiſtimo) quia ipſi ſuis ſenſibus non mouentur, nihil'ne eis inane uidetur, nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In uerſu quidem theatra tota exclamant ſi fuit una ſyllaba aut breuior, aut longior. Nec uero multitudo pedes nouit, nec ullos numeros tenet: nec illud quod offendit, aut cur, aut in quo offendat intelligit: & tamẽ omnium longitudinum & breuitatum in ſonis, ſicut acutarum grauiumq́; uocum, iudicium ipſa natura in auribus noſtris collocauit. Vis'ne igitur Brute totum hunc locum accuratius etiam explicemus, quàm illi ipſi qui & hæc, & alia nobis tradiderunt? An his cõtenti eſſe, quæ ab illis dicta ſunt, poſſumus? Sed quid quæro, uelis'ne: cum literis tuis eruditiſsime ſcriptis, te id uel maxime uelle perſpexerim? Primum ergo origo, deinde

cauſa,

cauſa, pòſt natura, tum ad extremum uſus ipſe, explicetur orationis aptæ atque numeroſæ. Nam qui Iſocratem maxime mirantur, hoc in eius ſummis laudibus ferunt, quòd uerbis ſolutis numeros primus adiunxerit. Cum enim uideret oratores cum ſeueritate audiri, poetas autē cum uoluptate, tum dicitur numeros ſecutus, quibus etiã in oratione uteremur, cum iucunditatis cauſa, tum ut uarietas occurreret ſatietati. Quod ab his uere quadam ex parte, non totum dicitur. Nam neminem in eo genere ſcientius uerſatum Iſocrate confitendum eſt: ſed princeps inueniendi fuit Thraſymachus, cuius omnia nimis etiam extãt ſcripta numeroſe. Nam (ut paulo antè dixi) paria paribus adiuncta, & ſimiliter definita, itemq; contrarijs relata contraria, quæ ſua ſponte (etiam ſi id non agas) cadunt plerunque numeroſe, Gorgias primus inuenit: ſed his eſt uſus intemperantius. id autem eſt genus (ut antè dictum eſt) ex tribus partibus collocationis alterum. Horũ uterque Iſocratem ætate præcurrit. ut eos ille moderatione, non inuentione uicerit. Eſt enim ut in transferendis, faciendisq; uerbis trãquillior, ſic in ipſis numeris ſedatior. Gorgias autem auidior eſt generis eius, & his feſtiuitatibus (ſic enim ipſe cenſet) inſolentius abutitur, quas Iſocrates (cum tamen audiuiſſet in Theſſalia adoleſcens ſenem iam Gorgiam) moderatius temperauit. Quinetiam ſe ipſe tantum quantũ ætate procedebat (propè enim centum cõfecit annos) relaxarat à nimia neceſſitate numerorum: quod declarat in eo libro, quem ad Philippum Macedonem ſcripſit cum iam admodum eſſet ſenex: in quo dicit ſeſe iam minus ſeruire numeris, quàm ſolitus eſſet. ita non modo ſuperiores, ſed etiã ſe ipſe correxerat. Quoniam igitur habemus aptæ orationis eos principes autoresq;,

resq́;, quos dicimus, & origo inuenta eſt: cauſa quæratur. quæ ſic aperta eſt, ut mirer ueteres non eſſe commotos, præſertim cũ, ut fit, fortuito ſæpe aliquid concluſe apteq́; dicerent: quod cum animos hominum, aurcisq́; pepuliſſet, ut intelligi poſſet, id quod caſus effudiſſet, cecidiſſe iucunde, notandum certe genus, atque ipſi ſibi imitandi fuerunt. Aures enim, uel animus aurium nuntio naturalem quandam in ſe continet uocum omnium menſionem. Itaque & longiora, & breuiora iudicat, & perfecta, ac moderata ſemper expectat. Mutila ſentit quædam, & quaſi decurtata: quibus tanquam debito fraudetur, offenditur. productiora alia, & quaſi immoderatius excurrẽtia: quæ magis etiam aſpernantur aures: quòd cum in pleriſque, tum in hoc genere nimium quod eſt, offendit uehemẽtius, quàm id quod uidetur parum. Vt igitur poetica, & uerſus inuentus eſt terminatione aurium, obſeruatione prudentium: ſic in oratione animaduerſum eſt, multo illud quidem ſerius, ſed eadem natura admonente, eſſe quoſdam certos curſus, cõcluſionesq́; uerborum. Quoniã igitur cauſam quoque oſtendimus, naturam nunc (id enim erat tertium) ſi placet, explicemus: quæ diſputatio non huius inſtituti ſermonis eſt, ſed artis intimæ. Quæri enim poteſt qui ſit orationis numerus, & ubi ſit poſitus, & natus ex quo: & is unus'ne ſit, an duo, an plures, quaq́; ratione cõponatur, & ad quã rem, & quãdo, & quo loco, & quẽadmodum adhibitus aliquid uoluptatis afferat: Sed ut in pleriſque rebus, ſic in hac duplex eſt conſyderandi uia: quarum altera eſt lõgior, breuior altera, eadẽ etiam planior. Eſt autem lõgioris prima illa quæſtio, ſit'ne omnino ulla numeroſa oratio. Quibuſdam enim non uidetur: quia nihil inſit in ea certi, ut in uerſibus: & quòd ipſi, qui affir

mant

mant eos eſſe numeros, rationem cur ſint, nõ queant reddere. deinde ſi ſit numerus in oratione: qualis ſit, aut quales, & è poeticis'ne numeris, an ex alio genere quodã. & ſi è poeticis: quis eorum ſit, aut qui: nanque alijs unus modo, alijs plures, alijs omnes ijdem uidẽtur. Deinde quicunque ſunt, ſiue unus, ſiue plures: communes'ne ſint omni generi orationis, quoniã aliud genus eſt narrãdi, aliud perſuadẽdi, aliud docẽdi. an diſpares numeri cuique orationis generi accõmodentur. Si cõmunes, qui ſint: ſi diſpares qd interſit, et cur nõ æque in oratione atque in uerſu numerus appareat. Deinde quod dicitur in oratione numeroſum, id utrum numero ſolũ efficiatur, an etiam uel compoſitione quadam, uel genere uerborum: an eſt ſuũ cuiuſque, ut numerus interuallis, compoſitio uocibus, genus ipſum uerborum quaſi quædam forma & lumen orationis appareat, ſitq́; omnium fons compoſitio, ex eaq́; & numerus efficiatur, & ea quæ dicuntur orationis quaſi formæ & lumina, quæ (ut dixi) Græci uocant σχήματα. At non eſt unum, nec idẽ, quod uoce iucundũ eſt, & quod moderatione abſolutum, & quod illuminatũ genere uerborum: quanquam id quidem finitimum eſt numero, quia per ſe plerunque perfectum eſt, compoſitio autẽ ab utroque differt, quæ tota ſeruit grauitati uocum, aut ſuauitati. Hæc igitur ferè ſunt, in quibus rei natura quærenda ſit.

Eſſe ergo in oratione numerum quendam, non eſt difficile cognoſcere : iudicat enim ſenſus, in quo iniquũ eſt, quod accidit non agnoſcere, ſi cur id accidat reperire nequeamus. Neque enim ipſe uerſus ratione eſt cognitus, ſed natura atque ſenſu, quem dimenſa ratio docuit quid acciderit: ita notatio naturæ & animaduerſio peperit artem. Sed in uerſibus res eſt apertior: quanquam etiam à

modis

modis quibuſdam cantu remoto ſoluta eſſe uideatur oratio, maximeq́; id in optimo quoque eorum poetarum, qui λυρικοὶ *à Græcis nominantur: quos cum cantu ſpoliaueris, nuda penè remanet oratio. Quorum ſimilia ſunt quædam etiam apud noſtros: uelut ille in Thyeſte,*

Quemnam te eſſe dicam? qui tarda in ſenectute.

& quæ ſequuntur: quæ, niſi cum tibicen acceßit, orationi ſunt ſolutæ ſimillima. At comicorum ſenarij propter ſimilitudinem ſermonis ſic ſæpe ſunt abiecti, ut nonnunquam uix in his numerus & uerſus intelligi poßit, quo eſt ad inueniendum difficilior in oratione numerus, quàm in uerſibus. Omnino duo ſunt quæ condiant orationem, uerborum, numerorumq́; iucunditas. In uerbis ineſt quaſi materia quædam, in numero autem expolitio. ſed ut cæteris in rebus, neceßitatis inuenta antiquiora ſunt, quàm uoluptatis: ita & in hac re accidit, ut multis ſeculis antè oratio nuda ac rudis ad ſolos animorum ſenſus exprimendos fuerit reperta, quàm ratio numerorum cauſa delectationis aurium excogitata. Itaque & Herodotus, & eadē ſuperiorq́; ætas numero caruit, niſi quando temere ac fortuito: & ſcriptores perueteres de numero nihil omnino, de oratione præcepta multa nobis reliquerunt. Nam quod & facilius eſt & magis neceſſarium, id ſemper antè cognoſcitur. Itaque tralata, aut facta, aut iuncta uerba facile ſunt cognita, quia ſumebantur è conſuetudine, quotidianoq́; ſermone. numerus autem non modo depromebatur, neque habebat aliquam neceßitudinem, aut cognationem cum oratione: itaque ſerius aliquanto notatus & cognitus, quaſi quandam palæſtram, & extrema lineamenta orationi attulit. Quòd ſi & anguſta quædā atque conciſa, & alia eſt collatata & diffuſa oratio, neceſſe eſt id non

id non literarum accidere natura, ſed interuallorum longorum & breuiũ uarietate: quibus implicata, atque permiſta oratio, quoniam tum ſtabilis eſt, tum uolubilis, neceſſe eſt eiuſmodi naturam numeris contineri. Nam circuitus ille quem ſæpe iam diximus, incitatior numero ipſo fertur, & labitur, quod perueniat ad finem & inſiſtat. Perſpicuum eſt igitur numeris aſtrictam orationem eſſe debere, carere uerſibus: ſed hi numeri poetici'ne ſint, an ex alio genere quodam, deinceps eſt uidendum. Nullus eſt igitur numerus extra poeticos, propterea quòd definita ſunt genera numerorum. nam omnis talis eſt, ut unus ſit è tribus. Pes enim qui adhibetur ad numeros, partitur in tria, ut neceſſe ſit partem pedis aut æqualẽ eſſe alteri parti, aut altero tanto, aut ſeſqui eſſe maiorem. Ita fit æqualis dactylus, duplex iambus, ſeſqui pæan, qui pedes in orationem non cadere quî poſſunt? quibus ordine locatis, quod efficitur numeroſum ſit neceſſe eſt. Sed quæritur quo numero, aut quibus potiſſimum ſit utendum. Incidere uero omnis in orationem etiam ex hoc intelligi poteſt, quòd uerſus ſæpe in oratione per imprudentiam dicimus, quod uehementer eſt uitioſum: ſed non attendimus, neque exaudimus noſmetipſos. Senarios uero, & hyponacteos effugere uix poſſumus. Magnam enim partem ex iambis noſtra conſtat oratio. ſed tamen eos uerſus facile agnoſcit auditor: ſunt enim uſitatiſſimi. Inculcamus autem per imprudentiam ſæpe etiam minus uſitatos, ſed tamen uerſus, uitioſum genus, & longa animi prouiſione fugiendum. Elegit ex multis Iſocratis libris triginta fortaſſe uerſus Hieronymus, Peripateticus in primis nobilis, pleroſque ſenarios, ſed etiã anapæſt..., quo quid poteſt eſſe turpius? etſi in eligendo fecit malitioſe: prima enim ſyllaba dempta

pta in primo uerbo ſententiæ, poſtremum ad uerbum primam rurſus ſyllabam adiunxit inſequentis. Ita factus eſt anapæſtus is qui Ariſtophaneus nominatur. quod ne accidat, obſeruari nec poteſt, nec neceſſe eſt. Sed tamen hic corrector, in eo ipſo loco quo reprehēdit (ut à me animaduerſum eſt ſtudioſe inquirenti in eum) immittit imprudēs ipſe ſenarium. Sit igitur hoc cognitum, in ſolutis etiā uerbis ineſſe numeros, eoſdemq́; eſſe oratorios qui ſint poetici. Sequitur ergo, ut qui maxime cadant in orationem aptam numeri, uidendum ſit. Et ſunt enim qui iambicum putent, quòd ſit orationi ſimillimus: qua de cauſa fieri, ut is potiſſimum propter ſimilitudinem ueritatis adhibeatur in fabulis, quòd ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiæ ſit accommodatior. Ephorus autem leuis ipſe orator, ſed profectus ex optima diſciplina, pæana ſequitur, aut dactylum: fugit autem ſpondeum & trochæum. Quòd enim pæan habeat treis breueis, dactylus autē duas, breuitate & celeritate ſyllabarum labi putat uerba procliuius: contraq́; accidere in ſpōdeo & trochæo, quòd alter è longis conſtaret, alter è breuibus fieret: alteram nimis incitatam, alteram nimis tardam orationem, neutram temperatam. Sed & illi priores errant, & Ephorus in culpa eſt. nam & qui pæana prætereunt, non uident molliſſimum à ſeſe numerum, eundemq́; ampliſſimum præteriri. Quod longe Ariſtoteli uidetur ſecus, qui iudicat heroum numerum grandiorem, quàm deſyderet ſoluta oratio: iambum autem nimis è uulgari eſſe ſermone. Ita neque humilem, nec abiectam orationem, nec nimis altam & exaggeratam probat: plenam tamen eam uult eſſe grauitatis, ut eos qui audient, ad maiorem admirationem poſſit traducere. Trochæum autem, qui eſt eodem ſpatio

quo choreus, cordacem appellat, quia contractio & breuitas dignitatem non habeat. Ita pæana probat, eoq́; ait uti omnes, ſed ipſos non ſentire cum utantur: eſſe autem tertium, ac medium inter illos, ſed ita factos eos pedes eſſe, ut in eis ſingulis modus inſit aut ſeſquiplex, aut duplex, aut par. Itaq; illi de quibus antè dixi, tantummodo cõmoditatis habuerũt rationẽ, nullam dignitatis. Iambus enim et dactylus in uerſum cadunt maxime: itaq; ut uerſum fugimus in oratione, ſic hi ſunt euitandi continuati pedes. Aliud enim quiddam eſt oratio, nec quicquam inimicius, quàm illa uerſibus. Pæan autem minime eſt aptus ad uerſum, quo libẽtius eũ recepit oratio. Ephorus uero ne ſpondeũ quidem, quẽ fugit, intelligit eſſe æqualem dactylo, quẽ probat: ſyllabis enim metiendos pedes, nõ interuallis exiſtimat: quod idem facit in trochæo, qui temporibus & interuallis eſt par iambo: ſed eo uitioſius in oratione, ſi ponatur extremus, quòd uerba melius in ſyllabas longiores cadunt. Atq; hæc, quæ ſunt apud Ariſtotelem, eadem à Theophraſto, Theodecteq́; de pæane dicũtur. Ego autẽ ſentio omneis in oratione eſſe quaſi permiſtos & confuſos pedes. Nec enim effugere poſſemus animaduerſionẽ, ſi ſemper iiſdem uteremur, quia nec numeroſa eſſe, ut poëma: neq; extra numerũ, ut ſermo uulgi eſt, debet oratio. Alterũ nimis eſt uinctum, ut de induſtria factũ appareat: alterũ nimis diſſolutũ, ut peruagatũ ac uulgare uideatur: ut ab altero non delectêre, alterum oderis. Sit igitur (ut ſuprà dixi) permiſta & temperata numeris, nec diſſoluta, nec tota numeroſa, pæane maxime (quoniã optimus autor ita cenſet) ſed reliquis etiam numeris quos ille præterit, tẽperata. Quos autem numeros cum quibus tanquã purpuram miſceri oporteat, nunc di-

cendum eſt, atq; etiam quibus orationis generibus ſint quiq; accõmodatiſſimi. Iambus enim frequẽtiſſimus eſt in ijs quæ demiſſo atq; humili ſermone dicuntur: Pæan autẽ in amplioribus, in utroq; dactylus: ita in uaria & perpetua oratione hi ſunt inter ſe miſcendi & temperandi. ſic minime animaduertetur delectationis aucupium, & quadrandæ orationis induſtria: quæ latebit eo magis, ſi & uerborũ & ſentẽtiarũ ponderibus utemur. Nam qui audiunt, hæc duo animaduertunt, & iucunda ſibi cenſent, uerba dico, & ſententias: eaq́; dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos & præteruolat numerus: qui tamen ſi abeſſet, illa ipſa delectarent. Nec uero nimius is curſus eſt numerorum, orationis dico (nam eſt longe aliter in uerſibus) nihil ut fiat extra modũ: nam id quidem eſſet poëma. Sed omnis nec claudicans, nec quaſi fluctuans & æqualiter conſtanterq; ingrediens, numeroſa habetur oratio. Atq; id in dicendo numeroſum putatur, non quod totũ conſtat è numeris, ſed quod ad numeros proxime accedit: quo etiam difficilius eſt oratione uti, quàm uerſibus: quòd in illis certa quædam & definita lex eſt, quã ſequi ſit neceſſe: in dicẽdo autẽ nihil eſt propoſitũ, niſi aut ne immoderata, aut anguſta, aut diſſoluta, aut fluens ſit oratio. Itaq; non ſunt in ea tanquã tibicini percuſſionũ modi, ſed uniuerſa cõprehenſio, & ſpecies orationis clauſa, & terminata eſt, quod uoluptate aurium iudicatur. Solet autem quæri, totóne in ambitu uerborũ numeri tenendi ſint, an in primis partibus atq; in extremis. Pleriq; enim cẽſent cadere tantũ numeroſe oportere, terminariq́; ſententiam. Eſt autẽ, ut id maxime deceat, non id ſolum: ponẽdus eſt enim ille ambitus, non abijciendus. Quare cum aures extremum ſemper expectent,

ctent, in eoq́; acquieſcant, id uacare numero non oportet: ſed ad hunc exitū tamen à principio ferri debet uerborum illa comprehēſio, & tota à capite ita fluere, ut ad extremū ueniens ipſa conſiſtat. Id autem bona diſciplina exercitatis, qui & multa ſcripſerint, & quæcunq; etiam ſine ſcripto dicerēt, ſimilia ſcriptorū effecerint, non erit difficillimū. Antè enim circunſcribitur mente ſententia, confeſtimq́; uerba cōcurrunt, quæ mens eadem, qua nihil eſt celerius, ſtatim dimittit, ut ſuo quodq; loco reſpōdeat, quorum deſcriptus ordo aliàs alia terminatione cōcluditur: atq; omnia illa & prima, & media uerba, ſpectare debent ad ultimum. Interdum enim curſus eſt in oratione incitatior, interdum moderata ingreßio: ut iam à principio uidendum ſit quemadmodum uelis uenire ad extremum: nec in numeris magis, quàm in reliquis ornamētis orationis, eadem cum faciamus quæ poetæ, effugimus tamen in oratione poëmatis ſimilitudinē. Eſt enim in utroque & materia & tractatio: materia in uerbis, tractatio in collocatione uerborū. Ternæ autē ſunt utriuſq; partes uerborū, translatū, nouum, priſcum: nam de proprijs nihil hoc loco dicimus. Collocationis autem, eæ, quas diximus, compoſitio, concinnitas, numerus: ſed in utroque frequentiores ſunt & liberiores poëtæ. Nam & transferunt uerba cum crebrius, tum etiam audacius: & priſcis libentius utuntur, & liberius nouis. quod idem fit in numeris, in quibus quaſi neceßitati parêre coguntur: ſed tamen hæc nec nimis eſſe diuerſa, neque ullo modo coniuncta intelligi licet. Ita fit ut non item in oratione ut in uerſu numerus extet: id'que quod numeroſum in oratione dicitur, non ſemper numero fiat, ſed nonnunquam aut concinnitate, aut conſtru-

ctione uerborum. Ita ſi numerus orationis quæritur qui ſit: omnis eſt: ſed alius alio melior atque aptior. ſi locus: in omni parte uerborum. ſi unde ortus ſit: ex aurium uoluptate. ſi componendorum ratio: dicetur alio loco, quia pertinet ad uſum, quæ pars quarta & extrema nobis in diuidēdo fuit. ſi ad quam rem adhibeatur: ad delectationē. ſi quādo: ſemper. ſi quo loco: in tota cōtinuatione uerborū. ſi quæ res efficiat uoluptatē: eadē quæ in uerſibus, quorū modum notat ars, ſed aures ipſæ tacito eum ſenſu ſine arte definiunt. Satis multa de natura: ſequitur uſus, de quo eſt accuratius diſputandum. In quo quæſitū eſt, in toto'ne circuitu illo orationis, quem Græci περίοδον, nos tum ambitum, tum circuitum, tum cōprehenſionem, aut continuationē, aut circunſcriptionē dicimus: an in principijs ſolum, an in extremis, an in utraq; parte numerus tenendus ſit. Deinde quum aliud uideatur eſſe numerus, aliud numeroſum: quid interſit. Tum autem in omnibus'ne numeris æqualiter particulas deceat incidere, an facere alias breuiores, alias longiores: idq; quando, aut cur, quibusq; partibus, pluribus'ne an ſingulis, imparibus an æqualibus, & quando aut iſtis aut illis ſit utendum: quæq; inter ſe aptiſſime collocentur & quomodo, an omnino nulla ſit in eo genere diſtinctio: quodq; ad rem maxime pertinet, qua ratione numeroſa fiat oratio. Explicandū etiā eſt unde orta ſit forma uerborū, dicēdumq; quantos circuitus facere deceat. Deq; eorū particulis, & tanquā inciſionibus diſſerendum eſt, quærēdumq; utrum una ſpecies & longitudo ſit earum, an'ne plures: & ſi plures, quo loco, aut quando, quoq; genere uti oporteat. Poſtremo totius generis utilitas explicanda eſt, quæ quidem patet latius: non ad unam enim rem aliquam, ſed ad plures

plures

plures accommodatur. Ac licet non ad ſingulas res reſpondentẽ de uniuerſo genere ſic dicere, ut etiam ſingulis ſatis reſponſum eſſe uideatur. Remotis igitur reliquis generibus unũ ſelegimus, hoc quod in cauſis foroq; uerſatur, de quo diceremus. Ergo in alijs, id eſt in hiſtoria, & in eo quod appellamus ἐπιδεικτικὸν, *placet omnia dici Iſocrateo, Theopompeoq; more, illa circunſcriptione, ambituq;, ut tanquã in orbe incluſa currat oratio, quoad inſiſtat in ſingulis perfectis, abſolutisq; ſententijs. Itaq; poſteaquam eſt nata hæc uel circunſcriptio, uel comprehenſio, uel continuatio, uel ambitus, ſi ita licet dicere: nemo qui aliquo eſſet in numero, ſcripſit orationẽ generis eius quod eſſet ad delectationẽ comparatũ, remotumq; à iudicijs, forenſiq; certamine, quin redigeret omneis ferè in quadrum numerumq; ſententias. Nam cum is eſt auditor qui non uereatur ne compoſitæ orationis inſidijs ſua fides attentetur, gratiam quoq; habet oratori uoluptati aurium ſeruienti. Genus autem hoc orationis neque totum aſſumendũ eſt ad cauſas forenſes, neq; omnino repudiandũ. Si enim ſemper utare, cum ſatietatẽ affert, tum quale ſit, etiam ab imperitis agnoſcitur. Detrahit præterea actionis dolorẽ, aufert humanũ ſenſum actoris, tollit funditus ueritatem & fidem. Sed quoniam adhibenda nonnunquã eſt, primũ uidendũ eſt quo loco, deinde quãdiu retinenda ſit, tum quot modis cõmutanda. Adhibenda eſt igitur numeroſa oratio, ſi aut laudandum eſt aliquid ornatius, ut nos in accuſationis ſecundo de Siciliæ laude diximus, aut in ſenatu de Conſulatu meo: aut exponenda narratio, quæ plus dignitatis deſyderat, quàm doloris, ut in quarto accuſationis de Ennenſi Cerere, de Segeſtana Diana, de Syracuſarum ſitu diximus. Sæpe*

etiam in amplificanda re, conceſſu omnium funditur numeroſe, & uolubiliter oratio. Id nos fortaſſe non perfecimus, conati quidem ſæpiſsime ſumus: quod plurimis locis perorationes noſtræ uoluiſſe nos, atq; animo cõtendiſſe declarant. Id autem tum ualet, cum is qui audit, ab oratore iam obſeſſus eſt ac tenetur. Non enim id agit, ut inſidietur & obſeruet: ſed iam fauet, proceſſumq; uult, dicendiq; uim admirans, non inquirit quod reprehendat. Hæc autẽ forma retinenda non diu eſt, nec dico in peroratione, quam ipſe includit, ſed in orationis reliquis partibus. Nam cum ſis his locis uſus, quibus oſtendi licere, transferenda tota dictio eſt ad illa, quæ neſcio cur, cum Græci κόμματα & κῶλα nominẽt, nos non recte inciſa & membra dicamus. Neq; enim eſſe poſſunt rebus ignotis nota nomina: ſed cum uerba aut ſuauitatis, aut inopiæ cauſa transferre ſoleamus, in omnibus hoc fit artibus, ut quum id appellandũ ſit, quod propter rerum ignorationem ipſarũ nullum habuerit antè nomen, neceſsitas cogit aut nouum facere uerbum, aut à ſimili mutuari. Quo autẽ pacto deceat inciſe membratim'ue dici, iam uidebimus: nunc quot modis mutentur cõprehenſiones concluſionesq; dicendũ eſt. Fluit omnino numerus à primo, tum incitatius breuitate pedũ, tum proceritate tardius. curſum cõtentiones magis requirunt: expoſitiones rerum, tarditatem. Inſiſtit autem ambitus modis pluribus, è quibus unũ eſt ſecuta Aſia maxime, qui dichoreus uocatur, quũ duo extremi chorei ſunt, id eſt è ſingulis longis & breuibus. Explanandum eſt enim quòd ab alijs ijdem pedes alijs nominantur uocabulis. Dichoreus non eſt ille quidẽ ſua ſponte uitioſus in clauſulis, ſed in orationis numero nihil eſt tam uitioſum, quàm ſi ſemper eſt idẽ. Cadit autem

tem

tem per ſe ille ipſe præclare, quo etiam ſatietas formidãda eſt magis. Me ſtante C. Carbo C. F. Trib. pleb. in concione dixit his uerbis, O Marce Druſe, patrem appello. hæc quidem duo binis pedibus inciſim. dein membratim, Tu dicere ſolebas, ſacrã eſſe remp. hæc item membra ternis. pòſt ambitus, Quicunq; eam uiolauiſſent, ab omnibus eſſe ei pœnas perſolutas. dichoreus: nihil enim ad rem extrema illa longa ſit, an breuis. deinde, Patris dictũ ſapiens, temeritas filij cõprobauit. hoc dichoreo tantus clamor concionis excitatus eſt, ut admirabile eſſet. Quæro, non'ne id numerus effecerit. uerborũ ordinẽ immuta, face ſic, Comprobauit filij temeritas: iam nihil erit, etſi temeritas ex tribus breuibus & longa eſt, quẽ Ariſtoteles ut optimũ probat, à quo diſſentio. At eadẽ uerba, eadẽ ſententia: animo iſtuc ſatis eſt, auribus non ſatis. Sed id crebrius fieri non oportet. Primũ enim numerus agnoſcitur, deinde ſatiat, poſtea cognita facilitate contemnitur. Sed ſunt clauſulæ plures, quæ numeroſe & iucunde cadant. Nam & creticus qui eſt è longa & breui & longa, & eius æqualis pæan, qui ſpatio par eſt, ſyllaba longior: quàm commodiſſime putatur in ſolutam orationem illigari, cum ſit duplex. nam ut è longa & tribus breuibus, qui numerus in primo uiget, iacet in extremo: aut totidem breuibus & longa, in quem optime cadere cenſent ueteres: ego non plane reijcio, ſed alios antepono. Ne ſpondeus quidem funditus eſt repudiandus: etſi quòd eſt è longis duabus, hebetior uidetur & tardior, habet tamen ſtabilem quendam & non expertẽ dignitatis gradum: in inciſionibus uero multo magis et in membris. paucitatẽ enim pedũ grauitatis ſuæ tarditate cõpenſat. **Sed hos cum in clauſulis pedes nomino, non loquor**

de uno pede extremo:adiungo (quod minimũ ſit) proximum ſuperiorẽ,ſæpe etiam tertium. Ne iambus quidem qui eſt è breui & longa,aut par choreo, qui habet treis breues,ſed ſpatio par non ſyllabis:aut etiã dactylus,qui eſt è longa et duabus breuibus, ſi eſt proximus à poſtremo,parum uolubiliter peruenit ad extremũ, ſi eſt extremus choreus aut ſpõdeus.nunquam enim intereſt uter ſit eorũ in pede extremo.Sed ijdem hi tres pedes male concludũt,ſiquis eorum in extremo locatus eſt,niſi cum pro cretico poſtremus eſt dactylus.nihil enim intereſt dactylus ſit extremus,an creticus:quia poſtrema ſyllaba breuis,an longa ſit,ne in uerſu quidem refert. Quare etiam pæana qui dixit aptiorem, in quo eſſet longa poſtrema, uidit parũ:quoniã nihil ad rem eſt poſtrema quàm longa ſit. Iã pæan,quòd plures habeat ſyllabas quàm treis, numerus à quibuſdam, non pes habetur. Eſt quidem,ut inter omneis conſtat antiquos, Ariſtotelem, Theophraſtum,Theodectem,Ephorũ,unus aptiſſimus orationi uel orienti,uel mediæ,putant illi etiam cadẽti:quo loco mihi uidetur aptior Creticus. Dochimus autem è quinq; ſyllabis,breui,duabus longis,breui,longa, ut eſt hoc, Amicos tenes:quouis loco aptus eſt,dum ſemel ponatur: iteratus, aut continuatus numerũ apertum & nimis inſignem facit.His igitur tot commutationibus , tamq; uarijs ſi utemur,nec deprehendetur manifeſto quid à nobis de induſtria fiat , & occurretur ſatietati. Et quia non numero ſolum numeroſa oratio,ſed & compoſitione fit & genere,quod antè dictum eſt , cõcinnitatis cõpoſitione poteſt intelligi,cum ita ſtructa uerba ſunt,ut numerus non quæſitus,ſed ipſe ſecutus eſſe uideatur.ut apud Craſſum, Nam ubi lubido dominatur , innocentiæ leue præſidium eſt.

eſt. Ordo enim uerborum efficit numerum ſine ulla aperta oratoris induſtria. Itaque ſi quæ ueteres illi (Herodotũ dico & Thucydidem, totamq́; eam ætatem) apte numeroſeq́; dixerunt: ea non numero quæſito, ſed uerborũ collocatione ceciderunt. Formæ uero quædam ſunt orationis, in quibus ea concinnitas ineſt, ut ſequatur numerus neceſſario. Nam cum aut par pari refertur, aut contrariũ contrario opponitur, aut quæ ſimiliter cadũt uerba uerbis comparantur, quicquid ita concluditur, plerunq; fit ut numeroſe cadat: quo de genere cum exemplis ſuprà diximus, ut hæc quoq; copia facultatem afferat, non ſemper eodem modo deſinendi: nec tamen hæc ita ſunt arcta & aſtricta, ut ea cũ uelimus laxare, nequeamus. Multum intereſt utrum numeroſa ſit, id eſt ſimilis numerorum, an planè è numeris conſtet oratio. alterum ſi fit, intolerabile uitium eſt: alterũ niſi fit, diſſipata, & inculta, & fluens eſt oratio. Sed quoniam non modo non frequenter, uerum etiam raro in ueris cauſis, aut forenſibus circunſcripte numeroſeq́; dicendum eſt: ſequi uidetur ut uideamus quæ ſint illa quæ ſuprà dixi inciſa, quæ mẽbra. Hæc enim in ueris cauſis maximam partem orationis obtinent. Cõſtat enim ille ambitus & plena comprehenſio è quatuor ferè partibus, quæ membra dicimus, ut & aureis impleat, & ne breuior ſit quàm ſatis ſit, neque longior. quãquam utrunque nonnunquam, uel potius ſæpe accidit, ut aut citius inſiſtendum ſit, aut longius procedendum, ne breuitas defraudaſſe aureis uideatur, ne'ue longitudo obtudiſſe. Sed habeo mediocritatis rationem. nec enim loquor de uerſu, & eſt liberior aliquanto oratio. E` quatuor igitur, quaſi hexametrorum inſtar uerſuum, quod ſit, conſtat ferè plena comprehenſio. His igitur ſingulis uerſibus quaſi

nodi apparent continuationis,quos in ambitu coniungimus. Sin membratim uolumus dicere, inſiſtimus: idque cũ opus eſt,ab iſto curſu inuidioſo facile nos & ſæpe diiungimus.Sed nihil tam debet eſſe numeroſum,quàm hoc quod minime apparet,& ualet plurimum. Ex hoc genere illud eſt Craßi, Miſſos faciant patronos,ipſi prodeant. Niſi interuallo dixiſſet, Ipſi prodeant, ſenſiſſet profecto effugiſſe ſenarium:omnino melius caderet,prodeant ipſi. Sed de genere nunc diſputo. Cur clandeſtinis conſilijs nos oppugnant? cur de perfugis noſtris copias comparãt contra nos? Prima ſunt illa duo,quæ κόμματα *Græci uocant,nos inciſa dicimus:deinde tertiũ,* κῶλον *illi,nos mẽbrum. Sequitur non longa:ex duobus enim uerſibus,id eſt membris,perfecta comprehẽſio eſt, & in ſpondeos cadit: & Craſſus quidem ſic plerunque dicebat,idq; ipſe genus dicendi maxime probo. Sed quæ inciſim aut membratim efferuntur ,ea uel aptißime cadere debent.ut eſt apud me, Domus tibi deerat? at habebas.pecunia ſuperabat? at egebas. Hæc inciſe dicta ſunt quatuor. At membratim quæ ſequuntur duo, Incurriſti amens in columnas: in alienos inſanus inſaniſti. Deinde omnia tanquã crepidine quadã comprehenſione longiore ſuſtinẽtur, Depreſſam,cæcam, iacentẽ domũ pluris quàm te et quàm fortunas tuas æſtimaſti.dichoreo finitur.At diſpondeus proximũ illud.nam in ijs quibus ut pugiũculis uti oportet,breuitas facit ipſa liberiores pedes, Sæpe enim ſingulis utendum eſt,plerunque binis,& utriſque addi pedis pars poteſt, nõ ferè ternis amplius. Inciſim autem & membratim tractata oratio in ueris cauſis plurimum ualet,maximéque his locis,cum aut arguas,aut refellas:ut noſtra in Corneliana ſecunda, O' callidos homines,ô rem excogitatam,ô ingenia metuẽda.*

da. Membratim adhuc, deinde cæſim diximus. Rurſus membratim, Teſtes dare uolumus. Extrema ſequitur comprehenſio, ſed ex duobus membris, quæ nõ poteſt eſſe breuior, Quem quæſo noſtrum fefellit, ita uos eſſe facturos? Nec ullum genus eſt dicendi aut melius aut fortius, binis aut ternis ferire uerbis, nonnunquam ſingulis, paulo aliàs pluribus: inter quas uarijs clauſulis interponit ſe raro numeroſa comprehenſio, quam peruerſe fugiens Hegeſias, dum ille quoq; imitari Lyſiam uult, alterum penè Demoſthenem, ſaltat, incidens particulas. & is quidem non minus ſententijs peccat quàm uerbis, ut non quærat quem appellet ineptum qui illũ cognouerit. Sed ego illa Craßi, & noſtra poſui, ut qui uellet, auribus ipſis, quid numeroſum etiam in minimis particulis orationis eſſet, iudicaret. Et quoniam plura de numeroſa oratione diximus, quàm quiſquam ante nos, nunc de eius generis utilitate dicemus. Nihil enim eſt aliud Brute (quod quidem tu minime omnium ignoras) pulchre & oratorie dicere, niſi optimis ſententijs, uerbiſq; lectißimè dicere. Et nec ſententia ulla eſt quæ fructum oratori ferat, niſi apte expoſita, atq; abſolute: nec uerborum lumen apparet, niſi diligenter collocatorum, & horum utrunque numerus illuſtrat. Numerus autem (ſæpe enim hoc teſtandum eſt) non modo non poëtice iunctus, uerũ etiam fugiens illum, eiq; omnium dißimilimus: non quin ijdem ſint numeri nõ modo oratorũ & poëtarum, uerũ omnino loquentiũ, deniq; etiam ſonãtium omniũ quæ metiri auribus poſſumus: ſed ordo pedum facit, ut id quod pronũtiatur, aut orationis aut poematis ſimile uideatur. Hanc igitur ſiue compoſitionem, ſiue perfectionem, ſiue numerũ uocari placet, & adhibere neceſſe eſt, ſi ornate uelis dicere, non ſolũ (quod

ait Ariſtoteles & Theophraſtus) ne infinite feratur ut flumē oratio, quæ nō aut ſpiritu pronuntiātis, aut interductu librarij, ſed numero coacta debet inſiſtere: uerum etiam quod multo maiorem habent apta uim, quàm ſoluta. Vt enim athletas, nec multo ſecus gladiatores uidemus nihil nec uitando facere caute, nec petendo uehementer, in quo nō motus hic habeat palæſtram quādam: ut quicquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam, idem ad aſpectū etiam ſit uenuſtum: ſic oratio nec plagam grauem facit, niſi petitio fuerit apta: nec ſatis rectè declinat impetum, niſi etiam in cedendo, quid deceat, intelligit. Itaque qualis eorum motus, quos ἀπαλαίστους Græci uocant, talis horum mihi uidetur oratio, qui non claudunt numeris ſententias: tantumq́; abeſt ne quod ij qui hoc aut magiſtrorum inopia, aut ingenij tarditate, aut laboris fuga nō ſunt aſſecuti, ſolēt dicere, eneruetur oratio compoſitione uerborum, ut aliter in ea nec impetus ullus, nec uis eſſe poßit. Sed magnam exercitationem res flagitat, nequid eorū qui genus hoc ſecuti nō tenuerunt, ſimile faciamus, ne aut uerba traijciamus aperte, quo melius aut cadat, aut uoluatur oratio. Quod ſe L. Cælius Antipater in proœmio belli Punici, niſi neceſſario facturum negat. O uirum ſimplicem, qui nos nihil celat: ſapientem, qui ſeruiendum neceßitati putet. Sed hic omnino rudis. Nobis autem in ſcribēdo, atq; in dicendo neceßitatis excuſatio non probatur. nihil eſt enim neceſſe: & ſiquid eſſet, id neceſſe tamen non erat confiteri. Et hic quidem qui hanc à Lælio, ad quem ſcripſit, cui ſe purgat, ueniam petit, & utitur ea traiectione uerborum, & nihilo tamen aptius explet, cōcluditq́; ſententias. Apud alios autem, & Aſiaticos maxime numero ſeruientes, inculcata reperias inania quædam uerba quaſi

comple

complementa numerorum. Sunt etiam qui illo uitio, quod ab Hegeſia *maxime fluxit, infringēdis concidendiſq; numeris in quoddam genus abiectum incidāt Siculorum ſimillimum. Tertium eſt in quo fuerunt fratres illi Aſiaticorum rhetorum principes* Hierocles *&* Menecles, *minime mea ſentētia cōtemnendi. Etſi enim à forma ueritatis, & ab Atticorum regula abſunt, tamen hoc uitium compenſant uel facultate, uel copia: ſed apud eos uarietas non erat, quòd omnia fere concludebantur uno modo: quæ uitia qui fugerit, ut neq; uerbum ita traijciat, ut id de induſtria factum intelligatur, neq; inferciens uerba quaſi rimas expleat, nec minutos numeros ſequens concidat, delumbetq; ſentētias, nec ſine ulla commutatione in eodem ſemper uerſetur genere numerorū: is omnia fere uitia uitauerit. nam de laudibus multa diximus, quibus ſunt alia perſpicue uitia contraria. Quantum autem ſit apte dicere, experiri licet, ſi aut compoſiti oratoris bene ſtructam collocationem diſſoluas permutatione uerborum. Corrūpatur enim tota res, ut & hæc noſtra in Corneliana, & deinceps omnia,* Neq; *me diuitiæ mouēt, quibus omneis Africanos &* Lælios *multi uenalitij, mercatoresq; ſuperarunt.* Immuta *paulum, ut ſit, multi ſuperarunt mercatores, uenalitijq;. perierit tota res.* Et *quæ ſequuntur,* Neque *ueſtis aut cælatum aurum & argentum, quo noſtros ueteres* Marcellos, Maximosq; *multi* Eunuchi *è* Syria, Aegyptoq; *uicerunt.* Verba *permuta ſic, ut ſit,* Vicerunt Eunuchi *è* Syria, Aegyptoque. *Adde tertium,* Neque *uero ornamenta iſta uillarum, quibus* Luciū Paulum, *&* L. Mumium, *qui rebus his urbem* Italiámque *omnem referſerunt, ab aliquo uideo perfacile* Deliaco, *aut* Syro *potuiſſe ſuperari.* Fac *ita, potuiſſe ſuperari ab*

aliquo

aliquo Syro aut Deliaco. Vides'ne ut ordine uerborum paulum commutato iiſdem uerbis ſtante ſententia,ad nihilum omnia recidant, cum ſint ex aptis diſſoluta? aut ſi alicuius incōditi arripias diſsipatam aliquam ſententiam, eamq; ordine uerborũ paulum commutato in quadrũ redigas,efficiatur aptum illud, quod fuerit antea diffiuens ac ſolutum. Agè,ſume de Gracchi apud Cenſores illud, Abeſſe non poteſt,quin eiuſdē hominis ſit probos improbare qui improbos probet. Quanto aptius,ſi ita dixiſſet, quin eiuſdē hominis ſit,qui improbos probet,probos improbare? Hoc modo dicere nemo unquam noluit, nemoq; potuit,quin dixerit. Qui autem aliter dixerunt,hoc aſſequi non potuerunt:ita facti ſunt repente Attici. quaſi uero Trallianus fuerit Demoſthenes,cuius nō tam uibrarēt fulmina illa, niſi numeris contorta ferrentur. Sed ſiquos magis delectant ſoluta, ſequantur ea. Sane modo ſiquis Phidiæ clypeum diſſoluerit,collocationis uniuerſam ſpeciem ſuſtulerit,nō ſingulorum operum uenuſtatem: ut in Thucydide orbem modo orationis deſydero,ornamenta compárent. Iſti autem cum diſsoluunt orationem,in qua nec res,nec uerbum ullum eſt niſi abiectum, nō clypeum, ſed ut in prouerbio eſt (etſi humilius dictum eſt,tamen ſimile eſt) ſcopas (ut ita dicam) mihi uidentur diſſoluere. atq; ut plane genus hoc quod ego laudo, cōtempſiſſe uideantur,aut ſcribant aliquid uel Iſocrateo more,uel quo Aeſchines aut Demoſthenes utitur:tum illos exiſtimabo non deſperatione formidauiſſe genus hoc, ſed iudicio refugiſſe:aut reperiam ipſa eadem conditione qui uti uelit, ut aut dicat aut ſcribat,utra uoles lingua, eo genere quo illi uolunt. facilius eſt enim apta diſsoluere, quàm diſsipata connectere. Res autem ſe ſic habet (ut breuiſsime dicam

cam

eam quod ſentio) compoſite & apte, ſine ſententijs dicere inſania eſt: ſententioſe autem ſine uerborum & ordine, & modo, infantia: ſed eiuſmodi tamen infantia, ut ea qui utantur, non ſtulti homines haberi poßint, etiam plerunq; prudentes: quo qui eſt contentus, utatur. Eloquens uero, qui non approbationes ſolū, ſed admirationes, clamores, plauſus, ſi liceat, mouere debet, omnibus oportet ita rebus excellat, ut ei turpe ſit quicquam aut ſpectari, aut audiri libentius. HABES meum de oratore Brute iudicium, quod aut ſequêre, ſi probaueris: aut tuo ſtabis, ſi aliud quoddam eſt tuum. in quo neq; pugnabo tecum, neq; hoc meum, de quo tantopere hoc libro aſſeueraui, unquam affirmabo eſſe uerius quam tuum. Poteſt enim nō ſolum aliud mihi ac tibi, ſed mihi ipſi aliud aliàs uideri. Nec in hac modo re, quæ ad uulgi aſſenſum ſpectat, & ad aurium uoluptatē, quæ duo ſunt ad iudicandū leuißima: ſed ne in maximis quidem rebus quicquam adhuc inueni firmius quod tenerem, aut quò iudicium meum dirigerem, quàm id quodcūq; mihi quamſimillimum ueri uideretur, cum ipſum illud uerum in occulto lateret. Tu autem uelim ſi tibi ea quæ diſputata ſunt, minus probabuntur, ut aut maius opus inſtitutū putes, quàm effici potuerit: aut dum tibi roganti uoluerim obſequi uerecūdia negādi, ſcribendi me impudentiam ſuſcepiſſe.

M. TVLLII CICERONIS DE OPTIMO GENERE ORATORVM.

ORATORVM *genera eſſe dicuntur tanquam poëtarum.* Id *ſecus eſt: nam alterum eſt multiplex.* Poematis *enim* Tragici, Comici, Epici, Melici *etiam ac* Dithyrambici, *quod magis eſt tractatum à Latinis, ſuum quoduis eſt diuerſum à reliquis.* Itaque *& in tragœdia comicum uitioſum eſt, & in comœdia turpe tragicum.* Et *in cæteris ſuus eſt cuiuſque certus ſonus, & quædam intelligẽtibus nota uox.* Oratorum *autem ſiquis ita numerat plura genera, ut alios grandeis aut graueis aut copioſos, alios tenueis aut ſubtileis aut breueis, alios eis interiectos & tanquam medios putet: de hominibus dicet aliquid, de re parum.* In *re enim quod optimum ſit quæritur, in homine dicitur quod eſt.* Itaque *licet dicere &* Ennium *ſummum* Epicum *poëtam, ſicui ita uidetur, &* Pacuuium *tragicum, &* Cæcilium *fortaſſe comicum.* Oratorem *genere non diuido: perfectum enim quæro.* Vnum *eſt autem genus perfecti, à quo qui abſunt, nõ genere differunt, ut ab* Accio Terentius, *ſed in eodem non ſunt pares.* Optimus *eſt enim orator qui dicendo animos audientium & docet & delectat & permouet.* Docere *debitum eſt, delectare honorarium, permouere neceſſarium.* Hæc *ut alius melius quàm alius, concedendum eſt: uerum id fit non genere: ſed gradu.* Optimum

quidem

quidem unum eſt,& proximum quod ei ſimilimum : ex quo perſpicuum eſt,quod optimo diſsimilimum ſit,id eſſe deterrimum. N*am quoniam eloquentia conſtat ex uerbis & ſententijs, perficiendum eſt ut pure & emendate loquẽtes,quod eſt* Latine, *uerborum præterea & propriorum,& translatorum elegantiam perſequamur .in proprijs,ut aptiſsima eligamus:in translatis,ut ſimilitudinem ſecuti uerecunde utamur alienis.*Sentẽtiarum *autem totidem genera ſunt, quot diximus eſſe laudum.ſunt enim docendi,acutæ:delectandi,quaſi argutæ:commouendi, graues.*Sed *& uerborũ eſt ſtructura quædã duas res efficiẽs, numerum & lenitatem: & ſententiæ ſuam compoſitionẽ habent ad probandam rem accõmodatum ordinẽ: ſed earum omnium rerum ut ædificiorũ,memoria eſt quaſi fundamentum,lumen actio .* Ea *igitur omnia in quo ſumma, erit orator peritiſsimus:in quo media, mediocris : in quo minima,deterrimus.*Et *appellabantur omnes oratores, ut pictores appellantur etiam mali:nec generibus inter ſeſe, ſed facultatibus different.*I*taq; nemo eſt orator qui ſe* De*moſthenis ſimulem eſſe nolit:at* M*enãder* Homeri *noluit.* Genus *enim erat aliud,id non eſt in oratoribus:aut etiam ſi eſt,ut alius grauitatem ſequens,ſubtilitatem fugiat:contrà,alius acutiorem ſe quàm ornatiorem uelit:etiam ſi eſt in genere tolerabili,certe nõ eſt in optimo . ſiquidẽ quod omnes laudes habet,id eſt optimũ.*Hæc *dixi breuius equidem quàm res petebat:ſed ad id quod agimus,non fuit dicendum pluribus.*V*num enim cum ſit genus,id quale ſit, quærimus .* Eſt *autem tale, quale floruit* Athenis, *ex quo* Atticorum *oratorum ipſa uis ignota eſt,nota gloria.*N*am alterum multi uiderũt,uitioſi nihil apud eos:alterum pauci,laudabilia eſſe multa .* Eſt *enim uitioſum in ſententia,*

ſiquid abſurdum, aut alienum, aut non acutum, aut ſubinſulſum eſt. In uerbis, ſi inquinatũ, ſi abiectum, ſi non aptũ, ſi durum, ſi longe petitum. Hæc uitauerunt ſere omnes qui aut Attici numerantur, aut dicunt Attice: ſed quatenus ualuerunt, ſani & ſicci duntaxat habeantur, ſed ita ut palæſtrice ſpatiari in xyſto ut liceat, non ab Olympijs coronam petant. Qui cum careant omni uitio, non ſunt contenti quaſi bona ualetudine, ſed uires, lacertos, ſanguinẽ quærunt, quãdam etiam ſuauitatem coloris: eos imitemur, ſi poſſumus: ſin minus, illos potius qui incorrupta ſanitate ſunt, quod eſt proprium Atticorum, quàm eos, quorum uitioſa abundantia eſt, qualeis Aſia multos tulit. Quod cum faciemus (ſi modo id ipſum aſſequemur: eſt enim permagnum) imitemur, ſi poterimus, Lyſiam, & eius quidẽ tenuitatem potiſsimum. Eſt enim multis in locis grandior: ſed quia & priuatas ille pleraſque, & eas ipſas alijs, & paruarum rerum clauſulas ſcripſit, uidetur eſſe ieiunior, quoniam ſe ipſe conſulto ad minutarum genera cauſarum limauerit. Quod qui ita faciet, ut ſi cupiat uberior eſſe, nõ poſsit, habeatur ſane orator, ſed de minoribus: magno autem oratori etiam illo modo ſæpe dicendum eſt in tali genere cauſarum. Ita fit ut Demoſthenes certe poſsit ſummiſſe dicere, elate Lyſias fortaſſe non poſsit. Sed ſi eodem modo putant exercitu in foro, & in omnibus templis, quæ circum forum ſunt, collocato dici pro Milone decuiſſe, ut ſi de re priuata ad unum iudicem diceremus, uim eloquentiæ ſua facultate, non rei natura metiuntur. Quare quoniam nonnullorum ſermo iam increbuit partim ſe ipſos Attice dicere, partim neminem noſtrum dicere: alteros negligamus. ſatis enim his res ipſa reſpondet, cum aut non adhibeantur ad cauſas, aut adhibiti derideantur: nam

ſi arrid

ſi arrideantur, eſſet idipſum Atticorũ. Sed qui dici à nobis Attico more nolunt, ipſi autem ſe non oratores eſſe profitentur, ſi teretes aures habent, intelligens'que iudicium, tanquam ad picturam probandam, adhibētur etiam inſcij faciendi cum aliqua ſolertia iudicandi. Sin autem intelligentiam ponunt in audiendi faſtidio, neque eos quicquã excelſum magnificumq́; delectat: dicant ſe ſubtile quiddã & politum uelle, graue ornatumq́; contemnere: id uero deſinant dicere, qui ſubtiliter dicunt, eos ſolos Attice dicere, id eſt quaſi ſicce & integre: & ample & ornate & copioſe, cum eadem integritate Atticorum eſt: quid dubium eſt utrum orationem noſtram tolerabilem tantum, an etiam admirabilem eſſe cupiamus? Non enim iam quærimus quid ſit Attice, ſed quid ſit optime dicere. Ex quo intelligitur, quoniam Græcorum oratorum præſtantiſsimi ſunt ij qui fuerunt Athenis, eorum autem princeps facile Demoſthenes, hunc ſiquis imitetur, eum & Attice dicturum & optime: ut quoniam Attici nobis propoſiti ſunt ad imitandum, bene dicere id ſit Attice dicere. Sed cum in eo magnus error eſſet, quale eſſet id dicendi genus: putaui mihi ſuſcipiendum laborem utilem ſtudioſis, mihi quidem ipſi non neceſſarium. Conuerti enim ex Atticis duorum eloquentiſsimorum nobiliſsimas orationes inter ſe contrarias, Aeſchynis Demoſthenis'que: nec conuerti ut interpres, ſed ut orator, ſententijs ijſdem, & earum formis tanquam figuris, uerbis ad noſtram conſuetudinem aptis: in quibus non uerbum pro uerbo neceſſe habui reddere, ſed genus omnium uerborum, uim'que ſeruaui: nõ enim ea me annumerare lectori putaui oportere, ſed tanquã appendere. Hic labor meus hoc aſſequetur, ut noſtri homines, quid ab illis exigant, qui ſe Atticos uolunt,

& ad quam eos quaſi formulam dicendi reuocent, intelligant. Sed *exorietur* Thucydides,*eius enim quidam eloquentiã admirãtur:id quidẽ recte,ſed nihil ad eũ oratorẽ quem quærimus.* Aliud *eſt enim explicare res geſtas narrando,aliud argumentando criminari,crimen'ue diſſoluere:aliud narratione tenere auditorem,aliud concitare.* At *loquitur pulchre.* Num *melius quàm* Plato? *neceſſe tamen eſt oratori quem quærimus,controuerſias explicare forenſes dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permouendum.* Quare *ſiquis erit qui* Thucydidio *genere cauſas in foro dicturũ eſſe profiteatur, is abhorreat etiam à ſuſpicione eius quæ uerſatur in re ciuili & forẽſi: qui* Thucydidem *laudauit, aſcribat ſuæ noſtram ſententiam.* Quin *ipſum* Iſocratem, *quem diuinus autor* Plato *ſuum fere æqualem admirabiliter in* Phædro *laudari fecit à* Socrate,*quem'que omnes docti ſummum oratorem eſſe dixerunt:tamẽ hunc in numero non repono. non enim in acie uerſatur & ferro,quaſi rudibus eius eludit oratio.* À *me autem(ut cum maximis minima conferã gladiatorum par nobiliſsimum inducitur.* Aeſchynes,*tanquam* Aeſernius *(ut ait* Lucilius*)*

Non *ſpurcus homo,ſed doctus & acer,*
Cum *Pacidiano hic componitur,optimu' longe*
Poſt *homines natos.*

Nihil *enim illo oratore arbitror cogitari poſſe diuinius.* Huic *labori noſtro duo genera reprehenſorum opponũtur:unum hoc(uerum melius* Græci*) à quo quæratur ecquid poßint ipſi melius* Latine. *alterum,* Quid *iſtas potius legam,quàm* Græcas. Iidem Andriam *&* Synephebos, *nec minus* Terentium *&* Cæcilium, *quàm* Menandrum *legunt:nec* Andromacham *aut* Antiopam *aut* Epigonos

Latinos recipiant, ſed tamen Ennium & Pacuuium, & Accium potius quàm Euripidem & Sophoclem legunt. Quod igitur eſt eorum in orationibus à Græco conuerſis faſtidium, nullũ cum ſit in uerſibus? Sed aggrediamur iam quod ſuſcepimus, ſi prius expoſuerimus quæ cauſa in iudicium deducta ſit. Quum eſſet lex Athenis, nequis populiſcitum faceret ut quiſquam corona donaretur in magiſtratu prius quàm rationes retuliſſet: & altera lex, eos qui à populo donarentur, in concione donari debere. quia in ſenatu Demoſthenes curator muris reficiẽdis fuit, eosq́; refecit pecunia ſua: de hoc igitur Cteſiphon ſcitum fecit, nullis ab ipſo rationibus relatis, ut corona aurea donaretur: eaq́; donatio fieret in theatro, populo conuocato, qui locus non eſt concionis legitimæ: atque ita prædicaretur, eum donari uirtutis ergô, beneuolentiæq́; quam erga populum Athenienſem haberet. Hunc igitur Cteſiphontẽ in iudiciũ adduxit Aeſchynes, quòd contra leges ſcripſiſſet, ut & rationibus non relatis corona donaretur, & ut in theatro, & quòd de uirtute eius, & beneuolentia falſa ſcripſiſſet, quoniam Demoſthenes nec uir bonus eſſet, nec benemeritus de ciuitate. Cauſa ipſa abhorret illa quidem formula conſuetudinis noſtræ, ſed eſt magna. Habet enim & legum interpretationem ſatis acutam in utranque partem, & meritorum in Remp. contentionem ſanè grauem. Itaque cauſa fuit Aeſchyni, quoniam ipſe à Demoſthene eſſet capitis accuſatus, quòd legationem ementitus eſſet, ut ulciſcendi inimici cauſa nomine Cteſiphontis iudicium fieret de factis famaq́; Demoſthenis. Non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quàm de eo quòd ciuis improbus, ut optimus laudatus eſſet. Hãc multam Aeſchynes à Cteſiphonte petijt quadriennio ante Philippi Macedo

 nis

nis mortem, ſed iudicium factum eſt aliquot annis pòſt, Alexandro iam Aſiam tenente, ad quod iudicium concurſus dicitur è tota Græcia factus eſſe. Quid enim aut tam uiſendum, aut audiendum fuit, quàm ſummorum oratorum in grauiſſima cauſa accurata, & inimicitijs incenſa contentio? Quorum ego orationes ſi, ut ſpero, ita expreſſero, uirtutibus utens illorum ómnibus, id eſt ſententijs, & earum figuris & rerum ordine, uerba perſequens eatenus ut ea non abhorreant à more noſtro (quæ ſi è Græcis omnia conuerſa non erunt, tamen ut generis eiuſdem ſint elaborauimus) erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes qui Attice uolunt dicere. ſed de nobis ſatis. Aliquándo enim Aeſchynem ipſum Latine dicentem audiamus.

